

Національна академія правових наук України
Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Лабораторія проблем корпоративного права
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
Навчально-науковий юридичний інститут

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Монографія

За загальною редакцією професора
В. А. Васильєвої

Харків
«Право»
2018

УДК 347.7, 346.2
К68

*Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
(протокол № 6 від 21.06.2017 р.)*

*та вченою радою Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(протокол № 8 від 29.06.2017 р.)*

Рецензенти:

Н. С. Кузнєцова – доктор юридичних наук, професор, академік
Академії правових наук України;

В. М. Коссак – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
цивільного права і процесу Львівського національного університету
імені Івана Франка

Корпоративне право України: проблеми теорії та практики : моно-
графія / В. А. Васильєва, В. В. Луць, Л. В. Сіщук [та ін.] ; за заг. ред.
К68 В. А. Васильєвої. – Харків : Право, 2018. – 616 с.

ISBN 978-966-937-541-4

У колективній монографії окреслено теоретико-правові аспекти становлен-
ня і розвитку корпоративного права і корпоративних відносин в Україні, висвіт-
лено наукові погляди на проблематику здійснення корпоративних прав і розпо-
рядження ними, корпоративної власності, правонаступництва в корпоративних
відносинах та охорони і захисту корпоративних прав учасників юридичних осіб
корпоративного типу, а також здійснено науковий аналіз вітчизняного корпо-
ративного законодавства, особливостей його впливу на практику правозастосуван-
ня та доведено необхідність приведення окремих положень до законодавства
європейських країн.

Видання розраховане на юристів, керівників та учасників господарських
товариств, інвесторів, наукових дослідників, викладачів, студентів, а також тих,
кого цікавлять проблеми правового регулювання корпоративних відносин.

УДК 347.7, 346.2

- © Васильєва В. А., Луць В. В., Сіщук Л. В.
та ін., 2018
- © Науково-дослідний інститут приват-
ного права і підприємництва імені
академіка Ф. Г. Бурчака Національної
академії правових наук України, 2018
- © Навчально-науковий юридичний ін-
ститут ДВНЗ «Прикарпатський на-
ціональний університет імені Василя
Стефаника», 2018
- © Оформлення. Видавництво «Право»,
2018

ISBN 978-966-937-541-4

Авторський колектив

Бабецька Іванна Ярославівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького – підрозділи 4.1., 4.2. розділу 4;

Бутрин–Бока Наталія Степанівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету – підрозділи 5.1., 5.4. розділу 5;

Васильєва Валентина Антонівна – доктор юридичних наук, професор, директор ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – підрозділ 1.3. розділу 1, підрозділи 6.1., 6.2. розділу 6;

Васильєва Вікторія Валентинівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права НДІ ПрПП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрНУ – підрозділ 3.5. розділу 3;

Вінтоняк Наталія Дмитрівна – молодший науковий співробітник НДІ ПрПП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрНУ – підрозділ 6.3. розділу 6;

Зеліско Алла Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – підрозділ 1.4. розділу 1; підрозділ 2.1. розділу 2;

Зозуляк Ольга Ігорівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – підрозділ 2.2. розділу 2;

Калаур Іван Романович – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу Тернопільського національного економічного університету – у співавторстві підрозділ 3.2. розділу 3;

Ковалишин Олександр Романович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри судочинства ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – підрозділ 8.1. розділу 8;

Луць Володимир Васильович – академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, завідувач відділом НДІ ПрПП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрНУ – підрозділ 1.1. розділу 1;

Нечитайло Тетяна Олександрівна – аспірант кафедри цивільного права, ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – підрозділи 2.3., 2.4. розділу 2;

Пилипко Юлія Олександрівна – асистент кафедри приватного права ЮФ Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, аспірант кафедри цивільного права ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – підрозділи 1.5, 1.6. розділу 1;

Саракун Ірина Богданівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права НДІ ПрПП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрНУ – підрозділ 1.2. розділу 1, підрозділи 3.1., 3.3., 3.4. розділу 3;

Сигидин Мар'яна Михайлівна – кандидат юридичних наук, консультант Першої київської державної нотаріальної контори – підрозділ 3.6. розділу 3;

Сіщук Ліліана Василівна – кандидат юридичних наук, науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права НДІ ПрПП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрНУ – підрозділ 5.3. розділу 5; підрозділи 7.1., 7.2. розділу 7;

Сліпенчук Наталія Андріївна – кандидат юридичних наук, викладач кафедри цивільного права ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – підрозділи 8.2., 8.3. розділу 8;

Соколовський Михайло Вікторович – здобувач ННЮІ ПНУ ім. В. Стефаніка – у співавторстві підрозділ 3.2. розділу 3; підрозділ 5.2. розділу 5.

ЗМІСТ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	7
ПЕРЕДМОВА	8
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА	11
1.1. КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО – ПІДГАЛУЗЬ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	11
1.2. Становлення і розвиток корпоративних відносин і корпоративного права в Україні (короткий історичний огляд).....	25
1.3. ЮРИДИЧНА ПРИРОДА КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН	42
1.4. ПРИНЦИПИ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА.....	54
1.5. КОРПОРАТИВНІ АКТИ	73
1.6. КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ КОРПОРАТИВНИХ АКТІВ	90
РОЗДІЛ 2. СУБ'ЄКТИ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	108
2.1. КОРПОРАЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН.....	108
2.2. ЦИВІЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ КОРПОРАЦІЙ	128
2.3. УЧАСНИКИ (ЗАСНОВНИКИ) ЯК СУБ'ЄКТИ КОРПОРАТИВНОГО ВІДНОШЕННЯ.....	140
2.4. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ УЧАСНИКІВ (ЗАСНОВНИКІВ) КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН.....	153
РОЗДІЛ 3. ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ І ОБОВ'ЯЗКІВ	178
3.1. ПОНЯТТЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ	178
3.2. МЕЖИ ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ	184
3.3. ЗЛОВЖИВАННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ	207
3.4. ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ	214
3.5. ПОНЯТТЯ І ПРАВОВА ПРИРОДА КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ	219
3.6. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОНСТРУКЦІЇ КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ.....	233
РОЗДІЛ 4. ПЕРЕВАЖНІ ПРАВА В КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ	260
4.1. ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ ПЕРЕВАЖНИХ ПРАВ У КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ	260

4.2. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПЕРЕВАЖНИХ ПРАВ У КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ	280
РОЗДІЛ 5. РОЗПОРЯДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ	303
5.1. КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ЯК ПРЕДМЕТ ПРАВОЧИНУ.....	303
5.2. КУПІВЛЯ-ПРОДАЖ АКЦІЙ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА.....	314
5.3. ВІДЧУЖЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ (ЧАСТКИ В СТАТУТНОМУ (СКЛАДЕНОМУ) КАПІТАЛІ ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА) ЗА ДОГОВОРОМ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ	324
5.4. ОСОБЛИВОСТІ ВІДЧУЖЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ЗА ДОГОВОРАМИ ДАРУВАННЯ ТА МІНИ.....	348
РОЗДІЛ 6. ВЛАСНІСТЬ У КОРПОРАТИВНОМУ ПРАВІ.....	371
6.1. ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ КОРПОРАТИВНОЇ ВЛАСНОСТІ	371
6.2. ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ВНЕСОК ДО СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ТОВАРИСТВА	382
6.3. КОРПОРАТИВНІ ПРАВА І СПІЛЬНА СУМІСНА ВЛАСНІСТЬ ПОДРУЖЖА.....	400
РОЗДІЛ 7. ПРАВОНАСТУПНИЦТВО В КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИНАХ....	417
7.1. ПРАВОНАСТУПНИЦТВО В КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИНАХ ПРИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ	417
7.2. ПОРЯДОК ТА УМОВИ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ПРИ СПАДКУВАННІ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ	448
РОЗДІЛ 8. ОХОРОНА І ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ.....	480
8.1. ФОРМИ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ.....	480
8.2. СИСТЕМА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ.....	496
8.3. ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ.....	504
ВИСНОВКИ	553
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	572

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АТ – Акціонерне товариство
ВГСУ – Вищий господарський суд України
ВСУ – Верховний суд України
ГК України – Господарський кодекс України
НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
КМУ – Кабінет Міністрів України
КСУ – Конституційний Суд України
КТ – Командитне товариство
ТДВ – Товариство з додатковою відповідальністю
ТОВ – Товариство з обмеженою відповідальністю
ПК України – Податковий кодекс України
ПрАТ – Приватне акціонерне товариство
ПТ – Повне товариство
ПАТ – Публічне акціонерне товариство
ЦК України – Цивільний кодекс України
ЦК УРСР – Цивільний кодекс Української РСР

ПЕРЕДМОВА

Вибір будь-якого наукового дослідження спричиняється різними факторами, такими як актуальність, можлива новизна, особистий інтерес дослідника, значення для науки та практики тощо. Складність і водночас привабливість наукових пошуків у юриспруденції привертає увагу дослідників постійною зміною фактичних суспільних відносин та відповідно необхідністю їх правового регулювання, що досить часто не відповідає ані виробленим теоретичним постулатам, ані практичній доцільності. Крім того, змінюються загальні теоретичні, у тому числі методологічні, орієнтири правової науки, виходячи із новітнього розуміння ролі й значення права та держави в суспільстві.

Сучасний постіндустріальний світ характеризується зміною концепцій економічного розвитку, спрямованих на підвищення значення послуг, окреслюючи групи необхідних професіоналів у сферах науки та техніки, надаючи провідну роль в економіці та соціальному житті теоретичним знанням, орієнтуючи майбутнє на доречні методи контролю та належної оцінки перспективи, забезпечуючи прийняття рішень на засадах нової «інтелектуальної технології».

Приватне право як осередок не лише особистої сфери діяльності людини, а й як база для ринково орієнтованої економічної системи, піддається змінам, пристосовуючись до динамічного розвитку суспільства. За останні десятиліття теоретичні конструкції права інтелектуальної власності, охорони особистих немайнових прав, обігу цінних паперів чи речових прав стали повсякденними предметами юридичної практики. Не стало винятком і корпоративне право, у межах якого провадяться не лише численні наукові дослідження, а й розгортаються дискусії щодо правозастосування та законодавчого удосконалення його норм.

Корпоративне право сьогодні сформовано як належним чином окреслена підгалузь цивільного (приватного) права. За тривалий час становлення й розвитку воно зазнало впливу різних галузей права, залишаючи в собі приватноправову природу відносин. Не зважаючи на існуючі конфлікти цивільно-правового та господарсько-правового регулювання корпоративних відносин, інструментарій правового впливу на них залишається сталим щодо використання принципів верховенства права, реалізації принципів цивільного права та

договірної свободи. Більш того, саме в межах корпоративного права розкриваються концепції нових об'єктів суспільних відносин, вимог до якісного корпоративного управління, нові методи організації діяльності корпоративних юридичних осіб.

Відповідно до названих засад і складаються дослідження теоретичних та практичних проблем корпоративного права, у межах якого справедливо розглядаються його принципи, акти регулювання, суб'єктний склад, а також проблеми, які виникають зі здійснення та захисту корпоративних прав та інтересів. Слід відзначити широкий погляд на проблематику, який охоплює не лише правосуб'єктність учасників (засновників) та власне корпорації, а й такі суміжні інститути, як корпоративна власність, зловживання корпоративними правами, переважні корпоративні права, а також правові форми розпорядження корпоративними правами.

Представлене монографічне дослідження ґрунтується не лише на власних дослідженнях його авторів, а й на спільному п'ятнадцятирічному досвіді проведення наукових досліджень, важливих науково-практичних конференцій науковцями і викладачами Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та колективом Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, які за цей час набули статусу міжнародних. Привертає до себе увагу незмінна актуальність проблематики, яка присвячується окремим аспектам корпоративного права.

Так, спільними зусиллями висвітлювалися результати наукових досліджень щодо поняття та вдосконалення правового регулювання корпоративних правочинів, порівняльно-правової характеристики корпоративного права України та інших європейських країн, а також проблемні аспекти адаптації законодавства України до європейського права. За ці роки спільна платформа наших установ стала авторитетною трибуною для дослідників корпоративного права. Така наукова співпраця дозволила об'єднати творчий потенціал наших науковців у спільній Лабораторії проблем корпоративного права, яка на сьогодні займається науково-практичними аспектами адаптації корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу.

Маємо велике переконання, що представлене монографічне дослідження, яке є яскравим прикладом згуртованої роботи, не лише

надасть відповіді на численні запитання дослідників у сфері корпоративного права, а й надихне на нові наукові пошуки. Доктринальне осмислення та практична діяльність у сфері корпоративного права дозволить як реалізовувати приватні інтереси учасників корпоративних відносин, так і належним чином удосконалити корпоративний сектор української економіки, сприяти його швидшій інтеграції до європейського простору, де правила та регулятори мають бути зрозумілими всім його учасникам.

Поза усяким сумнівом воно стане в нагоді не лише науковцям – дослідникам і викладачам, а й буде кваліфікованою працею для українського студентства, аспірантів і докторантів при вивченні відповідних юридичних наук.

*Директор Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор
О. Д. Крупчан*

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

1.1. Корпоративне право – підгалузь цивільного права України

Процеси реформування суспільних відносин в умовах інтеграції економічної системи України до європейського і світового співтовариства викликають необхідність удосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері та наукового обґрунтування виникаючих при цьому правових проблем. Такими є, зокрема, питання про правову природу корпоративних відносин, їх зміст та місце норм корпоративного законодавства у правовій системі України.

Вийшло так, що з прийняттям Цивільного і Господарського кодексів України (2003 р.) регулювання корпоративних правовідносин паралельно, але не завжди узгоджено здійснюється нормами і ЦК України, і ГК України. Визначення понять корпоративних відносин і корпоративних прав дається у ст. 167 ГК України. Корпоративними є відносини, що виникають, змінюються та припиняються між господарською організацією та її учасниками і між одними учасниками щодо корпоративних прав (ч. 3 ст. 107 ГК України), а згідно з ч. 1 цієї статті під корпоративними слід розуміти права особи, частка якої визначається в статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частини прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Про права учасників господарських товариств (хоч вони і не названі корпоративними) мова йде і в ст. 116 ЦК України. Учасники господарського товариства мають право в порядку, встановленому установчим документом товариства та законом: 1) брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному в установчому документі, крім випадків встановлених законом; 2) брати участь у розподілі прибутку товариства й одержувати його частину (дивіденди); 3) вийти в установленому порядку з товариства; 4) здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, в порядку, встановленому законом; 5) одержувати інформацію про діяльність товариства в порядку, встановленому установчим

документом. Учасники господарського товариства можуть також мати й інші права, встановлені установчим документом товариства та законом.

Учасники господарських товариств несуть і певні обов'язки, які також є корпоративними, зокрема: 1) додержуватися установчого документа товариства та виконувати рішення загальних зборів; 2) виконувати свої зобов'язання перед товариством, і зокрема ті, що пов'язані з майновою участю, а також робити вклади (оплачувати акції), у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені установчим документом; 3) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства. Учасники господарського товариства можуть також мати інші обов'язки, встановлені установчим документом та законом.

Зміст корпоративних правовідносин складають суб'єктивні права та суб'єктивні обов'язки сторін цих правовідносин – корпорації та її учасників. Традиційним у літературі є поділ корпоративних прав на майнові та немайнові (організаційні). Так, С. С. Кравченко до майнових прав учасників господарських товариств відносить: право на дивіденди (проценти від прибутку) товариства; право при виході з товариства на одержання коштів, що дорівнюють вартості частини майна товариства, пропорційно частці учасника в статутному (складеному) капіталі товариства; право на одержання коштів, що підлягають розподілу між учасниками товариства після проведення всіх необхідних розрахунків при його ліквідації; право на переважне придбання частини в статутному капіталі або акцій закритого (тепер – приватного) акціонерного товариства при відчуженні їх іншим учасникам; право вимагати викупу акцій; право на переважне придбання акцій додаткових випусків. Права, що не мають безпосередньо майнового характеру, – це право на участь в управлінні товариством, право одержувати інформацію про його діяльність¹.

Питання щодо правової сутності корпоративних відносин і корпоративних прав та їх місце у системі права залишається дискусійним в юридичній літературі. Так, В. С. Щербина вважає, що корпоративні відносини є специфічним видом відносин у сфері господарювання, які за своєю правовою природою є поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських

---

¹ Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: дис.... канд. юрид. наук / С. С. Кравченко, — К., 2000. — С. 39.

та майново-господарських відносин, що існують у нерозривній єдності².

На переконання О. М. Вінник, корпоративні відносини є комплексними відносинами, оскільки в них поєднуються елементи різної галузевої належності: трудових, суто цивільних, земельних тощо, але консолідуючим ядром (стрижнем) цих відносин є господарсько-правова складова. Про це свідчать такі ознаки цих відносин: а) особливий суб'єктний склад, що передбачає обов'язкову участь у них суб'єкта господарських відносин, до яких належать і господарські товариства; б) особливий зміст – організація та безпосереднє здійснення господарської діяльності та/або управління такою діяльністю і пов'язана з цим така ознака, як поєднання організаційних та майнових елементів, приватних та публічних інтересів (у тому числі загальноекономічного); в) комплексний (публічно-правовий) характер методів правового регулювання³.

З'ясовуючи місце корпоративного права в системі права України, Р. Б. Прилуцький дійшов висновку, що воно є підгалуззю господарського права⁴.

Однак аналіз змісту корпоративних прав та обов'язків і самих корпоративних відносин, які складаються між корпорацією та її учасниками і між самими учасниками, дає підстави для висновку, що корпоративні правовідносини є цивільно-правовими, а система правових норм та інших соціальних регуляторів цих відносин складає підгалуззю цивільного права.

Як справедливо відзначає І. В. Спасибо-Фатеєва, цивілістична природа корпоративних відносин очевидна, якщо піддавати їх аналізу з класичного підходу, тобто з позиції цивілістики. Ці відносини побудовані на дозвільному підході до їх регулювання, адже законом передбачається цілий спектр можливостей врегулювання на

---

² Щербина В. Правова природа корпоративних відносин // В. Щербина. – Українське комерційне право. – 2006. – №7. – С.13; Щербина В. С. Суб'єкти господарського права // В. С. Щербина. – К.: Хрінком Інтер, 2008. – С. 26.

³ Вінник О. М. Проблеми правового регулювання корпоративних і партнерських відносин: монографія / О. М. Вінник. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. – С.18, 26.

⁴ Прилуцький Р. Б. Про поняття корпоративного права та його місце у системі права України // Часопис Академії адвокатури України / Р. Б. Прилуцький. – № 19. – (2'2013).

локальному рівні тих чи інших аспектів; майнова самостійність учасників корпоративних правовідносин знаходить свій прояв у тому, що в кожного з учасників є свій об'єкт прав – акція або частина в статутному капіталі, щодо яких вони можуть здійснювати звичайні функції, як і з будь-яким іншим об'єктом цивільного права – передавати, заповідати тощо, а в корпорації свій об'єкт прав – майно; право на захист також має аналогічні прояви в корпоративних відносинах, як у цивільних; учасники корпоративних відносин незалежні у вираженні своєї волі, вони не мають підпорядкування, а навпаки, у них наявні вільне та рівне вираження суб'єктів⁵.

Суб'єктами корпоративних правовідносин можуть бути фізичні, юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади та інші суб'єкти цивільного права (ст. 2 ЦК України). Передумовою їхньої участі в корпоративних правовідносинах є корпоративна правосуб'єктність як складова їх цивільної правосуб'єктності (правоздатності та дієздатності). Зміст корпоративної правосуб'єктності учасників корпоративних відносин полягає у їх здатності мати і здійснювати корпоративні права та виконувати обов'язки, передбачені законами (ЦК України і ГК України, Закони України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства») та іншими нормативно-правовими актами, а також установчими та іншими внутрішніми документами товариства.

Як зазначено у ч. 3 ст. 167 ГК України, корпоративні правовідносини виникають, змінюються і припиняються з приводу корпоративних прав між господарською організацією та її учасниками, які мають певну частину в статутному фонді (майні) цієї організації. Однак у чинному законодавстві не розкривається поняття «господарської організації». Господарський кодекс (статті 1, 2, 3) оперує поняттями «суб'єкти господарювання», «учасники відносин у сфері господарювання», розуміючи під господарською діяльністю суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

---

⁵ Спасибо-Фатеева І. В. Цивільний та Господарський кодекси України як основні джерела корпоративного права / І. В. Спасибо-Фатеева; Корпоративне право України: підручник / за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 36 – 39.

У Цивільному кодексі України значно ширші, порівняно з Господарським кодексом України, визначені загальні положення про підприємницькі товариства як юридичні особи і як сторони в корпоративних відносинах. Товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві. Товариство (крім повного і командитного) може бути створено однією особою, якщо інше не встановлено законом. Товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі (ч. 2 ст. 83 ЦК України). Товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи (ст. 84 ЦК України).

А. В. Зеліско називає їх «підприємницькими юридичними особами приватного права», включаючи до їх числа також фермерські господарства, наукові парки⁶.

Господарським товариством є юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками (ч. 1 ст. 113 ЦК України). Правовий статус господарських товариств у багатьох ознаках є подібним, хоч і щодо окремих видів товариств у законі наявні певні відмінності в порядку створення, набуття прав та обов'язків учасниками, управління товариством, виходу учасників із товариства, відповідальності тощо.

І. В. Лукач вважає, що корпорації властиві такі ознаки: статус юридичної особи; обмежена відповідальність учасників корпорації; частка учасників у статутному капіталі; наявність органів корпоративного управління корпорацією; майно корпорації відокремлено від майна її членів, а наведені ознаки характерні лише для акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю і товариств із додатковою відповідальністю.

Отже, виходить, що повні та командитні товариства не вважаються учасниками корпоративних відносин, хоч і їм властиві деякі із наведених автором ознак корпорації: 1) статус юридичної особи; 2) частки учасників у статутному капіталі; 3) майно повного товариства

---

⁶ Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: Монографія / А. В. Зеліско. – «Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т. ім. В. Стефаника. – 2016.

відокремлено від майна повних учасників, а в командитних товариствах – ще і від майна повних учасників та вкладників, причому повні учасники в названих товариствах солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім майном, що їм належить (ч. 1 ст. 119, ч. 1 ст. 133 ЦК України).

Крім того, про обмежену відповідальність учасників (акціонерів) за борги товариства можна вести мову лише стосовно товариств з обмеженою відповідальністю та акціонерних товариств: учасники (акціонери) несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах вартості своїх вкладів (акцій) (ч. 2 ст. 140, ч. 2 ст. 152 ЦК України). Учасники же товариства з додатковою відповідальністю несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлений статутом товариства і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним учасником вкладу (ч. 2 ст. 151 ЦК України).

Слід підкреслити, що господарські товариства є юридичними особами приватного права, що створюються з метою задоволення насамперед приватних інтересів самих товариств та їх учасників. Вони формуються на підставі установчих документів відповідно до ст. 87 ЦК України. Для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження. Установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Товариство, створене однією особою, діє на підставі статуту, затвердженого цією особою.

У засновницькому договорі товариства визначаються зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передання товариству майна учасників, якщо додаткові вимоги щодо змісту засновницького договору не встановлені ЦК України або іншим законом (ч. 2 ст. 88 ЦК України). Наприклад, засновницький договір повного товариства, крім відомостей, передбачених ст. 88 ЦК України, має містити відомості про: розмір та склад складеного капіталу товариства; розмір та порядок зміни часток кожного з учасників у складеному капіталі; розмір, склад та строки внесення ними вкладів (ч. 2 ст. 120 ЦК України). А засновницький договір командитного товариства, крім відомостей, визначених для повного товариства, має містити відомості про

сукупний розмір вкладів вкладників (ч. 2 ст. 134 ЦК України). Повне й командитне товариства створюються і діють на підставі засновницьких договорів, які відповідно стають основними документами, що визначають їх правовий статус.

Засновники товариств з обмеженою або додатковою відповідальністю та акціонерних товариств при необхідності теж можуть укласти засновницький договір. І хоч зазначені договори про заснування такого товариства не є установчими документами і подання їх при державній реєстрації не є обов'язковим, їх значення у формуванні та визначенні правового статусу товариства не применшується.

Функції та зміст засновницького договору залежать від організаційно-правової форми тих утворень, що формуються засновниками і діють як суб'єкти господарювання. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про акціонерні товариства» засновники акціонерного товариства несуть солідарну відповідальність за пов'язаними з його заснуванням зобов'язаннями, що виникли до його державної реєстрації. Акціонерне товариство відповідає за пов'язаними з його заснуванням зобов'язаннями засновників тільки в разі схвалення їх дій загальними зборами акціонерів. Загальні збори акціонерів, що схвалюють такі зобов'язання засновників, мають бути проведені протягом шести місяців після державної реєстрації товариства. Інформація про такі зобов'язання товариства має бути відображена в статуті товариства.

Питання щодо правової природи засновницького договору є спірним у літературі з цивільного та господарського права: в одних випадках він розглядається як різновид договору про спільну діяльність⁷, в інших – проводиться відмежування засновницького договору від договору про спільну діяльність. Зокрема, Н. О. Саніахметова основну відмінність установчого договору від цивільно-правових договорів, які діють у сфері підприємництва, вбачає в тому, що установчий договір укладається з метою об'єднання його сторін (засновників) у певну організаційно-правову форму суб'єкта підприємництва, у той час, як цивільно-правові договори на

---

⁷ Коссак В. М. Іноземні інвестиції в Україні: цивільно-правовий аспект / В. М. Коссак. – Львів: 1996; – Довгерт А. С. Спільна діяльність / А. С. Довгерт. – Цивільне право. – К.: 1996. – ч. 2.

опосередкування не організації, а реалізації підприємницької діяльності⁸.

Безумовно, засновницький договір, визначаючи порядок здійснення засновниками діяльності щодо створення товариства як юридичної особи, містить умови організаційного характеру. Але в ньому визначаються й умови щодо передання засновниками майна товариству, зокрема розмір, склад і строки внесення вкладів у статутний чи складений капітал товариства, тобто обов'язки майнового характеру. Аналіз мети і змісту засновницьких договорів дозволяє розглядати їх як цивільно-правові договори, зокрема як види договорів про спільну діяльність. Як вважають Ю. М. Жорнокуй та І. В. Спасибо-Фатеева, засновницькі договори можна віднести до договорів про спільну діяльність, але в них буде досить багато особливостей. Це і виникнення юридичної особи як наслідок укладення засновницького договору, і визначення засновницьких договорів установчими документами, а згодом – підставою діяльності не лише сторін договору, а й створюваної ними юридичної особи, і правовий режим майна⁹.

Правова форма договору може використовуватись не лише при початковому створенні підприємницьких товариств, а й при їх реорганізації, зокрема при злитті та приєднанні. Злиття декількох акціонерних товариств або приєднання одного чи декількох товариств до вже існуючого товариства може бути наслідком укладення між ними договорів на основі відповідних рішень вищих органів управління цих товариств.

Так, відповідно до ст. 81 Закону України «Про акціонерні товариства» наглядова рада кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті або приєднанні, розробляє умови договору про злиття (приєднання) або план поділу (виділу, перетворення), які повинні містити: а) повне найменування та реквізити кожного товариства, що бере участь у цих формах реорганізації; б) порядок і коефіцієнти конвертації акцій та інших цінних паперів, а також суми можливих грошових виплат акціонерам; в) відомості про права, які

---

⁸ Саниахметова Н. О. Підприємницьке право / Навчальний посібник. – Н. О. Саниахметова. – К.: А.С. К. – 2001. – С.193.

⁹ Жорнокуй Ю. М., Спасибо-Фатеева И. В. Договоры по созданию хозяйственных обществ // Харьковская цивилистическая школа: о договоре: монография; под общ. ред. Спасибо-Фатеевой. – Харьков: Право, 2017. – С. 448.

надаватимуться підприємницьким товариством- правонаступником власникам інших, крім простих акцій, цінних паперів товариства, діяльність якого припиняється внаслідок реорганізації, та (або) перелік заходів, які пропонується вжити щодо таких цінних паперів; г) інформацію щодо запропонованих осіб, які стануть посадовими особами у підприємницькому товаристві- правонаступнику після завершення реорганізації, та заплановані до виплати таким особам винагороди чи компенсації. При поділі (виділі, перетворенні) акціонерних товариств розробляється план поділу (виділу, перетворення), який разом із деякими іншими документами надсилається акціонерам.

Щодо реорганізації інших господарських товариств (з обмеженою або додатковою відповідальністю, повних, командитних) укладення договорів при їх злитті чи приєднанні законодавством не передбачено, але й не заборонено.

Правова природа договору про реорганізацію (злиття, приєднання) акціонерних товариств по-різному оцінюється в літературі з корпоративного права¹⁰. За своїм характером та метою цей договір є близьким до засновницького договору господарського товариства, вбираючи в собі риси цивільно-правового договору.

Після завершення реорганізації і державної реєстрації новоутворених юридичних осіб (при злитті, виділі, поділі, перетворенні) виникають нові корпоративні відносини між новоутвореним товариством і його учасниками (акціонерами), а також між самими учасниками (акціонерами).

Участь юридичної особи в корпоративних відносинах можлива у двоякій «іпостасі»: по-перше, як сторони у відносинах зі своїми засновниками та учасниками, зокрема й тими учасниками, які вийшли із товариства; по-друге, як засновника чи учасника іншої корпоративної організації. Як у першому, так і в другому випадках корпорація як юридична особа стає носієм цивільних прав та обов'язків майнового й немайнового характеру.

Так, товариство з обмеженою відповідальністю має право вимагати від учасника повної сплати його вкладу до статутного капіталу товариства (ст. 144 ЦК України, ст. 52 Закону України «Про

---

¹⁰ Див.: перелік думок з цього питання: Жорнокуй Ю. М., Спасибо-Фатеева И. В. Договори по реорганизации юридического лица // Харьковская цивилистическая школа: о договоре: монография / Под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков: Право, 2017. – С. 464 – 465.

господарські товариства»); статутом приватного акціонерного товариства може бути передбачено переважне право на придбання товариством акцій, що продаються його акціонерами, якщо інші акціонери не використали своє переважне право на придбання ними акцій (ч. 3 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Другою стороною в корпоративних правовідносинах виступають засновники (учасники) господарського товариства. Згідно з ч. 1 ст. 114 ЦК України учасником господарського товариства може бути фізична або юридична особа. Разом з тим, Законом України «Про акціонерні товариства» (абз. 1 ч. 1 ст. 4) передбачено, що акціонерами товариства, крім фізичних та юридичних осіб, визнаються також держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, або територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, які є власниками акцій товариства.

Засновниками та учасниками господарських (корпоративних) організацій здебільшого виступають фізичні особи. Участь фізичних осіб у корпоративних правовідносинах пов'язується з досягненням ними певного віку. Так, особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років може бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи (п. 3 ч. 1 ст. 32 ЦК України). Разом з тим, законом (ч. 3, 4 ст. 35 ЦК України) передбачено, що повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю. За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. Повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на всі цивільні права та обов'язки. Отже, неповнолітні особи можуть виступати суб'єктами корпоративних правовідносин, але самостійно реалізовувати свої права та виконувати корпоративні обов'язки вони не зможуть: їх представниками будуть їх батьки (усиновлювачі) чи піклувальники.

Відповідно до ч. 5 ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації можуть бути засновниками та учасниками господарських товариств нарівні з громадянами та юридичними особами України, крім випадків, встановлених законодавчими актами України.

Поряд із юридичними та фізичними особами засновниками й учасниками акціонерних товариств можуть бути держава Україна в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, і територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном (ч. 1 ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства»). Особлива роль держави в корпоративних правовідносинах полягає в тому, що вона в цих відносинах виконує функцію державного (правового) регулювання і діє як безпосередній учасник (акціонер) в особі спеціально уповноважених органів та їх посадових осіб. Це впливає із закріпленого в законі (ч. ч. 1, 3 ст. 167 ЦК України) загального положення про те, що держава діє у цивільних відносинах на рівних правах з іншими учасниками цих відносин. Держава може створювати юридичні особи приватного права (підприємницькі товариства тощо), брати участь в їх діяльності на загальних підставах.

Держава набуває і здійснює цивільні права та обов'язки, в тому числі корпоративні, через органи державної влади в межах їхньої компетенції, встановленої законом. Зокрема, управління державними корпоративними правами є виключною функцією Фонду державного майна України, який може здійснювати таке управління самостійно або передавати функції з управління іншим особам на договірній основі (за договорами доручення чи управління майном).

Здійснення суб'єктами корпоративних відносин майнових та особистих суб'єктивних належних їм прав та виконання ними корпоративних обов'язків відбувається в порядку та формах, встановлених законом та установчими документами товариства щодо характеру конкретних прав та обов'язків. Під здійсненням корпоративних прав І. Б. Саракун розуміє поведінку суб'єкта корпоративних правовідносин, спрямовану на реалізацію тих можливостей, які передбачені змістом корпоративного права, шляхом вчинення ним конкретних вольових дій¹¹.

Так, для реалізації права акціонера брати участь у розподілі прибутку та одержання частки прибутку (дивідендів) товариству необхідно вчинити певні дії щодо виплати дивідендів. Рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями приймається

---

¹¹ Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) підприємницьких товариств / І. Б. Саракун. – Корпоративне право України: підручник; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Хрінком Інтер, 2010. – С. 264.

загальними зборами АТ. Розмір дивідендів з привілейованими акціями всіх членів визначається в статуті акціонерного товариства. Відповідно до ч. 4 ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства» для виплати дивідендів наглядова рада акціонерного товариства встановлює дату складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядок та строк їх виплати. Товариство повідомляє осіб, які мають право на отримання дивідендів, про дату, розмір, порядок та строк їх виплати.

Ще одним аргументом для підтвердження цивільно-правової природи корпоративних прав та обов'язків є право учасника господарського товариства здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом (п. 4 ч. 1 ст. 116 ЦК України). А відповідно до ст. 178 ЦК України об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватись або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, не обмежені в обороті або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи. Це стосується цінних паперів і зокрема акцій акціонерного товариства.

Розпорядження частками в статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів (акцій) учасники товариства здійснюють у правових формах, здебільшого договірних, властивих цивільному праву (купівля-продаж, дарування, міна, застава, спадкування за законом чи заповітом тощо).

Так, учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право продати чи іншим чином відступити свою частку в статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства. Відчуження частки третім особам допускається, якщо інше не встановлене статутом товариства.

Учасники товариства користуються переважним правом купівлі цієї частки (її частини) пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права. Купівля здійснюється за ціною та на інших умовах, на яких частка (її частина) пропонувалася для продажу третім особам. Якщо учасники товариства не скористаються своїм переважним правом протягом місяця з дня повідомлення про намір учасника продати частку або протягом іншого строку, встановленого статутом товариства чи домовленістю між його учасниками, частка учасника може бути відчужена третій особі (ч. 2

ст. 146 ЦК України, ст. 53 Закону України «Про господарські товариства»).

Особливі умови діють щодо переходу частки в статутному (складеному) капіталі товариства до спадкоємців – фізичної особи чи правонаступників – юридичної особи – учасників товариства.

Відповідно до ч. 5 ст. 147 ЦК України частка в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи – учасника товариства, якщо статутом товариства не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших учасників товариства.

При реорганізації юридичної особи – учасника товариства або у зв'язку зі смертю фізичної особи – учасника товариства правонаступники (спадкоємці) мають переважне право вступу до цього товариства. При відмові правонаступника (спадкоємця) від вступу до товариства з обмеженою відповідальністю або відмові товариства у прийнятті до нього правонаступника (спадкоємця) йому видається в грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала реорганізованій або ліквідованій юридичній особі (спадкодавцю, вартість якої визначається на день реорганізації або ліквідації (смерть) учасника. У цих випадках розмір статутного капіталу товариства підлягає зменшенню (ст. 55 Закону України «Про господарські товариства»).

Відносини, що виникають між акціонерами акціонерного товариства, можуть регулюватися акціонерним договором (угодою), який укладається після створення товариства і пов'язує акціонерів взаємними правами та обов'язками протягом усього періоду існування товариства. Потреба в укладенні акціонерних договорів виникає внаслідок того, що в процесі діяльності акціонерного товариства багато питань виробничо-екологічних, управлінських, фінансових, правових відносин залишаються неврегульованими нормативними актами та статутом. Такі договори є насамперед специфічною формою опосередкування правових зв'язків між суб'єктами корпоративних правовідносин, а саме через реалізацію їх спільних інтересів.

Чинним законодавством в Україні укладення та виконання корпоративних договорів належним чином не врегульовано. Лише в ч. 1 ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» мова йде про те, що статутом акціонерного товариства може бути передбачено можливість укладення договору між акціонерами, за яким на партнерів покладаються додаткові обов'язки, зокрема обов'язок участі в

загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання. М. М. Сигидин визначає корпоративний договір як багатосторонню домовленість учасників юридичної особи нормативного типу, спрямовану на ефективне управління належними їм корпоративними правами шляхом визначення порядку їх здійснення з метою координації діяльності та реалізації спільних охоронюваних законом інтересів у цій сфері. Автор обґрунтовує самостійний характер корпоративного договору в системі цивільно-правових договорів¹², із чим слід погодитися.

Нарешті, право на захист у разі порушення суб'єктивних корпоративних прав та обов'язків учасників і самої корпорації та способи попередження і вирішення корпоративних конфліктів здійснюється у формах судової процедури, шляхом самозахисту, оперативного захисту чи застосуванням процедури медіації. Як слушно відзначає Ю. М. Жорнокуй, за результатами успішно проведеної медіації (за участю посередника) сторони можуть укласти медіаційний договір, через який приватна медіація та її результати є пов'язаними з правом, адже саме за допомогою договору усувається невизначеність як перешкода для здійснення прав акціонера.

Медіаційний договір, укладений учасниками корпоративного конфлікту, є цивільним правочином, до якого мають застосовуватись норми законодавства про правочини, зобов'язання, загальні положення про договір¹³.

В оцінці юридичної природи та місця корпоративного права у близькій з Україною правовій системі варто зіслатися на думку фахівців із зарубіжних країн. Зокрема, Є. В. Богданов вважає, що корпоративне право – це сукупність цивільно-правових норм, які регулюють майнові, особисті немайнові та цивільно-правові організаційні відносини, пов'язані з участю в корпоративних організаціях або управління ними. Корпоративне право за своїм спеціальним значенням і роллю в цивільному обороті, за обсягом

---

¹² Сигидин М. М. Корпоративний договір: автореф. дис...канд. юрид. Наук. – Київ, 2016. – С. 7.

¹³ Жорнокуй Ю. М. Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах: автореф. дис... доктора юридичних наук. – Харків: 2016. – С. 22-23.

нормативного матеріалу та його системною організацією являє собою підгалузь цивільного права¹⁴. Корпоративні відносини включені до предмету регулювання цивільного законодавства Російської Федерації нарівні з речовими, зобов'язальними та іншими цивільно-правовими відносинами (ст. 1 Цивільного кодексу РФ).

Говорячи про предмет регулювання цивільного, в тому числі корпоративного права, не можна оминати питання й про організаційні відносини, що неоднозначно трактуються в літературі. Однак слушним є визначення організаційних цивільних правовідносин як специфічних (регулятивних за сутністю) цивільних правовідносин, що забезпечують упорядкування інших цивільних відносин шляхом організаційних зусиль суб'єктів цивільних відносин, делегування ними власних прав та обов'язків, формування соціальних утворень, створення інших передумов для виникнення цивільних прав та обов'язків тощо¹⁵. У сфері корпоративного права – це передусім організаційні відносини з корпоративного управління.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що корпоративні майнові, особисті немайнові та пов'язані з ними організаційні відносини є цивільно-правовими і входять до предмету регулювання цивільного права, складаючи його підгалузь.

1.2. Становлення і розвиток корпоративних відносин і корпоративного права в Україні (короткий історичний огляд)

Сучасному стану корпоративного права в Україні передував його тривалий історичний розвиток як у нашій державі, так і в деяких зарубіжних країнах. Воно формувалося відповідно до еволюції корпорацій та розвитку пов'язаної з ними певної групи суспільних відносин.

Важливий у методологічному плані системно-структурний підхід до з'ясування організаційно-правових форм юридичних осіб, якими саме і є корпорації, на думку К. О. Кочергіної, полягає в тому, що вони

---

¹⁴ Богданов Е. В. Место корпоративного права в российской правовой системе // Журнал предпринимательского и корпоративного права / Е. В. Богданов. – 2016. – №3.

¹⁵ Харитонов С. О., Харитонova О. І. Цивільні правовідносини: монографія / 2-ге вид., перероблене, доповнене. / С. О. Харитонов, О. І. Харитонova. – Одеса: Фенікс, 2011. – С. 279.

формується внаслідок, по-перше, вимог функціонування в рамках певного соціально-економічного укладу, по-друге, специфіки вимог відповідного стану економічного розвитку національної економіки і, по-третє, правових традицій, рівня розвитку правових доктрин і національного законодавчого регулювання у цій сфері, глибини процесу міжнародно-правової уніфікації, а також адаптації відповідних правових норм¹⁶.

Слід звернути увагу насамперед на деякі законодавчо-історичні аспекти, зумовлені перебуванням України в складі інших держав, та охарактеризувати їх вплив на становлення сучасного корпоративного права.

Римське право стало своєрідним джерелом, із якого беруть свої витоки майже всі галузі сучасного права. Значна кількість положень римського цивільного права дійшла до нашого часу, що позначилося на законодавстві багатьох країн світу. Корпоративне законодавство базується на окремих вихідних фундаментальних положеннях, закладених ще в римському цивільному праві. Тому при його розгляді необхідно звернутися до першоджерел римського приватного права.

Внутрішня логіка розвитку науки тяжіє до теоретичних узагальнень. У цьому аспекті римське право як *alma mater*, зокрема європейського права, виступає своєрідним теоретичним вираженням генетичного узагальнення правового розвитку. Адже саме в римському праві зародилися такі цивільно-правові категорії, як правоздатність, приватне і публічне право, суб'єктивне право, зобов'язальне право, право власності, договірне право тощо.

Ще Рудольф фон Ієрінг писав, що рецепція іноземних правових інститутів є питанням не «національної приналежності», а простої доцільності, необхідності. Ніхто не буде запозичувати із далеких країв те, що є в нього самого аналогічної чи кращої якості. Тільки нерозумний відмовлятиметься від кори хінного дерева лише на тій підставі, що воно вирощено на чужому полі.

На думку Є. О. Харитонова, рецепція римського приватного права полягає в його відродженні, сприйнятті духу і головних засад та основних положень тією чи іншою цивілізацією на певному етапі¹⁷.

---

¹⁶ Кочергина Е. А. Содержание организационно-правовых форм предпринимательских обществ: интересы, функции, правовые средства : монография / Е. А. Кочергина. — Х. : Основа, 2005. — С. 51.

¹⁷ Харитонов С. О. Рецепція римського приватного права: теоретичні та історико-правові аспекти / Є. О. Харитонов. – Одеса, 1997. – С. 24.

Уже в стародавні часи в Римі з'являються різноманітні приватні корпорації: релігійні союзи (*sodalitates*, *collegia sodalicia*) і союзи ремісників (*pistorum*, *fabrorum*). Про такі приватні корпорації згадується ще в законах XII таблиць: за свідченням Гая, вони надавали можливість членам *collegia sodalicia* (*sodales*) створювати для себе правила і статuti, які не суперечили би закону. У цих примітивних, на перший погляд, утвореннях наявні деякі ознаки сучасних корпорацій, але це ще не юридичні особи.

У складі Римської держави з'явилася чимала кількість нових утворень, за якими було визнано право на внутрішнє самоуправління. До таких належали місцеві общини, муніципії, які раніше становили самостійні держави (*civitates liberae*), а потім були наділені правами юридичної особи та інкорпоровані. Напрацьований муніципіями принцип юридичної особи було згодом перенесено на різноманітні приватні корпорації. Останні починають наділятися цивільною правоздатністю. У зв'язку з цим слід згадати закон імператора Августина – *Lex Julia de collegiis*, яким закріплювалося положення про запит дозволу в сенату на створення союзів.

Якщо звернутися до ще однієї пам'ятки римського приватного права – Інституцій Гая, то можна констатувати, що в них покладено початок сучасного розуміння поняття «права на частку (пай) у статутному фонді». Адже саме модернізоване поняття майна призвело до використання концепції «безтілесного майна», згідно з якою реальні речі виступають в юридичному житті тільки за посередністю прав, які визначаються відповідно до цих самих речей. Римському праву було відомо поділ речей на тілесні й безтілесні (ідеальні). В Інституціях згадується, що «безтілесні речі» (*res in corporales*) – це речі, які не можуть бути осяжні. До таких належать зобов'язання. Відповідно право на частку можна розглядати як безтілесну річ.

Таким чином, римському праву ми завдячуємо тим, що воно започаткувало ідею створення юридичної особи та її практичного вираження: було розроблено поняття правоздатності, її незалежності від фізичної особи і визначено основні типи юридичних осіб (корпорації, установи).

Українська традиція приватного права зумовлена історичними, геополітичними, культурними особливостями розвитку Української держави. Проіснувавши кілька століть як самостійна держава (Київська Русь), потім будучи роздробленою на окремі князівства, з часом увійшовши до складу різних держав, зокрема, спершу до

Великого князівства Литовського і згодом – Речі Посполитої, після цього – до Російської та Австро-Угорської імперій та зрештою до СРСР, і знову відродивши незалежність у 1991 р., Україна перебувала поміж західною (європейською) і східною (російською) цивілізаціями¹⁸.

Розвиток корпоративного права України в складі Російської імперії (XIX – початок XX ст). Унаслідок остаточної ліквідації в 1783 р. полково-сотенного устрою України і запровадження губернського поділу та поширення російської системи органів влади і управління Україна, втративши автономію, увійшла до складу Російської імперії та залишалася її частиною до 1917 р.

Після приєднання України до Московської держави джерела права різних частин України, що входили до складу Російської імперії до 40-х рр. XIX ст., мали певні відмінності – у Слобідсько-Українській губернії застосовувалося російське законодавство; у лівобережних і правобережних губерніях – Литовський Статут 1588 р. і збірники магдебурзького права, а до початку 40-х рр. на території України в складі Росії було введено в дію «Звід законів Російської імперії», що припинив застосування інших джерел права. На території Російської імперії діяли також закони: «Звід місцевих законів губерній, областей, приєднаних від Польщі», «Зібрання цивільних законів, які діють у Малоросії» (1807 р.).

На початку XIX ст. з'явилися перші нормативні акти, що стосувалися діяльності акціонерних компаній. Найбільш відомим є Указ від 6 вересня 1805 р., у якому була розтлумачена суть обмеженої відповідальності учасників торгової компанії. Указ був прийнятий у зв'язку із банкрутством Петербурзької компанії з будівництва кораблів¹⁹.

У Маніфесті Олександра I від 1 січня 1807 р., яким дарувалися певні привілеї купцям, уперше згадано певні форми товариств: повні товариства, товариства на вірі і «товариства по територіях», тобто товариства, які мають складений капітал. При цьому суть їх діяльності не була врегульована; мова йшла тільки про те, що до участі в цих товариствах допускаються всі учасники, а не тільки купці.

У 1805 і 1807 рр. було видано ще кілька постанов, які стосувались

---

¹⁸ Харитонов Е. О. Гражданское право в вопросах и ответах / Е. О. Харитонов. – Х. : ООО «Одиссей», 2001. – С. 21.

¹⁹ Кашанина Т. В. Корпоративное право: право хозяйственных товариществ и обществ / Т. В. Кашанина. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1998.

компаній, але вони майже не вплинули на зміну їх статусу. Цією невеликою кількістю постанов про корпорації користувались також укладачі Зводу законів. Майже повна відсутність законодавства, яке регулювало би правове становище корпорацій, негативно позначалося на діяльності російських товариств.

Згодом можливість створення акціонерних товариств законодавчо була закріплена 1807 р. царським Маніфестом про привілеї, даровані купецтву. Однак головним актом, який діяв до 1917 р., стало затверджене законом 1836 р. Положення про акціонерні компанії, яке згодом з відповідними змінами та доповненнями було додано до Зводу законів Російської імперії як друга частина глави «Про товариства» за назвою «Про товариства з часток та компанії на акціях». У Законі досить детально було регламентовано такі питання: розмір капіталу, необхідного для заснування компанії, розподіл його на акції, спосіб оплати капіталу; чітко визначалося поняття обмеженої відповідальності, вказувалося і на межі розміру акцій (не менше 50 і не більше 1000 рублів). Внутрішні організаційні питання і питання управління компаніями регулювалися менш детально. Простежувалося також бажання законодавця зацікавити засновників у частці їх підприємства: їм дозволялося набувати від 50 до 200 акцій, вони звільнялися від участі в загальних зборах. У цьому нормативному акті, хоча й стисло, але було викладено інформацію про компетенцію загальних зборів і правління компанії.

Однак корпоративна нормотворчість, яка здійснювалася самими компаніями, часто відхилялася від положень загального Закону. Компанії фактично дозволили обіг акцій на пред'явника, але за умови, що їх не будуть називати частками. В середині компаній почалося обмеження свободи акціонерів щодо вільного розпорядження належними їм акціями. Акціонерам почали погрожувати необхідністю здійснення додаткових платежів. На практиці зазнало змін і поняття засновників. Відповідно до статуту багатьох корпорацій засновниками визнавалися не ті особи, які внесли більшу частку капіталу, а ті, хто порушив клопотання про затвердження статуту. Засновники, по суті, відмежовувалися від відповідальності²⁰.

Усвідомлюючи, що Закон про акціонерні компанії 1836 р. мав багато недоліків, царський уряд приступив до розробки нового

---

²⁰ Кибенко Е. Р. Корпоративное право Украины : учеб. пособ. / Е. Р. Кибенко. – Х. : Фирма «Эспада», 2001. – С. 25.

проекту, роботу над яким було завершено в 1861 р. Однак він був невдалим, тому в 1869 р. було підготовлено ще один законопроект, з урахуванням критики попереднього. Однак його спіткала така сама доля. У 1872 р. було запропоновано новий проект, якому також не судилося бути законом. Таким чином, неодноразові і наполегливі спроби уряду скасувати виявлені недоліки в діяльності корпорацій закінчувались тим, що Державна рада після обговорення створюваних проектів щоразу знаходила причини для їх відхилення або надсилала їх на доопрацювання. Ці проекти були далеко не ідеальними. Вони досить безсистемно визначали правове становище корпорацій. Розбіжності між ними не мали правового характеру. Іноді очевидним був несправедливий підхід до регулювання окремих сторін діяльності корпорацій: занадто розширювались права засновників і тих осіб, які здійснювали управління ними, а звичайні акціонери практично залишалися без права голосу. Багато важливих питань у роботі корпорацій не були врегульовані взагалі (щодо керівників, загальних зборів, органів контролю, кримінальної відповідальності за шахрайство тощо). У цих законопроектах не пропонувалося встановити будь-які санкції щодо спекуляції акціями. Та й взагалі той факт, що уряд завжди ставав на бік засновників, знижував підприємницьку ініціативу, не захищав простих вкладників від свавілля. Загалом усі проекти мали одну мету: вони були спрямовані на обмеження розвитку акціонерних товариств, а не сприяння йому. Тому, очевидно, не слід жалкувати з приводу того, що жоден із цих проектів не став законом²¹.

Визначальним у розвитку корпоративного права є і той факт, що на території українських губерній відкрилася перша біржа (Одеса, 1797 р.). Ця біржа Російської імперії так само, як і всі інші, була виключно товарною. Але вже з 1825 р. почали друкуватися котирування Одеської біржі на переказні векселі. Обіг цінних паперів регулювався «Одеськими біржовими правилами для угод з купівлі-продажу цінних паперів, золотої валюти, тратт і подібних цінностей». Не існувало єдиного нормативного акта, який регулював би правовідносини у сфері діяльності ринку цінних паперів, натомість діяли статuti.

Російське корпоративне законодавство значно вдосконалюється разом із прийняттям Торгового статуту (1903 р.). Стаття 55 цього

---

²¹ Кибенко Е. Р. Зазнач. праця. – С. 26.

документа визначає такі види товариств: артільне (сьогоднішні кооперативи), повне товариство, товариство на вірі та акціонерне товариство. У 1910 р. приймається «Звід законів цивільних», окремі норми якого присвячені товариствам. До того часу було ухвалено також значну кількість спеціальних законів, які регулювали окремі аспекти діяльності торгових товариств, зокрема Правила про організацію і скликання загальних зборів і ревізійних комісій акціонерних кредитних установ, торгово-промислових товариств і пайових товариств тощо. З кінця 1917 р. економіку країни зруйнували революційні події в Росії.

Розвиток корпоративного права в Австро-Угорській імперії, до складу якої входили західноукраїнські землі (XIX – початок XX ст.). У 1786 р. патентом від 1 листопада було оприлюднено першу частину Цивільного кодексу, яка мала назву «Йозефінський кодекс законів». Вона містила п'ять розділів, у яких мова йшла про права осіб. Цей кодекс у Галичині набув чинності в травні 1787 р., але продовження йому не було.

Після кількох переробок у 1811 р. було затверджено і з 1812 р. уведено в дію Загальне цивільне уложення Австрійської імперії (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch – ABGB), що поширилось і на західноукраїнські землі, які перебували у складі Австро-Угорської імперії у 1772 – 1918 рр. Його джерелами були пандектне право, тобто пристосоване до капіталістичних відносин римське право, Пруське земське уложення 1794 р. і провінційне право деяких австрійських країв. З деякими змінами, внесеними у роки Першої світової війни, Австрійський цивільний кодекс (Загальне цивільне уложення) продовжував діяти на території Галичини і після її включення до складу Польщі – аж до прийняття Польського кодексу зобов'язань 1933 р.

У розділі другому «Про майнові права» (ст. 291) речі, як і в римському праві, поділяються на тілесні і безтілесні. При цьому в ст. 311 мова йде про те, що всі тілесні і безтілесні речі, які утворюють предмет правового обороту, можуть бути і предметом володіння, а за ст. 353 – власністю особи, яка нею володіє. У Цивільному уложенні глава XXVII була присвячена договору спільності майна. Товариство створюється з метою спільного надбання, коли двоє чи кілька осіб погоджуються договором об'єднати свою працю або також і свої речі для спільного досягнення загальної користі.

Проте в Загальному цивільному уложенні Австрійської імперії ще

не було поділу товариств на окремі види, а тільки зазначалося про різні види товариств (ст. 1176). Натомість багато його положень присвячено договору товариства, який регулює різні сторони його діяльності: питання внесення вкладів, відповідальності товариша за шкоду, завдану ним товариству, розподілу прибутку товариства, питання управління його справами, припинення діяльності товариства, виходу з нього, поділ майна торгового товариства, яке припинило свою діяльність, тощо.

Крім Загального цивільного уложення, діяли також особливі цивільні закони, зокрема Торгове уложення (1862 р.), Вексельний статут (1850 р.). Цивільне уложення потребувало оновлення, однак уся робота створеної для цього комісії звелася до зміни окремих положень шляхом видання урядових новел у 1914 – 1916 рр. Важливого значення в розвитку корпоративного законодавства набув австрійський закон «Про виробничі і господарські товариства» (1873 р.). Зауважимо, що вже у проекті 1911 р. його було значно модернізовано і вдвічі збільшено його обсяг. У Проекті були детально врегульовані положення щодо діяльності правління, спостережної ради, загальних зборів, розподілу чистого прибутку за звітний період, набуття та припинення членства в товаристві тощо.

Угорське торгове уложення 1875 р. охоплювало регулювання діяльності торгових товариств: повного, товариства на вірі, товариства на акціях і товариства артільного. За визначенням, наведеним у ньому, артільним вважається товариство, яке при необмеженій кількості членів засновується для сприяння кредиту, виробництву чи господарству своїх членів, причому такі товариства утворюються на засадах здійснення спільних операцій чи на засадах взаємності.

Привертає увагу той факт, що значна частина уложення була присвячена угодам та законодавчому регулюванню правовідносин, які в сучасному розумінні називають корпоративними.

Корпоративне законодавство України в складі СРСР. Пожвавлення приватної ініціативи в господарському житті на початку 1920-х рр. (період НЕПу) зумовлювалося появою та діяльністю різного роду товариств і кооперативів. Це знайшло закріплення в Цивільному кодексі УРСР 1922 р., розділ X якого містив норми про повні та прості товариства, товариства на вірі та з обмеженою відповідальністю, акціонерні (паєві) товариства; статті 276 – 366 цього Кодексу закріпили порядок їх створення, функціонування і ліквідації. Пізніше правовий статус акціонерного товариства був визначений також у

союзному нормативному акті – Положенні про акціонерні товариства від 17. 08. 1927 р. У зв'язку із прийняттям цього положення статті ЦК УРСР, які регулювали діяльність акціонерного товариства, були скасовані.

У Положенні про акціонерні товариства 1927 р. зазначалося, що метою державних акціонерних товариств є не формування капіталу, а господарська діяльність. Акції цих товариств не котирувалися на біржі, не переходили з рук у руки як товар, а відігравали роль паїв, які об'єднували суб'єктів. У названому положенні зазначалося, що державні й змішані акціонерні товариства (а їх залишилось усього близько 10%) тільки за формою були акціонерними товариствами, по суті, вони зберігали риси державного підприємства. Щодо змішаних акціонерних товариств, то вони розглядалися як перехідна сходинка до державних.

З кінця 1920-х рр. та особливо в 1930-х рр. простежувалася тенденція до згортання корпоративних відносин в економіці Союзу РСР, оскільки панівною серед форм власності стала державна власність, а головним суб'єктом господарських відносин – державне підприємство. Ця тенденція проявлялася в ліквідації господарських товариств у 1930-х рр., перетворенні промислової кооперації (артілей та союзів) у державні підприємства (1950-ті рр.), в одержавленні колгоспів тощо.

З 1930 до 1985 р.р. у Радянському Союзі діяли лише три акціонерні товариства – створений ще в 1924 р. Банк для зовнішньої торгівлі СРСР (пізніше –Зовнішекономбанк СРСР), Всесоюзне акціонерне товариство «Інтурист», яке розпочало свою діяльність у 1929 р., та організоване в 1973 р. Акціонерне товариство СРСР з іноземного страхування (Індржстрах). Усі ці товариства тільки називались акціонерними, а, по суті, були унітарними державними підприємствами.

Починаючи з 1987 – 1989 рр. на підставі кількох постанов Ради Міністрів ССРСР в Україні створювалися спільні підприємства, які об'єднували вітчизняних та іноземних суб'єктів господарської діяльності. Ці підприємства за своїми правовими ознаками являли собою господарські товариства, однак упродовж тривалого часу вони визначалися у вітчизняному законодавстві як окрема організаційно-правова форма підприємницької діяльності. У 1988 р. було прийнято Закон «Про кооперацію в СРСР», а згодом – ряд нормативних актів, які регулювали створення малих підприємств. З цього моменту

починається процес масової появи приватних підприємницьких структур – це ще не господарські товариства, а організації (кооперативи, малі підприємства), які мають з ними багато спільних рис. У 1990 р. Рада Міністрів СРСР ухвалює окремі рішення з приводу переходу державних підприємств на акціонерну форму власності. Найбільш відомою є постанова Ради Міністрів про перетворення виробничого об'єднання «КамАЗ» в акціонерне товариство. Нарешті, постановою Ради Міністрів СРСР від 19 червня 1990 р. були затверджені Положення про акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю і Положення про цінні папери, якими було закладено правову основу для розвитку підприємницьких корпорацій. Слід зазначити, що лише за один рік, який минув після прийняття названої постанови, в Україні було створено 166 господарських товариств, 27 з яких були акціонерними, а 139 – товариствами з обмеженою відповідальністю. Новостворені товариства були невеликими і за кількістю учасників, і за розміром статутного фонду.

Отже, тільки перехід до ринкових відносин відкрив шлях до розвитку корпоративного законодавства. Нині в законодавстві закріплюється презумпція уповноваження корпорацій на видання ними нормативних актів, які регулюють їх внутрішні питання. При цьому встановлюються лише межі корпоративного регулювання, наприклад, несуперечливість норм локальних нормам законодавчим тощо.

На цьому етапі (з 1991 р.) радянський період розвитку корпоративного законодавства фактично завершується. Після розпаду СРСР у всіх його колишніх республіках, включаючи Україну, формується власне законодавство про підприємницькі корпорації.

Початок формування законодавчого регулювання процесів створення і діяльності господарських товариств в Україні припадає на початок 1990-х рр., період після здобуття Україною незалежності. Слід визнати, що корпоративне законодавство розроблялося Україною практично заново. Як слушно зауважує О. Р. Кібенко, законодавець не звернув належної уваги на досвід дореволюційної Росії і зарубіжних країн у галузі правового регулювання корпоративних відносин. Результатом цього стали традиційні проблеми діяльності в підприємницьких корпораціях (шахрайство, масові банкрутства, розорення дрібних акціонерів тощо), які повною мірою проявили себе в Україні.

Становлення корпоративного права за часів проголошення незалежності України (1991 – 2003 рр.). Розвиток корпоративного права України слід пов'язувати зі здобуттям Україною незалежності та формуванням власної нормативно-правової бази. Зокрема, у ці часи були прийняті закони України «Про господарські товариства»²², «Про підприємництво»²³, «Про підприємства в Україні», «Про цінні папери і фондову біржу»²⁴, «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»²⁵ та інші акти, що визначали правовий статус господарських товариств і режим цінних паперів (акцій), якими закріплюються корпоративні права учасників цих товариств. Правовий статус споживчих товариств і сільськогосподарських кооперативів та правовий режим їхнього майна певною мірою було визначено у законах «Про власність»²⁶, «Про споживчу кооперацію»²⁷, «Про сільськогосподарську кооперацію»²⁸, «Про кооперацію»²⁹ та деяких інших актах. Слід зауважити, що прийняття таких нормативних актів заклало фундамент для розвитку ринкових відносин в Україні, вперше були визначені учасники таких відносин – підприємці різних організаційно-правових форм, включаючи корпорації.

У 1992 р. приймається низка приватизаційних законів: «Про приватизацію державного майна»³⁰, «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)»³¹, «Про приватизаційні папери»³². Названі нормативні акти поклали початок процесам приватизації державної власності і створенню великих відкритих акціонерних товариств на базі майна колишніх державних підприємств. Розвиток корпоративних структур у наступні роки відбувався під впливом процесів приватизації і корпоратизації, діяльності інвестиційних посередників, таких, як довірчі і страхові товариства, інвестиційні фонди і компанії тощо.

---

²² ВВР. — 1991. — № 49. — Ст. 682.

²³ ВВР. — 1991. — № 14. — Ст. 168.

²⁴ ВВР. — 1991. — № 38. — Ст. 508.

²⁵ ВВР. — 1996. — № 51. — Ст. 292.

²⁶ ВВР. — 1991. — № 20. — Ст. 249.

²⁷ ВВР. — 1992. — № 30. — Ст. 414.

²⁸ ВВР. — 1997. — № 39. — Ст. 261.

²⁹ ВВР. — 2004. — № 5. — Ст. 35.

³⁰ ВВР. — 1992. — № 24. — Ст. 348.

³¹ Там само. — Ст. 350.

³² Там само. — Ст. 52.

Розорення (як правило, навмисне) великих і дрібних корпорацій, різноманітні зловживання учасників господарських товариств або їх керівних органів, які мали місце протягом кількох наступних років (1994 – 1996 рр.), показали слабкість, неповноту і недосконалість вітчизняного корпоративного законодавства.

Із прийняттям 28 червня 1996 р. Конституції України підґрунтям норм корпоративного права слугують положення ст. 42 Конституції України, яка передбачає право кожної людини на заняття підприємницькою діяльністю, що не заборонена законом, а також норми, які визначають принципів положення регулювання відносин власності (статті 13, 14, 41), регулювання особистих немайнових відносин (статті 21, 23, 24, 27, 28) тощо. У 1996 – 2000 р.р. було істотно переглянуто норми корпоративного законодавства. Зокрема, було внесено значні зміни до Закону України «Про господарські товариства».

Цей Закон створив правове підґрунтя для формування ринкової підприємницької інфраструктури і виконав свою історичну місію. Далі законодавство повинно відповідно деталізувати правовий статус господарських товариств, які зайняли в цій інфраструктурі своє місце. Вимогам часу вже не відповідав і Цивільний кодекс УРСР (1963 р.).

Отже, постала гостра необхідність урегулювання на законодавчому рівні питань, пов'язаних зі здійсненням і захистом корпоративних прав учасників господарських товариств, організацій (корпорацій), оскільки відсутність таких положень призводить до зловживань і порушень їх прав. Такий стан законодавства зумовив насамперед недовіру іноземних інвесторів та їх інертність щодо інвестування коштів в економіку України.

Прийняття Цивільного та Господарського кодексів України (1 січня 2004 р.). Із набуттям чинності Цивільним і Господарським кодексами України розпочався новий етап розвитку сучасного корпоративного законодавства. Адже вони додали ряд новацій до сучасного законодавства у галузі корпоративного права. Зокрема, до ЦК України включено спеціальний розділ, присвячений господарським товариствам, який багато в чому суперечить ГК України.

У главі 8 ЦК України сформульовано деякі загальні положення про господарські товариства (поняття та види, майно господарського товариства, права та обов'язки учасників тощо), а також визначено правовий статус повного товариства (статті 119 – 132), командитного

товариства (статті 133 – 139), товариства з обмеженою (статті 140 – 150) та додатковою (ст. 151) відповідальністю, акціонерного товариства (статті 152 – 162). Правовому статусу виробничих кооперативів як виду підприємницьких товариств присвячено статті 163 – 166 ЦК України.

У ГК України основною організаційно-правовою формою суб'єкта господарювання визнане підприємство (за ст. 191 нового ЦК України підприємство як єдиний майновий комплекс розглядається як об'єкт цивільних прав, а не суб'єкт майнових правовідносин). Про господарські товариства мова йде у главі 9 ГК України, де подано визначення поняття та названо види господарських товариств, їх установчі документи, вимоги щодо державної реєстрації, наведено деякі положення про власність (фонди) господарського товариства, права та обов'язки учасників товариства тощо (статті 79 – 92 ГК України). Уперше окремим положенням визначено зміст корпоративних прав (ч. 1 ст. 167 ГК України). Серед норм про підприємства колективної власності як суб'єктів господарювання у главі 10 ГК України превалюють положення про виробничі кооперативи.

Отже, як видно зі змісту положень про господарські товариства і виробничі кооперативи, закріплених у ЦК і ГК України, ці положення переважно дублюють одне одного. У статті 92 ГК України зазначено, що порядок створення та діяльності окремих видів господарських товариств регулюється ГК України, ЦК України та іншими законами.

Нові кодекси містять також певні невідповідності (суперечності) в регулюванні одних і тих самих питань корпоративного права. Так, розбіжності між кодексами простежуються в підходах до поділу акціонерних товариств на окремі види, щодо переважного права акціонерів на придбання акцій, порядку прийняття рішень органами управління акціонерним товариством, у порядку передачі прав за цінними паперами та деяких інших питаннях.

Ще в пропозиціях Президента України у зв'язку з поверненням Верховній Раді для повторного розгляду ЦК і ГК зазначалося, що ці кодекси пропонують два кардинально протилежні підходи щодо вирішення одних і тих самих питань; паралельно існують два шляхи розв'язання проблеми і невідомо, яким кодексом, Цивільним чи Господарським, у конкретній ситуації слід керуватися.

Розходження в питаннях корпоративного права стають причиною певних труднощів і непорозумінь під час застосування їх на практиці.

Суди нерідко по-різному вирішують однотипні спори. Хоча вагомий внесок у розвитку корпоративного права все ж відбувається завдяки процесам формування судової практики вирішення корпоративних конфліктів Верховним судом України та Вищим господарським судом України. Поряд із тим, актуальною залишається потреба внесення змін до названих правових актів із метою консолідації положень про корпоративні відносини в одному з них (бажано в ЦК України).

Позитивним кроком для розвитку корпоративного законодавства стало прийняття Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок» від 23. 02. 2006 р., який регулює відносини, що виникають під час розміщення, обігу цінних паперів і провадження професійної діяльності на фондовому ринку³³.

Розвиток правового регулювання корпоративних відносин у сучасних умовах.

Визначальний вплив на регулювання корпоративних відносин в акціонерних товариствах здійснило прийняття довгоочікуваного Закону України «Про акціонерні товариства», який Верховна Рада України ухвалила в другому читанні 17. 09. 2008 р.³⁴ На сьогодні цей нормативний акт найбільше відповідає вимогам ЄС щодо адаптації корпоративного законодавства.

Законом встановлено нові засади створення, діяльності та припинення акціонерних товариств; детальніше врегульовано здійснення корпоративних прав акціонерами; запроваджено дематеріалізацію акцій³⁵ та необхідність процедури включення акцій до біржового списку хоча б однієї фондової біржі; а також закріплено нові термінологічні поняття тощо.

Для приведення діяльності акціонерних товариств, створених до набрання чинності цим Законом, у відповідність до його вимог, першочерговим завданням для них стало здійснення таких дій:

1) внесення змін до статуту товариства, які передбачають зміну найменування акціонерного товариства з відкритого або закритого

---

³³ Голос України. – 2006. – 14 квітня (№ 69).

³⁴ Закон України «Про акціонерні товариства» // ВВР. – 2008. – № 50 – 51. – Ст. 384.

³⁵ Саракун І. Б. Порядок та строки переведення акцій на бездокументарну форму існування [текст] / І. Б. Саракун // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. Випуск 25. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. – 252 с. – С. 136-143.

акціонерного товариства на публічне акціонерне товариство чи з відкритого або закритого акціонерного товариства на приватне акціонерне товариство за умови, що кількість акціонерів на дату внесення таких змін не перевищує 100 осіб, а також виконання усіх інших вимог цього Закону в статуті товариства;

2) приведення внутрішніх положень товариства у відповідність із вимогами цього Закону.

Практика впровадження цього Закону невдовзі виявила численні його недоліки, і вже 03. 02. 2011 р. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про акціонерні товариства» щодо вдосконалення механізму діяльності акціонерних товариств»³⁶ до нього було внесено цілу низку суттєвих змін³⁷. Зокрема, не оминули вони й Прикінцевих та перехідних положень.

На відміну від попередньої редакції Закону, у Законі від 03. 02. 2011 р. акціонерні товариства звільняються від сплати реєстраційного збору під час реєстрації змін до статуту товариства або статуту в новій редакції у зв'язку з приведенням його у відповідність із цим Законом (п. 7).

Складність переходу до нових правил функціонування акціонерних товариств та суттєві витрати, пов'язані з цим, не могли не позначитися на їх кількості. Наприклад, штраф за невиконання розпорядження про усунення порушень законодавства про цінні папери (щодо переведення акцій на бездокументарну форму існування) становив 17 тис. грн., повторне порушення протягом року – 850 тис. грн. Тому частина акціонерних товариств обрала інший вид господарського товариства (ТОВ, ТДВ).

З 12. 10. 2013 р. набув чинності ще один нормативний акт – Закон України «Про депозитарну систему України», який визначає нові правові засади функціонування депозитарної системи України, встановлює порядок реєстрації та підтвердження прав на емісійні цінні папери та прав за ними в системі депозитарного обліку, а також порядок проведення розрахунків за правочинами щодо емісійних цінних паперів³⁸.

---

³⁶ ВВР. – 2011. - №35. – Ст.344.

³⁷ які щорічно вносяться до Закону «Про акціонерні товариства» й до нині (2017 р.)

³⁸ Закон України «Про депозитарну систему України» // ВВР. – 2013. - № 39. - Ст.517.

У зв'язку із його впровадженням перед емітентами та власниками акцій постала ціла низка питань, пов'язаних із необхідністю проведення аналізу чинного законодавства в зазначеній сфері відносин.

Звертаючись до новацій у структурі депозитарної системи, слід відзначити, що до набрання чинності спеціальним Законом нормативних вимог щодо визначеної кількості депозитаріїв не встановлювалося. До цього моменту в Україні загалом функціонувало 3 депозитарії: депозитарій Національного банку України (далі – НБУ), Всеукраїнський депозитарій цінних паперів і Національний депозитарій України. На сьогодні в нашій державі створено єдиний Центральний депозитарій (далі – ЦД), який функціонує на базі останнього.

Відповідно до нового Закону основні функції щодо зберігання та обліку емісійних цінних паперів покладені на ЦД, а проведення розрахунків по операціях із ними на організованому ринку – на Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках (далі – РЦ). Розрахунковим центром є банк, що функціонує у формі ПАТ відповідно до Закону «Про банки і банківську діяльність», з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом. Банк набуває статусу Розрахункового центру з дня реєстрації Правил РЦ в НБУ в установленому порядку.

Виключною компетенцією РЦ є проведення грошових розрахунків за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів, вчинених на фондовій біржі та поза фондовою біржею, якщо проводяться розрахунки за принципом «поставка цінних паперів проти оплати». Для здійснення розрахункових операцій Розрахунковий центр відкриває рахунок у НБУ, а також відкриває та веде рахунки клієнтів для здійснення розрахунків за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів.

Саме з приводу цього учасника депозитарної системи ведеться чи не найбільше дискусій. Адже, як зазначають фахівці, клірингові функції можуть бути монополізовані Розрахунковим центром, який напряму буде підконтрольний державі. Закон передбачає можливість для Центрального депозитарію і всіх інших інфраструктурних організацій зберігати свої кошти і кошти своїх клієнтів не в Нацбанку, а в новоствореному РЦ, який займається клірингом, тобто бере на себе ринкові ризики. Розрахунковий центр виконуватиме функції розрахункового банку для всіх учасників торгів на фондовому ринку.

Окрім цього, як зазначають аналітики, небезпека полягає й у втраті біржами частини доходу через неможливість надання клірингових послуг³⁹.

З метою виконання покладених на РЦ завдань НКЦПФР було затверджено цілу низку відомчих актів з метою врегулювання відносин у сфері обігу цінних паперів, зокрема акцій, клірингу та розрахунків за правочинами щодо цінних паперів. Так, 23. 04. 2013 р. було затверджено Положення про провадження депозитарної діяльності, а 26. 03. 2013 р. – Положення про клірингову діяльність.

Тим не менше, можна констатувати, що на сьогодні акціонерні товариства перебувають у ситуації, коли їм важко реагувати на постійні зміни до чинного корпоративного законодавства та одночасно здійснювати свою підприємницьку діяльність.

У цьому контексті важко не згадати, що на сьогодні існує три спроби прийняття проектів законів «Про товариства з обмеженою відповідальністю» («Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»). Однак їх аналіз засвідчує недосконалість та об'єктивну необхідність їх подальших доопрацювань.

Поспішність та невваженість законотворців при прийнятті важливих спеціальних нормативних актів негативно позначається на діяльності зазначених видів господарських товариств та на судовій практиці, яка формується в сучасних умовах. Так, не вирізняються своєю оригінальністю Рішення Конституційного Суду України щодо тлумачення положень корпоративного законодавства⁴⁰.

Щодо окремих видів господарських товариств, то з огляду на європейські стандарти корпоративного права постає необхідність прийняття спеціальних законів, які більш детально врегулювали би їх правовий статус та діяльність інших видів корпоративних утворень; а також враховували вимоги щодо адаптації корпоративного законодавства України до законодавства ЄС та тенденції його подальшого розвитку; можливість їх застосування в українських реаліях тощо.

---

³⁹ Сухоруков О. Контрольований хаос: небезпека нового закону про депозитарну систему //

http://ua.prostobank.ua/finansoviy_gid/investitsiyi/statti/.

⁴⁰ Рішення КСУ у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої ст. 61 Сімейного кодексу України (Справа № 1-8/2012) від 19 вересня 2012 року № 17-рп/2012.

Свого перегляду та удосконалення потребує й ЦК України. У ньому вже давно слід було би включити положення щодо змісту корпоративних прав і корпоративних відносин; перелік їх учасників із вказівкою на те, яких саме юридичних осіб слід вважати корпоративними; корпоративні правочини тощо. Для цього нагальним є проведення цивілістами відповідних наукових досліджень у цьому напрямку.

Отже, можна констатувати, що розвиток корпоративних відносин і корпоративного права в Україні, в першу чергу, залежить від їх адекватного та якісного законодавчого врегулювання; необхідності забезпечення дієвості його норм та політичної волі. Лише всі ці складові, разом із нормативним та практичним досвідом інших країн можуть внести позитивні зміни в зазначеній сфері суспільних відносин.

1.3. Юридична природа корпоративних відносин

Корпоративні відносини як вид врегульованих нормами права суспільних відносин спричинили в науці приватного права перманентні дискусії щодо їх правової природи та місця в системі права. Хоча для об'єктивності слід зазначити, що перше слово у визначення інституту корпоративних відносин зробив законодавець. А доктрина уже навздогін цьому факту розробляла і розробляє основні засадничі підходи для кваліфікації корпоративних відносин як таких, та окреслення їх особливостей. У юридичній літературі з приводу поняття корпоративних правовідносин та корпоративних прав також зустрічаються самі найрізноманітніші точки зору – від кваліфікації їх як зобов'язальних відносин цивільного права до приналежності їх до галузі господарського права.

Проблеми корпоративного права і надалі привертають увагу юристів – практиків, науковців і стають предметом дослідження останніх. На жаль, ми маємо ситуацію, коли науковці прагнуть навздогін законодавцю підвести теоретичне підґрунтя під сформовану нормативну базу з цього приводу або ж піддають критиці існуючі законодавчі визначення таких категорій, як корпоративне право та корпоративні правовідносини. Безперечно, що ці поняття є не одновимірними, правовідносини, які регулює корпоративне право, за своєю правовою природою є складними, різноплановими, тому й до сьогодні науковці продовжують з'ясовувати юридичну природу корпоративних відносин, визначати їх місце в системі цивільного

права. Для аналізу корпоративних правовідносин незмінним є інструментарій аналізу цивільного правовідношення, а саме через призму таких понять як юридичний факт, суб'єкт, об'єкт, зміст, метод правового регулювання.

Корпоративні відносини народилися у зв'язку з реформуванням економіки України, закріпленням в основоположних нормативних актах прав і свобод людини, і зокрема права на створення юридичної особи та права на зайняття підприємницькою діяльністю шляхом створення різного виду юридичних осіб. До появи корпоративних відносин призвело ускладнення майнових відносин на сучасному етапі економічного обороту, і на сьогодні корпоративні правовідносини визнані в Україні як вид суспільних відносин, які за своїм предметом є відносинами з управління кампаніями (капіталами). Саме вони претендують на те, щоб у найбільш загальному вигляді вважати їх корпоративними.

Ранні вітчизняні дискусії щодо місця корпоративних відносин у системі права розпочиналися з аналізу корпоративних відносин на предмет їх належності до сфери публічного чи приватного права. В основі критеріїв були покладені такі, як правова природа юридичних фактів і методи правового регулювання. Слід зазначити, що однією із кваліфікуючих характеристик публічного права є імперативний метод регулювання. Саме він визначає сутність публічного права. Він характеризується приписним характером, за яким норми реалізуються за принципом «команда-виконання»⁴¹.

Щодо юридичних актів у публічному праві, то вони за формою є актами органів державної влади та управління. Постає питання: чи характеризуються корпоративні відносини саме такими ознаками? Очевидно, що ні. Природа юридичного факту, який є підставою виникнення корпоративних правовідносин, є однією із підстав кваліфікації належності корпоративних правовідносин саме до приватних.

Отже, до елементів будь-якого цивільного правовідношення входить юридичний факт, на підставі якого воно виникає. Моментом виникнення корпоративного правовідношення є юридичний склад, у якому особливе місце посідають юридичні факти: правочини, факт

---

⁴¹ Харитонova О. І. Загальнотеоретичні проблеми виникнення корпоративних відносин / О. І. Харитонova // Корпоративне право в Україні: становлення та розвиток. – Київ. – 2004. – С. 37.

реєстрації юридичної особи та вступ до корпорації. Аналізуючи ряд юридичних фактів, які призводять до виникнення, зміни чи припинення корпоративних правовідносин, важко не відзначити, що правочин як юридичний факт є ключовим у цьому ряді. Такі дії органів влади, як реєстрація, носять легітимізаційний характер і ніяким чином не змінюють сутність відносин. Адже необхідність реєстрації прав на акції не ставить під сумнів природу відносин з обороту акцій, або ж реєстрація будь-якого правочину не впливає на його цивільно-правову природу.

Необхідність доктринального аналізу інституту корпоративного права пов'язана, по-перше, із формуванням великої групи підприємств, заснованих на приватному капіталі, по-друге, необхідністю позначити певний сегмент відносин, які тільки в ринковій економіці набувають майнового характеру та опосередковують цивільний оборот, по-третє, обумовлена штучністю такого суб'єкту, як юридична особа, яка наділена волезданістю при тому факті, що ця воля завжди є похідною. Суб'єктами корпоративних відносин є фізичні та юридичні особи в тій мірі, в якій вони мають право (можуть мати право) бути засновниками (учасниками) організацій. Предметом регулювання є група суспільних відносин, яка виникає у зв'язку з реалізацією суб'єктивного цивільного права на створення юридичної особи.

Перші дослідження у сфері корпоративного права обгрутовували думку, що між засновником і підприємством виникають правовідносини зобов'язального характеру. Підприємство зобов'язане здійснювати діяльність відповідно до установчих документів, передавати засновнику, уповноваженій особі обумовлені доходи від підприємницької діяльності. Сутність зобов'язання полягає в праві однієї особи (кредитора) вимагати від іншої особи (боржника) вчинення певної дії або утримання від певних дій. У відносинах засновника та юридичної особи не лише засновник може бути кредитором. Зокрема, товариство має право вимагати від засновників зробити внесок до статутного фонду у встановлений строк, оплатити акції в повному розмірі. У цих відносинах засновник є боржником, а не кредитором. Чи можна вважати, що учасники цивільних правовідносин перебувають у модельному зобов'язанні, що характеризується наявністю боржника та кредитора і відповідно взаємних прав та обов'язків?

Слід зазначити, що зобов'язання виникають внаслідок волевиявлення учасників, а в момент волевиявлення щодо створення юридичної особи її як суб'єкта ще немає. Тому відповідно не можна покласти зобов'язання на особу, яка не існує. Сплата частини прибутку (дивідендів) на користь засновника також не може вважатися зобов'язанням підприємства. Засновник чи збори учасників самостійно визначають частину чистого прибутку підприємства, що підлягає розподілу між ними. Воно не може не виконати такого рішення, оскільки останнє є рішенням органу юридичної особи. Підприємство не може само по собі, поза волевиявленням засновника, визначити чи сплачувати йому частину прибутку. Воля корпорації не є волею окремого учасника, при тому, що вона може збігатися, і вона одночасно не є сумарною волею всіх учасників. Для корпоративних правовідносин особливим є те, що при їх регулюванні використовується такий метод, як поглинання волі меншості волею більшості. І навіть у випадку, коли учасник голосує проти, він бере участь у формуванні волі корпорації, і за результатами голосування формується волевиявлення. При реалізації інтересів корпорації і учасників їх не слід розглядати як конкуруючі у сенсі «боржник-кредитор». Навпаки, інтереси корпорації – це трансформовані інтереси учасників. Поза засновниками волевиявлення юридичної особи не здійснюється. З огляду на це, учасник не може протиставлятися корпорації так як ми це розуміємо у класичних зобов'язальних відносинах. Адже учасник здійснює організуючий вплив на фіктивного суб'єкта і в загальному розумінні визначає його «долю». У цьому й полягає ідея та особливість корпоративного правовідношення.

Окрім юридичної рівності, сторони у цивільних правовідносинах майново відокремлені одна від одної. Майнова самостійність учасника та корпорації базується на положеннях законодавства про закріплення права власності юридичної особи на належне їй майно. Учасник (засновник) натомість отримує у власність майнове право – корпоративне право. Зв'язок між учасником і корпорацією є особливим. Саме він дає змогу учаснику реалізовувати певним порядком свої суб'єктивні корпоративні права⁴².

Зобов'язальні правовідносини спрямовані на оформлення економічного обміну. У структурі корпоративних відносин увага

---

⁴² Васильєва В. А. Корпоративне право України. За заг. ред. проф. В. В. Луця // Юрінком Інтер, 2010. – С. 12-13.

зосереджується на власних діях учасника корпоративних відносин, а не на діях контрагента. І в класичному розумінні «право на чужі дії» не реалізовується, оскільки в корпоративному правовідношенні учасник не тільки не отримує сприяння від контрагента, а й досить часто діє всупереч його волі. Серед відмінних ознак корпоративних відносин щодо зобов'язальних виділяють обмеженість у часі останніх, так як корпоративне правовідношення в загальному обмежене тільки існуванням корпорації. Дії учасників корпоративних відносин не погашаються їх виконанням, а можуть повторюватися, що також свідчить про їх відмінність від зобов'язальних.

Для зобов'язальних правовідносин характерним є наявність щонайменше двох суб'єктів, кожен із яких має самостійну волю та інтерес. Якщо припустити, що рішення загальних зборів як вищого органу засновників виконавчий орган юридичної особи не виконує, то засновник застосовує управлінські заходи – змінює керівника. Тому відносини між засновником і юридичною особою не виникають як зобов'язальні. Напевне, важко говорити про незалежність учасників корпоративних відносин з огляду на те, що «існування» юридичної особи завжди є залежним від волі засновників. Метою створення підприємства є не покладення на нього зобов'язань перед засновниками, а реалізація суб'єктом свого засновницького права.

Як уже відзначалося, своїм виникненням корпоративне право завдячує появою та визнанням юридичних осіб рівноправними суб'єктами права. Особливості цієї групи суспільних відносин можна з'ясувати через аналіз елементів корпоративного правовідношення, а саме суб'єктів, об'єкта регулювання та юридичного факту, на підставі якого виникає корпоративне правовідношення.

Визначення кола суспільних відносин, які слід віднести до корпоративних, необхідно окреслювати з урахуванням особливостей такої категорії, як об'єкт корпоративного правовідношення. У ГК України дається визначення корпоративних відносин, відповідно до якого під корпоративними відносинами слід розуміти відносини, які виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. Зазначений нормативний акт закріплює і визначення корпоративних прав. Відповідно до ч. 1 ст. 167 ГК України під корпоративними правами слід розуміти права особи, частка якої визначається в статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку дивідендів даної

організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Будь-яке цивільне правовідношення має об'єкт, у якості якого виступає поведінка, спрямована на суспільне благо, з приводу якого виникає і реалізується правовідношення. Діяльність суб'єктів цивільних правовідносин обмежена рамками суб'єктивних цивільних прав і обов'язків. Як і будь-яка діяльність, так і діяльність суб'єктів цивільних правовідносин, у результаті якої виникають, здійснюються та припиняються цивільні права й обов'язки, не може бути безпредметною. Вона завжди спрямована на матеріальні чи ідеальні блага. Матеріальні блага чи процес їх створення є предметом діяльності суб'єктів правовідношення. Їх прийнято називати об'єктом цивільного правовідношення⁴³.

Корпоративне правовідношення, що претендує на окреме місце, також містить об'єкт правового регулювання. Якщо виходити із вищезазначеної загально-теоретичної концепції об'єкта цивільного правовідношення, то об'єктом корпоративного правовідношення є дії, спрямовані на отримання певного блага. Для корпоративних правовідносин – це участь в управлінні корпорацією та отримання дивідендів через перерозподіл прибутку підприємства. Отримання ліквідаційної маси підприємства не є метою створення корпорації. Більш конкретизовано, об'єктом корпоративних відносин є реалізація корпоративної правосуб'єктності (реалізація учасниками корпоративних прав). Через призму предмету регулювання цивільного права, - такі дії носять майновий і немайновий характер (організаційно-управлінський). Якщо звернутися до предмету регулювання цивільного права, як він сформульований у ст. 1 ЦК України, немайнові права, з якими ми пов'язували, зазвичай, реалізацію права на управління корпорацією та права на інформацію, зазначаються як такі, що носять особистий характер. Беззаперечно, що вищезазначені корпоративні права носять немайновий характер, але чи можна їх кваліфікувати як особисті? Навряд. З огляду на це, правова конструкція єдиного корпоративного права, змістом якого є суб'єктивні корпоративні права (правомочності) майнового і

---

⁴³ Васильєва В. А. Корпоративне право України. За заг. ред. проф.В.В.Луця. // Юрінком Інтер, 2010. – С. 12.

немайнового характеру⁴⁴, черговий раз підтверджує своє право на існування.

Водночас суб'єктивне корпоративне право учасника – це майнове право, здатне до цивільного обороту. Тому наступною ознакою корпоративних відносин є те, що вони виникають у зв'язку з управлінням майном, на відміну від відносин зобов'язальних, що опосередковують його оборот. Зміст таких відносин зводиться до того, що учасник у результаті реалізації засновницького права і, як правило, передаючи новоствореному суб'єкту (організації) майно, набуває натомість права на управління нею в тій чи іншій формі (голосувати, брати участь в органах управління корпорації, отримувати інформацію про її діяльність) та брати участь у майнових результатах діяльності корпорації (у розподілі прибутків і залишку майна). Ці організації спеціально створюються суб'єктами майнових відносин для постійної професійної участі в майновому обороті. Вони будуються на засадах самоуправління та строгого обліку учасників, які й визначають її статус як самостійного носія речового права. Відносини учасника з корпорацією носять майновий характер, а отже є предметом регулювання цивільного права.

Для корпоративних відносин характерною є наявність в учасників спільної мети та невизначеність у часовому вимірі. Спільною метою засновників, а згодом і учасників корпоративних відносин є отримання майнового зиску від діяльності юридичної особи для його перерозподілу. Зроблені учасниками інвестиції у вигляді об'єднання капіталу приносять прибуток усім суб'єктам, і зокрема корпорації. Разом з цим, такі відносини не набувають ознак зобов'язань у їх класичному розумінні, оскільки мова йде про факт створення юридичної особи, а не договірне об'єднання вкладів. Соціальна мета як складова спільної мети у корпоративних відносинах відходить на другий план, і цей факт дає нам підстави залишатися прихильниками такої ознаки корпоративних відносин, як безстроковості.

Отже, факт участі в корпорації приводить до юридичних наслідків у вигляді виникнення правовідносин особливого виду. Яка природа цих правовідносин, якщо вони відмінні від зобов'язальних, і який їх зміст? У цьому сенсі цікавою є думка російського вченого В. А. Белова, що факт участі в корпорації надає учаснику тільки абстрактну

---

⁴⁴ Там само.

юридичну можливість набути певних юридичних можливостей – суб'єктивних корпоративних прав при настанні певних юридичних фактів: рішення зборів про виплату дивідендів проголосувати на зборах при їх зібранні. Абстрактна можливість на набуття права вимоги до корпорації та до співучасників не передбачає не тільки зобов'язаних осіб у класичному розумінні правомочностей у зобов'язальному праві, а й таких його носіїв, які могли би називатися правомочними особами. Варто відзначити, що зазначений аспект наближає їх до речових прав. Кожний володілець корпоративних прав зі своїм статусом набуває поведінкових можливостей, реалізація яких зв'язана із поведінкою інших учасників⁴⁵.

Слід звернути увагу на те, що зазначений аспект віддалено нагадує речові правовідносини, у яких повноваження (суб'єктивні права) власника знаходяться в стані очікування. Але власнику корпоративних прав протистоїть окреслене коло осіб. У вищезазначеній монографії автор висловлює думку, що конструкція правомочностей учасника набуває юридичної форми корпоративної правоздатності і є абсолютно достатньою юридичною формою для пояснення феномену корпоративних правовідносин⁴⁶. Проте, на наш погляд, це дуже поверховий висновок. Заперечення цієї концепції потребує додаткових аргументів, які лежать у площині з'ясування теоретичних положень для пояснення феномену правоздатності, дієздатності та суб'єктивних прав.

Бездискусійним є визнання за правоздатністю юридичних можливостей суб'єктів права, а дієздатністю слід вважати можливість своїми діями набувати цивільних прав та обов'язків. Іншими словами, за кожною особою закон визнає можливість мати безліч прав та обов'язків, проте особа має тільки їх частину. Співвідношення правоздатності та суб'єктивного права таке, як співвідношення можливого та дійсного. На відміну від правоздатності, дієздатність не може бути для всіх однаковою. Для того, щоб своїми діями набувати цивільні права та обов'язки, треба розумно мислити, об'єктивно оцінювати вчинювані дії та їх юридичні наслідки. Правоздатність перетворюється на суб'єктивне право тільки при настанні юридичного факту. Отож будь-який суб'єкт права володіє корпоративною

---

⁴⁵ Белов В. А. Общие проблемы корпоративного права / В. А. Белов. – М.: Издательство Юрайт, 2009. – С. 211.

⁴⁶ Там само. – С.225

правоздатністю, як правом на створення юридичної особи корпоративного типу та управління нею (так як і договороздатністю, тествоментоздатністю тощо), і це важко заперечити. Набуття корпоративних прав може здійснюватися шляхом створення юридичної особи, придбання корпоративних прав (вступу) або ж у результаті універсального правонаступництва. Безсумнівно, що управління майновими комплексами та прийняття рішень потребує певного рівня розвитку. Тому безпосередня реалізація корпоративної правоздатності може відбуватися при умові наявності в особи повної дієздатності або через представника. Набуття корпоративного права як особливого виду майна само по собі не породжує корпоративних відносин. Реалізація корпоративної правосуб'єктності відбувається за наявності факту легітимізації корпорації або вступу до корпорації. Вищезазначені юридичні факти є підставою виникнення корпоративних відносин, у яких суб'єкти наділені правами й обов'язками.

Дискусійним на сьогодні залишається питання, пов'язане з окресленням групи корпоративних правовідносин. Яка ознака буде маркерною для їх відбору? У царині цієї дискусії думки різні, і навіть протилежні. Особливої уваги потребує та, що ідентифікує корпоративні відносини за суб'єктною ознакою, а саме: всі відносини за участю корпорації є корпоративними, або ж позиція іншої групи науковців, яка полягає в тому, що вони включають до предмета регулювання корпоративного права всі відносини, пов'язані з діяльністю юридичних осіб⁴⁷. З цього приводу слід погодитися з аргументами В. М. Кравчука, що діяльність – це форма активності, яка проявляється в різних суспільних відносинах, тому недоречно взагалі відносити її до окремої галузі права, а правовідносини, у яких бере участь корпорація і які виникають в результаті реалізації господарської правосуб'єктності юридичної особи, претендують на зайняття місця в іншій групі цивільних правовідносин, зокрема договірних.

Дискусійною є також позиція О. М. Вінник, яка вважає, що корпоративні правовідносини – це такі відносини, які виникають в процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств за участю безпосередніх (засновників, учасників, самого

---

⁴⁷ Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица / Н. В. Козлова. – М. Статут, 2005. – С. 118, 123.

товариства та його органів) та опосередкованих учасників (кредиторів, споживачів, найманих працівників, облигаціонерів товариства, територіальної громади, держави в особі уповноважених органів) і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб. Такий широкий обрис автором кола суб'єктів корпоративних відносин викликає сумнів, бо призводить до визнання корпоративними будь-яких відносин (цивільних, адміністративних, фінансових тощо), у яких хоча б одним учасником є корпоративне утворення. Але хіба змінюється при цьому характер договірного зв'язку з поставки товарів від того, що покупцем у ньому виявилось господарське товариство, (а не якийсь інший суб'єкт), яке заборгувало перед постачальником (кредитором) за одержані товари?⁴⁸. Відповідь очевидна.

Неодноразово висловлювалася думка, що недоречним є ототожнення права юридичних осіб із корпоративним правом, тому що такий підхід створює інститут корпоративного права, який за своїм предметом регулювання підміняє цивільно-правовий інститут юридичних осіб, а це видається абсолютно недоцільним. Який сенс замінювати один термін іншим? Тим більше, що сприйняття цього терміну завжди буде асоціативним із поняттям юридичної особи корпоративного типу. По-друге, у національній правовій системі статусом юридичної особи наділена надзвичайно велика кількість утворень і тому вести мову, наприклад, про «корпоративне право молодіжних об'єднань» видається, принаймі, дещо дивним. Для ясності у питаннях суб'єктів корпоративного права слід виробити єдиний критерій розмежування.

Кальковане запозичення терміну «корпорація» із правової системи країн загального права не буде сприяти вдосконаленню правового регулювання. Навіть широко відомі спроби побудувати систему корпоративного права через відомі ознаки корпорацій слід визнати невдалими, оскільки така ознака, як «союз осіб» не є однозначною навіть для підприємницьких товариств. Адже товариство може бути засноване однією особою, якщо інше не передбачено законом (ч. 2 ст. 83 ЦК України). Звідси слід припустити, що підставою для розмежування підприємницьких і непідприємницьких організацій є категорія суб'єктивного корпоративного права, яким володіють лише

---

⁴⁸ Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д.ю.н. / О. М. Вінник. – К., 2004. - С. 20.

учасники підприємницьких організацій. А якщо мова йде про непідприємницькі організації – то правовий зв'язок його учасників зі створеною юридичною особою повною мірою охоплюється категорією членства, а не корпоративним зв'язком⁴⁹. В свою чергу, якщо ми визнали б право участі в товаристві самостійним немайновим правом, то це ніщо інше, як визнання права на передачу членства, що, очевидно, є неправильним. Членство в організації можна тільки припинити. Тому реалізоване засновницьке право без майнових прав його учасників є нічим іншим, як членством в тій чи іншій організації. З огляду на це корпоративне право як об'єкт правочинів має місце не стільки залежно від того, чи формально віднесена та чи інша організація до виду підприємницьких, як залежно від того, якими правами наділяє законодавець учасників тієї чи іншої організаційно-правової форми юридичної особи. Якщо серед прав учасників є права майнового характеру, то, незважаючи на можливість певних процедурних обмежень щодо вступу та виходу із таких товариств, права учасника цього товариства будуть корпоративними. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про непідприємницькі організації» непідприємницькою організацією є юридична особа приватного права, яка не має на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками цієї організації. Непідприємницькими є окремі види об'єднань громадян, де учасники не мають майнових прав, пов'язаних з участю в такому об'єднанні, і яке вони створюють з метою здійснення своїх прав і свобод. За положеннями вищезазначеного Закону непідприємницькі організації можуть створюватися в таких організаційно-правових формах, як непідприємницьке товариство, установа, фонд (фонд є видом установи) (ст. 8 – 11 Закону). Непідприємницьким товариством є організація, створена шляхом об'єднання фізичних та / або юридичних осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві, що не має на меті отримання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. До непідприємницьких також слід відносити громадські організації, і зокрема дитячі, молодіжні, жіночі; благодійні та релігійні організації; споживчі кооперативи; садово-городні, дачні, житлово-будівельні,

---

⁴⁹ Кравчук В. М. Припинення корпоративних відносин в господарських товариствах / Кравчук В. М. – Львів. Край, 2009 – С. 12.

гаражні кооперативи; кредитні спілки; об'єднання підприємців та інші організації, які не мають на меті створення прибутку⁵⁰.

Отже, суб'єктами корпоративних відносин є підприємницькі юридичні особи, що створені з метою отримання прибутку і його наступного перерозподілу між учасниками та будь-які інші особи, що на підставі певних юридичних фактів стають учасниками юридичних осіб корпоративного типу. У такій якості можуть виступати суб'єкти цивільного права, які наділені відповідною дієздатністю. Це фізичні особи, юридичні особи, територіальні громади, держава.

Таким чином, корпоративні відносини мають достатню кількість особливих ознак, що дають можливість їм претендувати на окреме місце серед цивільних правовідносин. Отже, корпоративне правовідношення – це вид цивільного правовідношення, в основі якого лежить участь суб'єктів в організаційно-правових утвореннях, що володіють ознаками юридичних осіб, змістом яких є так звані корпоративні права та які виникають на підставі певних юридичних фактів, а саме участі в установчому договорі, інкорпорації юридичної особи, вступі в кооператив, придбанні права власності на частку, акції тощо. Такі юридичні особи є результатом добровільного об'єднання осіб із підприємницькою метою, і їх прийнято називати корпораціями або юридичними особами корпоративного типу.

Суб'єктами корпоративних відносин є фізичні і юридичні особи, держава тією мірою, якою вони мають право (можуть мати право) бути засновниками (учасниками) організацій. Моментом виникнення корпоративного правовідношення є особливий легітимізаційний юридичний факт – реєстрація юридичної особи або вступ.

Корпоративні права, які виникають із корпоративних відносин, володіють також особливими ознаками, відмінними від зобов'язальних та абсолютних прав. Юридично захищені можливості учасників утворюють правовідносини особливого виду, які відрізняються як від зобов'язальних, так і від речових. Тому корпоративні правовідносини не збігаються за своєю правовою природою та особливостями з жодними із існуючих видів цивільних правовідносин. За своєю економічною суттю вони юридично формують фактичні відносини щодо досягнення спільної мети та

---

⁵⁰ Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / В. А. Васильєва // Матеріали конференції «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах» (25-26 вересня 2009 року): м. Івано-Франківськ. – С. 56 – 61.

претендують на окреме місце в царині приватно-правового регулювання.

1.4. Принципи корпоративного права

Відповідно до усталених доктринальних положень під принципами розуміють провідні основоположні ідеї, які визначають сутність правового регулювання певної сфери суспільних відносин. Хоча з першого погляду може видаватися, що принципи у формуванні механізму правового регулювання мають дещо формальне значення, вони насправді визначають безпосередньо його зміст, виступаючи водночас основою для побудови нормативної основи. У зв'язку із наведеними факторами принципи повинні враховуватися при виявленні та усуненні прогалин чинного законодавства. Таким чином, принципи є фундаментальною основою для правотворчості і забезпечують взаємозв'язок правової галузі та законодавства.

Принципи, становлячи собою зміст механізму правового регулювання, є динамічною категорією, оскільки формуються та видозмінюються залежно від соціально-економічних умов у суспільстві. Сьогодні свідчить про формування в нашій державі демократичного, правового суспільства, орієнтованого на світові інтеграційні процеси та на подальший розвиток ринкової економіки.

Щодо окреслення принципів корпоративного права, то їх зміст варто виводити, виходячи із правової природи останнього. З цього приводу домінуючою у вітчизняній доктрині є позиція належності корпоративного права до цивільно-правового інституту. Зокрема, як зазначає В. А. Васильєва, корпоративне право слід розглядати як цивільно-правовий інститут, як частину цивільного права. Особливості корпоративних відносин визначають їх внутрішню диференціацію і потребують відповідного правового регулювання. Для регулювання таких суспільних відносин застосовується цивільно-правовий метод юридичної рівності сторін. У результаті врегулювання нормами права ця група суспільних відносин набуває форми цивільних правовідносин⁵¹. В. М. Кравчук наголошує на тому, що законодавець виходить із цивільно-правової природи корпоративного права і не

---

⁵¹Васильєва В. А. Поняття корпоративних відносин і корпоративного права / В. А. Васильєва // Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – С. 10.

виділяє його окремо від вчення про юридичну особу. Іншими словами, за ЦК України, корпоративне право є складовою частиною інституту юридичної особи. Отже, і теорію цивільного права можна поширювати на усі корпоративні правовідносини⁵². На думку Н. С. Кузнецової, безперспективно заперечувати органічний зв'язок між корпоративними відносинами та іншими відносинам, які входять до предмета цивільно-правового регулювання. Такий органічний зв'язок засновується на єдиній для усіх цих відносин «матриці» – майнова та організаційна автономія учасників, їх вільне волевиявлення у встановленні правових зв'язків і визначенні їх характеру, самостійна майнова відповідальність⁵³.

Виходячи із вищевикладених положень, можна стверджувати, що принципи корпоративного права ґрунтуються на загальних принципах цивільного права, закріплених у ст. 3 ЦК України. Фіксація загальних засад регулювання цивільних відносин у положеннях ЦК України, на думку Н. С. Кузнецової та А. С. Довгерта, є одним із основних досягнень проведеної кодифікації, адже концептуально ЦК України розроблявся на основі природно-правових теорій, згідно з якими закони держави не регулюють відносини, а лише здебільшого прагнуть наблизитися (збігтися) до конфігурації правовідношення, яке походить від природи. У цьому плані, зазначають науковці, серед багатьох відповідних його положень справді найвидатнішою є ст. 3 ЦК України, у якій записано, що загальними засадами цивільного законодавства є: неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; свобода договору; свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; судовий захист цивільного права та інтересу; справедливість, добросовісність та розумність... Зазначені принципи мають загальнообов'язковий характер, і тому їх дотримання та врахування

---

⁵² Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К. : Істина, 2005. – С. 8.

⁵³ Кузнецова Н. С. О корпоративном праве и корпоративном законодательстве Украины: проблемные вопросы / Кузнецова Наталия Семеновна // Гражданское право. – 2013. – № 4. – С. 10.

при законотворенні та розгляді конкретних правових ситуацій є обов'язковою вимогою закону⁵⁴.

Звертаючись до загальних засад регулювання цивільних відносин, які застосовуються у сфері корпоративних правовідносин, слід насамперед вказати на принципи справедливості, добросовісності, розумності, які заслужено відносять у доктрині та практиці до загальноцивільстичних принципів, оскільки це саме тих «три кити», на яких ґрунтується приватне право. За своєю правовою природою вони відображають «дух закону», становлять невід'ємний компонент змістового навантаження принципу верховенства права. На думку провідних вітчизняних цивілістів, вони акумулюють у собі усі інші принципи цивільного права, застосування яких не повинно призводити до несправедливого, нерозумного та недобросовісного результату. Вказані принципи є доконечною сутністю права та вказують на його природне походження⁵⁵.

Аналіз приватноправових кодифікацій країн, які зазнали порівняно нещодавнього оновлення (Швейцарія, Нідерланди, Італія та ін.), свідчить про те, що серед найбільш загальних тенденцій, у відповідності із якими сформувалися нові напрями розвитку права, відображені в нормативних актах наведених держав, це ґрунтовне зростання ролі справедливості, розумності та добросовісності, які відносяться до концепцій, що мають надзвичайно широкий зміст (open-ended)⁵⁶.

Змістове навантаження принципу справедливості відзначається значним рівнем абстрактності, та, безперечно, включає в себе елементи суб'єктивізму, оскільки бачення справедливості залежить від індивідуального світосприйняття окремого учасника цивільних правовідносин, від характеру інтересів, що знаходяться в основі його поведінки. Слід погодитися із Ю. В. Цюкало, що виробити єдині критерії застосування справедливості і передбачити всі ймовірні

---

⁵⁴ Кузнецова Н. С. Цивільний кодекс України: визнані здобутки кодифікації (до 10-ї річниці чинності ЦК України) / Н. С. Кузнецова, А. С. Довгерт // Приватне право. – № 2. – 2013. – С. 16 – 17.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Гражданское и торговое право зарубежных государств: в 2 т. / под ред. Е. А. Васильева, А. С. Комарова. – Изд. 4-е, перераб. и доп. – М.: Международные отношения, 2008. – Т. 1. – С. 30.

ситуації її тлумачення неможливо⁵⁷. Водночас істинна суть принципу справедливості, як уже зазначалося нами раніше, зумовлюється суттю природного права, оскільки відображає його призначення. Як зазначає С. А. Іванова, у сучасному суспільстві справедливість розглядається як забезпечення інтересів і прав людини. Прийняття справедливого рішення на рівні суспільства полягає у врахуванні різноманітних інтересів та віднайдені компромісів. Таким чином, справедливістю є своєрідний компроміс між інтересами окремих людей, соціальних груп. Саме тому функції права в якості засобу соціального компромісу в суспільстві повністю відповідають природі справедливості⁵⁸. У результаті можна з упевненістю стверджувати, що справедливість знаходить свій прояв у всіх принципах цивільного права, пронизує усі способи й прийоми механізму їх правового регулювання, як-от метод юридичної рівності учасників цивільних правовідносин тощо.

Окрім справедливості, до фундаментальних принципів цивільного права України відносяться добросовісність і розумність. Як зазначає А. С. Довгерт, указані принципи – це три іпостасі права: природне право, позитивне право і внутрішнє право людини. Основою природного права є справедливість, позитивного права – розумність, внутрішнього права людини – добросовісність⁵⁹.

Д. Г. Павленко наголошує на багатоаспектній правовій природі поняття добросовісності в договірних відносинах, яка проявляється в системі різнопорядкових юридично значимих проявів, які здійснюють самостійний регулюючий вплив на цивільні правовідносини і тісно взаємопов'язані між собою. Багатоаспектність цієї категорії, на думку науковця, полягає в тому, що добросовісність одночасно є нормою

---

⁵⁷ Цюкало Ю. В. Принцип справедливості у цивільно-правовому аспекті / Ю. В. Цюкало // Науковий Вісник Чернівецького університету. – Вип. 644. Правознавство. – 2013. – С. 71 – 75.

⁵⁸ Іванова С. А. Принцип справедливості в гражданском праве России: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук: специальность: 12.00.01 – Теория и история права и государства ; История учений о праве и государстве; Специальность: 12.00.03 – Гражданское право; Предпринимательское право; Семейное право; Международное частное право / С. А. Иванова. – Владимир, 2006. – 45 с.

⁵⁹ Довгерт А. С. Принцип верховенства права у приватноправовій сфері. Практика застосування окремих норм Цивільного кодексу України: практ. посіб / кол. авт. – Київ: Видавн. дім «Ін Юре», 2008. – С. 29 – 40.

прямої дії, імперативом, принципом і презумпцією цивільного права. У вузькому значенні добросовісність визначається як кожен окремий із наведених вище проявів, що має самостійний вплив на цивільні правовідносини⁶⁰. Про комплексність, як іманентно притаманну властивість добросовісності, свідчить і її первинно суб'єктивна сутність (формування у внутрішній свідомості людини), яка, віднаходячи своє закріплення у нормі закону, набуває об'єктивного значення (трансформується у вияв уже позитивного, а не внутрішнього права людини). Вказане підтверджується аналізом норм ЦК України, так як беззаперечною є закріплена у них презумпція добросовісності, відповідно до якої, якщо законом встановлені правові наслідки недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права, вважається, що поведінка особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом (ч. 5 ст. 12 ЦК України). Окрім того, як підкреслює Н. В. Чубоха, підстави застосування принципу добросовісності прямо передбачені у ст. ст. 3, 12, 92, 331, 344, 388 – 390, 400, 470, 480, 500, 509 ЦК України, а це означає імператив диспозитивності, законодавчо закріплене загальнообов'язкове правило, що поширюється на всі види цивільних правовідносин і їх суб'єктів⁶¹.

Т. В. Боднар розглядає принцип добросовісності як засаду, що передбачає сумлінну і чесну поведінку суб'єктів при виконанні суб'єктивних обов'язків і здійсненні суб'єктивних прав у зобов'язальних правовідносинах⁶². Наведені положення переконливо засвідчують універсальність застосування добросовісності як одного із фундаментальних проявів належного регулювання відносин у сфері приватного права, що наскрізно пронизує усі спеціальні його механізми.

Як уже нами зауважувалося вище, проявом позитивного права є принцип розумності, який поряд із справедливістю та добросовісністю

---

⁶⁰ Павленко Д. Г. Принцип добросовісності в договірних зобов'язаннях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 – Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Д. Г. Павленко / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва. – Київ, 2008. – С. 4.

⁶¹ Чубоха Н. В. Принцип добросовісності у цивільному праві України / Н. В. Чубоха // Порівняльно-аналітичне право. – № 2. – 2013. – С. 173.

⁶² Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві / Т. В. Боднар. – Київ: Юрінком Інтер, 2005. – С. 116.

шляхом закріплення у положеннях ЦК України є нормою прямої дії. Незважаючи на властиву всім трьом загальноцивілістичним принципам абстрактність, принцип розумності орієнтує нас на виваженість у здійсненні цивільних прав та виконанні цивільних обов'язків, що означає первинну спрямованість розумності на забезпечення балансу між інтересами учасників приватноправових відносин. Проводячи змістове тлумачення поняття розумності, науковці концентрують свою увагу на інтелектуальній складовій вказаної категорії. Зокрема, Ю. В. Виниченко визначає розумність, як притаманну кожній людині пізнавальну здатність систематизувати наявні знання про речі та явища, виявляти зв'язки між ними та діяти відповідно до цих зв'язків⁶³. Однак беззаперечним є той факт, що лише інтелектуальними характеристиками змістове навантаження розумності не вичерпується. С. П. Рабінович наголошує на тому, що також ключовими елементами розумності є ознаки необхідності й достатності⁶⁴. У сучасній доктрині заслуговує на увагу сформований В. Д. Примаком комплекс якісних характеристик принципу розумності у приватноправовій сфері, зокрема: розумність є визначником способу і міри дій зобов'язаної особи, а тому спрямована на якомога раціональніше досягнення цілей правового регулювання; зміст принципу розумності зумовлений справедливістю та добросовісністю, які задають напрям її використання, орієнтуючи на адекватну оцінку дійсності, виявлення фактичних можливостей та нагальних потреб. Тому розумність становить об'єктивне підґрунтя для реалізації засад справедливості та добросовісності, проте не є тотожною зазначеним морально-правовим імперативам; розумність є надійним інтерпретаційним інструментом для стабільного тлумачення норм права; будучи орієнтованою на задоволення суспільно значимих

---

⁶³ Виниченко Ю. В. Разумность в гражданском праве Российской Федерации: автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. юридических наук: специальность: 12.00.03 – / Ю. В. Виниченко / Санкт-Петербургский университет МВД России. – СПб, 2003. – 24 с.

⁶⁴ Рабінович С. П. Природно-правові принципи й конструкції в європейських кодифікаціях цивільного права / С. П. Рабінович // Проблеми регулювання приватноправових відносин в умовах регіональних та глобальних трансформацій: монографія. / [За заг. ред.. О. Д. Крупчана]. – К.: «Право України», 2013. – С. 8 – 52.

потреб особи, розумність дозволяє конструювати ефективні правові засоби захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів⁶⁵.

На основі вище зазначеного можна з упевненістю стверджувати, що, тлумачачи зміст будь-якої із трьох основоположних засад правового регулювання відносин, не доречно концентруватися лише на якійсь одній зі складових, оскільки усі три категорії однозначно мають багатоаспектний характер, визначений їх оціночною правовою природою. Справедливість, добросовісність та розумність є іманентно взаємопов'язаними, однак стверджувати про відсутність у кожної із цих засад власних ідентифікаційних ознак неможливо, адже всі вони органічно поєднують у собі як індивідуальні властивості, так і якості, притаманні усім цим категоріям.

Той факт, що в основі правового регулювання корпоративних відносин знаходяться такі оціночні категорії, як справедливість, добросовісність та розумність, однозначно свідчить про перманентно притаманну його механізмам диспозитивність, яка проявляється в юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності учасників цивільних правовідносин. Цілком очевидним є висновок, що диспозитивність є базисом для регулювання будь-яких відносин приватноправового характеру, а не лише тих, що пов'язані із корпоративними.

Викладені вище принципи регулювання корпоративних відносин відображені не лише в загальних положеннях ст. 3 ЦК України, а й у нормах щодо регулювання юридичних осіб. Зокрема, згідно із ч. 3 ст. 92 ЦК України орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. Покладені на органи управління та осіб, що їх представляють обов'язки визначаються особливою правовою природою органів управління, які уособлюють юридичну особу під час участі її в цивільних правовідносинах.

Варто відзначити те, що зміст добросовісності та розумності в корпоративних правовідносинах проявляється по-особливому, адже означені принципи реалізуються через збалансоване забезпечення інтересів усіх учасників цих відносин. Мова йде насамперед про

---

⁶⁵ Примак В. Д. Засада розумності в механізмі цивільно-правової відповідальності / В. Д. Примак // Науковий Вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – Том 2. – № 6-2. – 2013. – С. 39 – 40.

врахування під час реалізації учасником юридичної особи своїх корпоративних прав не лише власних індивідуальних інтересів, а й інтересів юридичної особи як самостійного суб'єкта правовідносин. Більше того, добросовісність передбачає іноді пріоритетність інтересів юридичної особи над індивідуальним інтересом, оскільки специфіка корпоративності устрою полягає у врахуванні інтересів більшості, а не всіх учасників юридичної особи. Окрім того, окремі учасники повинні враховувати інтереси не лише самої юридичної особи, а й інших її учасників. Саме в силу визначеної специфіки корпоративних відносин розглянуті нами принципи правового їх регулювання встановлюються в окремих зарубіжних державах на рівні спеціальних нормативних актів. Наприклад, згідно із §48 Закону Австрійської Республіки «Про акціонерні товариства»⁶⁶ акціонери зобов'язані сплачувати внески до акціонерного капіталу та дотримуватися принципу лояльності у відношенні до товариства. У §8(1) Закону Австрійської Республіки «Про товариства з обмеженою відповідальністю» передбачена можливість закріплення в статуті немайнових обов'язків учасників із зазначенням обсягів їх виконання та умов компенсації за невиконання⁶⁷. Обов'язок лояльності учасників у відношенні до товариства встановлює Закон Республіки Чехія «Про комерційні корпорації» (Zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních korporacích)⁶⁸.

У вітчизняному чинному законодавстві застосування положень про добросовісність, розумність та справедливість здійснюється відповідно до загальних норм ЦК України, які мають характер норм прямої дії. Безперечно, що при цьому має місце проблема оціночного тлумачення вказаних понять, а тому потребує залучення додаткових механізмів попередження суб'єктивізму з боку інших учасників у його оцінці. З цього приводу заслуговують на увагу розробки правових критеріїв добросовісності учених у сфері добросовісності органів

---

⁶⁶ Закон Австрійської Республіки про акціонерні товариства [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

[http://www.jusline.at/Aktiengesetz_\(AktG\).html](http://www.jusline.at/Aktiengesetz_(AktG).html).

⁶⁷ Закон Австрійської Республіки про товариства з обмеженою відповідальністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: / Gesetz uber Gesellschaften mit beschränkter Haftung від 06.03.1906 року [http://www.jusline.at/GmbH-Gesetz_\(GmbHG\).html](http://www.jusline.at/GmbH-Gesetz_(GmbHG).html).

⁶⁸ Закон Республіки Чехія «Про комерційні корпорації» (Zákon č. 90/2012 Sb., o obchodních korporacích) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakony.kurzy.cz/90-2012-zakon-o-obchodnich-korporacich>.

управління юридичних осіб, відповідно до яких зміст такого поняття доречно формувати в судовій практиці⁶⁹.

Окрім розглянутих конститутивних принципів, до корпоративних відносин застосовуються також інші загальні засади цивільного законодавства. Зокрема, неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом. Вказаний принцип відображає один із основних канонів інституту юридичних осіб – їх майнову самостійність. Юридична особа приватного права є власником закріпленого за нею майна та несе відповідальність за своїми зобов'язаннями в його межах, окрім випадків, встановлених в законі чи в установчих документах (мова йде про повні та командитні товариства, у яких за зобов'язаннями юридичної особи субсидіарну відповідальність усім своїм майном несуть її учасники або ж повні учасники). З цього приводу В. Д. Примак наголошує, що однією з основних ознак юридичної особи є наявність у неї відокремленого майна, яке є передумовою функціонування організації як суб'єкта права, оскільки зумовлює можливість несення нею самостійної відповідальності всім своїм майном⁷⁰. Таким чином, саме майнова самостійність визначає одну із умов ефективної участі юридичної особи в цивільних правовідносинах як самостійного суб'єкта.

У Свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом у якості одного із основоположних принципів віднаходить свій прояв у наданні підприємницькій юридичній особі приватного права універсальної правоздатності, у силу якої юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, окрім тих, які за

---

⁶⁹ Тобота Ю. А. Добросовісність та розумність дій органу або особи, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені / Ю. А. Тобота // Вісник господарського судочинства. – 2014. – №4. – С. 117–123. – С. 117; Бітюк П. О. До питання про добросовісність при здійсненні корпоративного управління / П. О. Бітюк // Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції [«Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу»], (30 вересня – 1 жовтня 2016 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України ; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В.Луця. – Івано-Франківськ, 2016. – С. 15–20.

⁷⁰ Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб: Монографія / В. Д. Примак. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 158.

своєю природою можуть належати лише людині (ч. 1 ст. 91 ЦК України). Надане підприємницькій юридичній особі законом право займатися будь-якою підприємницькою діяльністю, яка не заборонена законом, поєднується із визначеним нормативно обов'язком отримання нею спеціального дозволу (ліцензії) при здійсненні окремих видів такої діяльності, перелік яких встановлюється законом.

Наділення юридичної особи правосуб'єктністю і відповідно здатністю від свого імені виступати в цивільному обороті, бути позивачем та відповідачем у суді, визначає застосування такого загального принципу цивільного права, як судовий захист цивільного права та інтересу. Водночас варто при цьому враховувати специфіку корпоративних відносин, які виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав учасників юридичної особи. Відповідно в межах означеного загального принципу існує спеціальний його прояв – право учасників корпоративних відносин на звернення до суду за захистом своїх корпоративних прав та інтересів.

Викладене дозволяє стверджувати про те, що принципи корпоративного права, окрім загальних засад, ґрунтуються також на тих вихідних, основоположних началах, які характерні для інституту юридичних осіб: майнова відокремленість юридичної особи, її організаційна єдність, самостійна майнова відповідальність за своїми зобов'язаннями, виступ у цивільному обороті від власного імені в якості утворення, наділеного правосуб'єктністю, право виступати в суді позивачем та відповідачем. Викладені ознаки, визначаючи загальні принципи регулювання інституту юридичних осіб, накладаються на загальні ознаки корпорацій, які виокремлюються в сучасній доктрині: саме корпорація, а не її учасники є власником майна; незалежність юридичної особи від зміни складу учасників; організаційна єдність корпорації, що відображається в наявності органів управління⁷¹.

Разом з тим, учені у сфері корпоративістики вказують на належність корпораціям інших ознак, які визначають їх особливість, відмінність від інших юридичних осіб: наявність корпоративних прав,

---

⁷¹ Жорнокуй Ю. Проблемні питання визначення поняття категорії «корпорація» та її ознак / Ю. Жорнокуй // Підприємство, господарство і право. – 2009. – № 8. – С. 30; Корпоративное право : учебный курс: учебник / отв. ред. И. С. Шиткина. – М. : КНОРУС, 2011. – С. 112; Лукач І. В. До питання про ознаки корпорації / І. В. Лукач // Підприємство, господарство і право. – 2013. – № 3. – С. 139.

які згідно із концептуальними розробками провідних учених включають як немайнові, так і майнові компоненти⁷². Саме існування майнових і немайнових корпоративних прав визначає виникнення, зміну та припинення щодо них корпоративних відносин, організація яких визначає потребу залучення конститутивних принципів корпоративного управління. Досліджуючи специфіку корпоративного управління в АТ, І. В. Спасибо-Фатєєва наголошує на тому, що управління відображає організацію зв'язків між відокремленими суб'єктами, які мають відношення до права власності акціонерного товариства через наявність у них акцій і здійснення ними прав щодо управління⁷³. При цьому, вказане поняття сприймається ученою в якості цивілістичного, адже нею зазначено, що аналіз цивільного законодавства свідчить про те, що поняття «управління» використовується для врегулювання цивільних відносин стосовно різних об'єктів (майна, майнових прав)⁷⁴. Зокрема, означене поняття використовується і для врегулювання відносин щодо корпоративних прав. Викладені тези свідчать про те, що сутність принципів корпоративного права відображають не лише загальні засади цивільно-правового регулювання, не лише конститутивні канони інституту юридичних осіб, а й принципи корпоративного управління, які, засновуючись на цивілістичній сутності поняття «управління», відображають правовий зв'язок між юридичною особою і її учасниками або членами, що проявляється у вигляді корпоративних прав.

Щодо поняття принципів корпоративного управління, то воно визначається Принципами корпоративного управління,

---

⁷² Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / В. А. Васильєва // Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару [«Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах»], (25–26 вересня 2009 р.). – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2010. – С. 56–62. – С. 61; Кузнецова Н. С. О корпоративном праве и корпоративном законодательстве Украины: проблемные вопросы / Кузнецова Наталия Семеновна // Гражданское право. – 2013. – № 4. – С. 10.

⁷³ Спасибо-Фатєєва І.В. Корпоративне управління / І.В. Спасибо-Фатєєва // Корпоративне управління : монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, О. Р. Кібенко, В. І. Борисова ; за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : Право, 2007. – С. 221.

⁷⁴ Там само.

затвердженими рішенням НКЦПФР у 2014 році – (принцип або засада – з лат. *principium*) – провідні основоположні ідеї, які визначають сутність корпоративного управління в якості системи відносин між інвесторами – (учасниками (засновниками)) товариства, його менеджерами, а також заінтересованими особами для забезпечення ефективної діяльності товариства. Вказані принципи мають рекомендаційний характер та розраховані на добровільне застосування. Головним стимулом щодо їх дотримання товариствами є економічна доцільність та об'єктивно існуючі вимоги ринку щодо залучення інвестицій⁷⁵.

Щодо переліку принципів корпоративного управління, то сучасна доктрина містить численні варіанти їх змісту, які зумовлюються насамперед невичерпністю таких основоположних вихідних засад регулювання корпоративних відносин. Водночас аналіз напрацювань сучасних учених дозволить виокремити ті з них, які максимально акумулюють у собі особливість природи відносин, що складаються з приводу корпоративних прав.

В. М. Кравчук до принципів корпоративного управління відносить такі: принцип законності; принцип централізації поточного управління; принцип колегіального вирішення стратегічних питань; принцип пріоритетності рішень вищих органів управління; принцип плановості; принцип підзвітності і підконтрольності; принцип розподілу управлінських функцій; принцип додержання інтересів товариства⁷⁶. І. В. Спасибо-Фатєєва в переліку принципів корпоративного управління, що стосуються прав акціонерів, називає такі: принцип рівності акціонерів; принцип наявності механізмів реалізації акціонерами своїх прав і задоволення інтересів, через що досягається можливість підвищення добробуту та забезпечується фінансова стабільність товариства; система корпоративного управління повинна забезпечувати своєчасне та точне розкриття інформації з усіх найважливіших питань, що стосуються акціонерного товариства, включаючи його фінансовий стан, продуктивність, власність та управління; система корпоративного управління повинна

---

⁷⁵ Мальська М. П., Мандюк Н. Л., Занько Ю. С. Корпоративне управління: теорія та практика: підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 26.

⁷⁶ Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К. : Істина, 2005. – С. 322.

захищати права акціонерів тощо⁷⁷. Наведені ученою принципи виводяться на основі аналізу положень рекомендаційних Принципів корпоративного управління, затверджених рішенням НКЦПФР. Згідно із ними існують такі принципи корпоративного управління:

- Принцип рівності акціонерів, відповідно до якого товариство забезпечує захист прав, законних інтересів акціонерів та рівне ставлення до всіх акціонерів незалежно від того, чи є акціонер резидентом України, від кількості акцій, якими він володіє, та інших факторів. При цьому товариство забезпечує рівне ставлення до всіх акціонерів-власників одного типу/класу акцій та сприяє залученню інституційних інвесторів до управління товариством і ефективній реалізації ними корпоративних прав.

Згідно із Принципами корпоративного управління товариство забезпечує однаково справедливе ставлення до всіх акціонерів, включаючи дрібних та іноземних акціонерів; у разі здійснення додаткового випуску акцій товариством, у випадках передбачених законодавством України та статутом, забезпечується рівне переважне право всіх акціонерів придбати додатково випущені акції в кількості, пропорційній їхній існуючій частці в статутному капіталі; товариство розробляє та запроваджує ефективні механізми захисту прав дрібних акціонерів від недобросовісних дій акціонерів – власників контрольного пакета акцій, вчинених ними особисто або третіми особами в їх інтересах.

- Принцип раціональності та чіткості розподілу повноважень між органами управління товариства. Зокрема, ефективне управління потребує наявності в корпоративній структурі товариства дієвої, незалежної наглядової ради та кваліфікованого виконавчого органу (менеджменту), раціонального й чіткого розподілу повноважень між ними, а також належної системи підзвітності та контролю. Система корпоративного управління створює необхідні умови для своєчасного обміну інформацією та ефективної взаємодії між наглядовою радою і виконавчим органом.

- Принцип лояльності, добросовісності, розумності та відповідальності дій посадових осіб товариства. Зокрема, органи

---

⁷⁷ Спасибо-Фатєєва І. В. Принципи корпоративного управління щодо прав акціонерів / І. В. Спасибо-Фатєєва // Корпоративне управління: монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, О. Р. Кібенко, В. І. Борисова; за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – С. 468.

товариства та їх посадові особи діють на основі усієї необхідної інформації, сумлінно, добросовісно та розумно в інтересах товариства та акціонерів. Посадові особи органів товариства розкривають інформацію про наявність у них конфлікту інтересів з будь-якого рішення (правочину) товариства. Внутрішні документи товариства передбачають відповідний порядок прийняття рішень (укладання правочинів), щодо яких у посадових осіб органів товариства існує конфлікт інтересів.

- Принцип прозорості, доступності та своєчасності розкриття інформації учасникам. Зміст цього принципу відображається в таких положеннях: інформація, що розкривається товариством, є суттєвою та повною; крім регулярної інформації, товариство негайно розкриває особливу інформацію про суттєві події та зміни, які можуть впливати на стан товариства, вартість його цінних паперів та (або) розмір доходу за ними; інформація, що розкривається товариством, є достовірною, тобто такою, що сприяє чіткому й повному уявленню про дійсний фінансовий стан товариства та результати його діяльності; товариство забезпечує рівний доступ до інформації, що розкривається, включаючи її обсяг, зміст, форму та час надання.

- Принцип об'єктивного та професійного контролю за фінансово-господарською діяльністю товариства. Контроль за фінансово-господарською діяльністю товариства здійснюється як через залучення незалежного зовнішнього аудитора (аудиторської фірми), так і через механізми внутрішнього контролю. Особи, які здійснюють контроль за фінансово-господарською діяльністю товариства, мають бути незалежними від впливу членів виконавчого органу товариства, власників крупних пакетів акцій, інших осіб, які можуть бути заінтересованими в результатах проведення контролю.

- Принцип врахування законних інтересів заінтересованих осіб. Товариство забезпечує заінтересованим особам доступ до інформації про товариство, необхідної для ефективної співпраці.

- Принцип сприяння активній участі працівників у процесі корпоративного управління та підвищення їх заінтересованості в ефективній діяльності товариства, зокрема шляхом обрання представників трудового колективу до складу наглядової ради.

Вказані вище принципи спрямовані на належне забезпечення товариством законних прав та інтересів його учасників (акціонерів) за допомогою визначених у законодавстві правових механізмів. Зокрема:

1) право на участь в управлінні товариством шляхом участі та голосування на загальних зборах забезпечується таким чином: для того, щоб акціонери мали можливість ефективно реалізувати це право, товариство забезпечує дотримання таких прав акціонерів: а) брати участь у вирішенні найважливіших питань діяльності товариства, у тому числі прийняття рішення про внесення змін до статуту, обрання членів наглядової ради та ревізійної комісії, додатковий випуск акцій, викуп товариством розміщених ним акцій, укладення значних правочинів, правочинів із заінтересованістю, реорганізацію товариства та інші дії, які призводять до суттєвих корпоративних змін; б) вчасно отримувати повідомлення про скликання загальних зборів, що містить інформацію про дату, час та місце проведення зборів, а також повний перелік питань порядку денного з обов'язковим зазначенням способу, за допомогою якого акціонери можуть ознайомитися з документами щодо порядку денного. Час, місце проведення та процедура реєстрації акціонерів для участі в загальних зборах товариства створює сприятливі умови для участі акціонера у зборах. Процедури під час проведення загальних зборів не мають робити участь у голосуванні надмірно складною та витратною; в) своєчасно та в зручній для акціонера спосіб знайомитися з матеріалами, пов'язаними з порядком денним загальних зборів, й отримувати додаткову інформацію щодо питань порядку денного від посадових осіб та інших уповноважених осіб товариства; г) вносити пропозиції і вимагати їх включення до порядку денного загальних зборів; г) брати участь у загальних зборах особисто або через вільно обраного представника, причому голоси, подані на загальних зборах акціонерами та представниками акціонерів, мають однакову силу; д) брати участь в обговоренні та голосуванні з питань порядку денного або шляхом заочного голосування, причому процедура голосування на загальних зборах забезпечує прозорість та надійність підрахунку голосів.

2) право на отримання частини прибутку товариства в розмірі, пропорційному належній акціонерові кількості акцій, забезпечується таким чином: правом на своєчасне отримання повної та достовірної інформації про фінансово-господарський стан товариства і результати його діяльності, суттєві факти, що впливають або можуть впливати на вартість цінних паперів та (або) розмір доходу за ними, про випуск товариством цінних паперів тощо.

3) право на вільне розпорядження акціями чи іншими корпоративними правами забезпечується таким чином: правом на надійну та ефективну реєстрацію та підтвердження права власності на акції: а) процедура реєстрації права власності забезпечує швидкий, надійний та доступний спосіб реєстрації права власності та отримання належного підтвердження права власності; б) товариство вживає всіх заходів для того, щоб запобігти неправомірному втручанням в процедуру реєстрації прав власності з боку посадових осіб органів товариства та інших акціонерів; в) при виборі депозитарної установи товариство керується виключно критеріями незалежності, професійності та її надійності; г) право вимагати обов'язкового викупу товариством акцій за справедливою ціною в акціонерів, які голосували «проти» певних прийнятих загальними зборами рішень, які обмежують їх права⁷⁸.

Варто відзначити той факт, що означені вище принципи відображають здебільшого специфіку корпоративного управління акціонерних товариств, тоді як призначення принципів корпоративного управління як вихідних основоположних засад полягає в їх універсальності та притаманності для усіх юридичних осіб корпоративного типу.

Перелік принципів, не пов'язаних винятково із акціонерними товариствами, пропонує на основі аналізу наукових досліджень у сфері корпоративного управління О. В. Гарагонич. До таких принципів учений відносить: 1. Принцип підпорядкування більшості меншості. У корпоративних відносинах вирішальне значення набуває не воля конкретного індивіда, а воля більшості. 2. Принцип залежності ступеня впливу учасника на управління корпоративним підприємством від розміру (частки) його вкладу в капітал підприємства. 3. Принцип загального керівництва і контролю учасників (членів) корпоративного підприємства за його діяльністю. 4. Принцип централізації управління і розмежування компетенції органів корпоративного підприємства. Діяльність вищого органу спрямована на формування та зовнішнє вираження волі корпоративного підприємства, інші органи забезпечують здійснення цієї волі у відносинах підприємства з іншими суб'єктами права. Даний принцип не застосовується в персональних

---

⁷⁸ Принципи корпоративного управління: затвердженні Рішенням НКЦПФР від 22.07.2014 року № 955 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/law/18922>.

господарських товариствах (повне товариство, командитне товариство), управління діяльністю яких здійснюється не через органи управління, а безпосередньо самими учасниками. 5. Принцип можливості залучення до управління корпоративним підприємством осіб, які не є її учасниками (членами). Адже іноді учасники (члени) не володіють якостями, необхідними для управління діяльністю створеного ними підприємства⁷⁹.

Здійснюючи аналіз усіх вищевикладених принципів корпоративного права в цілому та корпоративного управління зокрема, варто погодитися із ученими, які наголошують на тому, що принципи корпоративного права є галузевими принципами і повинні відображати особливості корпоративних відносин. Принципи спочатку визначають зміст корпоративних правовідносин, а потім методи регулювання цих відносин у відповідності з їх змістом. Тому принципи в цій частині подібні за своїм значенням з методами правового регулювання⁸⁰.

Звертаючись до особливостей корпоративних відносин, привертає увагу насамперед особливий порядок виникнення в учасників корпоративних прав – у результаті майнової участі засновника чи учасника у створенні чи діяльності юридичної особи. Відповідно до однієї із визначальних засад корпоративного права, яка детермінує факт виникнення в учасників корпоративних прав належить принцип майнової участі учасника у створенні та діяльності юридичної особи корпоративного типу. В інакшому випадку корпоративні права в якості комплексу майнових і немайнових прав, який виступає єдиним об'єктом цивільних правовідносин, не виникатимуть.

Для юридичних осіб корпоративного типу згідно із доктринальними розробками провідних учених характерною є іще одна особливість – наявність комплексу відмінних за своїм змістом інтересів різних категорій учасників корпоративних правовідносин. Зокрема, О. М. Вінник вказує на існування в межах корпоративних правовідносин приватних інтересів самого господарського товариства як суб'єкта підприємницької діяльності; інтересів окремих осіб (засновника, учасника, посадової особи товариства, кредитора,

---

⁷⁹ Гарагонич О. В. Поняття та принципи корпоративного управління / О. В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – № 3-2. – 2013. – С. 156.

⁸⁰ Шишкін І. С. Корпоративне право / І. С. Шишкін. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 648 с.

найманого працівника), їх груп (простої чи то кваліфікованої більшості учасників), кредиторів товариства тощо⁸¹. Означена ученою особливість визначає ще одну основоположну засаду регулювання корпоративних відносин – гармонійне поєднання інтересів усіх учасників корпоративних відносин (самої юридичної особи, інтересу окремого учасника, інтересів груп учасників, які проявляються в їх простій чи кваліфікованій більшості). Наведений принцип корпоративного права, на нашу думку, наскрізно пронизує більшість норм корпоративного права.

До специфічних принципів корпоративного права слід віднести також локальне правове регулювання корпоративних відносин. Як зазначає І. В. Спасибо-Фатеева, локальні корпоративні акти займають вагомe місце в регулюванні корпоративних відносин, адже законодавець помістив численні диспозитивні норми, що надають можливість учасникам товариств передбачити у своїх внутрішніх документах прийнятну модель поведінки. На думку вченої, це переконливо свідчить про перевагу приватного характеру корпоративного права над публічним, яке покликане виконувати обслуговуючу роль для розвитку приватних відносин і для належного здійснення прав їх суб'єктів у своїх інтересах і без перешкод для всіх інших осіб⁸². Підкреслюючи притаманність локального регулювання предметно корпоративним відносинам, О. Ю. Тичкова переконливо доводить, що визначення цивілістичних засад для саморегулювання зумовлюється трьома показниками – автономністю, диспозитивністю і дозвільністю. Автономність пов'язана з саморегуляцією, що здійснюється корпорацією в особі її органів і спрямована на забезпечення її власного оптимального функціонування. Диспозитивність як основоположна засада цивілістичного регулювання надає суб'єктам корпоративних відносин можливість самостійно виробляти для себе правила поведінки, а іноді спонукає їх це робити внаслідок відсилання законодавства до локального

---

⁸¹ Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. Монографія / О. М. Вінник. – К.: Атіка, 2003. – С. 142.

⁸² Спасибо-Фатеева І. В. Локальні корпоративні акти як джерела корпоративного права / І. В. Спасибо-Фатеева // Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатеева [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 48.

регулювання. Дозвільність проявляється в тому, що межі локального правового регулювання можуть встановлюватися не тільки шляхом прямого закріплення в загальнодержавних актах прав (а іноді й обов'язків) корпорацій приймати відповідні локальні норми, а й побічно, за допомогою визначення кола питань, які не підлягають локальному регулюванню⁸³.

Перелік викладених принципів не слід ідентифікувати як вичерпний, оскільки потрібно відзначити те, що принципи, становлячи собою зміст механізму правового регулювання, є динамічною категорією, так як формуються та видозмінюються залежно від соціально-економічних умов у суспільстві. Трансформаційні процеси щодо принципів відбуваються під впливом, і зокрема правових методів, які застосовуються для регулювання корпоративних відносин. Серед таких методів, безперечно, визначальним та пріоритетним є диспозитивність. Вказані тенденції знайшли відображення в чинних нормативно-правових актах, і зокрема в Законі України «Про акціонерні товариства», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» тощо.

На основі вищевикладених положень варто зазначити, що належність корпоративного права до цивільно-правового інституту визначає кілька рівнів конститутивних засад, що знаходяться в його основі. По-перше, принципи корпоративного права ґрунтуються на загальних принципах цивільного права, закріплених у ст. 3 ЦК України в силу належності останніх до норм прямої дії, відповідно поширення на всі цивільно-правові відносини.

До таких принципів зокрема належать: справедливість, добросовісність, розумність; неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; судовий захист цивільного права та інтересу тощо.

Загальні засади цивільного законодавства, визначені в ст. 3 ЦК України, у корпоративних правовідносинах проявляються по-особливому, адже означені принципи реалізуються через збалансоване

---

⁸³ Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні акти у цивільно-правовому регулюванні: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спец. 12.00.03 – «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. Ю. Тичкова. – Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. – С. 4.

забезпечення інтересів усіх учасників цих відносин. Мова йде перш за все про врахування під час реалізації учасником юридичної особи своїх корпоративних прав не лише власних індивідуальних інтересів, а й також інтересів юридичної особи як самостійного суб'єкта правовідносин. Більше того, вказані засади передбачають іноді пріоритетність інтересів юридичної особи над індивідуальним інтересом, оскільки специфіка корпоративності устрою полягає у врахуванні інтересів більшості, а не усіх учасників юридичної особи.

По-друге, принципи корпоративного права, окрім загальних засад, ґрунтуються також на тих вихідних, основоположних началах, які характерні для інституту юридичних осіб: майнова відокремленість юридичної особи, її організаційна єдність, самостійна майнова відповідальність за своїми зобов'язаннями, виступ у цивільному обороті від власного імені в якості утворення, наділеного правосуб'єктністю, право виступати в суді позивачем та відповідачем.

По-третє, сутність принципів корпоративного права відображається також у принципах корпоративного управління, які, засновуючись на цивілістичній сутності поняття «управління», відображають правовий зв'язок між юридичною особою і її учасниками або членами, що проявляється у вигляді корпоративних прав (принцип рівності учасників юридичної особи, принцип раціонального розподілу повноважень між органами управління юридичної особи, принцип прозорості, доступності та своєчасності розкриття інформації учасникам).

Окрім того, до принципів корпоративного права належать ті, які відображають особливу природу корпоративних правовідносин. Такі принципи фактично детермінуються цивільно-правовими методами регулювання корпоративних правовідносин. До них слід віднести: принцип майнової участі учасника у створенні та діяльності юридичної особи корпоративного типу; принцип гармонійного поєднання інтересів усіх учасників корпоративних відносин (самої юридичної особи, інтересу окремого учасника, інтересів груп учасників, які проявляються в їх простій чи кваліфікованій більшості); принцип локального правового регулювання корпоративних правовідносин тощо.

1.5. Корпоративні акти

Проблема встановлення місця актів, що вчиняються учасниками корпорацій, а також рішень, що приймаються їхніми органами, у сис-

темі юридичних фактів вже тривалий час існує в науці цивільного права та на практиці і залишається до цього часу не вирішеною. Особливо гостро постає питання про наявність чи відсутність ознак правочину в разі оскарження прийнятих загальними зборами учасників господарських товариств рішень. Часто в позовних заявах із вимогою про визнання недійсними таких рішень загальних зборів робиться посилання на статті 215 та 216 ЦК України, якими регулюється недійсність правочинів та її наслідки. Оскільки рішення загальних зборів втілюється в протокол, то вимога зазвичай стосується визнання недійсним протоколу загальних зборів. Щодо цього питання однозначно висловився Верховний Суд України, вказавши, що протоколи загальних зборів господарських товариств, рішення загальних зборів громадських об'єднань за своїм змістом не є правочинами⁸⁴.

Верховний суд України в постанові «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» дає визначення рішення загальних зборів учасників (акціонерів) та інших органів господарського товариства як актів, оскільки вони зумовлюють настання правових наслідків, спрямованих на регулювання господарських відносин, і мають обов'язковий характер для суб'єктів корпоративних відносин⁸⁵. Згодом Вищий господарський суд України надав більш детальніше тлумачення рішення загальних зборів, як актів ненормативного характеру (індивідуальних актів), офіційних письмових документів, що мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин⁸⁶. Однак така характеристика не дає нам розуміння, чим вони відрізняються від правочинів і яке їхнє місце в системі юридичних фактів.

Виникає питання, чи можна виділити в окрему групу правові акти з притаманними їм спільними ознаками, які полягають у реалізації

---

⁸⁴ Узагальнення Верховного Суду України «Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 24.11.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-08>.

⁸⁵ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 №13, п. 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>.

⁸⁶ Постанова Пленуму Вищого Господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25 лютого 2016 року № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16>.

прав та обов'язків учасників корпоративних відносин. Правова природа рішень органу корпоративного управління, а також статутів викликає найбільше дискусій серед науковців. Позиції щодо інших актів, які приймаються у зв'язку зі створенням та діяльністю корпорації (засновницьких договорів, рішень установчих зборів), є загалом зрозумілою і визначеною в науці. У подальшому ми зосередимо свою увагу на рішеннях загальних зборів товариств та інших органів корпоративного управління, а також статуті, як правових актах, що, враховуючи відмінності у порядку їх прийняття, мають подібну правову природу. У подальшому будемо використовувати єдиний термін для їх позначення – корпоративні акти.

Підхід до розуміння корпоративних актів як джерел (форм) права і корпоративних нормативних актів є найбільш популярним у російській⁸⁷ та українській науковій літературі⁸⁸. Внутрішні акти корпорації як джерела корпоративного права є предметом дослідження М. С. Шиткіної⁸⁹. Автори колективної монографії Московського державного юридичного університету ім. О. Е. Кутафіна до корпоративних актів відносять рішення вищих та інших органів корпорації, статuti, внутрішні регламенти та інші внутрішні документи, значні правочини, правочини з заінтересованістю,

---

⁸⁷ Кашанина, Т. В. Корпоративное право: учебное пособие для академического бакалавриата / Т. В. Кашанина. — М. : Издательство Юрайт, 2017. — С. 45-76; Макарова, О. А. Корпоративное право : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / О. А. Макарова, В. Ф. Попондопуло. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2017. — С. 57 – 65.

⁸⁸ Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні: дис...канд. юр. наук, спец: 12.00.03 / О. Ю. Тичкова. – Харків, 2009. – 228 с.; Томашевська М. О. Корпоративні акти в системі джерел права України : Автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. О. Томашевська; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. - К., 2005. – 19 с.; Лукач І. В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми: дис. ... док. юрид. наук : 12.00.04 / І. В. Лукач. – Київ, 2016. – 474 с.

⁸⁹ Шиткіна М. С. Корпоративное право: Учебник для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция» / Е. Г. Афанасьева, В. Ю. Бакишиаскас, Е. П. Губин и др.; отв. ред. И. С. Шиткина. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – С.46 – 52.

правочини з злиття і поглинання, а також корпоративні договори⁹⁰. При цьому, корпоративні акти науковцями розглядаються в контексті джерел корпоративного права. Водночас ми зосередимо увагу на корпоративних актах як юридичних фактах.

Деякі науковці дотримуються широкого тлумачення корпоративних актів. Наприклад, Т. В. Кашанина включає до них всі локальні акти, які регулюють не лише корпоративні, а й трудові відносини, відносини управління, соціального забезпечення на підприємстві⁹¹. Вважаємо, що такий підхід є невірним, оскільки розмивається поняття корпоративних актів, які регулюють відносини, що є відмінними від предмету регулювання норм трудового права. Висловлюється позиція про те, що внутрішні документи, поширені в корпоративному праві, за своєю суттю є тим самим явищем, що й відомі в трудовому праву «локальні акти»⁹². Однак термін «локальні акти» охоплює і внутрішні документи, що регулюють і трудові, а не лише корпоративні відносини, і до них включають правила внутрішнього трудового розпорядку, колективний договір, положення про преміювання. Залежно від тематики конкретного дослідження, локальні акти розглядаються як джерела адміністративного, цивільного, трудового або корпоративного права⁹³. Вважаємо, що корпоративні акти можуть розглядатись як вид локальних актів, оскільки не поширюють свою дію за межі корпорації.

Щодо поняття «внутрішні документи» корпорації слухними є зауваження С. Ю. Філіпової. Такий термін видається невдалим. Документ етимологічно означає форму — як правило, письмову, але не змістовну сутність даного правового явища⁹⁴. Плутанину у

---

⁹⁰ Корпоративное право современной России. 2-е издание: монография / Андреев В. К., Лаптев В. А. — Проспект., 2016. — 346 с. / [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://google.com/books>

⁹¹ Кашанина Т. В., Там само. — С. 45 — 46.

⁹² Шиткина М. С., Там само. — С.46 — 52.

⁹³ Давыдова М. Л. Локальный (корпоративный) нормативно-правовой акт как предмет теории права: модификация понятия и терминологические дискуссии // Вестник ВолГУ. Серия 5: Юриспруденция. — 2016. — №1 (30). — С. 97.

⁹⁴ Корпоративные акты - к вопросу о правовой природе. Тенденции развития законодательства о внутренних документах юридических лиц / Филиппова С. Ю. // "Предпринимательское право", 2013. — N 4 / [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://w.pc-forums.ru/b1159.html>.

визначеннях не вирішує і Господарський Кодекс України, де в ст. 167 визначено, що корпоративні права — це права особи ... що включають правомочності... передбачені законом та статутними документами⁹⁵. До статутних документів варто відносити сам статут та інші документи, що прийняті відповідно до нього.

Дискусія щодо природи корпоративних актів активізувалась із прийняттям 30 грудня 2012 р. змін до п. 1 ст. 8 ЦК РФ, який доповнено підпунктом 1) відповідно до якого цивільні права і обов'язки виникають з рішень зборів у випадках, передбачених законом. У ЦК РФ включена також глава 9.1, яка називається «Рішення зборів», що вміщена в підрозділ «Угоди. Рішення зборів. Представництво»⁹⁶. У ЦК України в ст. 11 «Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків» не міститься згадка про рішення органів, однак перелік підстав виникнення цивільних прав та обов'язків є відкритим.

На проблему визнання рішення загальних зборів правочином сьогодні звертають увагу багато вчених, зокрема В. А. Васильєва⁹⁷, К. В. Скиданов⁹⁸, І. В. Спасибо-Фатєєва⁹⁹. Висуваються різні думки про правову природу рішень органів юридичних осіб, зокрема вони розглядаються як корпоративні багатосторонні правочини¹⁰⁰,

---

⁹⁵ Господарський Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1488624484063789>.

⁹⁶ Гражданский Кодекс Российской Федерации от 21 октября 1994 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/.

⁹⁷ Васильєва В.А. Корпоративні правочини: питання кваліфікації / Васильєва В.А // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України [текст]: Збірник наукових статей. Випуск 27. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. – С. 104 – 110.

⁹⁸ Скиданов К. В. Воля і волевиявлення в правочині: дис...канд. юр. наук, спец: 12.00.03 / Скиданов К. В. – Київ, 2015. – С. 28.

⁹⁹ Спасибо-Фатєєва І.В. Корпоративні правочини / Спасибо-Фатєєва І. В. // Цивілістика: на шляху формування доктрин. – Х.: Золоті сторінки, 2012. — С.163 – 168.

¹⁰⁰ Козлова Н. В. Правосуб'єктність юридичної особи за російським цивільним правом: дис...докт. юр. наук, спец: 12.00.03 / Козлова Н. В. – Москва, 2004. – С. 537.

багатосторонні правочини¹⁰¹ або односторонні правочини¹⁰², локальні корпоративні акти¹⁰³, корпоративні акти¹⁰⁴, корпоративні нормативні правові акти¹⁰⁵, акти органу управління юридичної особи¹⁰⁶, нормативні неправові акти¹⁰⁷, правові приватні акти¹⁰⁸, акти колективної приватної волі¹⁰⁹, внутрішні документи організації¹¹⁰, як юридичні факти-елементи юридичного складу¹¹¹ та ін.

Варто звернути увагу на класифікацію теорій, запропоновану С. С. Вілкіним щодо вольових актів колегіальних органів юридичних осіб. Він виділив: 1) нормативну теорію; 2) теорію «правочинної» природи; 3) теорію юридичного факту особливого роду¹¹².

---

¹⁰¹ Степанов Д. И. Устав как форма сделки / Д. И. Степанов // Вестник гражданского права. – 2009. – № 1. – С. 9-37, 61 – 62.

¹⁰² Вилкин С. С. Гражданско-правовая природа волевых актов коллегиальных органов юридического лица: дис...канд. юр. наук, спец: 12.00.03 / С. С. Вилкин. – Москва, 2009. – С. 9.

¹⁰³ Тичкова О. Ю., Там само. – С. 56.

¹⁰⁴ Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах. – М.: Статут, 2008. – С. 192; Российское гражданское право: Учебник: В 2 т. Т 1 / Отв. ред. Е. А. Суханов. – М.: Статут, 2010. – С. 334, 346 – 347.

¹⁰⁵ Юридическая техника: учебник / Т. В. Кашанина. – 2-е изд., пересмотр. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. – С. 272.

¹⁰⁶ Ганижев А. Я. Акты органов управления юридических лиц по российскому гражданскому праву (на примере хозяйственных обществ): дис...канд. юр. наук, спец: 12.00.03 / А. Я. Ганижев. – Москва, 2012. – С. 57.

¹⁰⁷ Бевзенко Б. С. Теория юридических фактов // Гражданское право. Актуальные проблемы теории и практики / Под ред. В. Л. Белова. – М., 2007. – С. 368 – 369.

¹⁰⁸ Кочергіна В. О. Правовий акт як підстава виникнення цивільних прав та обов'язків: дис...канд. юр. наук, спец: 12.00.03 / В. О. Кочергіна. – Київ, 2012. – С. 8.

¹⁰⁹ Корпоративное право. Актуальные проблемы теории и практики / В. А. Белов [и др.]; под ред. В. А. Белова. – 2-е изд., стер. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – С. 240.

¹¹⁰ Шиткина М. С., Там само. – С.45 – 52.

¹¹¹ Локальні акти в цивільному праві України: поняття, природа, класифікація [Електронний ресурс] / Р. А. Майданик // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 10. – С. 83.

¹¹² Вилкин С. С. Там само. — С. 95 – 180.

Нормативна теорія рішення органу юридичної особи переважала в радянській період. Формування нормативної теорії відповідало ідеологічній основі радянського праворозуміння. Питання правотворчості недержавних підприємств не ставилося. Визнання локальних актів і актів загальнодержавних об'єднань в радянській юридичній літературі джерелами права означало визнання їх складовою частиною державного апарату. Монополія держави на правотворчість, таким чином, не оскаржувалася, а лише стверджувалася¹¹³. Як справедливо зауважує С. С. Вілкін, залишаючись в рамках позитивізму, не можна обґрунтувати нормотворчість приватних осіб, і зокрема корпорацій. Основним аргументом учених, які підтримують нормативну теорію, є вказівка на «державне санкціонування», оскільки основною особливістю «локального нормативного акту» є набуття юридичного характеру не інакше, як з санкції держави в особі його відповідного органу, що приймає «уповноважуючий акт»¹¹⁴. Вважається, що за своїм функціональним призначенням локальні правові акти покликані забезпечити належний рівень нормативно-правового регулювання делегованих державою юридичним особам (корпораціям) повноважень, заповнення прогалин, забезпечення дієвості чинних норм законодавства шляхом установлення механізмів їх реалізації¹¹⁵.

Не менш суперечливим є визнання кваліфікуючою ознакою «локальної норми» абстрактне формулювання її змісту. Так, у цивільному обігу досить поширені організаційні, перш за все генеральні і багатосторонні договори, які мають абстрактний зміст, для того щоб забезпечити тривалість їх дії та неодноразове застосування до повторюваних конкретних відносин (наприклад, рамкові договори про поставку товарів, договір простого товариства і т.д.). Незважаючи на те, що через ці властивості вони нагадують нормативні акти, вони такими не визнаються. Чому ж тоді абстрактність змісту деяких рішень органу юридичної особи повинна свідчити про їх нормативність, як слушно зауважує С. С. Вілкін. Яскравим є також приклад статуту: він зазвичай розглядається як «локальний нормативний акт», який має абстрактний зміст. Проте твердження про нормативність установчого договору, зміст якого часто нічим не відрізняється від змісту статуту і який

---

¹¹³ Давыдова М. Л. Там само. – С.93 – 94.

¹¹⁴ Вилкин С. С. Там само. – С.110.

¹¹⁵ Тичкова О. Ю. Там само. – С. 4.

виконує ті ж самі функції, чомусь не простежується. Нарешті, очевидно, що будь-який договір, який допускає заміну осіб у зобов'язанні, потенційно може мати дію для тих осіб, які не брали участі в його укладенні¹¹⁶.

Внутрішні документи, що прийняті корпораціями та не суперечать законодавству, мають обов'язкову силу для всіх суб'єктів: членів органів управління та контролю, учасників самого господарського товариства. Водночас ці акти повинні мати обов'язкову силу і для арбітражних судів, зокрема при розгляді корпоративних спорів¹¹⁷.

З іншого боку *нормативність* корпоративних актів має обмежений характер, оскільки учасник товариства має право виходу шляхом пред'явлення вимоги про примусовий викуп акцій. Такий механізм не може бути застосований щодо законів та інших нормативних актів. Проте фізична особа може виїхати за межі країни, змінити громадянство, юридична особа також може змінити «національність» для того, щоб уникнути виконання конкретних публічних норм. У цій ситуації можна провести паралель між суспільним договором, що реалізований в Конституції, та статутом корпорації. Звичайно, Конституція регулює значно ширше коло суспільних відносин і є актом найвищої юридичної сили, але в масштабах міжнародних відносин Конституція України все ж буде мати обмежене коло суб'єктів, на які вона поширюється.

Локальне регулювання значною мірою є проявом диспозитивності, що властива цивільному праву. Диспозитивні норми, з одного боку, надають можливість суб'єктам відносин самостійно виробляти для себе правила поведінки, об'єктивно необхідні в даних умовах, а з другого – спонукають їх це робити шляхом встановлення відсилочної норми до локального регулювання або надання варіантів поведінкових моделей, використання або обрання яких буде в інтересах певних корпоративних кіл¹¹⁸. Варто підтримати твердження М. О. Томашевської, що корпоративна нормотворчість не є делегованою з боку держави, а є закріпленим державою за організаціями повноваженням здійснювати правотворчі функції¹¹⁹.

¹¹⁶ Вилкин С. С. Там само – С.116 – 117.

¹¹⁷ Шиткина М. С. Там само. – С.48 – 49.

¹¹⁸ Тичкова О. Ю. Там само. – С.89 – 90.

¹¹⁹ Томашевська М. О. Там само. – С. 11.

Держава в особі законодавця не наділяє суб'єктів компетенцією на нормотворчість у вигляді статутів чи інших корпоративних актів, а лише створює найбільш вигідні для учасників ринку правила і найбільш поширені моделі поведінки, для того щоб «лінійні», «необізнані» учасники могли створити юридичну особу і використовувати вже усталені на практиці та закріплені в законодавстві правила, що будуть забезпечувати стабільність цих відносин. Це дозволяє учасникам ринкових відносин не витрачати зайвий час і ресурси на розроблення власних правил (скорочувати «транзакційні витрати»).

Інший, «правочинний», підхід підтримують Н. В. Козлова, Д. І. Степанов, С. С. Вілкін та ін. На жаль, чіткості щодо розуміння поняття «корпоративний правочин» серед науковців немає. До «корпоративних правочинів» відносять, зокрема:

1) дії одного або декількох засновників (учасників), а також одноосібних або колегіальних органів юридичної особи, в тому числі загальних зборів засновників (учасників)¹²⁰;

2) рішення загальних зборів господарського товариства¹²¹;

3) статuti і засновницькі договори¹²²;

4) дії юридичного та фактичного характеру на виконання прав та обов'язків корпоративного договору¹²³;

5) акти щодо реорганізації юридичної особи (злиття, поглинання, приєднання); будь-які правочини, суб'єктом яких є юридична особа корпоративного типу¹²⁴;

---

¹²⁰ Козлова Н. В. Там само. – С. 15.

¹²¹ Петшиковський К. Правовий характер рішення зборів господарського товариства і кооперативу / К. Петшиковський // *Gdanskie Studia Prawnicze*. – 2016. – том XXXVI. – С. 307-325.

¹²² Петренко В. С. Установчі документи суб'єктів господарювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / В. С. Петренко. – Одеса, 2005. – С. 9.

¹²³ Васильєва В. А. Корпоративні правочини: питання кваліфікації / Васильєва В.А // *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України [текст]: Збірник наукових статей. Випуск 27.* – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. – С. 108.

¹²⁴ Васильєва В. А. Там само. – С.105.

6) корпоративні договори, як багатосторонні корпоративні правочини¹²⁵;

7) статут, як форма вираження багатостороннього правочину¹²⁶.

Дискусія щодо правочинної природи корпоративних актів набула нової сили після захисту докторської дисертації Н. В. Козлової. Вчена вважає, що акти, прийняті органами юридичних осіб приватного права, не можна визнати ні нормативними, ні навіть індивідуальними актами. На думку науковця, внутрішні чи корпоративні документи, які затверджуються одноосібним виконавчим органом щодо суб'єктів корпоративних відносин, є односторонніми цивільно-правовими правочинами, а рішення, прийняті колегіальними органами слід вважати багатосторонніми правочинами. Причому поняття багатосторонньої корпоративної угоди Н. В. Козлова пропонує застосувати не тільки до цивільно-правових, а й до трудових відносин (наприклад, колективних договорів)¹²⁷.

Науковці також формулюють власні визначення корпоративних правочинів. Наприклад, В. С. Петренко вважає корпоративним правочином дію (волевиявлення) засновника, або волевиявлення загальних зборів засновників (учасників), або дію (волевиявлення) органу юридичної особи, що вчинена відповідно до закону та установчих документів даної юридичної особи і спрямована на встановлення, зміну або припинення корпоративних відносин¹²⁸. З даного визначення важко виділити істотні ознаки корпоративного правочину, що зумовлюють потребу виділення такої окремої категорії, відмінної від категорії правочин.

«Правочинна» теорія рішення органу юридичної особи є втіленням основного принципу цивільного права – автономії волі суб'єктів приватного права. Водночас застосування такої теорії зумовлює виникнення теоретичних проблем, пов'язаних із відсутністю в рішенні органу юридичної особи ознак, що загально визнані для правочину. Найчастіше аргументами проти такого підходу є наступні: по-перше, має місце не просто узгоджена воля певної кількості (іноді значної) осіб, а й особливості такого узгодження, коли рішення

---

¹²⁵ Сигидин М. М. Корпоративний договір: дис...канд. юр. наук, спец: 12.00.03 / Сигидин М. М. – Івано-Франківськ, 2016. – С. 34.

¹²⁶ Степанов Д. И. Там само. – С. 40.

¹²⁷ Козлова Н. В. Там само. – С. 15. 214, 216.

¹²⁸ Петренко В. С. Там само. – С. 35.

вважається прийнятим і за відсутності погодження з ним значної кількості осіб. По-друге, органи господарського товариства, які приймають рішення, не є суб'єктом права¹²⁹. По-третє, права та обов'язки з прийнятих рішень виникають не лише в осіб, які їх приймають, адже ці рішення спрямовані на набуття прав у юридичної особи – господарського товариства і в кожного з його учасників, навіть і тих, хто не брав участі в загальних зборах¹³⁰. Рішення загальних зборів, безсумнівно, породжують цивільно-правові відносини, а саме корпоративні, а також можуть їх змінювати, через внесення змін до статуту, а також припиняти шляхом прийняття рішення про ліквідацію юридичної особи корпоративного типу.

Щодо правосуб'єктності органів господарських товариств, то, згідно норм чинного законодавства, органи корпоративного управління не є суб'єктами цивільних відносин, оскільки не містяться в ст. 2 ЦК України. Хоч корпоративні відносини є цивільними відносинами, визнання органу корпоративного управління суб'єктом корпоративних відносин не автоматично зумовлює визнання за ним цивільної правосуб'єктності. Як вірно аргументує І. В. Лукач, конструкція юридичної особи має бути непорушною¹³¹, а визнаючи одночасно цивільну правосуб'єктність юридичної особи і її органів, ми тим самим розмиваємо поняття юридичної особи. Наприклад, Сімейний Кодекс України визначає сім'ю, як суб'єкт сімейних відносин, хоча правосуб'єктністю у цивільних відносинах вона не наділена. Також сучасні підходи до розуміння цивільних відносин, в тому числі й організаційних, дозволяє стверджувати, що виконавчий орган товариства є інституційно-функціональними представником¹³², а точніше представником корпорації у зовнішньо-корпоративних відносинах, але не представником у розумінні ст. 237 ЦК України. Водночас загальні збори корпоративної організації, наглядова рада і

---

¹²⁹ Вінник О. М., Щербина В. С. Акціонерне право: Навчальний посібник / За ред. В. С. Щербини / О. М. Вінник, В. С. Щербина. – К. : Атіка, 2000. – С. 123 – 124.

¹³⁰ Скиданов К. В. Там само. – С. 28 – 29.

¹³¹ Лукач І. В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми: дис. ... док. юрид. наук : 12.00.04 / І. В. Лукач. – Київ, 2016. – С. 138

¹³² Борисова В. І. Корпорація – організаційно-правова форма корпоративних відносин / В. І. Борисова // Право та інновації – 2015 – № 4 (12) – С. 12.

ревізійна комісія не виступають представниками корпорації¹³³, а є лише суб'єктами внутрішніх, організаційних корпоративних відносин. У зовнішніх відносинах воля виконавчого органу ототожнюється з волею корпорації, однак у внутрішніх відносинах виконавчий орган виступає самостійним суб'єктом корпоративних відносин і реалізує свою корпоративну правосуб'єктність.

Виділення корпоративної правосуб'єктності підтримує в науці С. Ю. Філіпова¹³⁴, В. В. Луць¹³⁵, В. А. Белов. Корпоративні акти, як вважає В. А. Белов, — це дії учасників корпоративних відносин, мірою законності яких є не суб'єктивне право (правовідношення), а наявність або відсутність абстрактної юридичної можливості бути здатним до вчинення актів даного виду, а корпоративна правоздатність — це здатність до вчинення корпоративних актів¹³⁶. Постає питання, який же суб'єкт отримує правосуб'єктність на вчинення корпоративних актів, окрім органів корпорації і її учасників? Ю. М. Жорнокуй визначає наступних суб'єктів корпоративного права: власне юридичну особу, її учасників, а також органи управління, як специфічні суб'єкти, що не мають цивільної чи господарської правосуб'єктності¹³⁷, однак володіють корпоративною. Можемо підсумувати, що за органами

---

¹³³ Давидюк Т. В. Правове регулювання *представництва* у *корпоративних відносинах*: цивільно-правовий аспект: автореф. дис... канд. юр. наук, спец: 12.00.03 / Т. В. Давидюк. — Харків, 2017. — С. 5, 10.

¹³⁴ Филиппова С. Ю. Внутренние правоотношения в хозяйственном обществе: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Спец.: 12.00.03 / С. Ю. Филиппова; Науч. рук. В. И. Сухнин. — Томск, 2001. — 18.-Библиогр.: С. 9.

¹³⁵ Луць В. В. Охорона прав підприємницьких товариств (корпорацій) як суб'єктів корпоративних відносин / В. В. Луць // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин (21 – 22 вересня 2012р., м. Івано-Франківськ): Всеукраїнська науково-практична конференція: Збірник наукових праць / Ред. кол.: О. Д. Крупчан, В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Б. Саракун. — К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. — С. 6.

¹³⁶ Корпоративное право. Актуальные проблемы теории и практики / В. А. Белов [и др.]; под ред. В. А. Белова. — 2-е изд., стер. — М. : Издательство Юрайт, 2017. — С. 179.

¹³⁷ Жорнокуй Ю. М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект: монографія / Ю. М. Жорнокуй. — Х.: Право, 2015. — С. 194 – 204.

корпоративного управління (в тому числі загальними зборами) слід визнати наявність спеціальної (корпоративної) правосуб'єктності, що здійснюється лише в рамках корпоративного права, а тому питання правосуб'єктності можна зняти.

Наступний аргумент проти «правочинної» теорії, що стосується поширення рішення на осіб, які не брали участь у його прийнятті, може бути спростований таким чином. Вступаючи в товариство, новий учасник дає згоду на поширення на нього статуту і такого, що ним визначений, способу прийняття рішення за принципом більшості. Автономія волі і проявляється в тому, щоб актом вільного волевиявлення визначити обов'язковість для себе таких положень статуту та порядку прийняття рішень, і вступити в товариство, або відмовитись від такого підпорядкування нормам статуту. Також норма ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачає право акціонера, якщо він зареєструвався для участі в загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення, вимагати викупу його акцій¹³⁸.

Серед науковців є ряд авторів, які визначають корпоративні акти, як особливого роду юридичні факти, що мають договірну природу. Зокрема, А. Манігк і Р. Хенле розглядали рішення, прийняте більшістю голосів, як договір між тими голосуючими, хто схвалив рішення. Одночасно А. Манігк вказував на те, що згода меншості з рішенням, прийнятим проти його волі, досягається при вступі кожного конкретного члена в союз і добровільному підпорядкуванні передбаченому статутом або законом принципу більшості¹³⁹. Деякі автори, наприклад Д. І. Степанов,¹⁴⁰ вважають, що в якості договору можна розглядати окремі види рішень, а саме одностайні рішення через наявність у них необхідного для договору погодження волевиявлення. А корпоративні акти, що прийняті неодностайно, слід вважати в умовах діючого закону юридичними фактами «правочиноподібного» характеру: надзвичайно схожими з правочином в усіх істотних моментах, що становлять його конструкцію (акт або дія, правомірна, вольова, спрямована на досягнення правового ефекту та

---

¹³⁸ Про акціонерні товариства: Закон України від від 17.09.2008 № 514-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.

¹³⁹ Вилкин С. С. Там само. – С. 156.

¹⁴⁰ Степанов Д. И. Там само. – С. 14, 29.

настання конкретних правових наслідків), однак такими, що відрізняються від правочину відсутністю єдності воель. Загалом автор відстоює необхідність віднесення корпоративних актів до правочинів, тому ці положення можна віднести до «правочинної» теорії.

Варто підтримати позицію В. А. Белова про те, що не варто відносити рішення загальних зборів то до ненормативного локального акту, то до правочину, залежно від характеру вирішеного ним питання¹⁴¹, чи залежно від того, більшістю чи односторонньо було прийнято рішення. Наприклад, якщо рішення про внесення змін до статуту корпорації було прийняте 3/4 голосів учасників, то чи буде його правова природа відрізнятися від такого ж рішення, за яке проголосували всі учасники зборів? Таке рішення не перетворюється у правочин, оскільки, незважаючи на наявність волевиявлення всіх учасників, до такого рішення не можуть бути застосовні положення про визнання недійсними правочинів, а повинні застосовуватися спеціальні підстави визнання рішень недійсними чи нікчемними.

Третя теорія, що панує в німецькій доктрині: не визнання рішення ні одностороннім правочином, ні договором, а розуміння його як самостійного виду юридичних фактів *sui generis* (особливого роду). Ця теорія об'єднує різні підходи, що спростовують і нормативну, і правочинну природу корпоративних актів. О. Гірке виходив з того, що система права складається з двох базових галузей – індивідуального та соціального права. Відносини, регульовані даними галузями, вчений різко протиставляв. Тому інститут правочину, на його думку, не міг бути застосований до соціально-правових процесів, що протікають у внутрішньому житті союзів. Створення корпорації та внутрішні процеси утворення спільної волі (тобто рішення), за О. Гірке, не є угодами, а особливими соціально-правовими актами, до яких він застосовує поняття «спільного акту» («Gesamtakt»)¹⁴². Послідовницею даного підходу можна вважати М. Л. Давидову. На її думку, одним із видів соціальних норм є корпоративні норми, які є внутрішніми правилами різних (як визнаних державою, так і неформальних) об'єднань. Частина цих правил є протиправними (норми злочинних співтовариств), частина – юридично байдужими (порядок чергувань у

---

¹⁴¹ Корпоративное право. Актуальные проблемы теории и практики / В. А. Белов [и др.] ; под ред. В. А. Белова. – 2-е изд., стер. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – С. 242.

¹⁴² Вилкин С. С. Там само. – С.181.

прогуртожитках), а частина видається організаціями, створеними в установленому законом порядку, і оформляється у вигляді статутів, положень та інших офіційних документів та набуває чинності локальних (корпоративних) нормативно-правових актів – джерел права¹⁴³. Варто відзначити, що вчена виходить з ототожнення поняття корпоративне й колективне, що суперечить нашому методологічному підходу.

Ми ж зосередимо увагу на аналізі корпоративних актів як юридичних фактів. Про особливу природу актів органів управління господарських товариств говорить Д. В. Ломакін. На його думку, «корпоративний акт – це виражена в належній формі і вчинена в рамках своєї компетенції в передбаченому установчими, а також внутрішніми документами корпорації, порядку вольова дія органу корпорації, що тягне за собою безпосередньо, або в сукупності з іншими юридичними фактами виникнення, зміну або припинення корпоративних правовідносин»¹⁴⁴.

Ширше розглядає корпоративні акти В. А. Белов, як приватноправовий акт особливого роду – акт загальної волі. Він дає визначення корпоративних актів як юридичних фактів, правомірних дій приватних осіб, що спрямовані на цивільно-правове оформлення процесів організації та здійснення корпоративної діяльності¹⁴⁵. При цьому, вони не повинні вчинятися обов'язково всіма учасниками корпоративних відносин, а можуть вчинятися навіть одним із них, але обов'язково в рамках корпоративної діяльності (діяльності хоча б двох приватних осіб) щодо досягнення спільних цілей. Тому автор вважає, що акти товариств однієї особи, навіть якщо вони є корпоративними за формою, не є такими за змістом¹⁴⁶. Науковець включає до корпоративних актів дії юридичної особи або колективу (організації) учасників цивільних відносин, що не утворюють юридичних осіб. Акцент в межах даного підходу робиться на колективній волі як істотній ознаці корпоративних актів. Однак тоді до корпоративних актів не будуть включені довіреність на голосування в загальних

---

¹⁴³ Давыдова М. Л. Там само. – С. 96.

¹⁴⁴ Ломакін Д. В. Цивільно-правові аспекти діяльності ради директорів акціонерного товариства // Господарство і право. 2010. – № 1. – С. 29.

¹⁴⁵ Белов В. А. Юридические факты в гражданском праве: учебное пособие для бакалавриата и магистратуры / В. А. Белов. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – С.249 – 282.

¹⁴⁶ Белов В. А. Там само. – С. 272.

зборах і корпоративний договір, що буде мати наслідком звуження кола актів, що відносяться до корпоративних.

Розглянувши основні теорії розуміння корпоративних актів, слід відзначити, що судова практика заперечує ототожнення корпоративних актів із правочинами (див. вже згадані узагальнення Верховного суду України). Звичайно, застосування загальних підстав недійсності правочину призвело би до колапсу і нестабільності корпоративних відносин, оскільки дефект волі кожного з акціонерів можна би було вважати достатньою підставою для скасування рішення загальних зборів. У цьому випадку між захистом інтересів та прав кожного учасника товариства і стабільністю обороту та захистом інтересів кредиторів варто обирати друге.

Спрямованість корпоративних актів відмінна від спрямованості правочинів, оскільки вони можуть бути спрямовані не лише на виникнення, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків, а й на динаміку спеціальної корпоративної або загальної цивільної правосуб'єктності учасників корпоративних відносин¹⁴⁷.

Звісно, що внутрішні документи або локальні нормативні акти в корпоративній сфері – це документи, що приймаються компетентними органами управління корпорації і обов'язкові для всіх учасників, членів органів корпорації не через застосування примусу, а виходячи з самої суті корпоративної форми організації підприємницької діяльності, яка полягає в тому, що учасники корпорації при вступі до неї добровільно взяли на себе тягар підпорядкування волі більшості, яка виражається, зокрема, в прийнятті внутрішніх документів¹⁴⁸.

Отже, можна зробити висновок, що корпоративні акти розглядаються як:

1) джерело корпоративного права, нормативність якого зумовлена автономією волі суб'єктів приватних відносин та є наслідком реалізації ними засновницької правоздатності. Поряд з цим, корпоративні акти як джерело корпоративного права не є підзаконними актами, оскільки держава не здійснює санкціонування і не передає повноваження на їх прийняття, а лише регулює через імперативні норми межі здійснення корпоративної нормотворчості,

¹⁴⁷ Гражданское право. В 4 т. Т. II. Общая часть. В 2 кн. Книга 2. Факты: учебник для академического бакалавриата и магистратуры / В. А. Белов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2016. — С. 265.

¹⁴⁸ Корпоративное право: учебный курс: учебник / отв. ред. И. С. Шиткина. – М.: КНОРУС, 2011. – С. 79 – 80.

захищаючи інтереси учасників цивільного обороту, міноритаріїв, кредиторів. Корпоративні акти не повинні суперечити закону, однак це не перетворює їх на підзаконні акти. Корпоративні акти є джерелом права, оскільки норми корпоративних актів (статуту) підлягають застосуванню під час вирішення справ в суді. Недотримання статуту може бути підставою для визнання корпоративних актів меншої юридичної сили недійсними;

2) юридичні факти, що є приватноправовими актами і можуть спричиняти правові наслідки у вигляді виникнення, зміни і припинення цивільних та корпоративних прав і обов'язків як елемент фактичного складу, при цьому, не будучи актом реалізації правосуб'єктності учасника цивільних відносин (стосовно рішень органів управління, що не наділені цивільною правосуб'єктністю). Корпоративний акт може виступати підставою для виникнення цивільної правосуб'єктності. Наприклад, рішення установчих зборів про створення товариства, засновницький договір (корпоративний акт) разом з іншими юридичними фактами (оплата вартості частки, реєстрація юридичної особи) є підставою для виникнення цивільної правосуб'єктності юридичної особи. Підставою для виникнення корпоративної правосуб'єктності може бути, наприклад, рішення про створення наглядової ради в товаристві і визначення її повноважень¹⁴⁹. Корпоративний акт також може бути актом реалізації корпоративної правосуб'єктності учасників корпоративних відносин, наприклад, таким є рішення органів управління товариства щодо вчинення значного правочину. Водночас такий корпоративний акт відіграє роль елемента фактичного складу, необхідного для реалізації корпорацією цивільної правосуб'єктності. До такого фактичного складу, крім рішення, входить також і вчинення виконавчим органом правочину від імені корпорації. Корпоративний акт може бути також підставою припинення корпоративної і цивільної правосуб'єктності (прийняття рішення органів управління про ліквідацію корпорації).

Як вірно зауважує В. А. Васильєва, корпоративні утворення мають договірну природу, отже і корпоративні акти, що є діями спрямованими на виникнення чи реалізацію корпоративної право-

---

¹⁴⁹ Корпоративна правосуб'єктність нами вживається у значенні здатності бути суб'єктом (учасником) корпоративних відносин – Див Луць В. В. Охорона прав підприємницьких товариств (корпорацій) як суб'єктів корпоративних відносин ... С. 6.

суб'єктності її учасників мають також *договірну*, а не підзаконну природу¹⁵⁰.

Враховуючи систему юридичних фактів, корпоративні акти слід вважати різновидом правомірних актів, що вчиняються суб'єктами приватних правовідносин, що спрямовані на реальне настання правових наслідків у вигляді виникнення, зміни і припинення цивільних та корпоративних прав і обов'язків, а також виникнення чи реалізацію корпоративної правосуб'єктності.

Правова природа корпоративних актів зумовлена правовою природою статуту, оскільки юридичну силу дані акти будуть мати лише в разі прийняття їх згідно з порядком, визначеним у ньому. Юридична сила і наслідки невиконання даних актів визначаються самими суб'єктами цивільних відносин як реалізація автономії волі. Тому правова природа корпоративних актів ґрунтується на приватноправовій волі суб'єктів, які володіють корпоративною правосуб'єктністю.

1.6. Класифікація та особливості окремих корпоративних актів

Науковці класифікують корпоративні акти за наступними критеріями: 1) суб'єктом корпоративної нормотворчості; 2) юридичною силою; 3) нормативною природою; 4) сферою дії; 5) галузевою ознакою; 6) підставою прийняття; 7) порядком доведення до адресата; 8) спрямованістю приписів; 9) видом організації; 10) дією в часі; 11) характером компетенції органу, що прийняв акт¹⁵¹.

Залежно від органу, який їх прийняв, виділяють наступні корпоративні акти: 1) прийняті вищим органом; 2) прийняті наглядовою радою; 3) прийняті виконавчим органом¹⁵². Акти органів корпорації в літературі прийнято розділяти на колегіальні (рішення правління, ради директорів, загальних зборів) і одноособові

---

¹⁵⁰ Васильєва В. А. Проблеми розвитку корпоративного права / В. А. Васильєва // Приватне право. – 2013. – №1. – С.136.

¹⁵¹ Томашевська М. О. Там само. – С.11.

¹⁵² Тичкова О. Ю. Там само. – С. 106.

(директора). Також можна виділяти акти волеутворюючих та виконавчих органів управління¹⁵³.

За способом прийняття і формування волевиявлення: одноосібні (рішення директора, довіреність), шляхом збігу волевиявлень кількох осіб (корпоративний договір, засновницький договір, рішення установчих зборів про затвердження статуту і створення товариства), шляхом поглинання волевиявлень (рішення загальних зборів, наглядової ради, правління та інших колегіальних органів).

Корпоративні акти поділяють на дві основні групи: нормативно-правові та індивідуальні (акти застосування права)¹⁵⁴. Нормативно-правові корпоративні акти містять норми, що підлягають багаторазовому застосуванню, їхня дія не вичерпується одноразовим використанням, вони містять регулятивні норми і поширюють свою дію на наперед невизначене коло суб'єктів, оскільки склад та кількість учасників корпорації може змінюватися. До нормативних корпоративних актів можна віднести наступні акти: установчі документи (статут, засновницький договір), статутні документи (регламенти, положення).

Індивідуальні корпоративні акти (акти застосування права) – це акти, що приймаються органами або учасниками корпорації та спрямовані на виникнення, зміну і припинення цивільних та корпоративних прав і обов'язків або виникнення чи припинення корпоративної або цивільної правосуб'єктності конкретно визначених суб'єктів. Індивідуальні корпоративні акти є актами реалізації корпоративної правосуб'єктності органів корпорації або учасників корпорації та вичерпують свою дію їх застосуванням.

Можна виділити також корпоративні акти, залежно від їх розголошення: публічні, що повинні бути доведені до відома всіх учасників цивільних відносин (статут, установчі документи); приватні, що повинні бути доведені до відома всіх учасників корпорації (положення, регламенти, рішення органів управління), та конфіденційні (корпоративні договори).

Розпочати аналіз окремих корпоративних актів вважаємо за доцільне з засновницьких документів. Одним із юридичних фактів (актів), що є передумовою для виникнення корпоративних відносин є

¹⁵³ Белов В. А. Юридические факты в гражданском праве : учебное пособие для бакалавриата и магистратуры / В. А. Белов. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – С. 273.

¹⁵⁴ Тичкова О. Ю. Там само. – С. 93 – 94.

засновницький договір. Згідно зі ст. 87 ЦК України: «Установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом». Закон України «Про акціонерні товариства» містить положення, що суперечить цитованому: «Засновницький договір не є установчим документом...»¹⁵⁵.

Таке формулювання в ЦК України зумовлене тим, що окремі види товариств (повні і командитні) діють на основі засновницького договору, що і є їхнім установчим документом. Відповідно до ч. 2 ст. 142 ЦК України договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю не є установчим документом. Подання цього договору при державній реєстрації товариства не є обов'язковим. Таким чином, отримуємо поділ товариств на ті, які діють на підставі статуту (АТ, ТОВ, ТДВ) та на підставі засновницького договору (ПТ, КТ). Проте засновницький договір може бути укладений під час створення корпоративних утворень у вигляді АТ, ТОВ, ТДВ, але це не є обов'язковим для здійснення державної реєстрації юридичної особи. У зв'язку з цим виникає необхідність розмежування двох видів засновницьких договорів: ті, що є установчими документами (ПТ, КТ), і ті, що такими не виступають (АТ, ТОВ, ТДВ).

Слушно зауважує В. А. Васильєва, що правовою підставою виникнення юридичних осіб корпоративного типу є засновницьке волевиявлення у вигляді правочину¹⁵⁶. Такий правочин може мати вигляд багатостороннього (засновницький договір) або одностороннього (меморандум) правочину в разі заснування товариства однією особою. Засновницький договір повного та командитного товариств підписується всіма його засновниками або повними учасниками в командитному товаристві¹⁵⁷, а підписи фізичних осіб підлягають нотаріальному посвідченню. Таким чином,

---

¹⁵⁵ Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI, ч.3 ст.9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.

¹⁵⁶ Васильєва В. А. Суб'єкти (учасники) корпоративних відносин / В. А. Васильєва // Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С.95.

¹⁵⁷ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV, ЦК ч.1., ст.120, Ч.1., ст. 134 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

засновницький договір повинен відповідати вимогам дійсності правочину, що передбачені ст. 203 ЦК України.

У межах дослідження багатосторонніх договорів О. С. Таран приходить до висновку, що договір про заснування ТОВ є поіменованим, консенсуальним письмовим, організаційним, майновим¹⁵⁸. Оскільки багатосторонність договору впливає не з кількості його учасників, а зі спрямованості їх прав та обов'язків, то договір про заснування ТОВ за участю двох засновників слід розглядати як багатосторонній, адже обидва засновники, укладаючи договір, прагнуть досягнути спільної мети – створити ТОВ¹⁵⁹. Дані положення варто поширити на всі засновницькі договори. Підставою для розірвання засновницького договору може бути втрата довіри учасниками або між собою, або всіх до одного чи до кількох, оскільки цей договір за своєю природою є фидуціарним¹⁶⁰.

Дискусійним питанням в науці є кваліфікація відносин щодо заснування товариств як корпоративних. «Спеціальними корпоративними відносинами» вважає їх В. М. Кравчук¹⁶¹, змістом яких є взаємні права та обов'язки, пов'язані зі створенням товариства. Інші науковці вважають, що засновницьким договором регулюються зобов'язальні відносини між його сторонами, з чого випливає, що вони не можуть бути корпоративними¹⁶².

Варто підтримати позицію В. А. Васильєвої, яка вказує, що моментом, з якого виникає суб'єктивне корпоративне право, є момент створення юридичної особи. До цього часу відносини між засновниками є договірними¹⁶³. Водночас засновницький договір

---

¹⁵⁸ Таран О. С. Договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю / О.С. Таран // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 5. Том 1. 2016. – С. 114.

¹⁵⁹ Таран О.С. Вказ. прац. – С. 113.

¹⁶⁰ Бровченко Т. І. Установчі документи юридичних осіб за законодавством України: автореферат дис. ... док. юрид. наук : 12.00.04 / Т. І. Бровченко. – Харків, 2015. – С. 13

¹⁶¹ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах. Монграфія // В. М. Кравчук. – Львів: «Край», 2009. – С. 65.

¹⁶² Бровченко Т. І. Там само. – С. 9.

¹⁶³ Васильєва В. А. Корпоративні правовідносини як вид суспільних відносин / В. А. Васильєва // Методологія приватного права: збірник наукових праць. – С. 286.

виступає актом реалізації засновницької здатності та здатності бути учасником корпоративних відносин, тому його варто відносити до корпоративних актів.

Для того щоб визначити, чи існують корпоративні відносини на етапі створення корпорації, варто звернутись до категорій корпоративного права та інтересу. Права і обов'язки засновників є зобов'язальними і вони наділені правом вимоги, як сторони багатостороннього договору. Також вони володіють корпоративним інтересом (що не є суб'єктивним правом), який на цьому етапі полягає у створенні у визначений сторонами термін і забезпеченні функціонування юридичної особи, а також у можливості виникнення в засновника корпоративного права і визначеного обсягу можливостей впливати на прийняття рішень органами управління. У випадку, коли розглядається спір про визнання недійсним засновницького договору після створення корпорації, результати розгляду такого спору будуть впливати на права на інтереси самої корпорації, і тому він є корпоративним.

Конститутивною щодо визначення моменту виникнення в засновника корпоративних прав є норма ч. 3 ст. 11 Закону України «Про акціонерні товариства», згідно якої до реєстрації звіту про результати розміщення акцій засновник має всі права, що засвідчуються акціями, крім права їх відчужувати та обтяжувати зобов'язаннями. Не виступаючи самостійним суб'єктом права, група засновників фактично здійснюють спільну діяльність і можуть розпоряджатися спільним майном з моменту сплати 50% статутного капіталу в порядку, визначеному ними в засновницькому договорі, чи домовленістю між ними. Однак вчиняти правочини щодо розпорядження корпоративними правами засновники (учасники) ще не мають права, оскільки корпоративні права виникають щодо товариства, а воно ще не зареєстроване.

Виходячи з вищенаведеного, враховуючи концепцію неподільності корпоративних прав¹⁶⁴ та розуміння корпоративного права як «особливого суспільного зв'язку між засновником і юридичною особою, для позначення якого і застосовується термін

---

¹⁶⁴ Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав / В. А. Васильєва // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2010. – Вип. 23. – С. 110. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2010_23_17.

«корпоративне право»¹⁶⁵, варто констатувати, що відносини між засновниками корпорації не є корпоративними, а є договірними (зобов'язальними). Засновницький договір слід вважати корпоративним актом, оскільки його оспорювання впливає на корпоративні інтереси його сторін.

У науці ще ведуться дискусії з приводу того, до якого типу договорів варто відносити засновницький договір. Традиційним є віднесення засновницьких договорів до виду договорів про спільну діяльність¹⁶⁶.

Визначити предмет засновницького договору можна, звертаючись до положень ч. 3. ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства». У самому законодавчому визначенні міститься вказівка на предмет договору: *провадження спільної діяльності щодо створення акціонерного товариства*. Вважаємо, що поняття «спільна діяльність» найбільш лаконічно і буквально відображає суть вчинюваних певною спільністю осіб цілеспрямованих дій. Також зазначимо, що спільна діяльність за своєю суттю є відображенням діяльності учасників господарських товариств, виробничих кооперативів, які теж об'єднуються (особисто чи лише через майнову участь) для досягнення певної мети, або на основі укладення договору (ПТ, КТ), або на основі прийнятого рішення установчих зборів про створення юридичної особи певної організаційно-правової форми і прийняття статуту. Реалізуючи своє право на вибір форми діяльності (договірної чи корпоративної), учасники визначають, що найбільш ефективною ця взаємодія буде між ними, якщо вони створять самостійний суб'єкт права. Не можна заперечувати майновий характер, як ознаку корпоративних відносин, тому і діяльність учасників корпорації можна відносити до спільної діяльності, однак зі створення юридичної особи та об'єднанням вкладів.

Звичайно, норма ст. 1130 ЦК України визначає, що договір про спільну діяльність укладається для здійснення особами спільної діяльності без створення юридичної особи. Однак, якщо буквально

---

¹⁶⁵ Васильєва В. А. Корпоративні правовідносини як вид суспільних відносин / В. А. Васильєва // *Методогія приватного права: збірник наукових праць* (за матеріалами наук-теорет. конф., м. Київ, 30 травня 2003 р. – С. 285-286.

¹⁶⁶ Луць В. В., Великанова М. М. *Договори в цивільному праві України: навч. посіб.* / В. В. Луць, М. М. Великанова. – Київ: Юрінком Інтер, 2016. – С. 251.

тлумачити дану норму, то отримуємо наступне значення: здійснення певної спільної діяльності не потребує створення юридичної особи. Дане положення не тотожне і не суперечить наступному: кінцевою метою спільної діяльності є створення юридичної особи. Отже, можемо констатувати належність засновницьких договорів до договорів про спільну діяльність. До відносин, що виникають внаслідок укладення засновницького договору підлягають застосуванню норми Глави 77, а саме параграфу другого «просте товариство», оскільки така спільна діяльність щодо створення юридичної особи здійснюється учасниками з об'єднанням вкладів.

У законі містяться обов'язкові вимоги до змісту статутів та інших установчих документів. Зокрема, вимоги щодо змісту статуту містяться в статтях 88, 143, 154, 164 ЦК України, ст. 4 Закону України «Про господарські товариства», ст. 9, 13 Закону України «Про акціонерні товариства» та ін.

Варто відмежовувати *рішення засновників про створення юридичної особи* та її установчі документи (статут), що є різними правовими актами (корпоративними актами). Рішення засновників повинно відображати затвердження її установчого документа (статуту). Волевиявлення засновників щодо створення юридичної особи оформляється протоколом установчих зборів. Однак варто зауважити, що прокол не врегульовує корпоративні відносини між засновниками і не є вольовим актом. У судовому порядку недійсним може бути визнано рішення загальних зборів учасників товариства, а не протокол загальних зборів. Протокол є документом, який фіксує факт прийняття рішення загальними зборами і не є актом за змістом статті 20 ГК України¹⁶⁷.

Особливою ознакою рішень щодо заснування товариства і прийняття статуту є те, що вони вважаються прийнятими, якщо за них проголосували всі засновники акціонерного товариства. Незатвердження установчими зборами статуту акціонерного товариства вважається відмовою засновників від створення цього товариства та є підставою для повернення засновникам внесків,

---

¹⁶⁷ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 №13, п. 20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>.

зроблених ними в рахунок оплати акцій¹⁶⁸. Така одноголосність прийняття рішення призводить до того, що науковці тлумачать правову природу даного рішення, як багатостронній правочин, а отже договір. Козлова Н. В. визначає, що залежно від кількості суб'єктів, що прийняли таке рішення про створення, його варто розглядати як одно- або багатостронній корпоративний правочин¹⁶⁹. Як вірно зауважує Пленюк М. Д., «не будь яка двостороння (багатостороння) домовленість буде договором, який породжуватиме договірні зобов'язання між суб'єктами, а лише та домовленість (згода), наслідком якої є безпосереднє укладення договору з дотриманням встановлених законодавством вимог»¹⁷⁰.

Рішення установчих зборів про створення товариства і рішення про затвердження статуту є юридичними актами та елементами фактичного складу, наявність якого перевіряється державним реєстратором. До цього юридичного складу також входить внесення майна до статутного капіталу та інші юридичні факти (реєстрації звіту про результати розміщення акцій). Правовим наслідком наявності такого юридичного складу є встановлення правосуб'єктності юридичної особи – корпорації на підставі зміни правового режиму власності зі спільної часткової на корпоративну. Також одночасно з реєстрацією корпорації як юридичної особи виникає правосуб'єктність учасників корпоративних відносин.

Рішення загальних зборів акціонерів, наприклад, про визначення кількісного складу ради директорів, регулює ті ж відносини, які могли би бути врегульовані статутом. Також рішенням загальних зборів можуть вноситися зміни до статуту, що урівнює в правовій силі ці акти. Акт, прийнятий пізніше, відміняє попередній, тому рішення загальних зборів фактично змінює рішення установчих зборів, яким було затверджено статут.

Варто зауважити, що важливою рисою рішень, що приймаються органами корпоративного правління, є те, що для прийняття рішення застосовується принцип більшості. На відміну від принципу єдності

---

¹⁶⁸ Про акціонерні товариства: Закон України від від 17.09.2008 № 514-VI, ст.10 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/51417>.

¹⁶⁹ Козлова Н. В. Там само. – С. 273.

¹⁷⁰ Пленюк М. Д. Юридичні факти як підстави виникнення цивільно-правових зобов'язань (теоретичні та практичні засади): дис. ... док. юрид. наук : 12.00.04 / М. Д. Пленюк. – Київ, 2016. – С. 276.

волевиявлення, що притаманний для багатосторонніх правочинів, принцип більшості полягає в поглинанні волі меншості волею більшості. Хоча цю більшість можна брати в лапки, оскільки можлива ситуація, коли рішення буде прийнято відносно більшістю, але абсолютною меншістю. Такий принцип «більшості» притаманний не лише корпоративним відносинам, а й іншим цивільним відносинам, де з'являється велика кількість учасників. Він підлягає застосуванню для регулювання ведення справ учасниками багатостороннього договору про спільну діяльність або простого товариства. Диспозитивна норма ч. 2 ст. 1131 та ч. 5 ст. 1135 ЦК України надає можливість учасникам відступити від загального правила прийняття рішень за спільною згодою і застосовувати принцип «більшості». Учасники, які не бажають брати участь у веденні спільних справ, можуть доручити це іншим через створення органу і визначення його повноважень у договорі.

Ця принципова відмінність актів / рішень від правочинів не дозволяє застосовувати до них положення про дійсність правочинів, оскільки волевиявлення на вчинення актів / рішень формується не шляхом об'єднання воль, а через формування іншої волі, відмінної від поглинання або суми воль сторін. Правового значення це рішення набуває лише через волевиявлення певним способом у певному порядку.

Науковці сусідньої Республіки Польщі (З. Радванський, П. Антошек) виділяють такі види рішень колективних органів юридичних осіб: 1) рішення, які безпосередньо і без участі інших органів призводять до зовнішніх цивільно-правових наслідків (що визнаються правочинами), наприклад, про злиття та поділ товариств; 2) рішення, які є правовою умовою (*conditio iuris*) здійснення правочину іншим органом юридичної особи (правлінням); 3) рішення щодо внутрішньої сфери товариства, які, впливаючи на структуру і діяльність самої юридичної особи, призводять до цивільно-правових наслідків; 4) рішення, організаційного характеру, які мають на меті отримання правових наслідків (рекомендації, звернення, резолюції, декларації)¹⁷¹.

У випадку, якщо лише волевиявлення (рішення) загальних зборів корпорації достатньо для настання правових наслідків, то таке рішення, враховуючи ч. 1 ст. 92 ЦК України, є підставою для набуття цивільних прав та обов'язків і їх здійснення безпосередньо

¹⁷¹ Петшиковський К. Там само. – С. 311, 314 – 315.

юридичною особою. Тому такі рішення можна вважати правочинами. Інші ж рішення викликають правові наслідки у вигляді реалізації корпоративної правосуб'єктності і є корпоративними актами.

Пленум ВСУ надав роз'яснення в Постанові «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24. 10. 2008 р. № 13, у п. 17 якої зазначається, що підставами для визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів (учасників) господарського товариства можуть бути порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів товариства, позбавлення акціонера (учасника) товариства можливості взяти участь у загальних зборах, порушення прав чи законних інтересів акціонера (учасника) товариства рішенням загальних зборів.

Рішення установчих зборів є вольовим актом і є актом реалізації засновницьких прав¹⁷². Рішення про створення корпорації є приватноправовим багатостороннім актом, і є вираженням приватної спільної волі про створення нового суб'єкта права – корпорації.

Статут. Правова природа статуту також викликає дискусії. Виділяють такі основні погляди на правову природу статуту корпорації: 1) статут є актом (законом, нормативним, внутрішньокорпоративним, локальним актом); 2) договором (квазідоговором, правочином, юридичним фактом)¹⁷³.

Статут корпорації має особливий порядок затвердження і легітимації. По-перше, законодавство передбачає певний правовий режим прийняття статуту і внесення в нього змін. Так, для більшості корпорацій в законодавстві передбачений порядок одностайного рішення засновників з питання затвердження статуту. Необхідність внесення змін до статуту вимагає, як правило, скликання загальних зборів, які повинні прийняти відповідне рішення кваліфікованою більшістю голосів. По-друге, внесення змін до установчих документів, на відміну від внутрішніх документів, вимагає державної реєстрації таких змін або повідомлення про них реєструючі органи¹⁷⁴. У зв'язку з цим серед науковців наявна дискусія з приводу правової природи

¹⁷² Васильєва В. А. Корпоративні правовідносини як вид суспільних відносин / В. А. Васильєва // *Методогія приватного права: збірник наукових праць* (за матеріалами наук-теорет. конф., м. Київ, 30 травня 2003 р). – С. 286.

¹⁷³ Бровченко Т. І. Там само. – С. 10.

¹⁷⁴ Корпоративное право: учебный курс: учебник / отв. ред. И. С. Шиткина. – М.: КНОРУС, 2011. – С. 83 – 85.

статуту, а саме ототожнюється рішення установчих зборів про прийняття статуту як юридичний факт, який скоріше можна віднести до правочинів, ніж до норм права, а також сам статут як акт, що містить норми, який можна вважати джерелом корпоративного права.

Науковцями обґрунтовується неможливість визнання статуту правочином. В. А. Белов вказує, що правові наслідки прийняття статуту не відповідають наслідкам правочинів, а також вагомим аргументом є його особлива природа як правового акту взагалі, оскільки суб'єкт (загальні збори корпорації як юридичної особи), що має право його змінювати та скасовувати, не є суб'єктом, що його прийняв (засновники, установчі збори). І очевидно, що склад такого органу може бути відмінним від складу засновників. Це суперечить правовій природі правочину як дії, що спричиняє правові наслідки лише для осіб, що її вчинили. Також визнання особливої природи статуту дозволяє захистити його від застосування правових наслідків недійсності правочину у зв'язку з дефектами волі, що могли існувати на час його затвердження¹⁷⁵.

Щодо статуту Д. І. Степанов вважає, що він є формою правочину, а не самим правочином як таким¹⁷⁶. Заперечується права природа статуту як правочину і в Постанові Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами корпоративних спорів». Статут не є одностороннім правочином, оскільки затверджується (змінюється) загальними зборами учасників (засновників, акціонерів), які не є ні суб'єктом права, ні органом, який здійснює представництво товариства. Не є статут і договором, тому що затверджується (змінюється) не за домовленістю всіх учасників (засновників, акціонерів) товариства, а більшістю АТ – голосів акціонерів, чи простою більшістю голосів учасників товариства¹⁷⁷.

Нормативність статуту можна визначити через визначення кола осіб, для яких обов'язковим є його дотримання. Згідно зі статтею 92 ЦК України орган або особа, яка відповідно до установчих документів

---

¹⁷⁵ Корпоративное право. Актуальные проблемы теории и практики / В. А. Белов [и др.]; под ред. В. А. Белова. – 2-е изд., стер. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – С. 235.

¹⁷⁶ Степанов Д. И. Там само. – С. 37.

¹⁷⁷ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24.10.2008 №13, п. 14 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>.

юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх *повноважень*. Правосуб'єктність і повноваження органів товариства і наявність обмежень цих повноважень визначені статутом. У відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи *не має юридичної сили*, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження. Ці обмеження містяться в статуті, що за загальним правилом не мають обов'язкової сили для третіх осіб. Аналогічну норму ст. 174 ЦК РФ Пленум Вищого арбітражного суду Російської Федерації витлумачив, так: за загальним правилом контрагенти вправі покладатися на необмежені повноваження директора¹⁷⁸. Вважається, що контрагент юридичної особи знає (або повинен знати) про обмеження повноважень цієї особи, якщо: 1) такі обмеження передбачені законом (наприклад, абзацом другим частини другої ст. 98 ЦК України); 2) про відповідні обмеження було вміщено відомості у відкритому доступі на офіційному веб-сайті розпорядника Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Правочини, вчинені з перевищенням визначених статутом повноважень, є оспорюваними. Якщо договір містить умову (пункт) про підписання його особою, яка діє на підставі статуту підприємства чи іншого документа, що встановлює повноваження зазначеної особи, то наведене свідчить про обізнаність іншої сторони даного договору з таким статутом (іншим документом) у частині, яка стосується відповідних повноважень, і в такому разі суд не може брати до уваги посилання цієї сторони на те, що їй було невідомо про наявні обмеження повноважень представника її контрагента¹⁷⁹.

---

¹⁷⁸ Постановление Пленума Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации №28 16 мая 2014 г. «О некоторых вопросах, связанных с оспариванием крупных сделок и сделок с заинтересованностью» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.arbitr.ru/as/pract/post_plenum/108544.html.

¹⁷⁹ Постанова пленуму Вищого Господарського Суду України 29.05.2013 № 11 Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13>.

Дане тлумачення є дискусійним, оскільки треті особи повинні ознайомлюватися з обмеженнями повноважень представника юридичної особи, чим звужуються можливості застосування ст. 92 ЦК України. Відомості про обмеження повноважень представника надаються лише в платному доступі, і, чи є такий доступ «відкритим» у значенні, що надав тлумачення ВГС України, викликає сумніви. Вимога опублікування статуту ріднить його з нормативними актами і зумовлена потребою доведення до відома його змісту невизначеного кола осіб.

Отже, можна зробити висновок, що статут для учасників корпорації набирає чинності не з моменту його реєстрації, а з моменту його прийняття. Для інших суб'єктів, які не брали участі в його прийнятті, він набуває обов'язкової сили з моменту його реєстрації. Загалом статут є обов'язковим для всіх учасників товариства, в тому числі для тих, які не брали участі в його затвердженні, а на момент придбання корпоративних прав «приєдналися» до його положень.

Модельний статут не слід вважати установчим документом і підставою для створення юридичної особи¹⁸⁰. Згідно Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» для державної реєстрації переходу юридичної особи на діяльність на підставі модельного статуту не вимагається подання модельного статуту, достатньо заяви та рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про перехід на діяльність на підставі модельного статуту¹⁸¹.

Корпоративний договір. Правову природу корпоративного договору та його співвідношення з іншими актами корпорації дослідила М. М. Сигидин у дисертації на тему: «Корпоративний договір».

Згадування можливості укладення корпоративних договорів міститься лише в ч. 1 ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства», де мова йде про те, що статутом акціонерного товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі в загальних зборах, і передбачається

---

¹⁸⁰ Бровченко Т. І. Там само. – С. 14.

¹⁸¹ Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755-IV // [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.

відповідальність за його недотримання. Таке формулювання, як вірно зауважує М. М. Сигидин, викривлює сприйняття сутності корпоративного договору, який перш за все є результатом реалізації ними автономної волі, спрямованої на впорядкування відносин щодо узгодженого здійснення корпоративних прав, а не лише встановлення додаткових обов'язків¹⁸².

Корпоративний договір має організаційний характер, його характерними ознаками є конфіденційність та спрямованість на досягнення спільної мети, він є безоплатним¹⁸³. Особливості корпоративного договору полягають у наступному:

1) має субсидіарний (похідний) характер щодо статуту та засновницького договору;

2) повинен відповідати установчим документам юридичної особи корпоративного типу та імперативним нормам ЦК України та Законів України¹⁸⁴;

3) має конфіденційний характер з огляду на те, що оприлюднення змісту корпоративного договору, вільний доступ до його положень осіб, що не брали участі в його укладенні, може мати негативні наслідки для учасників договору та фактично звести нанівець врегульовані ним механізми реалізації корпоративних прав та управління ними¹⁸⁵;

4) є обов'язковим лише для сторін, що його уклали (учасників товариства), і не поширює свою дію на нових учасників;

5) сторони корпоративного договору не можуть посилатися на його невідповідність статуту для визнання його недійсним.

Отже, за своєю сутністю і засновницький, і корпоративний договори є договорами про спільну діяльність і опосередковують узгодження поведінки їх сторін у процесі виконання договірних зобов'язань. Проте засновницький договір визначає механізм регулювання зазначених відносин на етапі заснування юридичної особи корпоративного типу, а корпоративний договір – у процесі її діяльності з приводу здійснення ефективного управління корпоративними правами¹⁸⁶.

---

¹⁸² Сигидин М. М. Там само. – С. 26.

¹⁸³ Сигидин М. М. Там само. – С. 42 – 43, 46, 56 – 57.

¹⁸⁴ Сигидин М. М. Там само. – С.10.

¹⁸⁵ Сигидин М. М. Там само. – С.10.

¹⁸⁶ Сигидин М. М. Там само. – С.76.

Виникає теоретична й практична проблема визначення місця корпоративного договору, що укладений всіма учасниками корпорації, у системі корпоративних актів. Однозначно, навіть якщо учасниками такого договору є всі учасники товариства, вони не можуть в договорі передбачити можливість в обхід статуту приймати рішення, що належать до компетенції органів управління (вносити зміни в статут, приймати рішення про виключення учасника, а також інші рішення, що відносяться до компетенції загальних зборів)¹⁸⁷. Корпоративним договором не можуть бути врегульовані питання щодо організаційної структури товариства чи щодо контролю над органами правління¹⁸⁸.

Сторонами договору можуть бути лише учасники юридичної особи корпоративного типу, які володіють корпоративними правами, та не можуть бути треті особи, що не є учасниками корпорації. Це логічний висновок, адже управління корпорацією в інтересах третіх осіб може спричинити шкоду самому товариству і їх учасникам. Однак у Російській Федерації закріплена можливість укладення договору учасниками господарського товариства з кредиторами товариства, іншими третіми особами, за яким учасники товариства з метою забезпечення охоронюваного законом інтересу таких третіх осіб зобов'язуються здійснювати свої корпоративні права певним чином або утримуватися (відмовитися) від їх здійснення. Цей договір не називається корпоративним, але до цього договору застосовуються правила про корпоративний договір. Дана норма критикується науковцями¹⁸⁹, і, зважаючи на конфіденційність змісту такого договору, ці положення можуть підривати принципи цивільного права, а саме добросовісність сторін.

Частина корпоративних актів є правочинами. До корпоративних актів – правочинів може бути віднесено видача довіреності на голосування в загальних зборах товариства, корпоративний і засновницький договір.

У науковців виникає також питання про правову кваліфікацію такого юридичного факту, як участь у загальних зборах і голосування та визначення їх місця в системі юридичних фактів. Незважаючи на те,

---

¹⁸⁷ Сигидин М. М. Там само. – С.101.

¹⁸⁸ Сигидин М. М. Там само. – С.112.

¹⁸⁹ Макарова О. А. Корпоративное право: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / О. А. Макарова, В. Ф. Попондопуло. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – С. 66.

що голосування є вольовим актом, який має спрямованість на динаміку корпоративних правовідносин, його не слід вважати правочином, що підтримується Т. В. Давидюк¹⁹⁰. М. А. Рожкова розглядає голосування акціонера як односторонній правочин, що має допоміжний характер, але не є елементом дво- (багато-) стороннього правочину¹⁹¹. Як і в двосторонніх правочинах, де оферта без акцепту не спричиняє правових наслідків для сторін і не вважається правочином, так само самостійного значення немає волевиявлення одного акціонера, а тому воно не є правочином і не породжує правових наслідків самостійно. Підтверджується це і твердженням К. В. Скиданова щодо голосування учасника товариства як дії, яка не тягне юридичні наслідки самостійно, а для настання їх потрібно сукупність дій інших суб'єктів цивільних відносин¹⁹².

Загалом можна виділити наступні ознаки корпоративних актів:

- вони є актами реалізації засновницької правоздатності учасників цивільних правовідносин (укладення засновницького договору, прийняття рішення про створення корпорації тощо), а потім і такої, що виникла, корпоративної правосуб'єктності;

- спрямовані не лише на виникнення, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків, а й на динаміку спеціальної корпоративної або загальної цивільної правосуб'єктності учасників корпоративних відносин;

- приймаються в порядку, передбаченому законом та статутом (корпоративним актом вищої юридичної сили), та не повинні суперечити їм. Порядок прийняття корпоративних актів може бути змінений статутом, якщо це прямо передбачено в законі, тобто якщо є диспозитивна прив'язка: «якщо інше не встановлено статутом», «статутом можуть бути...»;

- мають визначену законом форму, переважно у вигляді письмових документів, і в окремих випадках підписи осіб підлягають нотаріальному посвідченню (у разі підписання засновницького договору фізичною особою);

---

¹⁹⁰ Давидюк Т. В. Там само. – С. 8.

¹⁹¹ Рожкова М. А. Юридические факты в гражданском праве. – С. 55 – 56. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rozhkova.com/ARTICLE/AR2/AR2.pdf>.

¹⁹² Скиданов К. В. Там само. – С. 26.

- прийняті в межах компетенції відповідних органів управління в інтересах і від імені корпорації або вчинені учасником корпорації в межах реалізації його корпоративних прав (голосування, видача довіреності на голосування, укладення корпоративного договору, заява про вихід з товариства);

- мають організаційно-представницьку сутність;

- більшість поширюють свою дію лише на учасників корпоративних відносин і в тому числі тих, які не брали участі в його прийнятті або голосували проти прийняття акту, якщо була дотримана процедура його прийняття. Зовнішня дія корпоративних актів є винятковою, за наявності певних умов. Корпоративні договори та видача довіреності є правочинами і мають правові наслідки лише для осіб, що їх вчинили;

- нормативні корпоративні акти встановлюють, змінюють і припиняють корпоративні відносини (а не трудові);

Обов'язкова сила корпоративних актів (рішень органів управління) для учасників корпоративних відносин ґрунтується на односторонньому волевиявленні нового учасника бути зобов'язаним нормами, що містяться в статуті; це одностороннє волевиявлення, що виражається у придбанні частки в статутному капіталі. А для учасників товариства, що були його засновниками, обов'язковість корпоративних актів ґрунтується на їхньому одноголосному рішенні прийняти статут, це рішення є спільним волевиявленням засновників вважати себе обмеженими у здійсненні своїх корпоративних прав статутом. Це відрізняє корпоративні акти як приватноправові акти від актів публічної влади.

У підсумку варто сформулювати наступну систему корпоративних актів:

I. Акти встановлення або реалізації корпоративної правосуб'єктності, що здійснюються в інтересах корпорації:

1. Акти встановлення правосуб'єктності (рішення про затвердження статуту).

2. Нормативні акти вищої юридичної сили (статут) та інші акти, що приймаються на основі статуту: положення, регламенти.

3. Акти реалізації правосуб'єктності або ненормативні індивідуальні акти (рішення органів управління, що вичерпуються одноразовим застосуванням): правочини (рішення про злиття і поглинання) та інші корпоративні акти.

II. Акти реалізації корпоративної правосуб'єктності, що здійснюються переважно для задоволення особистих інтересів учасників корпоративних відносин: правочини (довіреність на голосування, корпоративний договір) та інші корпоративні акти.

РОЗДІЛ 2. СУБ'ЄКТИ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

2.1. Корпорація як суб'єкт корпоративних відносин

Корпоративні відносини в Україні почали формуватись в умовах відсутності попереднього досвіду їх правового регулювання у зв'язку із тривалим соціалістичним періодом, який не визнавав ні приватної власності, ні правових форм ведення бізнесу. Відповідно наукових теоретичних розробок у вказаній сфері не було. Вказані обставини зумовили складність становлення корпоративного права у вітчизняній доктрині та практиці. Переживши період так званої «екзотичності» для практиків і науковців, поняття «корпоративна юридична особа» на сьогодні є загальноживаним терміном, який пройшов і продовжує проходити постійні процеси трансформації.

Варто вказати на те, що законодавство європейських зарубіжних держав не передбачає такого терміну. Як наголошує О. Р. Кібенко, у країнах континентальної правової системи термін «корпорація» в основному вживається в літературних джерелах. При цьому, до корпорацій можуть відносити різні види господарських товариств, господарські об'єднання, кооперативи тощо¹⁹³. Досліджуючи трактування корпорації в континентальній правовій системі, Ю. М. Жорнокуй зазначає, що в постримську епоху всі теорії щодо природи конструкції «юридична особа» (корпорація) зводились до теорії фікції, яка отримала свій подальший розвиток в ХІХ ст. у працях Ф. К. Савіньї. Підтримуючи вказану концепцію, Ю. М. Жорнокуй приходить до висновку, що корпорація ототожнювалася з юридичною особою, оскільки тільки організація, яка мала корпоративний устрій, наділялася правами юридичної особи. Пізніше, наголошує вчений, ускладнення господарських зв'язків вимагало створення такого об'єднання, яке повинно було бути відокремленим від складу учасників і від їх волі. Отже, розуміння поняття «корпорація» полягає у визнанні створення нового самостійного суб'єкта права, який є результатом об'єднання капіталів¹⁹⁴.

---

¹⁹³ Кібенко Е. Р. Корпоративное право Украины. Учебное пособие. – С. 10.

¹⁹⁴ Жорнокуй Ю. М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права: монография. – С. 14.

У країнах англосаксонської правової системи, наголошує О. Р. Кібенко, термін «корпорація» має надзвичайно широке застосування. Фактично він використовується як синонім до терміна «юридична особа». Водночас у праві США існує більш вузьке трактування цього терміну – під корпораціями розуміються тільки комерційні юридичні особи, учасники яких несуть обмежену відповідальність за зобов'язаннями¹⁹⁵. І. В. Лукач, досліджуючи розвиток корпоративного права в США, зазначає, що наразі в американській правовій системі сформувався дві основні доктрини сучасного корпоративного права – доктрина корпорації як юридичної особи та обмеженої відповідальності учасників корпорації¹⁹⁶. На суттєвих відмінностях у вживанні досліджуваного нами терміну, залежно від правової системи, акцентує увагу С. І. Шимон, відповідно до тверджень якої в англосаксонській правовій системі основними видами юридичних осіб є товариства (partnerships) і компанії (Англія) або корпорації (США). При чому, не всі товариства наділяються статусом юридичної особи¹⁹⁷.

Васильєва В. А. відзначила, що поняття корпорації в континентальному праві, з одного боку, ширше, ніж у праві англосаксонському: воно охоплює такі об'єднання осіб, які згідно з правом США чи Англії або не вважаються корпораціями, або практично відсутні (наприклад, товариства). З іншого боку, до числа корпорацій, навіть публічних, в англосаксонському праві належать і такі, які в континентальній Європі взагалі не визнаються юридичними особами і відповідно корпораціями. Мова йде про державні органи, що займаються управлінською діяльністю¹⁹⁸.

Отож застосування у доктрині та практиці іноземних держав терміну «корпорація», залежно від правової системи, доволі

---

¹⁹⁵ Кибенко Е. Р. Корпоративное право Украины. Учебное пособие. – С. 11.

¹⁹⁶ Лукач І. В. Теорії корпорації в американській доктрині 20 ст. / І. В. Лукач // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 3(97)/2013. – С. 68.; Лукач І. В. Історія становлення корпоративного права в Англії та США / І. В. Лукач // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2010. – № 83. – С. 43 – 46.

¹⁹⁷ Шимон С. І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навч. посіб. (Курс лекцій) / С. І. Шимон. – К.: КНЕУ, 2004. – С. 26.

¹⁹⁸ Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / В. А. Васильєва // Корпоративне право України: підручник. – С. 92.

неоднозначне. В окремих державах таке поняття суто наукове і трактується як наближене до поняття «юридична особа». В інших – використовується в легальних класифікаціях юридичних осіб, до того ж, відокремлюється від поняття «товариство».

Неоднозначність розкритого питання віднайшла своє відображення у правовій системі нашої держави. Наявність різних концепцій розуміння цього поняття у вітчизняній науці, поєднане із фрагментарним використанням його в чинному законодавстві, здійсненим на час прийняття законодавчих актів без належних теоретичних розробок, призводить до наявності різного трактування досліджуваного терміну і в сучасний період. Проблематику процесів імплементації поняття «корпорація» у вітчизняну правову систему відзначила у своїх працях В. А. Васильєва, наголосивши на тому, що «нині склалася хибна практика, за якої правові поняття, які використовуються в англосаксонському праві, переносять в українську правову систему без належної адаптації. При цьому ігнорується концептуальне правило, згідно з яким при адаптації зазначеного законодавства Україна має орієнтуватися на досягнення певних цілей в регулюванні, а не прагнути зовнішньої подібності законів чи норм». Це стосується, на думку вченої, і бажання деяких дослідників за будь-якої «ціни» імплементувати категорію «корпорації» в канву різновиду організаційно-правової форми вітчизняних юридичних осіб¹⁹⁹. Однозначно, що вищенаведене позбавлене будь-яких ознак дискусійності, оскільки термін «корпорація», який за своєю основою є теоретичною конструкцією, доречно застосовувати у вітчизняній правовій системі винятково з урахуванням особливостей її формування та за умов розробки правових критеріїв, які наповнюватимуть зміст цього терміну.

Чинне законодавство України безпосередньо терміну «корпоративна юридична особа» не містить. Подібного характеру термінологія характерна для ГК України, ПК України та Закону України «Про акціонерні товариства». Норми ГК України містять поняття «корпорація». Зокрема, у ст. 120 «Організаційно-правові форми об'єднань підприємств» передбачено, що корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень

---

¹⁹⁹ Там само. – С. 92 – 93.

централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації. Як видно, ст. 120 ГК України вживає дане поняття лише для позначення однієї із форм об'єднань підприємств в якості юридичних осіб, тому розуміння корпорації в ГК України є занадто вузьким, не відповідним сучасним соціально-економічним умовам, і таким, що критикується у вітчизняній науці. Зокрема, І. В. Спасибо-Фатєєва наголошує на тому, що відсутність поняття корпорації в цивільному законодавстві України приводить до введення таких неузгоджених між собою та суперечливих понять корпорацій, як це має місце в ст. 120 ГК України, що містить визначення корпорації як об'єднання підприємств. Це не збігається з поняттям корпоративного підприємства (ч. 5 ст. 63 ГК України) та наданим у ч. 1 ст. 167 ГК України поняттям корпоративних прав, які можуть мати не тільки підприємства як члени корпорації за ст. 120 ГК України, а й будь-які особи (фізичні та юридичні), а також держава, територіальні громади²⁰⁰. М. К. Галянтич зазначає, що, виходячи із положень чинного законодавства, корпорація в Україні є організаційно-правовою формою об'єднань підприємств і є різновидом господарського об'єднання. Таким чином, корпорації в Україні не здійснюють безпосередньо виробничу діяльність (хоча це і не заборонено), а є лише об'єднанням виробничих та інших юридичних осіб з метою централізованого регулювання²⁰¹. Отже, трактування корпорації в розрізі ст. 120 ГК України не в змозі всебічно відобразити природу корпоративних юридичних осіб. Вказане положення стало основою для наявності в сучасній науці (зокрема, у сфері господарського права) пропозицій щодо невикористання поняття «корпорації» для об'єднань підприємств задля уникнення

---

²⁰⁰ Спасибо-Фатєєва І. В. Юридичні особи за Цивільним кодексом України / І. В. Спасибо-Фатєєва // Приватне право. С. 68.

²⁰¹ Галянтич М.К. Поняття «корпорації» за законодавством України та деяких інших країн ЄС / М. К. Галянтич // Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції [«Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльно-правова характеристика»], (26-27 вересня 2014 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. – Івано-Франківськ, 2014. – С. 34.

плутанини²⁰². Зокрема, І. В. Лукач вказує на те, що «помилка законодавця має бути науково розкритикована, і обов'язок науковців – довести, що термін «корпорація» не слід використовувати у прив'язці до об'єднання підприємств, передбаченого ч. 3 ст. 120 ГК України»²⁰³.

Водночас, не зважаючи на цілий комплекс негативних характеристик ГК України, потрібно зазначити, що саме його норми дають визначення іншого поняття, виходячи із тлумачення якого ми можемо з'ясувати особливу правову природу корпоративних юридичних осіб. Це поняття «корпоративні права». Згідно зі ст. 167 ГК України корпоративні права – це права особи, частка якої визначається в статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами²⁰⁴. Аналогічне визначення корпоративних прав міститься в п. 14.1.90 ПК України²⁰⁵. Норми Закону України «Про акціонерні товариства» містять дещо відмінне визначення корпоративних прав акціонерів – сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства в разі його ліквідації відповідно до закону, а

---

²⁰² Савінова В. М. Проблемні питання використання терміна «корпорація» в господарському праві України / В. М. Савінова // Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Серія «Юридичні науки». – Вип. 2. Том 2. – 2015. – С. 26.; Джуринський В. О. Правове становище об'єднань в Україні / В. О. Джуринський. – К., 2010. – С. 48 – 49.

²⁰³ Лукач І. В. До питання про ознаки корпорації / І. В. Лукач // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – №3. – С. 138.

²⁰⁴ Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19 – 20, № 21 – 22. – С.144.

²⁰⁵ Податковий кодекс України: Закон від 2 грудня 2010 року № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13 – 14, № 15 – 16, № 17. – С.112.

також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами (ст. 2 Закону)²⁰⁶.

Отже, чинне законодавство закріплює підхід, згідно з яким природа корпоративних відносин (відповідно корпоративних юридичних осіб, щодо яких такі відносини функціонують) полягає у комплексі прав, які виникають в результаті внесення особою частки у статутний капітал юридичної особи. Така позиція є відображенням однієї із найбільш універсальних та поширених у сучасній доктрині дефініцій корпорації, розробленої В. А. Васильєвою. Зокрема, учена визначила, що для корпоративних юридичних осіб характерний постійний особливий суспільний зв'язок між ними і засновниками, для позначення якого застосовується термін «корпоративне право»²⁰⁷. Згідно з концепцією В. А. Васильєвої корпоративними юридичними особами є організаційно-правові форми юридичних осіб, які створені з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками і в результаті створення яких у засновників виникає особливий вид майнових і особистих прав, який прийнято називати корпоративним правом²⁰⁸. Таким чином, учена акцентує увагу на ознаці виникнення в учасників майнових та особистих немайнових корпоративних прав. Наведена наукова позиція знаходить відображення у працях сучасних учених. Наприклад, І. В. Лукач, виділяючи ознаки корпорацій, відносить до однієї із основних наявність в учасників права на частину прибутку юридичної особи, право на управління та на виділення частки у процесі ліквідації²⁰⁹. Л. В. Сіщук зазначає, що саме наявність корпоративних прав в учасників

---

²⁰⁶ Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – №50 – 51. – С. 384.

²⁰⁷ Васильєва В. А. Поняття та юридична природа корпоративних відносин і корпоративних прав / В. А. Васильєва // Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин: монографія. – С. 11.; Васильєва В. А. Проблеми розвитку корпоративного права / В. А. Васильєва // Приватне право. – С. 139.

²⁰⁸ Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / В. А. Васильєва // Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару [«Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах»]. – С. 61.

²⁰⁹ Лукач І. В. До питання про ознаки корпорації / І. В. Лукач // Підприємництво, господарство і право. – С. 140-141.

корпоративних відносин можна вважати тією кваліфікуючою ознакою, що дає можливість розглядати організацію юридичною особою корпоративного типу без окреслення обмеженого кола юридичних осіб...²¹⁰.

Відносини між засновником (учасником) та юридичною особою є особливими і, на думку О. Р. Кібенко, становлять предмет корпоративного права²¹¹. Вчена наголошує, що товариство має корпоративний устрій і управляється його учасниками. І саме це є корпорацією в традиційному її розумінні. Аналогічна концепція трактування досліджуваного поняття простежується в працях Н. С. Кузнецової, яка визначає корпорацію як юридичну особу, засновану на основі участі (членства), статутний капітал якої поділений на частки, що належать певним учасникам, які управляють у відповідності із ними цією юридичною особою²¹².

Ю. М. Жорнокуй визначає, що учасники корпорації здійснюють належні їм права і обов'язки в результаті участі (членства) в ній, також акцентуючи увагу на відносинах участі²¹³. Відповідно поняття корпорації чи корпоративної юридичної особи трактується здебільшого як організація, заснована на відносинах участі²¹⁴. Зокрема, на думку В. М. Кравчука, поняття корпоративних прав повинно виходити із суті корпоративних відносин як відносин щодо участі в товаристві. Тому формується їх розуміння як прав, пов'язаних

---

²¹⁰ Сіщук Л. В. Корпорація як суб'єкт корпоративних відносин / Л. В. Сіщук // Матеріали наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна [«Проблеми цивільного права та процесу»], (25 травня 2013 р.) – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ; Золота миля, 2013. – С. 344.

²¹¹ Кибенко Е. Р. Корпоративное право Украины. Учебн. Пособие. – С. 32.

²¹² Кузнецова Н. С. О корпоративном праве и корпоративном законодательстве Украины: проблемные вопросы / Н.С. Кузнецова // Гражданское право. – С. 10.

²¹³ Жорнокуй Ю.М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права: монография. – С. 18.

²¹⁴ Братусь С. Н. Юридические лица в советском гражданском праве. – С. 47.

із участю в товаристві²¹⁵. Згідно із позицією В. І. Борисової, корпорацією є будь-яке колективне утворення, створене на засадах членства (участі), з метою ведення його учасниками спільно певної діяльності²¹⁶.

Накладаючи вказане розуміння корпоративних юридичних осіб на систему юридичних осіб, передбачену чинним ЦК України, можемо зробити висновок про ідентифікацію товариств в якості юридичних осіб, заснованих на відносинах участі²¹⁷. Адже згідно із ч. 2 ст. 83 ЦК України товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві. Заслуговує на увагу думка О. І. Зозуляк з приводу того, що критерій поділу юридичних осіб на товариства та установи, пов'язаний зі ступенем участі засновників в юридичній особі, дозволяє прослідкувати наскільки учасники юридичної особи залучені до процесу управління нею, беруть участь у формуванні її органів тощо. Цінність такого критерію, на думку О. І. Зозуляк, проявляється передусім у тому, що через нього можна відмежувати юридичні особи корпоративного типу від тих, які до них не належать²¹⁸.

Однак потрібно зауважити, що в сучасній науці поширені різні погляди щодо того, які юридичні особи слід визначати в якості корпоративних. Як зазначає В. А. Васильєва, «доктринальне осмислення категорій корпоративного права продовжує посідати чи не центральне місце серед наукових дискусій та бажань учасників

---

²¹⁵ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: монографія / В. М. Кравчук. – Львів: Край, 2009. – С. 47.

²¹⁶ Борисова В. И. Корпорация – организационно-правовая форма корпоративных отношений / В. И. Борисова // Альманах цивилистики: Сборник статей / Под ред. Р.А. Майданика. – К.: Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – Вып. 1. – С. 264.

²¹⁷ Зеліско А. В. Ознаки корпоративних юридичних осіб : теоретико-правовий аспект / А. В. Зеліско // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – С. 97.

²¹⁸ Зозуляк О. І. Про корпорації в світлі проблем класифікації юридичних осіб / О. І. Зозуляк // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин: зб. наук. пр. / НАПрН України, НДІ приват. права і підприємництва; редкол.: О.Д. Крупчан [та ін.]; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. – К.: Ред. журн. «Право України», 2013. – С. 81.

долучитися до законотворення у цій сфері. При цьому рушійною силою для визначення наукових концепцій є практика»²¹⁹.

Зокрема, Т. В. Кашанина, І. С. Шиткіна ототожнюють поняття корпорації та юридичної особи²²⁰. Аналогічну позицію займає В. М. Кравчук, який вважає, що недоцільно звужувати сферу регулювання корпоративного права лише певними організаційно-правовими формами юридичних осіб, оскільки це призвело б до неврегульованості такого ж роду відносин за участю інших юридичних осіб. Принципова схожість відносин між учасниками і юридичними особами існує незалежно від їх виду²²¹. В. А. Васильєвою обґрунтовано, що корпоративними юридичними особами є підприємницькі юридичні особи²²². М. А. Гольцберг вважає, що це акціонерні товариства²²³. І. В. Спасибо-Фатєєва, Н. С. Глусь, Ю. М. Жорнокуй вказують, що в якості таких виступають АТ, ТОВ, ТДВ²²⁴. О. Р. Кібенко вказує, що корпоративними юридичними особами є господарські товариства²²⁵. І. Б. Саракун, досліджуючи цивільно-

---

²¹⁹ Васильєва В. А. Проблеми розвитку корпоративного права / В. А. Васильєва // Приватне право. – С. 135.

²²⁰ Кашанина Т. В. Корпоративное право: учебник / Т. В. Кашанина. – 5-е изд., перераб.и доп. – М.: Издательство Юрайт; Высшее образование, 2010. – С. 139.; Корпоративное право: учебник / ответ. Ред. И. С. Шиткина. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 648 с.

²²¹ Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. – С. 12.

²²² Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / В. А. Васильєва // Корпоративне право України: підручник. – С. 96.

²²³ Гольцберг М. А. Акционерные товарищества. Операции с ценными бумагами. Фондовая биржа / М. А. Гольцберг. – К., 1992. – 112 с.

²²⁴ Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд.юрид. наук: спец.: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Н. С. Глусь. – К., 2000. – 19 с.; Жорнокуй Ю. М. Проблемні питання визначення поняття категорії «корпорація» та її ознак / Ю. М. Жорнокуй // Підприємництво, господарство і право. С. 29 – 33.; Спасибо-Фатєєва І. В. Юридичні особи за Цивільним кодексом України / І. В. Спасибо-Фатєєва // Приватне право. – С. 62 – 70.

²²⁵ Кибенко Е. Р. Корпоративное право Украины. Учебное пособие. – С. 32.

правові аспекти здійснення корпоративних прав, відштовхується від концепції існування їх в учасників (засновників) господарських товариств²²⁶. Подібного роду позицію обґрунтовує М. В. Оприско, який зазначає, що юридична особа корпоративного типу може існувати лише в організаційно-правовій формі господарського товариства²²⁷. В. І. Борисова визначає, що категорія «корпорація» охоплює собою підприємницькі і непідприємницькі товариства, тобто виступає юридичною особою, заснованою на участі (членстві)²²⁸.

Вищенаведені позиції учених щодо визначення кола корпоративних юридичних осіб свідчить про концентрацію уваги на відносинах участі в якості визначальної їх ознаки. У цьому плані варто навести твердження В. А. Васильєвої, що в такому випадку в одному переліку опиняться прибуткові та неприбуткові юридичні особи, а з іншого боку, поза переліком залишаться такі організаційно-правові форми, як приватне підприємство²²⁹. Саме в силу викладених аргументів ученою запропоновано додатковий конститутивний критерій ідентифікації юридичної особи в якості корпоративної – майновий компонент корпоративних прав учасників юридичної особи. Видається за доцільне відзначити той факт, що саме остання ознака найбільш яскраво відображає специфіку корпоративних юридичних

---

²²⁶ Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): монографія / І. Б. Саракун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. – С. 20 – 21.

²²⁷ Оприско М. В. Договори про відчуження корпоративних прав: автореферат дис.. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М. В. Оприско. – Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2014. – С. 5.

²²⁸ Борисова В. І. Сутність поняття «корпорація» / В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва, О. Р. Кібенко // Корпоративне управління: монографія. / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; За ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – С. 113.; Борисова В. І. Корпорація – організаційно-правова форма корпоративних відносин / В. І. Борисова // Альманах цивілістики. – С. 251.

²²⁹ Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / В. А. Васильєва // Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару [«Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах»]. – С. 58 – 59.

осіб, будучи ефективним критерієм відмінності їх від родового поняття юридичної особи.

Потрібно зазначити, що критерії ідентифікації юридичних осіб в якості корпоративних можна розкрити лише на основі комплексу ознак таких юридичних осіб. Сукупність ознак корпоративних юридичних осіб подається у правовій літературі в різних варіантах. Зокрема, І. О. Єремичев та Є. О. Павлов, ототожнюючи поняття корпорації та юридичної особи, виділяють такі ознаки, як: досягнення спільної мети; наявність організаційної структури, яка забезпечує єдність юридичної особи; наявність відокремленого майна; можливість виступати в цивільному обороті від свого імені; самостійна цивільно-правова відповідальність юридичної особи²³⁰. Враховуючи те, що ці ознаки вчені виводять на основі сприйняття будь-якої юридичної особи в якості корпорації, ми не можемо на основі цих характеристик виявити специфіку корпоративних юридичних осіб.

Учені, які обґрунтовують концепцію відмінності понять юридичної особи та корпоративної юридичної особи (саме на основі цієї позиції ми проводимо наукові пошуки у сфері ідентифікації підприємницьких юридичних осіб в якості корпоративних), формують перелік ознак, що притаманні, на їх думку, саме корпоративним юридичним особам. Зокрема, Н. С. Глусь визначає наявність у корпорацій двох груп ознак: загальні – властиві для усіх юридичних осіб; спеціальні – які визначають специфіку корпорацій і відрізняють їх від інших юридичних осіб. До останніх Н. С. Глусь відносить: об'єднання капіталів і майнова участь у корпорації; діяльність на основі статуту та установчого договору; складне корпоративне управління²³¹. В. А. Васильєва, наголошуючи на належності корпораціям ознак об'єднаності осіб та капіталів, спрямованості на соціально-корисну діяльність та наявності складеного капіталу, наголошує також, що цим юридичним особам притаманна мета отримання прибутку для наступного його розподілу між учасниками, а також виникнення в учасників (засновників) майнових та

---

²³⁰ Корпоративное право. 3-е изд., перераб. и доп. / Под. ред. Еремичев И.А., Павлов Е.А.. М., 2010. – С. 111.

²³¹ Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд.юрид. наук: спец.: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Н.С. Глусь. – К., 2000. – 19 с.

немайнових прав²³². Ю. М. Жорнокуй визначає такі ознаки: корпорацією є підприємницьке товариство; корпорація є об'єднанням капіталів, а не осіб; члени корпорації об'єднані спільним корпоративним інтересом; саме корпорація, а не її члени, є власником майна; управління корпорацією через спеціально створювані органи; наявність в учасників корпорації корпоративних прав²³³. І. С. Шиткіна виділяє такі ознаки корпорацій: союз фізичних і/або юридичних осіб, які набувають статусу учасника (члена) корпорації; незалежність юридичної особи від зміни складу учасників; організаційна єдність корпорації, що відображається в наявності органів управління²³⁴. В. В. Гуцин, Ю. О. Порошина, Е. Б. Сердюк сформувавши такі ознаки: це комерційна організація; об'єднання капіталів, а не лише осіб; корпорація створюється для певної соціально-корисної мети; власність корпорації відокремлена від власності учасників²³⁵. С. Д. Могилевський, І. А. Самойлов виділяють такі ознаки: комерційна організація з основною метою отримання прибутку; розподілений на частини статутний капітал; майно, створене за рахунок внесків засновників (учасників) належить на праві власності корпорації; чітка організаційна структура, що включає систему органів управління²³⁶. І. В. Лукач виводить ознаки корпоративних юридичних осіб зі змісту ст. 167 ГК України (господарська організація; мета отримання прибутку, оскільки корпоративні права включають правомочності на отримання частини прибутку організації; наявність статутного капіталу або майна; поділ статутного капіталу на частки), на основі яких відносить до цих юридичних осіб господарські товариства; виробничі

---

²³² Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / В. А. Васильєва // Корпоративне право України: підручник. – С. 95 – 96.

²³³ Жорнокуй Ю. М. Проблемні питання визначення поняття категорії «корпорація» та її ознак / Ю. М. Жорнокуй // Підприємництво, господарство і право. – С. 29 – 33.

²³⁴ Корпоративное право: учебный курс: учебник / отв. ред. И. С. Шиткина. – М.: КНОРУС, 2011. – С. 112.

²³⁵ Корпоративное право. Учебник / В. В. Гуцин, Ю. О. Порошина, Е. Б. Сердюк. – М.: ЭКСМО, 2006. – 635 с.

²³⁶ Могилевский С. Д. Корпорации в России: правовой статус и основы деятельности / Могилевский С. Д., Самойлов И. А. – М.: ОЛДИ-плюс, 2006. – 289 с.

кооперативи; підприємства, що засновані на приватній власності двох чи більше осіб²³⁷.

Серед ознак корпорацій, які виділяє переважна більшість сучасних учених, можна виокремити ті, які відображають корпоративність устрою цих юридичних осіб: наявність спільної соціально-корисної мети; об'єднаність осіб та капіталів; створення майна корпорації за рахунок внесків учасників (засновників); виникнення в учасників (засновників) корпорації майнових та немайнових прав, що іменуються корпоративними; належність корпорацій до комерційних юридичних осіб. Викладені ознаки потребують ґрунтовного та глибинного аналізу з метою виявлення тих із них, які можна ідентифікувати як конститутивні, які найбільш яскраво відображають специфіку корпоративних юридичних осіб.

Отже, щодо наявності *спільної соціально-корисної мети* в корпоративних юридичних особах. У сучасній доктрині вважається, що власне елемент спільної мети та спрямоване на його досягнення зобов'язання сторін (учасників) становлять основну специфіку відносин товариства²³⁸.

Вказане черговий раз підтверджує спорідненість понять корпоративної юридичної особи і товариств. Однак у науковій літературі вказується на притаманність такого роду ознаки не лише товариствам. Зокрема, В. М. Кравчук обґрунтовує те, що спільність і соціальна значущість мети характерна для будь-якого утворення зі статусом юридичної особи. Вчений наголошує, що юридична особа – це організація, мета якої може бути реалізована шляхом її безпосередньої участі в цивільних правовідносинах. Її соціальна природа проявляється через взаємодію мети і способів її досягнення. Мета визначається засновниками, виходячи з їхніх інтересів. Способи реалізації мети зумовлюються суспільними інтересами. Суспільні інтереси, у свою чергу, визначаються потребами окремих людей²³⁹. Досліджуючи проблеми сутності юридичної особи, В. В. Кочин також

---

²³⁷ Лукач І. В. До питання про ознаки корпорації / І. В. Лукач // Підприємництво, господарство і право. – С. 139.

²³⁸ Васильєва В. А. Основні поняття (частина 2 Корпоративне право України) / В. А. Васильєва // Корпоративне право Польщі та України: монографія / Васильєва В. А., Гербет Анджей, Ковалишин О. Р. та ін.; за ред. проф. В. А. Васильєвої. – Івано-Франківськ, 2016. – С. 189.

²³⁹ Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. С. 51.

підкреслює те, що інтерес засновників знаходиться в основі формування мети юридичної особи. Учений наголошує, що «інтерес є потребою юридичної особи, що обумовлюється метою її створення, він є більш ідентифікованим (визначеним), ніж мета, а також динамічнішим явищем»²⁴⁰.

О. І. Зозуляк, досліджуючи ознаку основної мети діяльності непідприємницьких юридичних осіб, ставить під сумнів її роль у формуванні цивільно-правового становища юридичної особи. На рівні ЦК України, зазначає учена, ця ознака майже не впливає на кристалізацію цивільно-правового статусу юридичної особи. На рівні актів спеціального законодавства мета діяльності може відіграти роль, коли її надважливість для суспільства обумовлює посилені вимоги зі сторони законодавця стосовно тих суб'єктів, які її здійснюють, у частині особливостей державної реєстрації, вимог щодо мінімального розміру статутного капіталу та інших особливостей...²⁴¹.

Викладене дозволяє стверджувати, що вказана ознака властива будь-якій юридичній особі, створеній у встановленому законом порядку. Відповідно, вона не може бути основою для визначення специфіки корпоративних юридичних осіб із позиції цивільно-правової їх сутності.

Однією із ознак, що сформовані в сучасній літературі в якості таких, які відображають корпоративність устрою, визначають об'єднання осіб. В. А. Васильєва зазначила, що аналіз корпорації в літературі за ознакою союзу осіб полягає у її визнанні відповідним чином організованим колективом, воля якого визначається груповими інтересами індивідів, які входять до його складу, і який організаційно та майново діє зовні як єдине ціле від свого власного імені. Учена при цьому зауважує, що таке поєднання існує з моменту створення світу і виникає там, де є спільні справи, засновані на однакових інтересах. Але не всяке об'єднання є корпорацією. Наприклад, таким не є просте товариство²⁴².

---

²⁴⁰ Кочин В. В. Правова сутність юридичної особи / В. В. Кочин // *Юридична Україна*. – С. 45.

²⁴¹ Зозуляк О. І. Проблеми вдосконалення правового регулювання здійснення підприємницької діяльності непідприємницькими організаціями зі статусом юридичної особи / О. І. Зозуляк // *Право і суспільство*. – С. 81.

²⁴² Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / В. А. Васильєва // *Корпоративне право України: підручник*. – С. 91.

Враховуючи існуючу в ЄС конструкцію товариства однієї особи, яка була імплементована в чинне законодавство України, варто відзначити яскраво виражену тенденцію до трансформації окресленої ознаки. О. С. Яворська обґрунтовує доцільність існування товариства однієї особи можливістю розмежування майнової основи господарювання, а відтак і майнової відповідальної її засновників (учасників)²⁴³. Ю. Ю. Акіменко наголошує, що господарські товариства однієї особи з'являються внаслідок відсутності відповідних правових форм, що дозволяють фізичній особі стати учасником правовідносин з обмеженням власної відповідальності (особливо майнової), оскільки в разі участі фізичної особи в цивільно-правовому обігу презюмується її повна майнова відповідальність... Таке явище збагачує правові механізми з управління активами фізичних і юридичних осіб, розширює підприємницьку практику²⁴⁴. О. М. Вінник підкреслює, що подібні товариства можуть належати лише до об'єднань капіталів. У цих видах товариств забезпечується обмеженість ризику, а в певних випадках – відповідальності учасників за результати діяльності товариства²⁴⁵.

---

²⁴³ Яворська О. С. Господарське товариство однієї особи / О. С. Яворська // Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції [«Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльно-правова характеристика»], (26-27 вересня 2014 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. – Івано-Франківськ, 2014. – С. 63.

²⁴⁴ Акіменко Ю. Ю. Особливості цивільно-правового статусу господарського товариства однієї особи (на прикладі законодавства України та ФРН): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю.Ю. Акіменко. – Одеса: Національний ун-т «Одеська юридична академія», 2011. – С. 7.

²⁴⁵ Вінник О. М. Господарське товариство однієї особи / О. М. Вінник // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. - №2. – С. 54.

Ідентифікують корпоративні юридичні особи також за ознакою *об'єднаності капіталів* (Ю. Ю. Акіменко,²⁴⁶ Ю. М. Жорнокуй,²⁴⁷ В. А. Васильєва²⁴⁸). Визначена у доктрині ознака складеності капіталу проявляється у *створенні майна корпоративної юридичної особи за рахунок внесків учасників (засновників), які, переходячи у власність юридичної особи, породжують комплекс майнових і немайнових прав*. Вдало природу такого трансформаційного процесу розкрила В. А. Васильєва при дослідженні корпоративної власності. Учена відзначила, що «правовідношення корпоративної власності з множинністю суб'єктів можуть модифікуватися залежно від організаційно-правової форми юридичної особи і домовленості учасників та створювати різні ступені володіння, користування та розпорядження майном. Взавши майнову участь у створенні статутного капіталу, учасник істотним чином змінює свій статус, перетворюючи абсолютне правовідношення на квазізобов'язальне або гібридне правовідношення власності, до змісту якого будуть входити трансформовані речові права учасників»²⁴⁹. Саме з огляду на такий прояв складеності капіталу слід розглядати цю ознаку в якості кваліфікаційної для корпоративних юридичних осіб.

Як зазначалося уже вище, участь в корпоративній юридичній особі шляхом внесення майнових вкладів спричиняє виникнення в учасника (засновника) комплексу корпоративних прав. Постає цілком закономірне питання про те, чи у всіх відносинах участі буде мова йти про класичні корпоративні права. Зокрема, С. С. Кравченко вважає, що корпоративні права в одних правовідносинах проявляються тільки як майнові, а в інших – навпаки, як немайнові²⁵⁰. Висловлена позиція дає

---

²⁴⁶ Акіменко Ю. Ю. Особливості цивільно-правового статусу господарського товариства однієї особи (на прикладі законодавства України та ФРН): автореферат дис. – С. 4.

²⁴⁷ Жорнокуй Ю. М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права: монография. – С. 14.

²⁴⁸ Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / В. А. Васильєва // Корпоративне право України: підручник. – С. 91.

²⁴⁹ Васильєва В. А. Корпоративна власність: теоретичний аспект / В. А. Васильєва // Актуальні проблеми приватного права. – С. 38.

²⁵⁰ Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств : автореф. дис.... канд. юрид. наук.: Спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С.

змогу стверджувати про наявну в літературі концепцію, відповідно до якої до корпоративних юридичних осіб належать і ті, участь у яких спричиняє виникнення в учасника (засновника) лише немайнових прав (як-от: громадська організація, політична партія тощо). Водночас у сучасній науці сформована думка про те, що до корпоративних юридичних осіб належать ті, участь у яких спричиняє виникнення корпоративних прав як єдиного комплексу майнових і немайнових прав. Вважаємо за доречне підтримати означену концепцію як обґрунтовану та загально визнану в якості пріоритетної. Зокрема, В. А. Васильєва розробила позицію, згідно із якою до юридичних осіб корпоративного типу належать усі організаційно-правові форми юридичних осіб, які створені з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками і в результаті створення яких в засновників виникає особливий вид майнових прав зобов'язального характеру, який прийнято називати корпоративним правом²⁵¹. Корпоративне право, зазначає В. А. Васильєва, слід розглядати як складний сукупний об'єкт цивільних прав, що складається із низки самостійних суб'єктивних прав. Вони в сукупності становлять зміст корпоративного права. Серед них є права немайнового характеру або їх ще називають організаційні права учасника товариства та майнові права. Саме наявність майнових прав дозволяє ввести корпоративне право в цивільний оборот як самостійний об'єкт. Майновий компонент робить корпоративне право вартісним, що привертає увагу учасників ринку²⁵². Таким чином, зазначає учена, корпоративне право є об'єктом майнового характеру, а тому має оціночну вартість, на яку впливають ряд факторів, серед яких організаційно-правова форма підприємства, фінансові показники, перспективи розвитку підприємства і його ділова репутація²⁵³.

С. Кравченко. – К.: НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2007. – С. 4.

²⁵¹ Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / В. А. Васильєва // Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару [«Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах»]. – С. 61.

²⁵² Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав / В. А. Васильєва // «Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України». – С. 110.

²⁵³ Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт цивільних правовідносин / В. А. Васильєва // Збірник наукових праць за матеріалами

І. В. Спасибо-Фатєєва, розглядаючи механізми правового регулювання корпоративних правовідносин, також наголошує на пріоритетності майнових прав в єдиному комплексі корпоративних прав. Учена визначає, що учасник товариства має два різновиди прав: майнове, яке, *будучи* основоположним, породжує вторинні майнові права, а також особисте немайнове право. Саме перше є оборотоздатним і його відчуження призводить до правонаступництва в нового учасника, а особисте немайнове право є не оборотоздатним і воно виникає в особи, яка придбала в учасника право на частку певним, встановленим законом, способом²⁵⁴.

Серед ознак, що відображають корпоративність устрою, називають також наявність *складного механізму корпоративного управління*, який проявляється в системі органів управління. З цього приводу В. І. Борисова влучно зазначила, що органи управління є правовою конструкцією, яка дозволяє не лише висловити волю, а й представляти та обстоювати інтереси юридичної особи²⁵⁵. При цьому, згідно із позицією Ю. М. Жорнокуя, учасником зовнішньокорпоративних відносин є сама юридична особа в якості центрального суб'єкта корпоративних відносин²⁵⁶. Таким чином, як підкреслює В. М. Кравчук, між юридичною особою і органом не виникають жодні корпоративні відносини представництва, адже дії органу є дії самої юридичної особи²⁵⁷. Однозначно, що викладені концепції слід ідентифікувати в якості пріоритетних у сучасній доктрині та безпелаяційно долучитися до них.

Аналіз чинного законодавства України дає можливість стверджувати про тенденцію до спрощення управління

міжрегіональної науково-практичної конференції [«Корпоративне право в Україні: становлення та розвиток»], (26 – 27 вересня 2003 р., Івано-Франківськ).- Київ, 2004. – С. 44.

²⁵⁴ Корпоративне управління: монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, О. Р.Кібенко, В. І. Борисова; за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – С. 193.

²⁵⁵ Борисова В. І. Питання управління юридичними особами та їх вирішення за чинним законодавством України / В.І. Борисова // Право України. – 2009. - №5. – С. 113.

²⁵⁶ Жорнокуй Ю. М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права: монографія. – С. 80.

²⁵⁷ Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. – С. 13.

корпоративними юридичними особами. Мова йде насамперед про зменшення ролі загальних зборів в управлінні тими акціонерними товариствами, у яких один із акціонерів має або контрольний пакет або значно більшу кількість акцій. Очевидним є те, що мажоритарні акціонери наділені можливостями приймати більшість рішень без міноритаріїв, що, безумовно, призводить до набуття загальними зборами учасників формального значення. Про трансформацію інституту загальних зборів свідчать також норми законодавства, які передбачають можливість проведення заочного голосування. Такого роду положення містяться в ст. 48 Закону України «Про акціонерні товариства»: у випадках, передбачених статутом акціонерного товариства з кількістю акціонерів не більше 25 осіб, допускається прийняття рішення методом опитування²⁵⁸. Ст. 60 Закону України «Про господарські товариства» передбачає можливість аналогічної процедури для ТОВ: «У випадках, передбачених установчими документами або затвердженими товариством правилами процедури, допускається прийняття рішення методом опитування. У цьому разі проект рішення або питання для голосування надсилається учасникам, які повинні у письмовій формі сповістити щодо нього свою думку. Протягом 10 днів з моменту одержання повідомлення від останнього учасника голосування всі вони повинні бути проінформовані головою про прийняте рішення»²⁵⁹.

Подібна тенденція характерна і для контрольно-ревізійних органів управління корпоративних юридичних осіб – ревізійної комісії (ревізора). Обов'язковість створення таких органів передбачена законодавством для акціонерних товариств та кооперативів. Що ж стосується інших організаційно-правових форм, то законодавець вирішує це питання диспозитивно, відносячи його на розсуд товариства. Наприклад, ст. 146 ЦК України щодо управління товариством з обмеженою відповідальністю передбачає, що загальні збори можуть формувати органи, що здійснюють постійний контроль за фінансово-господарською діяльністю виконавчого органу. Для здійснення такого контролю товариство може залучати професійного

---

²⁵⁸ Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року N 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. - №50-51. – С.384.

²⁵⁹ Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 № 1576-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – С. 682.

аудитора на договірних засадах²⁶⁰. Як бачимо, ознака складного механізму корпоративного управління в сучасних умовах проходить процеси трансформації.

Вважаємо за потрібне приєднатися до концептуальних розробок провідних сучасних учених (В. А. Васильєвої, І. В. Спасибо-Фатєєвої) та вказати на те, що саме майновий правовий зв'язок між юридичною особою та її учасниками (засновниками), який проявляється в наявності в останніх як майнових, так і немайнових прав, свідчить про належність юридичної особи до корпоративної і є конститутивним для ідентифікації її в означеній якості, інші ж ознаки корпоративності (об'єднання осіб, об'єднання капіталів, соціально-корисна мета) набувають елементів фіктивності в силу активних трансформаційних процесів соціально-економічних суспільних відносин.

На основі всіх викладених положень можна зробити висновок, що:

1) спільна соціально-корисна мета є ознакою, характерною для будь-якої юридичної особи, тому не може бути кваліфікаційною для корпоративних юридичних осіб; 2) ознаки об'єднаності осіб, об'єднаності капіталів (складеності капіталу), складного механізму корпоративного управління трансформувалися в сучасних соціально-економічних умовах та набули ознак фіктивності. Вони припускаються за загальним правилом, однак їх відсутність не видозмінює корпоративність устрою юридичної особи; 3) правовим критерієм, що є кваліфікаційним для ідентифікації юридичної особи в якості корпоративної, є майновий правовий зв'язок між юридичною особою та її учасниками (засновниками), який проявляється в результаті наявності відносин участі. Фактично в сучасних соціально-економічних і правових умовах особливий правовий зв'язок між юридичною особою та її засновниками (учасниками) проявляється і тоді, коли відсутні ознаки об'єднання осіб. А, враховуючи те, що особи об'єднуються шляхом внесення майнових вкладів, відсутня й ознака об'єднаності майна, а відповідно й складеності капіталу юридичної особи.

У межах підтримки концепції про єдність корпоративних прав варто зазначити, що класичною конструкцією корпоративної юридичної особи є та, внаслідок участі у якій виникає майнова пов'язаність між учасником та юридичною особою, що проявляється в

---

²⁶⁰ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40 – 44. – С.356.

наявності майнових корпоративних прав. Таким чином, у сучасній доктрині універсальною є позиція про пріоритетність майнового компоненту для ідентифікації наявності корпоративних прав і відповідно для ідентифікації юридичної особи в якості корпоративної. Майновий компонент правовідносин у корпоративних юридичних особах проявляється в тому, що їх учасники (засновники) в результаті участі в них мають також право на отримання частини прибутку від діяльності юридичної особи, а також право на ліквідаційну квоту.

2.2. Цивільна правосуб'єктність корпорацій

Цивільна правосуб'єктність – це правова категорія, яка давно і досить міцно утвердила себе в теорії цивілістики, проте, незважаючи на значний інтерес до її вивчення, залишається однією із найскладніших проблем у науці цивільного права. Будучи базовою категорією в цивілістичній доктрині, вона застосовується при аналізі статички та динаміки юридичних зв'язків між суб'єктами цивільного права. Призначення категорії «правосуб'єктність» як загальної передумови участі в цивільно-правових відносинах полягає в тому, що їй належить роль засобу фіксації кола суб'єктів, які можуть виступати носіями суб'єктивних цивільних прав та обов'язків. Цивільну правосуб'єктність слід розкривати як соціально-правову можливість особи бути учасником цивільно-правових відносин, яка забезпечується та гарантується державою. Наділення суб'єкта цивільною правосуб'єктністю є логічним продовженням того нерозривного зв'язку, який існує між державою та особою і надає останній необхідний комплекс цивільних прав та обов'язків у відносинах приватноправової сфери.

Традиційно поняття «цивільна правосуб'єктність» трактується у двох аспектах: широкому та вузькому. У широкому значенні – остання збігається з поняттям «суб'єкт цивільного права». А тому закріплення у ст. 2 ЦК України суб'єктного складу цивільних правовідносин і буде виступати проявом цивільної правосуб'єктності в широкому її трактуванні. У вузькому розумінні – це категорія, що виступає об'єднуючим ланцюгом між цивільною правоздатністю та дієздатністю особи і в такому вигляді має своє закріплення в ЦК України, і зокрема щодо юридичних осіб (ст. ст. 91, 92 ЦК України). Беручи за основу вищенаведені міркування, а також тезу з приводу того, що правосуб'єктність – це характеристика, якість правового статусу, можна дійти до висновку, що цивільна правосуб'єктність

завжди включає в себе і цивільну правоздатність, і цивільну дієздатність, а тому в загальноцивільстичному аспекті цивільною правосуб'єктністю можна вважати таку характеристику особи, при якій правоздатність та дієздатність виступають передумовою формування цивільно-правового статусу останньої.

Розкриття сутності цивільної правосуб'єктності юридичних осіб корпоративного типу набуває особливого значення у зв'язку зі зростанням меж їх участі в цивільному обороті. В умовах сьогодення значний практичний інтерес викликають питання, пов'язані із змістом цивільної правосуб'єктності корпорацій та специфікою її структурних елементів – цивільною правоздатністю та дієздатністю, зокрема в частині моментів їх виникнення та припинення, виду цивільної правоздатності корпорацій, способів та правових форм реалізації цивільної дієздатності останніх, які й проаналізуємо далі.

Незважаючи на закріплення в межах ЦК України загальної правоздатності щодо усіх юридичних осіб (ст. 91), зазначене правило слід сприймати з певними винятками з урахуванням видів цивільної правоздатності – загальної, спеціальної та виключної, які характерні для того чи іншого виду юридичної особи²⁶¹. Про окремі винятки із принципу загальної правоздатності юридичних осіб мова йде також у Постанові Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29. 05. 2013 року. Зокрема, наголошується, що цивільна правоздатність юридичної особи, **за загальним правилом (виділено мною. – О. З.)** є універсальною. Винятки із зазначеного правила встановлюються законом. Так, статтею 86 ЦК України передбачено, що невідприємницькі товариства (споживчі кооперативи, громадські об'єднання, включаючи релігійні організації, профспілки тощо) можуть поряд із своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність за умов, що інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню²⁶².

---

²⁶¹ Зозуляк О. І. Реалізація цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у договірній формі: монографія [Текст] / О. І. Зозуляк. – Івано-Франківськ, Нова Зоря. – 2012. – С. 176

²⁶² Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29.05.2013 року. - Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13>.

З урахуванням того факту, що корпорації діють з метою одержання прибутку та майбутнього його розподілу, очевидно, що для них потрібно максимум свободи при вступі у приватноправові, особливо зобов'язальні правовідносини. Саме тому для них характерною є загальна (універсальна) цивільна правоздатність, тобто, як це випливає зі ст. 91 ЦК України, здатність мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Вважаємо, що окреслене законодавче положення втілене в рамках ЦК України щодо такого доволі широкого обсягу цивільної правоздатності юридичних осіб і розраховане на тих із них, які діють з метою одержання прибутку та розподіляють його між учасниками. На нашу думку, такий підхід, по-перше, дозволить поставити знак рівності у цивільних правах та обов'язках усіх юридичних осіб корпоративного типу, а, по-друге, через ознаку загальної правоздатності корпорацій вдасться відмежувати ті юридичні особи, які не мають усіх ознак останніх і, по суті, «випадково» включені до нього. Звичайно, що дана ознака носитиме додатковий характер у порівнянні з фундаментальною основною ознакою, яка пов'язана із наявністю корпоративних прав в учасників корпоративних відносин²⁶³.

Проте як додатковий критерій кваліфікації юридичних осіб корпоративного типу ознака загальної правоздатності корпорацій виступає тим правовим критерієм, за яким визначається однаковий обсяг прав та обов'язків при вступі зазначених юридичних осіб у приватноправові відносини; це та узагальнююча риса, що вказує і на спільність правового режиму майна зазначених суб'єктів, і спільність

---

²⁶³ Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних правовідносин / В. А. Васильєва // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах [Текст]: матеріали всеукраїнського науково-практичного семінару проведеного лабораторією з вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва АПрН України спільно з Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 25–26 вересня, 2009. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2010. – С. 62.

Сіщук Л. В. Правонаступництво у корпоративних правовідносинах [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л. В. Сіщук. – К., 2014. – С. 4.

мети їх діяльності, і самостійну цивільно-правову відповідальність за своїми зобов'язаннями. Загальною правоздатністю наділені всі різновиди господарських товариств та виробничі кооперативи, що передбачені ЦК України, а також приватні підприємства та фермерські господарства, що врегульовані в рамках Господарського кодексу України.

Однак виключенням із загального правила про універсальну правоздатність корпорацій є споживчі товариства, які будучи корпораціями за ознакою майнового зв'язку між членами споживчого товариства та самим товариством, як базовою ознакою при кваліфікації юридичних осіб корпоративного типу, належать до невідприємницьких товариств, а, отже, наділені спеціальною правоздатністю. Проте такий виняток тільки підтверджує існування загального правила про характерність загальної правоздатності для юридичних осіб корпоративного типу та доцільність сприйняття загальної правоздатності як додаткової ознаки при кваліфікації корпорації.

Важливе теоретичне та практичне значення при вступі юридичних осіб корпоративного типу у цивільні правовідносини відіграє момент виникнення та припинення цивільної правоздатності та дієздатності корпорацій. Слід зазначити, що тут діє загальне правило, втілене в ч. 4 ст. 91 ЦК України з приводу того, що цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її державної реєстрації і припиняється з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення. Виникнення та припинення цивільної правоздатності корпорацій вписується в зазначене правило та пов'язується з її державною реєстрацією.

Момент виникнення та припинення цивільної дієздатності корпорацій також відповідає загальним підходам щодо виникнення цивільної дієздатності юридичної особи. У ст. 92 ЦК України відсутня вказівка на момент виникнення дієздатності, у зв'язку з чим можна припускати, що виникнення правоздатності та дієздатності юридичної особи повинні збігатися в часі. Якщо юридична особа корпоративного типу створена та зареєстрована в порядку, встановленому законом, то вона за загальним правилом стає не тільки правоздатною, а й дієздатною, набуваючи цивільної правосуб'єктності в повному обсязі. Разом з тим, у юридичній літературі існує й інша позиція, яка базується на неспівпадінні моменту виникнення правоздатності та дієздатності юридичної особи. Так, Л. Соловійова вважає, що цивільна

дієздатність юридичної особи (як здатність своїми діями набувати права і створювати для себе обов'язки) може здійснюватися тільки керівним органом, тому момент її виникнення визначається сукупністю таких обставин, як момент створення її виконавчого органу²⁶⁴. Якщо розвивати зазначену позицію, то очевидно, що наведене неспівпадіння може мати місце тоді, коли мова йде про момент виникнення цивільної дієздатності окремих видів юридичних осіб корпоративного типу, зокрема акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, виробничих кооперативів, що пов'язано з особливостями способу реалізації цивільної дієздатності такими юридичними особами та процедури формування виконавчих органів зазначених видів корпорацій. Коли ж мова йде про повне чи командитне товариства, то в даному випадку моменти виникнення цивільної правоздатності та дієздатності збігаються. Так, відповідно до статей 68 та 75 Закону України «Про господарські товариства» у випадках створення повного та командитного товариства відповідно їх цивільна дієздатність реалізується безпосередньо через учасників (повних учасників, що діють від імені товариства), що виключає процедуру створення виконавчих органів цих господарських товариств. Цей аспект щодо особливостей виникнення цивільної дієздатності корпорацій потребує врахування на практиці.

Момент виникнення та припинення цивільної правоздатності юридичних осіб корпоративного типу має вплив на дійсність договорів, укладених ними, адже до цього моменту будь-яка організаційна структура не може бути носієм цивільних прав та обов'язків за договором. Таким самим шляхом іде й судова практика. Для прикладу, у постанові Судової палати в господарських справах Верховного суду України у справі за позовом підприємства «Юг-Енерго» до ТОВ «Фірма «Гаск» про відшкодування збитків вищою судовою інстанцією було встановлено, що, оскільки третє підприємство – контрагент позивача – не набуло цивільної правоздатності юридичної особи, укладені ним угоди не породжують будь-яких прав та обов'язків²⁶⁵. В іншій справі за позовом Тзов «Левада» (м. Шостка) до Тзов «Мрія» (м. Київ) про визнання договорів купівлі-продажу недійсними позивач посилався на те, що

²⁶⁴ Соловйова Л. Виникнення правосуб'єктності підприємств: деякі питання [Текст] / Л. Соловйова // Право України. – 2002. – № 7. – С. 38.

²⁶⁵ Постанови Верховного Суду України та Вищого господарського суду України з господарських справ. – 2003. – № 1. – С. 101 – 103.

згідно з актом Шосткинської МДПІ від 02.11.2006 р. № 23/-3/14022133 ТОВ «Мрія» на час укладення спірного договору на податковому обліку в м. Києві не перебувало. Виходячи із наданих у справі матеріалів та на підставі ст. 91 ЦК України щодо моменту виникнення цивільної правоздатності юридичної особи, суд задовольнив позов і визнав недійсним спірний договір. Аналогічна ситуація виникає і в тому випадку, коли до Єдиного державного реєстру внесено запис про припинення юридичної особи²⁶⁶.

Як зазначалось вище, момент виникнення цивільної дієздатності юридичної особи корпоративного типу пов'язаний зі способами її реалізації, що зумовлює необхідність розгляду цього питання. Під способом реалізації цивільної дієздатності корпорації, на нашу думку, слід розуміти той суб'єктний склад, за допомогою якого реалізується зазначений елемент цивільної правосуб'єктності останньої.

У цивільному законодавстві України виділяється декілька можливих варіантів реалізації цивільної дієздатності юридичної особи, а саме: 1) через органи юридичної особи, про що мова йде в ч. 1 ст. 92 ЦК України; 2) через учасників юридичної особи, про що мова йде в ч. 2 ст. 92 ЦК України; 3) через представників (ч. 3 ст. 237 ЦК України). Усі вони можуть використовуватись і корпораціями з тією умовою, що реалізація цивільної дієздатності через учасників характерна тільки повним та командитним товариствам як юридичним особам корпоративного типу.

У цілому варто зазначити, що в судовій практиці абсолютно правильно розмежовуються дії органу корпорації та дії представника корпорації. Так, Постановою Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29.05.2013 року визначено, що особа, призначена повноважним органом виконуючим обов'язки керівника підприємства, установи чи організації, під час вчинення правочинів діє в межах своєї компетенції без довіреності. Хоча, далі у Постанові зазначається, що може мати місце й реалізація цивільної дієздатності юридичної особи, у тому числі щодо вчинення письмових правочинів

---

²⁶⁶ Рішення господарського суду Сумської області від 18.12. 2006 р. у справі № 5/741-06 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

і на підставі довіреності²⁶⁷. Наведене свідчить про розмежування дій органу юридичної особи та відносин представництва.

Спосіб реалізації цивільної дієздатності також має вплив на дійсність договорів, укладених корпораціями, зокрема в тих випадках, коли мова йде про перевищення повноважень органами корпорації чи представниками останньої, що діють від імені корпорації при укладенні тих чи інших цивільно-правових договорів. Так, у абз. 1 ч. 3 ст. 92 ЦК України визначено правило, за яким орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно й розумно, та не перевищувати своїх повноважень. Разом з тим, абз. 2 ч. 3 ст. 92 ЦК України регламентовано, що у відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження. З наведених положень ЦК України випливає, що саме лише перевищення органом юридичної особи своїх повноважень не є підставою для визнання недійсними правочинів, вчинених цими органами (особами) від імені юридичної особи з третіми особами, а позов про визнання недійсним відповідного правочину може бути задоволений у разі доведеності юридичною особою (позивачем) у суді тієї обставини, що її контрагент знав або повинен був знати про наявні обмеження повноважень органу цієї юридичної особи, проте, незважаючи на це, вчинив із ним оспорюваний правочин (що не отримав наступного схвалення особи, яку представляють). Для прикладу, третя особа, укладаючи договір, підписаний керівником господарського товариства, знає про обмеження повноважень цього керівника, оскільки є акціонером товариства і брала участь у загальних зборах, якими затверджено його статут. Судова практика іде таким шляхом, що контрагент юридичної особи знає (або повинен знати) про обмеження повноважень цієї особи, якщо: 1) такі обмеження передбачені законом; 2) про відповідні обмеження було вміщено відомості у відкритому доступі на офіційному веб-сайті розпорядника Єдиного державного реєстру

---

²⁶⁷ Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29.05.2013 року. - Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13>.

юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань²⁶⁸.

Розкриваючи специфіку способу реалізації цивільної дієздатності корпорацій слід вказати і на обсяг повноважень відокремлених підрозділів останніх при реалізації цивільної дієздатності. Коло повноважень відокремленого підрозділу юридичної особи корпоративного типу щодо укладення угод від імені цієї особи визначається її установчими документами, положенням про відокремлений підрозділ, яке затверджене юридичною особою, або довіреністю, виданою нею в установленому порядку керівникові цього підрозділу. У частині повноважень керівника відокремленого підрозділу судова практика останніх років не є однозначною. Так, для прикладу, у справі за позовом АТ «Мостобуд» до АТ «Одеський судноремонтний завод № 2» суд визнав укладений договір неукладеним між структурним підрозділом позивача – Управлінням механізації АТ «Мостобуд» та відповідачем на тій підставі, що згідно із ч. 3 ст. 95 ЦК України філії не є юридичними особами, тобто вони не наділені цивільною правоздатністю і не можуть набувати прав та обов'язків. Крім того, при підписанні договору не існувало правовідношень представництва, оскільки при представництві правочин мав укладатися від імені юридичної особи (АТ «Мостобуд») її представником на підставі довіреності²⁶⁹. Позиція вищих судових інстанцій, зокрема Вищого господарського суду України побудована таким чином, що якщо керівник відособленого підрозділу юридичної особи мав відповідні повноваження, але в правочині помилково відсутні вказівки на те, що його укладено від імені юридичної особи, то ця обставина також не може бути підставою для визнання правочину недійсним. У таких випадках правочин слід вважати вчиненим від імені юридичної особи²⁷⁰.

---

²⁶⁸ Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29.05.2013 року. - Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13>.

²⁶⁹ Рішення господарського суду Одеської області у справі № 6-27/154-07-4613 від 03.10.2007 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

²⁷⁰ Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від

При реалізації цивільної дієздатності корпораціями на практиці слід враховувати окремі моменти, пов'язані з укладенням значних правочинів, порядок укладення яких регламентований положеннями діючого акціонерного законодавства у прив'язці із межами повноважень органу корпорації. Так, якщо виконавчим органом товариства вчинено значний правочин за відсутності рішення загальних зборів (рішення, що приймається простою більшістю чи більш як 50 відсотками голосів акціонерів від їх загальної кількості) у випадках, коли відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» таке рішення передбачається, то відсутність такого рішення є підставою для визнання значного правочину недійсним, якщо правочин в подальшому не було схвалено загальними зборами акціонерного товариства.

Можлива й інша ситуація. Виконавчий орган товариства з обмеженою відповідальністю в рамках наданих йому повноважень уклав договір, проте в подальшому такий договір не затверджений загальними зборами учасників товариства з обмеженою відповідальністю (пункт «і» ч. 5 ст. 41 і ст. 59 Закону України «Про господарські товариства»). У такому випадку сам лише факт незатвердження договору після його підписання не може бути підставою для визнання договору недійсним, адже виконавчий орган діяв в межах наданих йому повноважень. Не вбачається підстав для визнання недійсними договору, укладеного виконавчим органом акціонерного товариства на тій підставі, що судом визнано недійсним рішення загальних зборів товариства, на підставі якого договір було укладено, адже це не усуває факт законності дій виконавчого органу останнього щодо виконання рішення загальних зборів.

У контексті розкриття особливостей цивільної правосуб'єктності корпорацій важливе значення має також правова форма її реалізації. Під правовою формою реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у цивілістичній літературі розуміють елемент механізму цивільного регулювання відносин за їх участі – правову підставу, через яку останні набуватимуть конкретних цивільних прав та обов'язків як правосуб'єктні організації²⁷¹. У цивільному праві

29.05.2013 року. - Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13>.

²⁷¹ Зозуляк О. І. Реалізація цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у договірній формі: монографія [Текст] / О. І. Зозуляк. – Івано-Франківськ, Нова Зоря. – 2012. – С. 183.

існують досить різноманітні правові форми, за допомогою яких корпорації набувають конкретних цивільних прав та обов'язків, при чому перелік їх видів носить дискретний характер. Це передусім норми цивільного законодавства, акти органів державної влади, органів місцевого самоврядування, рішення суду, статутні документи, рішення органів управління юридичної особи корпоративного типу (загальних зборів, виконавчих органів тощо) і, безперечно, правочини, які в діяльності корпорацій мають особливе значення серед інших правових форм реалізації її цивільної правосуб'єктності.

Аналізуючи питання щодо цивільної правосуб'єктності корпорацій, неможливо оминати увагою її зміст, що розкривається через сукупність тих прав та обов'язків, які можуть належати їй як суб'єкту цивільного права. Звичайно, що обсяг змісту цивільної правосуб'єктності різних учасників цивільних правовідносин не перебуває в статичності, а сама правосуб'єктність, за слушним застереженням В. Ф. Яковлева, як міра соціальних можливостей динамічна та залежить від загальних економічних, соціальних та політичних передумов²⁷². З урахуванням обставин щодо зростання масштабів участі юридичних осіб корпоративного типу в цивільному обороті та урізноманітнення характеру дій, що вчиняються ними, у цивілістичній літературі звертається увага на доцільність диференціації елементів змісту їх цивільної правосуб'єктності.

Варто зауважити, що тенденція виокремлення окремих елементів змісту цивільної правосуб'єктності набуває поширення в речових, зобов'язальних відносинах, відносинах, що складаються у сфері прав інтелектуальної власності тощо. Як видається, така деталізація є позитивним явищем у вітчизняній цивілістиці, оскільки в такий спосіб вдасться якісно розкрити конкретні цивільні права та обов'язки суб'єктів цивільного права залежно від їх участі в тих чи інших відносинах приватноправової сфери. Але, якщо стосовно фізичних осіб мова йде про диференціацію елементів змісту цивільної дієздатності, то стосовно юридичних осіб (у тому числі корпорацій) слід диференціювати не дієздатність, а розрізняти елементи змісту їх цивільної правосуб'єктності.

---

²⁷² Яковлев В. Ф. О функциях гражданского права [Текст] / В. Ф. Яковлев // Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвеевські цивілістичні читання): матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 10 листопада 2011 р.). – К.: Алерта, 2012. – С. 88.

У вітчизняній юридичній літературі пропонується розрізняти різні елементи змісту цивільної правосуб'єктності юридичної особи: 1) правочиноздатність – здатність здійснювати правочини; 2) деліктоздатність – здатність нести відповідальність за правопорушення; 3) трансдїєздатність – здатність бути представником, обирати собі представника і бути тим, кого представляють; 4) бізнесдїєздатність – здатність юридичної особи займатися підприємницькою діяльністю²⁷³; договороздатність – здатність укладати (змінювати або розривати) та виконувати договори, що відповідають виду цивільної правоздатності корпорації, а також нести відповідальність за їх невиконання²⁷⁴.

Звичайно, що такі елементи змісту цивільної правосуб'єктності повною мірою характерні і для корпорацій та відповідним чином закріплені в чинному цивільному законодавстві України. Більше того, будучи насамперед учасником саме корпоративних правовідносин, корпорації наділяються так званою «корпоративною правосуб'єктністю». Вперше у вітчизняній цивілістиці термін «корпоративна правосуб'єктність» юридичної особи корпоративного типу введений В. В. Луцем, а саме визначення цієї категорії автор розкриває як здатність бути суб'єктом (учасником) корпоративних відносин. При цьому, участь юридичної особи в корпоративних відносинах можлива в двоякій «іпостасі»: по-перше, як суб'єкт у відносинах зі своїми засновниками та учасниками; по-друге, як засновник чи учасник іншої корпоративної організації. Як у першому, так і в другому випадках, юридична особа стає носієм цивільних прав та обов'язків майнового і немайнового характеру²⁷⁵.

---

²⁷³ Цивільне право України: підручник [Текст] / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. – К. : Істина, 2003. – С. 55.

²⁷⁴ Зозуляк О. І. Реалізація цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у договірній формі: монографія [Текст] / Ольга Ігорівна Зозуляк. – Івано-Франківськ, Нова Зоря. – 2012. – С. 181.

²⁷⁵ Луць В. В. Охорона прав підприємницьких товариств (корпорацій) як суб'єктів корпоративних відносин [Текст] / В. В. Луць // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин (21 – 22 вересня 2012р., м. Івано-Франківськ): Всеукраїнська науково-практична конференція: Збірник наукових праць / Ред. кол.: О. Д. Крупчан, В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Б. Саракун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 5.

Особливий інтерес як з теоретичної, так і з практичної точок зору становлять права корпорації у відносинах зі своїми засновниками (учасниками). Окремі із цих прав уже отримали своє нормативне закріплення. Так, В. В. Луць наводить приклади із діючого корпоративного законодавства України, які свідчать про наділення корпорацій окремими цивільними правами та обов'язками. Щодо прав, то це право вимоги, яким наділяється товариство з обмеженою відповідальністю щодо учасника з приводу повної сплати його вкладу до статутного капіталу товариства (ст. 52 Закону України «Про господарські товариства»); права та інтереси акціонерного товариства, що підлягають захисту при вчиненні значних правочинів і правочинів щодо виникнення яких є заінтересованість (статті 70–72 Закону України «Про акціонерні товариства»). Серед обов'язків корпорації в корпоративних правовідносинах цивіліст виділяє обов'язок викупу належних акціонером акцій, відповідно до норм, що закріплені у ст. 50 та ч. 2 ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства»²⁷⁶.

Наведена нами позиція проф. В. В. Луця щодо корпоративної правосуб'єктності юридичних осіб корпоративного типу отримала доволі схвальне сприйняття у вітчизняній цивілістиці. Так, Т. В. Жарський, сприймаючи тезу з приводу того, що корпорація володіє самостійними суб'єктивними правами у відношенні до своїх засновників (учасників) в межах саме корпоративних правовідносин, вважає найбільш доцільним такі права називати корпоративними, що однак не співвідноситься із загальноприйнятими теоретичними уявленнями про сутність корпоративних прав у суб'єктивному розумінні, обумовлюючи тим самим подальші наукові пошуки з метою формування єдиного теоретичного визначення поняття «корпоративні права» в суб'єктивному розумінні з його закріпленням в чинному законодавстві України²⁷⁷.

Такі новаторські міркування науковця, наведені нами вище, очевидно, потребують подальшого наукового аналізу, як і сама катего-

---

²⁷⁶ Там само. – С. 6.

²⁷⁷ Жарський Т. В. Щодо проблеми корпоративних прав корпорацій [Текст] / Т. В. Жарський // Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів (16 травня 2014 року). - Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2014. – С. 60.

Тетяна Нечитайло. Учасники (засновники) як суб'єкти корпоративного відношення
рія «корпоративна правосуб'єктність» юридичної особи, зокрема в частині характеристики елементів її змісту.

2.3. Учасники (засновники) як суб'єкти корпоративного відношення

Відповідно до теорії держави і права одним з елементів будь-яких правових відносин виступає суб'єкт, не винятком у цьому плані є і корпоративні відносини. Слід відзначити, що в українському законодавстві відсутня єдина дефініція поняття «суб'єкт права», однак за загальним правилом під останнім розуміють учасників правових відносин, які мають взаємні суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Такими є індивіди або організації, які відповідно до норм права володіють правосуб'єктністю, тобто передбаченою нормами права здатністю бути учасником правовідносин.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» до суб'єктів корпоративних правовідносин належать підприємства, установи, організації, громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації, крім випадків, передбачених законодавчими актами України²⁷⁸. У літературі зазвичай даних осіб іменують, як засновники, учасники, члени, акціонери, власники майна. Тому доцільно зупинитися на розмежуванні чи об'єднанні правового статусу вищезгаданих суб'єктів.

У науковій літературі поняття «засновник» вперше трапляється у французькому Законі «Про командитні товариства на акціях» (1856 р.), пізніше – в англійському Законі 1862 р. Саме ж легальне визначення засновника з'явилося в новелі 1884 р. Торгового укладення для держав Німецького союзу 1861 р., у якому засновниками іменувалися акціонери (не менше п'яти), що розробляли статут акціонерного товариства, скликали установчі збори (загальні збори передплатників, акціонерів) для виборів правління і спостережної ради. Дані особи перевіряли також наявність усіх умов, необхідних для виникнення акціонерного товариства, представляли до торгового суду для

---

²⁷⁸ Закон України від 19.09.1991 «Про господарські товариства» № 1576-ХІІ/ Відомості Верховної Ради. – 1991. – №49. – С. 3

внесення в торговий реєстр необхідні дані, за правильність яких вони відповідали перед іншими акціонерами і самим товариством²⁷⁹.

Починаючи з XVII ст., поняття «засновник» («promoter») почалося вживатися і в англійському законодавстві, даними особами вважалися особи, які вперше об'єдналися з метою створення компанії, підготовки проспекту емісії, проведення підписки на акції, забезпечення дотримання правил, визначених засновницьким договором²⁸⁰.

Сьогоднішня наукова доктрина та судова практика зарубіжних країн під засновниками (промоутерами (в Англії), організаторами (в США) і засновниками у широкому змісті (у Франції)) розуміють власне осіб, що прийняли статут та сприяли створенню компанії. Так, згідно зі ст. 28 Акціонерного закону ФРН засновниками товариства є акціонери, що затвердили його статут. Відповідно до постанови французького Касаційного суду від 30 жовтня 1930 р. в якості засновника розглядається будь-яка особа, що поставила свій підпис на проект статуту²⁸¹.

У національному законодавстві не існує легального визначення поняття «засновник», зазвичай законодавець розглядає дане поняття як тотожне поняттю «учасник», лише в ст. 26 Закону України «Про господарські товариства» визначено осіб, які можуть виступати в ролі засновників та встановлено ряд дій, які повинна вчинити особа для набуття цього статусу.

В українській науковій доктрині засновниками вважаються особи, які виконують передбачені законом повноваження щодо заснування

---

²⁷⁹ Каминка А. И. Акционерные компании: юридическое исследование/ А.И. Каминка – Т.1. – СПб. – 1902. – С. 313 – 316.

²⁸⁰ Завидов Д. А. Анализ правового регулирования создания и деятельности акционерных обществ в Великобритании в сравнении с некоторыми тенденциями развития корпоративного права Швеции: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. «Гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право» – М., 2001. – С. 7, 12 – 13.

²⁸¹ Петренко В. С. Установчі документи суб'єктів господарювання: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04 - господарське право; господарсько-процесуальне право/В. С. Петренко – Одеса., 2005. – С. 68.

*Тетяна Нечитайло. Учасники (засновники) як суб'єкти корпоративного відношення господарського товариства чи іншої господарської корпоративної організації*²⁸².

І. Б. Саракун під засновниками розуміє осіб (фізичних або юридичних, а також інших суб'єктів цивільного права), які здійснюють спільну діяльність зі створення господарського товариства і приймають рішення про затвердження його установчих документів, а також передають певне майно (майнові права) до статутного фонду²⁸³. І. В. Спасибо-Фатєєва під засновниками вважає юридичних та фізичних осіб, які ініціювали створення акціонерного товариства та провели для цього організаційну роботу²⁸⁴. Подібне розуміння даного поняття дає К. В. Денисенко, маючи на увазі осіб, які прийняли та юридично закріпили рішення про створення юридичної особи. Таке рішення носить форму договору та визначає основні дані, що характеризують майбутнє товариство, порядок здійснення спільної діяльності щодо його створення, відповідальність перед особами, які підписалися на акції та інше²⁸⁵.

Достатньо детально характеризує засновників О. Вінник, оскільки, крім загальних ознак (таких як наявність у фізичних та юридичних осіб необхідного обсягу право- та дієздатності, укладення установчого договору про створення товариства та виконання необхідних для цього підготовчих дій), особи повинні мати певні специфічні ознаки

---

²⁸² Пундор Ю. О. Категорія «суб'єкт права» у теорії права та особливості її застосування у галузевому праві: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ю. О. Пундор. – Київ., 2015. – С. 12.

²⁸³ Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): монографія / І. Б. Саракун// Акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. – К., 2009. – С. 33

²⁸⁴ Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.03 - цивільне право, сімейне право, цивільний процес, міжнародне приватне право/ І. В. Спасибо-Фатєєва. – Х., 2000. – С. 18.

²⁸⁵ Денисенко К. В. Про визначення суб'єктивного складу корпоративно - майнових правовідносин /К. В. Денисенко//Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 38. – С. 117.

(наприклад, бути також держателями певної кількості акцій товариства протягом щонайменше двох років²⁸⁶.

Отже, засновником може бути фізична або юридична особа, яка виявляє намір щодо створення господарського товариства (ТОВ, АТ, ТДВ, ПТ та інших) та укладає відповідний договір, а після державної реєстрації товариства, зберігаючи за собою даний статус, автоматично перетворюється на учасника (пайовика, члена, акціонера)²⁸⁷.

Учасником господарського товариства в науковій літературі вважається фізична або юридична особа, яка є власником корпоративних прав у господарському товаристві, включаючи право на відповідну частку в його статутному фонді та відповідно включена в такому статусі до установчих документів товариства. Слід зазначити, що, на відміну від набуття статусу засновника, учасник може здобувати корпоративні права як похідним, так і первісним способом. Тому, якщо статус засновника закріплюється за особою протягом усієї діяльності товариства, то інформація про учасників може змінюватися в міру відчуження часток, тобто їх продажу, дарування та укладення інших форм договорів.

Щодо законодавчого визначення даного поняття, то ситуація аналогічна з поняттям «засновник»: у ст. 114 ЦК України та ст. 3 Закону України «Про господарське товариство» визначено лише перелік осіб, хто може бути учасником господарського товариства, саме ж легальне визначення цього поняття відсутнє.

У науковій доктрині під учасниками іменують осіб, які набули корпоративних прав щодо заснованої без їх участі господарської організації корпоративного типу, а також засновники, які виконали відповідний обсяг засновницької діяльності та зберегли корпоративні права заснованої ними організації.

З. А. Березій учасників товариств визначає як осіб, які добровільно вносять своє майно у формування статутного фонду і як компенсацію за таке відчуження отримують право власності на частку в статутному

---

²⁸⁶ Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія/ О.М. Вінник// К., 2003. – С. 110.

²⁸⁷ Краєвський І. Правовий статус засновника та учасника товариства з обмеженою відповідальністю / І. Краєвський// Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. – 2013. – Вип. 58. – С. 205.

фонді, яке породжує корпоративні права²⁸⁸. І. Б. Саракун під учасниками розуміє осіб (фізичних чи юридичних, інших суб'єктів цивільного права), яким належать корпоративні права щодо товариства, включаючи право участі та право на частку в його статутному фонді, що підтверджується відповідними документами²⁸⁹.

В. Н. Петрина характеризує учасників, як осіб – власників будь-яких часток у статутному капіталі / фонді (майні) господарських організацій, які надають їм право на участь в управлінні господарською організацією, право на отримання певної частки прибутку (дивідендів) від діяльності товариства, право на отримання активів господарської організації в разі їх ліквідації (учасники)²⁹⁰.

Іноді акціонерів називають учасниками акціонерного товариства. Здебільшого така думка має право на існування, оскільки в першу чергу впливає із термінології Закону та непродуманості концепції, яка покладена в основу законодавчого регулювання акціонерних товариств і прав акціонерів²⁹¹. Так, відповідно до ст. 4 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонерами визнаються фізичні і юридичні особи, а також держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, або територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, які є

---

²⁸⁸ Березій З. А. Корпоративні права [Електронний ресурс]: методичний посібник / З. А. Березій / Методична рада нотаріусів Тернопільської області – Режим доступу: www.obljust.te.ua . – С. 14.

²⁸⁹ Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): монографія / І. Б. Саракун // Акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємства. – К., 2009. – С. 38

²⁹⁰ Петрина В. Н. Про організаційно-правові форми господарських організацій – суб'єктів корпоративних відносин / В. Н. Петрина // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ) [текст]: Всеукраїнська науково-практична конференція: Збірник наукових праць. – К.: НДІ приватного права і підприємства НАПрН України. – 2012. – С. 103.

²⁹¹ Спасибо-Фатєєва І. В. Акціонери як суб'єкти правовідносин: питання термінології // І. В. Спасибо-Фатєєва // Акціонерні товариства: акції, власність, корпоративне управління (збірник статей). – Х.: Видавничий Дім «Райдер». – 2002. – С. 110.

власниками акцій товариства²⁹².

Тому, на нашу думку, такі поняття як «акціонер», «учасник» можна вживати як синоніми, а розмежовувати їх слід лише за організаційно-правовою формою господарського товариства. Так, носіями корпоративних прав у товаристві з обмеженою відповідальністю, товаристві з додатковою відповідальністю, командитному та повному товаристві визначено учасників, в акціонерному товаристві – акціонерів.

Слід також детально розглянути питання щодо набуття такого статусу вище згаданими особами, оскільки не завжди, маючи намір (бажання) створити товариство та маючи необхідний обсяг правосуб'єктності, особа автоматично стає учасником (засновником) товариства. Відповідно до законодавства України певні види товариств можуть ставити особливі вимоги до учасників (засновників). Наприклад, засновниками фондової біржі (в кількості не менше 20 осіб) можуть бути тільки торговці цінними паперами, які мають ліцензію на право провадження професійної діяльності на фондовому ринку, при цьому частка одного торговця цінними паперами не може бути більшою, ніж 5 відсотків статутного капіталу фондової біржі (ст. 21 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»)²⁹³.

Варто зазначити, що фізичні особи взагалі не можуть бути засновниками окремих видів юридичних осіб. Такою, наприклад, згідно зі ст. 10 Закону України «Про банки та банківську діяльність» є банківська корпорація – юридична особа (банк), засновниками та акціонерами якої можуть бути виключно банки. Відповідно до ч. 4 ст. 14 Закону України «Про банки і банківську діяльність» учасниками банку не можуть бути юридичні особи, у яких банк має істотну участь, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації²⁹⁴. Також лише підприємства можуть бути засновниками об'єднань підприємств (ст. 118 ГК України). І, звичайно, лише юридичні особи можуть засновувати дочірні підприємства, а також суб'єктів публічного права

---

²⁹² Закон України від 17.09.2008 «Про акціонерні товариства» № 514-VI //Відомості Верховної Ради України. - 2008. - № 50-51. – С. 4.

²⁹³ Закон України від 23. 02. 2006 «Про цінні папери та фондовий ринок» № 3480-IV//Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – С. 21 .

²⁹⁴ Пасічник А. В. Природа адміністративно-правових обмежень здатності бути засновником і учасником юридичних осіб /А. В. Пасічник// Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 2. – С. 23.

Тетяна Нечитайло. Учасники (засновники) як суб'єкти корпоративного відношення
(державні підприємства, казенні підприємства, комунальні підприємства, установи тощо).

Законом може бути встановлено також певні заборони або обмеження окремих категорій осіб щодо заснування та участі господарських товариств, а саме:

1) судді. Відповідно до ч. 2 ст. 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя не має права поєднувати свою діяльність із підприємницькою або адвокатською діяльністю, будь-якою іншою оплачуваною роботою (крім викладацької, наукової і творчої діяльності), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. Враховуючи той факт, що засновник та учасник будь-якого господарського товариства автоматично набуває статусу члена керівного органу – загальних зборів, то суддям заборонено бути засновником та учасником будь-якого підприємницького товариства²⁹⁵;

2) особи з непогашеною судимістю. Відповідно до ч. 1 ст. 88 КК України особа визначається як така, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості²⁹⁶. Слід зазначити, що законодавство забороняє останнім брати участь у створенні товариства. Така позиція законодавця пояснюється частковою обмеженістю правосуб'єктності, а саме в дієздатності, оскільки особа, яка засуджена до позбавлення волі на певний строк, позбавляється права обирати рід занять і місце проживання.

Проте вище зазначені положення не поширюються на можливість особи з непогашеною судимістю набувати статусу учасника товариства на вторинному ринку. Однак, будучи учасником, такі особи обмежуються в правах, зокрема ст. 23 Закону України «Про господарські товариства» зазначає, що особи, які мають непогашену судимість за крадіжки, одержання неправомірної вигоди та інші корисливі злочини, не можуть займати в товариствах керівні посади і посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю.

3) державні службовці. У науковій літературі можна простежити різні думки щодо можливості даних осіб та інших учасників, які

---

²⁹⁵ Так само. С. 24-25.

²⁹⁶ Кримінальний кодекс України станом на 05.01.2017// Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 25-26. - Ст.131.

уповноважені на виконання функцій держави бути учасником (засновником) господарських товариств. Прихильники обмеження можливості участі даних осіб у господарських товариствах беруть за основу ч. 1. та ч. 2 ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції», відповідно до якої особам таким, як державні службовці, політичні діячі, депутати, службовці органів місцевого самоврядування та іншим особам, які покликані виконувати функції держави, крім депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі), членів Вищої ради юстиції (крім тих, які працюють у Вищій раді юстиції на постійній основі), народних засідателів і присяжних заборонено займатися оплачуваною діяльністю (крім викладацької, наукової і творчої, медичної практики, інструкторської та суддівської практики зі спорту) або підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України²⁹⁷.

Слід зазначити, що норми даної статті щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності відповідно до ст. 18 Закону України «Про прокуратуру» поширюються на прокурора та згідно з ч. 2 ст. 61 Закону України «Про Національну поліцію» і на особу поліцейського²⁹⁸.

Однак у даному випадку залишається поза увагою той факт, що за ч. 2 ст. 167 ГК України володіння корпоративними правами не вважається підприємництвом. Також варто звернути увагу на те, що Закон України «Про державну службу» серед обмежень, пов'язаних з прийняттям на державну службу, що встановлені ст. 32, не передбачає обмеження, згідно з яким особа, яка володіє корпоративними правами, не може бути призначена на посаду в державному органі та його апараті. Тобто необхідність відчуження особою, яка претендує на зайняття посади державного службовця, своїх корпоративних прав законодавством не передбачено²⁹⁹.

---

²⁹⁷ Закон України від 14.10.2014 «Про запобігання корупції» № 1700-VII//Відомості Верховної Ради – 2014. – № 49. – Ст. 25;

²⁹⁸ Закон України від 14.10.2014 «Про прокуратуру» від № 1697-VII//Відомості Верховної Ради – 2015. – № 2-3. – Ст.8.; Закон України від 02.07.2015 «Про Національну поліцію» від № 580-VIII//Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 40 – 41. – Ст. 61.

²⁹⁹ Закон України від 10.12.2015 «Про державну службу» № 889-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 4. – Ст. 43.

Проте в ч. 2 ст. 167 ГК України вказується, що законом можуть бути встановлені обмеження для певних осіб щодо володіння корпоративними правами та/або їх здійснення.

Одне з таких обмежень встановлено в п. 2 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції», за змістом якої особам, вказаним вище, забороняється входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації), якщо інше не передбачено Конституцією або законами України.

Відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 56 Закону України «Про запобігання корупції» спеціальній перевірці підлягають відомості, зокрема щодо наявності в особи корпоративних прав. Таким чином, законодавством встановлено проведення перевірки наявності в особи, яка претендує на зайняття посади державного службовця, корпоративних прав, однак встановлення такої наявності не перешкоджає зайняттю особою посади державного службовця та проходження державної служби ³⁰⁰.

Усе вищесказане підтверджується ст. 23 Закону України «Про господарські товариства», у якій передбачено, що посадовими особами органів управління товариства не можуть бути народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та інших органів виконавчої влади, військовослужбовці, нотаріуси, депутати місцевих рад, які працюють у цих радах на постійній основі, посадові особи органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, а також посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, крім випадків, коли державні службовці здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляють інтереси держави в наглядовій раді товариства або ревізійній комісії товариства.

Тому слід підтримати думку, яка висловлена в монографічному дослідженні «Здійснення та захист корпоративних прав» щодо можливості участі державних службовців у господарських товариствах, якщо останні не входять до складу керівних органів

---

³⁰⁰ Закон України від 14.10.2014 «Про запобігання корупції» № 1700-VII // Відомості Верховної Ради – 2014. - № 49. – Ст. 56.

товариства (наглядової ради, ревізійної комісії). Оскільки володіння державними службовцями корпоративними правами та/або їх реалізація не порушує обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, встановлене Законом України «Про запобігання корупції».

Як стосовно засновників, так і щодо учасників законодавством передбачені певні обмеження, наприклад:

- не може бути учасником повного товариства особа, яка є учасником іншого повного товариства (ч. 2 ст. 119 ЦК України) або повним учасником командитного товариства (абз. 2 ч. 2 ст. 135 ЦК України);

- не може бути повним учасником командитного товариства особа, яка є повним учасником іншого командитного товариства (абз. 1 ч. 2 ст. 135 ЦК України);

- не може бути вкладником командитного товариства особа, яка є повним учасником цього товариства (абз. 3 ч. 2 ст. 135 ЦК України)³⁰¹.

Обмеження щодо учасників повного і командитного товариств зумовлені тим, що зазначені товариства створюються і діють на підставі засновницького договору, який укладається і реалізується кількома особами. Крім того, однією із характерних ознак повного товариства є солідарна відповідальність учасників за зобов'язаннями товариства усім своїм майном. У зв'язку з цим законодавець встановив такого роду обмеження.

Певні вимоги щодо учасників даних товариств міститься і в ГК України, де зазначено, що учасником повного товариства та командитного товариства може бути лише особа, зареєстрована як суб'єкт підприємницької діяльності (ч. 7 ст. 80 ГК України). Слід зазначити, що дані обмеження, які визначені в законодавстві, є цілком обґрунтованими, оскільки стосуються саме специфічної категорії господарських товариств, які потребують додаткових гарантій з боку учасників цих підприємств для здійснення своєї діяльності.

Норми законодавства чітко встановлюють, що фізична особа може бути учасником (засновником) господарського товариства лише за наявності достатнього обсягу правосуб'єктності. Щодо юридичних осіб, то вони у своїй діяльності керуються статутом, тому можуть виступати учасниками товариства в разі, якщо таке право передбачене

---

³⁰¹ Цивільний кодекс України: станом на 02.11.2016// Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 40-44. - ст. ст. 119, 135.

Тетяна Нечитайло. Учасники (засновники) як суб'єкти корпоративного відношення
їх статутами, і законодавство не встановлює щодо цього явних обмежень чи заборон.

Відповідно до ч. ч. 5 і 6 ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» товариства можуть набувати майнових та особистих немайнових прав, вступати в зобов'язання, виступати в суді та третейському суді від свого імені. Причому придбання часток (акцій), активів інших господарських товариств має здійснюватися з дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції. Тож учасниками корпоративних відносин можуть бути господарські товариства, які набули статусу юридичної особи (з дня їх державної реєстрації – ч. 4 ст. 87 ЦК України) і право участі в діяльності яких як учасників підтверджене відповідним документом.

Безумовно на сьогоднішній час пріоритетне значення у приватно-правових відносинах належить фізичним та юридичним особам, оскільки їх правова природа, яка ґрунтується на рівності та вільному волевиявленню прав та обов'язків, є природною для них. Однак поряд з ними у ч. 2 ст. 2 ЦК України суб'єктами даних відносин визначено й такі публічні утворення, як держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права, які відповідно до ч. 1 ст. 167 ЦК України в цивільних відносинах діють на рівних правах з іншими учасниками цих відносин. Вище згадані суб'єкти є нічим іншим, як організацією суспільства на визначеній території: держава Україна – в межах державного кордону; територіальна громада – в межах міста, села, селища (сіл); АРК – в межах Кримського півострова³⁰².

Слід відзначити, що розуміння держави як правового явища є досить багатограним, оскільки мова йде про територіальну єдність, відповідний рівень організації суспільства, а також належним чином побудовану інституційну систему, що виражається у функціонуванні механізму держави з відповідним державним апаратом³⁰³. Термін «держава» нині широко поширений у нормативно-правових актах

---

³⁰² Кочин В. В. Особливості участі публічних установ у цивільних відносинах/ В.В. Кочин// Актуальні питання правового регулювання участі суб'єктів публічного права в приватних відносинах: зб. наук. пр. / НАПрН України, НДІ приватного права і підприємництва. – К.: Ред. журн. «Право України», 2013. – С. 79.

³⁰³ Гелич А. Утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій як форма співробітництва територіальних громад /А. Гелич // Юридична Україна. – 2014. – № 10. – С. 68.

різної юридичної сили, проте в жодному з них конкретної дефініції не визначено, не винятком у цьому плані є акти цивільного законодавства загалом та ЦК України зокрема. Таку відсутність можна пояснити насамперед неможливістю законодавця охарактеризувати дане поняття комплексно, тобто відобразити всі ознаки держави, які визначені в публічному та приватному праві.

На відміну від поняття «держава», інші визначення суб'єктів публічного права, мають своє законодавче закріплення. Так, відповідно до абз. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальною громадою є жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр³⁰⁴.

У даній нормативно-правовій дефініції увага акцентується перш за все на організаційній відокремленості даних утворень від держави. Однак така відокремленість носить здебільшого декларативний характер, оскільки основне функціональне призначення органів місцевого самоврядування полягає у виконанні на засадах відносної самостійності одних і тих самих завдань і функцій держави на місцях³⁰⁵. Тому територіальні громади як суб'єктів права доцільно розглядати в нерозривній єдності з поняттям держава.

Разом з тим, ключове питання полягає у визначенні сутності публічно-правових утворень як суб'єктів в системі суспільних приватноправових зв'язків. Оскільки, на відміну від фізичних та юридичних осіб, їх участь у цьому типі правовідносин має не головне значення, а лише зумовлена відповідними нормами законодавства, тобто носить допоміжний характер.

О. М. Клименко особливості правового становища держави в приватному праві вбачає у подвійності її правової природи, оскільки, з одного боку, держава є публічно-правовим утворенням, метою якої є забезпечення публічних інтересів, під якими насамперед розуміють відображені в праві гармонізовані, збалансовані певним чином інтереси держави як організації політичної влади, інтереси всього

³⁰⁴ Закон України від 21.05.1997 «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР//Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 1.

³⁰⁵ Борденюк В. В. Деякі підходи до визначення сутності цивільної правоздатності територіальних громад / В. В. Борденюк // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2014. – Вип. 66. – С. 176.

Тетяна Нечитайло. Учасники (засновники) як суб'єкти корпоративного відношення суспільства (спільні інтереси його членів), а також значної його частини/прошарків (територіальних громад, соціальних груп, особливо найвразливіших – споживачів, найманих працівників, дрібних підприємців, залежних підприємств, меншості в товаристві), що захищаються чи можуть захищатися з ініціативи держави. А з іншого боку, у цивільних відносинах держава є юридично рівним учасником поряд з іншими суб'єктами цивільного права³⁰⁶.

Тобто особливе становище публічно-правових утворень показують дві протилежні тенденції: необхідність зрівнювання їх у відносинах з суб'єктами приватного права, які не володіють владними повноваженнями, і необхідність використання цих повноважень для направлення господарського розвитку в певне русло³⁰⁷.

Розглядаючи питання участі держави в таких відносинах, Д. В. Пятков зазначав, що остання добровільно в силу закону обмежує свої владні повноваження в момент вступу у правовідносини, при цьому зберігаючи усі ознаки владних повноважень за межами цивільних правовідносин³⁰⁸.

Тобто з моменту залучення держави чи будь-якого іншого суб'єкта публічного права до приватноправових відносин дані суб'єкти полишають свої публічно-владні повноваження, як з метою зміни у власних інтересах приватноправових норм, так і впливу на волю інших учасників, оскільки це може призвести до порушення засад майнового обігу. У зв'язку з цим держава має виступати у цивільних відносинах на рівних засадах поряд з іншими учасниками.

Таким чином, не виникає сумнівів, що держава бере участь у корпоративних відносинах як самостійний учасник, який наділяється відповідним обсягом корпоративних прав. Тому можна визначити такі

---

³⁰⁶ Клименко О. М. Особливості правового становища держави як суб'єкта приватного (цивільного) права: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право/ О. М. Клименко. – Київ, 2006. – С. 12

³⁰⁷ Грищенко О. И. Участие государства в акционерных обществах: правовые проблемы: дис. канд. юрид. наук: спец. «Гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право»/ О.И. Грищенко. – Москва, 2014. – С. 51

³⁰⁸ Пятков Д. В. Участие Российской Федерации, субъектов российской федерации и муниципальных образований в гражданских правоотношениях: на примере разграничения публичной ответственности /Д. В. Пятков. – СПб., 2003. – С. 58.

особливості участі держави як засновника (учасника) господарських товариств у корпоративних відносинах:

по–перше, держава у даних відносинах все-таки залишається передусім публічно-правовим утворенням, метою якого є забезпечення публічних інтересів;

по–друге, держава у приватноправових відносинах виступає як рівний учасник разом з фізичними та юридичними особами, тому свої публічні повноваження повинна застосовувати за межами змісту цих правовідносин.

2.4. Особливості становлення корпоративної правосуб'єктності учасників (засновників) корпоративних відносин

На сьогоднішній день корпоративні структури відіграють одну з провідних ролей в соціальному, економічному та політичному напрямках розвитку будь-якої країни світу. Так, у розвинутих країнах корпоративні відносини охоплюють до 80-90% загального обсягу виробництва, що характеризує систему корпоративних відносин як одну з найдинамічніших.

Тому перемини в економічній чи законодавчій сферах країни тягнуть за собою зміни в корпоративному секторі. У свою чергу постає необхідність чіткої визначеності місця корпоративних правовідносин у законодавстві та правовій науці. Окреслення останнього досягається шляхом дослідження елементів правовідносин, а саме суб'єктивного складу. Оскільки, перш ніж виникнуть будь-які правовідносини, необхідно, щоб відповідні заінтересовані особи (фізичні, юридичні та ін.) мали юридичну здатність до участі в правовідносинах, тобто були правосуб'єктивними.

Аналізуючи зміст норми ч. ч. 1, 3 ст. 167 ГК України, слід зазначити, що законодавець, з одного боку, зробив спробу закріпити на рівні закону поняття корпоративних відносин, однак з іншого, визначення цього поняття є не дуже вдалим та недосконалим, оскільки в цілому не розкриває поняття корпоративних відносин, які мають більш складний характер.

Огляд правової літератури, присвяченої корпоративному праву, свідчить про те, що українська правова наука визнає становлення і розвиток корпоративних правовідносин. Водночас розбіжності в підходах до вирішення даного питання настільки великі, що в загальному не дозволяють сформулювати більш-менш загально-

прийнятне бачення. Ряд науковців (В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.) вважають їх цивільно-правовими, інші (О. М. Вінник, В. С. Щербина) відносять їх до господарсько-правових. Дехто обґрунтовує, що це відносини, які потребують комплексного врегулювання з боку різних галузей права (О. Р. Кібенко).

Слід зазначити, що кожна вищезгадана правова позиція має як свої сильні, так і слабкі сторони. Однак найбільш обґрунтованою сьогодні все-таки залишається цивілістична природа корпоративних відносин. Оскільки основна частина правових норм, котрі регулюють дані відносини, міститься в ЦК України. Проте, на відміну від класичних цивільних відносин, корпоративні відносини мають певну специфіку, наприклад, у відносинах корпоративної власності, відносинах представництва, механізмі здійснення суб'єктивних корпоративних прав і визнанні членів органів товариства – фізичних осіб їх суб'єктами³⁰⁹.

Отож для більш точного розуміння корпоративних правовідносин як частини цивільно-правових відносин слід звернутися до їх ознак, які з певною специфікою повторюють ознаки цивільних правовідносин. Так, однією з головних ознак є рівність учасників, під якою слід розуміти участь у корпоративних правовідносинах суб'єктів, які не перебувають у владному підпорядкуванні один одному та яким гарантується можливість при перебуванні в одних і тих самих умовах мати однакові за їхнім якісним наповненням права³¹⁰.

О. С. Іоффе цілком справедливо вказував, що рівність – це не тільки й не стільки відсутність влади та підпорядкування у взаєминах суб'єктів права, скільки особливий зміст і структура прав і обов'язків сторін, коли зобов'язана особа не підпорядкована уповноваженому, а лише функціонально пов'язана з ним³¹¹.

Також слід звернути увагу на думку І. В. Спасибо-Фатєєвої, яка зазначає, що підкорення виникає там, де особи не мають вибору. Учасники ж корпоративних відносин завжди мають вибір щодо того, як їм поводитися, оскільки корпорація не надає жодних наказів своїм

---

³⁰⁹ Жорнокуй Ю. Окремі питання визнання членів органів акціонерного товариства учасниками корпоративного конфлікту / Ю. Жорнокуй // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 9. – С. 8.

³¹⁰ Сабодаш Р. Б. Рівність учасників цивільних правовідносин: окремі аспекти / Р. Б. Сабодаш // Європейські перспективи. – 2013. – № 8. – С. 172.

³¹¹ Іоффе О. С. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / О. С. Иоффе – М. «Статут». – 2000. – С. 101.

учасникам, а останні не виступають підлеглими стосовно неї, бо самі формують її волю на загальних зборах. Водночас жодне з рішень товариства не звужує можливостей учасника / акціонера та не паралізує його волю³¹².

Іншою характерною рисою є автономія волі, а саме ініціативне, вільне та рівне волевиявлення засновників (учасників) корпоративних відносин, як на стадії укладення договору між засновниками, так і при здійсненні товариством своєї діяльності. У корпоративних правовідносинах дана ознака проявляється у свободі кожного учасника формувати свою волю шляхом участі в роботі загальних зборів та в інших органах господарського товариства. Н. М. Пахомова справедливо зазначає, що автономія волі суб'єктів корпоративних відносин означає, що останні самі встановлюють напрямки своєї діяльності у формуванні тих чи інших відносин, обмежують свою волю в тих чи інших межах³¹³.

Наступна ознака корпоративних відносин – це майнова самостійність учасників, яка вбачається насамперед у майновій відокремленості товариства від майна учасників, яке передане до статутного капіталу в обмін на акції та корпоративні права.

Підбиваючи підсумки розгляду особливостей корпоративних правовідносин та їх співвідношення з цивільними правовідносинами, можна зробити висновок, що взаємозв'язок понять «цивільні правовідносини» та «корпоративні цивільні правовідносини» виглядає як співвідношення цілого і частини, а понять «цивільні правовідносини» та «корпоративні правовідносини» – як співвідношення категорій «загальне» та «окреме». Відповідно до вищесказаного в галузі корпоративного права за відсутності спеціальних норм дозволяється застосування загальних положень цивільного права³¹⁴.

---

³¹² Спасибо - Фатєєва І. В. Правова природа корпоративних правовідносин в акціонерних товариствах / І. В. Спасибо-Фатєєва // Вісник Академії правових наук України. – Х.: Право. – 1998. – № 3(14). – С. 60.

³¹³ Пахомова Н. Н. Цивилистическая теория корпоративных отношений: монография / Н. Н. Пахомова // Федеральное агентство по образованию РФ; Уральская государственная юридическая академия. – 2-е изд., перераб. и доп., науч. – Екатеринбург, 2005. – С. 74.

³¹⁴ Васильєва В. А. Корпоративні правовідносини як вид суспільних відносин / В. А. Васильєва// Юридика Україна. – 2003. – № 10. – С. 26.

З урахуванням основних засад теорії держави і права однією з головних ознак, якостей, властивостей будь-якого суб'єкта права є правосуб'єктність, за наявності якої останній перетворюється на учасника конкретних правовідносин. У цілому категорія «правосуб'єктність» має загальноправове значення та використовується практично в усіх галузях права, оскільки окреслює коло осіб, які можуть визнаватися суб'єктами права; гарантує набуття та захист принаймні мінімально необхідних для визнання відповідного правового статусу комплексу прав; зумовлює «правову долю» суб'єкта тощо³¹⁵.

Щодо корпоративної правосуб'єктності, то перш за все необхідно розглянути теорію В. А. Белова, який поставив під сумнів можливість використання правової форми цивільних правовідносин для функціонування корпоративних відносин та замість поняття «корпоративне правовідношення» обґрунтовує і застосовує поняття «корпоративна правоздатність». На думку вченого, остання відрізняється від загальноцивільної правоздатності тим, що дозволяє набувати відносні (в першу чергу зобов'язальні) права з певним колом учасників. Так, придбання акції (частки в статутному капіталі) і внесення особи до реєстру акціонерів ще не свідчить про автоматичне виникнення в неї корпоративних прав. У даному випадку особа набуває лише абстрактну юридичну можливість розраховувати на виникнення в неї у майбутньому конкретних (певних) юридично захищених можливостей – суб'єктивних прав – отримати дивіденди, проголосувати на певних зборах, вимагати надання інформації³¹⁶.

Недолік концепції В. А. Белова, на думку Ю. М. Жорнокуя, полягає в тому, що автор не враховує той аспект, що правоздатність і суб'єктивне право є різними категоріями. Так, корпоративна правоздатність – це лише теоретична здатність мати права, тоді як суб'єктивне корпоративне право – це вже існуюча правомочність або їх сукупність, тобто реалізована правоздатність³¹⁷.

---

³¹⁵ Мацелик Т. О. Адміністративна правосуб'єктність як онтологічна здатність особи бути суб'єктом права / Т. О. Мацелик // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство – Вип. 597. – 2011. – С. 90.

³¹⁶ Белов В. А. Корпоративное право. Актуальные проблемы теории и практики. – М.: Юрайт. – 2009. – С. 211.

³¹⁷ Жорнокуй Ю. Окремі питання визнання членів органів акціонерного товариства учасниками корпоративного конфлікту / Ю. Жорнокуй // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 9. – С. 11.

Слід підтримати позицію Ю. П. Праслова, який пов'язує виникнення корпоративних правовідносин на основі інституту участі. Участь (членство), на думку автора, – це правовий зв'язок між товариством та його учасником, який полягає у взаємних майнових (право на частку в статутному капіталі (акцію), на одержання частини прибутку або частини її майна в разі ліквідації), немайнових (право на участь в управлінні (право голосу) та змішаних (передбачає одночасно майнову та немайнову участь) правах та обов'язках з приводу задоволення учасниками своїх законних інтересів внаслідок діяльності товариства. Саме даний інститут виконує роль основного юридичного факту щодо виникнення конкретного корпоративного відношення. Тому на його основі в кожного учасника корпоративних відносин виникає корпоративна правосуб'єктність (правоздатність, дієздатність та деліктоздатність), корпоративні права та корпоративно-правовий статус³¹⁸.

Таким чином, можна виділити такі ознаки корпоративної правосуб'єктності учасників корпоративних правовідносин:

- а) структурний елемент змісту цивільної правосуб'єктності;
- б) зумовленість нормами корпоративного права;
- в) передумова участі учасників у корпоративних відносин;
- г) здатність суб'єкта мати корпоративні права та обов'язки.

Корпоративна правосуб'єктність аналогічно цивільній об'єднує в собі такі елементи, як правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. Так, під корпоративною правоздатністю розуміють абстрактну здатність (можливість) мати, набувати та захищати суб'єктивні корпоративні права та обов'язки. Для неї характерні невичерпність, незмінність, однотипність, невідчужуваність, приналежність всім суб'єктам корпоративних правовідносин в рівній мірі. Корпоративна дієздатність – це здатність особи своїми діями набувати для себе і здійснювати корпоративні права, виконувати корпоративні обов'язки. Корпоративна деліктоздатність означає здатність нести корпоративно-правову відповідальність за вчинені корпоративні правопорушення. Також у літературі виділяють корпоративну договороздатність, під якою розуміють здатність укладати й виконувати корпоративно-правові угоди.

---

³¹⁸ Праслов Ю. П. Корпоративные отношения как предмет гражданского права/ Ю. П. Праслов// Территория науки. – 2013. - № 2. – С. 270.

Відтак, корпоративну правосуб'єктність можна визначити як передбачену нормами корпоративного права здатність (можливість) особи вступати в корпоративні правовідносини, набувати й здійснювати своїми діями для себе корпоративні права і виконувати корпоративні обов'язки та нести корпоративно-правову відповідальність за вчинені корпоративні правопорушення.

Враховуючи поділ суб'єктів корпоративних правовідносин на фізичних, юридичних осіб та державу, слід обґрунтувати їх можливість бути засновником (учасником) господарських товариств, тобто наявність у них достатнього обсягу правосуб'єктності.

У ст. 24 ЦК України міститься законодавче визначення поняття «фізична особа», відповідно до якого – це людина, учасник цивільних відносин. Ширше дане поняття трактується у правовій літературі, відповідно до якої під фізичною особою розуміють біологічну істоту, яка наділена певними індивідуалізуючими соціальними властивостями, що впливають на її правове становище та відмежовують від інших суб'єктів. Такими характеристиками відповідно до законодавства та науково–практичної доктрини є:

- 1) формальний характер (прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження, громадянство, місце проживання тощо);
- 2) соціальний характер (зовнішній вигляд, біологічні та соціальні якості);
- 3) правовий характер (можливість особи брати участь у правовідносинах, тобто наявність правосуб'єктності)³¹⁹.

Безумовно, кожна з даних характеристик має визначальне значення для виокремлення кожної конкретної фізичної особи з-поміж інших осіб. Проте найбільшого значення у правовій сфері має остання, оскільки саме з допомогою правової індивідуалізації можна визначити можливість особи вступати в ті чи інші правовідносини.

Слід відзначити, що в ЦК України дублюються положення Конституції України та визначається, що цивільні права та обов'язки можуть мати як громадяни України, так й іноземці, а також особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. Таке ж положення міститься в ст. 3 Закону України «Про господарські

---

³¹⁹ Бузарова Н. Х. Средства индивидуализации граждан в российском гражданском праве: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право / Н. Х. Бузарова / – Казань - 2007. – С. 15

товариства», де зазначено, що засновниками та учасниками товариства, крім підприємств, установ або організації та громадян України, можуть бути нарівні з громадянами та юридичними особами України також іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи та міжнародні організації³²⁰.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про громадянство України», «громадянин України» – це особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України³²¹.

Визначення поняття «іноземець» та «особа без громадянства» міститься в Законі України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та «Про громадянство України», а саме в ст. 1, 10, п. 6 ст. 1, у яких іноземцем визнається особа, яка не перебуває в громадянстві України та є громадянином (підданним) іншої держави або держав; особою без громадянства вважається особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином³²².

У наукових джерелах іноземцем визначають фізичну особу, котра постійно чи тимчасово перебуває на території країни та не є її громадянином, а знаходиться в громадянстві чи підданстві іншої держави³²³, або як особу, яка має постійний політико-економічний і правовий зв'язок з державою свого громадянства і перебуває в тимчасовому економічному й правовому зв'язку з іншими державами³²⁴.

Однак попри законодавче визначення кожного з вище наведених понять, обґрунтування їх правосуб'єктності доцільно розглядати

---

³²⁰ Закон України від 19.09.1991 «Про господарські товариства» № 1576-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - №49. – Ст. 682.

³²¹ Закон України від 18.01.2001 «Про громадянство України» № 2235-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 13. – Ст. 65.

³²² Закон України від 22.09.2011 р. «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» № 3773-VІ // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19 – 20. – С. 179.

³²³ Яворский В. Д. Правовое положение иностранцев в СССР : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / В. Д. Яворский. Инст- гос-ва и права академии наук УССР. – Киев, 1977. – С. 5.

³²⁴ Горбань О. П. Правовий та соціальний статус іноземця та особи без громадянства / О. П. Горбань // Форум права. – 2007. – № 1. – С. 28.

шляхом загального аналізу поняття «фізична особа» та виділення особливостей для кожного окремого суб'єкта.

Важливим питанням дослідження корпоративної правосуб'єктності учасників корпоративних відносин є питання щодо визначення моменту її виникнення. Як зазначалося вище, розуміння поняття «правосуб'єктності» тісно пов'язане з поняттям «правовідносини», тому момент її виникнення доцільно аналізувати через визначення підстав виникнення корпоративних правовідносин, які в свою чергу класифікуються на первинні та похідні.

У науковій літературі під первинними підставами виникнення корпоративних правовідносин розуміють такі юридичні факти, які призводять до виникнення корпоративних прав вперше, а саме: створення господарського товариства³²⁵; створення засновником господарської організації або підписку на акції при створенні акціонерного товариства; прийняття нового учасника в корпорацію за умови збільшення установчого капіталу; внесення існуючим учасником додаткових вкладів при збільшенні установчого капіталу³²⁶; створення та участь у юридичній особі; здійснення внеску до статутного капіталу; емісія акцій³²⁷.

Похідними (вторинними) визначають ті підстави, які призводять до виникнення корпоративних прав у процесі правореалізації обумовлених правовідносин. Так, Е. Голодницький до даних підстав відносить: відчуження (відступлення) корпоративних прав на підставі договорів, надання відповідних прав у довірче управління на праві довірчої власності за договором управління майном, набуття корпоративних прав за рішенням суду тощо³²⁸. Н. С. Бутрин-Бока

---

³²⁵ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: автореф. дис. доктора юридичних наук: спец: 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Харків, 2010. – С. 12.

³²⁶ Голодницький Е. Проект Корпоративного кодексу України Електронний ресурс - [Режим доступу]: <http://www.corporatecode.org.ua/Chapter.aspx?Id=17&Page=1>.

³²⁷ Бутрин-Бока Н. С. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних прав: монографія / Н. С. Бутрин-Бока. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – С. 93.

³²⁸ Голодницький Е. Проект Корпоративного кодексу України Електронний ресурс - [Режим доступу]: <http://www.corporatecode.org.ua/Chapter.aspx?Id=17&Page=1>.

вторинними визнає такі: придбання акцій нової емісії; купівлю-продаж; дарування; міну акцій (частки); спадкування; продаж акцій (частки), які належали юридичній особі³²⁹.

Даний поділ носить здебільшого доктринальний характер, однак має вагоме значення на практиці для розмежування права участі та частки в статутному капіталі (чи акції). Так, перше, це особисте право, яке не переходить до інших осіб та виникає лише первісним способом (внаслідок створення або вступу до товариства), інше ж є майновим, а тому може виникати як первісним, так і похідним способом.

Таким чином, у даному питанні є важливим момент виникнення корпоративних правовідносин та корпоративної правосуб'єктності. У науковій літературі думки щодо даного питання розділилися. Так, одні автори підтримують позицію щодо початку виникнення корпоративних відносин з моменту укладення засновницького договору (або договору про заснування юридичної особи), тобто до моменту державної реєстрації корпорації, інші ж виникнення їх пов'язують лише з моментом державної реєстрації господарського товариства.

Першу думку поділяє В. М. Кравчук, називаючи такі відносини «спеціальними корпоративними», оскільки вони виникають з моменту укладення засновницького договору та їх змістом є взаємні права й обов'язки, пов'язані зі створенням товариства³³⁰. Дана позиція ґрунтується на нормі ст. 8 Закону України «Про господарські товариства», відповідно до якої засновники мають право укладати угоди від імені товариства до моменту його державної реєстрації. При цьому Закон встановлює, що ці угоди визнаються такими, що укладені з товариством, тільки за умови їх подальшого схвалення товариством.

Подібну позицію можна знайти в німецькому законодавстві, відповідно до норм якого засновниками до державної реєстрації товариства створюється попереднє товариство, яке наділене вузькоспеціальною правосуб'єктністю. Тобто даному об'єднанню належать деякі елементи, що властиві товариству (власна назва;

---

³²⁹ Бутрин-Бока Н. С. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних прав: монографія/ Н. С. Бутрин-Бока. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – С. 93.

³³⁰ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: автореф. дис. доктора юридичних наук: спец: 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Харків, 2010. – С. 65.

банківські рахунки), але воно здійснює свою діяльність лише для створення товариства. Також об'єднання може приймати майнові вклади від засновників, і зокрема нерухоме майно, та брати участь у діловому обороті. Після внесення до торгового реєстру як юридичної особи господарське товариство вважається створеним і до нього в порядку правонаступництва переходять усі майнові, зобов'язальні та корпоративні права, що були придбані попереднім товариством³³¹.

Однак така думка є достатньо дискусійною, оскільки відповідно до українського законодавства та наукової доктрини для виникнення корпоративних правовідносин та корпоративної правосуб'єктності зокрема не достатньо лише створити товариство. Так, моментом виникнення корпоративних відносин є особливий юридичний факт, а саме дата реєстрації господарського товариства³³². Тому всі відносини, які передують державній реєстрації, носять виключно організаційний характер та лежать поза межами регулювання корпоративного права і регулюються іншим цивільно-правовим інститутом (інститутом спільної діяльності).

Підтримуємо думку В. В. Луць, визначаючи відносини до державної реєстрації як організаційно-правові, що ґрунтуються на зобов'язанні, що виникло із засновницького договору (якщо такий укладено)³³³. Таке ж положення міститься і в ч. 4 ст. 87 ЦК України, де момент виникнення правосуб'єктності юридичної особи пов'язується з моментом державної реєстрації, тобто внесення відомостей до Єдиного державного реєстру.

Однак залишається питання щодо можливості фізичних осіб бути суб'єктом корпоративних правовідносин. У законодавстві та в науково-практичній доктрині передбачено, що правом участі в корпоративних правовідносинах наділяється особа з повною цивільною правосуб'єктністю. Постає питання щодо можливості вступати в дані відносини в якості засновника чи учасника юридичних

---

³³¹ Акіменко Ю. Ю. Правосуб'єктність господарського товариства та цивільно-правова відповідальність його засновників: порівняльно-правовий аналіз законодавства Німеччини та України /Ю. Ю. Акіменко// *Правова держава*. – 2011. – № 13. – С. 41.

³³² Васильєва В. А. Щодо питання про поняття корпоративного права / В. А. Васильєва // *Правове регулювання корпоративних правовідносин в Україні: матер. наук.-практ. семінару (28 лютого 2003)*. – Л., 2003. – С. 9.

³³³ Луць В. В. *Строки і терміни у цивільному праві: Монографія* / В. В. Луць. – К.: Юрінком Інтер. – 2013. – С. 239.

осіб корпоративного типу таких категорій осіб, як малолітні, неповнолітні, емансиповані та особи, які визнані у встановленому порядку обмежено дієздатними або недієздатними.

Відповідно до ч. 2 ст. 6 СК України та ст. ст. 31, 32 ЦК України малолітньою особою визнано дитину до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітньою – дитину у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років³³⁴.

Слід зазначити, що сучасне приватне право розглядає дитину повноцінним суб'єктом правовідносин, якій у силу її фізіологічних особливостей необхідний помічник, особа, яка від імені та в інтересах дитини буде здійснювати весь комплекс необхідних, дозволених законом, повноважень³³⁵.

Так, ст. 31 ЦК України передбачені права, які можуть здійснювати малолітні особи, а саме:

1) самостійно вчиняти дрібні побутові правочини (правочини, що задовольняють побутові потреби особи, відповідають її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосуються предмета, який має невисоку вартість);

2) здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Отож вище згадана норма не передбачає права малолітніх осіб самостійно виступати засновником юридичної особи, набувати корпоративних прав за цивільно-правовими договорами та самостійно їх здійснювати. Отже, аналіз норм ЦК України дає підстави стверджувати, що малолітні особи не можуть:

1) створити або взяти участь у створенні корпоративного товариства;

2) вступити в корпоративне товариство;

3) придбати частку (акцію) в корпоративного товариства;

4) придбати частку (акцію) в інших учасників корпоративного товариства³³⁶.

---

³³⁴ Сімейний кодекс України станом на 10.11.2016// Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – С.6.

³³⁵ Левковський Б. К. Защита прав ребёнка в отношениях по управлению имуществом / Б. К. Левковский // Международный научно- практический правовой журнал «Закон и Жизнь». – 2013. – № 10/3 (262). – С. 143

³³⁶ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо правового регулювання

Проте, з іншого боку, прямої заборони у нормативно-правових актах немає, тому можна вести мову про певні винятки з цієї ситуації. Так, ст. 242 ЦК України визначено, що правочини, які виходять за межі дрібних здійснюються законними представниками (батьками (усиновлювачами) або опікунами). Таким чином, такі особи «доповнюють» часткову дієздатність своїх дітей і вчиняють правочини від їх імені.

Водночас існують певні обмеження щодо здійснення правочинів батьками від імені малолітньої. Так, відповідно до ч. 2 ст. 177 СК України батьки малолітньої дитини не мають права без дозволу органу опіки та піклування вчиняти такі правочини щодо її майнових прав: укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, і зокрема договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири; видавати письмові зобов'язання від імені дитини; відмовлятися від майнових прав дитини³³⁷.

Проте слід зауважити, що набути від імені та в інтересах малолітньої особи корпоративні права у виробничому кооперативі батьки не можуть, оскільки членом кооперативу може бути фізична особа, яка досягла 16-річного віку і виявила бажання брати участь у його діяльності³³⁸. Крім цього, малолітня особа не може стати членом фермерського господарства, оскільки ним може бути дитина, яка досягла 14-річного віку³³⁹. Обмежено також можливість малолітніх осіб через представників ставати учасниками повного та командитного товариств, оскільки така участь передбачає здійснення підприємницької діяльності від імені товариства, а з положень ст. 35 ЦК України випливає, що підприємницькою діяльністю можна займатися за відповідних умов лише із досягненням шістнадцяти років.

Таким чином, малолітні особи не можуть самостійно здійснювати корпоративні права, за них у таких видах корпоративних товариств, як

обігу корпоративних прав). – С. 1. – Електронний ресурс - [Режим доступу]:

w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf351149147&pf35401

³³⁷ Сімейний кодекс України станом на 10.11.2016// Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – С. 177.

³³⁸ Закон України від 10.07.2003 «Про кооперацію» № 1087-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2004. - № 5. - ст. 10

³³⁹ Закон України від 19.06.2003 «Про фермерське господарство» № 973-IV//Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 45. - ст. 3

акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, приватне підприємство кількох засновників – фізичних осіб, здійснюють їх законні представники (батьки, опікуни, усиновлювачі), а участь малолітніх осіб у командитних та повних товариствах є взагалі неможливою.

Більш розширеними правами, порівняно з малолітніми, у сфері корпоративних правовідносин наділені фізичні особи віком від 14 до 18 років (неповнолітні). Г. С. Джумагазієва підкреслює, що неповнолітній – це суб'єкт права, який у межах встановленої дієздатності може самостійно здійснювати свої цивільні права і нести обов'язки³⁴⁰.

Статтею 32 ЦК України розкрито права, якими наділяються неповнолітні особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а саме:

- 1) самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;
- 2) самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;
- 3) бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;
- 4) самостійно укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунок).

Таким чином, дана стаття ЦК України передбачає можливість неповнолітніх осіб брати участь у заснуванні товариства та у здійсненні його діяльності. Також дана позиція підтверджується іншою нормою ЦК, а саме абз. 1 ч. 1 ст. 115, відповідно до якої неповнолітні особи як учасники юридичної особи можуть передати своє майно та інші майнові цінності, які мають назву інвестицій, у власність як вклад до статутного (складеного) капіталу.

Проте в даному випадку існують певні труднощі, які полягають у внесенні майна та коштів такими особами до статутного капіталу товариства, оскільки внесок є однією із форм розпорядження майном. Виходячи з цього твердження, у разі відчуження майна, яке не

---

³⁴⁰ Джумагазієва Г. С. Осуществление имущественных и личных неимущественных прав несовершеннолетних в гражданском и семейном праве: автореф. канд. юр. наук: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право/ Г. С. Джумагазієва. – Краснодар. - 2010. – С. 14

охоплюється поняттям заробітку, стипендії чи іншого доходу, неповнолітньому необхідна згода батьків (хоча б одного з них). Тому можна вести мову про певну обмеженість майнових прав неповнолітніх осіб у корпоративних правовідносинах.

Інший нормативно-правий акт, який регулює питання щодо заснування товариств, є Закон України «Про господарські товариства». У його нормах не вказано вік, із досягненням якого особа може стати учасником господарських товариств. Але правовий статус учасників підприємницького товариства (необхідність займатися підприємницькою діяльністю від імені товариства і нести додаткову відповідальність своїм майном) дозволяє визнати, що вказані особи повинні досягти 16-річного віку та набути з цього віку певного обсягу дієздатності.

Подібні норми містяться в Законі України «Про фермерське господарство» (п. 1 ст. 3), «Про кооперацію» (ч. 2 ст. 10), учасниками яких можуть бути фізичні особи 14-річного віку або 16-річного віку відповідно.

Слід також звернути увагу на таку особливу ознаку суб'єктного складу повних та командитних товариств: засновником (учасником) даних юридичних осіб можуть бути лише фізичні особи – підприємці. Так, для набуття статусу учасника в даних товариствах особа зобов'язана зареєструватися в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань як фізична особа – підприємець.

У конструкції визначення підприємницької діяльності законодавець використовує два критерії. Перший критерій визначає характер і мету діяльності, тобто вона повинна здійснюватися діяльність самостійно на свій ризик і мати на меті систематичне отримання прибутку. Інший полягає в самостійному характері такого роду діяльності, який має проявлятися в здатності особи своїми власними діями, від свого власного імені та на свій ризик брати участь у здійсненні підприємницької діяльності.

Більш широкий спектр ознак, якими повинен володіти неповнолітній для можливості реєстрації себе фізичною особою – підприємцем, міститься в науковій літературі, а саме: наявність мінімального розміру майна; встановлення мінімального віку неповнолітньої особи, якій може надаватися повна дієздатність (наприклад, у разі реєстрації шлюбу чи якщо особа записана матір'ю чи батьком дитини, то надавати право на заняття підприємницькою

діяльністю можна лише після настання 16 років); встановлення обов'язкового судового порядку надання повної дієздатності неповнолітнім особам, особливо тим, що не досягли шістнадцятирічного віку (у даному випадку доречно передбачити проведення психологічної експертизи, яка б підтверджувала здатність особи на здійснення підприємницької діяльності); введення в обов'язковому порядку здійснення правочинів на суму, що перевищує мінімальний розмір майна особи, лише за наявності письмової згоди законних представників (батьків, піклувальників) особи до досягнення нею повноліття³⁴¹.

Таким чином, для здобуття статусу суб'єкта підприємницької діяльності неповнолітній має виконати певні вимоги, однак слід відзначити, що статус суб'єкта підприємницької діяльності ніяк не обмежує неповнолітнього у можливості вступу в корпоративні правовідносини. Навпаки, даний вид діяльності є одним із випадків наділення неповнолітньої особи повною дієздатністю в порядку емансипації.

Відповідно до норм законодавства емансиповані особи мають такі ж права та обов'язки, як і особи, що досягли 18 років: вони самостійно укладають будь-які угоди, відповідають за договірними зобов'язаннями, за зобов'язаннями, що виникають внаслідок заподіяння шкоди³⁴². Однак, на відміну від самої дієздатності (як здатності особи своїми діями набувати для себе цивільних прав та обов'язків та їх здійснювати), емансипація не є здатністю або властивістю, що притаманна самій особі, а процесом набуття особою цих якостей.

У літературних джерелах ведеться також дискусія щодо можливості заснування й участі в господарських товариствах фізичних осіб, які визнані у встановленому порядку недієздатними (внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу) або обмежено дієздатними (внаслідок зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами).

Загалом під обмеженням дієздатності фізичної особи слід розуміти заборону особі на підставі рішення суду самостійно вчиняти

---

³⁴¹ Новгородська Н. В. Право неповнолітньої фізичної особи на заняття підприємницькою діяльністю / Н. В. Новгородська // Правова держава. – 2011. – № 13. – С. 71.

³⁴² Форманюк В. І. Вік як умова правосуб'єктності особи / В.І. Форманюк// Часопис цивілістики. – 2013. – В. 14. – С. 57.

правочини щодо розпорядження майном (оплатного і безоплатного відчуження, передачі в позику, найм тощо), одержання заробітку, пенсії, стипендії, інших доходів особи та їх розпорядження без згоди піклувальника. Недієздатними в законодавстві розуміють осіб, які не мають права вчиняти будь-які правочини, а всі правочини від їх імені та в їх інтересах вчиняє опікун.

З приводу даного питання в літературі визначено декілька напрямків. Так, О. Р. Кібенко стоїть на позиції неможливості участі даних осіб у товаристві, оскільки корпоративні права складаються як з майнової частини, так і з особисто немайнової, а представництво особистих інтересів відповідно до норм законодавства є неможливим³⁴³. Проте дана позиція є спірною, оскільки, як вважає В. М. Кравчук, таку позицію можна лише застосувати щодо заснування та участі в діяльності повних і командитних товариств³⁴⁴.

Відповідно до ч. 2 ст. 37 ЦК України особа, обмежена в цивільній дієздатності, може вчиняти лише дрібні побутові правочини, а за згодою піклувальника здійснюються дві групи правочинів: правочини щодо розпорядження майном, наслідком яких є припинення права власності або інших майнових прав обмежено дієздатної особи на майно, тобто на речі, сукупність речей, майнові права та обов'язки (ст. 181 ЦК України) (договори купівлі-продажу); інші правочини, які виходять за межі дрібних побутових. Відповідно до ст. 37 ЦК України відмова піклувальника дати згоду на вчинення правочинів, що виходять за межі дрібних побутових, може бути оскаржена особою, цивільна дієздатність якої обмежена, до органу опіки та піклування або суду.

Відтак, нормативно-правові акти не містять прямої заборони участі даних осіб у господарських товариствах, тобто дана категорія осіб має рівне правове становище з іншими учасниками корпоративних відносинах, попри певні межі та обмеження, які встановлені загальним цивільним законодавством. Але в даному випадку слід звернути увагу на механізм реалізації суб'єктивних корпоративних прав і виконання корпоративних обов'язків такими особами, враховуючи той факт, що корпоративні права самі по собі виходять за межі дрібного побутового правочину, тобто можуть бути

---

³⁴³ Кібенко Е. Р. Корпоративное право: учеб. пособие. – Харьков. – 1999. – С. 201.

³⁴⁴ Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. – К., 2005. – С. 125.

здійснені лише за згодою піклувальника.

Інше правове положення в законодавстві діє щодо недієздатних осіб. Так, здійснення угоди опікуном не усуває самого недієздатного з-поміж суб'єктів корпоративних правовідносин, оскільки всі правочини, що вчиняються опікуном, вчиняються від імені та в інтересах недієздатної особи. Тобто стороною правочину буде вважатися недієздатна особа, проте всі права, обов'язки та відповідальність буде нести опікун.

Однак дане правове положення можна застосувати лише щодо тих операцій, які не вимагають особистого здійснення. А враховуючи той факт, що корпоративні права за своєю природою складаються як з особистих, так і з майнових прав, то в даному випадку дані особи можуть брати участь через представника у всіх товариствах, крім тих, які вимагають особистої участі (повні та командитні товариства).

Для підтримання думки щодо можливості таких осіб бути учасником (засновником) господарських товариств слід звернути увагу на те, що відповідно до законодавства визнання громадянина недієздатним чи обмежено дієздатним не тягне за собою його виключення з переліку суб'єктів цивільного права. Тобто особі належить більшість цивільних прав та обов'язків, що виникли як до встановлення недієздатності (обмеженої дієздатності), так і після цього.

У даному аспекті цікавою є думка О. В. Макаренка, яка в дисертаційному дослідженні разом із субінститутами опіки й піклування розглядає такий субінститут цивільного права, як допомога дієздатній особі в здійсненні її прав та виконанні обов'язків у порядку ст. 78 ЦК України. Автор зазначає, що даний вид допомоги відрізняється від вищезгаданих правосуб'єктністю особи, якій надається допомога, оскільки вона повністю є дієздатною. Допомога надається лише через стан соматичного здоров'я, оскільки особа не в змозі самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки. Така особа зберігає право самостійно вчиняти будь-які правочини та інші юридично значущі дії. Окрім того, особа, якій надається допомога, не потребує навіть згоди свого помічника для вчинення правочинів³⁴⁵.

---

³⁴⁵ Макаренко О. В. Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних з наданням дієздатній особі допомоги у здійсненні її прав і виконанні обов'язків: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец.: цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право/ О. В. Макаренко – Харків, 2016. – С. 12.

Тобто такі особи можуть брати повноцінну участь у корпоративних правовідносинах.

Зазвичай у літературі з корпоративного права увага приділяється питанням участі в корпоративних відносинах фізичних осіб. Однак суб'єктами таких відносин є не лише учасники (засновники), а й самі товариства, які також наділяються певними правами та обов'язками як юридичні особи³⁴⁶.

Згідно з ст. 80 ЦК України юридична особа – організація, яка створена та зареєстрована у встановленому законом порядку. Як зазначає В. А. Васильєва, юридичними особами корпоративного типу є всі організаційно-правові види юридичних осіб, які створенні з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками³⁴⁷. Участь юридичної особи в корпоративних відносинах можлива в двоякій «іпостасі»: по-перше, як суб'єкт у відносинах зі своїми засновниками та учасниками; по-друге, як засновник чи учасник іншої корпоративної організації³⁴⁸. В обох випадках юридична особа стає носієм прав та обов'язків майнового й немайнового характеру, тому так само, як і фізична, повинна бути наділена правоздатністю і дієздатністю.

Слід погодитися з думкою В. Д. Примака, який доводить, що правосуб'єктність юридичних осіб (на відміну від правосуб'єктності осіб фізичних) не має природного характеру, тобто сам факт її визнання і здатність конкретної організації до її реалізації зумовлені низкою суто правових і соціально-економічних чинників³⁴⁹.

---

³⁴⁶ Луць В. В. Охорона прав підприємницьких товариств (корпорацій) як суб'єктів корпоративних відносин / В.В. Луць // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ) [текст]: Всеукраїнська науково-практична конференція: Збірник наукових праць / Ред. кол.: О. Д. Крупчан, В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Б. Саракун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 5.

³⁴⁷ Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / В. А. Васильєва. – Корпоративне право України: Підручник // В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва та ін.; За заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 96.

³⁴⁸ Так само. С. 6.

³⁴⁹ Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне

Повертаючись до розгляду складових елементів правосуб'єктності юридичних осіб, слід звернути увагу, що на противагу законодавцю, який розділяє у ст. 91, 92 ЦК України правоздатність та дієздатність юридичної особи, в науковій літературі дані категорії часто розглядають у нерозривній єдності через застосування терміну «правоздатність». Така думка пояснюється одночасним моментом виникнення цих елементів у юридичної особи, а саме з моменту державної реєстрації. Однак застосування такої позиції призводить до непотрібності вживання як самої категорії «дієздатність» так і правосуб'єктності загалом. Тому доцільно розділяти правоздатність та дієздатність юридичної особи.

У сучасній цивілістичній літературі багато уваги приділяється питанню визначенні виду правоздатності, якою наділяється юридична особа, а саме загальною чи спеціальною.

Слід зауважити, що до прийняття нового ЦК України юридичні особи мали спеціальну правоздатність: ст. 26 Цивільного кодексу УРСР визначала, що юридична особа має цивільну правоздатність відповідно до встановлених цілей її діяльності. Тобто кожна юридична особа мала права та обов'язки, визначені її статутом. Нині прихильники спеціальної правоздатності юридичної особи виходять з того, що обсяг цивільної правоздатності юридичної особи обмежується цілями та предметом її діяльності. Однак, як стверджує В. В. Кочин, спеціальна правоздатність суперечить принципу рівності учасників цивільних відносин, а тому не може бути застосована до юридичних осіб приватного права як до характерних його учасників³⁵⁰. Учений робить такі висновки на основі думки С. О. Іванова, який вказує, що такий вид правоздатності може бути застосований лише щодо діяльності юридичних осіб публічного права, зокрема тих, які є відповідними публічними органами та діють на основі публічного правопорядку³⁵¹.

Протилежна радянському законодавству позиція міститься в ст. 91 ЦК України, відповідно до якої юридична особа здатна мати такі ж

право; міжнародне приватне право/ В. Д. Примак. – ІДП НАН України. – К., 2005. – 37 с.

³⁵⁰ Кочин В. В. Цивільна правоздатність юридичної особи як ознака учасника приватних відносин / В. В. Кочин // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 11. – С. 87.

³⁵¹ Іванов С. О. Доктрина *Ultra vires* в діяльності юридичних осіб публічного права / С. О. Іванов // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 308.

цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині, тобто бути наділеною універсальною правоздатністю. У даному випадку слід звернути увагу і на положення ч. 3 ст. 91 ЦК України, якою встановлено, що певні види діяльності юридична особа може здійснювати винятково після отримання ліцензії. Законодавчо така ситуація визначена як обмеження правоздатності юридичної особи.

Однак варто погодитися з думкою О. І. Зозуляк, яка обґрунтовує положення, відповідно до якого ліцензування не впливає на обсяг цивільної правоздатності юридичних осіб, оскільки ліцензія є юридичним фактом, а цивільна правоздатність юридичної особи виникає не на основі дій, спрямованих на одержання ліцензії, а на основі закону, і саме законом визначається її характер та обсяг³⁵².

Таким чином, цивільну правоздатність юридичної особи можна визначити, як здатність мати цивільні права і обов'язки, що виникає з моменту створення юридичної особи, тобто внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань.

Дієздатність юридичної особи відповідно до ст. 92 ЦК України полягає в тому, що юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків та здійснювати їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону. Саме органи юридичної особи формують і виражають її волю, їхніми діями юридична особа здобуває цивільні права і бере цивільні обов'язки.

Також у літературі, крім таких елементів правосуб'єктності, як правоздатність та дієздатність виділяють ще такі складові як: а) майнова правосуб'єктність як здатність мати майно на певному правовому титулі (право власності, право господарського відання або оперативного управління тощо); б) особистісна правосуб'єктність як здатність мати особисті немайнові права та обов'язки; в) правочино(договоро)здатність, тобто здатність бути суб'єктом (стороною) правочину, зокрема договору; г) трансдієздатність – здатність бути представником, обирати собі представника і бути тим, кого представляють; д) тестаментоздатність – можливість бути спадкоємцем за заповітом; е) деліктоздатність – здатність нести

³⁵² Зозуляк О. І. Договір як правова форма реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб: автореф. канд. юрид. наук спец: 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О. І. Зозуляк. – Київ. – 2010. – с. 5.

відповідальність за порушення прав та обов'язків у відносинах з іншими учасниками цивільних правовідносин.

В. В. Луць серед вищезазначених складових цивільної правосуб'єктності юридичної особи виділяє ще й корпоративну правосуб'єктність як здатність бути суб'єктом (учасником) корпоративних відносин³⁵³. Однак наявність такої правосуб'єктності можливе лише в тих юридичних осіб, які мають корпоративний устрій, тобто засновані на об'єднанні майна і майнових прав учасників товариства та створенні статутного (складеного) капіталу товариства, поділеного на частки учасників пропорційно їх внескам³⁵⁴.

Корпоративною правосуб'єктністю законодавець наділяє не лише фізичних та юридичних осіб, а й державу та інші публічні утворення. Однак її правосуб'єктність є особливою, оскільки не є природним правом держави, а являє собою лише юридичну можливість забезпечення загальносуспільного інтересу в рамках правовідношення при реалізації іншими суб'єктами їхнього природного права³⁵⁵.

О. О. Первомайський розглядає правосуб'єктність держави у двох площинах: зовнішній і внутрішній. Перша полягає у виконанні державою покладених на неї функцій у правовідносинах з іноземними країнами, іноземними громадянами та особами без громадянства. Інша обумовлена можливістю держави виступати від імені всіх її громадян у відносинах з юридичними та фізичними особами. Водночас здійснення внутрішньої правосуб'єктності можливе лише при підпорядкованості державі, тобто встановленим нею загальнообов'язковим приписам (законам), єдиній законній владі, всіх суб'єктів на її території. У ситуації, коли окремі регіони не визнають

---

³⁵³ Луць В. В. Охорона прав підприємницьких товариств (корпорацій) як суб'єктів корпоративних відносин / В. В. Луць // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ) [текст]: Всеукраїнська науково-практична конференція: Збірник наукових праць / Ред. кол.: О. Д. Крупчан, В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Б. Саракун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 7.

³⁵⁴ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Цивільні правовідносини. Навчальний посібник. – К.: Істина, 2008. – С. 91.

³⁵⁵ Абдулаев М. И. Теория государства и права: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2003. – 268 с.

державної влади, то правосуб'єктність такої держави, як сукупності територій і населення, стає сумнівною³⁵⁶.

Слід відзначити, що елементи правосуб'єктності держави, АРК та територіальних громад у корпоративних правовідносинах такі ж, як і щодо фізичних та юридичних осіб, а саме правоздатність та дієздатність. Правоздатність держави – це стабільна правова категорія, яка виникає на підставі закону та є невідчужуваною і неподільною властивістю держави виступати суб'єктом права. Тому, на відміну від правоздатності фізичної особи, не є поняттям абстрактним, а має правову природу і виникає з моменту прийняття юридичного акту щодо оформлення (утворення) такої держави. Для України – це Акт проголошення незалежності України, прийнятий 24 серпня 1991 року та схвалений всенародним голосуванням 1 грудня 1991 року.

Дієздатність держави, на відміну від правоздатності, характеризується насамперед динамічністю та змінюваністю обсягу. Вона може як розширюватися, так і звужуватися відповідно до взятих державою на себе зобов'язань на міжнародній арені (через підписання багатосторонніх та двосторонніх угод) або законом при встановленні меж її втручання в певних сферах суспільного життя, враховуючи суспільні пріоритети, що визначені програмами державного розвитку окремих галузей³⁵⁷.

Аналізуючи норми глави 10 ЦК України, можна стверджувати, що держава, Автономна Республіка Крим, територіальні громади набувають та здійснюють цивільні права й обов'язки через органи державної влади або представників, якими можуть виступати фізичні та юридичні особи, органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування. Наведене підтверджується також і положеннями ч. 5 ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» – органи місцевого самоврядування від імені та в інтересах територіальних громад відповідно до закону здійснюють правоможності щодо володіння,

---

³⁵⁶ Первомайський О. О. Участь територіальних публічно-правових утворень в цивільних відносинах: проблеми теорії та практики: монографія. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 94.

³⁵⁷ Цивільний кодекс України: Коментар. – Х.: «Одісей», 2003. – С. 12 – 13.

користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності³⁵⁸.

Враховуючи вищезазначене, дієздатність держави та інших публічно-правових утворень дає про себе знати у двох взаємозалежних формах:

1) організаційній: утворення системи державних суб'єктів (державних органів та організацій) та наділення їх компетенцією щодо реалізації державних функцій;

2) функціональній: діяльність державних суб'єктів, які через виконання делегованих їм повноважень або наділення інших осіб спеціальними повноваженнями безпосередньо реалізують дієздатність держави³⁵⁹.

Таким чином, цивільна правосуб'єктність держави реалізується через інститут представництва в особі уповноважених органів державної влади, які діють в межах свої компетенції та через повірених осіб (державні (казенні), комунальні підприємства та установи, фізичні та юридичні особи), які діють на підставі доручення³⁶⁰.

Як обґрунтовує В. І. Борисова, законодавець застосовує інститут представництва для того, щоб не руйнувати основний принцип цивільно-правового регулювання у відносинах за участю публічних утворень, для яких основною ознакою є публічна влада. Тому органам влади надається статус юридичних осіб публічного права, однак дані суб'єкти не виступають в ролі владно-розпорядчого суб'єкта публічного права, а діють як рівні у правах з іншими учасниками цивільно-правових відносин³⁶¹.

Щодо такого елементу правосуб'єктності, як деліктоздатність, то слід звернути увагу на положення ст. 174 ЦК України, відповідно до якої держава як і будь-який інший суб'єкт цивільного права несе самостійну майнову відповідальність за своїми зобов'язаннями

---

³⁵⁸ Закон України від 21.05.1997 «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1997. – № 24. – ст. 170.

³⁵⁹ Так само. – С. 117.

³⁶⁰ Клименко О. М. Особливості правового становища держави як суб'єкта приватного (цивільного) права: автореф. дис. канд. юр. наук. спец.: цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О. М. Клименко. – Київ. – 2006 – 24 с.

³⁶¹ Борисова В. І. Публічні утворення як учасники / В. І. Борисова // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Вип. 10 – 2005. – С. 88-96.

майном, що є державною власністю, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення. При цьому держава не несе відповідальність за зобов'язаннями юридичних осіб, утворених державою, а утворені державою юридичні особи не беруть на себе цивільну відповідальність за зобов'язаннями держави. Винятки становлять ті випадки, коли Україна взяла на себе гарантію (поручительство) за зобов'язаннями суб'єкта цивільного обороту – юридичної особи або зазначені суб'єкти взяли на себе гарантію (поручительство) за зобов'язаннями держави.

Однак у літературі дана позиція законодавця піддається критиці, зокрема І. С. Шиткіна стоїть на позиції відповідальності фізичних осіб, оскільки «членами ради директорів можуть бути тільки фізичні особи ... члени ради директорів несуть перед суспільством відповідальність за збитки, завдані їх винними діями (бездіяльністю) ... виникає проблема можливості притягнення до відповідальності члена ради директорів – представника держави, який при голосуванні, по суті, виражав не власну волю, а виконував свідомо обіцяну директивою вказівку»³⁶².

Деякі вчені знаходять вирішення зазначеної проблеми у встановленні матеріальної відповідальності державних службовців за завдані збитки, викликані їх діями з представництва інтересів держави в акціонерних товариствах. І. І. Пишкін зазначає: «... слід визнати за доцільне введення законодавчої норми, яка встановлює повну матеріальну відповідальність державних (муніципальних) службовців, які здійснюють обов'язкове представництво публічно-правових утворень в акціонерних товариствах»³⁶³.

Проте зазначена точка зору, на погляд А. В. Руденко, є не зовсім вірною, оскільки, по-перше, державні та муніципальні службовці перебувають у трудових відносинах із відповідними органами публічно-правових утворень, отже, мова може йти в даному випадку про дисциплінарну відповідальність, передбачену за порушення чинного трудового законодавства³⁶⁴. Отож слід підтримати думку

---

³⁶² Корпоративное право: учебник для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция» / отв. ред. И. С. Шиткина. М., 2007. – С. 364 – 365.

³⁶³ Пышкин И. И. Представительство интересов публично-правовых образований в акционерных обществах // Законодательство. – 2003. – №10. – С. 44.

³⁶⁴ Руденко А. В. Субсидіарна відповідальність держави / А. В. Руденко // Право та інновації. – 2015. – № 1. – С. 156.

законодавця щодо відповідальності держави в корпоративних правовідносинах, оскільки протилежна позиція призводить до порушення трудового законодавства.

РОЗДІЛ 3. ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ І ОБОВ'ЯЗКІВ

3.1. Поняття здійснення корпоративних прав

Будь-який напрям у науці може формувати свої теорії, спираючись на загальні закономірності правового регулювання та використовуючи при цьому основні поняття правової науки³⁶⁵.

Здійснення суб'єктивних прав є складовою загальної проблеми реалізації норм права. Загальновизнаним у теорії права є те, що норми за характером передбачуваних ними правил поведінки поділяються на зобов'язуючі, які зобов'язують суб'єктів здійснити дії, що передбачені в нормі; забороняючі – приписують утримуватися від дій, які містяться в нормі права; уповноважуючі – дозволяють здійснити дії, які складають зміст даної норми.

Слід відзначити, що сама реалізація права в літературі розуміється не завжди однаково. Так, в одних випадках говорять про реалізацію права як про певний, суворо обумовлений процес здійснення правових приписів, як втілення цих приписів у поведінці людей. Досить типовим при цьому є визначення, відповідно до якого реалізація права виступає як така поведінка суб'єктів права, в якій втілюються приписи правових норм (правомірна поведінка), практична діяльність людей по здійсненню прав і виконанню юридичних обов'язків. Іншими словами, реалізація права розглядається як втілення у діях людей тих вимог, які в загальній формі виражені в нормах права, як конкретний прояв процесу правового регулювання³⁶⁶. Це найбільш усталене і поширене уявлення про реалізацію права.

В інших випадках реалізація права розглядається не тільки як процес або зовнішній вияв процесу правового регулювання, але й як його кінцевий результат. У даному аспекті реалізація права визначається як досягнення повної відповідності між вимогами норм

---

³⁶⁵ Спасибо-Фатеева І. В. Акціонерні товариства: корпоративні правовідносини. / Спасибо-Фатеева І. В. – Х.: 1998.

³⁶⁶ Пиголкін А. С. Общая теория права. / Пиголкін А. С. – М., 1996 г. – С.282.

здійснити відповідні вчинки або утриматися від їх здійснення і сумою фактично вчинених дій³⁶⁷.

Здійснення корпоративного права не може відбуватися поза правовідношенням³⁶⁸, адже прав без обов'язків не існує, «інша справа, що конкретні виконавці даних обов'язків не завжди точно наперед визначені»³⁶⁹.

С. С. Алексєєв визначає суб'єктивне право учасника правовідносин як забезпечену юридичними обов'язками інших осіб міру дозволеної поведінки, що належить уповноваженій особі для задоволення її інтересів³⁷⁰. За визначенням О. С. Иоффе, суб'єктивне цивільне право – це забезпечена цивільним законом міра дозволеної уповноваженій особі поведінки та можливість вимагати певної поведінки від зобов'язаної особи³⁷¹.

Традиційно цивільне (суб'єктивне) право характеризується через так звану «тріаду» можливостей. Відповідно до цієї характеристики володіння суб'єктивним правом означає для уповноваженої особи:

- 1) можливість поводитися певним чином;
- 2) можливість вимагати певної поведінки від інших суб'єктів цивільних відносин;
- 3) можливість звернутися в необхідних випадках до суду й інших органів, які мають юрисдикцію в цивільних справах, за захистом порушеного цивільного права³⁷². Стаття 12 ЦК України встановлює головні засади здійснення цивільних прав, під якими мається на увазі можлива поведінка уповноваженої особи, якій відповідає міра належної поведінки зобов'язаної особи.

---

³⁶⁷ Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. / Матузов Н. И. — Изд-во Саратовского ун-та, 1979.

³⁶⁸ Дет. див. Розділ 1.

³⁶⁹ Катаев Н.А. Теория государства и права / Катаев Н.А., Лазарев В. — Уфа, 1994. — 374 с. — С.178.

³⁷⁰ Алексеев С. С. Предмет советского социалистического гражданского права / С.С. Алексеев. — Учен. труды Свердловского юридического института: Т. 1. — Свердловск, 1959. — С.14.

³⁷¹ Иоффе О. С. Советское гражданское право. / Иоффе О. С. — М.: Юридическая литература, 1967. — С.89.

³⁷² Цивільне право України: підручник у 3 т. / [за ред. Є. О. Харитонова; А. І. Дршлюка]. — Одеса: Юридична література. — 2005. — Кн. 1. — С.35.

Принциповим положенням ст. 12 ЦК України є те, що особа здійснює своє цивільне право вільно, на власний розсуд. Це означає, що особа може на власний розсуд як здійснювати суб'єктивне право, так і використовувати його частково або не використовувати взагалі. Під здійсненням корпоративного права потрібно розуміти реалізацію тих можливостей, які передбачені змістом відповідного суб'єктивного права. Здійснення суб'єктивного права може відбуватися шляхом вчинення як фактичних, так і юридичних дій.

Деякі автори ототожнюють суб'єктивне право і його здійснення. Так, Ц. Я. Ямпольська стверджувала, що суб'єктивне право – це належне даній особі реально існуюче право, до реалізації якого можна приступити негайно чи яке уже знаходиться в стані реалізації³⁷³.

Пропонуючи розрізняти такі поняття, як «зміст суб'єктивного права» і «зміст здійснення права», В. П. Грибанов під здійсненням суб'єктивного права розумів зміст реальних, конкретних дій, пов'язаних із перетворенням можливої поведінки уповноваженої особи на дійсність. А саме співвідношення між поведінкою, яка утворює зміст суб'єктивного права, і поведінкою, яка становить зміст здійснення права, він визначав як співвідношення між «можливістю і дійсністю», крім того, як «співвідношення об'єктивного і суб'єктивного» і, насамкінець, як співвідношення «загального і конкретного, як співвідношення загального типу поведінки і конкретних форм її прояву в умовах даного конкретного випадку». В результаті автор зробив висновок, з яким важко не погодитись: «Якщо зміст суб'єктивного цивільного права може бути охарактеризований як загальний тип можливої поведінки уповноваженої особи, санкціонований об'єктивним правом, то зміст процесу його здійснення зводиться до здійснення уповноваженою особою реальних, конкретних дій, в яких знаходять свій вираз як воля самої уповноваженої особи, так і специфічні особливості даного конкретного випадку»³⁷⁴. Таке співвідношення можна застосувати і до здійснення суб'єктивного корпоративного права.

Кожна із правомочностей, які складають зміст суб'єктивного корпоративного права, має своє призначення. Суб'єкт корпоративних

³⁷³ Ямпольська Ц. Я. О субъективных правах советских граждан и их гарантиях / Ямпольська Ц. Я. // Вопросы советского государственного права – М.: Изд-во Акад. Наук СССР, 1959. – С.159.

³⁷⁴ Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав / Грибанов В. П. – М.: Статут, 2001. – 411 с. – С.45.

відносин має можливість здійснювати належні йому корпоративні права, які засновані виключно на законі, закріплені у внутрішніх актах господарського товариства та існують незалежно від волі і влади інших осіб.

При аналізі правовідношення з переходом можливості у дійсність доводиться двічі зустрічатися в процесі реалізації норми у правовідношенні: коли загальна абстрактна норма закону перетворюється в конкретні права та обов'язки учасників і коли права й обов'язки реалізуються в конкретних актах поведінки³⁷⁵.

Закладена в суб'єктивному праві можливість реалізується як у момент набуття корпоративного права, так і в момент його здійснення. Тим самим утворюються два способи здійснення корпоративних прав: їх набуття (придбання) і, власне, здійснення. Відповідно для переходу можливості у дійсність потрібне встановлення у нормах права і внутрішніх корпоративних актах необхідних умов, які стосуються цих двох моментів, а також їх виконання учасниками правовідносин. Такими умовами в суб'єктивному корпоративному праві є гарантії.

Поняття «гарантій» (від фр. – поручатися, забезпечувати) досить поширене у різних сферах людської діяльності. В юридичній літературі в питанні щодо гарантій реалізації права немає однозначності. Їх розглядають як гарантії реалізації норм права та як гарантії реалізації прав та обов'язків³⁷⁶. На думку М. Краснової, гарантії – це створення умов і надання таких юридичних засобів державою, за яких громадянин вільно і безперешкодно мав би можливість реалізувати закріплене за ним право³⁷⁷. П. М. Рабинович під гарантіями прав і свобод розуміє такі явища, які сприяють

---

³⁷⁵Болвачова Н. Е.Ограничения как средство гражданско-правового регулирования (философско-теоретический аспект). // Актуальные проблемы гражданского права: Сборник статей. Вып.7 / Под ред. О. Ю. Шиловцова. – М.: НОРМА, 2003. — 304 с. – С.10.

³⁷⁶Боброва Н. А. Гарантии реализации государственно-правовых норм / Боброва Н. А. – Воронеж: Изд.-во Воронежского университета, 1984. – С. 145; Синюкова Т. В. Юридические гарантии реализации прав и обязанностей советских граждан (вопросы теории): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Т. В. Синюкова – Свердловск, 1986.

³⁷⁷Краснова М. Право громадян на екологічну інформацію: проблеми гарантій, реалізації та захисту / М. Краснова // Право України – 1997. – № 3. – С. 42.

здійсненню прав і свобод людини, забезпечують її охорону та захист³⁷⁸. Тож гарантії, встановлені у нормативних актах є необхідними на стадії набуття, здійснення та захисту корпоративних прав.

Івлиєв Р. Ю. виходячи з єдності можливостей суб'єктивного права (вид і міра можливої поведінки володільця суб'єктивного права, можливість вимагати відповідної поведінки від інших (зобов'язаних) осіб і можливість звернутися у випадку необхідності до мір примусу для здійснення другої можливості) вірно зазначає, що гарантії здійснення прав повинні створити умови ефективної реалізації вказаних можливостей. У зв'язку з цим гарантії здійснення прав акціонерів, на думку автора, можна поділити на гарантії реалізації і гарантії захисту прав акціонерів. Гарантії реалізації прав спрямовані на забезпечення перших двох можливостей, а гарантії захисту прав – на забезпечення третьої можливості³⁷⁹.

Гарантію захисту майнових прав акціонерів закріплено в ч. 2 ст. 152 ЦК України. Мова йде зокрема про обов'язок акціонерного товариства, що проводить відкриту підписку на акції, щорічно публікувати у засобах масової інформації для загального відома річний звіт, бухгалтерський баланс, відомості про прибутки і збитки, а також іншу інформацію, передбачену законом.

В. П. Грибанов однією з найважливіших форм правових гарантій реального здійснення суб'єктивних прав називав юридичний обов'язок³⁸⁰. О. С. Іоффе також пов'язував гарантії реального здійснення суб'єктивного права з виконанням відповідного обов'язку. На підтвердження вказаного висновку він наводив наступні аргументи: «...в той час, як завдяки суб'єктивному праву створюється можливість здійснення певних дій для тих осіб, яким воно належить, обов'язок, якщо він навіть обумовлює активну діяльність його носія, врешті призводить до можливості здійснення певних дій іншими особами... Той, кому належить суб'єктивне право, може здійснити

---

³⁷⁸ Рабинович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / Рабинович П. М. – Харків: Право, 1997. – С.23.

³⁷⁹ Івлиєв Р. Ю. Пределы осуществления прав акционеров: дисс. кандидата. юрид. наук: 12.00.03 / Р. Ю. Ивлиев. – М., 2007. – 233 с.

³⁸⁰ Грибанов В. П. Гражданско-правовые обязанности: содержание и факторы, его определяющие / В. Грибанов, В. Ем // Вестник МГУ. Серия «Право». – 1984. – № 6. – С.54.

певну дію в результаті здійснення відповідних дій іншими особами. Навпаки, той, на кого покладений обов'язок, повинен здійснити відповідні дії для того, щоб відповідні дії могли бути здійснені іншими особами»³⁸¹.

Так, наприклад, у загальних зборах акціонерного товариства можуть брати участь особи, включені до переліку акціонерів, які мають право на таку участь, або їх представники. Таким чином, акціонер набуває права на участь в управлінні в результаті здійснення дій іншою особою – депозитарієм (зберігачем). Іншими словами, мова йде про реальність перетворення можливості у дійсність, яка забезпечується наявністю в нормах права певних обов'язків і відповідно їх суворим виконанням учасниками корпоративних правовідносин. Оскільки зовнішньою формою обмежень є обов'язок, то відповідно їм властиві характеристика і зміст, які притаманні обов'язкам.

Процес здійснення будь-якого права передбачає не лише наявність у одних суб'єктів можливостей щодо здійснення свого права, але й наявність у інших осіб кореспондуючих цьому праву обов'язків, оскільки, як зазначає С. С. Алексеев, «права, не забезпечені обов'язками, та обов'язки, не підкріплені правом вимоги, перетворюються на «юридичний нуль»³⁸².

Обов'язок – це забезпечена законом міра належної поведінки зобов'язаної особи у відповідності з вимогами уповноваженого. В. П. Грибанов і В. С. Ем зазначали, що необхідність – це характеристика сутності юридичних обов'язків³⁸³. При цьому сутність цивільно-правового обов'язку, на думку О. С. Иоффе, може бути виведена за допомогою зіставлення із сутністю суб'єктивного цивільного права³⁸⁴.

---

³⁸¹ Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / Иоффе О.С. – М., 2000. – С.561.

³⁸² Алексеев С.С. Общая теория права / Алексеев С.С. – М.: Юрид. лит., 1982. – С.85 - 89.

³⁸³ Грибанов В. П. Гражданско-правовые обязанности: содержание и факторы, его определяющие / В. Грибанов, В. Ем // Вестник МГУ. Серия «Право». – 1984. – № 6. – С.3

³⁸⁴ Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / Иоффе О. С. — М., 2000. – С. 562.

Законодавчою гарантією права особи на вільне здійснення нею цивільного права є положення ч. 2 ст. 12 ЦК України, згідно з яким нездійснення особою свого цивільного права не є підставою для припинення цього права, крім випадків, установлених законом. Отже, хоча особа може ставитися до цивільного права так, ніби воно їй не потрібне, це не означає, що котрийсь із державних органів може вирішувати питання про недоцільність володіння особою цим правом, за винятком окремих випадків. Спеціальні правила передбачені щодо використання майнових прав. Особа може не лише пасивно ставитися до свого майнового права, не використовуючи його, але й активно довести «непотрібність» для неї такого права, виражено відмовившись від нього.

Тому під *юридичними гарантіями* слід розуміти правові механізми за допомогою яких забезпечується набуття, здійснення і захист прав учасників корпоративних відносин. Їх встановлення з боку держави (державних органів) необхідне для попередження правопорушень на кожній із цих стадій.

Суб'єкт корпоративних відносин за своїм бажанням може відмовитися від реалізації наданої йому можливості, він може не здійснювати дії, передбачені законом і внутрішньокорпоративними актами, чи, навпаки, наполягати на них, якщо вони відповідають його інтересу. Тому корпоративне право слід розглядати також і в єдності з інтересами учасника (засновника), адже суб'єктивне корпоративне право – це міра можливої поведінки уповноваженого.

Під здійсненням корпоративних прав слід розуміти поведінку суб'єкта корпоративних правовідносин, спрямовану на реалізацію тих можливостей, які передбачені змістом корпоративного права, шляхом вчинення ним конкретних вольових дій. Здійснення корпоративних прав забезпечується гарантіями, які надають можливість безперешкодного здійснення учасником своїх корпоративних прав, їх охорону, а у випадку протиправних посягань – захист і поновлення. Однією із найважливіших форм правових гарантій здійснення таких прав є корпоративний обов'язок.

3.2. Межі здійснення корпоративних прав

Корпоративні права є одним із видів цивільних прав, тому як окремий видовий елемент системи особистих немайнових та майнових прав повинні підпорядковуватися загальному режимові існування цивільно-правової матерії, одним із проявів якого є обмеження

здійснення цивільних прав. При обмеженні права може мати місце не тільки повна неможливість здійснити право, а й часткове «утиснення» такої можливості, і тоді, коли особі забороняється конкретний спосіб здійснення права³⁸⁵. Встановленням обмежень реалізації права визначаються межі здійснення цього права.

Встановлення відповідних обмежень покликане забезпечити баланс інтересів учасників цивільних правовідносин та суспільства загалом шляхом визначення міри допустимої поведінки. Досягається вказаний паритет шляхом звуження дозволів, встановлення додаткових позитивних зобов'язань чи заборон, а їх порушення кваліфікується як неправомірна поведінка особи, що обумовлює застосування встановлених санкцій.

Найбільш характерними межами здійснення корпоративних прав є принципи здійснення права; права та інтереси товариства та його учасників; способи та строки здійснення права.

Межі здійснення корпоративних прав встановлюються законодавцем та самими учасниками підприємницьких товариств при розробці установчих документів та при вчиненні ними корпоративних правочинів (укладанні акціонерних договорів). Щодо законодавчо визначених меж здійснення досліджуваних нами прав доречно застосувати усталений у юридичній літературі поділ меж здійснення цивільних прав на *загальні* та *спеціальні*.

Науково-практична значущість такої класифікації полягає в тому, що при встановленні меж здійснення корпоративних прав відповідно до даної класифікації слід дотримуватись принципу ієрархічності законодавчих актів. Це означає, що межі здійснення корпоративних прав, які встановлені в законодавчому акті вищої юридичної сили, не можуть бути змінені законодавчим актом нижчої ієрархічної ланки.

Найбільш загально межі здійснення суб'єктивних цивільних прав визначені в Конституції України та ст. 13 ЦК України, відповідно до якої на учасника цивільних правовідносин при здійсненні ним суб'єктивних прав покладено обов'язок додержуватися моральних засад суспільства, утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдавати шкоди довкіллю або культурній спадщині та встановлено заборону вчиняти дії з наміром завдати шкоди іншій

---

³⁸⁵ Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія / О. О. Кот. – К.: Алерта, 2017. – С. 91 – 92.

особі, а також зловживати правом в іншій формі й використовувати права з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем на ринку, а також недобросовісну конкуренцію. Встановлені в ст. 13 ЦК України межі здійснення цивільних прав поширюються на всі їх види, і зокрема на корпоративні права.

Спеціальні межі здійснення корпоративних прав встановлені у Главі 8 ЦК України та законодавчих актах, положеннями яких визначені підстави, умови, порядок набуття (припинення) та особливості здійснення корпоративних прав учасниками окремих видів підприємницьких товариств. Так, якщо для прикладу взяти право на участь в управлінні акціонерним товариством, то нормами ЦК України встановлені межі здійснення права щодо участі в загальних зборах акціонерів та їх реєстрації (ч. 1 ст. 159); щодо представництва акціонера на загальних зборах (ч. 3 ст. 159); щодо прийняття загальними зборами рішень (ч. 4 ст. 159); щодо участі в наглядовій раді (ст. 160), виконавчому органі (ст. 161), аудиторській перевірці (ст. 162).

Втім, у Законі України «Про акціонерні товариства» деталізується порядок здійснення кожної можливості, які в сукупності визначають зміст права на участь в управлінні товариством. Так, у Законі встановлено принцип «1 акція – 1 голос», крім випадків проведення кумулятивного голосування (ст. 25); право голосу для власників привілейованих акцій з питань, передбачених у ч. 5 ст. 26 Закону; порядок прийняття рішень власниками привілейованих акцій та підрахунку їх голосів (ч. 6 ст. 26); порядок скликання та проведення загальних зборів акціонерного товариства, а також питання щодо витрати на їх організацію, підготовку та проведення (ст. 32); прийняття ними рішень (ст. 33). Статтею 34 Закону регламентовано право на участь у загальних зборах та складення переліку акціонерів, які мають таке право. Положення щодо надіслання повідомлення про проведення загальних зборів, порядок його надіслання, строки та дані, які повинні в ньому закріплюватися, містяться у ст. 35; а в ст. 36 визначено перелік документів, які надаються акціонерам, та документи, з якими акціонери можуть ознайомитися під час підготовки до загальних зборів; у ст. 38 закріплено право акціонера вносити пропозиції щодо питань, включених до їх порядку денного та внесення змін до порядку денного; у ст. 39 вирішено питання представництва акціонерів; ч. 3 ст. 40 містить положення щодо

реєстрації акціонерів та їх представників; порядок прийняття рішень загальними зборами (ст. 42) та спосіб голосування в тому числі бюлетенями та бюлетенями для кумулятивного голосування, а також право акціонерів на ознайомлення з формою бюлетеня до проведення загальних зборів (ст. 43); у ч. 3 ст. 45 зазначається про оголошення підсумків голосування на зборах та доведення акціонерів до відома про підсумки голосування протягом 10 робочих днів після закриття загальних зборів; ст. 47 врегульовує порядок скликання позачергових загальних зборів (і зокрема з ініціативи акціонерів); ст. 49 встановлює особливості проведення загальних зборів товариством, що складається з 1 особи; ст. 52 – оскарження рішення загальних зборів акціонерів.

У цьому Законі визначені також межі здійснення акціонером права на участь в управлінні справами товариства шляхом його участі в інших органах цієї юридичної особи та здійснення ними відповідних повноважень. Їх можна віднайти в положеннях Закону про обрання до складу членів наглядової ради (ч. 1 ст. 53) та їх повноваження (ч. 2 цієї статті); голови наглядової ради (ст. 54); засідання наглядової ради (ст. 55); комітети наглядової ради та корпоративного секретаря. У Розділі 9 містяться засади діяльності виконавчого органу, права та обов'язки їх членів (ст. 58); діяльність колегіального виконавчого органу, одноосібного виконавчого органу та припинення повноважень їх голови й членів визначені у ст. ст. 59 – 61 Закону.

З огляду на те, що акціонерні товариства функціонують у банківській, інвестиційній, страховій та інших видах господарської діяльності, межі здійснення корпоративних прав законодавчо встановлені також у Законі України «Про інститути спільного інвестування» від 5.07.2012 р. № 5080-VI, Законі України «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000 р. № 2121-III, Законі України «Про страхування» від 04.10.2001 р. № 2745-III, Законі України «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006 р. № 185-V, Законі України «Про депозитарну систему» 6.07.2012 р. № 5178-VI тощо.

Для прикладу, у ч. 1 ст. 18 Закону України «Про інститути спільного інвестування» визначено коло осіб, які мають право на участь у загальних зборах корпоративного фонду. Мова йде про осіб, які включені до переліку учасників корпоративного фонду або їх представників. Водночас на загальних зборах за запрошенням особи, яка скликає загальні збори, можуть бути присутні також представники компанії з управління активами, зберігача активів корпоративного

фонду, оцінювача майна корпоративного фонду, аудитора (аудиторської фірми) корпоративного фонду та посадові особи корпоративного фонду, незалежно від володіння ними акціями такого фонду. Таким чином, визначивши коло осіб, які мають право на участь у загальних зборах, законодавець у такий спосіб встановив межі права на участь у загальних зборах.

Отож наявність спеціального закону розширяє спектр законодавчого визначення меж здійснення корпоративних прав учасників тих підприємницьких товариств, на врегулювання корпоративних відносин між якими прийнятий відповідний нормативно-правовий акт. Оскільки прийняття цього закону зумовлене потребою відобразити специфіку і відповідно встановити більш детальну регламентацію корпоративних відносин для учасників окремого виду організаційно-правової форми товариства, то в такому законодавчому акті встановлені й межі здійснення окремих корпоративних правомочностей.

Важливе значення для локального врегулювання питань, пов'язаних із межами здійснення корпоративних прав, мають правила поведінки, які встановлені самими акціонерами в статуті товариства та інших положеннях. З цього приводу І. В. Спасибо-Фатєєва звертає увагу на те, що локальні корпоративні акти посідають вагоме місце для регулювання корпоративних відносин, адже законодавець помістив численні диспозитивні норми, що надають можливість самим учасникам товариств передбачити у своїх внутрішніх документах прийнятну модель поведінки. Це, на думку авторки, переконливо свідчить про перевагу приватного характеру корпоративного права над публічним, яке покликано виконувати обслуговуючу роль для розвитку приватних відносин і для належного здійснення прав їх суб'єктів у своїх інтересах та без перешкод для всіх інших осіб³⁸⁶.

Крім статутного регулювання, межі здійснення повноважень інших органів можуть визначатися як у положеннях, що регулюють діяльність окремих органів, так і у відповідних договорах, укладених із членами органів акціонерного товариства при обранні їх на відповідні посади (що буде розглянуто далі).

Повертаючись до питання меж здійснення права управління товариством, доречно проаналізувати окремі законодавчі прогалини,

---

³⁸⁶ Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С.48.

які негативно позначаються на можливості управління акціонерними товариствами.

Відомо, що для участі в загальних зборах, акціонерам надсилається письмове повідомлення про їх проведення та порядку денний кожному акціонеру, зазначеному в переліку акціонерів, складеному в порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України, на дату, визначену наглядовою радою у строк, не пізніше 30 днів до дати їх проведення. Повідомлення розсилає особа, яка скликає загальні збори, або особа, яка веде облік прав власності на акції товариства в разі скликання загальних зборів акціонерами. Втім, вказана дата не може передувати дню прийняття рішення про проведення загальних зборів і не може бути встановлена раніше, ніж за 60 днів до дати проведення загальних зборів. Детальніше спосіб та строк повідомлення про них акціонерів визначається статутом акціонерного товариства.

Надсилання такого повідомлення рекомендованим листом, безумовно, збільшує витрати товариства на проведення загальних зборів, тому для товариства, яке отримує незначні прибутки, законодавчо встановлена можливість самостійно визначати способи повідомлення є прийнятною. Наприклад, у Положенні про загальні збори публічного акціонерного товариства «Дніпропетровський стрілочний завод» від 28.03.2014. р. зазначається, що таке «...повідомлення здійснюється у порядку, встановленому чинним законодавством, шляхом надсилання простих листів за адресами, що зазначені у переліку власників акцій Товариства»³⁸⁷.

Втім, використання такого способу повідомлення водночас із можливістю заощадження коштів супроводжується для товариства ризиком унеможливлення в подальшому застерегти себе від неправдивих звинувачень акціонерів про неотримання ними подібного повідомлення, оскільки доказів такого повідомлення може не бути.

Враховуючи матеріали практики вирішення корпоративних спорів, слід зауважити, що ч. 5 ст. 61 Закону України «Про господарські товариства» та ст. 35 Закону України «Про акціонерні товариства» визначають обов'язковою умовою дійсності повідомлення про скликання загальних зборів товариств наявність у

---

³⁸⁷ Протокол № 1/2014 від 28.03.2014 р. Загальних зборів Публічного акціонерного товариства «Дніпропетровський стрілочний завод» // [Електронний Ресурс]. – Режим доступу: http://www.ds.z.dp.ua/ru/informatciya_dlya_obnarodowania.

такому повідомленні інформації про час і місце проведення зборів та інформації про питання, що будуть винесені на розгляд зборів. Відсутність будь-якої з цих складових у повідомленні, як і відсутність самого повідомлення, призводить до недійсності рішень, прийнятих на зборах, у разі їх наступного оскарження в суді. Дані способи виключають можливість використання телефонного повідомлення про дату, час та місце проведення загальних зборів учасників товариства у зв'язку з відсутністю жодних доказів змісту розмови. Роздрукування телефонних переговорів, які надані операторами мобільного зв'язку, підтверджують тільки факт з'єднання двох абонентів стільникового зв'язку певної тривалості та нічого іншого³⁸⁸.

У загальних зборах акціонерів можуть брати участь особи, включені до переліку акціонерів, які мають право на таку участь, або їх представники (ч. 1 ст. 34 Закону України «Про акціонерні товариства»). Єдиним обмеженням можна назвати відсутність права голосу у власників привілейованих акцій, оскільки останні не мають права управляти акціонерним товариством, якщо інше не передбачено його статутом. Положення ч. 1 ст. 34 цього Закону зумовлює необхідність складення переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, станом на 24 годину за три робочих дні до дня проведення таких зборів у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему. Згідно з ч. 2 цієї статті вносити зміни до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах акціонерного товариства, після його складення заборонено. Оскаржити відмову в задоволенні клопотання про внесення змін до реєстру упродовж вказаних трьох днів в господарському суді набувач акцій не може, оскільки у п. 19 Постанови Пленуму ВСУ від 24.10.2008 р. №13 зроблено застереження, що право на звернення до суду з позовом про визнання недійсним рішень органів управління товариства мають лише ті його акціонери (учасники), які були акціонерами (учасниками) на дату прийняття рішення, що оскаржується. Вимоги акціонера (учасника) товариства про визнання недійсним рішення органу управління товариства не підлягають задоволенню, якщо на момент його прийняття позивач ще не набув

³⁸⁸ Пункт 1.1. Довідки Вищого Господарського Суду України «За результатами узагальнення судової практики вирішення спорів про корпоративне управління та реалізацію корпоративних прав» - 2014 р. // [Електронний Ресурс]. — Режим доступу: <http://cct.com.ua/2014/01.02.2014vgs.htm>.

права власності на акції чи частку в статутному капіталі товариства, оскільки його корпоративні права не могли бути порушеними. Такий самий висновок міститься, наприклад, у постановах Постанови ВГСУ у справах № 5002-22/3767-2011, № К4/004-12, № 5002-24/3846-2012³⁸⁹.

Існування такого терміну зумовлене необхідністю забезпечити достовірність складання переліку акціонерів для участі в загальних зборах, адже перелік включених до нього акціонерів може постійно змінюватись аж до дня проведення загальних зборів. Тому в повідомленні про скликання загальних зборів (яке надсилається не пізніше, ніж за 30 днів) вказується дата складання переліку з урахуванням 3 робочих днів, на які повинен зважати акціонер при відчуженні та набутті права власності на акції.

Ми солідарні з науковою позицією, що з огляду на положення цієї статті, при зміні власника акцій на практиці може виникнути абсурдна ситуація, коли він не встигає включити себе до переліку акціонерів, хоча час для цього (3 робочих дні) ще залишається³⁹⁰.

Так, не заперечуючи виправданості запровадження законодавцем норми про граничний строк складання переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, вважаємо, що така норма є доречною для будь-яких правових підстав зміни власника акції, окрім випадку набуття права власності на акції в порядку спадкування. З урахуванням законодавчо визначеного строку для прийняття спадщини спадкоємець може набути право власності на акції упродовж вказаних трьох днів, що позбавлятиме його можливості участі в загальних зборах товариства. Тому діюча редакція ч. 2 ст. 34 Закону України «Про акціонерні товариства» невиправдано обмежує права спадкоємця, який став власником акцій за таких обставин, на участь у загальних зборах товариства. Задля врегулювання означеної нами ситуації пропонуємо доповнити абз. 1 ч. 2. ст. 34 Закону України «Про акціонерні товариства» положенням наступного змісту: «Дане правило не поширюється на акціонерів, які набули права власності на

---

³⁸⁹ Постанова Вищого Господарського Суду України від 13.06.12 р. // [Електронний Ресурс]. — Режим доступу: search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/SD120352.html.

³⁹⁰ Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції [«Матвеевські цивілістичні читання»], (Київ, 10 листопада 2011 р.). — К.: Алерта, 2012. — С.348-360.

акції в порядку спадкування пізніше вказаного терміну, до дня проведення загальних зборів».

Наглядним прикладом встановлення меж здійснення корпоративних прав через встановлення в законі заборон є ст. 158 ЦК України та ст. 31 Закону України «Про акціонерні товариства». Обидві статті визначають обставини, за яких акціонерне товариство немає права приймати рішення про виплату дивідендів та виплачувати дивіденди акціонерам.

Так, акціонерне товариство немає права оголошувати та виплачувати дивіденди до повної сплати статутного капіталу. Така вимога зумовлена його гарантійною функцією, оскільки статутний капітал визначає мінімальний розмір майна товариства і гарантує інтереси його кредиторам. Немаловажливим у цьому питанні є момент сплати статутного капіталу. Через те в Законі України «Про акціонерні товариства» обмеження у формі заборони щодо прийняття товариством рішення про виплату дивідендів та виплати дивідендів за простими і привілейованими акціями обумовлене реєстрацією звіту про результати розміщення акцій, яку здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Таке обмеження діє як на етапі сплати статутного капіталу при створенні акціонерного товариства, так і при його наступних збільшеннях. Оскільки статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю має таке ж функціональне призначення, що і статутний капітал акціонерного товариства, вважаємо за необхідне встановити подібні обмеження при прийнятті цими господарськими товариствами рішення про розподіл прибутку та його виплату.

В основі другого обмеження щодо оголошення та виплати акціонерним товариством дивідендів лежить співвідношення чистих активів товариства з розміром його статутного капіталу та резервного фонду (ч. 3 ст. 158 ЦК України). Подібне обмеження встановлено і в ст. 31 Закону України «Про акціонерні товариства». Проте законодавець вказує на ще один елемент, який слід враховувати при співвідношенні реальних та ідеальних показників майнового стану товариства. Так, відповідно до ч. 1 ст. 31 цього Закону акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати їх виплату за простими акціями в разі, якщо власний капітал товариства менший, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю. Аналогічна

заборона визначена і в ч. 3 цієї статті щодо виплати дивідендів за привілейованими акціями. У цьому випадку до уваги беруть розмір перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю, власники яких мають переваги щодо черговості отримання виплат у разі ліквідації.

Власний капітал товариства – це показник реального майнового стану та фінансової стабільності товариства. Розмір статутного та резервного капіталів – це показники ідеальні, які визначені в статуті товариства. Ідеальним показником також є різниця між розміром ліквідаційної вартості привілейованих акцій та їхньою номінальною вартістю, якщо акції того чи іншого класу надають їхнім власникам перевагу щодо черговості отримання виплат у разі ліквідації товариства, пропорційно частці належних акціонеру привілейованих акцій певного класу в загальній кількості привілейованих акцій цього класу. Перевищення розміру ідеальних показників над реальними свідчить про фінансову нестабільність товариства, тому виплата дивідендів призведе як до зменшення і так недостатнього для нормального функціонування акціонерного товариства, його власного капіталу.

Наступне обмеження торкається лише права на отримання дивідендів і обумовлене обов'язком акціонерного товариства викупити акції в акціонерів – власників простих та привілейованих акцій (ч. 2 ст. 31 Закону України «Про акціонерні товариства»). Акціонерне товариство зобов'язане викупити акції у власника простих акцій, якщо він зареєструвався для участі в загальних зборах та голосував проти: прийняття загальними зборами рішення про злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ товариства; зміну його типу з публічного на приватне; вчинення товариством значного правочину; зміну розміру статутного капіталу. Викуп привілейованих акцій товариство зобов'язане здійснити, якщо їхній власник голосував проти прийняття загальними зборами рішення про: внесення змін до статуту товариства, якими передбачається розміщення нового класу привілейованих акцій, власники яких матимуть перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат під час ліквідації акціонерного товариства; розширення обсягу прав акціонерів – власників розміщених класів привілейованих акцій, які мають перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат під час ліквідації акціонерного товариства.

З нашого погляду подібне обмеження доцільно встановити і на випадок отримання частини прибутку учасниками інших видів господарських товариств. Необхідність встановлення такого обмеження зумовлена обов'язком господарських товариств виплатити учаснику вартість частини майна товариства, що пропорційна частці цього учасника в статутному (складеному капіталі), якщо інше не встановлено установчими документами. Законодавчими актами передбачено чотири випадки, коли на господарське товариство покладається вказаний обов'язок, зокрема, якщо частку учасника в статутному капіталі викупило саме товариство, якщо учасник вийшов з товариства, вибув з товариства або його виключили з товариства. Таким чином, в результаті встановлення вказаного обмеження товариство не матиме права приймати відповідне рішення до того часу, поки не виплатить вартість частини майна, що пропорційна частці учасника в статутному капіталі.

Науково-практичний інтерес становить питання меж здійснення наступного виду корпоративних прав, які в юридичній літературі визначені як немайнові. Мова йде про право на одержання інформації про діяльність товариства, адже без точних відомостей про місце і час скликання загальних зборів учасників товариства, без ознайомлення з документами перед їх проведенням, бухгалтерськими документами, змістом внутрішніх документів та інформації про прийняття рішень щодо внесення змін до статуту товариства учасник товариства не зможе реалізувати й інші корпоративні права.

У Законі України «Про акціонерні товариства» межі здійснення права на одержання інформації про діяльність товариства встановлені у ст. 77 – 78. Зокрема, зазначено про строк надання (10 р. д.) копій документів; осіб (органів), уповноважених надавати такі документи; можливості встановлення плати, що зумовлена вартістю витрат щодо їх надання; право акціонера на ознайомлення із документами за місцезнаходженням товариства; зобов'язання товариства щодо необхідності мати власну веб-сторінку в мережі Інтернет; можливості отримання акціонерами додаткової інформації про діяльність акціонерного товариства за згодою виконавчого органу, або у випадках і порядку, передбачених статутом або рішенням загальних зборів товариства; щодо надання на вимогу акціонера переліку афілійованих осіб та відомості про належні їм акції товариства.

Водночас у Законі України «Про цінні папери і фондовий ринок» № 3480-IV від 23. 02. 2006 р. визначено перелік видів інформації про

діяльність акціонерного товариства: особлива, регулярна, річна, інсайдерська тощо. Відповідно шляхом встановлення способів їх надання чи отримання залежно від виду встановлені межі здійснення права на одержання цих видів інформації.

Обмеження в здійсненні учасниками права на одержання інформації можуть встановлюватись іншими актами законодавства. Здебільшого вони стосуються інсайдерської інформації, тобто такої, яка поширюється серед визначеного кола осіб. Вона визначається як неоприлюднена інформація про емітента, його цінні папери та похідні (деривативи), що перебувають в обігу на фондовій біржі, або правочини щодо них, у разі якщо оприлюднення такої інформації може істотно вплинути на вартість цінних паперів та похідних (деривативів), та яка підлягає оприлюдненню відповідно до вимог, встановлених Законом України «Про цінні папери і фондовий ринок» (ч. 1 ст. 44). Відповідальність за її розголошення передбачена зокрема в межах Кримінального кодексу України.

Тому в статуті товариства (Положенні про порядок надання інформації) необхідно встановити чіткий порядок надання (одержання) такої інформації; визначити коло осіб, які нею володіють, а також відповідальність за її розголошення.

У п. 6. ст. 58 Закону України «Про акціонерні товариства» визначено, що «виконавчий орган на вимогу органів та посадових осіб товариства зобов'язаний надати можливість ознайомитися з інформацією про діяльність товариства в межах, встановлених законом, статутом та внутрішніми положеннями товариства. Особи, які при цьому отримали доступ до інформації з обмеженим доступом, несуть відповідальність за її неправомірне використання». Тому контроль за процесом надання інформації з обмеженим доступом, і зокрема комерційної, конфіденційної, доречно покласти на голову виконавчого органу або директора (одноосібного виконавчого органу). Водночас наглядова рада, враховуючи її повноваження як контролюючого органу і такого, який здійснює захист прав акціонерів, повинна визначати порядок роботи з такою інформацією та її використання.

Задля втілення запропонованого режиму контролю за наданням такої інформації доцільно в статуті товариства (Положенні про надання інформації) обумовити, що «директор (голова колегіального виконавчого органу) зобов'язаний вести облік осіб, які мають доступ до інсайдерської інформації, шляхом відображення персональних

даних про них, а також про дату отримання інсайдерської інформації та її види. Облік осіб, які мають доступ до інсайдерської інформації, повинен відображати інформування цих осіб про внесення їхніх даних до обліку та інформування про наслідки розголошення або використання неоприлюдненої інформації. Порядок ознайомлення вказаних осіб з такою інформацією повинен засвідчуватись підписом особи, що її отримала в обліку надання інсайдерської інформації». Закріплення такого правила у внутрішніх документах гарантуватиме належне отримання такої інформації та попередити її розголошення.

Порядок роботи з інсайдерською інформацією та її використанням повинен встановлюватися наглядовою радою та бути невід'ємною складовою при укладенні трудових договорів з посадовими особами товариства, які мають доступ до неоприлюдненої інформації. Для цього доречно в ч. 2 ст. 52 Закону України «Про акціонерні товариства», якою визначена виключна компетенція наглядової ради, додатковим пунктом передбачити положення: «затвердження порядку роботи з інсайдерською інформацією та її використання».

Світова практика передбачає жорстку відповідальність за порушення законодавства про інсайдерську інформацію. Так, у 1964 р. проблема незаконного використання інсайдерської інформації сколихнула громадськість Сполучених Штатів Америки. Під час гірських розробок компанія Texas Gulf Sulphur виявила величезні родовища мінералів. Певний час ця інформація була невідома громадськості, і лише невелика група інсайдерів володіла нею. Віце-президент корпорації Чарльз Фогарті, знаючи цінність таких відомостей, купив 3,1 тис. акцій цієї компанії і заробив на підвищенні ціни величезну на той час суму – 150 тис. доларів США. Такі його дії потягли за собою відповідальність. Суд ухвалив, що Ч. Фогарті зобов'язаний публічно розкрити інформацію про знайдені родовища мінералів або утриматися від торгівлі на її основі, до тих пір, поки дані відомості не стануть доступні для решти інвесторів. Згідно із Законом Фогарті не мав права заробляти такі гроші на витратах непроінформованих трейдерів. Цей випадок став поштовхом до більш суворої відповідальності за використання інсайдерської інформації в США³⁹¹.

³⁹¹ Пізик Ірина. Основні положення про інсайдерську інформацію // Інтернет-джерело: «Правовий тиждень». — 28.08.2007 р. №35.

Щодо меж здійснення права на одержання інформації учасниками ТОВ /ТДВ необхідно зауважити, що в Законі України «Про господарські товариства» вони стосуються можливості надання учасникам у будь-який час книги протоколів; засвідчених витягів із книги протоколів; повідомлення учасників про проведення загальних зборів у спосіб, передбачений статутом, із зазначенням часу, місця проведення та порядку денного; строку надіслання такого повідомлення; можливості ознайомлення з документами, внесеними до порядку денного зборів.

Перелік такої інформації доцільно доповнити інформацією про висновки за річними звітами і балансами та ознайомлення із протоколом засідання ревізійної комісії. З огляду на те, що вказана інформація оголошується на загальних зборах товариства, учасники за наявності блокуючого відсотка голосів на зборах, не завжди мають можливість її отримати. Така інформація може бути необхідною також для учасника, який не був присутній на загальних зборах товариства.

Учасники, яким було доручено ведення справ повного товариства, зобов'язані надавати решті учасників на їх вимогу повну інформацію про дії, що виконуються від імені та в інтересах товариства. Це право поширюється на інформацію як внутрішньої, так і зовнішньої сфери діяльності товариства. Закріплення зазначеного права є важливою гарантією захисту прав усіх учасників повного товариства, адже не усі вони можуть бути уповноважені на ведення справ товариства, проте на всіх покладений обов'язок повної субсидіарної відповідальності перед кредиторами товариства. Через те в товаристві не може існувати інформації, доступ до якої для учасника товариства був би заборонений чи обмежений. Відмова учасника, якому доручено вести справи повного товариства, надати для ознайомлення відповідну документацію може мати правовим наслідком позбавлення його права на ведення справ товариства.

У п. «д» ст. 79 Закону України «Про господарські товариства» одним із прав вкладників командитного товариства є можливість ознайомлюватися з річними звітами та балансами товариства. Враховуючи те, що вкладник не має права на управління справами товариства, а довіряє свій внесок повним товаришам, важливою для таких учасників командитного товариства, окрім зазначеної, є інформація про склад командитного товариства, про працівників цього товариства, їх кваліфікаційні здібності, проведення переатестації, форми оплати їх праці, а також оплати їх діяльності (заробітна плата,

винагорода). Вважається, що така інформація повинна бути закритою, а її оприлюднення розцінюється як порушення прав особи. Однак така інформація потрібна учасникам та потенційним інвесторам господарських товариств для здійснення ними оцінки досвіду цих осіб та їхньої кваліфікації щодо корпоративного управління. Водночас вона є важливою для прогнозування можливого конфлікту інтересів, що вплине на стан справ у товаристві. Надання такої інформації дозволить збільшити конкурентоспроможність та потенційні можливості товариства, що позитивно впливатимуть на його привабливість в ринковому середовищі. З огляду на сказане доцільно внести відповідні зміни в Закон України «Про господарські товариства».

Вагоме значення в задоволенні інтересів учасників підприємницьких товариств мають межі здійснення майнових корпоративних прав, якими в юридичній літературі називають право на частку в статутному (складеному) капіталі товариства, право на одержання частини прибутку (дивідендів) товариства та право на одержання частини активів при ліквідації підприємницького товариства.

Неабиякий інтерес науковців зосереджений на з'ясуванні особливостей припинення корпоративних прав внаслідок переходу частки (її частини) учасника товариства до інших осіб на підставі укладання цивільно-правових договорів та спадкування.

Відомо, що акціонери публічного акціонерного товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства, тоді як акціонери приватного акціонерного товариства здійснюють таке відчуження з урахуванням переважного права на придбання акцій інших акціонерів цього товариства. Зокрема, у ч. 2 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» мова йде про те, що статутом приватного акціонерного товариства може бути передбачене переважне право його акціонерів на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі, якщо станом на дату прийняття такого рішення кількість акціонерів не перевищує 100 осіб. У разі, якщо статутом приватного акціонерного товариства передбачено переважне право його акціонерів на купівлю акцій, що пропонуються їх власником до продажу третій особі, таке переважне право реалізується відповідно до частин третьої – шостої цієї статті. Порядок реалізації переважного права акціонерів на придбання акцій приватного акціонерного товариства, що

пропонуються їх власником до відчуження (крім продажу) третій особі, встановлюється статутом такого товариства.

Втім, редакція ч. 2 ст. 7 Закону залишає відкритим питання поширення переважного право акціонерів на випадки відчуження акцій за договором міни та договором дарування акцій. Через неоднозначність відповіді на практиці вказані договірні моделі досить часто використовують для приховання фактично укладеного договору купівлі-продажу акцій. Безумовно, що такі правочини вважатимуться удаваними і доводити в суді факт їх вчинення зобов'язана особа, яка його оспорує. Це в свою чергу породжує певні процесуальні проблеми, пов'язані із доказуванням удаваності такого правочину, обранням способу захисту прав інших акціонерів при укладенні такого правочину; а також самою можливістю закріплення обмеження в статуті щодо дарування акцій третім особам³⁹².

На переконання авторів цієї роботи, при укладенні договору міни акцій на інші майнові цінності переважне право з певними умовностями можна було би передбачити для інших акціонерів у статуті, однак можливість його поширення на випадки дарування акцій є сумнівним з огляду на правове становище обдарованого.

Дискусійним видається врегулювання питання відчуження частки в проєкті Закону «Про товариство з обмеженою та додатковою відповідальністю». Необхідно зауважити, що в першій його редакції переважним правом на придбання частки після учасників цього товариства могло скористатися саме товариство. Втім, у редакції доопрацьованого Проєкту таке право для товариства вже не передбачено. Частка учасника переходить до товариства лише у випадку виходу учасника (ст. 21) або у зв'язку зі спадкуванням (правонаступництвом) чи ліквідацією учасника товариства (ст. 20).

У ЦК України вирішення питання про придбання товариством частки учасника віднесено до компетенції загальних зборів (п. 6 ч. 4 ст. 145). Подальша доля придбаної товариством частки визначена в ст. 53 Закону України «Про господарські товариства», відповідно до якої в разі придбання частки (її частини) самим товариством з обмеженою відповідальністю воно зобов'язане реалізувати її іншим

---

³⁹² Доказування удаваності правочину при даруванні акцій приватного акціонерного товариства третій особі: Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції. – [«Актуальні правові та організаційні проблеми публічного управління та судочинства»], (м. Кіровоград, 12-13 квітня 2013 р.).

учасникам або третім особам протягом строку, що не перевищує одного року, або зменшити свій статутний капітал відповідно до ст. 52 цього Закону. Протягом цього періоду розподіл прибутку, а також голосування і визначення кворуму у вищому органі проводяться без урахування частки, придбаної товариством.

Втім, переважного права на придбання акцій позбавлені акціонерні товариства. Так, у зв'язку з унесенням змін до Закону України «Про акціонерні товариства» від 03. 02. 2011 р., ч. 9 встановлено доповнення до ст. 7 цього Закону, яким не допускається переважне право акціонерного товариства на придбання акцій власної емісії, що пропонуються їх власником до відчуження третім особам. Така імперативна норма-заборона, очевидно, встановлена законодавцем з метою захисту інтересів самого товариства від зловживань акціонерів. Проте акціонери приватного акціонерного товариства, як і учасники товариства з обмеженою відповідальністю, у багатьох випадках незацікавлені в участі у товаристві третіх осіб. Більш зручним для них (якщо в учасників на даний момент немає необхідних для викупу коштів) може виявитися викуп акцій / частки товариством із метою їх подальшого продажу (протягом року) акціонерам / учасникам цього ж товариства. Така позиція підкріплена більш диспозитивними положеннями ст. 21 Другої директиви ЄС, яка дозволяє країнам – учасницям ЄС імплементувати в національне законодавство викуп акцій (часток) за певних основних та додаткових умов³⁹³.

Все ж, обумовлюючи переважне право товариства на придбання акцій (частки), необхідно враховувати інтереси його учасників та самого товариства. Тому в ст. 67 Закону України «Про акціонерні товариства» визначені обмеження щодо можливості такого викупу: неплатоспроможність товариства внаслідок такого викупу; власний капітал товариства є меншим, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості

---

³⁹³ Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/30/ЄС від 25.10.2012 р. в справі координації гарантій, які вимагаються в країнах-членах від товариств в розумінні ст.54 абз. 2 Договору про функціонування ЄС, з метою набуття їх рівнозначності, як для охорони прав учасників, так і третіх осіб у сфері створення акціонерного товариства а також утримання та зміни їх капіталу // [Електронний Ресурс]. — Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2012.315.01.0074.01.POL.

привілейованих акцій над їх номінальною вартістю, або стане меншим внаслідок такого викупу тощо. Зменшувати статутний капітал дозволено товариствам з обмеженою відповідальністю, якщо протягом строку, що не перевищує одного року, воно не реалізувало придбану ним частку своїм учасникам або третім особам. Відповідно до абз. 5 ст. 52 Закону України «Про господарські товариства» зменшення статутного капіталу допускається після повідомлення про це в порядку, встановленому статутом, усіх його кредиторів. У цьому випадку кредитори мають право вимагати дострокового припинення або виконання відповідних зобов'язань товариства та відшкодування їм збитків. Тому викуп товариством частки видається доцільним лише тоді, коли учасники зможуть викупити цю частку протягом року за умови, що це в подальшому не призведе до зменшення розміру статутного капіталу, встановленого в статуті товариства.

У Законі України «Про господарські товариства» не встановлений мінімальний розмір статутного капіталу для товариства з обмеженою відповідальністю. Однак про таку необхідність для належного забезпечення вимог кредиторів неодноразово зазначалося в роботах вітчизняних авторів. Запровадження альтернативних положень у проекті Закону «Про товариство з обмеженою та додатковою відповідальністю» свідчили би про дотримання балансу інтересів самих товариств, їх учасників та кредиторів. Тому необхідно доповнити Проект положенням про наслідки невиконання учасниками товариства обов'язку щодо викупу частки протягом строку, що не перевищує одного року.

Питання викупу акцій/часток можна більш чітко вирішити в акціонерному договорі чи договорі між учасниками, у якому доречно встановити обов'язок викупу учасниками акцій/часток, придбаних товариством, упродовж визначеного в договорі строку та відповідальність за невиконання цього обов'язку, адже в ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, за умови, що це питання регламентується статутом.

Що ж до відчуження акцій за договором застави, то відповідно до ч. 8 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» у разі виникнення права звернення стягнення на акції приватного акціонерного товариства у зв'язку з їх заставою відчуження таких акцій здійснюється з дотриманням переважного права акціонерів на

придбання цих акцій. Втім, переважне право акціонерного товариства на придбання акцій власної емісії, що пропонуються їх власником до відчуження третім особам, не допускається (ч. 9 ст. 7 Закону). Виходячи з наведеного раніше, на наш погляд, доречно було би надати товариству можливість у разі звернення стягнення на акції придбати такі акції в другу після акціонерів чергу.

У зв'язку із заставою акцій здійснюється операція щодо блокування цінних паперів (встановлення обмежень щодо обігу чи розміщення) на рахунку в цінних паперах депонента та/або клієнта на визначений строк та/або до настання певної події, пов'язаної зокрема з обтяженням їх зобов'язаннями, або операція щодо розблокування цінних паперів (зняття встановлених обмежень) на рахунку в цінних паперах депонента та/або клієнта. Ці операції переказу цінних паперів не призводять до переходу права власності на цінні папери. При їх здійсненні певна кількість або всі цінні папери, що обліковуються на рахунку в цінних паперах депонента, клієнта, блокуються/розблоковуються на рахунку в цінних паперах депонента (клієнта) шляхом здійснення відповідних облікових записів (п. 18 Положення НКЦПФР «Про провадження депозитарної діяльності»). У разі встановлення або зняття обмеження стосовно конкретного власника суд або уповноважений законом державний орган чи його посадова особа зобов'язані подати відповідне рішення депозитарній установі, у якій відкрито рахунок у цінних паперах цьому власнику, та Центральному депозитарію або Національному банку України, які відповідно до компетенції, встановленої цим Законом, здійснюють облік таких цінних паперів. Зазначена депозитарна установа вносить зміни до системи депозитарного обліку щодо встановлення обмеження стосовно цінних паперів конкретного власника до завершення робочого дня, коли отримано відповідне рішення, крім випадку, встановленого частиною третьою цієї статті ст. 7 (ч. 2 ст. 7 цього Положення).

У разі наявності обмеження прав на цінні папери, встановленого за розпорядженням власника таких цінних паперів для продажу зазначених цінних паперів на фондовій біржі, депозитарна установа відкладає внесення змін до системи депозитарного обліку щодо встановлення обмеження щодо цінних паперів конкретного власника до наступного робочого дня.

Депозитарна установа подає відповідно до Центрального депозитарію або до Національного банку України інформацію про

отримання нею відповідного рішення суду або уповноваженого законом державного органу чи його посадової особи про встановлення обмеження стосовно конкретного власника протягом того самого робочого дня, коли отримано таке рішення (ч. 3 ст. 7 цього Положення).

Депозитарна установа повідомляє суд або уповноважений законом державний орган чи його посадову особу про дії, вчинені за результатами отримання відповідного рішення про встановлення обмеження стосовно конкретного власника, протягом наступного робочого дня після отримання рішення (ч. 6 ст. 7 Закону України «Про депозитарну систему» від 6.07.2012 р. № 5178-VI).

Заставадавець може відчужувати заставлене майно тільки за згодою заставодержателя за умови переходу до нового заставодавця основного боргу, забезпеченого заставою. Крім того, відповідно до ст. 18 Закону України «Про заставу» від 2.10.1992 р. № 2654-XII, заставодавець зобов'язаний повідомити кожного із заставодержателів про всі попередні застави, а також про характер та розмір забезпечених цими заставами зобов'язань. Заставадавець зобов'язаний відшкодувати збитки, що виникли в будь-кого з його заставодержателів у результаті невиконання ним цього зобов'язання. Разом із тим, заставодержатель не має права розпорядитися предметом застави, крім випадків, установлених Законом України «Про заставу» (заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави тільки у випадку, якщо в момент настання строку виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, воно не буде виконане (ст. 20).

Порядок накладення арешту на акції та звернення стягнення на них врегульовуються також ЦК України, Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18. 11. 2003 р. № 1255-IV та Законом України «Про виконавче провадження» від 2. 06. 2016 р. № 1404-VIII.

Необхідно зауважити, що відповідно до ч. 1 23 Проекту Закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» звернення на вимогу кредиторів стягнення на частку (частину частки) учасника товариства в статутному капіталі товариства за боргами учасника допускається тільки на підставі рішення суду при недостатності для покриття боргів іншого майна учасника товариства. Водночас у Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженому Наказом Міністерством юстиції України від 22. 02.

2012 р. № 296/5 закріплено перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться в безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів. Зокрема, стягнення заборгованості на основі виконавчого напису можливе відповідно до п. 1 Переліку затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29. 06. 1999 р. № 1172, за нотаріально посвідченими угодами, що передбачають сплату грошових сум, передачу або повернення майна, а також право звернення стягнення на заставлене майно (в тому числі й на корпоративні права). Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про заставу» кредитор (заставодержатель) у силу застави має право в разі невиконання боржником (заставаодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами шляхом звернення стягнення на заставлене майно. Таким чином, звернення стягнення на частку може здійснюватися, окрім судового, і в позасудовому порядку. Тим більше, що ст. 149 ЦК України не передбачено звернення стягнення на частку учасника виключно на підставі рішення суду. Тому розглянута норма ст. 23 проекту Закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» потребує відповідного доопрацювання.

Перехід права власності на акції відбувається також у порядку спадкування. Для цього спадкоємці акціонера зобов'язані здійснити такі дії: 1) звернутися до державної нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини із заявою про прийняття спадщини і (або) про видачу свідоцтва про право на спадщину (якщо спадкоємець вже фактично прийняв спадщину); 2) після отримання свідоцтва про право на спадщину здійснити перереєстрацію прав власності на акції в зберігача, у якого померлим акціонером було відкрито рахунок у цінних паперах. Спадкоємець може звернутися із заявою про видачу свідоцтва про право на спадщину після спливу шестимісячного строку. Право на спадкування виникає в день відкриття спадщини.

Відповідно до ч. 7 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» переважне право акціонерів приватного товариства не поширюється на випадки переходу права власності на цінні папери цього товариства в результаті їх спадкування чи правонаступництва.

Видача свідоцтва про право на спадщину на майно, яке підлягає реєстрації, провадиться нотаріусом після подання правовстановлюючих документів про належність цього майна спадкодавцеві та перевірки відсутності заборони або арешту цього

майна, і зокрема наявності чи відсутності податкової застави та інших застав за даними відповідних реєстрів.

Для набуття права власності на акції спадкоємець повинен звернутися до депозитарної установи для внесення відомостей про себе, як нового власника цінних паперів. У ч. 2 ст. 4 Закону України «Про депозитарну систему України» зазначається, що набуття і припинення прав на цінні папери і прав за цінними паперами здійснюється шляхом фіксації відповідного факту в системі депозитарного обліку, що дає змогу ідентифікувати емісійні цінні папери і зазначених у цій системі осіб як власників цінних паперів та прав, що з них випливають. Внесення таких змін, і зокрема у випадку спадкування акцій, здійснюється виключно депозитарними установами.

Щодо спадкування часток у товаристві з обмеженою відповідальністю на практиці виникає проблема прийняття загальними зборами учасників рішення про вступ спадкоємця до товариства у випадку, якщо спадкоємцю належала частка в статутному капіталі, без якої неможливо скликати загальні збори?

Сьогодні законодавчо встановлені межі породжують більше запитань, ніж відповідей, адже в Законі України «Про господарські товариства» згода товариства на вступ до товариства з обмеженою відповідальністю є необхідною умовою, а в ЦК України така вимога відсутня і питання участі спадкоємців у товаристві вирішується учасниками товариства шляхом закріплення відповідного положення в статуті. Інших спеціальних норм, які б регулювали порядок набуття статусу учасника товариства з обмеженою відповідальністю при спадкуванні частки у ЦК України відсутні. Це означає, що за відсутності в статуті заборони на перехід частки в статутному капіталі товариства спадкоємець з моменту прийняття спадщини та отримання свідоцтва може вважатися набувачем частки з усіма правовим наслідками, які з цього випливають.

У зв'язку з відсутністю чіткого правового врегулювання виникають проблеми, пов'язані з різним тлумаченням судами відповідних норм та приймаються суперечливі рішення³⁹⁴. Тому ми

---

³⁹⁴ Рішення господарського суду Івано-Франківської області № 5010/674/2012-К-25/15 від 28 серпня 2012 р. [Електронний ресурс]. — Єдиний державний реєстр судових рішень України. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25812464>; Рішення господарського суду Львівської області № 27/134 (10) від 14.12.10 р. [Електронний ресурс] //

поділяємо наукову думку В. А. Васильєвої, що саме оборот корпоративних прав нині набуває особливого економічного інтересу. Маючи вартісну оцінку, вони потрапляють у сферу цивільно-правового регулювання і стають об'єктом цивільних прав. Корпоративне право слід розглядати як складний сукупний об'єкт цивільних прав, що складаються із самостійних суб'єктивних прав, які в сукупності становлять зміст корпоративного права. Серед них є права немайнового характеру та майнові права. Саме наявність майнових прав дозволяє ввести корпоративне право до цивільного обороту як самостійний об'єкт. Корпоративні права входять до спадкової маси і можуть набуватися в результаті спадкування³⁹⁵.

Цікавою є постановка питання Л. В. Сіщук щодо того, «...чи взагалі доцільним є отримання згоди інших учасників на отримання частки у статутному капіталі товариства, а також надання можливості закріплення такого положення в статуті товариства, що передбачено ч. 5 ст. 147 ЦК України? Адже право на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю є, першочергово, майновим правом, яке має набуватися з моменту прийняття спадщини спадкоємцями незалежно від волі учасників товариства з обмеженою відповідальністю. При цьому у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30.05. 2008 р. «Про судову практику у справах про спадкування» зазначається, що при вирішенні спору про спадкування частки учасника підприємницького товариства спадкується не право на участь, а право на частку в статутному (складеному) капіталі. Про це ж ідеться й у п. 4.7 Постанов Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р.».

Щодо повних та командитних товариств, то в юридичній літературі піднято питання про можливість створення таких товариств особою, яка буде єдиним повним учасником і немає спадкоємців, адже в таких випадках виникатиме питання відповідальності за зобов'язаннями товариства. Ю. Ю. Симонян вважає за потрібне заборонити на законодавчому рівні функціонування командитного товариства з єдиним повним учасником, який немає спадкоємців для усунення проблем у випадках смерті повного учасника, визнання його недієздатним, обмеження його цивільної дієздатності або визнання

Єдиний державний реєстр судових рішень України. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13063120>.

³⁹⁵ Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав / В. А. Васильєва // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 6. – С. 127.

безвісно відсутнім³⁹⁶. Така доктринальна позиція є спірною, щонайменше з двох причин: по-перше, вона не відповідає задекларованій у Конституції України рівності конституційних прав і свобод громадян (ст. 24), а по-друге, сам факт відсутності спадкоємців вагомо не впливає на погашення боргів такого товариства, адже воно здійснюватиметься за рахунок майна спадкодавця, що був єдиним повним учасником таких товариств. За таких обставин до територіальної громади в порядку відумерлості спадщини перейде у власність лише те майно, що залишилось після погашення боргів товариства.

У підсумку необхідно зауважити, що розглянуті нами межі здійснення окремих видів корпоративних прав є одним із елементів механізму регулювання корпоративних відносин. Вони встановлюються законодавцем та самими учасниками підприємницьких товариств з метою забезпечення балансу інтересів й узгодження їхніх можливостей, самого товариства, його кредиторів та суспільства загалом. Досягається вказана узгодженість відсутністю легального визнання в учасника товариства корпоративного права за його межами, що зумовлює захист законних інтересів та порушених прав інших учасників корпоративних відносин.

3.3. Зловживання корпоративними правами

Метою створення та діяльності підприємницьких товариств є насамперед одержання прибутку від своєї діяльності. Якщо мова йде про акціонерні товариства, які об'єднують велику кількість осіб на основі значних для них інтересів – майнових, то важко обійтися без порушення положень, встановлених у законі чи корпоративних нормах, а особливо тих, які залишаються поза межами належної регламентації. Такі порушення і можуть кваліфікуватися в окремих випадках як зловживання корпоративними правами.

Відповідно до ч. 3 ст. 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Суд може зобов'язати особу

---

³⁹⁶ Симонян Ю. Ю. Корпоративні відносини у командитних товариствах (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю. Ю. Симонян. – Одеса, 2010. – 20 с.

припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом (ч. 6 ст. 13 ЦК України). Подібна норма була відсутня у ЦК УРСР, однак теоретичні засади застосування поняття «зловживання правом» були розроблені юридичною наукою ще за радянських часів.

Більшість авторів розглядає зловживання правом як особливий тип цивільного правопорушення, що скоюється уповноваженою особою при здійсненні права, що їй належить, і пов'язаного з використанням недозволених конкретних форм у межах дозволеного цій особі загального типу поведінки³⁹⁷.

У судовій практиці здебільшого мова йде про ситуації, коли певні права учасника спору закріплені в законі, договорі, статуті юридичної особи тощо, але суд забороняє користуватися цими правами в той чи інший спосіб. Тривалий час сама можливість такого підходу була предметом численних дискусій. Так, М. М. Агарков вважав, що той, хто користується своїм правом (якщо воно у нього дійсно є), нікому не заподіює шкоди³⁹⁸. М. Й. Бару вважав, що зловживання правом завжди зовні спирається на суб'єктивне право і формально не суперечить об'єктивному праву³⁹⁹.

На думку В. М. Коссака, зловживання правом означає, що уповноважена особа допускає недозволене використання свого права, порушує міру і вид поведінки, визначені законом, посилаючись при цьому на формально належне їй суб'єктивне право⁴⁰⁰.

М. О. Стефанчук визначає зловживання правом як поведінку з наміром завдати шкоди (шкани) або «без наміру такого завдання», при цьому шкана характеризується умисною формою вини щодо

---

³⁹⁷ Гражданское право / [под ред. Е. М. Суханова]. – М.: БЕК, 2003. – Т.1. – С.391.

³⁹⁸ Агарков М. М. Проблемы злоупотребления правом в советском гражданском праве / М. М. Агарков // Известия АН СССР. – № 6. – С. 429.

³⁹⁹ Бару М. М. О статье 1 Гражданского кодекса / М. М. Бару // Советское государство и право. – 1958. – № 12.

⁴⁰⁰ Цивільне право України: підручник у 2 кн. / [О. В. Дзера (керівник авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової]. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – Кн.1. – 720 с.

заподіяння шкоди іншій особі, а зловживання «без наміру» – виною у формі необережності⁴⁰¹.

Для того, щоб не вдаватись до розгляду численних теорій та форм зазначеної конструкції, вважаємо, що однією з найбільш поширених та проблематичних в корпоративних відносинах можна вважати шикану. Це дії власника суб'єктивного права, які здійснюються з єдиним наміром завдати шкоду іншій особі. При цьому шкода в даному випадку повинна розумітися в найширшому розумінні і включати в себе не тільки прямі майнові втрати, але і всі інші негативні наслідки (наприклад, неможливість реалізації корпоративних прав), які можуть виникнути внаслідок зловживання правами, належними учасникам. Це якраз і буде визначальним критерієм при кваліфікації зазначеного правопорушення як зловживання правом. Вказана форма знайшла своє втілення у ч. 3 ст. 13 ЦК України.

Слід відзначити, що не тільки шкідливими діями суб'єкта, а і його бездіянням можна заподіяти істотну шкоду. Так, коли акціонер – власник контрольного пакету акцій, без голосу якого неможливим є прийняття жодного рішення, відмовляється голосувати (бездіяльність) спеціально для того, щоб не було прийнято важливе рішення і цим прагне завдати шкоди зацікавленим особам, то таку поведінку слід кваліфікувати як шикану, за яку і повинен відповідати зазначений акціонер. При цьому слід враховувати, що запропонований нами підхід, як і інші, не може бути безспірним, але він широко застосовується у корпоративних правовідносинах.

Отже, зловживання завжди пов'язане зі здійсненням учасником свого корпоративного права. Воно може відбуватися як шляхом дій, так і шляхом утримання від їх вчинення.

Судова практика виходить з того, що склад зловживання правом першого виду не може бути чітко визначений у законі. Простіше кажучи, мова йде про відсутність у законодавстві спеціальних норм, які забороняли би подібні дії. Саме через це виникає необхідність у застосуванні загального поняття зловживання правом. У літературі з цього приводу наводяться приклади переважно побутового характеру, як-от викопування власником земельної ділянки колодязя з єдиною метою відвести воду у сусіда тощо. Між тим судова практика свідчить про відсутність прикладів зловживання правом цього виду в

---

⁴⁰¹ Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / М. О. Стефанчук. – С.13.

підприємницькій діяльності через наявність тут головної, визначальної мети – отримання прибутку⁴⁰².

Вже традиційним стало те, що міноритарні учасники практично позбавлені можливості впливати на діяльність товариства, а іноді й отримувати прибуток від такої діяльності. При цьому учасники – мажоритарії досить часто використовують свої права у власних інтересах, навіть тоді, коли такі інтереси суперечать потребам міноритаріїв. При існуванні правила «одна акція – один голос» акціонери з пакетом менше, як 10 % акцій не мають реальних важелів управління товариством. Вони не можуть розраховувати на представництво, а отже, представлення своїх інтересів у наглядовому і виконавчому органах товариства. Це дозволяє мажоритарним акціонерам спрямовувати діяльність АТ у вигідному їм напрямку, наприклад, затягувати або зривати проведення загальних зборів з метою досягнути відсутності деяких дрібних акціонерів при вирішенні питання; силою належних їм голосів мажоритарії можуть прийняти рішення про не виплату дивідендів тощо. Тому цілком очевидним є те, що такі дії підпадають під поняття зловживання правом.

Слід підтримати думку В. П. Грибанова, що проблема зловживання суб'єктивним правом тісно пов'язана з необхідністю вирішення питання про межі здійснення права. Якщо підходити до здійснення суб'єктивного права як до категорії, що пов'язана з певними правовими межами і обмеженнями, то мажоритарій, використовуючи своє право, повинен робити це з урахуванням інтересів товариства і його учасників та дотримуватися такого балансу. У протилежному випадку, як зазначають аналітики, небажання мажоритарних акціонерів здавати свої позиції і послаблювати вплив призвело до того, що бути міноритарним акціонером нині не вигідно. Це, у свою чергу, пов'язано з відсутністю попиту на незначні пакети акцій товариства і зниженням рівня портфельних інвестицій. Основною ж проблемою залишається те, що довести наявність у діях значних акціонерів зловживання правом практично неможливо. Саме тому подібні прояви відносять до категорії «безкарного зловживання правом».

---

⁴⁰² Теньков С. Коментар судової практики вирішення корпоративних конфліктів / С. Теньков // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – Юрінком Інтер, 2005. – № 12. – С.146 – 148.

У практичній діяльності суддів здійснити кваліфікацію правопорушення як зловживання правом досить складно. Цього не дозволяють їм зробити скоріше за все не інтелектуальні здібності, а відсутність єдиного теоретичного підходу до зазначеного поняття. У сфері корпоративних відносин як зловживання правом розглядається перетворення ТОВ у ПрАТ з єдиною метою – позбавити учасника ТОВ, що виходить, права на отримання частини майна цього ТОВ (ст. 54 Закону України «Про господарські товариства»). Так само можна розглядати і технології, згідно з якими працівників АТ умовляють передати пакети своїх акцій до статутного фонду ТОВ або ПрАТ, що фактично є їх відчуженням і унеможливорює наступне вільне розпорядження працівниками своїми акціями.

Існує ціла категорія судових справ, у яких розглядається ситуація, коли за допомогою різноманітних реорганізацій АТ як підприємства намагаються або позбавити інших акціонерів своїх акцій, або ж отримати майнові преференції. Цілком очевидно, що з огляду на усталену практику з питань реорганізації, сучасні автори вже віднесли порушення права на проведення реорганізації до однієї з форм зловживання правом і називають її недобросовісною за умови, якщо вона має ознаки недобросовісності⁴⁰³. Серед таких ознак В. М. Кравчук виділяє ухилення від виконання зобов'язань і ускладнення їх виконання.

На наш погляд, основні ускладнення, які виникають у правозастосовчій практиці, пов'язані з тим, що кваліфікація того чи іншого випадку використання права на шкоду іншим особам проводиться на підставі суб'єктивної оцінки суддів і процес доказування таких випадків є досить непростим. Більше того, виходячи з чисто формальної точки зору, ті, хто «зловживає» при здійсненні корпоративних прав, досить часто виявляються правими.

З наведеного виникає принципове питання: а чи існують якісь певні критерії, за якими можна відокремити зловживання правом від дій, що такими не є? Ми поділяємо думку зазначеного автора, який вважає, що у суді треба з'ясувати передусім економічне підґрунтя дій, які позивач визначає як зловживання правом. Так, коли реорганізація

---

⁴⁰³ Мельник А. Проблема злоупотреблением правом в корпоративных конфликтах / А. Мельник // Юридическая практика. – 2005. – № 19 (385) – (10 травня); Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / Кравчук В. М. – К.: Істина, 2005. – 720 с. – С. 716.

здійснюється з метою отримання додаткових інвестицій і вони фактично надані на тривалий строк, то про зловживання правом мова не йде. Подібне можливо, наприклад, у ситуації, коли інвестор надав згоду здійснити інвестицію лише у товариствах певних організаційно-правових форм. Так само слід підходити до ситуації, коли здійснюється додаткова емісія акцій, у результаті якої «розминаються» пакети акцій окремих акціонерів. Втім, практика свідчить, що досить часто представник АТ – відповідача у такій справі заявляє, що йому зовсім нічого не відомо про те, навіщо загальні збори прийняли рішення про додаткову емісію, але це відомо власнику контрольного пакета акцій⁴⁰⁴. С. Теньков вважає, що це серйозний аргумент на користь наявності зловживання правом, особливо за умови, коли постраждалі акціонери наводять переконливі аргументи з цього приводу.

Звичайно, описати всі випадки зловживання правом практично неможливо. У Франції при вирішенні подібних питань судами застосовується концепція «зловживання правом», відповідно до якої межі здійснення права зумовлені тим, чи порушуються при цьому права та інтереси інших осіб. Якщо ж права порушуються, то чи є такі порушення розумними з точки зору звичаїв ділового обороту і норм етики, і чи отримає особа, права якої порушені, справедливу компенсацію (дане застереження є абсолютно слухним у контексті особливостей реалізації господарських інтересів). Арбітражний процесуальний кодекс Російської Федерації в ст. 41 прямо передбачив: «Особи, що беруть участь у справі, повинні добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами. Зловживання процесуальними правами осіб, що беруть участь у справі, тягне за собою для цих осіб передбачені даним Кодексом несприятливі наслідки»⁴⁰⁵. Такі норми доречно було би передбачити й у Законі України «Про акціонерні товариства».

Визнання зловживання правом цивільним правопорушенням зумовлює необхідність встановлення санкцій за такі дії. Щодо

---

⁴⁰⁴ Степанов Д. И. Правопреемство при реорганизации в форме выделения / Д. И. Степанов // Вестник Высшего арбитражного суда РФ. – 2002. – № 8. – С.142 – 148.

⁴⁰⁵ Крапивин О. М. Комментарий к Федеральному закону «Об акционерных обществах» (постатейный). / О. М. Крапивин, В. И. Власов. – М.: ИКФ Омега-Л, 2002. – С. 82.

настання можливих наслідків за зловживання правом, то до них можна віднести (1) зобов'язання судом учасника припинення останнім зловживання своїми суб'єктивними правами, а також застосувати інші наслідки (ч. 6 ст. 13 ЦК України). Відповідно до ч. 3 ст. 16 ЦК України (2) суд може відмовити в захисті цивільного права та інтересу; (3) позбавлення особи конкретного права чи обмеження її цивільної дієздатності (ст. ст. 36 – 37 ЦК України). М. О. Стефанчук виділяє й такі наслідки зловживання суб'єктивним правом як позбавлення судом учасника доходів та повноважень, якщо такі були набуті під час зловживання своїм корпоративним правом; (5) усунення учасником за власний кошт негативних наслідків; (6) застосування інших наслідків, встановлених законом чи внутрішньокорпоративними актами.

Зокрема, ст. 16 ЦК України наводить такі способи захисту прав та інтересів: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконним рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади тощо.

Корпоративні права учасників (засновників) можуть бути захищені судом іншим способом, що встановлений законом або договором. Зокрема, Законом України «Про господарські товариства» та Законом України «Про акціонерні товариства» зазначаються особливі способи захисту учасників товариств, наприклад: визнання недійсним рішень загальних зборів акціонерів; вимога про надання товариством інформації про його діяльність; вимога про виплату дивідендів, про отримання частини прибутку при ліквідації товариства тощо. Вони впливають із основних способів захисту прав, конкретизуючи способи захисту стосовно сфери корпоративних відносин.

Отож наслідки зловживання корпоративними правами тягнуть за собою відповідні способи їх захисту, передбачені законодавством, внутрішньокорпоративними нормами, чи договором. Згідно чинного законодавства учасниками застосовуються такі форми захисту корпоративних прав, як самозахист, позасудова і судова форми захисту.

На сьогоднішній день судова практика, пов'язана із кваліфікацією діяння (бездії) як зловживання правом ускладнюється відсутність

загальноприйнятого критерію для кваліфікації дій учасників цивільних правовідносин як зловживання правом і тим, що запропоновані в теорії критерії такої кваліфікації не можуть бути визнані вдалими.

Щодо зловживань у корпоративному праві, то тут гостро стоїть проблема законодавчого (зокрема, пов'язані із вступом в дію Закону України «Про акціонерні товариства» та виробленням практики його застосування, проект Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю») та відомчого регулювання і встановлення механізму захисту прав учасників корпоративних правовідносин, що передбачав би відповідальність за конкретні види порушень прав інших учасників.

Під зловживанням суб'єктивним корпоративним правом ми розуміємо поведінку учасника корпоративних відносин, наслідком якої є завдання шкоди іншим суб'єктам (суб'єкту) цих правовідносин. Зловживання може виражатися і в інших наведених раніше формах. Воно завжди пов'язане зі здійсненням корпоративного права. Проте права суб'єктів зазначених відносин можуть порушуватися і внаслідок бездіяльності учасника (засновника). Під зловживанням ми також розуміємо особливий тип цивільного правопорушення, що скоюється суб'єктом корпоративних відносин, яке пов'язане з використанням недозволених конкретних форм у межах дозволеного загального типу поведінки.

3.4. Поняття та особливості виконання корпоративних обов'язків

Хоча словосполучення «корпоративні обов'язки» у положеннях чинного законодавства України не застосовується, вони покладаються на засновників і учасників господарських товариств. Перелік цих обов'язків визначений у статті 117 ЦК України та в статті 11 Закону України «Про господарські товариства»:

- а) додержувати установчих документів товариства і виконувати рішення загальних зборів та інших органів управління товариства;
- б) виконувати свої зобов'язання перед товариством, в тому числі і пов'язані з майновою участю, а також вносити вклади (оплачувати акції) у розмірі, порядку та засобами, передбаченими установчими документами;
- в) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства.

В Законі України «Про акціонерні товариства» передбачається наступний перелік обов'язків акціонерів: 1) дотримуватися статуту, інших внутрішніх документів АТ; 2) виконувати рішення загальних зборів, інших органів товариства; 3) оплачувати акції у розмірі, в порядку та засобами, що передбачені статутом АТ; 4) не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства. Новелою Закону є те, що статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання. Акціонери можуть мати інші обов'язки, встановлені цим та іншими законами (ст. 29).

На практиці норма зазначеної статті виявила свою недієвість та неоднозначне тлумачення. Так, в одному й тому ж пункті (п. 2.20) Постанов Пленуму ВГСУ від 25.02.2016 р. №4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» зазначається, з одного боку, що «участь у загальних зборах та голосування на них є правом, а не обов'язком учасника (акціонера, члена). Незалежно від кількості акцій (часток), якими володіє учасник (акціонер), у господарського суду немає підстав для прийняття рішень про спонукання учасника (акціонера) зареєструватися та взяти участь у загальних зборах»; а з іншого боку, «водночас судам слід враховувати, що відповідно до ч. 1 ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання»⁴⁰⁶.

Комплекс корпоративних обов'язків є складним і їх можна поділити на такі види: *основні* – це обов'язки, властиві учасникам будь-якої господарської організації, *спеціальні* – їхня наявність пов'язана з участю у певному виді господарського товариства; *локальні* – передбачені установчими документами та іншими актами конкретної господарської організації.

---

⁴⁰⁶ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16/print1503127111313>
990.

Одним із основних обов'язків учасників товариства є *необхідність додержуватися установчих документів товариства та виконувати рішення загальних зборів* незалежно від того, чи брали вони участь у загальних зборах та чи голосували за ухвалення такого рішення. Крім того, відповідно до ст. 11 Закону України «Про господарські товариства» учасник повинен виконувати рішення інших органів управління, які прийняті в межах їх компетенції. Якщо ж учасник не згоден із рішенням зборів учасників (загальних зборів), він має право оскаржити його, якщо вважає, що ним порушені його права чи інтереси.

Другий основний обов'язок учасників пов'язаний з їхньою *майновою участю у статутному (складеному) капіталі товариства*. Цей обов'язок можна поділити на дві складові: обов'язок вносити вклади при створенні товариства та обов'язок робити додаткові внески при збільшенні статутного капіталу. Частина перша статті 117 ЦК України зобов'язує учасників робити вклади (оплачувати акції) у розмірах, в порядку та засобами, що передбачені установчими документами. Зазначені майнові зобов'язання перед товариством можуть виникати внаслідок укладення інших договорів, наприклад, засновницького договору (меморандуму).

Акціонери також зобов'язані не пізніше року після реєстрації акціонерного товариства оплатити повну вартість акцій. У випадку несплати у встановлений строк акціонер, якщо інше не передбачено статутом товариства, сплачує за час прострочки 10 % річних від суми простроченого платежу. При несплаті протягом 3 місяців після встановленого строку платежу акціонерне товариство має право реалізувати ці акції в порядку, встановленому статутом товариства.

На думку А. С. Васильєва, в акціонера виникає лише один обов'язок – оплатити акції⁴⁰⁷. Відзначимо, що цей основний обов'язок припиняється з моменту повної оплати вартості акцій/часток, на які було здійснено підписку.

Наслідки невиконання обов'язку по своєчасній оплаті вкладів передбачені для учасників товариства з обмеженою відповідальністю.

---

⁴⁰⁷ Васильєв А. С. К вопросу о сущности и условиях реализации управленческой функции права / Васильев А. С., Кузнецов Э. А., Мучник А. Г. // Рыночная экономика: современная теория и практика управления: научн. сб. / под общ. ред. Кузнецова Э. А. – Одесса, 1998. – С.236.

Відповідно до ч. 3 статті 144 ЦК України, якщо учасники товариства протягом першого року діяльності організації не сплатили повністю суму своїх вкладів, товариство повинно або прийняти рішення про виключення із складу товариства тих учасників, які не внесли (не повністю внесли) свої вклади, та про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі, або оголосити про зменшення свого статутного капіталу і зареєструвати відповідні зміни до статуту у встановленому порядку, або прийняти рішення про ліквідацію товариства.

Юридичною підставою цього обов'язку для вкладників командитного товариства є стаття 137 ЦК України та стаття 80 Закону України «Про господарські товариства», згідно яких вкладники командитного товариства повинні вносити вклади і додаткові внески у розмірі, способами і у порядку, передбаченими засновницьким договором. Внесення вкладів посвідчується свідоцтвом про участь у командитному товаристві. Складений капітал командитного товариства підлягає сплаті його учасниками до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства.

Наступний обов'язок учасників товариства, який відноситься до групи немайнових, – *не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію*⁴⁰⁸. Зокрема, конфіденційна, таємна та службова інформація згідно зі ч. 1 ст. 21 Закону України «Про інформацію» відноситься до інформації з обмеженим доступом. Належність інформації до категорії конфіденційної, режим доступу до неї, а також система захисту цієї інформації визначається законодавством та самим господарським товариством. Це ж саме стосується інших видів інформації віднесених до інсайдерської.

Окрім основних обов'язків, учасники господарських товариств можуть мати й *інші обов'язки*, зумовлені їхньою участю у відповідному товаристві. Так, наприклад, учасник повного товариства не повинен конкурувати з товариством, тобто він не має права без згоди інших учасників вчиняти від свого імені та у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб правочини, що є однорідними з тими, які становлять предмет діяльності товариства. Порушення цього правила

---

⁴⁰⁸ Вінник О. М. Акціонерне право: навчальний посібник / О. М. Вінник, В. С. Щербина; за ред. проф. В. С. Щербини. – К.: Атіка, 2000. – С. – 117; Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / [авт. кол.: Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.]. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С.155.

обумовлює для товариства можливість за своїм вибором вимагати від такого учасника або відшкодування завданих товариству збитків, або передання товариству усієї вигоди, набутої за таким правочином. Поряд з цим обов'язком учасники повного товариства зобов'язані заздалегідь – щонайменше за три місяці – попередити про свій вихід з товариства та нести додаткову повну відповідальність за зобов'язаннями організації.

В акціонерному законі Німеччини зазначено, що, крім обов'язку з оплати акцій, у статуті на акціонера можуть покладатися й інші періодичні додаткові обов'язки негрошового характеру. При цьому повинно бути зазначено, виконуються вони оплатно чи безоплатно. Обов'язки та їх обсяг мають бути зазначені в акціях і тимчасових свідоцтвах (§ 55)⁴⁰⁹. Такий досвід застосував і український законодавець, закріпивши подібне положення у Законі України «Про акціонерні товариства» (щодо укладання договору між акціонерами про обов'язкову їх участь у загальних зборах), адже воно буде відображати загальнокорпоративні інтереси, а саме інтереси акціонера та товариства.

Всі обов'язки учасників товариства, які визначені установчими документами, є *локальними*, оскільки зобов'язують до певних дій (утриматися від таких дій) учасників організацій, що діють на підставі цих установчих документів. Вони, як правило, передбачаються в установчих документах при створенні юридичної особи. Водночас покладання додаткових обов'язків на учасників товариства може бути спричинено прийняттям рішення на загальних зборах товариства.

Розглядаючи виконання цих обов'язків, необхідно вказати й правові наслідки, що виникають у випадку їх невиконання чи недобросовісного виконання учасниками господарських товариств. Одним із найбільш вагомих наслідків, на наш погляд, є виключення учасника з товариства. Правовою підставою цього для учасників повного товариства є стаття 128 ЦК України, відповідно до якої учасник повного товариства, який систематично не виконує чи виконує неналежним чином обов'язки, покладені на нього товариством, або який перешкоджає своїми діями (бездіяльністю) досягненню цілей товариства, може бути виключений із товариства у порядку, встановленому засновницьким договором. Порядок виклю-

---

⁴⁰⁹ Акционерное общество и товарищество с ограниченной ответственностью. – М.: БЕК, 1995.

чення учасника з товариства з обмеженою відповідальністю за невиконання корпоративних обов'язків визначений статтею 64 Закону України «Про господарські товариства».

Отож поняття «корпоративний обов'язок» можна визначити як забезпечену корпоративним законодавством чи внутрішньокорпоративними нормами міру належної поведінки суб'єкта відповідних правовідносин при набутті чи реалізації ним корпоративних прав, встановлених цими актами.

3.5. Поняття і правова природа корпоративного договору

Чинне законодавство лише опосередковано передбачає можливість врегулювання корпоративних відносин учасників юридичної особи корпоративного типу на договірній основі. Так, у ч. 1 ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства»⁴¹⁰ мова йде про те, що статутом акціонерного товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, і зокрема обов'язок участі в загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання. Вищезазначена норма закону передбачає, що акціонери вправі укладати між собою такий договір, лише якщо попередньо така можливість була обумовлена в статуті акціонерного товариства. Окрім того, положення Закону України «Про акціонерні товариства» застосовуються щодо створення та діяльності лише акціонерних товариств. Інші ж різновиди юридичних осіб корпоративного типу, зокрема товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні та командитні товариства, залишаються поза увагою законодавця.

Вищенаведена норма не може бути використана для дослідження та виявлення природи корпоративного договору між учасниками юридичної особи корпоративного типу, оскільки передбачає можливість встановлення лише додаткових обов'язків. Враховуючи відсутність загального правила щодо можливості укладення учасниками господарського товариства договорів з приводу реалізації корпоративних прав, наявність такого положення в ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» може спричинити викривлене розуміння сутності корпоративного договору, який насамперед є

---

⁴¹⁰ Закон України «Про акціонерні товариства» № 514-VI від 17 вересня 2008 року // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – №50-51. – Ст. 384.

результатом реалізації ними автономної волі, спрямованої на впорядкування відносин щодо узгодженого здійснення корпоративних прав, а не лише встановлення додаткових обов'язків.

Щодо поняття корпоративного договору в цивілістичній доктрині склалися декілька точок зору. Одні дослідники розглядають корпоративний договір у широкому розумінні, стверджуючи про те, що він є багатостороннім правочином, сторонами якого можуть бути сама юридична особа корпоративного типу, її учасники (засновники), а також треті особи. Таке визначення є досить загальним та не розкриває особливостей даної категорії. Так, О. М. Вінник, пропонуючи визначення поняття акціонерної угоди, стверджує, що нею є договір між учасниками акціонерних відносин (засновниками, акціонерами, потенційними акціонерами), що закріплює особливості реалізації сторонами договору корпоративних прав⁴¹¹. Таким чином, автор відносить до можливих сторін акціонерної угоди не лише дійсних, а й майбутніх акціонерів. Дослідник О. А. Кириллових пропонує визначити корпоративний договір як угоду, що укладається між юридичною особою корпоративного типу і її учасниками, і спрямована на організацію різних сторін життєдіяльності товариства⁴¹². О. В. Серих визначає корпоративний договір як джерело корпоративного права, формулюючи визначення поняття як «нормативний договір, який містить норми корпоративного права, визначає універсалізацію прав і обов'язків сторін корпоративних відносин, надає їм тривалий, стабільний характер (наприклад, засновницький договір юридичної особи)»⁴¹³. Такий підхід до визначення не розкриває повною мірою суті та правову природу корпоративного договору, оскільки не містить його характерних ознак. Більше того, одним із різновидів корпоративного договору автор називає засновницький договір юридичної особи.

У ч. 10 ст. 67.2 ЦК Російської Федерації встановлено із певними застереженнями, що правила про корпоративний договір

---

⁴¹¹ Вінник О. Акціонерні угоди / О. Вінник // Юридична Україна. – 2010. – № 5. – С. 20-27. – С. 25.

⁴¹² Кирилловых А.А. Корпоративное право. Курс лекций / А. А. Кирилловых. - М. : «Юстицинформ», 2009 г. – 192 с. – С.39.

⁴¹³ Серих О. В. Класифікація джерел корпоративного права України / О. В. Серих. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – №1. – с. 96–99. – С.97.

застосовуються до договору про заснування товариства⁴¹⁴, що також свідчить про певну схожість даних правових категорій. Так, у засновницькому договорі засновники зобов'язуються створити суб'єкт господарювання, визначають порядок спільної діяльності щодо його утворення, умови передачі йому свого майна, порядок розподілу прибутків і збитків, управління діяльністю суб'єкта господарювання та участі в ньому засновників, порядок виходу та входження нових засновників, інші умови діяльності суб'єкта господарювання, які передбачені законом, а також порядок його реорганізації та ліквідації відповідно до закону. На противагу цьому, корпоративний договір має іншу правову природу. Він, як і засновницький договір, виступає регулятором корпоративних відносин, що складаються між учасниками юридичної особи корпоративного типу, однак не на етапі заснування юридичної особи, а в процесі її діяльності. На відміну від засновницького договору, який регулює переважно господарсько-організаційні відносини між засновниками господарського товариства, предметом корпоративного договору є безпосередньо управління корпоративними правами.

Корпоративний договір укладається учасниками вже функціонуючого товариства. Цим обумовлюється похідний (акцесорний) характер корпоративного договору щодо засновницького договору чи статуту юридичної особи корпоративного типу. Акцесорний характер корпоративного договору впливає на низку умов договору, які погоджуються сторонами з урахуванням регламентації цих умов в основному зобов'язанні. Вони змушені мати похідний характер щодо всіх актів корпоративного зобов'язання під загрозою їх недійсності⁴¹⁵.

Існує цікава думка представника російської цивілістичної науки В. К. Андрєєва, який стверджує, що корпоративний договір – це таке правове явище, яке включає в себе як ознаки цивільно-правової угоди, так і рішення загальних зборів учасників (членів) корпоративної організації. Учений відзначає, що корпоративний договір є інструментом корпоративного управління, коли рішення учасників

---

⁴¹⁴ Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая) от 30.11.1994 N 51-ФЗ (ред. от 28.03.2017). – Режим доступу до закону: <http://base.garant.ru/10164072/>

⁴¹⁵ Васильева В. А. Проблемы развития корпоративного права / В. А. Васильева // Приватне право. – Київ: Редакція журналу «Право України». – 2013. – № 1. – с. 135-145. – С. 141.

товариства приймається відповідно до порядку, встановленому в одному документі та підписаному сторонами цього договору⁴¹⁶. На протипагу цієї позиції, Д. В. Ломакін вказує, що даний договір не є юридичним фактом особливого виду і є звичайним цивільно-правовим договором. В обґрунтування своєї думки науковець стверджує, що правочин учасників лише регламентує процедуру здійснення корпоративних прав, однак не може породжувати нові корпоративні права. Виходячи з цієї позиції, корпоративні договори не можна вважати доповненням до статуту господарського товариства, що передбачає необхідні умови управління господарським товариством, які з певних причин не закріплені в статуті⁴¹⁷.

Інші дослідники розглядають корпоративний договір вузькоспеціалізовано. Вони вважають, що під корпоративним договором слід розуміти домовленість між учасниками юридичної особи корпоративного типу з приводу визначення порядку реалізації належних їм корпоративних прав. Так, В. А. Васильєва визначає корпоративний договір як угоду між учасниками юридичної особи корпоративного типу, якою вони визначають порядок здійснення корпоративних прав і зобов'язуються здійснювати певним чином ці права або утримуватись від здійснення цих прав для реалізації спільних охоронюваних законом інтересів⁴¹⁸. О. Р. Кібенко визначає корпоративний договір як договір між акціонерами з питань корпоративного управління, як одну з форм волевиявлення учасників⁴¹⁹. І. В. Венедиктова використовує поняття корпоративної

---

⁴¹⁶ Андреев В.К. О характере корпоративного договора // Юрист. 2015. № 3 // СПС «КонсультантПлюс».

⁴¹⁷ Ломакин Д.В. Договоры об осуществлении прав участников хозяйственных обществ как новелла корпоративного законодательства // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. 2009. № 8. С. 14.

⁴¹⁸ Васильєва В. А. Корпоративні правочини: поняття та особливості / В. А. Васильєва // Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-ій річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України (23 – 24 вересня 2011 року). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. – С. 25-28. – С. 26.

⁴¹⁹ Кібенко О. Р. Сучасний стан і перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС,

угоди та характеризує її як договір між учасниками юридичної особи корпоративного типу, за яким вони визначають порядок здійснення як корпоративних прав, так і прав на частку (акцію) і зобов'язуються здійснювати певним чином ці права або утримуватися від здійснення цих прав для реалізації спільних охоронюваних законом інтересів⁴²⁰. На думку О. І. Виговського, договором між акціонерами є цивільно-правовий договір, за яким сторони – акціонери певного акціонерного товариства – зобов'язуються узгоджено здійснювати належні їм майнові та немайнові права, посвідчені акціями, з метою забезпечення своїх інтересів, пов'язаних з участю в управлінні цим акціонерним товариством⁴²¹.

У дисертаційному дослідженні М. М. Сигидин вірно зазначає, що корпоративний договір виступає формою волевиявлення акціонерів, яка спрямована на реалізацію спільних їх інтересів, що охороняються законом. І саме мета такого договору, якою є забезпечення реалізації спільних інтересів, визначає його сутність – впорядкування відносин щодо управління корпоративними правами⁴²². Як зазначає І. В. Спасибо-Фатєєва, основною метою укладення корпоративного договору є здійснення організаційного впливу на юридичну особу корпоративного типу шляхом координації дій та спільних інтересів її учасників⁴²³.

Великобританії та України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. : спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Кібенко О. Р. – Харків, 2006. – 22 с.

⁴²⁰ Венедиктова І. В. Реалізація охоронюваного законом інтересу при укладенні корпоративних угод / І. В. Венедиктова // Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2012. – 189 с. – с. 36-38. – С. 37.

⁴²¹ Виговський О. І. Договори між акціонерами в міжнародному приватному праві / О. І. Виговський // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. - № 10. – с. 167-174. – С. 167.

⁴²² Сигидин М. М. Корпоративний договір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / М. М. Сигидин; кер. роботи В. А. Васильєва; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Київ, 2016. – 236 с. – С. 33.

⁴²³ Спасибо-Фатєєва І. В. Корпоративні правочини / І. В. Спасибо-Фатєєва // Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Івано-

Для того, щоб визначити сутність і правову природу корпоративного договору, необхідно дослідити його основні характерні ознаки, які складаються з: 1) ознак, що притаманні корпоративному договору як правочину; 2) ознак, що відрізняють даний договір від інших договірних конструкцій.

До першої групи ознак варто віднести:

-вольовий характер, тобто спрямованість на досягнення певного правового результату;

-наявність сторін договору – суб'єктів цивільних відносин, які виражають свою волю;

-спрямованість цієї волі на встановлення, зміну, припинення цивільних прав і обов'язків;

-в основі договору повинна бути домовленість сторін, тобто результат синтезу воль сторін, який спрямований на забезпечення їх інтересів;

-відповідність волі сторін їх волевиявленню;

-втілення волевиявлення в певній законодавчо визначеній формі;

-правомірність дій, що тягнуть виникнення або видозміни регулятивних цивільних правовідносин;

-опосередкування динаміки цивільних правовідносин між суб'єктами цивільного права та спрямованість на реальне настання правових наслідків.

Щодо ознак, які відрізняють корпоративний договір від інших договорів, то основним критерієм розмежування виступає предмет договору.

Аналізуючи, що саме виступає предметом досліджуваного явища, слід зазначити, що даний договір має організаційний характер. Ще в 1960-х роках О. О. Красавчиков сформулював концепцію цивільно-правових організаційних відносин, «що засновані на засадах координації і субординації соціальних зв'язків, які спрямовані на впорядкування (нормалізацію) суспільних відносин, дії їх учасників або на формування нових соціальних утворень»⁴²⁴. Зокрема, корпоративний договір щодо голосування організовує сумісне голосування акціонерів на загальних зборах.

Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2012. – 189 с. – С. 43-46. – С. 44.

⁴²⁴ Красавчиков О. А. Организационные гражданско-правовые отношения // Антология уральской цивилистики. 1925 – 1989: Сб. статей. М.: Статут, 2001. – С. 163.

Враховуючи правове регулювання, яке наразі існує щодо корпоративного договору, такий договір не може замінювати те регулювання корпоративних відносин всередині юридичної особи корпоративного типу, яке задається законом чи статутом, і зокрема передбачати внутрішню структуру органів управління корпорацією і порядок участі в управлінні, а також інші питання інакше, ніж це передбачено імперативними нормами закону чи положеннями статуту, однак через визначення в такому договорі порядку реалізації права учасника корпорації корпоративний договір фактично втручається в сферу корпоративних відносин. Більше того, корпоративний договір встановлює межі реалізації голосу учасника корпорації, тобто того, за допомогою чого головним чином реалізується корпоративний контроль. Таким чином, корпоративний договір, окрім того, що є звичайним цивільно-правовим договором, ще й містить корпоративний елемент.

В. А. Васильєва, зазначаючи, що відмежування корпоративних договорів від інших договірних типів лежить в площині предмету договору, вказує, що предметом корпоративного договору є організаційні права, якими володіє учасник юридичної особи корпоративного типу, та управління ними. Предметом таких домовленостей може бути певний перерозподіл організаційних прав, щодо яких відсутнє імперативне регулювання, і зокрема на рівні локальних нормативних актів. У рамках такого договору сторони домовляються про період та межі здійснення суб'єктивних прав власника корпоративних прав. Крім того, зміст даного договору може полягати в можливості учасників юридичної особи корпоративного типу перерозподіляти організаційні права між собою. Варто також зазначити, що з метою виконання умов корпоративного договору сторони вправі вчиняти дії юридичного та фактичного характеру, частина з яких спричиняє настання певних цивільно-правових наслідків. Наприклад, голосування щодо укладення значного правочину⁴²⁵.

Корпоративний договір покликаний регулювати відносини саме щодо управління корпоративними правами, тобто мова йде про узгодженість дій учасників юридичної особи корпоративного типу у сфері реалізації ними організаційного спектру повноважень, що становлять зміст корпоративних прав. Крім того, варто зауважити, що

---

⁴²⁵ Там само. – С. 27.

предмет корпоративного договору тісно пов'язаний, а, можливо, й обумовлений регулятивною функцією договору, адже окреслює те коло питань, з приводу якого сторони корпоративного договору можуть координувати та узгоджувати спільну діяльність у сфері реалізації належних їм корпоративних прав.

Таким чином, предметом корпоративного договору є порядок та умови реалізації учасниками товариства належних їм корпоративних прав, а також виконання обов'язків, які пов'язані з участю в юридичних особах корпоративного типу чи \ або управлінням ними. Беручи до уваги особливість предмету досліджуваного договору, договір між акціонерами має корпоративну природу і водночас є правочином між двома та більше особами та, незважаючи на всю свою специфіку, виступає різновидом цивільно-правового договору. Тому визначення корпоративного договору слід формулювати, виходячи із загального розуміння категорій «правочин» та «договір», вирізняючи його з-поміж інших договорів за допомогою окреслення специфіки предмету договору.

Найбільш точним видається визначення, запропоноване Сигидин М. М., яка пропонує визначити корпоративний договір як багатосторонню домовленість учасників юридичної особи корпоративного типу, спрямовану на ефективне управління належними їм корпоративними правами шляхом визначення порядку їх здійснення з метою координації діяльності та реалізації спільних охоронюваних законом інтересів у цій сфері⁴²⁶. Така дефініція поняття підкреслює, що корпоративний договір є за своєю суттю правочином та одним із видів договору. Однак, беручи до уваги те, що не будь-яка домовленість є договором, варто доповнити визначення тим, що корпоративний договір є правочином, що містить в собі багатосторонню домовленість, спрямовану на настання вищезазначених бажаних правових наслідків.

З'ясування природи корпоративного договору є необхідним, оскільки від цього залежить відповідь на ряд проблемних запитань, які виникають в ході практики його застосування: 1) чи є корпоративний договір суто цивільно-правовим договором, а тому породжуване ним зобов'язання є виключно договірним і нічим не відрізняється від будь-яких інших договірних зобов'язань, чи корпоративний договір може так чи інакше втручатися в сферу корпоративних відносин, а тому

---

⁴²⁶ Там само. – С. 47.

торкатися питання корпоративного управління, структури органів управління корпорації? 2) наскільки такий договір є обов'язковим для інших учасників корпорації, самої корпорації? Чи впливає зобов'язання з такого договору на права третіх осіб: не впливає взагалі ніколи і ніяк чи в окремих випадках впливає? Та дотичне до цього питання щодо того, чи можуть бути учасниками корпоративного договору всі учасники корпорації, і чи є тоді ця сукупність учасників тотожна самій корпорації як суб'єкту? 3) як умови корпоративного договору збігаються з положеннями статуту і нормами діючого законодавства, особливо імперативними нормами корпоративного законодавства? 4) які наслідки невиконання договору між акціонерами?

З'ясування правової природи передбачає визначення юридичної характеристики правового явища, що виражає специфіку, місце і функції серед інших правових явищ у відповідності з його соціальною природою. Щодо корпоративних договорів, то ключовим моментом такого аналізу є визначення наскільки корпоративна сутність досліджуваних договорів впливає на їх правову природу.

І. В. Спасибо-Фатєєва розглядає такі варіанти юридичної природи акціонерних угод: а) зобов'язальна (тобто угода – це звичайний договір); б) як організаційного договору (оскільки в ньому не зазначено про майнові блага); в) як квазіпартнерства, яким вони є за англійським правом; г) як договору підпорядкування, що пояснюється таким: особа, яка не має потрібного пакету акцій, набуває право впливати на рішення загальних зборів і підпорядковує собі управління в акціонерному товаристві завдяки укладеній з акціонерами угоді⁴²⁷.

Слід погодитися з тим, що не існує однозначного підходу до визначення правової природи корпоративного договору. Укладення корпоративного договору пов'язане безпосередньо з участю в корпорації. Управління нею спонукає учасників додатково врегулювати відносини між собою, а саме ті, які виникають в корпоративній сфері. Відповідно до ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, і зокрема обов'язок участі в загальних зборах, і встановлюється відповідальність за його

---

⁴²⁷ Спасибо-Фатєєва І. Акціонерні угоди / І. Спасибо-Фатєєва // Право України. – 2009. – № 12. – с. 182-190. – С. 186.

недотримання. Законодавець не передбачає, що корпоративний договір заміщує статут чи норми права, а допускає юридично значимі домовленості між учасниками, які реалізуються в ході голосування на загальних зборах акціонерів. Таким чином, правові наслідки договору напряму пов'язані зі сферою корпоративних відносин. Більше того, якщо корпоративний договір створює спеціальні умови щодо того, як саме буде реалізоване право голосу учасника акції, то такий договір набуває принципового значення, оскільки таким чином реалізується корпоративний контроль. Встановлюючи обов'язкові до виконання учасниками договору правила поведінки, корпоративний договір має вагоме значення серед джерел регулювання відносин в корпорації. Більше того, правила поведінки, визначені договором, можуть бути розраховані на неодноразове застосування, тому суттєво впливають на відносини всередині корпорації. Отже, корпоративний договір слід розглядати в тісному взаємозв'язку із корпоративним правом.

Піддаючи аналізу явище корпоративного договору в українському правовому полі, можна зробити наступні висновки:

1) корпоративний договір є правочином, що визначає особливості реалізації та здійснення прав акціонера. При цьому особа, яка уклала договір, не позбавляється належних їй прав, а лише зобов'язується вчинити ті чи інші дії, спрямовані на створення певних правових наслідків. Іншими словами, учасники зобов'язуються здійснювати свої права певним чином і (або) утримуватися від здійснення зазначених прав, тому укладення договору породжує зобов'язання вчинити певні дії та (або) утриматися від них. Також можна стверджувати, що учасник має право укласти більше одного договору, в тому числі на різних умовах і з різними особами;

2) корпоративний договір не існує нарівні зі статутом та не може вирішувати питання, які можуть бути вирішені лише за законом або статутом товариства. Так, корпоративний договір не торкає сферу дії норм корпоративного права, зокрема не може змінювати структуру корпоративного управління, не впливає на дійсність рішень органів товариства, компетенцію і порядок формування останніх, а також не може змінювати порядок голосування;

3) корпоративний договір є обов'язковим лише для сторін і не встановлює обов'язки чи права для третіх осіб. Так, корпоративний договір породжує зобов'язання лише між учасниками, що його уклали,

а його умови не можуть бути «протиставлені» третім особам, зокрема він не встановлює обов'язки для третіх осіб;

4) укладення корпоративного договору породжує цивільно-правове зобов'язання і не тягне за собою відмову від прав, а також не спрямоване на відмову учасників від право- або дієздатності;

5) корпоративний договір не впливає на дійсність актів органів товариства. Це означає, що рішення, прийняте всупереч умовам такого договору, буде дійсним, а сам факт порушення останнього не може бути підставою для визнання недійсними рішень органів товариства, правочинів, укладених товариством або будь-якою зі сторін договору. Відповідно як міра зобов'язально-правової відповідальності за порушення даного договору виступатимуть відшкодування збитків, стягнення неустойки та інші способи захисту порушеного права, однак не скасування актів органів товариства.

Таким чином, предметом зобов'язання з корпоративного договору є здійснення корпоративних прав у певний спосіб або утримання від їх здійснення. Відповідно за цим договором не породжуються нові корпоративні права і не змінюється їх обсяг, а здійснюються уже існуючі. Тому за своєю суттю корпоративний договір є не корпоративним актом, а звичайним цивільно-правовим договором.

Так, з одного боку, корпоративний договір належить до ряду цивільно-правових договорів, тому породжує цивільно-правове зобов'язання, встановлення, виконання та припинення якого врегульоване загальними положеннями ЦК України. Однак особливістю даного правового явища є те, що зобов'язання, які виникають з корпоративного договору, частіше за все породжують корпоративні відносини. З цього приводу І. В. Спасибо-Фатєєва, стверджуючи, що найбільш імовірна природа акціонерної угоди – це зобов'язальна, застерігає, що в даному випадку сфери корпоративного і договірного права накладаються⁴²⁸.

Аналізуючи досвід врегулювання корпоративних договорів у світі, можна відзначити, що в німецькій правовій доктрині переважає думка, що договори між учасниками є похідними від цивільно-правового договору учасників про створення товариства, який подібний до української конструкції договору простого товариства. Подальше дослідження німецького законодавства свідчить, що в німецькому праві існують широкі можливості для укладення корпоративного

---

⁴²⁸ Там само.

договору, при цьому такий договір є різновидом цивільно-правового договору, тому за загальним правилом не торкає сферу корпоративного права. Правові наслідки, що породжуються таким договором, можуть мати те чи інше значення для корпорації чи її учасників, проте німецькі суди схильні в даному випадку застосовувати положення зобов'язально-правової доктрини та інших некорпоративних інститутів цивільного права Німеччини. Доктор права Бременського університету професор Шрам стверджує, що акціонер, який не виконав обов'язок за акціонерним договором, зобов'язаний відшкодувати збитки відповідно до загальних положень Німецького Цивільного уложення про порушення договірних зобов'язань⁴²⁹.

В Італії предметом корпоративного договору є права голосу з акцій у формі встановлення порядку реалізації даних прав, а також права власності на акції у формі їх обмеження. Мета корпоративного договору визначена як спільне здійснення управління товариством, а також збереження структури корпоративної власності (ст. 2341-bis і 2341-ter ЦК Італії).

Австрійське і швейцарське право, як і німецьке, розглядають корпоративні договори як договори простого товариства, французьке – як особливі договори, що зв'язують акціонерів, проте ніким не оспорується зобов'язально-правовий характер цих договорів⁴³⁰.

Основою на представленому порівняльно-правовому аналізі законодавства континентальної правової системи, можна погодитись з думкою Є. О. Суханова, що в континентальній правовій системі панує розуміння корпоративних договорів, як звичайних цивільно-правових правочинів, укладених власниками акцій щодо розпорядження цим майном⁴³¹.

Відповідно до англо-американської концепції так звана «конституція юридичної особи» складається зі «статей об'єднання» (аналог нашого статуту) і меморандуму об'єднання, які мають

---

⁴²⁹ Schramm. Die rechtliche Erfassung von Aktionarsvereinbarungen (mit weiteren Nachweasen) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cac-civillaw.org.

⁴³⁰ Bydlinski P. Grundzuge des Privatrechts. 3. Aufl. Manz, 2007. S. 334.; Arlt M.-A. Französische Aktiengesellschaft. Linde Verlag, 2006. S. 161.

⁴³¹ Суханов Е.А. Уставный капитал хозяйственного общества в современном корпоративном праве // Вестник гражданского права. - 2012. – № 2. - С. 4 - 35.

договірний характер. Акціонерний договір у межах даної моделі є корпоративним актом, що дозволяє змінювати статут компанії без дотримання спеціально встановлених для цього формальних процедур. Також акціонерний договір може мати пріоритет перед статутом корпорації. Так, згідно зі ст. 17 англійського Companies Act 2006 підлягають реєстрації акціонерні угоди, які змінюють або конкретизують статутні норми⁴³². Незважаючи на те, що англійське право дає майже повну свободу акціонерам визначати, які питання діяльності та управління компанії можуть бути предметом корпоративного договору, у законодавстві все-таки встановлені обмеження, наприклад, забороняється включати в акціонерну угоду положення, що суперечать закону та публічному порядку. Також у законі міститься пряма вказівка на те, що акціонерна угода може суперечити положенням установчих документів і вносити зміни в даний документ (у такому випадку така угода має перевагу над установчим документом), тому відповідні угоди підлягають обов'язковій реєстрації в Companies House.

Загалом можна зазначити, що характерною особливістю акціонерних угод в англійському праві є гнучкість, оскільки законодавець надає право сторонам передбачити в ній будь-які питання, які не суперечать закону. Акціонерна угода не може бути змінена без згоди всіх учасників такої угоди. Сторонами угоди можуть бути як акціонери компанії, так і сама компанія. Проте, як свідчить практика, сама компанія рідко виступає стороною в угоді, щоб уникнути суперечностей із законодавчими нормами Англії, у силу яких будь-які умови угоди, що змінюють правове становище компанії, є недійсними⁴³³.

У США основним законом, що регулює питання корпоративних договорів є Модельний закон «Про підприємницьку корпорацію» (Model business corporation act). Згідно з пар. 7.32 цього Закону угода між акціонерами є дійсною для акціонерів та корпорації навіть за умови, якщо вона суперечить одному чи кільком положенням цього Закону. В американському праві акціонерні угоди діють нарівні зі

---

⁴³² Companies Act 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents>

⁴³³ Рублев В. В. Понятие и правовая характеристика акционерного соглашения как гражданско-правового договора, регулируемого гражданским законодательством Российской Федерации / В. В. Рублев // Адвокат. – 2010. – № 10. – С. 21-32.

статутом та законодавством, і подекуди дозволяється відступати від їх вимог⁴³⁴.

У зв'язку з тим, що в континентальній Європі домінуючою є думка щодо зобов'язально-правової природи корпоративного договору, то існує кілька важливих характеристик природи корпоративного договору, які невідомі англосаксонській правовій системі. По-перше, такі корпоративні договори повинні відповідати закону та статуту і не можуть змінювати положення статуту. По-друге, ці корпоративні договори мають більш вузьку сферу дії і обов'язкові лише для їх сторін, але не для корпорації в цілому і не для третіх осіб. По-третє, мірою відповідальності за порушення такого договору є відшкодування завданих збитків, тоді як за англо-американським правом можливе визнання недійсними рішень загальних зборів корпорації. По-четверте, той факт, що при укладенні договору сторонами є усі учасники товариства, не означає, що стороною договору є юридична особа, учасниками якої був укладений цей договір.

Також можливий предмет корпоративних договорів в державах континентальної Європи значно вужчий, ніж у державах англосаксонської правової системи. Як правило, корпоративні договори в країнах Європи укладаються як «договори про голосування», тобто як договори, предметом яких є переважно здійснення права голосу.

Окрім вказаних обмежень, що пов'язані з визнанням зобов'язально-правової природи корпоративного договору, майже у всіх країнах континентальної Європи суди керуються правилом, за яким корпоративними договорами заборонено змінювати корпоративну структуру, позбавляти когось права голосу чи купувати чужі голоси⁴³⁵.

---

⁴³⁴ Модельний закон США «Про підприємницьку корпорацію» [Електронний ресурс] / Model business corporation act annotated: official text with official comments and statutory cross-references, Revised through 2005 adopted by the Committee on Corporate Laws of the Section of Business Law, with the support of the American Bar Association / Section of Business Law. – Режим доступу: <http://www.abanet.org/buslaw/committees>.

⁴³⁵ Суханов Е. А. Очерк сравнительного корпоративного права // Проблемы развития частного права: Сборник статей к юбилею В. С. Ема. – М., 2011. – С. 175.

Очевидна різниця в розумінні природи корпоративного договору у двох порівнюваних правових системах полягає в різниці розуміння природи юридичної особи. В англо-американському праві панує договірна концепція юридичної особи і відповідно всі установчі документи мають договірну природу та змінюються шляхом укладення договору. Згідно з цією концепцією договір між акціонерами є корпоративним актом.

У континентально-європейському праві домінуючою є концепція Отто фон Гірке, згідно з якою юридична особа – це окремий суб'єкт, окремий організм, що виступає в діловому обороті самостійно, і його воля не зводиться до сукупності воель його учасників. Корпоративний договір відповідно в цій правовій системі є лише одним із видів правочину між акціонерами, який не може змінювати статут (як виражене волевиявлення окремого суб'єкта – юридичної особи) чи суперечити закону.

Таким чином, визначення правової природи корпоративного договору є основоположним та визначальним завданням, оскільки українське законодавство на шляху закладення основних засад регулювання цього виду договору. Потрібно чітко розуміти, що концепція корпоративного договору повинна послідовно відображати раніше прийняті нашою правовою системою концепції інших правових явищ, зокрема концепцію юридичної особи.

Необхідно відзначити, що, оскільки корпоративний договір має цивільно-правову природу, він врегульовується загальними положеннями ЦК України, а також нормами зобов'язального права, тоді як зміст договору та правові наслідки його укладення знаходяться в сфері дії корпоративно-правових норм. Водночас корпоративний договір також є актом здійснення корпоративної правоздатності учасниками господарських товариств договірної форми та породжує корпоративні наслідки, оскільки спрямований на організацію, впорядкування, використання корпоративних прав із метою збереження чи перерозподілу корпоративного контролю.

3.6. Особливості здійснення корпоративних прав через застосування правової конструкції корпоративного договору

На сьогодні в науці цивільного права не існує єдиного підходу до розуміння предмету корпоративного договору. Це насамперед зумовлено відсутністю правової регламентації поняття корпоративного договору в чинному українському законодавстві.

Безперечно, визначення предмету будь-якого цивільно-правового договору має велике теоретичне й практичне значення. Як зазначає І. І. Зазуляк, предмет договору становить значний науковий і практичний інтерес, оскільки це єдина істотна умова, щодо якої сторони мають дійти згоди при укладенні будь-якого договору, адже неналежна домовленість щодо предмету договору може призвести до його неукладеності. Інші істотні умови є специфічними для різних видів договорів⁴³⁶.

Як стверджував з цього приводу О. О. Красавчиков, предмет договору як його істотна умова – це те, з приводу чого сторони договору встановлюють взаємний правовий зв'язок, те, на що спрямована його регулятивна функція. Оскільки договір визначає ту чи іншу модель поведінки сторін, то умова про його предмет є «фрагментом загальної договірної програми» поведінки сторін після того, як договір набере чинності⁴³⁷.

В. А. Васильєва з приводу предмету договору зазначає, що для характеристики правовідношення, що породжується тим чи іншим договором, потрібно використовувати категорію «об'єкта правовідношення», під яким треба розуміти дії юридичного та/або фактичного характеру, які спрямовані на досягнення блага. А для характеристики договору доцільно використовувати категорію «предмет договору», під яким слід розуміти будь-який об'єкт цивільних прав⁴³⁸.

Говорячи про предмет корпоративного договору, слід зауважити, що корпоративний договір покликаний регулювати відносини саме щодо управління корпоративними правами, тобто мова йде про узгодженість дій учасників юридичної особи корпоративного типу у сфері реалізації ними організаційного спектру повноважень, що становлять зміст корпоративних прав. Крім того, варто зауважити, що

---

⁴³⁶ Зазуляк І. І. Предмет договору як його істотна умова: теоретичний аспект / І. І. Зазуляк [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnuvs/2008_42/42/44.pdf.

⁴³⁷ Красавчиков О. А. Гражданско-правовой договор: понятие, содержание и функции. / Гражданско-правовой договор и его функции / Межвузовский сборник научных трудов под ред. Л. А. Гупало. – Свердловск, УргУ, 1980. – С. 11.

⁴³⁸ Васильєва В. А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг : дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид.наук: 12.00.03 / Васильєва В. А. – Івано-Франківськ, 2006. – 345 с.

предмет корпоративного договору тісно пов'язаний, а, можливо, й обумовлений регулятивною функцією договору, адже окреслює коло питань, з приводу яких сторони корпоративного договору можуть координувати і взаємоузгодити спільну діяльність у сфері реалізації належних їм корпоративних прав.

Для правильного та однозначного розуміння поняття «управління корпоративними правами» необхідно цілісно й комплексно дослідити сам термін «управління» з погляду цивілістичної доктрини. За радянських часів у правовій літературі була поширена думка, що «управляти» означає «організовувати». Однак управління – це не тільки частина організаційної діяльності. Недоречно розширювати межі сфери організаційних відносин, оскільки вони є засобом, які сторони використовують із метою впорядкування своїх основних майнових та особистих немайнових відносин. В одних випадках організаційні відносини є лише передумовою виникнення, зміни або припинення правовідносин, а в інших – одним з елементів уже існуючих правовідносин⁴³⁹.

Як слушно з цього приводу зазначає Ю. С. Харитонова, категорія управління пронизує все приватне право: воно є функцією, яка супроводжує приватну ініціативу, приватну власність, творчість, підприємництво. Управління в приватному праві відрізняється від управління в публічному праві сферою існування, а також принципами діяльності, що в цілому відповідає і критеріям проведення кордонів між приватним непублічним правом. Ієрархія в приватному праві володіє особливими властивостями: вона заснована на засадах координації та самоврядування. Управління в цивільному праві здійснюється в рамках принципу юридичної рівності й автономії волі сторін⁴⁴⁰.

За «Великим тлумачним словником» «управляти» означає скеровувати, направляти діяльність, роботу будь-чого,

---

⁴³⁹ Венедиктова І. В. Договір довірчого управління майном як форма реалізації правового інституту довірчого управління майном в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук. 12.00.03 / І. В. Венедиктова. – Х. : Б. в., 2003. – 207 с. – С. 102.

⁴⁴⁰ Харитонова Ю. С. Отражение функции управления в институтах гражданского права. : автореф. дис...докт. : спец. 12.00.03 / Харитонова Ю. С. – Москва, 2011. – 22 с. – С. 14.

розпоряджатися господарчими, фінансовими справами тощо⁴⁴¹. А. А. Албу визначає управління майном як цілеспрямовану, ефективну та раціональну діяльність, що полягає в здійсненні юридичних і фактичних дій особою, що характеризуються фідуціарністю та алеаторністю, спрямованих на управління власністю⁴⁴².

Управління можна здійснювати щодо власного майна і майнових прав, а також щодо майна іншої особи і її майнових прав. Останнє стосується такої договірної конструкції, як договір управління майном, поняття та порядок укладення якого визначені Главою 70 ЦК України. З приводу управління своїм майном, тобто майном, що належить особі на праві власності, необхідно зазначити, що це поняття означає реалізацію власником майна усіх можливих правомочностей, що входять до складу права власності.

Якщо розглядати категорію управління з погляду повноважень власника, то варто зауважити, що воно не включене законодавцем до тріади основних правомочностей права власності, проте, на нашу думку, є надзвичайно важливим у процесі використання власного майна. З цього приводу В. П. Мозолін пропонував доповнити перелік правомочностей власника правомочністю управління⁴⁴³. Однак Н. М. Пахомова стверджує, що погодитись із цим не можна. Управління – «збірна» категорія, що складається з обсягів економічних можливостей володіння, користування, розпорядження, реалізація яких відбувається через встановлення спеціальних порядків прийняття рішень і їх виконання. Іншими словами, змістове навантаження терміну «управління» полягає в тому, що він інформує про особливі форми реалізації власності, а не про особливості титулу власника⁴⁴⁴.

Підтримуючи позицію Н. М. Пахомової, варто зазначити, що категорія управління майном присутня в кожній із тріади

---

⁴⁴¹ Словник української мови: в 11 томах. – Том 10. – К.: Наукова думка. – 1979. – С. 469. – С. 402.

⁴⁴² Албу А. А. Основні характеристики категорії управління / А. А. Албу // Право і суспільство. – № 6-2, ч. 2. – 2014. – С. 138-140. – С. 140.

⁴⁴³ Мозолін В. П. Право собственности в Российской Федерации в период перехода к рыночной экономике / В. П. Мозолін. – М. : Издательство Института государства и права Российской академии наук. – 1992. – 150 с. – С. 54.

⁴⁴⁴ Пахомова Н. Н. Цивилистическая теория корпоративных отношений: Монография / Н. Н. Пахомова. – Екатеринбург: Налоги и финансовое право. – 2005. – 366 с. – С. 67.

правомочностей власника, визначених у ст. 317 ЦК України. Управляючи майном, власник скеровує його обіг та використання, здійснює контроль та нагляд за прибутками, що надходять від користування майном, визначає його юридичну долю. Саме тому, на нашу думку, управління майном – це здійснення власником майна необхідного комплексу дій шляхом використання усіх можливих правомочностей щодо володіння, користування й розпорядження своїм майном у власних інтересах чи інтересах третіх осіб.

Аналізуючи категорію управління в контексті здійснення корпоративних прав за корпоративним договором, В. А. Васильєва зазначає, що реалізація управління передбачає необхідність впорядкування вчинення дій, спрямованих на максимальну ефективність володіння корпоративними правами⁴⁴⁵. Зважаючи на наведене, доцільно звернути увагу на обсяг правомочностей, які включає в себе категорія управління в корпоративному договорі. Корпоративний договір як регулятор внутрішніх корпоративних відносин між учасниками корпорації стосується лише організаційного, тобто немайнового управління корпоративними правами. У ньому сторони вправі обумовити спільну реалізацію належних їм корпоративних прав з метою досягнення певних результатів, бажаних для кожної із них. Тобто фактично мова йде про реалізацію таких правомочностей власника, як володіння та користування.

Разом з тим, необхідно визначити особливості реалізації учасниками корпоративного договору такої правомочності, як розпорядження корпоративними правами. І. В. Спасибо-Фатєєва визначає розпорядження майном як різноманітні можливості власника визначати правову долю цього майна, зокрема його відчужувати. Внаслідок розпорядження майном за договором відбувається зміна власника, тобто право власності на майно переходить від однієї особи до іншої⁴⁴⁶. З. В. Ромовська вказує, що розпорядження передбачає

---

⁴⁴⁵ Васильєва В. А. Корпоративні правочини: поняття та особливості / В. А. Васильєва // Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-ій річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України (23 – 24 вересня 2011 року). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. – С. 25-28. – С. 27.

⁴⁴⁶ Спасибо-Фатєєва І. В. Науково-правовий висновок щодо можливості реалізації прав іпотекодержателя при наявності арешту на розпорядження

входження власника в правові відносини з іншою особою, незалежно від форми, у якій ці відносини відбуваються: продаж, оренда, лізинг та ін.⁴⁴⁷ З вищенаведеного вбачається, що розпорядження в контексті тріади правомочностей власника передбачає безпосереднє відчуження майна, перехід права власності на майно від власника до інших осіб.

Щодо можливості розпорядження корпоративними правами в корпоративному договорі слід зазначити, що, підтримуючи вузькоспеціалізований підхід до розуміння предмету корпоративного договору, вважаємо, що відчуження корпоративних прав корпоративним договором не регулюється, тобто не відбувається безпосереднього розпорядження корпоративними правами. У цьому випадку мова йде про обмеження реалізації такої правомочності власника, як розпорядження. З огляду на це можна зробити висновок про звужений зміст правомочності управління в частині реалізації права розпорядження. Однак, на нашу думку, сторони корпоративного договору вправі домовитися щодо самого порядку відчуження належних їм корпоративних прав у разі настання тих чи інших обставин, адже така умова не спричинить безпосереднього переходу права власності на корпоративні права від однієї особи до іншої.

Процедура відчуження часток (акцій) у статутному капіталі корпорацій регламентується низкою норм корпоративного права і набуває статусу імперативних, порушення чи недотримання яких призводить до несприятливих наслідків для учасників корпоративних відносин. Зокрема, питання щодо відчуження часток власниками корпоративних прав регулюється такими нормативно-правовими актами, як ЦК України, ГК України, Закон України «Про господарські товариства», Закон України «Про акціонерні товариства» тощо. Норми цих законодавчих актів встановлюють певні особливості відчуження учасниками (засновниками) корпорацій своїх часток. Так, відповідно до ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» за договором

майном, який було накладено після реєстрації іпотеки в Державному реєстрі іпотек [Електронний ресурс] / І. В. Спасибо-Фатєєва // Юридичний радник. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://yurradnik.com.ua/vis_exp/науково-правовий-висновок-щодо-можли-5/.

⁴⁴⁷ Ромовська З. В. Українське цивільне право. Право власності / З.В. Ромовська. – К., 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://westudents.com.ua/glavy/71356-zaborona-rozporjadjennya.html>.

купівлі-продажу акцій приватного акціонерного товариства їх може придбати лише акціонер товариства або інша особа, визначена установчими документами в порядку, встановленому третьою-шостою частинами ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства». І лише у випадку, коли всі особи, які мають переважне право купівлі акцій, відмовляться або не виявлять бажання їх придбати, тоді купити їх може будь-який учасник цивільних відносин.

З приводу товариства з обмеженою відповідальністю слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 147 ЦК України в разі продажу учасником (засновником) своєї частки в статутному капіталі він має право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) в статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства. Також учасники товариства з обмеженою відповідальністю користуються переважним правом купівлі частки учасника, який бажає її відчужити. Більше того, ч. 2 ст. 147 ЦК України зазначає, що в статуті товариства з обмеженою відповідальністю учасники (засновники) взагалі вправі встановити заборону на продаж належних їм часток третім особам. Тобто, зрозуміло, корпоративне законодавство встановлює певні процедурні особливості відчуження корпоративних прав учасників корпорацій, таким чином, обмежуючи їм можливість самостійно змінювати порядок відчуження своїх часток.

Разом з тим, С. С. Кравченко вказує на дозвоільну спрямованість корпоративних прав. Він пояснює це тим, що коли для класично цивільних прав із прийняттям нового ЦК України акцент на розширення дозвоільної спрямованості робиться в плані підвищення значення договору як регулятора цивільних відносин, то для корпоративних прав акцент слід робити на локальних актах – статуті та внутрішніх документах господарських товариств. Маючи насамперед значення для внутрішніх відносин, корпоративні права уточнюються або по-іншому регулюються саме у внутрішніх документах товариств. І це є підтвердженням дозвоільної спрямованості відповідних норм, адже товариствам надається можливість врегулювати ці права на власний розсуд, оскільки це припускається законом⁴⁴⁸.

---

⁴⁴⁸ Кравченко С. С. Поняття права участі в товаристві, його юридична природа та види / С. С. Кравченко // Адвокат. – 2009. – № 11 – С. 17-18. – С. 17.

О. Ю. Тичкова зазначає, що дозвільність локального регулювання корпоративних відносин полягає не в тому, що корпоративні норми приймаються остільки, оскільки вони допускаються законом, а в можливості їх прийняття в міру необхідності та якщо недоречність цього прямо не впливає із закону⁴⁴⁹. Загалом, підтримуючи дану позицію, вважаємо, що попри значну кількість імперативних норм у корпоративному праві перевагу в правовому регулюванні внутрішніх корпоративних правовідносин між учасниками корпорації слід надавати саме диспозитивному методу. Надання суб'єктам корпоративних правовідносин можливості самостійно визначати моделі своєї поведінки, зокрема при реалізації належних їм корпоративних прав, по-перше, значно знизить рівень втручання держави в ту сферу корпоративних відносин, де її участь, так би мовити, є недоречною; по-друге, дозволить учасникам юридичної особи корпоративного типу максимально ефективно здійснювати правомочності, що становлять зміст корпоративних прав, з урахуванням їхніх корпоративних інтересів; по-третє, заповнить існуючі в законодавстві прогалини.

На практиці укладення корпоративного договору є яскравим проявом принципу диспозитивності, і зокрема й свободи договору, коли учасники юридичної особи корпоративного типу самостійно обирають ті моделі поведінки щодо реалізації належних їм корпоративних прав, які, на їх думку, є найбільш ефективними для задоволення корпоративних інтересів. Разом з тим, при реалізації принципу диспозитивності необхідно дотримуватися меж, встановлених імперативними корпоративними нормами.

Д. В. Ломакін з цього приводу зазначає, що «... в корпоративних правовідносинах саморегулювання має відігравати допоміжну роль, а воля господарського товариства та воля його окремих учасників не повинні підміняти собою волю законодавця»⁴⁵⁰. У контексті цього слід

---

⁴⁴⁹ Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр.наук : спец. 12.00.03 «цивільне право, сімейне право, цивільний процес, міжнародне приватне право» / Тичкова О. Ю. – Харків, 2009. – 20 с. – С. 9.

⁴⁵⁰ Ломакин Д. В. Основные тенденции развития современного законодательства о хозяйственных обществах / Д. В. Ломакин // Право и бизнес в условиях экономического кризиса: опыт России и Германии / Отв. ред. Е. Р. Губин, Е. Б. Лаутс. М.: Юрист, 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://istina.msu.ru/publications/article/4725603/>.

вказати й на обмеження принципу свободи договору, що пов'язано з необхідністю захисту прав економічно слабких або економічно залежних сторін договору, а також прав та інтересів тих учасників юридичної особи корпоративного типу, які не є сторонами корпоративного договору. Можливість обмеження принципу свободи договору має особливе значення для регулювання відносин за корпоративним договором. Адже в силу того, що договір є юридичним фактом, який породжує правовідносини між особами, що його уклали, досліджуваний інститут може регулювати тільки внутрішні відносини, що виникають в межах діяльності юридичної особи корпоративного типу, та поширювати свою дію лише на сторони договору, але при цьому, як зазначалося раніше, здійснювати непрямої вплив на учасників, які не є сторонами договору, на органи корпорації, а також на саму корпорацію.

Саме тому, на нашу думку, при укладенні корпоративного договору сторони повинні керуватися принципом диспозитивності, дотримуючись при цьому меж його реалізації з урахуванням специфічної сфери правовідносин, на регулювання яких і спрямований корпоративний договір. Зокрема, його учасники повинні уникати включення до змісту договору вирішення тих питань, які торкають інтереси всіх учасників юридичної особи корпоративного типу, крім випадків, коли договір укладено між усіма учасниками юридичної особи корпоративного типу.

Також варто зауважити, що при реалізації умов корпоративного договору його учасники здійснюють спільне управління корпоративними правами, тобто координують свої дії з метою досягнення спільного, бажаного для всіх результату. Тобто фактично учасники корпоративного договору реалізують правомочність із управління належними їм корпоративними правами за взаємним погодженням, таким чином, стримуючи один одного від прийняття несприятливих для сторін договору рішень.

Ю. С. Харитонова вказує на те, що управління, яке покликане організаційно впорядковувати спільну діяльність людей, повинне включати в себе дії, що мають організаційне значення. Управління в цивільному праві може бути представлене як багатокомпонентне

явище, ланцюжок: планування, організованість, управління, контроль⁴⁵¹.

З цього приводу слід відзначити й думку Н. М. Пахомової, яка стверджує, що на кожному рівні і загалом в організації управління характеризується відповідними механізмами прийняття й реалізації рішень, що включають в себе процедурні прийоми й способи впливу. У такому випадку управління виглядає як система соціального регулювання і в якості такої володіє ознакою адміністративності в найширшому його розумінні. До основної функції цього «адміністративного» управління належить функція координації, адже для «запуску» механізмів прийняття й реалізації управлінських рішень необхідна насамперед збалансована взаємодія всіх елементів системи управління. Координація при цьому не тільки не суперечить управлінській діяльності, а й являє собою її необхідну складову. Крім того, Н. М. Пахомова вказує на такі ознаки категорії управління, як ієрархічність та наявність різних рівнів прийняття рішень. Іншими словами, ієрархія управління в організації будується за типом «розмежування влад» під час прийняття управлінських рішень⁴⁵².

У класичному та найбільш узагальненому значенні терміну «управління», безперечно, притаманні вищезазначені ознаки, і з цим важко не погодитись, зважаючи на адміністративний характер управління як такого. Однак, якщо вести мову про управління корпоративними правами, обумовлене в корпоративному договорі, то необхідно зазначити, що власники корпоративних прав як сторони договору діють як рівні у своєму правовому статусі суб'єкти. Безперечно, обсяги участі так само, як і якісні характеристики статусів участі, можуть відрізнятися в залежності від різних факторів, зокрема і від розміру частки в статутному капіталі юридичної особи корпоративного типу. Все ж укладення корпоративного договору не породжує жодних ієрархічних корпоративних відносин, тобто учасники корпоративного договору не підпорядковуються один одному, а діють як рівноправні суб'єкти цих відносин.

Підсумовуючи вищесказане, варто зазначити, що сама категорія управління корпоративними правами у корпоративному договорі

---

⁴⁵¹ Харитоновна Ю. С. Управление в гражданском праве: проблемы теории и практики: Монография. / Ю. С. Харитоновна. – М.: Норма, Инфра-М, 2011. – 304 с. – С. 58.

⁴⁵² Там само. – С. 95.

характеризується звуженим змістом у частині реалізації права розпорядження. Відчуження корпоративних прав, перехід права власності на них від однієї особи до іншої здійснюється із залученням таких договірних конструкцій, як купівля-продаж, міна, дарування тощо. Проте, враховуючи те, що управління є системою дій щодо «керування» власним майном та визначення його подальшої юридичної долі, вважаємо, що учасники корпоративного договору вправі домовитися між собою про порядок відчуження корпоративних прав у разі настання певних юридичних фактів, тобто обумовити ті чи інші процедурні питання, що стосуються переходу належних їм корпоративних прав. Тобто управління корпоративними правами як предмет корпоративного договору носить організаційний характер (організаційне управління).

Говорячи про управління корпоративними правами в контексті здійснення корпоративних прав за корпоративним договором, необхідно наголосити на тому, що його предмет полягає не просто в управлінні корпоративними правами як системі узгоджених дій учасників юридичної особи корпоративного типу щодо реалізації правомочностей, а й характеризується наявністю кількісних та якісних показників, результативності їхньої співпраці. Насамперед мова йде про таку ознаку управління корпоративними правами, як ефективність.

У сучасній літературі поняття «ефективність» використовується в багатьох сферах людської діяльності. Разом з тим, аналіз науково-теоретичних праць дозволяє зробити висновок, що ефективність є насамперед економічною категорією. На думку більшості науковців, ефективність є однією з найскладніших категорій сучасної економічної науки⁴⁵³.

Існують різні підходи до визначення сутності та критеріїв оцінки ефективності. С. В. Мочерний сформулював сутність ефективності в наступному визначенні: ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат⁴⁵⁴. Прихильники іншого підходу розглядають ефективність

---

⁴⁵³ Якимчук Т. В. Соціально-економічна ефективність підприємства та її значення в сучасних умовах / Т. В. Якимчук [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtpdf.

⁴⁵⁴ Череп А. В. Ефективність як економічна категорія [Електронний ресурс] / А. В. Череп, Є. М. Стрілець // Ефективна економіка: електронне

із позиції досягнення мети. Для того, щоб бути ефективною, діяльність повинна бути результативною, продуктивною або плідною, тобто досягати поставленої мети, «правильною», точною, адекватною, тобто максимально наближатися до норми, «чистою», тобто максимально уникати непередбачених наслідків і непотрібних додаткових включень. Ефективність будь-якого процесу, будь-якого виду діяльності характеризує ступінь досягнення поставленої мети; ефективність визначається як показник успішності функціонування системи для досягнення встановлених цілей⁴⁵⁵.

Не вдаючись до глибокого аналізу поняття «ефективність», слід погодитись із науковцями-економістами, які пов'язують ефективну діяльність із результативністю, вигідністю та досягненням поставленої мети. У контексті визначення предмету корпоративних договорів зазначені характеристики відіграють чи не головну роль. На нашу думку, основною метою укладення корпоративного договору є отримання максимального ефекту, як матеріального, так і організаційного, від здійснення спільної узгодженої діяльності учасників юридичної особи корпоративного типу. З урахуванням цього вважаємо, що в контексті управління корпоративними правами категорія «ефективність» набуває пріоритетного значення для досягнення сторонами договору поставлених перед собою цілей.

З цього приводу слушною є думка О. В. Курінного, який вказує, що під ціллю управління корпоративними правами акціонерів (приватних осіб або держави) розуміються бажані результати з управління корпоративними правами, що свідчать про виконання товариством своїх соціально-економічних функцій із точки зору акціонерів як суб'єкта управління⁴⁵⁶. Метою будь-якої суспільної діяльності, і зокрема управління корпоративними правами, є отримання певного бажаного результату, який би задовільнив інтереси

наукове фахове видання. – 2013. – № 1. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1727>.

⁴⁵⁵ Прокоф'єва К. В. Теоретична сутність економічної категорії «ефективності діяльності підприємства» / К. В. Прокоф'єва // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. Випуск 6. Том 2. – 2013. – С. 255 – 258. – С. 257.

⁴⁵⁶ Курінний О. В. Проблеми оцінки ефективності управління корпоративними правами в акціонерних товариствах / О. В. Курінний, Н. О. Волошко // Проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 208-213. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pekon_2013_3_29.pdf.

осіб, що здійснюють цю діяльність. Саме тому цілком обґрунтовано є позиція з приводу визначення предмету корпоративного договору не просто як управління корпоративними правами, а ефективного управління, тобто такого, що є результативним і вигідним. Результат від спільної діяльності у свою чергу повинен бути зумовлений метою, для досягнення якої був укладений корпоративний договір, і діяльністю учасників договору, що спрямована на отримання результату.

Питання щодо ефективності чи неефективності управління корпоративними правами є досить складним і таким, що потребує цілого комплексу спеціальних знань із галузі економіки. На нашу думку, чітке визначення критеріїв ефективності управління є неможливим, адже воно залежить від численних факторів, що характеризують діяльність тієї чи іншої корпорації, зокрема й від цілей, які ставлять перед собою її учасники. Про це зазначає і О. В. Курінний: «Формування системи збалансованих показників оцінки ефективності корпоративного управління може бути здійснено у межах комплексу суспільних, соціальних, економічних цілей, пов'язаних із забезпеченням належного виконання функцій представництва інтересів акціонерів»⁴⁵⁷.

Слід підкреслити, що цілі учасників корпоративного договору в кожному конкретному випадку відрізняються. Наприклад, метою корпоративного договору може бути отримання певних фінансових показників, як-от збільшення прибутку від діяльності корпорації, що може бути визначене в конкретній цифрі або ж у відсотковому відношенні від прибутку корпорації за минулий період. У такому випадку ефективним буде визнаватися таке управління корпоративними правами, яке призвело до досягнення учасниками корпорації обумовлених показників. Разом з тим, цілі, що визначаються в корпоративному договорі, можуть бути позбавлені економічного змісту. У такому випадку оцінка ефективності управління визначатиметься з урахуванням певних соціальних критеріїв.

Підсумовуючи вищевикладене, варто ще раз наголосити, що в контексті дослідження предмету корпоративного договору слід говорити саме про ефективне управління корпоративними правами,

---

⁴⁵⁷ Там само.

тобто таке, що призводить до досягнення тих чи інших обумовлених у договорі бажаних результатів.

Також варто зазначити, що управлінню в контексті корпоративного договору притаманна ознака адміністративності та координації, які, на нашу думку, відіграють важливу стримуючу роль при реалізації умов корпоративного договору з метою недопущення прийняття небажаних для сторін договору рішень та забезпечення ефективності механізму регулювання корпоративних відносин, що породжуються корпоративним договором. Фактично мова йде про добровільні обмеження поведінкових (вольових) актів учасників корпоративного договору з метою досягнення спільної для них мети.

Ю. М. Жорнокуй, говорячи про предмет корпоративного договору, наголошує на тому, що ключовим моментом при визначенні предмету корпоративного договору є виконання корпоративних обов'язків учасників господарського товариства у сфері управління, пов'язаної із порядком здійснення суб'єктивного корпоративного права. Саме тому основну увагу в корпоративному договорі слід приділяти порядку формування і діяльності наглядової ради, виконавчого органу, порядку голосування з приводу найбільш важливих для товариства питань, реалізації суб'єктивного корпоративного права та виконання корпоративного обов'язку кожним із учасників, який брав участь в укладенні договору⁴⁵⁸.

У свою чергу О. І. Виговський стверджує, що в договорах між акціонерами також передбачається обов'язковість голосування його учасників з певних питань, визначений порядок висування та обрання членів органів акціонерного товариства, переважне право на придбання акцій інших учасників договору, заборона на розпорядження акціями протягом певного часу чи обов'язковість продажу акцій у певних випадках, порядок розподілу прибутку чи покриття збитків, порядок вирішення ряду конфліктних ситуацій тощо⁴⁵⁹. У контексті визначення предмету корпоративного договору деякі дослідники наголошують на дискусійному характері даного

---

⁴⁵⁸ Жорнокуй Ю. М. Акціонерний договір як спосіб попередження корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах / Ю. М. Жорнокуй // Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. – 2012. – Т. 17. – Вип. 7. – С. 78–84. – С. 80.

⁴⁵⁹ Виговський О. І. Договори між акціонерами в міжнародному приватному праві / О. І. Виговський // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2014. - № 10. – С. 167-174. – С. 169.

питання. Так, А. Г. Гармаєв вказує, що предмет акціонерної угоди, як правило, включає зобов'язання сторін щодо здійснення права голосу на зборах акціонерів з ключових питань – формування органів управління, реорганізація і ліквідація товариства, зміна статутного капіталу, розподіл прибутку, затвердження бізнес-плану тощо. При цьому акціонери домовляються про конкретні варіанти голосування на зборах за задалегідь заданими критеріями. Разом з тим, як зазначає автор, раніше суди ставилися до зобов'язань такого роду швидше негативно, вказуючи на неприпустимість відмови від права або обмеження правоздатності⁴⁶⁰.

Безперечно, коло питань, які регулюються корпоративним договором, у світовій практиці, є дуже широким. Слід погодитися із Р. Ібрагімовим, який вважає, що корпоративний договір за своєю сутністю є угодою з приводу корпоративних прав та правомочностей, які становлять зміст корпоративних прав, з метою отримання особистої вигоди, співробітництва сторін із приводу питань управління господарським товариством та мінімізації ризиків виникнення конфліктних ситуацій⁴⁶¹.

Корпоративний договір має бути укладений щодо всіх корпоративних прав, які належать його учаснику. Тобто відносини між учасниками корпоративного договору становлять виключний характер. Припустимо, якщо акціонерові належить десять акцій, то, наприклад, порядок здійснення права голосу повинен бути визначений, виходячи з тієї кількості голосів, яку надають всі такі цінні папери. Вважаємо, що в даній ситуації учасник товариства може вступити в аналогічні правовідносини з іншим учасником, але його поведінка не повинна бути недобросовісною в тих випадках, коли з одного і того ж предмету укладаються різні договори з різними контрагентами.

Враховуючи те, що предмет корпоративного договору може бути досить широким, необхідно вказати і на визначені обмеження з приводу цього. У такому випадку Ю. М. Жорнокуй зазначає, що чинне законодавство не повинно містити жодних обмежень з приводу

---

⁴⁶⁰ Гармаєв А. Г. Акционерные соглашения: новации законодательства и арбитражной практики / Гармаєв А. Г. // Акционерное общество: вопросы корпоративного управления. – 2015. – № 7. – с. 70-77. – С. 72.

⁴⁶¹ Ібрагімов Р. Исполнение акционерных соглашений в свете планируемых изменений законодательства / Р. Ібрагімов // Корпоративний Юрист. – 2008. – № 9. – С. 8-9. – С. 8.

питань, які можуть бути врегульовані корпоративним договором, крім заборони на включення в корпоративний договір положень, що суперечать закону і публічному порядку⁴⁶². При цьому варто зазначити, що ще Г. Ф. Шершеневич відзначив імперативність правових норм, що регулюють відносини в господарських товариствах: «Гражданские нормы товарищеского права проникнуты мерами полицейского характера», – а безпосередньо щодо особливостей акціонерного товариства він зазначив: «Такое массовое соединение, уничтожающее всякое значение личности, взаимного доверия и надзора, полно опасностей, которые могут явиться следствием злоупотреблений со стороны людей более ловких на счет более простодушных и доверчивых. Опыт возбудил сомнение в удовлетворительности либеральных принципов и вызвал вмешательство государства в жизнь и деятельность тех крупных соединений, которые носят акционерную форму»⁴⁶³.

Попри те, що найбільш проблемні питання виникають під час управління компанією і для їх врегулювання сторони потребують реальних інструментів, за законодавством вони залишаються невіршеними, тому фактично не існує правових механізмів вирішення цих питань, так само, як і немає адекватного захисту акціонерів. При цьому, навіть включення в угоду обов'язку акціонера брати участь у загальних зборах теж викликає питання, оскільки згідно зі ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства» участь в управлінні компанією є правом, а не обов'язком акціонера, і своїм правом акціонер може розпоряджатися на свій розсуд. Якщо слідувати законодавчим положенням, то акціонер повинен у будь-якому випадку скористатися правом на управління компанією. Погоджуючись із тим, що порушувати імперативні норми, які регулюють питання корпоративного управління в корпорації, не можна, слід констатувати, що сторони знову залишаються сам на сам з тими самими невіршеними проблемами.

Існують норми, які сторони дійсно не в силах змінити. Це стосується кворуму загальних зборів, переліку питань, затверджених

---

⁴⁶² Жорнокуй Ю. М. Акціонерний договір як спосіб попередження корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах / Ю. М. Жорнокуй // Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. – 2012. – Т. 17. – Вип. 7. – С. 78–84. – С. 81.

⁴⁶³ Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. Т. 1: Введение. Торговые деятели / Г. Ф. Шершеневич. – М.: Статут, 2003. – 480 с. – С. 270.

законом, для ухвалення яких необхідна певна кількість голосів, компетенції органів, інших положень, чітко регламентованих законом. При цьому логічним було би надати сторонам реальне право для того, щоб, користуючись свободою договору, вони могли врегулювати для себе ті питання, які не врегульовані імперативними нормами чинного законодавства і не порушують публічний порядок, проте дозволяють сторонам побудувати свої відносини так, щоб їх спільний бізнес не страждав. Це стосується можливості спільного голосування з яких-небудь питань, зокрема при обранні органів юридичної особи корпоративного типу на загальних зборах.

Варто також зауважити, що корпоративний договір не породжує жодних корпоративних прав, не передбачених законом та установчими документами юридичної особи корпоративного типу. Її учасники тільки встановлюють порядок здійснення та управління корпоративними правами, якими вони володіють, проте вони позбавлені можливості передбачати нові корпоративні права. Права й обов'язки, що виникають на підставі корпоративного договору, є договірними і утворюють зміст класичних зобов'язальних правовідносин, породжуваних таким договором.

На нашу думку, важливо звернути увагу на співвідношення таких понять, як корпоративне управління та управління корпоративними правами. Поняття «корпоративне управління» часто використовується в сучасній економічній і правовій літературі, що пояснюється великим поширенням у країні корпоративної форми бізнесу. Однак у нас ще не існує законодавчо закріпленого визначення корпоративного управління. Науковець Г. Ю. Штерн вважає, що корпоративне управління – це система відносин між органами товариства і його власниками (акціонерами) щодо управління діяльністю товариства. Система корпоративного управління являє собою організаційну модель, за допомогою якої підприємство представляє і захищає інтереси своїх інвесторів⁴⁶⁴.

Корпоративне управління часто пов'язують із управлінням капіталом, адже воно необхідно там, де функціонує великий капітал, власники якого здійснюють свої правомочності через управління ним. Особи, які придбали акції (акціонери), не відсторонюються від цього капіталу, а так чи інакше залучаються до управління ним через участь

---

⁴⁶⁴ Штерн Г. Ю. Корпоративне управління: Навч. посіб. / Г. Ю. Штерн. – Харків: ХНАМГ, 2009. – 278 с. – С. 14-15.

у загальних зборах. Останні своєю чергою формують органи корпорації і, таким чином, утворюється ланцюг взаємопов'язаних відносин, які й іменуються корпоративним управлінням⁴⁶⁵. Слід зазначити, що з поняттям «корпоративне управління» безпосередньо пов'язані корпоративні права, якими володіють учасники юридичної особи корпоративного типу. Так, І. В. Спасибо-Фатєєва зазначає, що від управління безпосередньо залежать майнові права акціонерного товариства, адже його капітал знаходиться в руках уповноважених органів, які укладають правочини по розпорядженню ним, використовують його у виробництві тощо. Від управління також залежать корпоративні майнові права акціонерів, тому що тільки вони можуть приймати рішення про виникнення у них права на дивіденди, їх розмір і порядок виплати. Звідси, управління відображає організацію зв'язків між відокремленими суб'єктами, які мають відношення до права власності акціонерного товариства через наявність у них акцій і здійснення ними прав щодо управління⁴⁶⁶.

Фактично володіння корпоративними правами надає акціонеру чи іншому учаснику (засновнику) юридичної особи корпоративного типу право брати участь в управлінні її діяльністю шляхом участі в роботі органів управління та інших органів, до яких вони входять. Тобто можна зробити висновок, що реалізація корпоративних прав, і зокрема управління ними шляхом визначення порядку голосування на загальних зборах корпорації, обрання виконавчих органів, визначення порядку відчуження частки в статутному (складеному) капіталі значною мірою впливає на корпоративне управління, зокрема на порядок прийняття рішень органами управління юридичною особою корпоративного типу.

Разом з тим, на нашу думку, корпоративне управління є значно ширшим поняттям, ніж управління корпоративними правами, адже ним охоплюється діяльність усіх органів юридичної особи корпоративного типу, метою яких є забезпечення ефективного функціонування юридичної особи корпоративного типу, а також досягнення значних економічних результатів. Корпоративне

---

⁴⁶⁵ Корпоративне право України : підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с. – С. 190-191.

⁴⁶⁶ Корпоративне управління: Монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; За ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – 500 с. – С. 221.

управління насамперед означає взаємодію чималої кількості осіб і організацій, які мають відношення до найрізноманітніших аспектів функціонування корпорації.

Зважаючи на наведене, доцільно наголосити, що важливість корпоративного управління відчувається як на загальносоціальному рівні, так і на рівні окремих корпорацій. Тому відносини з приводу корпоративного управління регулюються як на рівні законодавства, так і на локальному рівні. У зв'язку із цим вважаємо, що управління корпоративними правами в контексті укладення корпоративного договору за своєю сутністю є одним із найважливіших локальних інструментів впливу на здійснення ефективного управління діяльністю юридичної особи корпоративного типу і, таким чином, забезпечення реалізації усіх поставлених нею цілей.

У контексті дослідження особливостей здійснення корпоративних прав за корпоративним договором важливо окреслити коло відносин, що можуть бути врегульовані за допомогою цієї договірної конструкції. На нашу думку, до предмету корпоративного договору належать відносини, пов'язані з:

- визначенням порядку реалізації прав і обов'язків сторін, безпосередньо пов'язаних з управлінням юридичною особою корпоративного типу (скликання позачергових загальних зборів, голосування певним чином на загальних зборах учасників товариства, і зокрема з приводу виборів членів рад директорів, колегіального та одноосібного виконавчого органів, з приводу вчинення значних правочинів та правочинів, щодо яких є заінтересованість тощо);

- перерозподілом організаційних повноважень, що входять до змісту корпоративних прав, незалежно від того, якою кількістю голосів володіє той чи інший учасник корпорації за законом в силу кількості належних йому акцій (часток);

- порядком розподілу прибутків (форма розподілу прибутків, виплата дивідендів; порядок обчислення чистого прибутку, що підлягає розподілу між учасниками корпорації; обмеження щодо розподілу прибутку, наприклад, заборона на розподіл прибутку до виконання певних кредитних зобов'язань тощо) з урахуванням імперативних положень законодавства;

- узгодженим здійсненням інших дій з управлінням товариством, його реорганізації або ліквідації;

- придбанням або відчужуванням акцій (часток у статутному капіталі) за певною ціною при настанні певних обставин;

- утриманням від відчуження акцій (часток у статутному капіталі) та / або передачі їх в якості забезпечення до настання певних обставин;
- порядком вирішення складних ситуацій, коли число голосів в учасників юридичної особи корпоративного типу, які мають протилежні думки з приводу вирішення того чи іншого питання, виявилось рівним тощо.

Слід також зазначити, що перелік відносин, які можуть бути врегульовані корпоративним договором, є приблизним, адже корпоративні відносини з приводу здійснення власниками корпоративних прав управління цими правами є динамічними і такими, що постійно розвиваються. Однак необхідно звернути увагу на те, що воля сторін при визначенні умов корпоративного договору є обмеженою. Так, предметом корпоративного договору не можуть бути узгоджені дії учасників корпорації щодо управління її діяльністю, адже воно здійснюється органами юридичної особи корпоративного типу; такий порядок визначається законом і статутом, а корпоративний договір має щодо них акцесорний характер.

Окрему увагу необхідно приділити й одній з особливостей корпоративного договору, що впливає з його багатосторонності – наявності в учасників договору спільної мети. З цього приводу Т. В. Ламм вказує, що мета – обов'язковий атрибут багатостороннього договору. Якщо немає спільної мети, то немає і багатостороннього договору, тому необхідно говорити про двосторонній (зустрічний, міновий) договір. Мета в багатосторонньому договорі може бути будь-якою, як майновою, так і немайновою, головне – вона повинна бути незаборонена законом і не суперечити основним засадам цивільного законодавства⁴⁶⁷. О. С. Таран, досліджуючи питання спільної мети в багатосторонніх договорах, доходить висновку, що мета разом із предметом є істотною умовою таких договорів⁴⁶⁸.

Відносячи до істотних умов корпоративного договору лише умову щодо предмету, передбачається, що при укладенні корпоративного договору учасникам доцільно визначати його мету, зважаючи на те, що

---

⁴⁶⁷ Ламм Т. В. Многосторонние договоры в гражданском праве : автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.03 «гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Ламм Т. В. – Москва, 2003. – 30 с. – С. 12.

⁴⁶⁸ Таран О. С. Багатосторонні договори в цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. С. Таран; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. – К., 2014. – С. 91.

вони в процесі виконання умов договору об'єднують і координують свої зусилля для досягнення певного бажаного для них результату.

Укладаючи корпоративний договір, власники корпоративних прав можуть керуватись різними мотивами та мати різні причини для вступу в договірні відносини, що породжуються таким договором. Однак, незважаючи на це, усі його учасники переслідують єдину та спільну мету, яка досягається шляхом здійснення ними узгодженої діяльності. Фактично тут простежується взаємообумовленість та взаємозалежність предмету корпоративного договору та спільної мети його учасників: мета, яку ставлять перед собою учасники корпоративного договору, може бути реалізована лише шляхом їх спільної діяльності з управління належними їм корпоративними правами, а природа та характер цього управління більшою мірою залежать від мети договору.

Якою конкретно є мета корпоративного договору, сказати важко, оскільки в кожному окремому випадку його укладення вона може відрізнитися. Проте з упевненістю можна стверджувати, що бажаним результатом для досягнення якого укладається договір, є підвищення ефективності діяльності корпорації, забезпечення довгострокового комерційного успіху, збільшення її прибутків, а, отже, й збільшення прибутків власників корпоративних прав. У зв'язку із цим вважаємо, що до умов, які доцільно узгоджувати при укладенні корпоративного договору, належить також і спільна мета учасників договору – власників корпоративних прав.

Говорячи про здійснення корпоративних прав за корпоративним договором, важливо дослідити й особливості виконання зобов'язань, що ним породжуються. Ми підтримуємо загальноприйнятту в цивілістиці позицію, що стадія виконання зобов'язання є «ядром» зобов'язальних правовідносин, адже саме на цьому етапі відбувається здійснення цивільних прав і виконання обов'язків сторін. Як центральна стадія динаміки зобов'язання виконання є сукупністю фактичних та/або юридичних дій (у певних випадках – утримання від дій) сторін зобов'язання, спрямованих на реалізацію (здійснення) передбачених договором або законом їх суб'єктивних прав і обов'язків задля досягнення економічної і юридичної мети зобов'язання⁴⁶⁹.

---

⁴⁶⁹ Боднар Т. В. Теоретичні проблеми виконання договірних зобов'язань (цивільно-правовий аспект) : дис. докт. юр. наук : 12.00.03 / Боднар Т. В.; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2005. – 442 с. – С. 8.

Як відомо, виконання договірною зобов'язання повинно відповідати певним загальним правилам, що носять назву «принципи виконання зобов'язань». Традиційно виділяють принципи: а) належного виконання (ст. 526 ЦК України); б) реального виконання (ст. 622 ЦК України); в) добросовісності, розумності та справедливості (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України).

Необхідно зазначити, що належне виконання зобов'язання є найпоширенішою і найбільш бажаною для сторін договору підставою його припинення. Принцип належного виконання цивільно-правових зобов'язань є одним із основоположних принципів, яким має відповідати виконання договірною зобов'язання. Досліджуваний принцип впливає з положень ст. 526 ЦК України, де встановлено, що зобов'язання повинні виконуватися належним чином, відповідно до умов договору та вимог цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що ставляться.

За загальним правилом виконавцями зобов'язання виступають особи, які є його сторонами. Як вказує І. Р. Калаур, таке положення найбільш яскраво проявляє свою вагомість при виконанні зобов'язань, що виникають на підставі фідучіарних договорів, у яких особливу роль відіграє саме довірчий зв'язок між конкретними контрагентами. У цьому контексті не буде зайвим згадати позицію О. С. Іоффе, який стверджував, що фідучіарний характер властивий лише тій угоді, сутність якої спирається на взаємну довіру її учасників. У свою чергу, Г. Ф. Шершеневич зазначав, що правовідносини, які мають фідучіарний характер, засновані на взаємній довірі та на припущенні чесності контрагентів. Особисто-довірчий характер взаємостосунків сторін у таких договорах виключає можливість їх виконання третіми особами⁴⁷⁰.

У контексті виконання зобов'язань, що породжуються корпоративним договором, необхідно зазначити, що вони повинні виконуватись особисто сторонами такого договору. Дане твердження пояснюється насамперед тим, що, укладаючи корпоративний договір, його учасники фактично здійснюють правомочності, які

---

⁴⁷⁰ Калаур І. Р. Принцип належного виконання договірних зобов'язань через призму виконання зобов'язань про передачу майна в користування / І.Р. Калаур // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Том 1. – Вип. 3. – с. 84-86. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.lj.kherson.ua/pravo03/part_1/23.pdf.

опосередковуються належними їм корпоративними правами.

Водночас виникає питання: чи мають право учасники корпоративного договору делегувати виконання зобов'язань за договором своїм представникам? Слід почати з того, що виконання корпоративного договору за своєю сутністю є процесом спільної і взаємоузгодженої реалізації корпоративних прав учасників юридичної особи корпоративного типу, які добровільно зв'язали себе взаємними зобов'язаннями, уклавши між собою корпоративний договір. Тобто в ході виконання цього виду договорів його сторони фактично здійснюють правомочності, які входять до змісту корпоративних прав.

Як вказує І. Б. Саракун, вибір способу здійснення корпоративних прав може виявлятися у вчиненні дій особисто або через представника. Учасник (засновник) може реалізовувати свої корпоративні права безпосередньо – шляхом безпосереднього управління господарським товариством, ведення його справ, управління діяльністю тощо; та опосередковано – шляхом участі в роботі органів управління, зокрема в загальних зборах, наглядовій раді, ревізійній комісії, правлінні⁴⁷¹.

Варто зазначити, що можливість реалізації корпоративних прав через представника регламентована низкою законодавчих положень. Зокрема, ч. 3 ст. 159 ЦК України, відповідно до якої акціонер має право призначити свого представника для участі у зборах. Це ж визначено і Законом України «Про господарські товариства», у ст. 44 якого законодавець, визначаючи порядок голосування на загальних зборах акціонерного товариства, вказує, що акціонер вправі мати свого представника, який може бути постійним або призначеним на певний строк. Це положення деталізується в ст. 39 Закону України «Про акціонерні товариства». Крім того, учасники (засновники) ТОВ, ТДВ також вправі призначити своїх представників для участі в загальних зборах товариства, що підтверджується ст. 58 Закону України «Про господарські товариства»: «Вищим органом товариства з обмеженою відповідальністю є загальні збори учасників. Вони складаються з учасників товариства або призначених ними представників. Представники учасників можуть бути постійними або призначеними на певний строк». Тобто зрозуміло, що чинне законодавство надає можливість власникам корпоративних прав реалізовувати належні їм

---

⁴⁷¹ Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / І. Б. Саракун; НДІ приват. права і п-ва Акад. прав. наук України. – К., 2008. – 214 с. – С. 63.

корпоративні права як безпосередньо, так і через представників.

Цілком можливою є ситуація, коли учасник корпорації, який разом із іншими учасниками взяв на себе зобов'язання за корпоративним договором, наприклад, певним чином голосувати на загальних зборах товариства, не має можливості бути присутнім на загальних зборах і, таким чином, самостійно виконати зобов'язання. На нашу думку, законодавчо дозволеним виходом із такої ситуації є призначення представника, який виконає зобов'язання від імені учасника корпоративного договору.

Якщо говорити про виконання зобов'язань представником у контексті належного виконання корпоративного договору, то, на нашу думку, така ситуація є цілком правомірною. Ст. 528 ЦК України зазначає, що виконання обов'язку може бути покладено боржником на іншу особу, якщо з умов договору, вимог ЦК, інших актів цивільного законодавства або суті зобов'язання не впливає обов'язок боржника виконати зобов'язання особисто. У цьому разі кредитор зобов'язаний прийняти виконання, запропоноване за боржника іншою особою. У разі невиконання або неналежного виконання обов'язку боржника іншою особою цей обов'язок боржник повинен виконати сам. Не беручи до уваги той факт, що правовідносинам, які породжуються корпоративним договором, властивий корреальний характер, тобто відсутній чіткий поділ сторін на боржника та кредитора, вважаємо, що коли в корпоративному договорі відсутні вказівки на те, що договірні зобов'язання сторін повинні бути виконані особисто учасниками договору, то цілком можливим є виконання цих зобов'язань їхніми представниками, за умови, що повноваження представника посвідчені належним чином.

Основою відносин між довірительцем і повіреним є повноваження щодо реалізації корпоративних прав, якими наділив довіритель повіреного. Ці повноваження виражаються у довіреності⁴⁷². З цього приводу В. А. Васильєва зауважує, що довіреність, яка видається повіреній особі, не слід розглядати як письмову форму договору доручення. Наявність довіреності при відсутності письмової форми договору доручення (у випадках, коли представництво не базується на нормі права) свідчить про його усну форму. Водночас довіреність є

---

⁴⁷² Саракун І. Б. – Там само. – С. 80-81.

допустимим доказом факту укладення договору доручення⁴⁷³.

Узагальнюючи вищезазначене, вважаємо, що виконання зобов'язань, що породжуються корпоративним договором, не обов'язково повинно бути здійснене стороною договору особисто. Воно також може виконуватись і представником сторони, за умови, що повноваження представника посвідчені належним чином. У такому випадку виконання корпоративного договору вважатиметься належним.

Наступним елементом належного виконання є предмет виконання. Т. В. Боднар, аналізуючи зміст ч. 1 ст. 653 ЦК України, дійшла висновку про існування в ЦК України двох різних за змістом термінів – «предмет зобов'язання» і «предмет виконання», оскільки важко уявити, що законодавець, формулюючи зазначені норми, не звернув уваги на удавані розбіжності⁴⁷⁴. Залежно від вимог до виконання дій боржником можна виокремити зобов'язання з конкретно-визначеним предметом, альтернативні та факультативні зобов'язання. Зобов'язання з конкретно-визначеним предметом передбачають виконання обов'язків боржника в суворій відповідності до умов договору, і спроба замінити їх тягне зміну самого зобов'язання. Натомість під альтернативними зобов'язаннями розуміють такі зобов'язання, за якими боржник повинен здійснити одну з двох або декількох дій⁴⁷⁵.

Варто зауважити, що в доктрині цивільного права існує дискусія з приводу можливості чи неможливості ототожнення таких понять, як предмет договору та предмет договірної зобов'язання. На нашу думку, слід підтримати позицію тих дослідників, які все ж схиляються до необхідності розмежування цих понять. Так, Т. В. Боднар зазначає, що предметом договору є зобов'язання як правовідношення, у якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку;

---

⁴⁷³ Васильєва В. А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг : дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид.наук: 12.00.03 / Васильєва В. А. – Івано-Франківськ, 2006. – 345 с. – С. 225-226.

⁴⁷⁴ Боднар Т. В. – Там само. – С. 113.

⁴⁷⁵ Голубева Н. Ю. Класифікація зобов'язань у цивільному праві / Н. Ю. Голубева // Часопис Цивілістики Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2009. – вип. 9. – С. 86.

предметом зобов'язання є обов'язок боржника вчинити зазначену дію, якому кореспондує право кредитора вимагати виконання боржником свого обов'язку⁴⁷⁶.

Таким чином, предметом виконання корпоративного договору є дії його учасників щодо виконання їхніх зобов'язань за договором (голосування відповідним чином на загальних зборах, обрання виконавчих органів, розподіл прибутків тощо). Виконання корпоративного договору вважатиметься належним, якщо його сторони належно виконують зобов'язання, визначені змістом такого договору.

Крім того, варто зазначити, що до елементів належного виконання договору в доктрині цивільного права відносять також спосіб, місце та строк виконання договірних зобов'язань. Вважаємо, що зазначені законодавчі вимоги щодо належного виконання цивільно-правових договорів, і зокрема щодо корпоративного договору, повинні бути деталізовані в спеціальних нормах, які регулюють окремі види договорів, а також у самому змісті договору.

Якщо учасники корпоративного договору неухильно виконуватимуть свої договірні зобов'язання відповідно до його змісту, у такому випадку здійснене ними виконання корпоративного договору вважатиметься належним; водночас це слугуватиме й підставою для припинення його дії.

До основних цивільно-правових засад виконання зобов'язань вчені-цивілісти відносять і принцип реального виконання. Зміст зазначеного принципу розкривається ст. 622 ЦК України, яка вказує, що боржник, який сплатив неустойку і відшкодував збитки, завдані порушенням зобов'язання, не звільняється від обов'язку виконати зобов'язання в натурі, якщо інше не встановлено договором або законом. Іншими словами, принцип реального виконання полягає в необхідності виконання обов'язку в натурі та недопустимості заміни реального виконання зобов'язання грошовою компенсацією у разі його порушення.

Важливо підкреслити, що вітчизняний законодавець підійшов до реалізації даного принципу диспозитивно, надавши можливість сторонам договору в процесі виконання договірних зобов'язань самостійно визначати, діятиме реальне виконання в конкретних зобов'язальних правовідносинах чи ні. Такий підхід вбачається цілком

⁴⁷⁶ Боднар Т. В. – Там само. – С. 113.

доцільним з огляду на те, що принцип реального виконання зобов'язання в залежності від виду договірних правовідносин не завжди може мати місце. Як приклад, розглянемо можливість дії цього принципу в контексті виконання зобов'язань, що опосередковуються корпоративним договором.

Однією з можливих умов корпоративного договору є обов'язок його учасників голосувати певним чином на загальних зборах корпорації або утриматись від голосування. Якщо, скажімо, один з учасників не дотримається цієї умови договору, то відповідно матиме місце порушення договірних зобов'язань і, як наслідок, до нього будуть застосовані заходи цивільно-правової відповідальності, встановлені договором, наприклад, сплата штрафу. Однак виникає питання: чи можливо вимагати від порушника виконання недотриманого ним обов'язку в натурі, якщо рішення з того чи іншого питання уже прийняте загальними зборами корпорації? Очевидно, що ні, зважаючи на те, що виконання такого обов'язку втратило свою актуальність і є як юридично, так і фактично неможливим. Отже, дія принципу реального виконання зобов'язання, породжуваного корпоративним договором, з огляду на особливості його предмету та сфери застосування, не завжди може мати місце.

Важливо зауважити, що згідно зі ст. 3 ЦК України зобов'язання, і зокрема те, що породжується корпоративним договором, повинно виконуватись на таких цивілістичних засадах, як справедливість, добросовісність, розумність.

РОЗДІЛ 4. ПЕРЕВАЖНІ ПРАВА В КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

4.1. Поняття, ознаки та види переважних прав у корпоративних правовідносинах

Сучасні засади правового регулювання призводять до виникнення нових цивільно-правових інститутів та удосконалення вже існуючих. Прикладом є виникнення інституту переважних прав, феномен якого полягає в тому, що дане явище малодосліджене наукою цивільного права, однак можна стверджувати, що механізм здійснення переважних прав набуває все більшого масштабу та претендує на самостійне місце в системі корпоративних прав.

Недостатній науковий аналіз сутності, змісту, особливостей здійснення та захисту переважних прав у корпоративних відносинах, а також їхнього місця в системі суб'єктивних прав учасників корпоративних правовідносин негативно позначається на формуванні ефективної та адекватної сучасним тенденціям системи розвитку вказаних відносин, правової бази їх регулювання і водночас усталеної судової практики розгляду й вирішення судових спорів, обумовлених порушенням, невизнанням чи оспоренням переважних прав у корпоративних відносинах. Вищевказане обумовлює необхідність проведення наукового комплексного теоретичного дослідження переважних прав у корпоративних правовідносинах у контексті сучасного законодавчого регулювання.

У наукових джерелах відсутнє узагальнююче поняття переважних прав взагалі, не говорячи вже про переважні права в корпоративних правовідносинах. У літературі трапляється кілька наукових (доктринальних) визначень вказаного поняття.

Ключовим для визначення поняття «переважні права в корпоративних правовідносинах» є з'ясування сутності таких категорій як «переважні права», «корпоративні права» та «корпоративні правовідносини». Потрібно зауважити, що для формулювання дефініції конкретного явища (поняття) необхідно враховувати його ознаки, особливості, істотні прояви в реальності. Першочергово потрібно виокремити ті основні ознаки, які виділяють корпоративні переважні права з-поміж інших корпоративних прав.

Переважні права. Поняття «переважні права» (перекладено з латинського *privilegium*: *privus* – особливий, *lex* – закон) вживається як право, надане законом окремим особам, групам людей або певному

станові чи класу, особлива перевага, пільга. Переважне право ототожнюють із поняттям пріоритет (від латинського *prior* – перший) – перевага над кимось, найперше значення чогось⁴⁷⁷. Термін «переважне право» часто розуміють і тлумачать як привілей, перевага, пріоритет. Однак привілей у загальному розумінні є певною перевагою когось або чогось, у порівнянні з іншим. Говорячи про переважні права, потрібно зауважити, що ми оцінюємо два поняття: «*переважні*» та «*права*». Необхідно визначитись, яким саме значенням поняття «права» ми будемо керуватись при визначенні «переважних прав у корпоративних правовідносинах» Адже відомо, що поняття «право» в науці цивільного права охоплює декілька значень: сукупність правових норм, елемент правовідносин, суб'єктивне цивільне право чи як елемент правоздатності суб'єктів правовідносин.

Одне із визначень переважних прав наведено В. І. Кратом у дисертації «Переважні права: цивільно-правовий аспект». Науковець зазначає, що «переважне право є таким суб'єктивним цивільним правом, яке надає його носієві можливість пріоритетно перед іншими особами набути інше або здійснити існуюче суб'єктивне право»⁴⁷⁸.

Боднар В. В. у дисертаційному дослідженні «Переважні права в цивільному праві України» визначає поняття переважного права в цивільному праві як встановленого законом або договором суб'єктивного права учасника цивільних відносин на переважне перед іншими особами вчинення дій (правочинів), спрямованих на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків⁴⁷⁹.

У зв'язку з цим слід виділити ознаки переважного права:

- 1) спрямоване на набуття інших майнових та (або) немайнових прав або розв'язання (вирішення) колізії цивільних прав;
- 2) виникає разом із певним суб'єктивним правом та перебуває в пасивному стані до настання юридичних фактів, передбачених у законі або договорі;

---

⁴⁷⁷ Словник іншомовних слів / [ред. О. С. Мельничук]. – К.: Вища школа, 1977. – с. 544; Український радянський енциклопедичний словник: В 3 т. / [упоряд. А.В. Кудрицький та ін.] – К.: Голов. ред. УРЕ, 1987. – Т. 2. – С. 17.

⁴⁷⁸ Крат В. І. Переважні права: цивільно-правовий аспект : дис... канд. наук: 12.00.03/ Крат Василь Іванович. – Х., 2008. – С. 54.

⁴⁷⁹ Боднар В. В. Переважні права в цивільному праві України [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В. В. Боднар ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К.: [б. и.], 2014. – С.5.

3) реалізується, як правило, за участю іншого суб'єкта, внаслідок чого носій переважного права може набути суб'єктивне цивільне право;

4) захищається шляхом переведення прав та обов'язків, набутих третьою особою, всупереч перевагам, які має суб'єкт переважного права.

Якщо звернутися до світової практики, то в США під переважним правом (*preferential right, option of first refusal, right of first refusal, preemptive right, preemptive option, conditional or contingent right*) розуміють право особи на придбання майнового інтересу (права участі), яке належить іншій особі через настання конкретної умови – намір власника такого права його продати. Особа, яка має переважне право, не може ніяк впливати на момент виникнення такого права. Переважне право може встановлюватися в договорі.

У США наближеними до переважних прав є такі правові категорії, як *опціон (Option), право перших переговорів (Right of first negotiation), право першої пропозиції (Right of first offer)*. *Опціон (option)* надає своєму власнику можливість у будь-який час здійснити право. Американські науковці розглядають опціон, як право акцепту і безвідказної оферти, що має здійснитися на протязі вказаного строку (строк опціона). У результаті акцепту договір між власником права опціона і іншою стороною (власник відповідного блага) вважається укладеним. *Право перших переговорів (Right of first negotiation)* наділяє свого власника можливістю вимагати від продавця проведення переговорів про продаж на ексклюзивній основі. Тільки після проведення таких переговорів продавець має право проводити переговори і продавати майно третій особі. *Право першої пропозиції (Right of first offer)* виявляється в тому, що особа, яка володіє даним правом, може запропонувати продавцю свої умови купівлі майна ще до продажу його третім особам. У такому випадку продавець повинен або прийняти таку пропозицію або продати майно третій особі за ціною не нижчою, ніж була йому запропонована носієм права першої пропозиції⁴⁸⁰.

Російські науковці схиляються до визначення, яке розробив В. П. Грибанов у науковій праці «Здійснення та захист цивільних прав». Автор вказував, що «под преимущественными правами понимают

⁴⁸⁰ John C. Murray. Option or Right of First Refusal: Which Is It? [Електронний ресурс] / John C. Murray // Режим доступу: <http://www.firstam.com/faf/html/cust/jmoptions.html>.

такіє случаи, когда при всех прочих равных условиях преимущество предоставлено законом определенной группе лиц, обладающих какими-то особыми признаками»⁴⁸¹. Проте слід відзначити, що дане визначення є досить узагальнене, тому не дає можливості відрізнити переважне право від категорії «пільг», що передбачаються в законодавстві. Адже основним елементом переважних прав є право на отримання певних благ (майно, майнове право, немайнове право та ін.).

Науковець В. А. Белов під переважними правами розуміє «относительные субъективные гражданские права, предоставляющие их носителю (управомоченному лицу) возможности требовать совершения чужих действий и (или) действовать по собственному усмотрению, преимущественные перед аналогичными возможностями других лиц»⁴⁸². Слід зазначити, що дане визначення сформульовано у вузькому розумінні, адже не вказано ні на особливості здійснення, ні на спеціальний спосіб захисту, а тому вказане визначення не охоплює основні (загальні) ознаки переважних прав.

М. В. Субботін у дисертації «Преимущественные права в российском гражданском законодательстве» вказує, що «под преимущественным правом следует понимать предоставленное законом специальным субъектам и ограниченное пресекательным сроком обязательственное право преимущественно перед другими лицами при всех прочих равных условиях требовать заключения договора и получения прав на имущество, по поводу которого заключается договор, отличающееся особым порядком реализации и наличием специального средства защиты в виде права требовать перевода на себя прав и обязанностей по договору, заключенному с третьим лицом, и (или) требовать признания за собой соответствующего права на имущество в случае, когда договор с третьим лицом исполнен (права первой группы), либо субъективное гражданское право на приобретение определенного имущества в порядке универсального правопреемства преимущественно перед

---

⁴⁸¹ Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав / В. П. Грибанов – М.: Статут, 2000.- С. 295.

⁴⁸² Белов В. А. Гражданское право: Общая часть / В. А. Белов. – М., 2002. – С. 840.

другими наследниками (права второй группы)»⁴⁸³. Досить вдалим можна вважати таке визначення, адже воно охоплює практично всі ознаки переважних прав, але воно недосконало сформульоване, тому видається складним для сприйняття.

Аналіз поглядів вітчизняних і російських науковців дає можливість вказати, що переважні права – це суб'єктивні права, які надають можливість його носієві пріоритетно перед іншими особами набути певні блага (майнові та немайнові цінності).

Корпоративні правовідносини. Переважні права супроводжують певні правовідносини, що складаються в різних сферах (речові, зобов'язальні, спадкові, сімейні, корпоративні), тобто вони нерозривно пов'язані з певними відносинами. Зазначений аспект виявляється в тому, що будь-яке переважне право є невіддільним від тих правовідносин, які зумовлюють його існування.

Щодо визначення поняття «корпоративні правовідносини», то відповідно до ч. 3 ст. 167 ГК України під корпоративними відносинами слід розуміти відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. Слід зауважити, що частина 3 була доповнена до ст. 167 тільки 15 грудня 2006 р., у зв'язку із прийняттям відповідного Закону про внесення змін до законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ із питань приватизації та з корпоративних спорів.

Поняття корпоративних відносин визначено й у Постанові пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» № 4 від 25. 02. 2016 р., згідно якої господарським судам підвідомчі справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язаними із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, крім трудових спорів.

У науковій літературі наведені різні визначення поняття корпоративних правовідносин. В. В. Луць вважає корпоративними відносинами вид цивільного правовідношення, в основі якого лежить участь суб'єктів в організаційно-правових утвореннях, що мають

---

⁴⁸³ Субботин М. В. Преимуществовые права в российском гражданском законодательстве: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. / М. В. Субботин. – М., 2007. – С. 54.

ознаки юридичних осіб, суттю яких є так звані корпоративні права та які виникають на підставі певних юридичних фактів, а саме: участі в установчому договорі, вступі в кооператив, придбанні права власності на частку, акції тощо. Корпоративні відносини виникають у зв'язку з об'єднанням капіталів та зусиль, на відміну від відносин зобов'язальних, що опосередковують оборот майна. Сутність таких відносин зводиться до того, що учасник у результаті реалізації засновницького права і, як правило, передавання новоствореному суб'єкту (організації) майна у власність набуває натомість права на управління нею в тій чи іншій формі (брати участь в органах управління корпорації, отримувати інформацію про її діяльність) та участь у розподілі прибутку корпорації⁴⁸⁴.

Таким чином, суттю участі суб'єктів в організаційно-правових утвореннях, що мають ознаки юридичних осіб є наявність корпоративних прав, тому корпоративними є відносини, що виникають між учасниками або ж засновниками та товариством і між самими учасниками (засновниками), які складаються щодо набуття, здійснення та припинення корпоративних прав.

Слід зауважити, що для визначення корпоративних правовідносин потрібно визначити їх суб'єктний склад. *Суб'єктами* корпоративних правовідносин є фізичні та юридичні особи тією мірою, якою вони мають право бути засновниками (учасниками) організацій. Суб'єктами корпоративних прав вважають учасників, засновників та акціонерів. Таким чином, поняття «суб'єкт корпоративних правовідносин» є ширшим і включає в себе поняття «учасник», «засновник», «акціонер». Відповідно до ст. 114 ЦК України учасником господарського товариства може бути фізична або юридична особа. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» засновниками та учасниками товариства можуть бути підприємства, установи, організації, а також громадяни, крім випадків, передбачених законодавчими актами України.

Засновниками можна вважати осіб (фізичних чи юридичних, а також інших суб'єктів цивільного права), які здійснюють спільну діяльність зі створення господарського товариства, уклали засновницький договір (в передбачених законом випадках) і прийняли рішення про затвердження його установчих документів, а також

⁴⁸⁴ Корпоративне право України: підручник / [В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасиво-Фатєєва та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 13.

передали певне майно (майнові права) до його статутного фонду. А учасниками господарського товариства є особи (фізичні чи юридичні, інші суб'єкти цивільного права), яким належать корпоративні права у відношенні до товариства, включаючи право участі та право на частку в його статутному фонді, що підтверджується відповідними документами.

Таким чином, суб'єктами корпоративних відносин є особи, що на підставі певних юридичних фактів стають учасниками юридичних осіб корпоративного типу. Найбільш невпорядкованими в плані законодавчої регламентації залишаються юридичні особи корпоративного типу, адже на сьогодні відсутні чіткі законодавчі критерії відмежування «корпорацій» від «не корпорацій»⁴⁸⁵. У цивілістиці науковці оперують такими поняттями, як носій або власник корпоративних прав.

До елементів будь-якого цивільного правовідношення належать й юридичні факти, на підставі яких вони виникають. Моментом виникнення корпоративних правовідносин є особливий юридичний факт – реєстрація юридичної особи. Реєстрація господарського товариства є завершальним юридичним фактом, на підставі якого виникає правовий зв'язок між учасниками (засновниками, акціонерами) та самою юридичною особою.

За результатами розглянутих положень можна зазначити, що корпоративні правовідносини – це врегульовані нормами права та установчими документами суспільні відносини, які виникають між засновником (учасниками) юридичної особи і самою юридичною особою в результаті реалізації ними засновницьких прав, а також відносини між учасниками, які складаються щодо набуття, здійснення та припинення корпоративних прав.

Корпоративні права. Щодо поняття «корпоративних прав», то легальне їх визначення вказано в ч. 1 ст. 167 ГК України, ст. 141.90 ПК України, згідно з якими корпоративні права – це права особи, частка якої визначається в статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації

---

⁴⁸⁵ Зозуляк О. І. Про корпорації в світлі проблем класифікації юридичних осіб / О. І. Зозуляк // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21-22 жовтня 2012 р. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 79 – 80.

останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

У Законі України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. також дано визначення корпоративним правам. Під ними розуміється сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які випливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства в разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами.

Аналіз змісту поняття «корпоративне право» потрібно починати із розгляду його як суб'єктивного права і об'єктивного права. В об'єктивному розумінні корпоративне право – це система юридичних норм, що регулюють групу суспільних відносин, яка виникає у зв'язку зі створенням і функціонуванням юридичних осіб у результаті реалізації суб'єктами цивільних правовідносин права бути їх засновниками (учасниками)⁴⁸⁶. У цивілістичній науці під корпоративним правом в суб'єктивному розумінні слід розуміти право особи бути учасником корпорації (юридичної особи).

Корпоративним правом у цивільно-правовому розумінні доцільно вважати правовий зв'язок, який виникає між засновником (учасником) юридичної особи та новоствореним суб'єктом у результаті реалізації засновницького права. Цей правовий зв'язок є визначальним і виступає стержнем усієї низки суб'єктивних корпоративних прав, якими наділяються сторони правовідношення. Усі інші суб'єктивні права учасника, що випливають із його участі, є похідними і розкриваються через поняття змісту корпоративного права⁴⁸⁷.

В. М. Кравчук визначає корпоративні права як сукупність правових можливостей учасника певної юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою. На його думку, корпоративні права не слід пов'язувати тільки з господарськими товариствами, вони виникають у засновника (учасника) щодо будь-

---

⁴⁸⁶ Васильєва В. А. До питання про поняття корпоративного права [Електронний ресурс] / В. А. Васильєва // Інтернет-видання «Юриспруденція on-line» – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=100&d=363>.

⁴⁸⁷ Корпоративне право України: підручник / [В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасиво-Фатєєва та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 160.

яких юридичних осіб незалежно від того, чи формується статутний (складений) капітал⁴⁸⁸.

В. А. Васильєва вказує, що для всіх суб'єктивних корпоративних прав характерне наступне:

- 1) вони викають у результаті створення юридичної особи;
- 2) виражають відносини між засновником та юридичною особою;
- 3) мають організаційно-майновий характер, тобто передбачають право на управління або участь в управлінні, право на доходи;
- 4) пов'язані з впливом засновника на формування волі юридичної особи;
- 5) пов'язані з опосередкованим правом на майно юридичної особи при її ліквідації⁴⁸⁹.

Головною ознакою корпоративних прав є те, що їх здійснення безпосередньо чи опосередковано спрямоване на задоволення майнових інтересів їх носіїв, а специфічною ознакою, що виокремлює корпоративні права в окрему групу цивільних прав, є те, що вони виражають відносини між учасниками (засновником) та товариством, а також між самими учасниками (засновниками) товариства.

І. В. Спасибо-Фатєєва визначає корпоративні права як зміст корпоративних правовідносин і як об'єкт цивільного обороту. Принципова різниця між цим станом корпоративних прав полягає в тому, що в першому випадку (тобто, якщо корпоративні права є змістом корпоративних правовідносин) має йти мова про порядок здійснення їх носієм права на участь у загальних зборах, на отримання частини прибутку (дивіденди) тощо. Саме в цьому аспекті автор говорить про корпоративні правовідносини. У другому ж випадку (якщо корпоративні права є об'єктами права, а, отже, мова йде про укладення правочинів) вони прирівнюються до звичайних речей. Так

---

⁴⁸⁸ Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики [Електронний ресурс] / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – 720 с. – Режим доступу до підруч.: <http://www.twirpx.com/file/181667/>.

⁴⁸⁹ Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): монографія / [За заг. ред. В. В. Луця]. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – С. 40.

само, як продаються будь-які речі й цінні папери, так відчужуються акції і корпоративні права учасників господарських товариств⁴⁹⁰.

У частині 1 ст. 167 ГК України наводиться перелік основних корпоративних прав, але залежно від організаційно-правової форми господарської організації, відносно якої виникають корпоративні права, їх зміст та порядок реалізації можуть суттєво відрізнятися. Наділяючи учасників корпоративних відносин організаційними та майновими правами, можна виділити серед майнових прав окрему категорію – переважні права.

Отже, корпоративне право – це право особи, яка об'єднує свої зусилля та капітал, бути учасником корпорації (юридичної особи). Всі інші суб'єктивні права учасника, що витікають із його участі в тій чи іншій організації, є похідними і розкриваються через поняття змісту корпоративного права.

Переважні права у корпоративних правовідносинах. З'ясувавши сутність таких понять, як «переважні права», «корпоративні права», «корпоративні правовідносини», можна перейти до пошуку узагальненого визначення «переважні права в корпоративних правовідносинах».

Учасники всіх видів господарських товариств, за винятком акціонерів – власників простих акцій і повних учасників, мають переважне перед третіми особами право купівлі частки в статутному (складеному) капіталі товариства. Окрім законодавчо визначених майнових правомочностей загального характеру, учасники господарських товариств можуть мати також і права, які встановлені установчими та іншими локальними документами товариства (наприклад, статутом приватного акціонерного товариства може бути передбачено переважне право його акціонерів на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі. Якщо статутом таке право не встановлене, воно реалізується відповідно до частин 3-6 статті 7 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Ознаки переважних прав у корпоративних відносинах:

- а) переважне право суб'єкта завжди пов'язане з іншим правом;
- б) реалізація переважного права можлива лише за певної умови;

---

⁴⁹⁰ Спасибо-Фатєєва І. В. Цивілістика: на шляху формування доктрин: Збірн. наук. пр. / І. В. Спасибо-Фатєєва. - Х.: Золоті сторінки. – 2012. – С.154 – 155.

в) переважні права існують тільки у випадках, прямо передбачених законом;

г) переважне право не може бути переведено, уступлено чи будь-яким чином передано іншому суб'єкту;

д) неможливо призупинити дію переважного права.

З урахуванням вищезазначених ознак, переважні права в корпоративних відносинах – це переважні правові можливості, якими наділені учасники корпоративних правовідносин перед іншими, на отримання певних благ (переважне право придбання акцій, частки, переважне право отримання дивідендів тощо)⁴⁹¹.

До найбільш суттєвої особливості переважних прав у корпоративних правовідносинах слід віднести те, що при їх здійсненні важливим є питання не тільки збереження певного складу учасників корпоративного утворення, а й збереження необхідного для забезпечення власного інтересу співвідношення часток учасників корпоративного утворення, від розміру яких залежить обсяг прав останніх.

Л. В. Кузнєцова зазначає, що переважне право купівлі в корпоративних правовідносинах – це належна учасникам корпорації, а також у певних випадках, встановлених законом, і самої юридичної особи, привілейована можливість (перед третіми особами) купівлі майна (акцій, паїв), що відчужується іншими учасниками корпоративних правовідносин⁴⁹².

Виходячи з норм законодавства та позицій науковців визначаємо загальні та спеціальні ознаки переважних прав у корпоративних правовідносинах.

До загальних ознак належать:

1) переважні права виникають, здійснюються та припиняються у випадках, передбачених законом. Умови їх здійснення визначаються для того, щоб переважний характер не набував «безмірного привілею» і не виходив за межі принципу рівності та свободи договору;

2) переважне право не може бути переведено, уступлено чи будь-яким чином передано іншому учаснику товариства та іншим суб'єктам. Важливою ознакою переважного права є те, що вони не

---

⁴⁹¹ Косенчук В. Переважні права в корпоративних правовідносинах [Електронний ресурс] / В. Косенчук // Юридичний журнал – 2008. – №10. – Режим доступу до журн.: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3048>.

⁴⁹² Кузнєцова Л. В. Преимущественные права в гражданском праве России: монография / Л. В. Кузнєцова. – М.: «Ось-89», 2007. – С. 130

можуть бути об'єктом цивільного обороту, внаслідок чого є неможливим їх передання (уступка) іншому суб'єкту. Враховується також особливість призначення переважних прав – придбання відповідних майнових благ конкретно визначеною особою, а передання цього права іншій особі буде виходити за межі сенсу призначення переважного права. Відповідно до ч. 6 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» уступка переважного права іншим особам не допускається. Зауважимо, що переважні права носять особистий характер, нерозривно пов'язані з особою-володільцем. Особа, яка володіє таким правом, не може його передати іншій особі;

3) реалізація переважного права може здійснюватися в спеціально визначені строки. Даний принцип здійснення переважного права вказує, що носії переважного права можуть скористатися ним тільки впродовж визначеного законом часу. Наприклад, учасники товариства з обмеженою відповідальністю мають упродовж місяця з дня повідомлення про намір учасника продати частку (її частину) або протягом іншого строку, встановленого статутом товариства чи домовленістю між його учасниками, скористатися своїм переважним правом, в іншому випадку вказана частка (її частина) може бути відчужена третій особі;

4) для захисту переважних прав може застосовуватися спеціальний спосіб захисту – позов про переведення прав та обов'язків. Суть даного позову зводиться до того, що позов подається не до другої сторони (наприклад, акціонера товариства), а до третьої особи (покупця акцій).

До спеціальних належать такі ознаки:

1) переважні права можуть існувати у випадках, передбачених установчим документом. Окрім законодавчо визначених видів переважних прав, учасники товариств можуть мати також переважні права, які встановлені установчими та іншими локальними документами товариства. Наприклад, статутом приватного акціонерного товариства може бути передбачено переважне право його акціонерів на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі;

2) переважне право спрямоване на набуття корпоративних (майнових та немайнових (організаційних)) прав. У даному випадку слід простежити момент виникнення переважних прав у корпоративних правовідносинах. Відповідно моментом виникнення переважних прав у корпоративних правовідносинах є момент набуття

самих корпоративних прав, а реалізація відбувається з моменту прийняття рішення загальними зборами про додатковий випуск акцій чи надіслання повідомлення до товариства (або особисто кожному учаснику) про відчуження своєї частки чи її частини одним із учасників та прийняття пропозиції іншим учасником – потенційним покупцем (акцій, частки, паю і т. д.);

3) переважні права учасників корпоративних правовідносин завжди пов'язані з його суб'єктивним корпоративним правом та входять у структуру суб'єктивного корпоративного права як секундарна правомочність. Більшість переважних прав надають своєму володільцю можливість набути інші (додаткові) корпоративні права, що є предметом відповідного договору. Переважне право реалізується з моменту прийняття рішення товариством про додатковий випуск акцій чи надіслання повідомлення товариству (його учасникам) про відчуження своєї частки чи її частини одним із учасників та прийняття пропозиції іншим учасником потенційним покупцем (акцій, частки, паю), а захищається шляхом переведення володільцем переважного права на себе прав та обов'язків за договором, укладеним з третьою особою та (або) шляхом визнання за собою права на відповідне матеріальне благо, якщо договір з третьою особою виконаний. Суть переважних прав полягає в їх існуванні у вигляді секундарної правомочності, що перетворюється в зобов'язальне право з прийняттям рішення загальними зборами акціонерного товариства про додатковий випуск акцій або рішення акціонером, учасником товариства про продаж акцій, частки учасника виробничого кооперативу про продаж паю та прийняття пропозиції іншою стороною і т. д.

Таким чином, виходячи з вищезазначених загальних та спеціальних ознак, ми можемо дати визначення переважних прав у корпоративних правовідносинах. **Переважні права у корпоративних правовідносинах** – це можливість учасників корпоративних правовідносин пріоритетно набувати корпоративне право, передбачене законом та установчими документами.

Метою встановлення таких «переваг» (переважних прав) є захист прав та законних інтересів учасників корпоративних відносин шляхом поєднання та врівноваження їх інтересів, адже порушення переважних прав учасників корпоративних відносин може негативно відобразитись на їх праві брати участь в управлінні товариством та отриманні прибутку. Наприклад, метою законодавчого закріплення

переважних прав за акціонерами у випадку випуску акцій додаткової емісії є охорона учасників акціонерних товариств від ризику «розмивання» належних їм відсотків акцій. Розмивання частки акціонера в статутному капіталі товариства є грубим порушенням прав акціонера, оскільки спричиняє зменшення частки акціонера в статутному капіталі товариства, у результаті чого зменшується його вплив на прийняття рішень вищим органом товариства. Саме це порушення було в основі заяви ЗАТ «Совтрансавто-Холдинг» проти України, розглянутої Європейським судом з прав людини і вирішеної 25 липня 2002 р.; для переважного права купівлі частки в товаристві основною метою є охорона учасників товариства від ризику «участі нових, третіх осіб».

Проте, не дивлячись на різноманітність ситуацій, у яких законодавець передбачає переважне право, вважається за необхідне **сформулювати загальну та індивідуальну мету** встановлення переважного права в корпоративних правовідносинах.

Предметом правового стимулювання є «особистий» інтерес суб'єкта, а характер здійснення при цьому супроводжується сприятливими для цього умовами (свобода вибору, розширенням можливостей і т. д.), що забезпечує задоволення інтересу. Таким чином, причини, мету (загальна та індивідуальна) встановлення переважних прав потрібно шукати, починаючи з аналізу поняття «інтересу», «корпоративного інтересу».

Під поняттям «корпоративний інтерес» щодо здійснення корпоративних прав розуміють прагнення суб'єкта корпоративних відносин до користування певними майновими, немайновими та/або організаційними правами, яке зумовлене його потребами і забезпечене правовими засобами їх охорони та захисту⁴⁹³. У сучасній літературі трапляється поділ корпоративних інтересів на загальні та індивідуальні. До індивідуальних корпоративних інтересів належать інтереси учасників, засновників, акціонерів; до загальних – корпоративний інтерес самої юридичної особи як самостійного суб'єкта корпоративних правовідносин. Норми чинного законодавства не визначають, а лише опосередковано вказують на існування інтересів товариства.

⁴⁹³ Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками господарських товариств (цивільно-правовий аспект): дис.. на здобуття наук. ступеня канд... юрид. наук: 12.00.03/ Ірина Богданівна Саракун. – К., 2007. – С.41.

Охорону корпорації від вступу до неї третіх осіб можемо охарактеризувати як загальний інтерес корпорації. Проте неправильно говорити, що основною метою встановлення переважного права є охорона товариства від третіх осіб. Адже інтересом суб'єкта, який наділений переважним правом, є, по-перше, збільшення своєї частки в статутному капіталі (майновий характер), а по-друге, це породжує збільшення його впливу на управління товариством (немайновий характер). Даний інтерес володільця переважного права можна кваліфікувати як індивідуальний. Для учасника товариства принципово важливим є досягнення його частки максимально високого рівня, що дасть йому право управляти справами даної юридичної особи та можливість збільшення прибутку. Так, акціонер, який володіє контрольним пакетом акцій (пакет більше 50 відсотків простих акцій акціонерного товариства), володіє правом контролю (вирішальний вплив або можливість здійснення вирішального впливу на господарську діяльність суб'єкта господарювання, що здійснюється, зокрема шляхом реалізації права володіння або користування всіма активами чи їх значною частиною, права вирішального впливу на формування складу, результати голосування та прийняття рішення органами управління суб'єкта господарювання, а також вчинення правочинів, які надають можливість визначати умови господарської діяльності, давати обов'язкові до виконання вказівки або виконувати функції органу управління суб'єкта господарювання), що передбачено п. 7 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства».

Крім зазначеного, потрібно зауважити, що переважне право є засобом, за допомогою якого учасники (акціонери), які залишаються в товаристві, можуть забезпечувати і свої майнові інтереси. Такі інтереси полягають у збільшенні розміру власної частки (акцій), що пов'язано з отриманням значних майнових переваг від участі в товаристві.

Одним із призначень конструкції переважного права є забезпечення контролю над складом їх учасників (акціонерів), яке можна визначити як *загальну мету встановлення* переважного права в корпоративних правовідносинах. Такий контроль здійснюється через реалізацію кожним із учасників (акціонерів) права на викуп частки (акцій) іншого переважно перед третіми особами. Продаж третім особам частки (акцій) у статутному (складеному) капіталі товариств, у яких учасники

(акціонери) відповідно до закону та статуту мають переважне право, допускається, якщо жоден із них не скористається цим правом.

Закріплення в законодавстві переважного права має на меті встановлення зовсім інших завдань, а не просте обмеження прав інших учасників. Тому говорити про обмеження в корпоративних правовідносинах недоречно, адже наявність в учасника товариства переважного права не обмежує інших осіб у їх правах (наприклад, переважне право акціонерів на придбання акцій додаткового випуску). Зокрема, можна розглянути переважне право акціонерів на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами. Тут неможливо говорити про обмеження прав. Адже для продавця частки не є головним вільний вибір покупця, основна його мета – вигідно продати свою частку, а для покупця – отримати право на частку, а відповідно майнові права. Для продавця не важливо, хто буде сплачувати йому кошти. А звідси, його право ніяк не обмежується. Він вигідно продає свою частку, проте дотримується зазначеного законом порядку. Тому захист законного інтересу суб'єкта, який володіє переважним правом, що проявляється в збереженні та збільшенні своєї частки в товаристві, збільшує вплив даної особи на сферу управління юридичною особою, що можна визначити як індивідуальну мету встановлення переважного права в корпоративних правовідносинах.

Класифікація переважних прав у корпоративних правовідносинах. Переважні права в корпоративних правовідносинах, як і будь-який інший правовий феномен, будь-яка інша система прав, потребують внутрішньої структурно-логічної впорядкованості. Без такої впорядкованості неможливо встановити систему загальних та індивідуальних особливостей різновидів переважних корпоративних прав. Залежно від того, з якою метою потрібно виконати класифікацію, обирають ту чи іншу класифікаційну ознаку. Класифікація переважних прав у корпоративних правовідносинах надає можливість визначити зміст і впорядкувати певну систему досліджуваних явищ, використовуючи ознаки як засіб для встановлення взаємозв'язків між цими поняттями (класами).

Підходячи до питання класифікації переважних прав у корпоративних правовідносинах, першочергово необхідно вказати, що в наукових джерелах така класифікація відсутня. Виходячи з цього, існує необхідність у виокремленні окремої групи – переважні права у корпоративних правовідносинах, здійснити їх класифікацію для визначення як загальних, так й індивідуальних властивостей.

Питання класифікації переважних прав в Україні досліджував В. І. Крат у дисертації «Переважні права: цивільно-правовий аспект», який здійснив наступну класифікацію переважних прав:

- 1) переважні права, які виникають під час діяльності юридичної особи;
- 2) переважні права, що виникають при припиненні юридичної особи⁴⁹⁴.

Уперше на законодавчому рівні визначено перелік переважних прав акціонерів. Згідно із ч. 1 ст. 27 Закону України «Про акціонерні товариства» ними є право акціонера – власника простих акцій придбавати розміщені товариством прості акції пропорційно частці належних йому простих акцій у загальній кількості простих акцій; право акціонера – власника привілейованих акцій придбавати розміщені товариством привілейовані акції цього або іншого класу, якщо акції такого класу надають їх власникам перевагу щодо черговості отримання дивідендів чи виплат у разі ліквідації товариства, пропорційно частці належних акціонеру привілейованих акцій певного класу в загальній кількості привілейованих акцій цього класу тощо.

На законодавчому рівні переважні права суб'єктів корпоративного права регламентовано такими нормативними актами: ЦК України, ГК України, Закон України «Про господарські товариства», Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок», Закон України «Про акціонерні товариства», Закон України «Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва», Закон України «Про кооперацію» тощо.

Аналіз положень вказаних нормативно-правових актів дозволяє виділити такі види переважних прав у корпоративних правовідносинах:

- 1) переважне право учасника товариства на купівлю частки в статутному (складеному) капіталі товариства (п. 3 ч. 2 ст. 137 ЦК України, ч. 2 ст. 147 ЦК України, ч. 4 ст. 151 ЦК України, ч. 1 ст. 79 Закон України «Про господарські товариства»);
- 2) переважне право акціонерів на придбання акцій додаткового випуску (ч. 3 ст. 156 ЦК України, ч. 3 ст. 38 Закон України «Про господарські товариства», ст. 27 Закон України «Про акціонерні товариства», ч. 2 ст. 6 «Про цінні папери та фондовий ринок»);

---

⁴⁹⁴ Крат В. І. Переважні права: цивільно-правовий аспект : дис... канд. наук: 12.00.03/ В. І. Крат. – Х., 2008. – С. 55.

3) переважне право акціонерів приватного акціонерного товариства на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства (ст. 7 Закон України «Про акціонерні товариства»);

4) переважне право власника привілейованих акцій стосовно власників простих акцій на отримання частини прибутку у вигляді дивідендів та на отримання частини майна АТ у разі його ліквідації (ч. 8 ст. 6 Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок»);

5) переважне право членів виробничого кооперативу на купівлю паю (ч. 3 ст. 166 ЦК України);

6) переважне право учасників господарського товариства на приватизацію акцій (часток, паїв), що належать державі в статутному капіталі господарського товариства, до статутного капіталу якого було передано об'єкт незавершеного будівництва (ч. 2 ст. 7 Закон України «Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва»);

7) переважне право асоційованого члена кооперативу на одержання паю при ліквідації кооперативу (ч. 2 ст. 14 Закон України «Про кооперацію»);

8) переважне право вкладників командитного товариства на одержання вкладів при його ліквідації перед повними учасниками (ч. 2 ст. 139 ЦК України, ч. 1 ст. 79 Закон України «Про господарські товариства»);

9) інші правомочності, передбачені статутними документами.

Враховуючи різноманітність переважних прав у корпоративних правовідносинах, вважаємо за доцільне використати різноманітні класифікаційні ознаки і багатоступеневу класифікацію.

I. У залежності від форми законодавчого закріплення:

1) визначені законом – підставою їх закріплення є виключно закон (наприклад, переважне право вкладника командитного товариства перед повними товаришами цього товариства на одержання своїх вкладів у разі ліквідації товариства закріплено в п. 4 ч. 2 ст. 137 ЦК України та Законі України «Про господарські товариства»);

2) локальні – вказаний різновид становлять переважні права, які можуть закріплюватись в установчих документах за вказівкою закону (зокрема, статутом приватного акціонерного товариства може бути передбачено переважне право його акціонерів на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі. Якщо статутом таке правило встановлене, воно

реалізується відповідно до частин 3 – 6 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства»).

II. В залежності від моменту виникнення:

1) переважні права, що існують під час діяльності юридичної особи:

-учасника на купівлю частки в статутному (складеному) капіталі товариства;

-акціонерів на придбання акцій додаткового випуску;

-членів виробничого кооперативу на купівлю паю;

-акціонерів на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства;

-власника привілейованих акцій стосовно власників простих акцій на отримання частини прибутку у вигляді дивідендів;

-учасників господарського товариства на приватизацію акцій (часток, паїв), що належать державі в статутному капіталі господарського товариства, до статутного капіталу якого було передано об'єкт незавершеного будівництва;

2) переважні права, які виникають при припиненні діяльності юридичної особи:

-власника привілейованих акцій стосовно власників простих акцій на отримання частини майна АТ у разі його ліквідації;

-асоційованого члена кооперативу на одержання паю при ліквідації кооперативу;

-вкладників командитного товариства на одержання вкладів при його ліквідації перед повними учасниками.

III. У залежності від організаційно-правової форми юридичної особи:

1) переважні права учасників господарських товариств:

-переважне право учасника товариства на купівлю частки в статутному (складеному) капіталі товариства;

-переважне право акціонерів на придбання акцій додаткового випуску;

-переважне право акціонерів приватного акціонерного товариства на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства;

-переважне право власника привілейованих акцій перед власниками простих акцій на отримання частини прибутку у вигляді дивідендів та на отримання частини майна АТ у разі його ліквідації;

- переважне право учасників господарського товариства на приватизацію акцій (часток, паїв), що належать державі в статутному капіталі господарського товариства, до статутного капіталу якого було передано об'єкт незавершеного будівництва;

- переважне право вкладників командитного товариства на одержання вкладів при його ліквідації перед повними учасниками;

2) переважні права членів кооперативу:

- переважне право членів виробничого кооперативу на купівлю паю;

- переважне право асоційованого члену кооперативу на одержання паю при ліквідації кооперативу.

IV. У залежності від часу їх здійснення:

1) переважні права, які встановлюються на визначений строк (переважне право учасника на купівлю частки в статутному (складеному) капіталі товариства здійснюється протягом місяця з дня повідомлення про намір учасника продати частку (її частину) або протягом іншого строку, встановленого статутом товариства чи домовленістю між його учасниками, частка (її частина) учасника може бути відчужена третій особі);

2) переважні права, які встановлюються на невизначений строк (переважне право учасників господарського товариства на приватизацію акцій (часток, паїв), що належать державі в статутному капіталі господарського товариства, до статутного капіталу якого було передано об'єкт незавершеного будівництва).

V. У залежності від способу захисту:

1) переважні права, що захищаються за допомогою переведення прав та обов'язків (переважне право учасника на купівлю частки в статутному (складеному) капіталі товариства);

2) переважні права, що захищаються іншими способами захисту (переважне право акціонера на придбання акцій ПрАТ у разі укладання сторонами удаваного договору – позов про визнання правочину недійсним);

3) переважні права, у яких відсутній законодавчо визначений спосіб захисту (переважне право на купівлю додатково випущених акцій).

Вказана класифікація переважних корпоративних прав виступатиме засобом систематизації, передумовою наукового аналізу кожного досліджуваного переважного корпоративного права зокрема. Класифікація переважних прав у корпоративних правовідносинах

дозволяє нам дослідити особливості їх здійснення в деталізованій формі.

4.2. Особливості здійснення переважних прав у корпоративних правовідносинах

Відчуження часток і відчуження акцій мають досить подібний механізм здійснення і є різновидами одного договору. Відмінністю вказаних договорів є лише предмет договору, де в одному предметом виступають акції, а в іншому – частка (її частина). Проте правове регулювання цих договорів є різним. Також механізм здійснення та захисту переважного права акціонерів ПрАТ на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства, і переважне право учасника товариства (ТОВ, ТДВ, КТ) на купівлю частки в статутному (складеному) капіталі товариства мають свої особливості, на які варто звернути увагу. Тому, виходячи із вищезазначеного, вважаємо за доцільне розглянути особливості здійснення переважного права акціонерів приватного акціонерного товариства на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства як одного із найбільш поширеного виду переважного права в корпоративних правовідносинах.

Переважне право акціонерів приватного акціонерного товариства на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства, викликає в правозастосовчій практиці особливий інтерес, тому що в українському законодавстві мають місце суперечності внаслідок прогалин в законодавстві. Прийняття нових законодавчих актів без приведення у відповідність до них положень законодавства, що залишилося ще з перших років незалежності, призводить до їх вирішення в судовому порядку.

Конструкція переважного права акціонерів (учасників) на купівлю акцій (частки) використовується при функціонуванні ПрАТ (товариства з обмеженою чи додатковою відповідальністю) з метою контролю за складом акціонерів (учасників) та виключення небажаних осіб. Загалом переважне право купівлі акцій чи частки, як і будь-яке переважне право, є видом правового привілею, зміст якого полягає в забезпеченні визначеному колу осіб пільги (привілею) на придбання майнових прав.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонери можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства. У даному разі законом не передбачено

інші випадки. Однак, говорячи про ПрАТ, варто зазначити, що законодавець передбачає можливість обмеження акціонерів на вільний продаж належних їм акцій. Переважне право акціонерів ПрАТ на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства, виникає тільки в тому випадку, коли акціонер має намір продати свої акції третій особі. У випадку, коли акціонер бажає продати свої акції іншому акціонеру, переважне право не виникає.

ГК України містить правову норму, згідно з якою акції ЗАТ (ПрАТ – з 2008 р.) розподіляються між засновниками або серед задалегідь визначеного кола осіб і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на біржі. Акціонери ЗАТ мають переважне право на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства (п. 3 ст. 81 – дана норма не є чинна від 17.09.2008 р.).

Рішенням Конституційного Суду України від 11.05.2005 р. №4-рп/2005 р.⁴⁹⁵ підтверджено, що передбачене в установчих документах ЗАТ (ПрАТ від 17.09.2008 р.) переважне право акціонерів товариства на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства, цілком законне та відповідає Конституції України. Із набранням нової редакції Закону України «Про акціонерні товариства» законної сили питання щодо наявності переважного права в акціонерів не втратило своєї актуальності. Хоча ст. 81 ГК України втратила свою чинність, на сьогоднішній день це питання врегульовано ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства», яка закріпила децю інші норми. Зокрема, акціонери ПАТ можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства. Переважне право акціонерів приватного акціонерного товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі, може бути передбачено статутом акціонерного товариства, якщо станом на дату прийняття такого рішення кількість акціонерів не перевищує 100 осіб. У разі якщо статутом приватного акціонерного товариства передбачено переважне право його акціонерів на купівлю

---

⁴⁹⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням закритого акціонерного товариства «Оболонь» та громадянина Винника Віктора Володимировича про офіційне тлумачення положень частини другої статті 28 Закону України «Про господарські товариства», пункту 1, абзацу першого пункту 5 статті 4 Закону України «Про власність» (справа про права акціонерів ЗАТ) від 11.05.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-05>.

акцій, що пропонуються їх власником до продажу третій особі, таке переважне право реалізується відповідно до частин третьої – шостої цієї статті. Порядок реалізації переважного права акціонерів на придбання акцій приватного акціонерного товариства, що пропонуються їх власником до відчуження (крім продажу) третій особі, встановлюється статутом такого товариства.

Переважним правом купівлі акцій можуть скористатися тільки акціонери. До прийняття змін до Закону України «Про акціонерні товариства» від 03. 02. 2011 року статутом ПрАТ можна було передбачити переважне право самого акціонерного товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонується для продажу третій особі. Проте здійснення самим акціонерним товариством даного права можливе тільки у випадку, коли акціонери не використали своє переважне право на купівлю акцій. Переважне право товариства на придбання акцій, що продаються акціонерами цього товариства, можна було реалізувати протягом 10 днів після закінчення строку дії переважного права на придбання цих акцій акціонерами товариства, якщо коротший строк не передбачено статутом товариства. Строк переважного права, передбачений статутом товариства, не може бути меншим, ніж 20 днів з дня отримання товариством відповідного повідомлення. Строк переважного права припиняється в разі, якщо до його спливу від усіх акціонерів товариства отримані письмові заяви про використання або про відмову від використання переважного права на купівлю акцій.

У чинній редакції Закону України «Про акціонерні товариства» вказано на те, що, якщо акціонери ПрАТ не скористаються переважним правом на придбання всіх акцій, що пропонуються для відчуження, протягом встановленого законом або статутом строку, акції можуть бути продані третій особі за ціною та на умовах, що повідомлені товариству та його акціонерам.

Доцільнішим була би можливість закріплення в статуті товариства переважного права товариства на придбання частки (акцій), що відчужуються третій особі. Закріплення в статуті вказаного положення відповідало би правовій природі ПрАТ як корпоративного утворення, в якому персональний склад акціонерів має значення, в силу чого в статуті можуть передбачатися положення, які встановлюють додаткові механізми, що забезпечують контроль акціонерів за збереженням існуючого складу учасників. Відповідно інтереси товариства та його

акціонерів можуть бути захищені переважним правом на придбання акцій, що відчужується.

Можливість встановити переважне право в статуті товариства (за рішенням загальних зборів) для самого акціонерного товариства виступатиме гарантією захисту прав існуючих акціонерів. Це дозволить, з одного боку, кожному учаснику здійснити викуп пропорційної частини акцій пізніше, якщо він не буде платоспроможним зразу викупити акції, що пропонується до продажу третій особі. А з другого, такий підхід виключатиме продаж третій особі акцій, які акціонери неспроможні будуть оплатити, але матимуть бажання купити.

Згідно з запропонованою нормою товариство користується переважним правом тільки в тому разі, якщо жоден із учасників не скористався переважним правом. Закріплення переважного права за товариством дозволяє учасникам, які неспроможні викупити одразу запропоновані до продажу третій особі акції, зробити це протягом року, відведеного для продажу викуплених товариством акцій.

У науковій сфері досить часто виникають дискусії з приводу відповідності переважного права акціонерів засадам свободи договору та свободи власника вільно розпоряджатися своїм майном; питання з приводу легітимності прийняття правової норми щодо можливості передбачення в статуті АТ переважного права купівлі акцій; у відношенні до якого кола акціонерів передбачено переважне право на купівлю акцій, що продається іншим акціонером; якими нормативно-правовими критеріями потрібно керуватися при визначенні такої особи-акціонера та чи принцип пропорційного викупу визначає лише обсяг права кожного з акціонерів відносно інших, що виявили бажання викупити акції, чи цей принцип визначає також обсяг права вимоги до акціонера, який хоче продати свої акції третій особі; чи має акціонер ПрАТ переважне право на придбання акцій товариства, що відчужуються іншим акціонером товариства, якщо такі акції відчужуються не шляхом продажу, а шляхом міни або дарування, а також безліч інших актуальних питань.

Фактично, починаючи із часу прийняття Закону України «Про господарські товариства» і до прийняття Закону України «Про акціонерні товариства», відсутня єдина точка зору з приводу легітимності прийняття правової норми щодо можливості передбачення в статуті ПрАТ переважного права купівлі акцій.

В одних випадках науковці дотримуються позиції, що наявність у статуті ПрАТ обмежень щодо відчуження акцій акціонерами іншим особам (фізичним чи юридичним), окрім акціонерів та власного акціонерного товариства, суперечить чинному законодавству, оскільки згідно зі ст. 41 Конституції України суб'єкт права власності на акції має право ними володіти, користуватися і розпоряджатися, тобто без обмежень може їх продавати, обмінювати, дарувати, заставляти чи заповідати.

У зв'язку з цим стверджувалося, що положення статуту ПрАТ, які передбачають переважне право акціонерів цього товариства чи самого товариства на придбання акцій, що відчужуються акціонерами товариства, суперечать чинному законодавству і є нікчемними незалежно від того, чи визнані вони такими судом, чи ні під час вирішення спорів.

Інша позиція полягає в тому, що право власності певною мірою може бути обмежено, оскільки використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства (ст. 13 Конституції України). Тобто звертали увагу на те, що в чинному законодавстві України юридично забезпечена можливість здійснювати правомочності щодо володіння, користування і розпорядження власника належним йому майном не може виходити за рамки, встановлені правовими нормами, що регулюють відносини у сфері власності. У даному випадку можна говорити про ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства», відповідно до якої власник на свій розсуд володіє, користується і розпоряджається належним йому майном, що полягає у відчужуванні належних йому акцій без згоди інших акціонерів.

З огляду на це в судовій практиці актуальним є питання про обов'язковість закріплення в установчих документах ПрАТ переважного права акціонерів на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами, а також чи повинен визначатися установчими документами порядок реалізації даного права?

Закон України «Про акціонерні товариства», Лист Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 11/03/12844 від 05.08.2009 року⁴⁹⁶ вказують, що статутом ПрАТ може бути передбачено переважне право його акціонерів на придбання акцій

---

⁴⁹⁶ Лист Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 05.08.2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1007.9072.1>.

цього товариства, що пропонуються їх власником до продажу третій особі.

Отже, обов'язкового закріплення переважного права акціонерів на придбання акцій в установчих документах ПрАТ не вимагається, а виникнення і здійснення такого права залежить від того, чи передбачено таке право законом. Статут, який не містить вказаних положень, не може бути визнаний недійсним із тих підстав, що законодавець закріплює норму прямої дії, де статутом приватного акціонерного товариства *може бути* передбачено переважне право його акціонерів на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі.

Закон встановлює певний механізм, який передбачає перехід акцій від одного акціонера до іншого. Особливості реалізації, охорона та захист переважного права акціонерів ПрАТ на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства здійснюється відповідно до ч. 3 – 6 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства». Відповідно до цього Закону акціонери ПрАТ мають переважне право на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами цього товариства, за ціною та на умовах, запропонованих акціонером третій особі, пропорційно кількості акцій, що належать кожному з них. Переважне право акціонерів на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами цього товариства, діє з дня отримання товариством повідомлення акціонера про намір відчужити акції.

Законодавець визначає строк, протягом якого акціонери можуть скористатися своїм переважним правом. Строк дії зазначеного переважного права купівлі акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства, повинен бути не менший, ніж 20 днів з дня отримання товариством відповідного повідомлення і не більшим двох місяців.

Також часто виникає питання чи доцільним є застосування норми про «однакову ціну» як для акціонерів, так і для третьої особи. З цього приводу І. Б. Саракун говорить, що слід було би скасувати обмеження щодо ціни продажу акцій і передбачити правило, що за умови, якщо всі акціонери товариства відмовилися від використання свого переважного права, акціонер може відчужувати акції третій особі (за

встановленою ним ціною)⁴⁹⁷. Автор обґрунтовує свою позицію тим, що акціонер-відчужувач чи саме товариство понесе значні витрати на повідомлення всіх акціонерів, а в разі їх відмови купити акції акціонер ще й не зможе покрити свої витрати збільшивши ціну на акції для третьої особи. Ми погоджуємося з тим, що акціонер опиняється в децю не вигідному становищі і тому виникає питання про корегування ціни. Адже акціонер-відчужувач може вказати надто високу ціну для акціонерів цього товариства, а для третьої особи цілком прийнятну. Це унеможливить реалізацію акціонерами наданого переважного права і недотримання основного принципу встановлення переважного права в АТ – забезпечити інтереси, перш за все акціонерів, що залишатимуться в товаристві.

Отже, потрібно встановити положення про те, що за умови, якщо всі акціонери товариства відмовилися від використання свого переважного права, акціонер може відчужувати акції третій особі за встановленою ним ціною, не нижчою, як для акціонерів цього товариства.

Проект Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 25. 05. 2017 року (ст. 20) детально описує механізм відчуження частки учасника товариства без порушення переважних прав інших учасників цього ж товариства. Зокрема, учасник товариства, який має намір продати свою частку або її частину третій особі, зобов'язаний письмово повідомити про це інших учасників товариства та поінформувати про умови такого продажу. Якщо кожен з учасників товариства протягом тридцяти днів з дати отримання повідомлення про намір учасника продати частку або її частину, не повідомив письмово учасника, який продає частку або її частину, про намір скористатися своїм переважним правом, така частка або її частина може бути відчужена третій особі на умовах, які були повідомлені учасникам товариства. Якщо учасник товариства, що має намір продати свою частку або її частину третій особі, отримав від іншого учасника письмову заяву про намір скористатися своїм переважним правом, то в разі ухилення однієї зі сторін від укладення договору купівлі-продажу спір вирішується судом. До таких вимог застосовується позовна давність в один рік. Статутом може

---

⁴⁹⁷ Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): Монографія / І. Б. Саракун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. – С. 65.

встановлюватися інший порядок реалізації переважного права учасників товариства, розподілу відчужуваної частки або її частини між іншими учасниками товариства, відмови від реалізації переважного права учасників товариства. Статутом може встановлюватися, що учасники не мають переважного права учасників товариства. Статутом також може бути передбачений обов'язок учасника, який має намір продати частку або її частину третій особі, провести спершу переговори щодо її продажу з учасниками. Якщо продаж частки в статутному капіталі товариства або її частини здійснюється на аукціоні (публічних торгах) у випадках, передбачених законом, переважне право не застосовується.

Механізм здійснення переважного права на придбання акцій (частки або частини частки), що продаються акціонером (учасником) товариства передбачає наступні етапи:

а) повідомлення в письмовій формі акціонером (учасником), який має намір продати свої акції (частки або частини частки) третій особі, інших акціонерів (учасників) про умови продажу акцій (частки або частини частки) третій особі;

б) товариство зобов'язане протягом двох робочих днів направити копії повідомлення всім іншим акціонерам (учасникам) товариства про умови продажу акцій (частки чи частини частки) третій особі;

в) реалізація учасниками товариства переважного права на купівлю акцій (частки чи частини частки) іншого учасника цього товариства, що пропонується до продажу третій особі або ж виникнення в такого акціонера (учасника) права продати свої акції (частки або частини частки) третім особам на умовах, що були повідомлені іншим акціонерам (учасникам), якщо останні не скористалися своїм переважним правом на придбання акцій (частки або частини частки), що пропонуються для продажу протягом встановленого статутом строку.

Закон України «Про акціонерні товариства» більш детально регламентує питання процедури повідомлення акціонерів про продаж акцій, ніж інші нормативні акти (ГК України, ЦК України, Закон України «Про господарські товариства»). Відповідно до ч. 4 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонер ПрАТ, який має намір відчужити свої акції третій особі, зобов'язаний письмово повідомити про це решту акціонерів товариства із зазначенням ціни та інших умов продажу акцій. Повідомлення акціонерів товариства

здійснюється через товариство. Після отримання письмового повідомлення від акціонера, який має намір продати свої акції третій особі, товариство зобов'язане протягом двох робочих днів направити копії повідомлення всім іншим акціонерам товариства. Якщо інше не передбачено статутом товариства, повідомлення акціонерів товариства здійснюється за рахунок акціонера, який має намір продати свої акції.

Актуальним є питання про те, навіщо акціонеру витратити свої кошти на інформування кожного акціонера, якщо відправка листів із повідомленням коштуватиме більше, ніж самі акції. Відповідно до цього доцільним буде надсилання такого повідомлення лише власниками значного або контрольного пакета акцій, а не міноритаріям (власникам менше 10%) (*авт. – для міноритарія процедура повідомлення коштуватиме дорожче, ніж вартість самої акції*)⁴⁹⁸.

Отож, у законодавстві не передбачено чітких вимог до змісту повідомлення, яке акціонер, що має намір продати свої акції, повинен надіслати іншим акціонерам для можливості дотримання їхніх переважних прав. Таке повідомлення фактично не можна відрізнити від звичайної пропозиції, адресованої одному з акціонерів про викуп акцій, яка передбачає дещо інші наслідки⁴⁹⁹.

У зв'язку з цим на практиці може виникнути ситуація, коли акціонер, якому пропозиція була адресована, маючи можливість викупити тільки пропорційну йому частину акцій, через відсутність коштів відмовиться від викупу всіх запропонованих до продажу акцій, бо повідомлення сприйматиме як намір продати акції тільки йому, а не як повідомлення про можливість продажу акцій третій особі. Таким чином, якщо акціонер відмовиться від викупу всіх запропонованих до продажу акцій, він фактично позбавляється можливості здійснити своє переважне право. А також, сприймаючи таке «оманливе»

---

⁴⁹⁸ Саракун І. Б. Удосконалення правового регулювання відчуження акцій / І. Б. Саракун // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства: Збірник наукових статей. – Івано-Франківськ, 2010. – Випуск .XXIV – С. 130.

⁴⁹⁹ Томчишен С. В. Призначення та принципи здійснення переважного права на викуп часток (акцій) у статутному капіталі господарських товариств / С. В. Томчишен // Науково-практичний журнал Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2010. – №2 (61). – С. 121.

повідомлення, акціонер позбавляється навіть можливості захистити своє переважне право в судовому порядку.

Зауважимо, що механізм, який передбачає перехід акцій від одного акціонера до іншого законодавець пов'язує із певним складом (змістом) повідомлення. Якщо акціонер ПрАТ, який має намір продати свої акції, не зазначить всі важливі умови продажу акцій, що можуть бути визначальними для прийняття іншим акціонером рішення про використання чи не використання свого переважного права, таке повідомлення можна вважати не дійсним, а звідси переважне право вважається порушеним. Виходячи з цього, можна сформулювати загальне правило: повідомлення ПрАТ, який має намір відчужити свої акції, повинно включати всі важливі (визначальні) умови продажу.

Запропоновано зазначати в повідомленні акціонера (учасника) товариства, який має намір продати свої акції (частку(її частину), такі важливі (визначальні) умови продажу: ціна, розмір відчужуваної частки у статутному капіталі, порядок, строки та форми оплати. Тобто визначальними є такі умови, які продавець ставитиме будь-якому іншому покупцю. Доцільно встановити здійснення такого повідомлення в письмовій формі з письмовим підтвердженням його отримання адресатом або через нотаріуса.

Повідомлення про продаж акцій можна розглядати як пропозицію укласти договір – оферту (ст. 641 ЦК України), хоча в нормі не живається слово «оферта», а використовують термін «пропозиція укласти договір». Законодавець в ч. 2 ст. 641 ЦК України встановив, що реклама або інші пропозиції, адресовані невизначеному колу осіб, є запрошенням робити пропозиції укласти договір, якщо інше не вказано в рекламі або інших пропозиціях. У повідомленні, адресованому учасникам товариства, вказуються всі визначальні умови продажу частки, погоджені з третьою стороною. Дане повідомлення вказує на переважність купівлі частки учасниками товариства перед третьою стороною. А тому таке повідомлення потрібно вважати як пропозицію про намір укласти договір. Позитивну відповідь акціонера, який має намір викупити запропоновані до продажу акції, можна розцінювати як прийняття пропозиції – акцепт (ст. 642 ЦК України). У такому випадку укладається договір про купівлю-продаж акцій, який вважається укладеним із моменту одержання акцепту акціонером, який продає акції (ч. 1 ст. 640 ЦК України).

Втім, укладення такого договору є можливим тільки, якщо товариство має двох акціонерів і вони не наполягатимуть на нотаріальному посвідченні договору, доцільність застосування якого останнім часом пропонується все частіше. У разі нотаріального посвідчення договору договір може вважатись укладеним тільки з моменту його нотаріального посвідчення. При цьому, якщо товариство матиме більше двох акціонерів, не виключено, що переважним правом можуть скористатися всі акціонери або їх частина. У цьому випадку повідомлення про продаж акцій можна розглядати тільки як намір укласти договір, оскільки воно буде позбавлене ознак, яким має відповідати оферта-акцепт щодо укладення договору окремо з кожним із акціонерів, що скористалися переважним правом⁵⁰⁰. Адже акціонер, який висловлює намір викупити запропоновані акції, не може знати наперед, він один скористався переважним правом чи ним скористаються й інші, тому не може знати, яку саме частину акцій буде купувати.

С. В. Томчишен вважав, що законодавець не передбачає якісь спеціальні обов'язки, котрі були би спрямовані на забезпечення реалізації певними акціонерами переважного права на придбання акцій. Це означає, що не існує прямого обов'язку укласти договір для акціонера, який повідомив про намір відчужити акції і акціонера, який скористався переважним правом. Адже в подальшому кожен із них може відмовитися від укладення договору. Акціонер фактично позбавляється можливості вимагати укладення договору навіть в судовому порядку. Укладення договору за рішенням суду буде практично неможливим не тільки через відсутність у законодавстві про господарські товариства на такий випадок спеціального способу захисту, а й через недосконалість норм ЦК України, якими врегульовано порядок вирішення переддоговірних спорів та укладення договору за рішенням суду⁵⁰¹.

---

⁵⁰⁰ Томчишен С. В. Призначення та принципи здійснення переважного права на викуп часток (акцій) у статутному капіталі господарських товариств / С. В. Томчишен // Науково-практичний журнал Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2010. – №2 (61). – С. 126.

⁵⁰¹ Томчишен С. В. Укладення договору за рішенням суду: питання теорії та практики [Електронний ресурс] / С. В. Томчишен // Науково-практичний журнал «Актуальні питання цивільного та господарського права». - 2009. - №5. – Режим доступу:

<http://www.journal.yurpayintel.com.ua/2009/5/article10/>

Проте варто зазначити, що ст. 525 ЦК України вказує: одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом. Таким чином, відмовитись від продажу акцій (частки, паю) або її купівлі на прийнятих умовах акціонер (учасник) вже не може. Такі дії потрібно розглядати як відмову від виконання зобов'язання. Отже, акціонер (учасник), який прийняв пропозицію, має право від продавця акцій (частки, паю) вимагати виконання зобов'язання в натурі або відшкодування збитків.

Часто на практиці трапляються ситуації, коли переважним правом бажають скористатися не один, а кілька акціонерів, і тоді постає питання: чи має хтось із акціонерів ПрАТ переваги у придбанні акцій та за якими критеріями визначають таку особу-акціонера? Чи відповідає засадам свободи договору та свободи власника вільно обирати покупця акцій з числа акціонерів, які виявили бажання скористатися правом переважної купівлі акцій?

Із набранням Закону України «Про акціонерні товариства» законної сили питання порядку реалізації переважного права акціонерів не втратило своєї актуальності та ще до цього часу не вирішено на законодавчому рівні.

Законодавство України, чинне станом до 17. 09. 2008 р., не передбачало жодних обмежень акціонера-продавця щодо обрання контрагента, котрому він бажає продати акції, з числа акціонерів даного АТ, і не передбачало обов'язку продати акції одному чи кільком певним акціонерам, або всім бажаним акціонерам. Більш того, таких обмежень чи заборон і не могло бути передбачено чинним законодавством, оскільки це прямо суперечило б принципам свободи договору та свободи власника розпоряджатися належним йому майном, рівною мірою як і принципу свободи підприємництва.

Твердження щодо заперечення за акціонером АТ права на вибір покупця акцій з числа акціонерів, які виявили бажання скористатися правом переважної купівлі акцій, і примушення акціонера (в тому числі в судовому порядку) до укладання всупереч його волі договору купівлі-продажу акцій з якимось певним контрагентом з числа акціонерів АТ грубо суперечило би вищезазначеним фундаментальним принципам інститутів права власності та договірної права, зокрема принципу свободи розпорядження власником його майном та принципу свободи вступу в договірні відносини.

Законодавство України, чинне на момент виникнення та існування спірних правовідносин станом до 17. 09. 2008 р., жодним чином не визначало, за якими критеріями з числа носіїв переважного права купівлі акцій має бути обрано того, хто має «найпереважніше» право. За відсутності таких критеріїв, встановлених законом, їх не може встановлювати і суд. Вибір контрагента, якому продаються акції з числа зазначених осіб (акціонерів), за таких умов справа вільного волевиявлення.

Із набранням чинності Закону України «Про акціонерні товариства» встановлений децю інший порядок реалізації переважного права акціонерами. У зв'язку з цим законодавець вирішив ряд проблем, проте деякі питання до цього часу не мають однозначної відповіді. Зокрема, акціонери ПрАТ користуються переважним правом купівлі акцій пропорційно кількості належних їм акцій. Так званий принцип пропорційного викупу акцій гарантує кожному з акціонерів рівну можливість збільшити обсяг майнових прав щодо товариства. Разом з цим, принцип «пропорційного викупу» акцій, запропонованих третій особі, рівною мірою забезпечує всім акціонерам, які залишатимуться в товаристві, можливість збільшення обсягу права на управління («права голосу» на загальних зборах) та водночас збереження пропорційності при управлінні товариством, а також отримання інших немайнових прав, які можуть мати акціонери залежно від обсягу права на управління тощо. Збереження пропорційності впливу на товариство певною мірою убезпечує від непорозумінь, що можуть виникати зі зміною існуючої рівноваги в правах та інтересах його акціонерів.

С. М. Томчишен зазначав, що переважним правом можуть скористатися всі акціонери, а акції будуть розподілятися між ними пропорційно до кількості акцій, що їм уже належать, якщо інший порядок не передбачений законом. Проте вказане положення розраховане передусім на випадки, коли переважним правом скористалися декілька акціонерів та виявили бажання викупити всі запропоновані третій особі акції. Однак цими нормами чітко не визначено, як можуть відчужуватись акції, якщо переважним правом має намір скористатися лише один акціонер. З огляду на призначення переважного права видається, що одним із шляхів вирішення подібних ситуацій є застосування принципу пропорційності тільки у випадках, коли переважним правом скористалися декілька акціонерів та його виключення у випадках, коли переважним правом скористається лише

один акціонер товариства. Такий підхід повністю відповідає конструкції переважного права, здійснення якого за «принципом пропорційного викупу» спрямоване передусім на врахування та збалансування між собою інтересів учасників, які виявили бажання придбати акції. Тому чітке законодавче закріплення порядку реалізації переважного права саме за таким принципом дозволить уникнути частини проблем, які сьогодні виникають при здійсненні переважного права та забезпечують інтереси як акціонера, який виявив бажання продати свої акції третій особі, так і інтереси акціонерів, які скористалися переважним правом та мають намір викупити всі запропоновані до продажу акції⁵⁰².

Переважне право не може зводитися лише до права вимагати викупу пропорційної частини акцій, якщо акціонери, що ним скористались, бажають повністю викупити запропоновані до продажу третій особі акції. Питання щодо обов'язку викупити всі акції, якщо вони спроможні викупити тільки пропорційну частину, на даний час не має однозначного вирішення.

Проте варто зазначити, що законодавство вказує на необхідність купівлі всіх акцій в порядку реалізації переважного права (абз. 2 ч. 4 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства»), адже в іншому випадку, це було би порушенням прав акціонера, який бажає продати весь пакет акцій. Отже, переважне право зводиться до права акціонерів вимагати викупу пропорційної частини всіх акцій, запропонованих третій особі.

Також постає проблема, коли акціонери відмовляються від здійснення свого переважного права через зловживання правом акціонера, який має намір продати свої акції. Встановлення ціни продажу, значно більшої за ринкову вартість, слугує для цього підставою, адже акціонери ПрАТ повинні викупити всі запропоновані до продажу акції. Якщо ж акціонери не скористаються своїм переважним правом, вони втрачають право викупу акцій, а такі акції можуть бути продані третій особі. З урахуванням наведеного, реалізація переважного права акціонерів ПрАТ залежить від волевиявлення на викуп всіх акцій, а не пропорційної її частини. Коли

---

⁵⁰² Томчишен С. В. Особливості здійснення, охорона та захист переважних прав на придбання часток (акцій) у статутному капіталі господарських товариств: проблеми теорії та практики / С. В. Томчишен // Науково-практичний журнал Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2010. – № 3 (22). – С. 35.

ж акціонери мають намір викупити акції, тоді й застосовується принцип пропорційності для розподілу між ними акцій. Якщо ж акціонери не мають можливості викупити всі акції, а тільки пропорційну їх частину, вони не зможуть реалізувати належне їм переважне право.

З метою вирішення цієї проблеми доцільно встановити на законодавчому рівні обов'язок товариства за вимогою його акціонерів викупити частину акцій, що залишатиметься після реалізації акціонерами свого переважного права, якщо вона не буде продана третій особі. Дана норма гарантуватиме здійснення переважного права акціонерами і забезпечить майнові інтереси акціонера, який не зможе продати третій особі частину акцій, що залишилась, а товариство повинно буде це зробити.

Проте потрібно врахувати ст. ст. 66 – 68 Закону України «Про акціонерні товариства», які вказують на випадки викупу, обов'язкового викупу та обмеження щодо викупу акцій акціонерним товариством. А також варто наголосити, що пропонуються до продажу всі акції, а не пропорційна їх частина. Коли ж акціонери мають намір викупити всі акції, тоді й застосовується принцип пропорційності для розподілу між ними акцій. А тому неможливим є ситуація, коли залишається частина акцій після реалізації акціонерами свого переважного права.

Зауважимо, що дотримання принципу пропорційності хоча і є обов'язковим, однак право акціонерів відступати від пропорційного викупу акцій, що пропонується для продажу третій особі, не виключається. Адже дана норма застосовується в випадку, якщо акціонерами не буде визначений інший порядок здійснення переважного права. Якщо статут товариства не містить положень, які достатньо чітко врегулювали би порядок здійснення його учасниками переважного права, такий порядок може бути визначений за домовленістю акціонерів. Незважаючи на те, що стосовно ПрАТ законодавчо і не передбачено право за домовленістю визначати порядок здійснення переважного права, акціонери, які скористалися переважним правом, за домовленістю з акціонером, який має намір продати свої акції, не позбавлені права відступати від положень ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» та статуту товариства, якими визначено порядок реалізації ними переважного права, якщо такий відступ не порушуватиме права інших акціонерів та самого товариства. Такий висновок впливає передусім із принципу свободи

договору, на підставі якого здійснюється викуп, та диспозитивного характеру положень ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» і статуту товариства, якими визначається порядок здійснення переважного права. Дотримання встановленого ними порядку є обов'язковим тільки в разі відсутності у всіх заінтересованих акціонерів та товариства взаємної згоди щодо іншого способу врегулювання цього питання.

Внесені зміни від 03. 02. 2011 року № 2994-VI до Закону України «Про акціонерні товариства» розмежували «переважне право акціонерів на купівлю акцій, що пропонуються їх власником до продажу третій особі», і «переважне право акціонерів на придбання акцій приватного акціонерного товариства, що пропонуються їх власником до відчуження (крім продажу)». Тому ми говоримо про два поняття – «купівля-продаж акцій» і «відчуження акцій». Таким чином, законодавець передбачив відсутність в акціонерів переважного права взагалі (якщо не передбачено статутом ПрАТ) або існування «переважного права на придбання акцій, які продаються» або «переважного права на придбання акцій, які відчужуються». Якщо статутом передбачено переважне право на придбання акцій, які відчужуються (крім продажу), тоді необхідно прописувати порядок його реалізації в статуті, так як ч. 3 – 6 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» на нього не поширюється⁵⁰³.

Враховуючи це, приходимо до висновку, що під поняттям «відчуження» акцій необхідно розуміти всі випадки відчуження акцій їх власниками третім особам (не акціонерам) на оплатній основі за договорами купівлі-продажу, міни й безоплатній основі за договорами обміну, дарування. А це свідчить про можливість наявності переважного права при укладенні договору міни, обміну, дарування, що є не зовсім правильним.

Продаж – це юридичний термін, який вживається законодавцем для визначення змісту особливого договору – купівлі-продажу. Продаж передбачає передачу грошей за відчужуване майно (товар) (ст. 655 ЦК України).

Пленум ВСУ «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24. 10. 2008 року прирівняв купівлю-продаж до міни, вказавши, що купівлею-продажем акцій ПрАТ відповідно до глави 54

⁵⁰³ Кравчук В. М. Проблеми реалізації та захисту переважного права на придбання акцій за Законом України «Про акціонерні товариства» / В. М. Кравчук // Вісн. господ. судочинства. – 2009. – № 6.

ЦК України необхідно вважати також передання їх у власність за договором міни. Особа, яка придбала частку в статутному капіталі ТОВ чи ТДВ, здійснює права і виконує обов'язки учасника товариства з моменту набуття права власності на частку в статутному капіталі. Оскільки міна за своєю суттю, хоч і є товарною операцією, але передбачає оплатність – отримання уповноваженими сторонами індивідуалізованих благ у формі матеріальних активів в обмін на передані ними речі зацікавленій стороні⁵⁰⁴. Правова природа всіх договорів, що врегульовані главою 54 ЦК України, полягає в передачі майна однією особою у власність іншій особі в обмін на отримання у власність грошових коштів.

Договір міни принципово відрізняється від договору купівлі-продажу тим, що тут передача речі відшкодовується не грошима, а передачею іншого товару (майна) (ст. 715 ЦК України). Законодавець розмежував ці договори за окремими розділами ЦК України, підкресливши їх самостійність і зазначивши, що загальні положення про купівлю-продаж застосовуються до договору міни лише, якщо це не суперечить суті зобов'язання (ст. 716 ЦК України). Тобто законодавець визначив, що певні положення, які регламентують договір купівлі-продажу, можуть бути не застосованими до договорів міни за певних умов. Умови спірної ситуації свідчать про відсутність підстав для поширення обмежень, що впливають зі змісту ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» на договори міни, оскільки очевидно, що при міні власник акцій, який їх відчужує, отримує відшкодування особливого роду – певне майно, отримання якого може складати для нього головний мотив укладення відповідного правочину, особливий майновий інтерес, який не обов'язково є еквівалентним вартісному виразу певного майна на певний момент часу. Примусова заміна цього майна грошима (при переведенні прав покупця на іншу особу, якщо воно було застосованим) було б нічим іншим, як відшкодованим відчуженням, яке може бути застосованим лише за наявності чітко визначених в законі підстав.

Проте при відчуженні акцій за договором міни неможливо буде застосувати передбачений ч. 5 ст. 7 Закону України «Про акціонерні

---

⁵⁰⁴ Шевченко Г. М. Проблеми реалізації переважного права акціонера ЗАТ та приватного АТ на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами [Електронний ресурс] / Г. М. Шевченко // Український юридичний портал «Радник». – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/227-gosp-pravo/3586-----at-----.html>

товариства» спосіб захисту переважного права при відчуженні акцій, що полягає в переведенні на позивача прав і обов'язків покупця. Оскільки за договором міни, на відміну від договору купівлі-продажу, зустрічне подання полягає в передачі товару, а не грошей. У позивача може не бути наявності товару, передача якого в обмін на акції є предметом договору міни, і його придбання в інших осіб може бути ускладнене або неможливе. Тому при переведенні на позивача прав і обов'язків за договором міни обов'язок щодо передачі товару в обмін на акції міг би виявитися свідомо нездійсненним, що призвело би до порушення прав особи, яка відчуває акції за договором міни.

Виходячи з норми ст. 715 ЦК України, істотною особливістю договору міни, на відміну від купівлі-продажу, є обмін товару на інший товар, роботу або послуги. Якщо такі товари є індивідуально-визначеним майном, то не можливо буде іншим акціонерам запропонувати аналогічний товар. Якщо майно визначено родовими ознаками, теоретично акціонери можуть запропонувати аналогічний товар. Проте зобов'язання, які виникають за договором міни, можуть мати особистий характер (виконання роботи або послуги), тому не доцільним є використання конструкції «переважного права акціонерів на придбання акцій ПрАТ» у випадках міни, а повинно застосовуватися тільки у випадках купівлі-продажу акцій (те ж правило повинно застосовуватися щодо сфери застосування переважного права купівлі частки).

Таким чином, зобов'язання, які виникають за договором міни, можуть мати особистий характер (виконання роботи або послуги) або стосуватися індивідуально-визначеного майна, тому переважне право на придбання акцій не можна застосовувати до випадків укладання договорів міни.

Наявність переважного права акціонерів на придбання акцій ставиться в залежність наявності такого обмеження в статуті ПрАТ. Але знову ж таки норми даного Закону закріплюють наявність переважного права акціонерів на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі, і жодним чином не згадується про обмеження при даруванні. Тому виникає питання, чи має акціонер ПрАТ переважне право на придбання акцій товариства, що відчужуються іншими акціонерами товариства, якщо такі акції відчужуються не шляхом продажу, а шляхом дарування.

Зауважимо, що договір дарування, на відміну від міни, принципово відрізняється від договору купівлі-продажу відсутністю

істотної змістовної ознаки продажу – відшкодовності. За договором дарування майно переходить безоплатно, і відповідно дарування жодним чином не можна вважати продажем чи прирівнювати до нього. Наведене тлумачення «відчуження», яке міститься в ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства», дає підстави для поширення переважного права акціонерів, передбаченого даною статтею, на випадки переходу права власності на акції на безоплатній основі. Так, листом НКЦПФР від 05. 08. 2009 року № 11/03/12844 надано роз’яснення щодо переважного права членів акціонерного товариства на придбання акцій даного товариства. НКЦПФР зазначила, що переважне право не поширюється на випадки переходу права власності на цінні папери даного товариства в результаті їх спадкування чи правонаступництва. Перелік випадків, коли переважне право акціонерів товариства не поширюється на придбання його акцій, є вичерпним. Таким чином, переважне право акціонерів ПрАТ на придбання акцій, запропонованих їх власником до продажу третій особі (якщо таке право передбачене статутом), поширюється на всі випадки переходу права власності на акції, окрім переходу права власності на цінні папери цього товариства в результаті їх спадкування чи правонаступництва. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що переважне право акціонерів товариства поширюється на випадки дарування та обміну акцій.

Наприклад, Закон РФ «Про акціонерні товариства» не передбачає переважного права у випадках їх відчуження за договорами дарування, а також обміну акцій на інше майно. Досліджуючи практику розгляду арбітражними судами РФ спорів про переважне право на придбання акцій дійшли висновку, що суди РФ вважають, що встановлення переважного права на придбання акцій при їх відчуженні з інших підстав, ніж договір купівлі-продажу, являє собою обмеження права акціонера щодо вільного розпорядження акціями. Оскільки Закон РФ «Про акціонерні товариства» не допускає застосування конструкції переважного права при безоплатному відчуженні, то відповідні положення статуту товариства, що констатують наявність переважного права в акціонерів при будь-якому безоплатному відчуженні акцій (в тому числі за договором обміну), не підлягають застосуванню як суперечні зазначеній нормі⁵⁰⁵.

---

⁵⁰⁵ Практика рассмотрения арбитражными судами споров о преимущественном праве приобретения акций закрытых акционерных

ВГСУ у п. 4.10. Постанови «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» зазначає, що переважне право на купівлю частки (її частини) не поширюється на відносини дарування, іншого безоплатного відчуження частки в статутному капіталі ТОВ або ТДВ, а також обмін цієї частки (її частини) на інше майно. Враховуючи подібність договорів про купівлю частки і акцій та механізмів відчуження частки і акцій, можемо припустити, що вказане положення можна застосувати і до випадків відчуження акцій.

Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, розглянувши звернення від 03. 08. 2009 року щодо дарування акцій приватного акціонерного товариства, зазначив, що переважне право акціонерів на придбання акцій не поширюється на випадки, коли здійснюється дарування акцій⁵⁰⁶.

Отже, статтею 7 Закону України «Про акціонерні товариства» не передбачається обмеження прав акціонерів на дарування належних їм на праві власності цінних паперів. Переважне право інших акціонерів на придбання акцій можливе лише у випадку, якщо власник акцій вирішив ними розпорядитися шляхом укладення договору купівлі-продажу, оскільки для продавця не має значення особа покупця, за свою власність він отримує гроші, які мають родові ознаки. А при укладенні договору дарування особа обдаровуваного має пріоритетне значення для дарувальника, тому її не може замінити інший акціонер. Враховуючи це, акціонер має цілком законне право здійснити відчуження акцій особі – неакціонеру шляхом укладення договору дарування, оскільки законом не передбачено переважного права акціонера на придбання акцій, що відчужуються іншим шляхом, ніж їх продаж.

З метою унеможливлення обходу переважних прав шляхом дарування акцій, тобто укладання удаваних договорів, в статуті товариства доцільно встановлювати заборону на відчуження акцій шляхом дарування. Проте це буде обмеженням прав акціонерів щодо

обществ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.arbitr.ru/as/pract/vas_info_letter/24286.html.

⁵⁰⁶ Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва № 9200 від 03.08.2009 року «Щодо дарування акцій приватного акціонерного товариства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1007.9073.0>.

вільного розпорядження акціями і порушенням права особи вільно розпоряджатися своїм майном.

Договір дарування акцій застосовується рідко через великий розмір податкових зобов'язань для обдаровуваного. Але іноді укладається договір дарування однієї акції, щоб в подальшому особі-обдаровуваному уже як акціонеру цього ПрАТ продати пакет акцій. У такому разі ми розглядаємо дві угоди: дарування (однієї акції) і купівля-продаж (пакета акцій).

У подібних випадках перша угода (договір дарування) розглядається самостійно, не може кваліфікуватися як удавана, оскільки сторони при її укладенні не прикривали іншу угоду, а мали намір передати акцію безоплатно. Результат, якого вони прагнули – у подальшому реалізувати набувачеві (обдаровуваному) пакет акцій – сам по собі не впливає на кваліфікацію угоди як договору дарування. Позивачі в таких випадках намагаються оцінити дві угоди (дарування та наступний продаж) в сукупності як єдину: та частина угоди, яка пов'язана з передачею однієї акції безоплатно, пов'язується з одержанням зустрічного задоволення при продажу. У такому випадку договір дарування може бути кваліфікований як удаваний⁵⁰⁷.

Укладення удаваного правочину само по собі не спричиняє недійсності правочину, оскільки законодавець зазначив у ч. 2 ст. 235 ЦК України, «якщо буде встановлено, що правочин був вчинений сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили, відносини сторін регулюються правилами щодо правочину, який сторони насправді вчинили». А тому такий правочин може бути визнаний судом недійсним лише в тому разі, коли буде встановлено, що правочин, який сторони насправді вчинили, не відповідає загальним вимогам, додержання яких є необхідними для чинності правочину. Так, якщо судом може бути встановлено, що сторони уклали договір купівлі-продажу акцій, приховавши факт його укладення укладенням удаваного договору дарування, такий договір може бути визнаний недійсним.

На нашу думку, про укладення удаваних договорів може свідчити невеликий проміжок часу між укладенням обох договорів, незначна кількість подарованих акцій, порівняно з кількістю проданих акцій,

---

⁵⁰⁷ Кравчук В. М. Проблеми реалізації та захисту переважного права на придбання акцій за Законом України «Про акціонерні товариства» [Електронний ресурс]. / В. М. Кравчук // – Режим доступу: <http://corpravo.com/print/627>.

відсутність між відповідачами родинних чи інших відносин, якими міг би бути обумовлений безоплатний характер першого договору.

У результаті укладання удаваних договорів учасники товариства не можуть захистити себе від ризику входу до складу товариства небажаних осіб. Тому у статуті товариства доцільно встановити необхідність попередньої згоди товариства. Якщо товариство з тих чи інших підстав не погоджується з кандидатурою набувача акцій, воно повинно викупити ці акції.

Виходячи з ч. 2 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства», зауважимо, що порядок реалізації переважного права акціонерів на придбання акцій ПрАТ, що пропонуються їх власником до відчуження (крім продажу) третій особі, встановлюється статутом такого товариства. Тому можна зробити наступний висновок: переважне право на придбання акцій ПрАТ не поширюється на акціонерів цього товариства у випадках їх безоплатного відчуження. У разі укладання договору дарування акцій зауважимо, що умовою прийняття обдаровуваного до складу учасників товариства має бути згода самого товариства. У протилежному випадку товариство зобов'язане виплатити обдаровуваному вартість частки (акцій), які були подаровані йому.

У правозастосовній практиці існували серйозні дискусії з приводу наслідків порушення переважного права акціонерів (учасників) товариств. На сьогодні вказана суперечність протиріччя законодавцем розв'язана, оскільки ч. 5 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено, що в разі порушення зазначеного в цій статті переважного права на придбання акцій будь-який акціонер товариства, якщо статутом товариства передбачено переважне право на придбання акцій товариством, має право протягом трьох місяців з моменту, коли акціонер чи товариство дізналися або повинні були дізнатися про таке порушення, вимагати в судовому порядку переведення на них прав та обов'язків покупця. Слід зазначити, що за таких обставин у випадку порушення переважного права акціонера ним не можуть бути застосовані інші способи захисту свого права – визнання договору недійсним тощо. У судовій практиці досить часто виникають корпоративні спори з приводу порушення переважного права акціонерів ПрАТ.

Наведені висновки дають можливість індивідуалізувати та встановити межі реалізації переважного права акціонерів чи учасників товариств на придбання акцій (частки) цього товариства, що

надаються до відчуження іншими акціонерами (учасниками), а також певною мірою розв'язати суперечності в чинному законодавстві та вказати шляхи розвитку як юридичного нормотворення, так і застосування теоретичної основи при вирішенні практичних питань.

РОЗДІЛ 5. РОЗПОРЯДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ

5.1. Корпоративні права як предмет правочину

«Правочин» є терміном, який раніше використовувався в українському законодавстві протягом 1920-1930-х років та застосований у ЦК України, де йому відведено окрему главу. Раніше в цивільному праві вживався термін «угода», під яким розуміли вольові, правомірні дії громадян чи організацій, спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Втім, ст. 202 ЦК України визначає правочин як дію особи, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Корпоративні права ми розглядаємо через призму цивільного права, оскільки, як доводять дослідження науковців, мають цивільно-правову природу. Як відомо, найбільш поширеною підставою виникнення корпоративних прав є власне вчинення правочину / укладення договору. Втім, для ствердження цієї думки необхідно дослідити, чи можуть корпоративні права бути предметом правочину. Тому потрібно з'ясувати це питання, щодо якого погляди фахівців у галузі корпоративного права неоднозначні.

На думку І. В. Спасибо-Фатєєвої, предметом відчуження є частка в статутному капіталі товариства, яка за правовою природою визначена як майнове право⁵⁰⁸. В. М. Кравчук вважає, що предметом відчуження є саме частка в статутному капіталі, оскільки корпоративні права вторинні і виникають в особи, яка набула право власності на частку⁵⁰⁹. Думку названих вчених підтримує А. Народенко, який зазначає, що корпоративні права переходять із відповідним цінним папером чи певною річчю, тому можна стверджувати, що такі права не можуть розглядатись як самостійний предмет купівлі-продажу,

---

⁵⁰⁸ Спасибо-Фатєєва І. В. Застава та корпоративні права [Електронний ресурс] / І. В. Спасибо-Фатєєва. – Режим доступу: <http://corpravo.com/biblioteka/statti/spasibo-fatejeva-v-zastava-ta-korporativn-prava>.

⁵⁰⁹ Кравчук В. М. Форми та істотні умови договору про відчуження частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю [Електронний ресурс] / В. М. Кравчук. – Режим доступу: <http://corpravo.com/print/629>.

оскільки вони видозмінюються у зв'язку з переходом вказаних об'єктів⁵¹⁰.

Інша група науковців, навпаки, вважає, що предметом правочину є саме корпоративні права. На думку В. А. Васильєвої, об'єктом корпоративних відносин є саме суб'єктивне корпоративне право. Виникаючи та існуючи між учасником і юридичною особою, корпоративне право як об'єкт правовідношення одночасно стає об'єктом нового цивільного правовідношення, за допомогою якого опосередковується перехід корпоративного права від одного суб'єкта до іншого⁵¹¹. Грунтуючись на цьому твердженні та розвиваючи його, Ю. М. Жорнокуй зазначає, що об'єктом правовідносин між корпоративною організацією та її учасниками є саме корпоративні права як об'єкт опосередкований і дії, пов'язані з їхньою реалізацією, як об'єкт безпосередній⁵¹². Позиція С. В. Томчишена така, що право учасника відчужувати власну частку в статутному (складеному) капіталі (фонді) господарського товариства чи іншої господарської організації є лише правовою формою здійснення та розпорядження корпоративними правами⁵¹³. З огляду на це предметом цивільно-правових договорів мають бути корпоративні права, які є самостійним об'єктом цивільних прав. С. С. Кравченко дійсним об'єктом, із яким вчиняються правочини, також вважає корпоративні права, а не частку в статутному капіталі⁵¹⁴. Отже, щодо окресленої проблеми думки вчених розходяться.

---

⁵¹⁰ Нароженко А. В. Майнові права як предмет договору купівлі-продажу [Електронний ресурс] / А. В. Нароженко. – Режим доступу : <http://nauka.zinet.info/5/narodenko.php>.

⁵¹¹ Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт цивільних правовідносин / В. А. Васильєва // Корпоративне право в Україні: становлення та розвиток : зб. наук. праць. – К., 2004. – С. 44–46. – С. 44.

⁵¹² Жорнокуй Ю. М. Об'єкт корпоративного правовідношення [Електронний ресурс] / Ю. М. Жорнокуй. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Jursci/2011_2/106-111n.pdf.

⁵¹³ Томчишен С. В. Відчуження учасником частки у статутному капіталі як підстава припинення в нього та виникнення у її набувача корпоративних прав у товаристві з обмеженою відповідальністю / С. В. Томчишен // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2008. – № 3. – С. 32–35. – С. 35.

⁵¹⁴ Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.

На наш погляд, при з'ясуванні предмета правочину слід зважати на такі аспекти. По-перше, як слушно зауважують вчені, перехід частки (паю) не означає одномоментне виникнення корпоративних прав, із чим варто погодитися. Мають бути вчинені певні додаткові дії: щодо частки, паю – це реєстрація змін у секторі реєстрації юридичних осіб реєстраційної служби управлінь (відділів) юстиції; щодо акцій – зміни в реєстрі акціонерів. Проте вчинення цих дій не свідчить про первинне виникнення корпоративних прав у нового власника. Це виникнення лише зумовлене їхньою специфічною природою та свідчить про те, що законодавець, розуміючи їхню важливість, намагається підвищити безпеку процедури їхнього відчуження.

По-друге, у договорах на відчуження важливе значення має мета, яку визначають сторони: продавець – отримати кошти, покупець – можливість здійснення корпоративних прав (управляти товариством, одержати дивіденди, прибуток від діяльності товариства і т. ін.). Покупця, як правило, не цікавить частка (пай). Для нього важливо отримати статус учасника корпоративних правовідносин і реалізовувати корпоративні права.

По-третє, на наш погляд, прихильники концепції «частки як об'єкта правочину щодо відчуження корпоративних прав» базуються на уявленнях про те, що відчуженню підлягають матеріальні об'єкти. Проте, як зауважує В. А. Белов, сфера цивільного обороту – це сфера обороту суб'єктивних цивільних (приватних) прав, а не їхніх об'єктів майнового походження⁵¹⁵. Тенденції розвитку сучасного цивільного обороту є також цьому підтвердженням. Постійно з'являються або трансформуються нові об'єкти цивільного правовідношення, які підтверджують, що предметом договору відчуження є не сам матеріальний об'єкт, а права, які з нього випливають, наприклад, майнові права на будинок, що буде зведений у майбутньому, авторські права на твір і т. ін. Відповідно мова буде йти не про частку (пай), а про права, що з нею пов'язуються. Право на частку також не може бути

12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право та міжнародне приватне право» / С. С. Кравченко ; НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2007. – 18 с. – С. 8.

⁵¹⁵ Белов В. А. Объект субъективного гражданского права, объект гражданского правоотношения и объект гражданского оборота: содержание и соотношение понятий / В. А. Белов // Объекты гражданского оборота : сб. статей / отв. ред. М. А. Рожкова. – М. : Статут, 2007. – 677 с. – С. 76 – 77.

предметом договору, оскільки це лише одна з правоможностей сукупності корпоративних прав (яка реалізується при виході з товариства), а окремо вони відчужуватися (обґрунтовано далі) не можуть. З огляду на вищенаведене вважаємо, що предметом правочину щодо набуття та припинення корпоративних прав є суб'єктивне корпоративне право.

Надалі з'ясуємо специфіку корпоративних прав як предмета правочину щодо їхнього відчуження з урахуванням особливої природи корпоративних прав та проаналізуємо відповідність норм закону щодо предмета правочину їхній особливій природі.

Норми ЦК України та інших нормативно-правих актів встановлюють певні вимоги щодо того, що може бути предметом того чи іншого правочину. Особливість правового регулювання договорів (наприклад: купівлі-продажу, міни, дарування) полягає в тому, що, хоча коло речей, які можуть бути їхнім предметом, практично однакове, при характеристиці предмета відповідного правочину в законодавстві України використовуються різні терміни.

Предметом договору купівлі-продажу може бути товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому (ч. 1 ст. 656 ЦК України). Крім того, предметом такого правочину можуть бути майнові права та право вимоги, якщо вона не має особистого характеру. Предмет договору міни є більш обмеженим, порівняно з предметом договору купівлі-продажу. За договором міни (бартеру) кожна зі сторін зобов'язується передати іншій стороні у власність один товар в обмін на інший товар (ст. 717 ЦК України). Дарунком можуть бути рухомі речі, і зокрема гроші та цінні папери, а також нерухомі речі. Дарунком можуть бути майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути в нього у майбутньому (ст. 718 ЦК України). За договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає іншій стороні (платник ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або в іншій формі (ст. 731 ЦК України).

Надалі з'ясуємо, чи можуть корпоративні права окремо бути самостійним предметом правочину, тобто чи допускається відчуження права на дивіденди без відчуження решти прав (права на участь, права на отримання частки при ліквідації). Актуальності цьому питанню додає також той факт, що Закон України «Про господарські

товариства» в колишній редакції (чинний до 27 квітня 2007 р.) передбачав, що при передачі частки (її частини) третій особі відбувається одночасний перехід до неї всіх прав та обов'язків, що належали учаснику, який відступив її повністю або частково (ч. 3 ст. 53). За Законом України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України» № 997-V від 27 квітня 2007 р. це положення було вилучено, що, на нашу думку, свідчить про зміну акцентів законодавця в регулюванні правовідносин, які пов'язані з набуттям корпоративних прав.

З'ясуємо, чи свідчить відсутність імперативного правила про заборону переходу частини корпоративних прав про їхню дозволеність, адже вони, якщо розглянути деякі інші подібні об'єкти цивільних прав, певною мірою є подільними. Наприклад, авторські права на твір в автора виникають у момент створення цього твору. Немайнове право залишається за ними назавжди. Проте майнові права із цієї сукупності автор може відчужити.

Наведемо думку ВГСУ щодо можливості чи неможливості відчуження майнової та немайнової складових корпоративних прав.

У Постанові ВГСУ від 13 травня 2009 р. (Справа № 14-01/1820) за розглянутими на відкритому судовому засіданні в м. Києві Касаційною скаргою Черкаської міської ради на ухвалу Господарського суду Черкаської області від 9 грудня 2008 р. та Постановою Київського міжобласного апеляційного господарського суду від 19 лютого 2009 р. щодо Справи № 14-01/1820 за заявою Приватного підприємства «Кажан» до Товариства з обмеженою відповідальністю «Виробничо-транспортна компанія «Міжнародний аеропорт Черкаси» про банкрутство Суд встановив, що згідно з матеріалами справи рішення щодо передачі корпоративних прав товариства-боржника на загальних зборах засновників ТзОВ «Виробничо-транспортна компанія «Міжнародний аеропорт Черкаси» не приймалось, проте за порушення норм чинного законодавства, зокрема п. 4.2 укладеної спірної мирової угоди, передбачено передачу корпоративних прав товариства-боржника інвестору ПП «НВП «Ніта». Затверджуючи укладену мирову угоду від 21 листопада 2008 р., господарські суди попередніх інстанцій не звернули уваги на вищевказані обставини та не дали їм ніякої оцінки.

Мирова угода в процедурі банкрутства – це механізм фінансового оздоровлення неплатоспроможного підприємства, що забезпечує

баланс інтересів. Це підсумок процедури банкрутства загалом та результат проведених спеціальних заходів щодо фінансового оздоровлення боржника, передбачених процедурою банкрутства. Відповідно до п. 4 ст. 37 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» мирова угода може містити умови про виконання зобов'язань боржника третіми особами, обмін вимог кредиторів на активи боржника або його корпоративні права, задоволення вимог кредиторів іншими способами, що не суперечать закону. Отже, законодавством про банкрутство не передбачено можливості обміну вимог кредиторів на корпоративні права боржника, які належать йому як юридичній особі в інших юридичних особах, та не передбачено можливості обміну корпоративних прав засновників боржника на борги боржника без згоди самих засновників, оскільки такі права є особистим немайновим правом кожного з учасників такого суб'єкта господарювання відповідно до вимог ст. 100 ЦК України, яке не може окремо передаватись іншим особам та взаємопов'язане з правом учасника на вихід з товариства.

Щодо корпоративних прав В. М. Кравчук зазначив, що корпоративні права є подільними за обсягом і неподільними за змістом⁵¹⁶. Характерною ознакою оборотоздатності корпоративних прав є можливість переходу до інших осіб не тільки частки участі в товаристві в повному обсязі, а і її частини. Так, частка в майні товариства з обмеженою відповідальністю може ділитися нескінченно довготривало. В акціонерних товариствах найменшим неподільним обсягом корпоративних прав є одна акція. Разом з тим, науковець, заперечуючи попередню думку, стверджує, що окремі елементарні корпоративні права (право на дивіденд, право голосу, право на одержання дійсної вартості частки тощо) можуть бути об'єктами самостійних спеціальних корпоративних правовідносин, тому слід визнати їхню оборотоздатність⁵¹⁷.

---

⁵¹⁶ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах / В. М. Кравчук. – Львів: Край, 2009, – 406 с. – С. 261

⁵¹⁷ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право та міжнародне приватне право» / В. М. Кравчук ; Нац. акад. ім. Я. Мудрого. – К., 2010. – 35 с. – С. 12.

Як зауважує В. А. Васильєва, відчуження частини корпоративних прав (наприклад, права на отримання частини прибутку без права на управління) є неможливим, оскільки це суперечитиме сутності та правовій природі створення й управління юридичною особою (та концепції корпоративного права як одного оборотоздатного об'єкта)⁵¹⁸. Розвиваючи цю думку, В. Бірюков пропонує закріпити на законодавчому рівні неподільність корпоративних прав⁵¹⁹. Таким чином, більшість учених схиляється до думки, що корпоративні права є неподільними.

Окреслимо власну позицію щодо цього питання. Уявімо протилежне, тобто ситуацію, коли трійка основних корпоративних прав (право на управління юридичною особою корпоративного типу, право на отримання певної частки прибутку (дивідендів), право на отримання активів корпорації в разі її ліквідації) могла би бути розщеплена. Наприклад, спадкодавець (засновник та власник 100 % корпоративних прав) у заповіті передбачить, що належні йому корпоративні права слід розподілити між спадкоємцями таким чином: одному надати право на управління, а іншому – на отримання дивідендів та частки майна в разі ліквідації суб'єкта господарювання. Так, перший не буде зацікавлений у функціонуванні підприємства, оскільки управління без настання кінцевої мети втрачає сенс. Другий спадкоємець намагатиметься ліквідувати підприємство, оскільки від його існування він не матиме жодного зиску. У будь-якому разі від такого розщеплення юридичній особі буде завдано шкоду. Отже, лише сукупне володіння корпоративними правами дає змогу забезпечити: 1) максимальний прибуток (це вигода для учасника, акціонера); 2) зростання активів товариства (вигода для корпорації загалом); 3) нормальне функціонування і розвиток підприємства, у результаті чого досягається корисний соціальний ефект (сплата податків, зборів, робочі місця).

Таким чином, досягається оптимальне співвідношення та баланс приватноправових і публічних інтересів.

---

⁵¹⁸ Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав / В. А. Васильєва // Актуальні проблеми вдосконалення. – 2010. – С. 109–113. – С. 111.

⁵¹⁹ Бірюков В. Аналіз деяких спірних питань корпоративних правовідносин / В. Бірюков // Право України. – 2011. – № 8. – С. 24–28. – С. 26.

З аналізу положень законодавства України можна зробити висновок, що законодавець розглядає корпоративні права як єдиний неподільний об'єкт цивільних прав, хоча прямо на цьому не наголошує. Наприклад, відповідно до абз. 9 ч. 3 ст. 40 Закону України «Про акціонерні товариства» у разі, якщо акція перебуває у спільній власності декількох осіб, повноваження щодо голосування на загальних зборах здійснює за їхньою згодою один із співвласників або їхній загальний представник. Аналогічно це положення закріплено в судовій практиці. Так, у справі про визнання договору застави корпоративних прав недійсним суд зазначив, що корпоративні права охоплюють не лише майнові, а й організаційні елементи, основним з яких є право на управління юридичною особою. Разом з цим, корпоративні права є неподільними за змістом та можуть ділитися лише за обсягом⁵²⁰. З огляду на вищезазначене доходимо висновку, що корпоративні права є неподільними та становлять єдине ціле.

Корпоративні права охоплюють певні майнові, немайнові та організаційні права. Проте всі вони взаємозумовлені. Неможливо уявити реалізацію на практиці одних прав (наприклад, права на дивіденди) без можливості здійснення інших (права на управління). Фактично вони не підлягають розщепленню. До того ж, слід пам'ятати, що існує постійний зв'язок між часткою (акцією, паєм) і корпоративними правами, які з цього випливають. Отже, корпоративні права загалом є єдиним оборотоздатним об'єктом. Сукупність корпоративних прав на підставі правочинів відчужується разом.

Особливість договорів щодо розпорядження корпоративними правами зумовлюється також тим, що особа, яка відчужує корпоративні права, є:

1) з одного боку, власником корпоративних прав, який може розпоряджатися на власний розсуд без необхідності надання згоди на це іншими учасниками товариства (ст. 319 ЦК України) за умови, що протилежне прямо не передбачено законом (ч. 3 ст. 166, ч. 1 ст. 69 ЦК України);

2) з іншого боку, учасником корпоративних правовідносин, який має зважати на певні обмеження та заборони, зокрема заборону відчуження третім особам, якщо це передбачається статутом

---

⁵²⁰ Справа № 2-701/2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// pravoscope.com/act-rishennya-2-701-11-sagan-v-m-06-10-2011-spori-shho-vinikayut-iz-dogovoriv-poziki-kreditu-bankivskogo-s](http://pravoscope.com/act-rishennya-2-701-11-sagan-v-m-06-10-2011-spori-shho-vinikayut-iz-dogovoriv-poziki-kreditu-bankivskogo-s).

товариства; переважне право інших учасників товариства на придбання відчужуваної частки (паю).

При аналізі питання щодо правочину як підстави виникнення та припинення корпоративних прав неможливо оминати увагою питання їхньої оборотоздатності. Оборотоздатність об'єктів цивільних прав – це можливість здійснення щодо них правочинів та інших юридичних дій. З одного боку, об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи (ч. 1 ст. 178 ЦК України). Разом з тим, загальновідомими є такі обмеження обігу корпоративних прав, як неможливість відчуження акцій приватного акціонерного товариства неакціонерам товариства чи необхідність при продажу частки товариства з обмеженою відповідальністю запропонувати купити її іншим учасникам (переважне право). Правовою основою для обмежень, що встановлені корпоративним законодавством, є положення ч. 2 ст. 178 ЦК України. Зокрема, у ній зазначено, що певні об'єкти цивільних прав можуть належати лише певним учасникам обороту.

Причини обмежень в оборотоздатності полягають в особливій природі корпоративних прав, адже, відчужуючи частку в статутному капіталі товариства, відбувається перехід сукупності прав та обов'язків. Власник корпоративних прав може мати певні невиконані обов'язки перед відповідною господарською організацією та іншими власниками корпоративних прав. Зважаючи на комплексний характер, процес відчуження корпоративних прав юридично є більш складним, ніж відчуження майна у формі речей (за винятком відчуження акцій публічних акціонерних товариств).

Залежно від ступеня оборотоздатності, речі можна поділити на три групи: а) речі, які перебувають у вільному обігу; за загальним правилом їх можна вільно відчужувати без будь-яких заборон чи обмежень за умови, якщо вони не вилучені з цивільного обороту; б) речі, обмежені в цивільному обігу; такі речі можуть належати лише визначеним за нормативно-правовими актами учасникам цивільного обороту, статус яких відповідає встановленим законодавством вимогам, або за умови отримання на це відповідного дозволу; в) речі, вилучені з цивільного обороту.

Складність з'ясування питання про те, чи є корпоративні права оборотоздатними, полягає насамперед у тому, що в корпоративному законодавстві України не закріплено спеціальних норм щодо засад їхньої оборотоздатності як самостійного предмета правочинів. Лише в ст.116 ЦК України мова йде про оборотоздатність однієї з правоможностей корпоративних прав, зокрема про право здійснити відчуження частки в статутному капіталі товариства або цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві.

Загалом корпоративні права є вільними в обігу, тобто відчужуються без будь-яких заборон чи обмежень. У переліку, закріпленому Постановою, про частку (акції) в господарських товариствах чи корпоративні права не йдеться. Відповідно корпоративні права до речей, вилучених з обороту, не належать.

До речей, які обмежені у цивільному обігу, зараховують акції приватного акціонерного товариства. Будь-який правочин щодо набуття та припинення корпоративних прав можливий лише визначеним учасникам корпоративних правовідносин.

Отже, корпоративні права з погляду їхньої оборотоздатності поділяються на: 1) обмежені в обігу, до яких належать акції приватного акціонерного товариства та інших господарських товариств, якщо статутом прямо передбачено обмеження вільного обігу частки; 2) такі, що перебувають у вільному обігу (акції публічного акціонерного товариства та інших корпорацій, якщо локальними корпоративними актами не передбачено інше). Оборотоздатність речей у цивільному обігу встановлюється законом та іншими підзаконними нормативно-правовими актами. Проте корпоративні права в цьому аспекті мають певну особливість. Відповідно до ч.2 ст.147 ЦК України відчуження учасником товариства з обмеженою відповідальністю своєї частки (її частини) третім особам допускається, якщо інше не встановлено статутом товариства. На відміну від інших об'єктів цивільних прав, оборотоздатність корпоративних прав може обмежуватися не лише законом (приклади наведено вище), а й установчими документами (статутом, засновницьким договором).

На сьогодні цікавою світовою тенденцією є обмеження оборотоздатності корпоративних прав у тих видах корпорацій, які завжди вважалися типовим прикладом вільного їхнього обороту. Зокрема, у США набуло поширення встановлення обмежень щодо вільного відчуження акцій у публічному акціонерному товаристві.

Правомірними визнаються обмеження, якщо вони встановлені з метою: а) підтримки статусу корпорації, якщо він залежить від кількості чи складу акціонерів; б) збереження положення, за яким корпорація не підпадає під дію окремих законів про обіг цінних паперів; в) для будь-яких інших розумних цілей⁵²¹. При цьому встановлення перерахованих обмежень не змінює статусу акціонерного товариства з публічного на приватне. Про це достатньо лише зазначати в сертифікаті акції, а якщо акції випущені без сертифікатів, то в інформації, що розсилається акціонерам. В Україні така практика ще не сформувалася. Проте, враховуючи щораз більшу популярність акціонерних правочинів та інших видів корпоративних правочинів, припускаємо потенційну можливість обмеження обігу корпоративних прав також корпоративними правочинами.

Щодо поняття «корпоративний правочин» у науці корпоративного права немає єдиного розуміння. Його визначають по-різному. Р. Б. Шишка вважає, що внутрішні корпоративні правочини учиняються як між учасниками товариства, так і між окремими його структурними підрозділами, особливо якщо вони діють на внутрішньому господарському⁵²². Загалом науковці сходяться на тому, що предметом такого правочину є відносини щодо здійснення та реалізації корпоративних прав. Таким чином, оборотоздатність корпоративних прав може обмежуватися не лише законом, а й установчими документами; корпоративними правочинами.

Прокласифікуємо та проаналізуємо сукупність правочинів, предметом яких є корпоративні права. Як відомо, правочини поділяються на одно-, дво- та багатосторонні. До односторонніх належать такі:

- вихід з товариства;
- вступ до товариства (хоча це питання є дискусійним, бо товариство дає згоду або ні);
- заповіт щодо розпорядження корпоративними правами.

До двосторонніх правочинів зараховують такі:

---

⁵²¹ Щодо дарування акцій приватного акціонерного товариства : Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва № 9200 від 03.08.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>.

⁵²² Шишка Р. Б. Корпоративні правочини / Р. Б. Шишка // Корпоративні правочини : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з пробл. корпорат права. – Івано-Франківськ, 2013. – С. 23–27. – С . 23.

- договір купівлі-продажу;
- договір міни;
- договір дарування.

Серед правочинів, у результаті укладення яких відбувається набуття корпоративних прав, є такі, за якими одночасно здійснюються припинення та набуття корпоративних прав (договір купівлі-продажу, дарування, заповіт), а також ті, після укладення яких відбувається набуття корпоративних прав уперше. До таких правочинів належить засновницький договір. Засновницький договір – це своєрідний договір трансформації частки (перетворення в нову форму), яка вноситься кожним із засновників на корпоративні права новоствореної юридичної особи.

Більш детальний аналіз окремих видів правочинів розглянемо в наступних підрозділах монографічного дослідження.

Таким чином, корпоративні права є предметом правочину, що мають специфічну юридичну природу. Окрім того, аналізуючи позиції науковців та положення судової практики, доводимо, що предметом правочинів, якими опосередковується перехід корпоративних прав є корпоративні права в цілому, які наділені такими ж характерними ознаками, як й інші об'єкти цивільного права.

5.2. Купівля-продаж акцій акціонерного товариства

Згідно положень ст. 178 ЦК України всі об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи. Ця норма стосується цінних паперів та майнових прав, які є об'єктами цивільних прав (ст. 177 ЦК України). Питання переходу цінних паперів на підставі цивільно-правових договорів регламентується положеннями ЦК України та закріплюється у спеціальних нормативних актах, про що буде йти мова далі.

Набуваючи право власності на відповідні об'єкти (частка, акція, вклад) у встановленому Законом порядку, особа одночасно набуває й усю сукупність корпоративних прав (ст. 167 ГК України), в тому числі й право брати участь у загальних зборах. Проте набуття права власності на акції не свідчить про одночасну можливість здійснення корпоративних прав. Право на участь у загальних зборах АТ виникає з моменту реєстрації учасників у переліку акціонерів (ч. 3 ст. 40 Закону

України «Про акціонерні товариства») для участі у зборах на підставі відповідних документів (виписка з рахунку в цінних паперах, посвідчення особи, довіреність, тощо).

Реєстрація акціонерів (їх представників) проводиться на підставі переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, складеного в порядку, передбаченому законодавством про депозитарну систему України, із зазначенням кількості голосів кожного акціонера.

Вся інформація щодо обліку цінних паперів в Україні міститься в системі депозитарного обліку. Вона є сукупністю інформації, записів про емісійні цінні папери (вид із зазначенням типу, номінальна вартість і кількість, обмеження обігу тощо) на рахунках у цінних паперах їх власників.

Набуття і припинення прав на цінні папери і прав за цінними паперами здійснюються шляхом фіксації відповідного факту в системі депозитарного обліку. У ній також реєструються обмеження прав на цінні папери та обмеження прав за цінними паперами у випадках та в порядку, встановлених Комісією.

Відповідно до вимог Закону України «Про депозитарну систему України» підтвердження права на цінні папери та прав за цінними паперами, що існують в бездокументарній формі, а також обмежень прав на цінні папери у певний момент часу є обліковий запис на рахунку в цінних паперах депонента в депозитарній установі.

Документальним підтвердженням наявності на певний момент часу прав на цінні папери та прав за цінними паперами депонента (у разі зарахування цінних паперів на депозит нотаріуса – відповідного кредитора) є виписка з рахунку в цінних паперах депонента, яка видається депозитарною установою на вимогу депонента або в інших випадках, установлених законодавством та договором про обслуговування рахунку в цінних паперах (ч. 1 ст. 8 Закону України «Про депозитарну систему України»).

Договір купівлі-продажу цінних паперів, що укладається на фондовій біржі вважається укладеним з моменту фіксації такою фондовою біржею факту укладення договору відповідно до її правил. Максимальні строки виконання договорів купівлі-продажу цінних паперів встановлюються НКЦПФР (ст. 5-1 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок»).

В положенні ст. 24 Закону України «Про акціонерні товариства», зазначається про те, що публічне акціонерне товариство зобов'язане

пройти процедуру включення акцій до біржового списку хоча б однієї фондової біржі.

У випадку, якщо акції публічного акціонерного товариства виключаються із біржового списку, таке товариство на виконання зазначеного Закону проходить процедуру включення акцій до біржового списку хоча б однієї фондової біржі ще раз. Вимоги абзацу другого частини першої статті 24 Закону вважаються виконаними у разі, якщо акції публічного акціонерного товариства включено до біржового списку за ініціативи такого публічного акціонерного товариства⁵²³.

На нашу думку щодо доцільності перебування акцій АТ на фондовій біржі слід відзначити, з одного боку, що така вимога не зовсім може бути виправданою з огляду на економічні показники фінансово-господарської діяльності товариства; незначну кількість його акціонерів і т. ін. Хоча, з іншого боку, з огляду на загальнодержавний, міжнародний та інвестиційний аспекти, фондовий ринок в Україні повинен ефективно розвиватись та функціонувати.

Відповідно до Розділу IV Положення про функціонування фондових бірж цінні папери, які пройшли процедуру лістингу, заносяться до біржового реєстру до відповідного рівня лістингу. Цінні папери, що не відповідають вимогам лістингу, заносяться до біржового списку як позалістингові цінні папери.

Лістингові цінні папери мають перший або другий рівень лістингу. Унесення цінних паперів до біржового реєстру здійснюється лише за ініціативи емітента цих цінних паперів. Цінні папери можуть бути виключені з біржового реєстру за ініціативи емітента цих цінних паперів.

Лістингові цінні папери мають перший або другий рівень лістингу. Унесення та перебування цінних паперів у першому рівні лістингу здійснюються при дотриманні умови, визначеної пунктом 2 цього розділу, а також відповідності певним мінімальним вимогам, визначених у п.3.1. цього Розділу. Із п. 3 зазначеного положення випливає, що ці вимоги не є настільки жорсткими і відповідають певним критеріям економічної спроможності ПАТ.

---

⁵²³ ДКЦПФР роз'яснила законодавство в частині проходження публічним акціонерним товариством процедури включення акцій до біржового списку // [Електронний Ресурс]. – Режим доступу: Офіційний сайт НКЦПФР. – <http://www.nssmc.gov.ua>.

Так, для акцій першого рівня лістингу ставляться наступні вимоги: емітент існує не менше трьох років; вартість чистих активів емітента складає не менше 100000000 грн.; річний дохід від реалізації товарів, робіт, послуг за останній фінансовий рік становить не менше 100000000 грн.; ринкова капіталізація емітента складає не менше 100000000 грн.; відсутність збитків в емітента за підсумками двох останніх фінансових років; мінімальна частка акцій у вільному обігу протягом попереднього кварталу становить не менше 15 відсотків (за виключенням: акцій у власності інвесторів, що володіють понад 10% акцій; акцій, що мають обмежений обіг; акцій, що належать державі); за кожен з останніх 6 місяців з цінними паперами емітента укладалось та виконувалось не менше 100 біржових контрактів (договорів), при цьому середньомісячна вартість біржових контрактів (договорів) з цінними паперами емітента протягом останніх 6 місяців складає не менше 10000000 грн.; біржовий курс цінного папера розраховується не рідше одного разу на два тижні. Зрештою цінні папери можуть бути допущені до торгівлі й без включення до біржового реєстру (позалістингові ц.п.), однак вони є менш привабливими для покупців⁵²⁴.

Свої особливості має момент набуття права власності на цінні папери інституту спільного інвестування. Вони обумовлені складним (комплексним) механізмом правового регулювання. За загальним правилом ним слід вважати обліковий запис на рахунку в цінних паперах депонента в депозитарній установі.

При первісному способі їх набуття (безпосередньо у емітента), вони зараховуються на рахунок інвестора, відкритий у зберігача, виключно на підставі відповідного розпорядження емітента таких цінних паперів.

При похідному (в результаті їх обігу) – він виникає в результаті їх обігу. Для цінних паперів ІСІ закритого типу – підлягають вільному обігу на ринку цінних паперів; для інтервального типу – вони підлягають обігу на ринку цінних паперів в період між інтервалами. Цінні папери ІСІ інтервального типу протягом інтервалу підлягають вільному обігу виключно на фондових біржах. Цінні папери ІСІ

---

⁵²⁴ Рішення НКЦПФР від 22.11.2012 № 1688 «Про затвердження Положення про функціонування фондових бірж» Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 грудня 2012 р. № 2082/22394 // [Електронний Ресурс]. — Режим доступу: Офіційний сайт НКЦПФР - <http://www.nssmc.gov.ua>.

відкритого типу підлягають вільному обігу виключно на фондових біржах. При цьому слід зазначити, що договір купівлі-продажу цінних паперів, що укладається на фондовій біржі, вважається укладеним з моменту фіксації такою фондовою біржею факту укладення договору відповідно до її правил. Тобто цей момент визначається правилами, встановленими фондовою біржею.

Певні *обмеження* щодо розпорядження об'єктами державної власності встановлюються ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності». Так, згідно ч. 1 корпоративні права держави не можуть передаватися господарським товариствам для формування їх статутних капіталів, крім передачі до статутних капіталів державних акціонерних товариств та державних холдингових компаній.

Питання використання переважних прав при відчуження акцій більш ґрунтовно досліджувались, зокрема, такими науковцями як С. В. Томчишен⁵²⁵, В. І. Крат⁵²⁶, І. М. Бабецька⁵²⁷, В. В. Боднар⁵²⁸ та інші.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонери публічного АТ можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства. Акціонери приватного АТ – з урахуванням переважного права на придбання акцій інших акціонерів цього товариства. При відчуженні акцій шляхом укладання договору купівлі-продажу слід враховувати вимоги щодо переважного права їх купівлі, викладені в ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства».

---

⁵²⁵ Томчишен С. В. Особливості здійснення, охорона та захист переважних прав на придбання часток (акцій) у статутному капіталі господарських товариств: проблеми теорії та практики / С. В. Томчишен // Науково-практичний журнал Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2010. – № 3 (22). – С. 35 – 48.

⁵²⁶ Крат В. І. Переважні права: цивільно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В. І. Крат. – Харків, 2008. – 20 с.

⁵²⁷ Бабецька І. М. Здійснення та захист переважних прав в корпоративних правовідносинах: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.03 / Іванна Ярославівна Бабецька. – К., 2013. – 218 с.

⁵²⁸ Боднар В. В. Переважні права в цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Володимир Вікторович Боднар. – Київ, 2013 р. – 249 с.

Так, у ч. 2 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» мова йде про те, що статутом ПрАТ може бути передбачено переважне право його акціонерів на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі, якщо станом на дату прийняття такого рішення кількість акціонерів не перевищує 100 осіб. У разі якщо статутом приватного акціонерного товариства передбачено переважне право його акціонерів на купівлю акцій, що пропонуються їх власником до продажу третій особі, таке переважне право реалізовується відповідно до частин 3 – 6 цієї статті. Порядок реалізації переважного права акціонерів на придбання акцій приватного акціонерного товариства, що пропонуються їх власником до відчуження (крім продажу) третій особі, встановлюється статутом такого товариства.

При цьому в наведеному положенні не йде мова про те, чи поширюється це переважне право акціонерів на випадки міни та дарування акцій. У зв'язку з цим на практиці зазначені договори досить часто використовуються для підміни договору купівлі-продажу акцій, при якому необхідним є додержання переважного права інших акціонерів на їх придбання. Такий правочин може вважатися удаваним і доводити це в суді повинна зацікавлена особа, яка його оспорує. Це в свою чергу породжує певні процесуальні проблеми пов'язані із доказуванням удаваності такого правочину, обранням способу захисту прав інших акціонерів при укладенні такого правочину; а також самою можливістю закріплення обмеження у статуті щодо дарування акцій третім особам⁵²⁹.

Вважаємо, що якщо при укладенні договору міни переважне право з певними умовностями можна було би передбачити для інших акціонерів у статуті, то можливість його поширення на випадки дарування акцій є сумнівною з огляду на правове становище обдаровуваного. Слід також відзначити, що переважного права на придбання акцій позбавлені й акціонерні товариства. Так, у зв'язку із внесеними змінами до Закону України «Про акціонерні товариства» від 03. 02. 2011 р., в ч. 9 встановлено доповнення до цієї ж статті щодо того, що переважне право акціонерного товариства на придбання акцій

---

⁵²⁹ Саракун І. Б. Доказування удаваності правочину при даруванні акцій приватного акціонерного товариства третій особі: Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції. – [«Актуальні правові та організаційні проблеми публічного управління та судочинства»], (м. Кіровоград, 12-13 квітня 2013 р.). – С.112-117.

власної емісії, що пропонуються їх власником до відчуження третім особам, не допускається. Така імперативна норма-заборона, очевидно, встановлена законодавцем з метою захисту інтересів самого товариства від зловживань акціонерів. Проте акціонери приватного товариства, як і учасники ТОВ часто незацікавлені в участі у товаристві третіх осіб, а більш зручним для них (якщо в учасників на даний момент немає необхідних для викупу коштів) може виявитися викуп акцій/частки товариством з метою їх подальшого продажу (протягом року) акціонерам/учасникам цього ж товариства.

Вищанаведена позиція підкріплена більш диспозитивними положеннями ст. 21 Другої директиви ЄС, що дозволяє країнам – учасницям ЄС імплементувати у національне законодавство викуп акцій (часток) за певних основних та додаткових умов.⁵³⁰ При цьому в обох випадках вкрай важливим є врахування інтересів самого товариства та встановлених у ст. 67 Закону України «Про акціонерні товариства» обмежень на викуп ним акцій (неплатоспроможність товариства внаслідок такого викупу; власний капітал товариства є меншим, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю, або стане меншим внаслідок такого викупу тощо).

Вважаємо, що питання подальшого викупу акцій може також бути більш чітко врегульовано в акціонерному договорі, в якому може встановлюватись обов'язок викупу акцій та відповідальність за невиконання обов'язку щодо викупу акціонерами акцій, викуплених товариством протягом визначеного у ньому строку. Тим більше, що у ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачається можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, за умови, що це питання регламентується статутом.

---

⁵³⁰ Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/30/ЄС від 25.10.2012 р. в справі координації гарантій, які вимагаються в країнах-членах від товариств в розумінні ст.54 абз. 2 Договору про функціонування ЄС, з метою набуття їх рівнозначності, як для охорони прав учасників, так і третіх осіб у сфері створення акціонерного товариства а також утримання та зміни їх капіталу // [Електронний Ресурс]. — Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2012.315.01.0074.01.POL

Що ж до відчуження акцій на підставі договору застави, то відповідно до ч. 8 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» у разі виникнення права звернення стягнення на акції приватного акціонерного товариства у зв'язку з їх заставою, відчуження таких акцій здійснюється з дотриманням переважного права акціонерів на придбання цих акцій. Переважне право акціонерного товариства на придбання акцій власної емісії, що пропонуються їх власником до відчуження третім особам, не допускається (ч. 9). Виходячи з наведеного раніше, на наш погляд, доречно було би надати товариству можливість у разі звернення стягнення на акції придбавати такі акції в другу після акціонерів чергу, за умов, що були запропоновані нами раніше.

У зв'язку із заставою акцій здійснюється операція щодо блокування цінних паперів (установлення обмежень щодо обігу чи розміщення) на рахунку у цінних паперах депонента та/або клієнта на визначений строк та/або до настання певної події, пов'язаної з обтяженням їх зобов'язаннями, або операція щодо розблокування цінних паперів (зняття встановлених обмежень) на рахунку у цінних паперах депонента та/або клієнта.

Ці операції переказу цінних паперів не призводять до переходу права власності на цінні папери. При їх здійсненні певна кількість або всі цінні папери, що обліковуються на рахунку в цінних паперах депонента, клієнта, блокуються/розблоковуються на рахунку в цінних паперах депонента (клієнта) шляхом здійснення відповідних облікових записів (п. 18 Положення НКЦПФР «Про провадження депозитарної діяльності»).

У разі встановлення або зняття обмеження стосовно конкретного власника суд або уповноважений законом державний орган чи його посадова особа зобов'язані подати відповідне рішення депозитарній установі, в якій відкрито рахунок у цінних паперах цьому власнику, та Центральному депозитарію або Національному банку України, які відповідно до компетенції, встановленої цим Законом, здійснюють облік таких цінних паперів. Зазначена депозитарна установа вносить зміни до системи депозитарного обліку щодо встановлення обмеження стосовно цінних паперів конкретного власника до завершення робочого дня, коли отримано відповідне рішення, крім випадку, встановленого частиною третьою цієї статті (ч. 2 ст. 7 цього Положення).

У разі наявності обмеження прав на цінні папери, встановленого за розпорядженням власника таких цінних паперів для продажу зазначених цінних паперів на фондовій біржі, депозитарна установа відкладає внесення змін до системи депозитарного обліку щодо встановлення обмеження стосовно цінних паперів конкретного власника до наступного робочого дня.

Депозитарна установа подає відповідно до Центрального депозитарію або до Національного банку України інформацію про отримання нею відповідного рішення суду або уповноваженого законом державного органу чи його посадової особи про встановлення обмеження стосовно конкретного власника протягом того самого робочого дня, коли отримано таке рішення (ч. 3 ст. 7 цього Положення).

Депозитарна установа повідомляє суд або уповноважений законом державний орган чи його посадову особу про дії, вчинені за результатами отримання відповідного рішення про встановлення обмеження стосовно конкретного власника, протягом наступного робочого дня після отримання рішення (ч. 6 ст. 7 Закону України «Про депозитарну систему»).

Заставадавець може відчужувати заставлене майно тільки за згодою заставодержателя за умови переходу до нового заставодавця основного боргу, забезпеченого заставою. Крім того, відповідно до ст. 18 Закону України «Про заставу» заставодавець зобов'язаний повідомити кожного із заставодержателів про всі попередні застави, а також про характер та розмір забезпечених цими заставами зобов'язань. Заставадавець зобов'язаний відшкодувати збитки, що виникли у будь-кого з його заставодержателів у результаті невиконання ним цього зобов'язання. Разом із тим, заставодержатель не має права розпоряджатися предметом застави, крім випадків, установлених Законом України «Про заставу» (заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави тільки у випадку, якщо в момент настання строку виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, воно не буде виконане (ст. 20).

Порядок накладення арешту на акції та звернення стягнення на них врегульовуються також ЦК України, законами України «Про

забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень»⁵³¹ та «Про виконавче провадження»⁵³².

Процедура спадкування акцій також пов'язана із моментом їх переходу від однієї особи – спадкоємця, до іншої – спадкодавця та визначена ЦК України. Для цього спадкоємці акціонера зобов'язані здійснити такі дії: 1) звернутися до державної нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини із заявою про прийняття спадщини і (або) про видачу свідоцтва про право на спадщину (якщо спадкоємець вже фактично прийняв спадщину); 2) після отримання свідоцтва про право на спадщину здійснити перереєстрацію права власності на акції у зберігача, в якого померлим акціонером було відкрито рахунок у цінних паперах.

Згідно з ч. 7 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» переважне право акціонерів приватного товариства не поширюється на випадки переходу права власності на цінні папери цього товариства в результаті їх спадкування чи правонаступництва.

Спадкоємець може звернутися із заявою про видачу свідоцтва про право на спадщину після спливу шестимісячного строку. Право на спадкування виникає у день відкриття спадщини. Видача свідоцтва про право на спадщину на майно, яке підлягає реєстрації, провадиться нотаріусом після подання правоустановчих документів про належність цього майна спадкодавцеві та перевірки відсутності заборони або арешту цього майна, у тому числі наявності чи відсутності податкової застави та інших застав за даними відповідних реєстрів.

Для набуття права власності на акції спадкоємець повинен звернутися до депозитарної установи для внесення відомостей про себе як нового власника цінних паперів. У ч. 2 ст. 4 Закону України «Про депозитарну систему України» зазначається, що набуття і припинення прав на цінні папери і прав за цінними паперами здійснюється шляхом фіксації відповідного факту в системі депозитарного обліку, що дає змогу ідентифікувати емісійні цінні папери і зазначених у цій системі осіб як власників цінних паперів та прав, що з них випливають. Внесення таких змін, в тому числі й у

---

⁵³¹ Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18.11.2003 № 1255-IV // [Електронний Ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/125

⁵³² Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VII // [Електронний Ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19

випадку спадкування акцій, здійснюється виключно депозитарними установами.

У випадку відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття суд визнає спадщину відумерлою за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини (ст. 1227 ЦК України). Заява про визнання спадщини відумерлою подається після закінчення одного року з часу відкриття спадщини. У разі відсутності спадкоємців за законом і за заповітом чи відмови від спадщини відумерле майно передається до територіальної громади за місцем відкриття спадщини.

Спадкоємці матимуть право на одержання прибутку від товариства у тому випадку, якщо загальними зборами товариства було прийнято рішення про його виплату і на час їх проведення спадкодавець був ще живий, тобто був учасником товариства. У такому випадку до складу спадщини входять і визначені загальними зборами товариства грошові кошти, які виплачуються спадкоємцям як не отриманий померлим учасником товариства прибуток.

5.3. Відчуження корпоративних прав (частки в статутному (складеному) капіталі господарського товариства) за договором купівлі-продажу

Корпоративне законодавство України, незважаючи на вже тривалий період становлення і розвитку, потребує подальшого удосконалення і приведення до європейських законодавчих стандартів. Зокрема, одним із нагальних питань діяльності господарських товариств, які обираються як вітчизняними, так й іноземними інвесторами для ведення бізнесу в Україні, є питання, пов'язане з механізмом правового регулювання відчуження корпоративних прав. Це зумовлено насамперед відсутністю в цивільному законодавстві поняття частки в статутному (складеному) капіталі і / або корпоративних прав, що виступають предметом договору купівлі-продажу.

У ст. 147 ЦК України і ст. 53 Закону України «Про господарські товариства» визначається порядок переходу частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. Подібні норми містяться і в ст. ст. 127, п. 3. ч. 2 ст. 137, ч. 3 ст. 166 ЦК України і ст.

69, п. в) ч. 1 ст. 79 Закону України «Про господарські товариства» щодо інших господарських товариств.

Нормативні положення, що визначають оборотоздатність об'єктів цивільних прав, наводять на міркування, що частку в статутному (складеному) капіталі господарського товариства як окремих об'єктів цивільних прав слід відносити до майна, яким відповідно до ст. 190 ЦК України визначається річ, сукупність речей, а також майнові права і обов'язки. У ст. 177 ЦК України зазначено, що об'єктами цивільних прав виступають речі, і зокрема гроші, цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага, що вказує на невичерпний перелік об'єктів цивільних прав.

Відповідно до Закону України «Про господарські товариства» статутний (складений) капітал господарського товариства формується з вкладів, якими можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку (ч. 1 ст. 13). Особливістю внесення таких об'єктів до статутного (складеного) капіталу товариства є те, що вони стають власністю товариства, а не його учасників (засновників). Набуваючи статусу учасника товариства, особа наділяється сукупністю прав і обов'язків стосовно цього товариства, що визначається розміром її частки в статутному (складеному) капіталі, тобто сукупним розміром майна, переданого товариству.

Якщо ж звернутися до граматичного тлумачення словосполучення «частка в статутному капіталі», то з буквального розуміння випливає, що частка – це частина статутного капіталу. У зв'язку з цим І. В. Спасиво-Фатєєва зазначає, що необхідно з'ясувати, що є статутним капіталом, оскільки статутний капітал не існує окремо як об'єкт цивільного права. Статутний капітал – поняття бухгалтерське, запозичене правом для своєї мети. Статутний капітал, поділений на частки, має мати такий самий правовий режим, що й ціле, тобто весь статутний капітал⁵³³. Р. С. Фатхутдінов аргументує, що частку як частину капіталу (частину чистих активів) товариства можна розуміти лише з економічної (вартісної) точки зору. На одному полюсі цих

---

⁵³³ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах [Текст]: Монографія. / В. М. Кравчук. – Львів: Край, 2009. – 464 с. – С. 33 – 34.

відносин виступає власник, що ставиться до речі як до своєї, на іншому – невластник. По суті, факт належності майна юридичній особі не заважає учаснику товариства ставитися до цього майна як до свого, вважати себе економічним власником майна. Для власника не має значення як відбувається акт присвоєння: шляхом безпосереднього володіння річчю або опосередковано (шляхом контролю над власником речі – юридичною особою). Однак з юридичної точки зору розпорядження активами товариства здійснюється учасником через управління товариством⁵³⁴.

Враховуючи вищенаведене, на думку Д. Степанова, частка в статутному капіталі є ані грошовою сумою, ані окремим правом або сукупністю прав, ані цінним папером або сурогатом цінного паперу. Частка – це особливий юридичний інструмент, сутність і призначення якого розкривається в тій ролі, яку він відіграє протягом усього періоду існування товариства⁵³⁵. При цьому В. В. Лапач зазначає, що частку в статутному капіталі товариства слід характеризувати як право бути учасником товариства, і в системі об'єктів цивільних прав вона повинна відноситися не до категорії «майнові права», а до іншого майна, перелік якого нормою чинного законодавства не вичерпується⁵³⁶.

В. І. Добровольський, навпаки, вказує на те, що до частки неможливо доторкнутися руками, вона не річ, а сукупність майнових і немайнових (корпоративних) прав учасника⁵³⁷. Л. А. Новосьолова також визначає частку в статутному капіталі товариства як сукупність прав і обов'язків учасника товариства⁵³⁸. З наведених позицій

---

⁵³⁴ Фатхутдинов Р. С. Уступка доли в уставном капитале ООО: теория и практика [Текст] / Р. С. Фатхутдинов. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 117 с. – С. 10 – 11.

⁵³⁵ Степанов Д. Общества с ограниченной ответственностью: законодательство и практика [Текст] / Д. Степанов // Хозяйство и право, 2000. – № 12. – С. 12 – 54.

⁵³⁶ Лапач В. В. Гражданско-правовые проблемы обращения долей в уставном капитале хозяйственных обществ [Текст] / В. В. Лапач // Хозяйство и право. – 2005. – № 10.

⁵³⁷ Добровольский В. И. Корпоративное право для практикующих юристов [Текст] / В. И. Добровольский. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 405 с. – С. 13.

⁵³⁸ Новоселова Л. А. Обороноспособность доли в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью [Текст] / Л. А. Новоселова //

впливає, що поняття «частка в статутному (складеному) капіталі» тотожна поняттю «корпоративні права», якими наділяється особа, набуваючи статусу учасника товариства. Якщо приєднатися до вказаного підходу, можна зробити висновок, що частка в статутному капіталі, будучи предметом договору купівлі-продажу, є тільки правовою формою, що визначає і закріплює за особою сукупність майнових і немайнових (корпоративних) прав.

Крім того, розглядаючи частку в статутному капіталі як об'єкт цивільних прав, слід розмежовувати поняття «об'єкти цивільних прав» і «об'єкти цивільного обороту». В. А. Белов зазначає, що цивільний оборот – це соціальне явище, що виражається в зміні стану приналежності – привласнення одними особами та відчуження іншими особами – об'єктів цивільних прав⁵³⁹. Проте об'єктами цивільного обороту є не самі об'єкти цивільних відносин, а суб'єктивні цивільні права, і зокрема на нематеріальні блага (виняткові й деякі особисті права), а також права, що зовсім не мають об'єктів (деякі зобов'язальні і корпоративні права). Сфера цивільного обороту – це сфера обороту суб'єктивних цивільних прав, а не їх об'єктів майнового характеру⁵⁴⁰.

Таким чином, якщо предметом цивільного обороту є суб'єктивне право, то правонаступництво, як спосіб продовження існування таких прав, виступає юридичним способом оформлення суб'єктивних прав через відповідні форми їх реалізації, зокрема договір. Тому можна дійти висновку, що в правовому розумінні частка в статутному капіталі є нічим іншим, як сукупністю майнових і немайнових прав, що має вартісний характер. Оскільки в чинному законодавстві визначається порядок відчуження частки в статутному (складеному) капіталі господарського товариства, то впливає, що під «переходом (передачею) частки (її частини) в статутному (складеному) капіталі» слід вважати перехід корпоративного права, що включає в себе як майнові права, так і немайнові (організаційні) права, що виступають об'єктом правонаступництва в цивільному обороті.

Объекты гражданского оборота: Сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2007. – С. 209.

⁵³⁹ Белов В. А. Объект субъективного гражданского права, объект гражданского правоотношения и объект гражданского оборота: содержание и соотношение понятий [Текст] / В. А. Белов // Объекты гражданского оборота: Сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2007. – С. 69.

⁵⁴⁰ Там само. – С. 76 – 77.

Відповідно до ч. 1 ст. 147 ЦК України та ч. 1 ст. 53 Закону України «Про господарські товариства» учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право продати чи іншим чином відступити свою частку (її частину) в статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства. При аналізі цього положення виникає питання: які відносини виникають при переході корпоративних прав від учасника до інших осіб, оскільки законодавець застосовує такі правові категорії, як «відступлення», «відчуження», «продаж»? У статтях 127, 137 ЦК України і статтях 69, 79 Закону України «Про господарські товариства» законодавець для позначення переходу частки в складеному капіталі товариства вживає термін «передача частки».

З цього приводу В. М. Кравчук зазначає, що правова категорія «відступлення» передбачає всі випадки відчуження корпоративних прав на користь інших осіб, оскільки відступлення відбувається на підставі певного цивільно-правового договору. І хоча традиційно термін «відступлення» застосовувався законодавцем при зміні кредитора в зобов'язанні, а термін «продаж» вважався способом зміни власника речі, з прийняттям нового ЦК України ця різниця практично нівелюється⁵⁴¹. Це зумовлено тим, що в такий спосіб законодавець намагається спростити цивільний оборот, запроваджуючи єдину, уніфіковану правову форму як для переходу прав, так і зміни власника речей⁵⁴².

Крім того, Б. Б. Черепакін аргументував, що в зобов'язальних відносинах зміна суб'єктного складу може полягати в заміні кредитора (суб'єкта права), у заміні боржника (суб'єкта цивільно-правового обов'язку), а також в заміні учасника в двосторонньому зобов'язанні, який виступає одночасно як боржником, так і кредитором. У правовідносинах власності, як і в будь-якому іншому абсолютному правовідношенні, зміна суб'єктного складу може відбуватися тільки щодо активного суб'єкта (суб'єкта права). При зміні активного

---

⁵⁴¹ Цивільний кодекс України [Текст]: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 3: / Юридична особа / [В. І. Борисова, О. Р. Кібенко, В. М. Кравчук та ін.]; за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Страйд, 2009. – 736 с. – С. 468.

⁵⁴² Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах [Текст]: Монографія. / В. М. Кравчук. – Львів: Край, 2009. – 464 с. – С. 171 – 172

суб'єкта зобов'язаною стороною залишається та сама безлика фігура «всіх і кожного», на яку покладено обов'язок утримуватися від втручання до кола правомочностей, закріплених за суб'єктом абсолютного права⁵⁴³.

У корпоративних відносинах учасник товариства набуває та здійснює права щодо конкретної особи – юридичної особи корпоративного типу, що вказує на відносний характер таких відносин. Однак, на відміну від зобов'язального правовідношення, змістом якого виступає право вимоги до конкретного суб'єкта, у корпоративних відносинах учасник товариства наділений корпоративними правами, які мають свою специфіку. При відчуженні корпоративних прав зміна суб'єктного складу може здійснюватися тільки на стороні учасника товариства, тобто на стороні уповноваженої особи. Право участі реалізується учасником у межах права на управління товариством, якому протистоїть пасивний обов'язок всіх інших осіб не чинити перешкод учаснику в здійсненні управління товариством, що вказує також і на абсолютний характер таких відносин.

Враховуючи наведене, слід зазначити, що в листі Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 24 квітня 2010 року № 5410 «Щодо документів про перехід чи передання частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю» зазначено, що частка (її частина) в статутному капіталі товариства може передаватися на підставі договору купівлі-продажу, міни, дарування. Таким чином, під відчуженням корпоративних прав у господарських товариствах слід розуміти будь-який заснований на договорі їх перехід від однієї особи до іншої, який може опосередковуватися таким договірними конструкціями, як купівля-продаж, міна, дарування тощо.

Однак, визначаючи оборотоздатність корпоративних прав, чинне законодавство містить ряд обмежень щодо вільного їх обігу. Така ситуація зумовлена тим, що носіями корпоративних прав у товаристві є його учасники, які можуть відчужувати частку в статутному (складеному) капіталі іншим учасникам товариства, самому товариству або третім особам, що визначається правовим регулюванням щодо функціонування тієї чи іншої організаційно-

---

⁵⁴³ Черепяхин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву [Текст] / Б. Б. Черепяхин. – М. : Изд-во юрид. л-ри, 1962. – 163 с. – С. 5.

правової форми юридичної особи корпоративного типу. Також слід врахувати особливість правонаступництва, що виникає при відчуженні корпоративних прав, яка полягає в тому, що права набувача визначаються правами відчужувача⁵⁴⁴, тобто залежать від сукупності прав, які були в правопередника. Це означає, що у всіх випадках сингулярного правонаступництва важливим є дотримання двох умов: наявність у відчужувача права, яке він має намір передати, і правова можливість розпорядитися таким правом⁵⁴⁵.

Так, законодавством та установчими документами господарського товариства встановлюються спеціальні правила здійснення корпоративних прав, що спрямовані насамперед на захист законних інтересів учасників і самого товариства. Одним із таких правил є переважне право купівлі корпоративних прав (частки (частини частки) в статутному (складеному) капіталі). Суть переважного права, як зазначає Р. С. Фатхутдінов, полягає в тому, що учасники товариства мають можливість набути частку у випадку, якщо учасник товариства має намір продати свою частку третій особі⁵⁴⁶. Переважне право поширюється тільки на випадки купівлі корпоративних прав третіми особами. Наступним обмеженням у розпорядженні корпоративними правами (часткою в статутному (складеному) капіталі) може виступати вимога щодо згоди учасників чи самого товариства на їх відчуження або заборону такого відчуження. Метою запровадження такого положення є те, що учасники товариства заінтересовані у збереженні суб'єктного складу учасників, який фактично залишатиметься незмінним, якщо корпоративні права переходимуть до інших учасників товариства⁵⁴⁷.

---

⁵⁴⁴ Васильев Г. С. Преимство в праве собственности как разновидность сингулярного правопреемства [Текст] / Г. С. Васильев // Правоведение. – 2006. – № 6. – С. 57.

⁵⁴⁵ Там само. – С. 63; Черепяхин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву [Текст] / Б. Б. Черепяхин. – М.: Изд-во юрид. л-ри, 1962. – 163 с. – С. 40.

⁵⁴⁶ Фатхутдинов Р. С. Уступка доли в уставном капитале ООО: теория и практика [Текст] / Р. С. Фатхутдинов. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 117 с. – С. 66.

⁵⁴⁷ Новоселова Л. А. Обороноспособность доли в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью [Текст] / Л. А. Новоселова // Объекты гражданского оборота: Сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2007. – С. 215.

У нормативно-правових актах, що спрямовані на регулювання діяльності товариства з обмеженою відповідальністю, передбачено переважне право учасника на купівлю корпоративних прав (частки в статутному капіталі) перед третіми особами. Втім, згода учасників і / або згода товариства з обмеженою відповідальністю на відчуження корпоративних прав за загальним правилом не потрібна. У ст. 147 ЦК України і ст. 53 Закону України «Про господарські товариства» містяться положення, згідно з якими учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки (її частини) учасника пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не встановлений інший порядок здійснення цього права. Наведена норма дає підстави для міркувань, що згода чи заборона на продаж корпоративних прав може визначатися установчим документом або договором між учасниками. Звідси випливає, що виникнення права на купівлю корпоративних прав може залежати не тільки від волевиявлення учасника, який імперативно користується переважним правом купівлі, а й від волі декількох учасників, якщо вони уклали договір про зобов'язання купити чи продати корпоративні права, чи від волі товариства, якщо це прямо відображено в установчих документах, як особливе волевиявлення щодо прийняття чи неприйняття нового учасника в товариство.

Водночас у ч. 2 ст. 147 ЦК України зазначено, якщо учасники товариства виявили намір скористатися переважним правом купівлі частки (її частини), то вони можуть набути частку пропорційно до розмірів своїх часток. При цьому в статуті або договорі між учасниками можуть міститися інші умови щодо розподілу частки, що відчужується. Слід зазначити, що подібні норми містяться і в ч. 3 ст. 7 проекту Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 25.05.2017 року, згідно з яким корпоративний договір може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку в статутному капіталі (її частину), а також визначати випадки, коли таке право або обов'язок виникає.

Проте необхідно звернути увагу й на те, що учасники не мають переважного права купівлі корпоративних прав (частки в статутному капіталі) один щодо одного. Якщо ж учасники товариства з обмеженою відповідальністю не скористалися переважним правом купівлі частки впродовж місяця з моменту їх повідомлення про продаж

корпоративних прав, право купівлі переходить до третіх осіб. При цьому строк, впродовж якого учасники можуть скористатися таким переважним правом також може бути змінений у статуті або за домовленістю між учасниками.

Якщо проаналізувати ст. 20 проекту Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 25. 05. 2017 року, то слід зазначити, що наведена стаття визначає порядок реалізації переважних прав учасника при купівлі частки в статутному капіталі товариства, а саме передбачено: 1) учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі, зобов'язаний письмово повідомити про це інших учасників товариства та поінформувати про ціну та розмір частки, що продається, інші умови такого продажу (п. 3); 2) якщо жоден з учасників товариства протягом 30 днів з дати отримання повідомлення про намір учасника продати частку (частину частки) не повідомив письмово учасника, який продає частку (частину частки), про намір скористатися своїм переважним правом, вважається, що такий учасник товариства надав свою згоду на тридцять перший день з дати отримання повідомлення, і така частка (частина частки) може бути відчужена третій особі на умовах, які були повідомлені учасникам товариства (п. 3); 3) якщо учасник товариства, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі, отримав від іншого учасника письмову заяву про намір скористатися своїм переважним правом, такі учасники зобов'язані протягом одного місяця укласти договір купівлі-продажу пропонуваної до продажу частки (частини частки) (п. 4). Наведені положення сприймаються позитивно, оскільки додатково регламентують і деталізують практичні аспекти здійснення переважних прав учасників товариства з обмеженою відповідальністю.

Разом з тим, нововведенням вищезазначеної норми є те, що статутом товариства або корпоративним договором може встановлюватися, що учасники не мають переважного права або переважне право учасника товариства не застосовується, якщо стороною договору є учасник товариства (п. п. 6, 9). Погодитися з таким новаторським підходом складно, адже зазначені положення можуть бути передумовою виникнення корпоративних конфліктів, особливо, якщо таке правило передбачено корпоративним договором між учасниками, що може поставити під сумнів можливість надання юридичних гарантій забезпечення корпоративного інтересу товариства в цілому і всіх чи окремих його учасників зокрема.

Оскільки учасники мають переважне право купівлі корпоративних прав перед третіми особами, то в практиці правозастосування залишається відкритим питання чи правомірно передбачати в установчому документі товариства положення, згідно з яким треті особи не набувають права на купівлю корпоративних прав навіть у випадку, якщо учасники не скористалися переважним правом, що випливає з ч. 2 ст. 147 ЦК України. У такому випадку можна припустити, що товариство з обмеженою відповідальністю може закріпити в установчих документах наступні положення, а саме:

1) у статуті товариства з обмеженою відповідальністю не передбачено заборони відчуження корпоративних прав (частки (її частини) в статутному капіталі) третім особам. Учасник, який має намір продати частку, повинен дотримуватися норм закону щодо переважного права купівлі частки в статутному капіталі товариства іншими учасниками. У такому випадку товариство у своїй діяльності керується нормативними положеннями, що визначені в законі. У разі, якщо учасники не скористалися своїм переважним правом купити частку у статутному капіталі, то право купівлі переходить до третіх осіб. Проте, якщо учасник товариства продав частку (її частину) в статутному капіталі третім особам та не повідомив про це інших учасників товариства з обмеженою відповідальністю, то відповідно до ч. 4 ст. 362 ЦК України останні мають право пред'явити позов про переведення на них прав і обов'язків покупця;

2) у статуті товариства з обмеженою відповідальністю міститься заборона відчуження корпоративних прав (частки (її частини) в статутному капіталі) третім особам. Тобто учасники товариства з обмеженою відповідальністю в такий спосіб мають право взагалі не допустити до участі в товариство третіх осіб. Однак тут може виникнути питання чи не порушуються права учасника, який має намір здійснити відчуження своєї частки (її частини) в статутному капіталі товариства?⁵⁴⁸ Враховуючи положення ч. 1 ст. 147 ЦК України, учасник товариства має право здійснити відчуження частки іншим учасникам товариства, що вказує на непорушення прав учасника.

---

⁵⁴⁸ Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) [Текст]: монографія / [Луць В. В., Васильєва В. А., Кобецька Н. Р., Калаур І. Р., Кашина О. В., Саракун І. Б.]; за заг. ред. В. В. Луця – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.

Втім, виникає наступне питання, кому учасник може відступити корпоративні права (частку в статутному капіталі), якщо інші учасники відмовляться від такого придбання? У ч. 4 ст. 147 ЦК України закріплено правило, згідно з яким товариство з обмеженою відповідальністю також має право купити частку (її частину) в статутному капіталі і зазначено, що в разі придбання частки (її частини) учасника самим товариством з обмеженою відповідальністю, воно зобов'язане реалізувати її іншим учасникам або третім особам протягом строку та в порядку, встановлених статутом і законом, або зменшити свій статутний капітал відповідно до статті 144 цього Кодексу.

Проте зазначена вище норма не визначає, коли саме товариство має право набути частку: чи після того як учасники товариства не скористаються переважним правом купівлі, чи безпосередньо товариством (відповідно до п. «б» ч. 1 ст. 59 Закону України «Про господарські товариства» таке рішення може бути прийнято на загальних зборах), оскільки чинне цивільне законодавство передбачає переважне право учасників перед третіми особами, але не перед товариством. Якщо звернутися до законодавства іноземних держав, то, для прикладу, у Законі Республіки Білорусь «Про господарські товариства» зазначено, що учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки в статутному фонді товариства протягом місяця з дня повідомлення або ж протягом такого ж терміну може скористатися товариство у разі відмови його учасника⁵⁴⁹.

Слід зазначити, що особливістю набуття частки в статутному капіталі самим товариством є те, що до останнього не переходять корпоративні права, якими був наділений учасник товариства. Фактично перехід частки є умовою подальшого їх відчуження іншим особам або зменшення статутного капіталу, що не завжди позитивно відображається на діяльності товариства. З даного приводу І. М. Кучеренко висловлювала думку, що закон повинен виражати інтереси учасників, які бажають знати з ким їм вести бізнес, тому потрібно надати їм право самим визначати межі реалізації права власності на частку. Для того, щоб все ж таки надати можливість гнучкого вирішення цього питання, у законі можна передбачити правило, яке дозволяло би учасникові без зміни статуту, який обмежує право

⁵⁴⁹ Щербина В. С. Суб'єкти господарського права [Текст]: монографія / В. С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 264 с. – С. 84.

відчуження, продати свою частку, якщо на це є згода учасників товариства⁵⁵⁰.

На нашу думку, наведена пропозиція є найбільш вдалою, оскільки надання додаткового часу для прийняття рішення учасникам в кожному конкретному випадку про можливість відчуження корпоративних прав іншим особам було би гарантією не тільки реалізації і захисту прав учасників товариства, а й третіх осіб, які на момент набуття права на частку не були учасниками товариства. Водночас у законодавстві необхідно передбачити можливість надання згоди учасників товариства на такі способи відчуження, як укладення договору дарування, міни, оскільки при купівлі-продажу корпоративних прав третім особам діє таке обмеження, як переважне право. Слід звернути увагу й на той факт, що товариство має право купити частку в статутному капіталі, але не зобов'язане вчиняти такі дії щодо всіх учасників, які виявили намір відчужити корпоративні права, а інші учасники не скористалися наданим їм законом переважним правом їх купівлі.

Отже, можна зробити висновок, що порядок відчуження корпоративних прав (частки (її частини) учасника в статутному капіталі) в товаристві з обмеженою відповідальністю може визначатися законом, статутом або договором між учасниками (корпоративним договором). Учасник товариства, який має намір продати корпоративні права, зобов'язаний повідомити про це інших учасників і саме товариство. При цьому учасник товариства самостійно визначає ціну та інші умови продажу корпоративних прав, які мають бути однаковими як для учасників товариства, які бажають їх купити, так і для третіх осіб.

На відміну від товариства з обмеженою відповідальністю, у повних і командитних товариствах не виникає переважних прав на купівлю корпоративних прав. У ст. ст. 127, 135 ЦК України та ст. 69 Закону України «Про господарські товариства» зазначено, що учасником повного товариства і повним учасником командитного товариства передача своєї частки (її частини) іншим учасникам цього товариства або третім особам може здійснюватися за згодою всіх учасників. Крім того, у п. п. 4.3, 4.4. Постанови Пленуму ВГСУ № 4

---

⁵⁵⁰ Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права [Текст]: дис. на здобуття наук. ступ. доктора юрид. наук: 12.00.03 / І. М. Кучеренко. – Київ. – 2004. – 468 с. – С. 133 – 135.

від 25. 02. 2016 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» зазначено, що відсутність згоди хоча б одного з учасників робить таку передачу частки неможливою. Згоду на відчуження частки третім особам повинен дати кожен учасник товариства особисто, незалежно від розміру належної йому частки в статутному капіталі. Щодо командитного товариства, то положеннями цих статей передбачається наявність згоди на відчуження частки лише усіх повних учасників командитного товариства, а не його вкладників. Таким чином, рішення про відчуження корпоративних прав (частки (її частини) в складеному капіталі) має прийматися всіма учасниками повного товариства і повними учасниками командитного товариства одногolosно. У випадку відмови хоча б одного учасника надати згоду на відчуження корпоративних прав (частки (її частини) в складеному капіталі) учасник товариства має право вибору: залишитися в складі учасників товариства або заявити про вихід з товариства у порядку, визначеному законом і засновницьким договором.

Щодо вкладників командитного товариства, то у п. 7 ч. 2 ст. 137 ЦК України та п. «є» ч. 1 ст. 79 Закону України «Про господарські товариства» передбачено обов'язок вкладника лише повідомити командитне товариство про передачу своєї частки (її частини) в складеному капіталі іншому вкладнику або третій особі. У зв'язку з цим вкладники мають право розпоряджатися своїми вкладками незалежно від згоди повних учасників. Передання вкладником усієї частки іншій особі припиняє його участь у командитному товаристві.

Разом з тим, вкладники командитного товариства мають права щодо набуття корпоративних прав (частки (її частини) в складеному капіталі), які подібні до прав учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Згідно з п. 3 ч. 2 ст. 137 ЦК України вкладники переважно перед третіми особами мають право набувати відчужувану частку (її частину) в складеному капіталі товариства відповідно до положень статті 147 цього Кодексу. При цьому переважне право вкладника (вкладників) на придбання частки (її частини) поширюється тільки на випадок її оплатного відчуження. Водночас, урахуовуючи положення ч. 2 ст. 135 ЦК України і ст. 75 Закону України «Про господарські товариства», вкладник набуває переважне право купівлі частки (її частини) тільки щодо іншого вкладника, який виявив волю здійснити її відчуження, оскільки повний учасник командитного товариства не може бути вкладником цього ж товариства, що вказує на

неможливість вкладника набувати ще й статус повного учасника командитного товариства. Крім того, у вкладника (вкладників) при придбанні частки (її частини) переважне право виникає тільки перед третіми особами і не реалізуються перед вкладниками. Якщо бажання викупити частку (її частину) виявили декілька вкладників, зазначена частка розподіляється між ними відповідно до їхніх часток у складеному капіталі товариства.

Ще однією з умов відчуження частки до статутного капіталу є її оплата. У ч. 3 ст. 147 ЦК України зазначено, що учасник товариства з обмеженою відповідальністю може продати чи іншим чином відступити частку (її частину) в статутному капіталі товариства лише в тій частині, у якій її вже сплачено. Наведене положення, по суті, відображає те правило правонаступництва, що ніхто не може передати іншому більше прав, ніж має сам⁵⁵¹. Адже саме від розміру частки в статутному капіталі, яку має намір продати учасник товариства з обмеженою відповідальністю, буде залежати обсяг прав правонаступника (набувача частки)⁵⁵². Крім того, для даного виду правонаступництва характерним є те, що зміна суб'єктного складу в правовідношенні може бути здійснена не тільки шляхом заміни особи, а й внаслідок вступу правонаступника в правовідношення без повного вибуття правопередника⁵⁵³. Як бачимо, ч. 3 ст. 147 ЦК України передбачає й продаж тільки частини частки в статутному капіталі, що вказує на можливість набуття частки правонаступником без повного вибуття особи, яка здійснила її відчуження (учасника).

Однак у практиці правозастосування виникає питання про особливості відчуження частки (її частини) в статутному капіталі, яка ще неоплачена учасником товариства, адже згідно з ч. 3 ст. 144 ЦК України статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю підлягає сплаті учасниками товариства до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства. Аналізуючи підхід законодавця, можна зробити висновок, що неоплачена частина частки залишається в учасника товариства, який здійснив її відчуження. Але в такому

---

⁵⁵¹ Черепяхин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву [Текст] / Б. Б. Черепяхин. – М. : Изд-во юрид. л-ри, 1962. – 163 с. – С. 54.

⁵⁵² Там само. – С. 19 – 20.

⁵⁵³ Мартышкин С. В. Понятие и признаки реорганизации юридического лица [Текст]: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. В. Мартышкин. – Волгоград. – 2000. – 26 с. – с. 22.

випадку, як визначає О. Климончук, Т. Христюк, виникає ситуація, що веде до правової фікції, оскільки учасник стає власником частки, яка не була ним оплачена⁵⁵⁴. Тому, враховуючи положення ч. 2 ст. 52 Закону України «Про господарські товариства», вважаємо за необхідне внести зміни до ч. 3 ст. 147 ЦК України та викласти її в такій редакції: «Частка учасника товариства з обмеженою відповідальністю може бути відчужена до повної її сплати лише в тій частині, у якій її вже сплачено, якщо інше не встановлено установчими документами чи договором між учасниками». У такому випадку товариство зможе надати право сплати неоплаченої частки (її частини) третій особі, яка виявила волю придбати всю частку і має необхідні активи для її купівлі.

У нотаріальній практиці діє правило, що при укладенні договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю учасник повинен пред'явити свідоцтво (ст. 52 Закону України «Про господарські товариства»), що підтверджує внесення вкладу до статутного капіталу товариства, а також відповідний витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань із зазначенням частки учасника в статутному капіталі. Остання вимога не міститься в чинному законодавстві, але продиктована практикою роботи нотаріуса, тому не є обов'язковою⁵⁵⁵. У повних і командитних товариствах такі свідоцтва не передбачені. Про права учасників усіх господарських товариств можна дізнатися з їх установчих документів. Для повного товариства – це засновницький договір, у якому визначається склад складеного капіталу й розмір часток учасників (ст. 120 ЦК України). Для командитного товариства ситуація складніша, адже якщо в ньому беруть участь два і більше учасники з повною відповідальністю, то вони укладають засновницький договір, в якому також визначено розподіл складеного капіталу на частки (ч. 2 ст. 134

---

⁵⁵⁴ Климончук О., Христюк Т. Корпоративные правоотношения в обществах с ограниченной ответственностью в Украине: практическое пособие. [Текст] / О. Климончук, Т. Христюк, – К.: Алерта, 2010. – 476 с. – С. 335.

⁵⁵⁵ Пархоменко О. Як продати частку? – практичні питання (на прикладі Харківського регіону) [Електронний ресурс] / О. Пархоменко // Юридичний радник. – 2008. – № 3. – Режим доступу: [HTTP://WWW.YURRADNIK.COM.UA/STRIDE/UR/INDEX.PHP?M=ARCHIVE&Y=2008&MAG=30&ART=615&DL=1](http://WWW.YURRADNIK.COM.UA/STRIDE/UR/INDEX.PHP?M=ARCHIVE&Y=2008&MAG=30&ART=615&DL=1)

ЦК України). Якщо в ньому бере участь один повний учасник, його права й розмір вкладу містяться в меморандумі (ч. 3 ст. 134 ЦК України). А якщо частку відчужують вкладники, то в засновницькому договорі містяться лише відомості про сукупний розмір їхніх вкладів і не визначаються ані їх персональний склад, ані розмір їхніх часток⁵⁵⁶. Втім, у ч. 1 ст. 137 ЦК України зазначається, що внесення вкладів вкладниками посвідчується свідоцтвом про участь у командитному товаристві, що може бути правопідтверджуючим документом не тільки щодо права участі, а й щодо розміру його вкладу.

Отже, залежно від організаційно-правової форми господарського товариства у чинному законодавстві передбачено ряд обмежень, що спрямовані на недопущення відчуження корпоративних прав (частки в статутному (складеному) капіталі) третім особам з метою охорони і здійснення прав інших учасників та самого товариства, а саме: переважне право учасників товариства на придбання корпоративних прав (частки в статутному капіталі); згода інших учасників товариства /або самого товариства на відчуження корпоративних прав (частки у складеному капіталі) третім особам; відчуження частки (її частини) в статутному капіталі в тій частині, у якій її вже сплачено.

Разом з тим, не вирішеним залишається питання, що стосується моменту переходу корпоративних прав від учасника товариства до інших осіб за договором купівлі-продажу. У ст. 147 ЦК України і ст. 53 Закону України «Про господарські товариства» не вказується, з якого моменту до набувача частки переходять корпоративні права. Це зумовлено тим, що після внесення змін до ст. 53 Закону України «Про господарські товариства» та викладення її в редакції відповідно до Закону № 997-V від 27. 04.2007 року, з неї було виключено положення, згідно з якими перехід частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю до іншої особи зумовлював перехід до такої особи всіх прав і обов'язків попереднього учасника. Наведена норма, як зазначав С. В. Томчишен, дозволяла моментом набуття корпоративних прав розглядати саме дату переходу до неї частки попереднього учасника⁵⁵⁷.

---

⁵⁵⁶ Проблемні питання нотаріальної практики [Текст] / Носік В. В., Спасибо-Фатєєва І. В., Жилінкова І. В., Печений О. П. – Х., 2008. – 96 с. – С. 35.

⁵⁵⁷ Томчишен С. В. Набуття права участі у товаристві з обмеженою відповідальністю (аналіз чинного законодавства та проблем його

Наведені зміни вплинули й на судову практику. У Постанові Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24 жовтня 2008 року зазначено, що особа, яка придбала частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю чи товариства з додатковою відповідальністю, здійснює права і виконує обов'язки учасника товариства з моменту набуття права власності на частку в статутному капіталі (абз. 3 п. 31), що вказує на можливість набуття корпоративних прав у товаристві одночасно з правом на частку в статутному капіталі.

У зв'язку з цим виникає логічне питання, з якого моменту право власності на частку в статутному капіталі переходить до набувача? У законодавстві не міститься вимог щодо оформлення договору про відчуження корпоративних прав. У листі Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 24 квітня 2010 року № 5410 зазначено, що при передачі частки від одного учасника до іншого перехід права власності на майно оформлюється документом згідно з вимогами глави 24 ЦК України⁵⁵⁸. Так, у ст. 334 ЦК України визначено, що моментом набуття права власності за договором може бути або момент передання майна, або нотаріального посвідчення, або державної реєстрації договору. У статтях 208 та 209 ЦК України передбачено випадки укладення правочинів у письмовій формі та визначено, що правочин, який вчинений у письмовій формі, підлягає нотаріальному посвідченню лише у випадках, встановлених законом або домовленістю сторін.

Якщо проаналізувати положення глави 54, що визначає загальні положення про купівлю-продаж, то слід виходити з положень статті 657 ЦК України, якою передбачено, що договір купівлі-продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку (квартири) або іншого нерухомого майна укладається в письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню і державній реєстрації. Таким чином, ЦК України не передбачає обов'язковості нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу корпоративних прав. Водночас

правозастосування) [Текст] / С. В. Томчишен // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2008. – № 6 (13). – С.82.

⁵⁵⁸ Щодо документів про перехід чи передання частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю: Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва № 5410 від 24 квітня 2010 року // <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1158.2759.0>.

необхідність його нотаріального посвідчення може бути встановлено іншими законами або домовленістю сторін.

У п. 10 ч. 4 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» із змінами, внесеними згідно із Законом № 1666-VIII від 06.10.2016 зазначається, що в разі внесення змін до установчих документів, які пов'язані зі зміною складу засновників (учасників) юридичної особи, подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) договору, іншого документа про перехід чи передачу частки засновника (учасника) в статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи, що вказує на можливість укладення таких договорів у простій письмовій формі. Тому, якщо виходити з вищенаведених нормативних статей і положень Постанови Пленуму ВСУ від 24 жовтня 2008 року, то для отримання статусу учасника достатньо тільки укласти договір купівлі-продажу корпоративних прав.

З одного боку, така позиція є правильною, оскільки в чинному законодавстві не міститься імперативної норми, що забороняла би здійснювати відчуження корпоративних прав, а лише передбачається переважне право купівлі частки в статутному капіталі іншими учасниками перед третіми особами. Більше того, закон надає учасникам (засновникам) право встановити заборону їх відчуження (щодо третіх осіб) у нормах локального характеру, а саме в статуті товариства. Якщо учасники товариства не скористалися своїм переважним правом і в статуті товариства не міститься заборони на відчуження корпоративних прав, то чому моментом їх набуття у власність не може бути момент укладення договору купівлі-продажу? У такому випадку можна припустити, що товариство дозволяє прийняття до складу нового учасника.

З іншого боку, набуття корпоративних прав за договором купівлі-продажу є лише одним із юридичних фактів, якому слідє внесення змін до установчого документу і до державного реєстру. Так, згідно з ч. 1 ст. 51 Закону України «Про господарські товариства» та ч. 1 ст. 88 і ч. 1 ст. 143 ЦК України установчі документи товариства з обмеженою відповідальністю повинні містити відомості про склад засновників і учасників, про розмір часток кожного з учасників, а також про порядок вступу до товариства і порядок переходу частки в статутному капіталі.

Якщо звернутися до судової практики ВГСУ, то в Постанові № 4 від 25.02.2016 р.⁵⁵⁹ зазначається, що право власності на частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю у третьої особи виникає з моменту укладення договору, якщо інше не встановлено домовленістю сторін (стаття 363 ЦК України). Але право участі в товаристві з обмеженою відповідальністю є особистим немайновим правом, яке третя особа набуває тільки з моменту вступу до товариства, що має бути підтверджено відповідним рішенням загальних зборів учасників товариства.

Однак, як свідчить правозастосовна практика, досить часто виникають ситуації, коли між моментом набуття права власності на частку і моментом набуття правового статусу учасника в товаристві існує значний проміжок часу. Це може бути зумовлено зловживанням правом іншими учасниками товариства, які не мають наміру допускати набувача корпоративних прав до управління товариством. У такому випадку особа, маючи у власності частку в статутному капіталі, не має можливості ані брати участь в управлінні товариством, оскільки в установчих документах не внесено змін про склад учасників, ані розпорядитися своєю часткою, оскільки відомостей про неї як про учасника ще не внесено до державного реєстру.

Це зумовлено тим, що чинне законодавство не містить положення про обов'язок повідомляти осіб, які набули частку в статутному капіталі, про проведення загальних зборів, що часто призводить до ігнорування нового набувача. Тому виникають ситуації, коли особа набуває корпоративні права за договором купівлі-продажу, а учасники на загальних зборах голосують не за прийняття набувача до складу учасників, а розмивають продану частку шляхом збільшення розміру своїх часток у статутному капіталі. Як результат, зміни про склад учасників вносяться до статуту на наступних загальних зборах товариства і особа, яка стає учасником товариства, набуває частку в статутному капіталі, але обсяг корпоративних прав зменшується, оскільки зменшується частка учасника, який вступив до товариства. При цьому рішення загальних зборів, що відбулися до моменту набуття особою статусу учасника, не підлягає оскарженню, оскільки

---

⁵⁵⁹ Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 4 від 25.02.2016р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16>

на момент їх проведення набувач частки ще не був учасником товариства.

Тому, якщо йде мова про правову позицію пленуму ВГСУ, то навряд чи можна вважати її найоптимальнішою з точки зору захисту прав третіх осіб, що набули частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. Це у свою чергу зменшує привабливість корпоративних прав як об'єкта цивільного обороту і зменшує інвестиційні можливості України. Більше того, позиція пленуму ВГСУ не відповідає сучасним тенденціям розвитку чинного законодавства з огляду на зміни, що відбулися у сфері державної реєстрації юридичних осіб. Адже Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців і громадських формувань» (від 26. 11. 2015 року №835-VIII) введено спрощену процедуру державної реєстрації юридичної особи та внесення змін до її установчих документів, а також *надано нотаріусам право провадити реєстраційну діяльність*. При цьому відповідно до ст. 89 ЦК і ст. 10 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» відомості про зміни у складі учасників ТОВ підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру, оскільки тільки в такому разі інформація вважається достовірною і може бути використана у спорі з третьою особою. Якщо ж відомості про нового учасника не внесені до державного реєстру, він не може розпорядитися своєю часткою та здійснити її відчуження.

Станом на сьогодні цілком реально укладати договір купівлі-продажу корпоративних прав з подальшим нотаріальним посвідченням такого договору за домовленістю сторін і одночасним внесенням нотаріусом змін у зв'язку зі зміною складу учасників до Єдиного державного реєстру, що значно спрощувало би їх оборотоздатність. Тому такий механізм доцільно прописати в ст. 21 проекту Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» і доповнити положенням, згідно з яким: «договір купівлі-продажу частки у статутному капіталі товариства укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню; нотаріус зобов'язаний внести зміни до статуту у зв'язку із зміною складу учасників до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань на підставі договору купівлі-продажу».

Саме таким шляхом вирішено питання переходу частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю в

чинному російському законодавстві. У Законі РФ «Про товариства з обмеженою відповідальністю» з урахуванням змін від 01. 07. 2009 р. зазначено, що частка в статутному капіталі товариства переходить до нового набувача з моменту нотаріального посвідчення договору відчуження частки (її частини) (п. 12 ст. 21 Закону). Відповідно до п. 14 ст. 21 цього ж закону вказано, що нотаріус, який здійснив нотаріальне посвідчення договору, у строк не пізніше трьох днів із дня його укладення здійснює нотаріальну дію, яка полягає в передачі до органу, що здійснює державну реєстрацію юридичних осіб, заяву про внесення відповідних змін до єдиного державного реєстру юридичних осіб, яка підписана учасником товариства, що здійснив відчуження частки⁵⁶⁰.

Якщо звернутися до європейського законодавства, то питання форми й моменту набуття корпоративних прав за договором визначені наступним чином. Відповідно до п. 3 ст. 15 Закону Німеччини «Про товариства з обмеженою відповідальністю» учасники мають право відступити свої частки, уклавши договір у нотаріальній формі. Крім того, у ст. 40 зазначено, що нотаріус, який посвідчив договір про відступлення частки в статутному капіталі, зобов'язаний одразу повідомити про відступлення до реєстраційного суду⁵⁶¹. У Законі Австрії «Про товариства з обмеженою відповідальністю» також закріплені положення, згідно з якими корпоративні права (частка) є вільно відчужуваними; правочин про відчуження частки нотаріально засвідчується, на підставі чого особа входить до складу учасників⁵⁶². Законодавство Польщі містить подібні положення щодо відчуження часток у статутному капіталі, оскільки договір має бути укладений у письмовій формі з нотаріальним посвідченням підписів (ст. 180

---

⁵⁶⁰ Федеральный закон от 08. 02. 1998 г. № N 14-ФЗ (ред. от 11.07.2011) «Об обществах с ограниченной ответственностью» [Текст] // Собрание законодательства Российской Федерации. 1998. – № 7. – Ст. 785; № 28. – С. 3261; 1999. – № 1. – С. 2.

⁵⁶¹ Торговое уложение Германии. Закон об акционерных обществах. Закон об обществах с ограниченной ответственностью. Закон о производственных и хозяйственных кооперативах: пер. с нем. / [сост. В. Бергманн; пер. с нем. Е. А. Дубовицкая]. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 624 с. – С. с. 474, 484 – 485.

⁵⁶² Корпоративне право Австрії та України: монографія / Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Вікторія Робертсон [та ін.]; за ред. проф. В. А. Васильєвої. – Івано-Франківськ, 2015. – 250 с. – С. 80 – 81.

КТТ)⁵⁶³. З аналізу законодавства Німеччини, Австрії і Польщі випливає, що: 1) договір укладається в письмовій формі і підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню; 2) відомості до реєстру учасників вносяться на підставі договору.

На основі порівняльної характеристики законодавства України і ряду країн ЄС приходимо до висновку, що наявність вищезазначених норм має бути прикладом спрощення набуття корпоративних прав, посвідчених часткою в статутному капіталі, яку третя особа купує за договором, якщо таким правом не скористалися учасники товариства. Адже тільки відкритість і прозорість діяльності товариства є гарантією залучення нових інвестицій, і зокрема іноземних, отримання прибутку та досягнення соціальної активності.

Отже, неоднозначність нормативного, статутного й договірного регулювання вітчизняного законодавства зумовило як у правозастосовній діяльності і судовій практиці, так і в науковій літературі визначення трьох підходів до встановлення моменту набуття корпоративних прав за договором, а саме: 1) права і обов'язки учасника товариства виникають з моменту державної реєстрації змін до установчих документів; 2) моментом набуття корпоративних прав у товаристві є момент прийняття рішення про внесення змін до установчих документів на загальних зборах; 3) моментом виникнення корпоративних прав є момент укладення договору.

Втім, у положеннях чинного законодавства, що передбачають державну реєстрацію змін до установчих документів, хоча мова йде про те, що такі відомості є гарантією достовірності поданої про товариство інформації для третіх осіб, проте при набутті частки в статутному капіталі в особи виникають корпоративні права стосовно товариства, а не інших (третіх) осіб, що не відображає необхідності зведення моменту набуття корпоративних прав до моменту проведення державної реєстрації змін до установчих документів.

Якщо моментом набуття корпоративних прав вважати прийняття рішення загальними зборами про вступ особи до товариства, то виникає питання щодо доцільності запровадження в законодавстві таких обмежень, як переважні права учасників на купівлю, можливість закріплення в статуті товариства заборони відчуження корпоративних

---

⁵⁶³ Корпоративне право Польщі та України: монографія / Васильєва В. А., Гербет Анджей, Ковалишин О. Р. [та ін.]; за ред. проф. В. А. Васильєвої. – Івано-Франківськ, 2016. – 377 с. – С. 97.

прав (частки в статутному капіталі) третім особам. Так, за загальним правилом зміни до установчих документів вносяться самими учасниками. Тому для учасників зміна складу учасників набуває чинності з моменту прийняття рішення про внесення змін до установчих документів (статуту). Але така умова виступає ще одним обмеженням для набувача корпоративних прав і фактично виступає негативним чинником, що порушує права третіх осіб, які добросовісно набули їх за договором.

Тому доцільно закріпити в корпоративному законодавстві положення, що моментом набуття корпоративних прав слід вважати момент укладення договору купівлі-продажу. Крім того, необхідно закріпити положення, що змінюють процедуру відчуження корпоративних прав за договором. Адже товариство з обмеженою відповідальністю є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання, насамперед майна, а не осіб, що вказує на необхідність звести до мінімуму можливість обмеження обігу корпоративних прав, які надаються товариством його учасникам. З урахуванням цього єдиною підставою для набуття корпоративних прав має бути договір, а внесення змін до статуту і державного реєстру – дії, спрямовані на підтвердження даного факту.

У зв'язку з цим слід звернути увагу й на наступне. У ч. 1 ст. 87 ЦК України передбачено, що юридична особа приватного права може створюватися і діяти на підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, що після його прийняття учасниками стає установчим документом. Постановою Кабінету Міністрів України № 1182 від 16. 11. 2011 р. затверджено модельний статут товариства з обмеженою відповідальністю, у п. 20 якого зазначено, що одночасно з передачею частки (її частини) третій особі до неї переходять усі права та обов'язки, що належали учасникові товариства, який відступив її повністю або частково⁵⁶⁴. Наведене положення фактично дублює статтю 53 Закону України «Про господарські товариства» до внесення змін Законом № 997-V від 27. 04.2007 року і визначає момент переходу корпоративних прав до нового учасника, яким по суті є момент укладення договору.

---

⁵⁶⁴ Про затвердження модельного статуту товариства з обмеженою відповідальністю [Текст]: Постанова Кабінету Міністрів України № 1182 від 16 листопада 2011 р.

Нових пропозицій щодо даного питання не міститься і в ст. ст. 20, 21 проекту Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 25.05.2017 року. Враховуючи все вищенаведене, пропонуємо внести зміни до чинного законодавства і викласти статтю 147 ЦК України в частині, що визначає перехід частки в статутному капіталі товариства за договором, у наступній редакції:

«1. Учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право продати чи іншим чином відступити свою частку (частину частки) в статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства.

2. Продаж учасником товариства з обмеженою відповідальністю своєї частки (частини частки) третім особам допускається, якщо інше не передбачено статутом товариства та законом.

Дарування, міна та інші способи відчуження частки (частини частки), крім купівлі-продажу, третім особам здійснюється за наявності згоди інших учасників товариства.

Учасники товариства мають переважне право купівлі частки (частини частки) в статутному капіталі товариства, що пропонується для продажу третім особам. Учасники товариства користуються переважним правом на придбання частки (частини частки) в статутному капіталі товариства пропорційно до розміру своїх часток у статутному капіталі, якщо домовленістю учасників товариства чи статутом товариства не визначено інший порядок поділу частки (частини частки), що відчужується.

3. Продаж учасником товариства своєї частки (частини частки) в статутному капіталі товариства іншим учасникам товариства здійснюється за ціною та на умовах, що пропонується третім особам.

4. Учасник товариства, який має намір відчужити свою частку (частину частки) в статутному капіталі товариства, зобов'язаний надіслати письмове повідомлення всім учасникам товариства про відчуження своєї частки (частини частки) із зазначенням ціни та/або інших умов, що запропоновані третім особам.

Повідомлення про відчуження частки (частини частки) в статутному капіталі товариства здійснюється учасником товариства за свій рахунок та подається до товариства, якщо інше не встановлено статутом товариства. Після отримання письмового повідомлення від учасника товариства, який має намір відчужити свою частку (частину частки) третій особі, товариство зобов'язане

протягом двох робочих днів направити копії повідомлення всім іншим учасникам.

Учасники товариства можуть скористатися переважним правом купівлі частки (її частини) учасника протягом тридцяти днів з дня отримання товариством повідомлення учасника товариства про відчуження своєї частки (частини частки).

5. Згода учасників товариства на дарування, міну, інші способи відчуження частки (частини частки), крім купівлі-продажу, третім особам вважається наданою, якщо на загальних зборах за таке рішення проголосували учасники, що володіють у сукупності більше, як трьома чвертями голосів учасників, присутніх на загальних зборах, якщо інше не встановлено статутом товариства.

6. Частка учасника товариства може бути відчужена до повної її оплати лише в тій частині, у якій її вже сплачено, якщо інше не передбачено статутом товариства або договором між учасниками.

7. До набувача частки (частини частки) в статутному капіталі товариства переходять усі права та обов'язки попереднього учасника товариства, пов'язані з товариством, що виникли до відчуження зазначеної частки (частини частки).

Набувач частки (частини частки) в статутному капіталі товариства здійснює права і несе обов'язки учасника товариства з моменту укладення договору про відчуження частки в статутному капіталі товариства.

6. У разі купівлі частки (її частини) учасника самим товариством з обмеженою відповідальністю воно зобов'язане реалізувати її іншим учасникам або третім особам протягом строку та в порядку, встановлених статутом і законом, або зменшити свій статутний капітал відповідно до статті 144 цього Кодексу».

5.4. Особливості відчуження корпоративних прав за договорами дарування та міни

З урахуванням останніх тенденцій розвитку нашої держави, а саме: прийняття чималої кількості реформ у різних суспільних сферах, внесення змін та доповнень до національного законодавства питання щодо відчуження корпоративних прав залишається безумовно актуальним. Адже більша частина уваги законодавця приділена в основному здійсненню корпоративних прав. Одним із способів відчуження корпоративних прав є укладення договору дарування та договору міни. Тому приділимо увагу саме цим питанням.

ЦК України введено значне розширення предмету договору дарування шляхом долучення до нього майнових прав та права вимоги. Разом з тим, як зазначається у фаховій літературі, договір дарування корпоративних прав має певні особливості, які зумовлені: 1) корпоративними правами як предметом договору та їхньою правовою природою; 2) правовим становищем дарувальника як володільця цих прав; 3) формою закріплення корпоративних прав⁵⁶⁵.

Можна стверджувати, що обмежень щодо розпорядження корпоративними правами шляхом укладення договору дарування немає. Проте не всі дослідники з цим твердженням погоджуються. На думку С. Почтарьова, предметом договору дарування можуть бути лише ті корпоративні права, які: 1) не заборонені в обороті законом чи статутними документами; 2) мають майновий характер і передбачають вигоду у вигляді майнових прав чи майнових вимог; 3) належали особі і не пов'язані з її особистими характеристиками⁵⁶⁶.

Імненні та привілейовані цінні папери, як зазначає науковець, за правовим режимом предметом договору дарування бути не можуть⁵⁶⁷. Змушені не зовсім погодитися з тезою автора. По-перше, за законодавством України корпоративних прав, які вилучені з обороту, немає. Щодо можливого їхнього обмеження в обороті шляхом закріплення певних обмежувальних локальних норм у статуті така імовірність існує. Проте мова йде не про неможливість відчуження корпоративних прав взагалі, а про врахування певних процедур при їхньому відчуженні (наприклад, право переважної купівлі іншим акціонером, учасником товариства). По-друге, корпоративні права мають комплексний характер (охоплюють майнові, організаційні, немайнові права), тобто окремо відчужуватися не можуть, оскільки не можуть бути розщеплені. Відповідно стверджувати, що корпоративні права, які мають майновий характер, є предметом договору дарування, а корпоративні права немайнового характеру не можуть бути договором дарування, некоректно. По-третє, правовий режим привілейованої акції зумовлює характер і зміст корпоративних прав,

---

⁵⁶⁵ Почтарьов С. О. Корпоративні права як предмет договору дарування / С. О. Почтарьов. – Вдосконалення правового регулювання корпоративних правовідносин: Всеукр. наук.-практ. конф. – К.: НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 150–151. – С. 150.

⁵⁶⁶ Там само.

⁵⁶⁷ Там само.– С. 84.

що нею посвідчуються. Привілейовані акції щодо простих акцій не мають додаткових обмежень.

Відповідно до ЦК України дарунком можуть бути майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому (ч. 2 ст. 718). Надавши положення про предмет договору дарування, законодавцем використано термін «майнові права», а це призводить до звуження сфери використання договору дарування. Разом з тим, корпоративним законодавством України передача частки (акції) на безоплатній основі не заборонена, тому застосовуватимуться саме норми спеціального законодавства.

Договір дарування за загальним правилом може укладатися як у письмовій, так і в усній формі. Укладення договору дарування в усній формі є неможливим, оскільки такий договір є одним із правочинів щодо набуття і припинення корпоративних прав, а останні укладаються обов'язково в письмовій формі. Стаття 719 ЦК України містить перелік правил щодо окремих видів майна. Зокрема, договір дарування майнового права та договір дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому укладаються в письмовій формі. А відповідно до ч. 3 ст. 719 ЦК України у разі недодержання цієї форми договір визнається нікчемним. Хоч окремої норми щодо договору дарування корпоративних прав не передбачено, згадана норма регулює найближчі за своїм змістом правовідносини, а саме майнові. Як уже зазначалося, відчуження корпоративних прав за усним договором не допускається. Тому варто з'ясувати, якою має бути письмова форма договору – простою чи ускладненою (нотаріально посвідченою). У науковій літературі щодо цього висловлюються різні думки. Одні вчені вважають, що договори дарування акцій потрібно в обов'язковому порядку засвідчувати нотаріально, оскільки вони є найбільш заперечними⁵⁶⁸. Проте більшість думок науковців допускають укладення простої письмової форми.

п. 5 ст. 719 ЦК України передбачає, що дарування валютних цінностей на суму, що перевищує п'ятдесят неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а це понад вісімсот п'ятдесят гривень, укладається в письмовій формі й підлягає нотаріальному посвідченню. Втім, про цінні папери мови не йде. Закон України «Про акціонерні товариства», Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок»

---

⁵⁶⁸ Мамай В. Еще раз об акции и выплате дивидендов / В. Мамай // Хозяйство и право. – 1995. – № 6. – С. 88–93. – С. 88.

акції до валютних цінностей не зараховують. Однак відповідно до Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» цінний папір все-таки належить до валютних цінностей. Судова практика доводить, що досить часто виникають неоднозначні ситуації щодо необхідності нотаріального посвідчення договорів дарування акцій на суму більш, ніж п'ятдесят неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

О. С. Швиденко вважає, що встановлення нотаріальної форми договору дарування акцій на суму, яка перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, є недоцільним⁵⁶⁹.

Все-таки необхідним є виклад кількох аргументів. По-перше, акція має подвійну природу. Вона посвідчує право власності та наявність корпоративних прав у їхнього власника. І саме остання особливість у нашому випадку є важливішою. Предметом договору дарування є акція як документ (матеріальний об'єкт), що посвідчує саме корпоративні права, а не акція як валютні цінності.

По-друге, свою увагу в даній ситуації ми приділяємо не акції як цінному паперу, а договору дарування. Норми ЦК України закріплюють нотаріально посвідчену форму договору дарування не через специфіку предмета цього договору, а через специфіку самого договору дарування. Власне договір дарування відповідно до Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» є операцією. А валютні операції – це операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком тих операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України (мається на увазі як власне валюта нашої країни, так і платіжні документи й інші цінні папери, виражені у валюті України).

Договір дарування, укладений між дарувальником і обдаровуваним, які зареєстровані в Україні (громадяни нашої держави), нотаріального посвідчення не передбачає. Втім, якщо ж одна зі сторін договору дарування є іноземцем (нерезидентом), то такий договір необхідно в обов'язковому порядку посвідчувати нотаріально. Зрозумілою є позиція законодавця про необхідність ускладненої форми укладення договору відчуження певних цінностей понад встановлену суму (в цьому разі понад

---

⁵⁶⁹ Швиденко О. С. Акція як об'єкт права власності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О. С. Швиденко ; НАН України. – К., 2006. – 22 с. – С. 14.

вісімсот п'ятдесят гривень). Принятною є і позиція, коли, наприклад, іноземцю заборонено мати у власності земельну ділянку сільськогосподарського призначення. Проте з вищезазначеного тлумачення норм валютного й корпоративного законодавства України недоцільним вважаємо застосування різної форми договору дарування за критерієм місця знаходження однієї зі сторін договору, тому що корпоративні права так чи інакше підлягають подальшій реєстрації. Значимо, що факт припинення корпоративних прав в однієї особи та набуття їх іншою стає відомим і фіксується. Тому пропонуємо ввести обов'язкову нотаріально посвідчену форму укладення договору дарування корпоративних прав.

ЦК України тлумачить, що за договором дарування момент виникнення права власності на дарунок пов'язується з його переданням і прийняттям обдаровуваним (ст. 722). Крім того, у ч. 4 ст. 722 ЦК України закріплено, що прийняття обдаровуваним документів, які посвідчують право власності на річ, інших документів, які підтверджують належність дарувальникові предмета договору, або символів (ключів, макетів тощо), є прийняттям дарунка. Корпоративні права, що випливають з акції, підтверджуються випискою з реєстру акціонерів. Учаснику товариства з обмеженою відповідальністю, який повністю вніс свій вклад, видається свідоцтво товариства (ч. 4 ст. 52 Закону України «Про господарські товариства»). З огляду на вищеподане актуалізується питання, чи може передання від дарувальника до обдаровуваного виписки з реєстру акціонерів або свідоцтва товариства свідчити про такі факти: 1) про прийняття обдаровуваним дарунка; 2) про перехід права власності на корпоративні права в результаті прийняття дарунка.

На нашу думку, виписка з реєстру чи свідоцтво товариства відповідають документам, які посвідчують належність дарувальникові предмета договору. Відповідно вважаємо, що їхнє прийняття можна прирівняти до прийняття корпоративних прав обдаровуваним.

Як відомо, корпоративні права не виражаються на жодному матеріальному носії. Тому новий власник повною мірою може реалізовувати всі правоможності (право користування, право володіння, право розпорядження), які передбачені правовим титулом власності, за таких умов: 1) щодо частки в юридичних особах корпоративного типу – після державної реєстрації змін до установчих документів відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських

формувань»; 2) щодо акціонерних товариств, то після реєстрації змін у реєстрі акціонерів.

Відповідно норму про перехід права власності за договором дарування до дарування корпоративних прав застосовувати не можна і передача виписки з реєстру чи свідоцтва товариства жодних правових наслідків для переходу права власності не передбачає.

Одним із найбільш дискусійних питань сьогодення є співвідношення норм законодавства України про переважне право та про договір дарування. Так, договір дарування є безоплатним, тому суттєво відрізняється від інших договорів, і до нього відповідні положення застосовуватися не мають.

Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва в Листі «Щодо дарування акцій приватного акціонерного товариства» № 9200 від 3 серпня 2009 р. зазначив, що переважне право акціонерів на придбання акцій не поширюється на випадки, коли здійснюється дарування акцій⁵⁷⁰. Разом з тим, на практиці доволі часто виникають ситуації, коли акціонери відчужують акції за договором дарування, не маючи за мету реального повністю безоплатного їхнього відчуження, тобто в цьому разі наявні удавані правочини. Іноді винахідливість продавців навіть виходить за межі однієї транзакції. Наприклад, одним із типових варіантів обходу положення про переважне право є механізм реалізації акції, що передбачає укладення договору дарування набувачеві однієї акції, а в подальшому продаж йому пакета акцій як акціонеру. У подібних випадках перший правочин (договір дарування) розглядається самостійно. Його не можна кваліфікувати як удаваний, бо сторони при його укладенні не здійснювали маскування за вчиненням іншого правочину, а мали намір передати акцію безоплатно.

Позивачі в таких випадках намагаються оцінити два правочини (дарування та подальший продаж) сукупно як єдиний: та частина правочину, яка пов'язана з передачею однієї акції безоплатно, взаємопов'язана з одержанням зустрічного задоволення при продажу. У такому разі договір дарування може бути кваліфікований як удаваний

---

⁵⁷⁰ Щодо дарування акцій приватного акціонерного товариства: Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва № 9200 від 03.08.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.

правочин⁵⁷¹. Зокрема, таку позицію відстоює М. Л. Белкін, який зазначив, що норми про переважне право можна застосувати лише одночасно з доведенням факту укладення удаваного правочину з метою приховати договір купівлі-продажу із застосуванням до удаваних правочинів норм ч. 1 ст. 235 ЦК України, і зокрема переважного права⁵⁷².

Л. А. Новосьолова пропонує захищати права акціонерів шляхом встановлення у законі норми, яка передбачає згоду всіх учасників приватного акціонерного товариства на дарування акцій третім особам. Вважаємо, що ця пропозиція не є зовсім доцільною, оскільки її практична реалізація має надто складний процес і, крім того, не сприяє розвитку ринку цінних паперів⁵⁷³. Правова мета договору дарування – це передача власником свого майна у власність іншій особи без отримання взаємної винагороди. Учасник (акціонер) не має права вимагати в особи, якій він безоплатно передає частку (акції), виконання певних дій (надання послуг) чи передання певної речі, оскільки в ч. 2 ст. 717 ЦК України закріплено, що договір, за яким встановлено обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування.

Разом з тим, з вищеподаного доходимо висновку, що договір дарування часто використовується як спосіб приховати договір купівлі-продажу. На наш погляд, встановлення обмежень в установчих документах щодо відчуження корпоративних прав шляхом дарування було би найбільш ефективним способом забезпечення інтересів решти учасників (акціонерів).

Розглянемо також деякі інші питання виконання договору дарування, наприклад, обов'язок обдаровуваного вчинити певні дії. Так, норму ч. 2 ст. 717 ЦК України про те, що договір, за яким

---

⁵⁷¹ Кравчук В. М. *Форми та істотні умови договору про відчуження частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю [Електронний ресурс] / В. М. Кравчук. – Режим доступу: <http://corpravo.com/print/629>.*

⁵⁷² Белкін М. Л. *Актуальні питання обігу акцій закритих акціонерних товариств / М. Л. Белкін, Ю. Л. Белкіна // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2008. – № 2. – С. 21–24. – С. 22.*

⁵⁷³ Новоселова Л. А. *Преимущественное право приобретения акций в закрытом акционерном обществе / Л. А. Новоселова // Арбитражная практика. – 2004. – № 4. – С. 3–11. – С. 5.*

встановлюється обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування, вважаємо логічною і виправданою. Особливо це актуально, коли предметом цього правочину є корпоративні права. У разі відсутності цієї правової норми під договором дарування маскували би договір купівлі-продажу з метою: 1) обходу переважного права; 2) зменшення або уникнення оподаткування фінансової операції відчуження корпоративних прав.

Відповідно до ч. 1 ст. 725 ЦК України договором дарування може бути встановлений обов'язок обдаровуваного вчинити певну дію майнового характеру на користь третьої особи або утриматися від її вчинення (передати грошову суму чи інше майно у власність, виплачувати грошову ренту, надати право довічного користування дарунком чи його частиною, не пред'являти вимог до третьої особи про виселення тощо). Якщо широко тлумачити цю норму, то третьою особою, наприклад, може бути інший акціонер, учасник, а дією, яку дарувальник зобов'язує вчинити на користь обдаровуваного, – голосування за певне питання, яке буде порушене ним на наступних загальних зборах товариства.

Можливі також інші варіації щодо того, що саме має вчинити новий учасник корпоративних праввідносин на користь інших учасників. Для запобігання ризику можливого обмеження прав нового власника насамперед слід окреслити, що є обмеженням корпоративних прав. Є. О. Мічурін визначив обмеження майнових прав фізичних осіб як елемент механізму правового регулювання, спрямований на охорону прав суспільства, інших уповноважених осіб, здатний за допомогою специфічних законодавчих заборон, обов'язків чи дозволів впливати на звуження можливостей здійснення суб'єктивного цивільного права⁵⁷⁴. Згідно з цим визначенням заборони встановлюють законодавець або інший уповноважений орган, тому вказівка в договорі вчинити певну дію між рівноправними учасниками цивільного обороту до таких не належить. Відповідь про обмеження корпоративних прав стверджувати не доводиться, і така умова не призведе до обмежень у діях нового учасника корпоративних праввідносин.

---

⁵⁷⁴ Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (загальні положення) / Є. О. Мічурін. – Х.: Юрсвіт, 2007. – 143 с. – С. 136.

Відповідно в ситуації, коли дарувальник ставитиме умову обдаровуваному про реалізацію корпоративних прав (зокрема права голосу) у певний, визначений ним спосіб, він опосередковано може здобувати для себе вигоду, і зокрема майнову. Отже, договір дарування в цьому разі не буде безоплатним, що суперечить його правовій природі. Щодо цього С. Грабарчук висловила думку, що безоплатність як головна кваліфікуюча ознака договору дарування не означає, що обдаровуваний взагалі вільний від будь-яких майнових обов'язків. Так, передача дарунка може бути обумовлена його використанням у загальнокорисних цілях, і зокрема за призначенням (пожертва). Виконання такого обов'язку обдаровуваним не є зустрічним представленням, оскільки воно адресоване не самому обдаровуваному, а доволі широкому колу третіх осіб⁵⁷⁵. На наш погляд, заборона встановлення обов'язку обдаровуваного вчинити певні дії на користь третьої особи було би не виправданим обмеженням свободи договору.

Ще одним особливим договором про відчуження корпоративних прав є договір міни. Особливість договору міни, порівняно з іншими договорами щодо відчуження корпоративних прав, полягає в безумовній подібності із договором купівлі-продажу. Незважаючи на те, що, крім норм, договір міни є окремою самодостатньою договірною конструкцією.

В. В. Лисенко визначає такі ознаки договору міни: спрямованість на передачу товару; спрямованість на передачу товару у власність (повне господарське відання, оперативне управління); відплатність⁵⁷⁶.

Загалом погоджуємося із такими характеристиками договору міни, за винятком назви «товар» для позначення самого предмета. У законодавчій дефініції договору міни його предметом визначено товар відповідно до ст. 715 ЦК України. Аналогічне визначення договору міни міститься і в ст. 293 ГК України. Це іноді дає підстави оспорювати законність правочинів щодо відчуження корпоративних

---

⁵⁷⁵ Грабарчук С. Г. Принципи здійснення договору дарування [Електронний ресурс] / С. Г. Грабарчук. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Almpr/2012_3/01_074.pdf.

⁵⁷⁶ Лисенко В. В. Цивільно-правове регулювання відносин за договором міни (бартеру): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право та міжнародне приватне право» / В. В. Лисенко. – К., 2012. – 226 с. – С. 26-29.

прав шляхом укладення договору міни на підґрунті того, що корпоративні права не є товаром.

Приклад із судової практики ВГСУ. Посилаючись на порушення вимог Постанови КМУ та НБУ «Про затвердження правил виготовлення та використання вексельних бланків» від 10 вересня 1992 р., згідно з якими векселі можуть видаватися лише для оплати за фактично наданий товар, оскільки вони були предметом Договору міни № К/28-99 від 6 грудня 1999 р. цінних паперів (векселів на акції), позивач просив визнати договір недійсним. У Постанові ВГСУ від 11 травня 2005 р. за Справою № 39/252 зазначається, що вексель може бути і засобом платежу, і товаром, який можна продавати та обмінювати на інший товар (акції), а тому правові підстави для визнання недійсним Договору міни № К/28-99 від 6 грудня 1999 р. відсутні, у зв'язку з чим позовні вимоги в цій частині задоволенню не підлягають⁵⁷⁷. Отже, типовий приклад із судової практики підтверджує, що суди неоднозначно трактували акції як об'єкт цивільних прав. Одна судова інстанція вважала акції товаром, тому визнала наявність договору міни, а інша дотримувалася протилежної позиції.

Відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» товар – це будь-яка продукція, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу (оплатної передачі) (ст. 1)⁵⁷⁸. Корпоративні права не належать до жодного з переліченого і не виступають винятковими немайновими правами. Ширшу за колом об'єктів цивільних прав дефініцію товару містить Закон України «Про захист економічної конкуренції» № 2210-III від 11 січня 2001 р. Товар – це будь-який предмет господарського обороту, і зокрема продукція, роботи, послуги, документи, що підтверджують зобов'язання та права (зокрема цінні папери) (ст. 1)⁵⁷⁹. У цьому Законі, хоч і згадується про цінні папери, але при тлумаченні його норми доходимо висновку, що маються на увазі саме цінні папери (акції) в документарній формі. На сьогодні це формулювання є застарілим, оскільки акції відповідно до корпоративного

---

⁵⁷⁷ Справа № 39/252 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corpravo.com/print/261>.

⁵⁷⁸ Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України № 959-XII від 16.04.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

⁵⁷⁹ Про захист економічної конкуренції: Закон України № 2210-III від 11.01.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.

законодавства України перебувають лише в бездокументарній формі. Про такий предмет господарського обороту, як частка, мова взагалі не йде, тому дефініція, що міститься в Законі України «Про захист економічної конкуренції», також не зовсім відповідає потребам.

У деяких нормативно-правових актах (Законах України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» № 330-XIV від 22 грудня 1998 р., «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту», № 331-XIV від 22 грудня 1998 р., «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну», № 332-XIV від 22 грудня 1998 р.) товар визначається як будь-яка продукція, призначена для продажу. Це формулювання також не відображає суті корпоративних прав з їхньою особливою природою. І тільки в Законі України «Про ціни і ціноутворення» як товар розуміють також корпоративні права. Відповідно до ст. 1 цього Закону товар – це продукція, роботи, послуги, матеріально-технічні ресурси, майнові та немайнові права, що підлягають продажу (реалізації)⁵⁸⁰. Оскільки ця норма Закону не обмежується лише майновими чи немайновими правами, можна припустити, що товаром можуть бути також корпоративні права.

Відповідно дефініція договору міни завжди спричинюватиме судові спори у випадку, якщо договір міни корпоративних прав набуде більш широкого вжитку. Крім того, необхідно акцентувати увагу, що термін «товар» – категорія переважно господарського права, яка здебільшого асоціюється з продукцією, що виробляється суб'єктами підприємницької діяльності. Втім, договір міни не менш часто застосовують й інші учасники цивільного обороту, які не є суб'єктами підприємницької діяльності – учасники товариств, акціонери. Поширеним на практиці є договір міни нерухомості між власниками квартир, якщо останню вважати продукцією. Аналогічно можна стверджувати про міну корпоративних прав. У цих ситуаціях предметом правочину визначати товар некоректно.

Вважаємо, що дефініцію договору міни необхідно корегувати. На нашу думку, доцільно закріпити предмет договору міни аналогічно до термінології, вжитої в ст. 655 «Договір купівлі-продажу», тобто використовувати поняття і майна, і товару. Таким чином, поняття «майно» охоплювало би корпоративні права та інші види майна, що не

---

⁵⁸⁰ Про ціни і ціноутворення : Закон України № 5007-VI від 21.06.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 19–20. – Ст. 190.

можуть бути асоційовані з продукцією певного виробника. Хоч і найближчим за значенням до поняття «товар» є «майно», яке відповідно до ст. 190 ЦК України розуміють як окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Майно не завжди є товаром, проте товар завжди має ознаки майна. Відповідно до ст. 139 ГК України майном визнається сукупність речей та інших цінностей (у тому числі нематеріальних активів), які мають вартісне значення, виробляються чи використовуються в діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їхньому балансі або враховуються в інших, передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Водночас зауважимо, що проблема допустимості корпоративних прав як предмета договору міни має також іншу сторону, оскільки корпоративні права характеризуються особливою природою, маючи ознаки як майнових, так і немайнових прав.

І. В. Єлісеєв зазначає, що в можливості міни будь-яких невилучених з обороту речей сумнівів немає. Сама собою міна майнових прав не суперечить природі договору міни, і укладення такого договору є можливим. Відповідно можна зробити висновок про допустимість міни речей на майнові права⁵⁸¹.

Слушну думку виловлюють О. Простибоженко та В. Лисенко, які вважають, що терміном «майно» в широкому його розумінні позначається як окрема річ або їхня сукупність, так і сукупність майнових прав та обов'язків сторони за договором. У вузькому розумінні цей термін означає лише речі або їхню сукупність. Отже, законодавчих перепон на відчуження майнових прав не існує, якщо інше не впливає зі змісту або характеру цих прав⁵⁸².

На нашу думку, оскільки основним методом цивільного права є метод диспозитивності, а один із його важливих принципів – свобода договору, вважаємо дещо некоректним вузьке тлумачення товару

---

⁵⁸¹ Гражданское право: учеб. : в 3-х т. Т. 1. / Н. Д. Егоров, И. В. Елисеев [и др.]; отв. ред. А. П. Сергеев, Ю. К. Толстой. – [6-е изд., перераб. и доп.] – М.: Проспект, 2004. – 776 с. – С. 114.

⁵⁸² Лисенко В. В. Цивільно-правове регулювання відносин за договором міни (бартеру) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право та міжнародне приватне право» / Лисенко Владлен Вікторович. – К., 2012. – 226 с. – С. 10. Простибоженко О. Договір міни / О. Простибоженко. – К.: Вид. Фурса С. Я., 2005. – 124 с. – С. 84.

тільки як речей, оскільки в законодавстві України це поняття окреслює дещо ширший зміст.

Найбільш типовим є обмін одних корпоративних прав на інші (тобто обмін частками в товариствах з обмеженою відповідальністю, акціями акціонерних товариств тощо). Разом з тим, слід з'ясувати, чи можливий обмін корпоративних прав на послуги. Відповідно до ч. 5 ст. 715 ЦК України договором може бути встановлений обмін майна на роботи (послуги). Як зазначено вище, корпоративні права охоплює термін «майно», тому ця норма фактично санкціонує можливість укладення договору міни, предметом якого буде обмін корпоративних прав на певні послуги.

У ГК України, порівняно з ЦК України, містяться певні обмеження щодо предмета договору міни. Для того, щоб визначити, чи стосуються вони корпоративних прав, необхідно проаналізувати зміст ч. 4 ст. 293 ГК України. Так, не може бути об'єктом міни (бартеру) майно, зараховане за нормами законодавства до основних фондів, яке належить до державної або комунальної власності, якщо друга сторона договору міни (бартеру) не є відповідно державним чи комунальним підприємством. Законодавством можуть бути встановлені також інші особливості проведення бартерних (товарообмінних) операцій, пов'язаних із придбанням і використанням окремих видів майна, а також здійснення таких операцій в окремих галузях господарювання. Зазначимо, що основними фондами, перелік яких наводиться в Наказі Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації «Щодо затвердження Державного класифікатора України «Класифікація основних фондів» № 507 від 19 серпня 1997 р.⁵⁸³, визначено будівлі, машини, транспортні засоби й устаткування. Перелік основних засобів, закріплений у Наказі, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Відповідно обмежень щодо обміну корпоративними правами (за винятком пов'язаних із переважним правом) законодавством України не передбачено.

Суттєвою рисою договору міни корпоративних прав, порівняно з іншими договорами щодо відчуження корпоративних прав, якій варто приділити увагу, є момент набуття права власності. З економічної

---

⁵⁸³ Щодо затвердження Державного класифікатора України «Класифікація основних фондів»: Наказ Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації № 507 від 19 серпня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0507217-97>.

точки зору, надаючи одне майнове благо в обмін на інше таке благо від контрагента, учасник цивільного обігу, як правило, зацікавлений у тому, щоб різниця в часі між таким економічним обміном була мінімальною. Інакше кажучи, принцип відплатно-економічного обміну товарами об'єктивно окреслює правило про одночасність чи одномоментність виконання сторонами своїх обов'язків. Проте в реальному обігу доволі рідко відбувається одночасне виконання в абсолютному вигляді⁵⁸⁴.

Дослідник у сфері правового регулювання договору міни В. В. Лисенко зазначає, що особливість ієрархії норм щодо міни полягає в тому, що спочатку застосовуються спеціальні норми, передбачені п. 6 гл. 54 ЦК України і ст. 293 ГК України, а потім норми законів і підзаконних нормативно-правових актів, що дають змогу регулювати бартер (якщо укладається договір бартеру)⁵⁸⁵. Вважаємо, що це наукове положення не матиме змісту щодо моменту переходу права власності на такий вид майна, як корпоративні права, з таких причин.

За договором міни право власності на обмінювані товари переходить до сторін одночасно після виконання зобов'язань щодо передання майна обома сторонами, якщо інше не встановлено договором або законом, як визначено ч. 4 ст. 715 ЦК України. Отже, право власності на обмінювані товари набувається не з моменту передачі, що визначається окремо за кожним із цих товарів, як це передбачено загальним правилом ст. 334 ЦК України, а одночасно після передачі товарів обома сторонами. Якщо за договором міни передача товарів здійснюється неодноразово, то моментом виникнення права власності на обмінювані товари в обох сторін вважатиметься момент передачі товару, що відбувся пізніше. Разом з тим, вищезазначене правило (щодо моменту набуття права власності) діє тоді, коли інше не встановлено законом. Отже, норма має диспозитивний характер. І саме це має суттєве значення для міни корпоративних прав, оскільки момент набуття права власності на частку (акції) регулюється не загальними нормами ЦК України, а спеціальним законодавством. Таким чином, застосуванню підлягає

---

⁵⁸⁴ Сарбаш С. В. Исполнение договорного обязательства /С. В. Сарбаш. – М. : Статут, 2005. – 636 с. – С. 461.

⁵⁸⁵ Лисенко В. В. Цивільно-правове регулювання відносин за договором міни (бартеру) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право та міжнародне приватне право» / Лисенко Владлен Вікторович. – К., 2012. – 226 с.– С. 47.

норма ч. 2 ст. 4 Закону України «Про депозитарну систему України», згідно з якою права на участь в управлінні, одержання доходу тощо, які випливають з іменних цінних паперів, набуваються шляхом фіксації відповідного факту в системі депозитарного обліку.

В юридичній літературі була висловлена думка щодо суттєвого недоліку правової конструкції ч. 4 ст. 715 ЦК України. Так, одна зі сторін договору міни, отримавши майно від іншої сторони і зловживаючи своїми правами, має можливість уповільнити процес передання власного майна і, як наслідок, «відтягнути» момент виникнення права власності на предмет договору міни в обох сторін. А в разі знищення чи пошкодження отриманого такою стороною майна стверджуватиме, що за ризики відповідає власник майна, тобто інша сторона договору, яка діяла добросовісно⁵⁸⁶. На перший погляд, цей приклад не стосується корпоративних прав як предмета договору міни, оскільки про знищення корпоративних прав як певного виду цивільних прав можна стверджувати умовно. Наприклад, якщо приміщення товариства з обмеженою відповідальністю з устаткуванням (яке становило все його майно) згорить після підписання договору міни корпоративних прав, то вартість корпоративних прав на це підприємство суттєво знизиться, але корпоративні права як об'єкт цивільних прав не зникнуть.

Проте на практиці може виникнути дещо інша ситуація, коли дані про одну сторону внесуть до реєстру власників іменних цінних паперів, а про іншу – ні. У цьому разі до моменту повного виконання зобов'язань за договором одна зі сторін набуде право власності та зможе реалізувати корпоративні права.

Дискусійність і невирішеність деяких проблем зумовлені тим, що в ЦК України договір міни означено в гл. 54, яка регулює купівлю-продаж. Специфіку зобов'язань із договору міни відображає п. 6. На практиці це призводить до певних проблем щодо застосування норм ЦК України (зокрема п. 1 «Загальні положення про купівлю-продаж» і п. 6 «Міна») у взаємозв'язку з нормами спеціального законодавства (положеннями Законів України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства» щодо переважного права).

Так, у Законі України «Про акціонерні товариства» жодного моменту про нерозповсюдження норм про переважне право на міну не

---

⁵⁸⁶ Захарьїна А. В. Договір менї :практ. пособ. / А. В. Захарьїна. – М.: ДИС, 2004. –128 с. – С. 126.

закріплено. Навпаки, у цьому Законі чітко визначено, що переважне право акціонерів приватного товариства не поширюється на випадки переходу права власності на цінні папери цього товариства в результаті їхнього спадкування чи правонаступництва. Про обмеження щодо відплатного відчуження акцій мова не йде.

У Законі України «Про господарські товариства» передбачено, що учасник товариства з обмеженою відповідальністю має право продати чи іншим чином відступити свою частку чи її частину в статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства. Припускаємо, що формулювання «іншим чином відступити» можна розуміти як обмін.

Постає питання, чи застосовувати до договору міни норми закону про переважне право учасника товариства. Позиція судів щодо цього неоднозначна. На думку ВГСУ, оскільки в аб. 2 ч. 2 ст. 147 ЦК України мова йде про переважне право на купівлю частки (її частини), це право не поширюється на відносини дарування, іншого безоплатного відчуження частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю, а також обмін цієї частки (її частини) на інше майно (п. 3.3 Роз'яснень)⁵⁸⁷.

Абсолютно протилежну позицію відображає одне із рішень ВГСУ. Так, у Справі № 3/451 за позовом Підприємства з іноземними інвестиціями «СонекІндастріз» до: 1) ТЗОВ «Консент»; 2) Шевченківської районної державної адміністрації у м. Києві про визнання недійсним рішення загальних зборів акціонерів від 7 вересня 2007 р. ВГСУ встановив, що загальними зборами акціонерів від 7 вересня 2007 р. прийняте рішення про надання ТЗОВ «ЕсЕмДжі» згоди на відчуження належної йому частки в статутному фонді ТЗОВ «Консент» на користь ТЗОВ «Стрікт» і введення ТЗОВ «Стрікт» до складу учасників ТЗОВ «Консент».

Колегія суддів не може погодитися з посиланням скаржника на правомірне відчуження на користь ТЗОВ «Стрікт» належної ТЗОВ «ЕсЕмДжі» частки у статутному фонді ТЗОВ «Консент», оскільки відчуження відбулося не за договором купівлі-продажу, на яке розповсюджується обмеження, встановлене ст. 53 Закону України

⁵⁸⁷ Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин : Рекомендації Президії Вищого господарського суду № 04-5/14 від 28.12.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

«Про господарські товариства», а за договором міни. Договір купівлі-продажу і договір міни є договорами про відчуження майна. Відповідно до положень ст. 716 ЦК України до договору міни застосовуються норми, що регулюють відносини щодо купівлі-продажу майна, а отже, рішення про відчуження акцій незалежно від оформлення його шляхом укладення договору купівлі-продажу або договору міни є таким, що порушує переважне право акціонера.

Вищенаведене свідчить про правомірне задоволення господарським судом м. Києва позовних вимог, оскільки переважне право акціонера (Підприємства з іноземними інвестиціями «СонексІндастріз») купівлі частки у статутному фонді ТзОВ «Консент» було порушено. За таких обставин ВГСУ дійшов висновку, що рішення у справі відповідає законодавству, фактичним обставинам та матеріалам справи, підстав для його зміни чи скасування немає, а тому постановив: 1) касаційну скаргу ТзОВ «Стрікт» залишити без задоволення; 2) рішення Господарського суду м. Києва від 8 листопада 2007 р. за Спрвою № 3/451 залишити без зміни⁵⁸⁸.

Проте ВСУ, на відміну від ВГС України, вважає, що передання частки (її частини) у статутному капіталі товариства у власність за договором міни необхідно розуміти як купівлю-продаж частки відповідно до гл. 54 ЦК України (п. 31 Постанови). Купівлю-продажем акцій ПрАТ необхідно вважати також і передання їх у власність за договором міни (п. 32 Постанови).

Серед учених щодо цього питання також нема єдиної точки зору. На думку В. В. Лисенка, до міни застосовують купівельно-продажні правила гри, а в нашому разі це означає, що міна є різновидом купівлі-продажу, і тому правило переважного права діє також у випадках обміну акцій⁵⁸⁹. Г. С. Шапкіна вважає, що право переважного придбання акцій застосовується не лише для купівлі-продажу, а й для

---

⁵⁸⁸ Справа № 3/451 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corpravo.com/scdova-praktika/akcionerni-tovaristva3/postanova-vgs-ukrajini-vid-13.03.2008r.-sprava-3451>.

⁵⁸⁹ Лисенко В. В. Цивільно-правове регулювання відносин за договором міни (бартеру): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право та міжнародне приватне право» / Лисенко Владлен Вікторович. – К., 2012. – 226 с. – С. 101.

договору міни⁵⁹⁰. Підтримує цю позицію К. К. Лебедев⁵⁹¹, який дійшов такого висновку: якщо умови договору стосуються інтересів третіх осіб, необхідно взяти до уваги, що відхід від еквівалентності обміну допустимий у межах розумності, що встановлюються при розгляді спору судом з урахуванням конкретних обставин. Якщо ж суди не керуватимуться критерієм «розумних меж», умови договорів купівлі-продажу та міни можна доводити до абсурду. Якщо нерівноцінність обмінюваних об'єктів виходить за розумні межі і договір міни не співмірний за вартістю цих об'єктів і прикриває вивід активів, то дії учасників такого договору можуть кваліфікуватися як зловживання правом. Слід погодитися з думкою критиків такої точки зору⁵⁹², оскільки пропозиція К. К. Лебедева є цікавою лише в теоретичному аспекті. На практиці її застосувати складно, оскільки «рівноцінність», «розумність», «співмірність» – це оцінні поняття, які не мають чіткого критерію. Відповідно практичне впровадження цих пропозицій призвело би до того, що суди зловживали би правом на власний розсуд визначати, який обмін є рівноцінним. А це не сприяло би досягненню мети ефективного та справедливого здійснення судочинства.

І. В. Спасибо-Фатеева зазначає, що спрямованість законодавства на збереження кола учасників у складі, визначеному ними спільно при створенні товариства, та зумовлене цим право переважної купівлі частки іншими учасниками порушується наданням можливості укладення договору міни, тоді як навіть правонаступництво (спадкоємство) не призводить до виникнення права участі в

---

⁵⁹⁰ Шапкина Г. С. О применении акционерного законодательства (комментарий к постановлению Пленума ВАС РФ от 18.11.2003 р.) / Г. С. Шапкина // Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации. – 2004. – № 2. – С. 110–118. – С. 122.

⁵⁹¹ Лебедев К. К. Защита прав обладателей бездокументарных ценных бумаг (материально- и процессуально-правовые аспекты разрешения споров, связанных с отчуждением бездокументарных ценных бумаг) / К. К. Лебедев. – М.: ВолтерсКлувер, 2007. – 176 с. – С. 28.

⁵⁹² Кравчук В. М. Проблеми реалізації та захисту переважного права придбання акцій за Законом України «Про акціонерні товариства» / В. М. Кравчук // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 6. – С. 100 – 108. – С. 104.

товаристві⁵⁹³. На думку В. М. Кравчука, переважне право придбання акцій не слід застосовувати до зобов'язань, які виникають за договором міни, оскільки останні можуть мати особистий характер (наприклад, виконання роботи чи послуги) або стосуватися індивідуально визначеного майна. Науковець вважає, що застосування переважного права купівлі акцій до договору міни могло би мати сенс лише в тих випадках, коли продавець акцій отримує взамін майно, визначене родовими ознаками. Відповідно зроблено висновок, що переважне право придбання акцій слід застосовувати лише до випадків купівлі-продажу⁵⁹⁴. Підтримує таку позицію І. М. Кучеренко⁵⁹⁵.

Проте щодо окресленої думки подамо власні зауваження. По-перше, відповідно до умов договору міни відбувається оплатна передача майна. До договору міни застосовуються норми, що регулюють купівлю-продаж, а сторони договору розглядаються одночасно як продавець і покупець. Згідно з положеннями ч. 2 ст. 715 ЦК України кожна зі сторін договору міни є продавцем товару, який він передає в обмін, і покупцем того товару, який одержує взамін. До цієї договірної конструкції повною мірою застосовуються положення про купівлю-продаж за винятком особливостей, передбачених ст. 715 ЦК України. По-друге, акціонер (учасник) товариства добровільно бере відповідальність за обмеження, пов'язані з розпорядженням акціями. Специфіка акцій, частки та корпоративних прав, які ними опосередковуються, впливає з їхньої правової природи.

Проте аргументи супротивників означеної точки зору зводяться лише до однієї особливості договору міни – специфіки речі, що обмінюється. На наш погляд, залежність права інших учасників (акціонерів) на переважну купівлю від інтересів учасника, який хоче відчужити частку (акцію), є неприпустимим. Крім цього, у такий спосіб легалізується можливість обходу переважного права інших

---

⁵⁹³ Спасибо-Фатєєва І. Правова природа майнових і корпоративних прав, їх оборотоздатність та деякі аспекти застави / І. Спасибо-Фатєєва, Т. Дуденко // Юридичний радник. – 2005. – № 2 (4). – С. 26 – 30. – С.29.

⁵⁹⁴ Кравчук В. М. Проблеми реалізації та захисту переважного права придбання акцій за Законом України «Про акціонерні товариства» / В. М. Кравчук // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 6. – С. 100–108. – С.104.

⁵⁹⁵ Кучеренко І. М. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент. / І. М. Кучеренко. – [3-є вид., перероб. та доп.]. – Х.: Одиссей, 2007. – 1200 с. – С. 99.

акціонерів на викуп акцій і фактично нівелюється зміст цього права як одного з видів обмежень оборотоздатності цих акцій. Таким чином, право переважної купівлі-продажу потрібно насамперед застосовувати до договору міни корпоративних прав.

Серед названих договорів, які передбачені ЦК України, цікавим є також договір ренти. За договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає іншій (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або в іншій формі (ст. 731 ЦК України).

На думку Р. Ю. Ханик-Посполітак, предметом договору ренти можуть бути також цінні папери. Підтримує цю позицію також В. М. Кравчук. Так, законодавчих обмежень щодо предмета договору ренти немає. Існують лише обмеження щодо можливості використання грошових коштів в іноземній валюті як об'єкта договору ренти. Відповідно до позиції Національного банку України (далі – НБУ), яку викладено в Листі № 18-313/651-1516 від 20 лютого 2004 р., НБУ вважає, що іноземна валюта не може використовуватися як об'єкт договору ренти.

Згідно з дефініцією ч. 1 ст. 731 ЦК України, за договором ренти акціонер передає у власність акції, а взамін отримує певний обумовлений сторонами стабільний дохід. У такій ситуації статус одержувача ренти дещо подібний до становища акціонера – власника привілейованих акцій (відносно отримання фіксованого прибутку). Незалежно від результатів використання переданого ними майна (інвестицій) і одержувач ренти, і власник привілейованих акцій мають право отримувати стабільні виплати. Разом з тим, власник привілейованих акцій має інші права, які йому визначені за Законом як учаснику корпоративних правовідносин. Водночас платник безстрокової ренти має право на відмову від договору ренти, а власник привілейованих акцій відмовитися від договору купівлі-продажу привілейованих акцій не може.

Погоджуючись з поглядом Р. Ю. Ханик-Посполітак, вважаємо, що договір ренти аналогічно можна було би застосувати і щодо корпоративних прав у ТОВ, приватному підприємстві, виробничому кооперативі тощо. На нашу думку, конструкція договору ренти корпоративних прав заслуговує на більшу популярність з огляду на наявність певних переваг. Надалі окреслимо основні з них.

За договором ренти її одержувач отримуватиме фіксований дохід, тоді як дивіденди за акціями чи дохід від частки в статутному капіталі товариства залежать від фінансових результатів діяльності товариства, які часто доволі складно спрогнозувати. Ціна акцій (частки), що є предметом договору, фіксується на момент укладення договору, що забезпечує власника акцій від коливань курсу акцій.

Слід також урахувати можливість застосування рентних платежів у різних формах. Відповідно до ч. 1 ст. 737 ЦК України рента може виплачуватися у грошовій формі шляхом передання речей, виконання робіт або надання послуг. У цьому разі варто вказати на норму ч. 1 ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства», де мова йде про те, що товариство виплачує дивіденди винятково грошовими коштами. Ця норма закріплена з метою захистити міноритарних акціонерів від спроб керівництва компанії здійснювати виплати продукцією і відмінити її недоцільно. Разом з тим, можна припустити, що за певних обставин власник акцій може бути зацікавлений у виплатах саме в натуральній формі. Відповідно договір ренти дав би змогу вирішити цю проблему. Таким чином, із вищезазначеного доходимо висновку, що перевагами договору ренти можуть бути такі: по-перше, стабільність отримуваного доходу незалежно від фінансових результатів товариства; по-друге, страхування ризику коливання курсової різниці цінних паперів; по-третє, можливість отримувати дохід як у грошовій, так і в натуральній формі.

Корпоративні права можуть бути предметом й інших договірних конструкцій. Так, за договором довічного утримання набувач одержує корпоративні права, взамін чого зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та доглядом довічно. У дефініції договору довічного утримання чітко зазначено, що предметом договору може бути майно, що має значну цінність. Корпоративні права, вартість яких іноді може перевищити кратно вартість житлового будинку, повністю відповідають цим вимогам. Така договірна конструкція була би доречною в тому разі, коли власник корпоративних прав за станом здоров'я (хвороба, старість) фізично не в змозі здійснювати корпоративні права (брати участь в управлінні, відкривати рахунок у банку для отримання дивідендів тощо). У цьому випадку набувач за договором довічного утримання більш ефективно реалізуватиме корпоративні права, а відчужувач одержить постійне майнове утримання.

Дискусійним є питання про можливість корпоративних прав бути предметом застави. Застава – це, з одного боку, спосіб забезпечення зобов'язань, а з іншого – і договір. Згідно із положеннями законодавства заставалятися може будь-яке майно та майнові права. Винятки з цього правила передбачені в ст. 4 Закону України «Про заставу». Водночас норми спеціального законодавства передбачають, що звернення стягнення може відбуватися не на корпоративні права, а на майно, яким володіє власник корпоративних прав товариства. Згідно зі ст. 149 ЦК України кредитори учасника мають право вимагати від товариства виплати вартості частини майна товариства, пропорційної до частки боржника у статутному капіталі цього товариства, або виділу відповідної частини майна для звернення на нього стягнення. У ст. 57 Закону України «Про господарські товариства» закріплено звернення стягнення на частину майна товариства з обмеженою відповідальністю, пропорційну до частки учасника цього товариства в статутному капіталі, за його особистими боргами, що допускається лише в разі недостатності в нього іншого майна для задоволення вимог кредиторів.

І. В. Спасибо-Фатеєва доходить висновку, що з урахуванням сучасного стану законодавства корпоративні права не відчужуються, а припиняється їхня дія внаслідок того, що на частку учасника товариства буде звернено стягнення, що призведе до припинення його участі в цьому товаристві. Разом з тим, авторка висловлює думку, що необхідно в перспективі передбачити різні варіанти застави корпоративних прав: від відступлення їх із зазначенням відповідних механізмів фіксації набуття цього права іншою особою, яка стає новим учасником товариства, до сплати кредитору учасника вартості корпоративних прав (що дорівнюватиме вартості частини майна, пропорційної до частки учасника-боржника в статутному капіталі). Інші вчені вважають, що з укладенням і виконанням договору застави корпоративні права не припиняються. Проте більшість із них сходиться на думці, що процедуру застави корпоративних прав необхідно більш чітко прописати в законодавстві та закріпити додаткові обставини, які надають заставодержателеві право звернути стягнення; потрібна також згода інших учасників товариства на укладення договору застави тощо.

На нашу думку, позиція вищезазначених учених є слушною, адже договір застави доволі специфічний. Однією з особливостей цього договору є те, що він одночасно є способом забезпечення зобов'язань.

Вважаємо, що сторони при укладенні договору застави передбачають не перехід корпоративних прав із метою отримання можливості управління товариством в разі його виконання, а насамперед задоволення майнових вимог за рахунок частки.

РОЗДІЛ 6. ВЛАСНІСТЬ У КОРПОРАТИВНОМУ ПРАВІ

6.1. *Поняття і сутність корпоративної власності*

Категорія права власності є феноменом цивільного права. І попри те, що до фундаментальних підвалин цієї галузі відносять ще категорію договору і категорію юридичної особи визначальне місце слід залишити все-таки за власністю.

Явище власності багатоаспектне. Яскраво власність розглядається через призму соціології та психології. З. В. Ромовська зазначає, що власність є категорією біологічною, і політичною, і культурологічною. Феномен власності полягає у її поліфонічності⁵⁹⁶. У науковій літературі здебільшого власність розглядають у двох аспектах: як економічну категорію, і як правову.

З правової точки зору законодавець визначив право власності як абсолютне і непорушне. Законодавче регулювання відносин власності спрямоване на його максимальний захист. І ці норми є надзвичайно важливими. Проте економічні відносини в суспільстві – це не тільки відносини власності, але й відносини товарного обороту, при якому здійснюється процес переходу матеріальних ресурсів від одного суб'єкта до іншого. Ці відносини є динамічними і більш ризикованими з огляду на дотримання прав власника.

У найбільш узагальненій формі власність можна визначити як відносини щодо привласнення матеріальних благ та встановлення влади над ними, відносини належності їх конкретній особі. Саме ці відносини є рушійною силою суспільного виробництва, його сутністю, а відносини привласнення є її економічним розумінням⁵⁹⁷. С. М. Братусь відзначив, що власність відтворює момент статичний, це результат процесу розподілу матеріальних благ⁵⁹⁸.

Право власності не є однорідним за суб'єктами та змістом. На сьогодні в Україні сформоване право приватної власності фізичних і юридичних осіб, право публічної власності держави та територіальних

---

⁵⁹⁶ Питання привласнення матеріальних благ особливо ґрунтовно досліджувала Ромовська З. В. Монографія, Київ. – 2013. – С. 7, 8.

⁵⁹⁷ Дзера О. В. Збірник наукових праць: Вибране // Київська школа цивілістики. – Київ «ЮрІнком Інтер», 2016.

⁵⁹⁸ Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права: М., 1963. – С.21 – 23.

утворень (комунальної власності). Очевидно, що мова йде про різні режими майна залежно від суб'єктного складу.

Різновидом власності є власність юридичних осіб. Відповідно до ст. 318 ЦК України юридичні особи приватного права, і зокрема юридичні особи корпоративного типу є власниками майна. У такому плані мова йде про власність корпорацій.

Однією з мотиваційних підстав створення конструкції юридичної особи та наділення її правосуб'єктністю є відмежування особистої власності фізичної особи від власності юридичної особи (або власності юридичних осіб корпоративного типу). Це у свою чергу дає можливість зменшити ризики втрати майна при залученні особистої власності до комерційного обороту. Такий правовий «запобіжник» є загальноновизнаним. Наступною мотивацією створення корпорації є об'єднання капіталу для досягнення спільних цілей з прагненнями перерозподілити економічні можливості та встановити економічний контроль над певними сферами. При вдалому комбінуванні та спрямуванні капіталу, а також при вдалій діяльності можна досягти в сукупності значно більшого економічного ефекту, ніж від окремо взятого спрямування.

З економічної точки зору учасники корпорацій, передаючи майно до статутного капіталу юридичної особи, не перестають відноситися до нього, як до свого. Проте з позиції сучасної системи права вклад учасника відособлюється від іншого майна насамперед від власного і вибуває з його володіння, користування і розпорядження.

За загальним принципом право повинно не тільки віддзеркалювати економічні відносини, а й встановлювати та підтримувати правопорядок, і зокрема економічний. Це особливо важливо щодо засадничих конструкцій правової системи, на яких вибудовані певні правові механізми, до яких без застережень слід віднести право власності та інститут юридичної особи.

Об'єднання капіталу задля створення юридичної особи не створює складочного капіталу у вигляді спільної (часткової) власності, а виступає нічим іншим, як передачею прав власника з певною метою на майно іншому суб'єкту – корпорації. Майно, що передане корпорації та набуте нею в результаті комерційної діяльності, належить юридичній особі на праві приватної власності. Відповідно і на здійснення права буде поширюватися режим приватної власності.

Окрім речей матеріального світу, на сьогодні матеріальними цінностями в соціумі є інші життєві субстанції. Це інтелектуальна

власність, інформація, комерційна власність, якою є товаро-розпорядчі документи, складські свідоцтва, боргові розписки і майнові права, які в наш час займають окреме місце серед об'єктів цивільних прав.

Майнове право, будучи самостійним об'єктом різних видів цивільних правовідносин, перебуває у специфічних системних зв'язках кількох рівнів: 1) є елементом системи «цивільне правовідношення» (внутрішнього правовідношення як складова його змісту, у межах якого існує як суб'єктивне право); 2) як право, встановлене щодо речі – іншого об'єкта цивільних прав. Майнове право при певних умовах об'єктивується як об'єкт відчуження, користування, тобто стає окремим елементом в системі об'єктів цивільних прав.

Слід констатувати наявність складних правовідносин між об'єктами цивільних прав, і процес появи майнового права як об'єкта супроводжується складним правовим зв'язком суб'єктів стосовно матеріальних чи нематеріальних благ. Саме динаміка цих зв'язків слугує підставою виникнення майнового права як об'єкта. Особливо слід зазначити таку властивість майнового права як його інтеграційні якості в системі об'єктів, оскільки воно інтегрує певні блага (речі, об'єкти інтелектуальної власності) та правові можливості щодо них в певний об'єкт – суб'єктивне право.

Суб'єктивні корпоративні права, об'єктивуючись, наділяють суб'єкта певними повноваженнями (міновими цінностями) і виступають в обороті як цілісний об'єкт, як майнове благо, що має вартісну оцінку. Тим самим, сприймаючи конструкцію «право на право», ми визнаємо належність блага визначеному суб'єкту і відповідно – право власності на різновид безтілесного майна – корпоративне право.

На сьогодні теорію корпоративних прав як оборотних об'єктів визнають переважна більшість науковців, які досліджують сферу корпоративного права. Ю. М. Жорнокуй зазначає, що одним із напрямів розширення кола об'єктів права власності є розробка та використання концепцій «безтілесного майна», під яким розуміють права, що мають вартість і грошову оцінку. Більше того, як зазначає

автор, такі права в підприємницьких організаціях слід сприймати як один оборотоздатний об'єкт⁵⁹⁹.

В. Л. Яроцький висловлює презумпцію щодо розгляду сукупності правових можливостей, посвідчених цінним папером, як єдиного комплексного суб'єктивного права⁶⁰⁰. Насправді ж частка є сукупністю прав учасника товариства, зазначає С. І. Шимон⁶⁰¹.

Створення корпорації призводить до виникнення корпоративних відносин між учасниками корпорації та корпорацією. Головним економічним змістом корпоративних відносин є відносини власності. Таким чином, передаючи майно до статутного капіталу, засновник корпорації набуває прав у межах корпоративних відносин. Титульний володілець корпоративних прав набуває всіх повноважень власника щодо управління та розпорядження ними. Отже, слід припустити, що така вартісна субстанція як корпоративні права є об'єктом права власності учасників корпоративних відносин.

Для корпоративної власності притаманні загальні ознаки власності, але очевидні особливості цього майна створюють передумови для виділення корпоративної власності як окремої субстанції абсолютного права – квазівласності. Саме ця категорія створена в результаті схрещування і взаємопроникнення різних форм володіння, користування та розпорядження майном (майновими правами) під час формування корпорацій – розвитку складних правовідносин, у межах яких відбувається не тільки виникнення нового суб'єкта – власника, а й передання йому у власність майна, а натомість – виникнення нової майнової субстанції власності – майнових корпоративних прав. На думку С. О. Сліпченка, майновий характер цінності об'єкта проявляється в його економічній ціні. Об'єкт в економічному розумінні постає товаром, а майновий інтерес забезпечується можливістю отримувати з нього мінову вартість. Ціна

---

⁵⁹⁹ Жорнокуй Ю. М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект / Ю. М. Жорнокуй: Харків «Право», 2015. – С.133.

⁶⁰⁰ В. Л. Яроцький Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції) / В. Л. Яроцький: Харків «Право», 2006. – С. 218.

⁶⁰¹ С. І. Шимон Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин / С. І. Шимон: Київ «Юрінком Інтер», 2014. – С. 83 – 84.

в такому випадку формується, виходячи з теорії цінності, тобто не з вартості (собівартості, видатків), а з попиту та пропозиції⁶⁰².

Для з'ясування правової природи та сутнісної характеристики корпоративної власності доречно було би порівняти її з інтелектуальною власністю, яка близька за своїм економічним змістом, та інститутом речового права.

У науковій літературі періоду кодифікації цивільного права України точилися дискусії щодо використання розуміння інтелектуальної власності як права на виключне використання права чи права власності на результат. Звідси об'єктом права є майнове право – «право на право», або об'єктом є право власності на результат. У ст. 418 ЦК України закріплено, що право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності. Остання концепція дістала назву інтелектуальної власності і представляє собою сукупність правових норм, що регулюють саме право інтелектуальної власності на результати творчої діяльності людей – право власності, а не якість там розпливчаті виключні права⁶⁰³. Але в будь-якому випадку мова йде про нематеріальні об'єкти, якими є також і корпоративні права. У контексті порівняння різновидів власності доречно навести думку О. В. Кохановської, яка зазначає, що специфічний характер прав інтелектуальної власності відображає сутність немайнового об'єкту цивільних прав і правове регулювання цього інституту відображає специфіку правових зв'язків між учасниками відносин⁶⁰⁴.

Зміст права інтелектуальної власності становлять особисті немайнові та майнові права. Це визначення адекватно відображає сутність даного права. Як і щодо правового режиму речового права власності, законодавець закріплює непорушність та абсолютний захист права інтелектуальної власності.

Всесвітня організація інтелектуальної власності розглядає виключні права інтелектуальної власності через призму тріади повноважень, а саме володіння, користування та розпорядження. Таке

---

⁶⁰² Слипченко С. О. Оборотоспособность объектов личных неимущественных прав, обеспечивающих социальное бытие физического лица / С. О. Слипченко: Харьков «ФОП Мичурина Н.А.», 2011. – С. 276.

⁶⁰³ Підпригора О. О. Інтелектуальна власність: Х., 1997. – С.11.

⁶⁰⁴ Кохановська О. В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві: К., 2006. – С. 332.

законодавче регулювання створює враження про те, що мова йде про певний різновид права власності в класичному розумінні. Але це тільки на перший погляд.

Суб'єкт права інтелектуальної власності (незалежно від того, первинний він чи похідний) має право використовувати цей об'єкт будь-яким способом на свій розсуд. Проте слід наголосити, що термін «використовувати» не однаковий за змістом із терміном «користування», який, зазвичай, застосовується до речових об'єктів і не може бути придатним для характеристики правомочностей щодо об'єктів інтелектуальної власності. Зокрема, суб'єкт права інтелектуальної власності може використовувати його у власному виробництві, але з додержанням при цьому прав інших осіб. Суб'єкт права на літературний твір, зазначає О. В. Кохановська, має право даний твір публікувати, видавати, оприлюднювати будь-яким способом, виголошувати. Усе це специфічні способи здійснення суб'єктивних прав інтелектуальної власності, відмінні від речових...»⁶⁰⁵.

Відповідно до ст. 419 ЦК України право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного, а перехід права інтелектуальної власності не означає перехід права власності на річ, і навпаки. Зазначене слід визнати суттєвим досягненням правової науки та законодавчої практики⁶⁰⁶ та істотним у розмежуванні речового права власності та права на нематеріальні активи, і зокрема щодо об'єктів інтелектуальної власності.

У порядку порівняння інститутів речового права власності та інтелектуальної власності доцільно навести висловлювання відомого письменника Бернарда Шоу, який визначився щодо специфіки цих прав – «якщо обмінятися яблуками, – у кожного залишиться лише по яблуку, якщо обмінятися ідеями – кожен збагатиться на одну ідею»⁶⁰⁷. Таке порівняння доречне і щодо корпоративних прав. І за його висновком ми можемо констатувати в цьому сенсі про близькість правової природи корпоративної власності до речового права власності.

---

⁶⁰⁵ Там само.

⁶⁰⁶ Правова система України: історія, стан та перспективи Т. 3 / За ред. Н. С. Кузнецової: Харків «Право», 2008. – С. 382.

⁶⁰⁷ Цитата із посібника «Право інтелектуальної власності» / За заг. редакцією Р. Б. Шишки. – Київ, 2014. – С. 70.

Титульність власника на корпоративні активи посвідчується акціями, сертифікатами, свідоцтвами, витягами з реєстру, установчими документами. Кожен із цих правопосвідчувальних документів містить інформацію про відсоток корпоративних прав у майні корпорації – частку. Саме коли мова йде про частки в корпоративній власності, слід розуміти не частки в статутному капіталі, оскільки він цілком належить іншому суб'єкту корпоративних відносин і вплив на його режим визначений учасниками, а об'єми економічних можливостей учасника. Вони є співвимірними до розміру їх вкладів, але можуть і перерозподілятися відповідно до їх домовленостей або відповідно до закону. Разом із об'ємом економічних можливостей учасників розподіляється і грошовий еквівалент і встановлюються ідеальні частки, які є необхідними для його визначення. Іншими словами, частка – це облікова одиниця, яка є визначальною при встановленні впливу на управління корпорацією при розподілі майнових благ корпорації, як у процесі її діяльності, так і в процесі ліквідації. Об'єктом права власності, а відповідно й об'єктом цивільних відносин є не сам документ – цінний папір, а права, які ним посвідчуються.

Як ні в якому іншому, у корпоративному правовідношенні власності проявляється весь спектр повноважень, що становлять зміст суб'єктивного права власника корпоративних прав.

Слід відзначити, що в сучасних економічних реаліях звична для правників тріада повноважень власника є завузькою для характеристики усіх «власницьких можливостей». Особливо це яскраво проявляється тоді, коли ми переходимо до характеристики повноважень на інші (неречові) об'єкти прав.

Російська дослідниця М. Я. Кирилова висловила думку, що повноваження власника мають бути доповнені правом належності (титульності), на сьогодні таку функцію виконує правомочність володіння. З цього приводу слід зазначити, що іноді в межах теми розгляду права власності важко пояснити повноваження володіння, особливо коли мова йде про відсутність фізичного впливу на річ. Тому слід підтримати таку пропозицію науковця. Особливо це повноваження яскраво проявляється при «неречових» видах власності, таких, як інтелектуальна власність, корпоративна власність тощо.

З цього приводу слід звернути увагу на думку, висловлену в монографії С. І. Шимон, яка зазначає, що вичерпний перелік повноважень щодо конкретного об'єкта не може бути встановлений на

законодавчому рівні, оскільки владування особи над річчю дає можливість їй самій створювати для себе повноваження.

Автор запропонувала власне бачення переліку повноважень суб'єкта-власника щодо майнового права як нематеріального об'єкта, зокрема право владарювання (що означає належність особі певного права та контролю над ним), право здійснення (реалізація позитивного змісту права), право розпорядження (можливість відчуження права, передачі його іншій особі)⁶⁰⁸. Погоджуючись із запропонованим, слід підкреслити, що для власника такого нематеріального об'єкта, як корпоративне право, слід додатково виділити такі повноваження, як управління та привласнення. Серед перерахованих повноважень ми не побачили користування, але в цьому є свій сенс. Адже, коли йдеться про «безтілесні» речі, недоречно вести мову про користування як повноваження. Реалізація повноважень власника корпоративних прав через категорії управління та привласнення підкреслює особливе місце цього об'єкта серед оборотоздатних об'єктів цивільних прав та акцентує увагу на меті набуття його у власність.

Отже, така вартісна субстанція як корпоративні права є об'єктом права власності учасників корпоративних відносин. Приміряючи правовий режим права власності щодо «тілесних» та «безтілесних» об'єктів, слід констатувати дещо обмежені властивості останніх. Повноваження власника корпоративних прав є дещо вужчими, порівняно з абсолютністю прав власника в класичному розумінні, і співвідносяться як загальне та особливе. Це пояснюється тим, що корпоративні права здійснюються в межах корпоративної правоздатності, яка є спеціальною щодо цивільної правоздатності.

Становище корпоративного власника є достатньо складним, порівняно з власником речового права. Ці правовідносини потребують особливого дослідження. Корпоративний власник, з одного боку, виступає як носій абсолютного права, якому протистоять усі інші, і зокрема корпорація та інші учасники – квазіабсолютне право. І водночас як пов'язаний корпоративним правовідношенням суб'єкт, у межах якого йому протистоїть корпорація та інші учасники як співвласники.

Власник корпоративного права має достатньо обмежений «коридор» для здійснення повноважень власника. Особливо це

---

⁶⁰⁸ Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин / С. І. Шимон. – Київ «Юрінком Інтер», 2014 – С.83 – 84.

стосується управлінських (організаційних) прав, межі реалізації яких встановлюються не тільки законом, а й корпоративним договором, установчими документами, опосередковано вони коригуються щодо мети діяльності та організаційно-правової форми юридичної особи.

«Вольова» організація, якою є корпорація, спрямовує свої дії не тільки на створення нової вартості, а й на перерозподіл економічних можливостей.

Серед повноважень власника корпоративних прав на ключове місце в цьому переліку претендує привласнення. Безтілесна річ, якою виступає майнове право, є провідником вартості, яка отримується бенефіціаром за зроблену інвестицію. Саме така правомочність дає можливість частину власності корпорації трансформувати в індивідуальну (мова йде про привласнення дивідендів). Сутність власності у привласненні. І в цьому сенсі є можливість домовлятися про перерозподіл власності в межах одного корпоративного правовідношення.

Перерозподіл матеріальних цінностей відбувається в рамках корпоративних відносин, які виникають між учасниками корпорації та корпорацією. Тоді на стороні привласнення може опинитися не один суб'єкт, а декілька. За таких обставин мова йде про множинний склад. Іншими словами, участь у корпоративних відносинах передбачає для суб'єктів можливість присвоєння матеріальних благ із множинністю учасників.

Корпоративні відносини опосередковують реалізацію соціальних функцій множинної власності. Особливо яскраво це проявляється при реалізації немайнових прав у корпоративній власності.

Такий стан, коли на одній стороні є суб'єктний ряд, створює передумови для ймовірного втручання у вольову сферу один одного. Власність – це не тільки обсяг майнових цінностей або їх грошовий еквівалент, це також і об'єм «влади» щодо майна. Влада власника – це влада особливого присвоєння матеріальних благ. Проте все це може перерозподілятися між учасниками за узгодженням воль. Порядок присвоєння матеріальних цінностей, межі, об'єми та умови влади встановлюються у договорах, як засновницьких, так і корпоративних. Ці правочини не тільки засвідчують факт створення власності, а й встановлюють режим корпоративної власності. Зміст власності в цих актах індивідуалізується.

Договори про створення корпорацій (корпоративних правовідносин) є не тільки підставою для виникнення корпоративної

власності, а й встановлюють правовий режим для неї. У такому випадку користування та розпорядження корпоративною власністю передбачає узгодження воль суб'єктів, що призводить до втрати абсолютного права визначати долю власності. Втрата суб'єктом незалежності у прийнятті рішень щодо визначеного майна в рамках корпоративних відносин відбувається шляхом переходу абсолютного правовідношення із невизначеним колом зобов'язаних осіб (не власників) до чітко перерахованих учасників корпорації та суб'єктів корпоративних відносин. Проте, це на перший погляд. Корпоративне право, будучи самостійним об'єктом різних видів цивільних правовідносин, одночасно є елементом внутрішнього правовідношення як складова його змісту, і в межах якого існує як суб'єктивне право. Така структура правових зв'язків має місце при спільній частковій власності. При подальшому аналізі правовідносин, що виникають із таких економічних явищ як корпоративна власність, на думку спадає необхідність проведення аналогії із правовідносинами, що виникають при спільній частковій власності – зовнішніми та внутрішніми. Отже, внутрішні правовідносини – це відносини між учасниками щодо управління та розпорядження корпоративними правами, а зовнішні – ті, що виникають між учасником та корпорацією. Проте структура правовідносин у корпоративній власності є значно складнішою, оскільки «зовнішні правовідносини» в речовому праві – це правовідносини співвласників із третіми особами, а в корпоративному, як уже зазначалося, – це правовідносини між учасниками та корпорацією.

Цікавим для аналізу корпоративної власності є аналіз та порівняння повноважень на здійснення суб'єктивного права спільної часткової власності та суб'єктивних корпоративних прав. Відповідно до ст. 358 ЦК України право спільної власності здійснюється кількома особами щодо одного об'єкта. Співвласники можуть домовитися про порядок володіння та користування майном, що є їхньою спільною частковою власністю. Спільний об'єкт може складатися із сукупності речей, як подільних так і неподільних.

Усі засновницькі права учасників (права на весь статутний капітал) є спільним об'єктом. Саме в зовнішніх правовідносинах ця сукупність речей виступає єдиним цілим як об'єкт власності. І в речовому праві спільної власності, на відміну від корпоративного, право кожного співвласника поширюється як на весь об'єкт в цілому, так і на певну його частину. Щодо корпоративної власності, то при усій

множинності учасників влада учасника поширюється тільки на власне майнове право. Питання спільного управління частками може бути предметом окремих домовленостей. Саме це є предметом корпоративного договору.

Сутність власності у привласненні. І в цьому сенсі можливість домовлятися про перерозподіл власності в межах одного корпоративного правовідношення дозволяє говорити про особливу майнову субстанцію і новий вид власності – корпоративну власність. Правовідношення корпоративної власності з множинністю суб'єктів можуть модифікуватися залежно від організаційно-правової форми юридичної особи і домовленості учасників створювати різні ступені володіння користування та розпорядження майном. Взяти майнову участь у створенні статутного капіталу, учасник істотним чином змінює свій статус, перетворюючи абсолютне правовідношення на квазізобов'язальне або гібридне правовідношення власності, до змісту якого будуть входити трансформовані речові права учасників.

Свобода обороту прав учасника також є елементом, що властивий для характеристики абсолютних прав. Водночас складність правового становища власника корпоративних прав полягає в тому, що в абсолютному правовідношенні йому протистоїть невизначене коло осіб, а в межах корпоративного правовідношення це місце займає корпорація та учасники корпорації (співвласники корпоративних прав).

Форми перерозподілу повноважень у сфері власності яскраво проявляються при різновидах множинності суб'єктів власності. Для такої гібридної (створеної в результаті взаємопроникнення) форми власності, як корпоративна, ключовим моментом при використанні власності є перерозподіл повноважень між суб'єктами, а не розміру самих часток.

Проведений аналіз засвідчує той факт, що правовідносини належності різних економічних об'єктів вимагають спеціального правового регулювання. Недоцільно використовувати одночасно правові режими різних форм власності на один і той самий об'єкт як матеріальний, так і нематеріальний, оскільки при регулюванні виникне правова колізія, із якої неможливо буде вийти без порушення імперативних правил. І, «заводячи» у правову доктрину поняття права корпоративної власності, ми тим самим свідомо полишаємо лоно інституту речового права і створюємо похідні інструменти приналежності майна, де повноваження привласнення виступає на

перший план і додаткові повноваження учасників, пов'язані із наявністю організаційних повноважень, носять хоч і самостійний, але «обслуговуючий» характер в корпоративних відносинах за участю юридичної особи.

Таким чином, слід визнати, що на сьогодні інститут права власності настільки змінився, що його речовий аспект став завуальованим. Практично традиційне право власності в об'єктивному і суб'єктивному розумінні істотно відрізняється від власності на нематеріальні об'єкти, і зокрема від власності на корпоративні права⁶⁰⁹. Підсумовуючи, можна зазначити, що корпоративна власність – це гібридна власність, об'єктом якої є корпоративні права і яка не володіє речовою природою. Корпоративна власність є вартісною субстанцією, достатньо латентною, і зміст якої носить визначений, модельний характер (безпосередньо залежить від організаційно-правової форми).

6.2. Права інтелектуальної власності як внесок до статутного капіталу товариства

У постіндустріальному суспільстві все більший простір у торговому обороті займають не тілесні речі, а нематеріальні товари. Вони не тільки включаються в цивільний оборот, а й стають об'єктом особливого комерційного інтересу – інвестиційної діяльності. Саме комерціалізація нематеріальних активів спонукає нас до аналізу особливостей їх кваліфікації як «оборотного товару» та його статусу як внеску до статутного капіталу. Цілу низку таких об'єктів надає цивільному обороту сфера творчої діяльності людини.

Право інтелектуальної власності – це право на об'єкти особливого роду, які ще, зазвичай, називають безтілесними речами. Відповідно і правове регулювання обороту таких речей потребує спеціальних норм, що утворюють цілий інститут – інститут права інтелектуальної власності. Які об'єкти будуть цікавити нас як такі, що можуть виступати в якості внеску до статуту юридичної особи?

---

⁶⁰⁹ Кваліфікація належності корпоративних прав як відносин власності, носить не стільки теоретичний характер. В першу чергу, це пов'язано із необхідністю поширити на захист корпоративних прав усі інструменти захисту власника від порушень його суб'єктивних прав, і в тому числі є допустимим правовим запобіжником щодо рейдерських захоплень. – прим. автора.

Об'єкти інтелектуальної власності, окрім загальних ознак, володіють певними особливими рисами, які відображаються в їх правовому режимі і одночасно дозволяють проводити класифікації. При глибокому науковому аналізі цих класифікацій стає зрозуміло, що вони носять не тільки теоретичний характер, а й через правові норми трансформуються в площину практичного права.

Не вдаючись до аналізу кваліфікаційних критеріїв, усі відомі види об'єктів інтелектуальної діяльності, зазвичай групують таким чином.

До першої групи належить авторське та суміжні права (літературні та художні твори, виконання, фонограми, відеограми, сценічні постановки тощо). До другої групи відносять об'єкти промислової власності: винаходи, корисні моделі, промислові зразки.

Окрему підгрупу становлять відкриття, раціоналізаторські пропозиції, компонування інтегральних мікросхем, сорти рослин, породи тварин, комерційна таємниця. Окрему підгрупу винаходів становлять результати інтелектуальної діяльності в сфері генетичної інженерії, зважаючи на те, що генетична інженерія здатна змінювати генетичний апарат організму з метою закладення в ньому наперед визначених властивостей, що не надані йому природою. Відповідно і результат діяльності людини у сфері генетичної інженерії має представляти собою генетично модифікований продукт або процес (спосіб) генетичної модифікації. Генетично модифікований продукт – це результат творчої діяльності людини у сфері генетичної інженерії. Саме такі об'єкти ще називають нетрадиційними результатами інтелектуальної діяльності.

На сьогодні сформована і група так званих засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, до яких відносять комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення. Аналіз наведеного дає можливість пропонувати поділ творчої діяльності на духовну, технічну та інформаційну.

З огляду на вищезазначене слід поставити запитання: які із перерахованих груп (об'єктів) будуть нас цікавити в розрізі досліджень корпоративного права? Підтримуючи концепцію предмету корпоративного права як права, що регулює відносини з реалізації правосуб'єктності особи бути засновником (учасником) юридичних осіб, слід погодитися з думкою, що інтелектуальний продукт у межах корпоративних відносин виступає в трьох аспектах: як об'єкт виключних прав; як товар; як нематеріальний актив.

Цілком зрозуміло, що в межах визначеної проблеми дослідження нам слід виокремити групу об'єктів, які в результаті корпоративної трансакції можуть переходити від автора до корпорації, як інвестиція до статутного капіталу.

Отже, проаналізувавши об'єкти інтелектуальної власності через призму корпоративного інтересу, очевидно, що в розрізі дослідження нас найбільше буде цікавити інститут промислової власності та його об'єкти. Вони, будучи формою участі в корпорації, одночасно попадають у сферу регулювання корпоративного права.

Якими ознаками вони повинні володіти, щоб входити в корпоративний оборот, і як корпоративне право віддзеркалює особливості регулювання обороту та режим використання об'єктів інтелектуальної власності?

Права, які виникають в результаті створення об'єктів інтелектуальної власності, з точки зору економічного змісту прийнято поділяти на особисті немайнові та майнові. Оскільки немайнові права інтелектуальної власності є невідчужуваними від особи автора та необоротоздатними, то в межах цього дослідження вони не представляють наукового інтересу. Тому слід зосередитися на аналізі майнових прав, їх якостях та привабливості з точки зору корпоративного права.

Ст. 424 ЦК України передбачено, що майнові права інтелектуальної власності можуть відповідно до закону бути вкладом до статутного капіталу юридичної особи. Разом з цим, задекларувавши можливість такого вкладу, законодавець не окреслив їх перелік, не визначив їх властивості, не встановив правовий режим цих об'єктів у складочному майні юридичної особи.

У статті 424 ЦК України зазначені майнові права автора творчого результату, а саме право на використання об'єкта права інтелектуальної власності особисто, право дозволяти використання об'єкта іншим особам та право на захист своїх авторських прав. Зазначена стаття в пункті 4 передбачає ще й інші майнові права, встановлені законом, але на сьогодні законодавець таких не встановлює.

Аналіз цих положень дозволяє підсумувати, що виключне право автора дозволяти використання об'єкта інтелектуальної діяльності іншим особам (в тому числі із видачею виключної ліцензії) є предметом аналізу з точки зору корпоративного інтересу. З метою з'ясування, які майнові права суб'єктів інтелектуальної власності

можуть бути передані у формі вкладів до корпорацій, слід насамперед з'ясувати кваліфікаційні критерії (якості) таких об'єктів.

Очевидно, що, окрім відчужуваності (передачі права на використання), такий об'єкт повинен носити вартісний характер. Це означає, що він підлягає грошовій оцінці. Наступна ознака – це корисність. Корисність у використанні об'єкта промислової власності в розрізі економічних відносин ще називають інвестиційною привабливістю. Відчужуваність та вартісність надають майновому праву властивості бути оборотоздатним. Набувши рис товару, об'єкти промислової власності можуть бути обмінені на корпоративні права.

Для визначення переліку майнових прав, що можуть виступати як вклад до статутного капіталу, слід зосередитися на їх корисності у сфері економічних відносин. Хоч і прямої заборони немає, але очевидно, що в цьому переліку не будуть міститися майнові права авторів літературної та художньої творчості. Видається сумнівним говорити про інвестиційну привабливість у сфері економічних відносин літературних та суміжних прав, тому слід перейти до аналізу прав на об'єкти промислової власності.

Найбільш поширеними і такими, що відповідають критеріям оборотоздатності, є об'єкти патентного права, зокрема права на винаходи, промислові зразки та корисні моделі. Інтерес до такого вкладу між учасниками (засновниками) товариства може бути значно вищим, ніж до внесення грошових коштів. Можна припустити, що такий стан речей буде мати місце при отриманні абсолютних прав (виключній ліцензії). Слід погодитися із думкою, висловленою у дисертаційному дослідженні Ю. Є. Атамонової, що раціоналізаторська пропозиція, а також компонування інтегральних мікросхем не можуть використовуватися як вклад до статутного фонду, оскільки вони мають локальну новизну і тісно пов'язані з діяльністю конкретного підприємства.

Цікавим є питання, пов'язані із можливістю засобів індивідуалізації виступати в ролі нематеріальних активів. Першим критерієм відбору є невідчужуваність від особи-носія. А отже, фірмове найменування (знак фірми) не годиться для «корпоративного обміну», що не скажеш про знаки для товарів і послуг, які обертаються в цивільному обороті і можуть бути внесками до статутного капіталу. Адже відрізняльна здатність продукту може позитивно впливати на збут товарів за умови їх позначення відповідними знаками (наприклад, «Світоч»).

Місце походження товару (географічні зазначення) не володіє критерієм виключності, що впливає на його економічну цінність, а отже, відсутня мотивація вважати його належним об'єктом корпоративної трансакції. Аналогічно можна характеризувати і комерційну таємницю.

Комерційна таємниця, як правило, є категорією латентною і швидше важливою з огляду на конкурентну діяльність, ніж на привабливий актив, що може виступати внеском до статутного фонду. Окрім зазначеного, комерційна таємниця як певний вид секретної інформації володіє цінністю, доки не буде доступна для широкого кола осіб. Імовірність доступу до такої інформації сторонніх є надзвичайно високою при проведенні публічних процедур внесення до статутного капіталу. По-друге, слід припустити, що саме володіння такою інформацією представляє комерційний інтерес на дуже короткому часовому проміжку, і, як правило, разовий оборот цього товару нівелює його ринкову привабливість. Отже, комерційну таємницю слід розглядати з точки зору такої функції статутного капіталу, як стартовий капітал для виробничої діяльності, але для довготривалого інвестування цей об'єкт непридатний.

Певне відособлене місце в переліку об'єктів промислової власності займають нові сорти рослин та породи тварин. Оскільки очікується певний ренесанс у сфері сільськогосподарського виробництва, то зазначені об'єкти будуть достатньо популярні найближчим часом для використання їх в якості внесків до статутного фонду. У цьому переліку з часом займатиме все більше місця генетично модифікований продукт (ГМП). Досліджуючи ГМП як об'єкт інтелектуальної власності, дисертантка Н. Москалюк запропонувала внести зміни до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та п. 2 ст. 6 викласти у такій редакції «Об'єктом винаходу (корисної моделі), правова охорона якому (якій) надається згідно з цим законом, може бути: продукт (пристрій, речовина, біологічний матеріал мікро -, макро -, та молекулярного рівнів організації, включаючи матеріал біологічного походження, що не містить генетичної інформації тощо). Біологічний матеріал – це матеріал, що містить генетичну інформацію та може самовідтворюватися чи бути відтвореним у біологічній системі»⁶¹⁰.

---

⁶¹⁰ Москалюк Н. А. Генетично модифікований продукт як об'єкт цивільного права: дис..на здобуття нав. ступ. канд. юрид. наук. Київ. – 2009. – С. 105.

У цьому контексті важливо, що, незалежно від специфіки об'єкта, умовами правової охорони другої групи об'єктів є, окрім новизни та винахідницького рівня, промислова придатність. Саме остання умова є особливо актуальною в розрізі нашого дослідження. Промислова власність – це суспільні виробничо-економічні відносини щодо монопольного виключного використання товаровиробниками охоронюваних правом її об'єктів при здійсненні підприємницької діяльності чи надання таких прав іншим суб'єктам господарювання.

Підсумовуючи, слід зазначити, що проаналізовані через призму корпоративного інтересу вищезазначені об'єкти інтелектуальної діяльності не претендують на їх вичерпний характер. Ми окреслили своє бачення тільки щодо легітимних об'єктів, що не закриває такої можливості для інших, ще «невідомих» праву результатів творчої діяльності. Ключовим у їх характеристиці будуть ознаки, які висловлювались як визначальні для корпоративної трансакції.

Умовами легітимізації інтелектуального продукту як оборотного товару є наступне:

- обов'язковість державної реєстрації прав на нього, що підтверджується охоронним документом;
- наявність обов'язкової сплати зборів за підтримання чинності охоронного документа.

Поряд із цим усі об'єкти патентного права не є безстроковими. Майнові права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин тощо є чинними від дати наступної за датою їх державної реєстрації, за умови підтримання чинності цих прав відповідно до закону. Дата видачі зазначається в охоронному документі. Строк їх дії визначений законодавцем і складає: для винаходу – 20 років; для корисної моделі – 10 років; на промисловий зразок – на 15 років; на сорт рослин чи породу тварин – 30 років, а щодо дерев і винограду – через 15 років із 1 січня за роком видачі охоронного документа; на компоновання інтегральних мікросхем, торговельну марку – 10 років і може бути продовжений ще на 10 років. Виключні майнові та майнові права інтелектуальної власності можуть бути припинені достроково або скасовані у випадках, передбачених законом. За підтримання чинності охоронного документа необхідно сплачувати додаткові збори. Обмежений строк дії майнових прав та необхідність сплати періодичних платежів за підтримання чинності охоронного документа є істотним з точки зору існування й реалізації суб'єктивного корпоративного права.

Суб'єкти права промислової власності поділяються на первісні – це автори (творці) і особи, яким передані права. Первинним суб'єктам належить уся сукупність як майнових, так і не майнових прав. Очевидно, що юридичні особи, яким права передані як внесок до статутного фонду будуть відноситися до похідних. Похідним суб'єктам будуть належати майнові права на використання твору в комерційній діяльності та право дозволяти (забороняти) таке використання іншим особам.

У літературі висловлювалися різні думки на предмет вкладу до статутного фонду корпорації. Російський вчений О. О. Городов розглядає патент як різновид майна, як самостійний об'єкт цивільних правочинів. Іншими словами, слід припустити, що патент розглядається як цінний папір. Інша думка базується на тому, що вкладом є сам об'єкт права інтелектуальної власності. І найбільш сприйнятливою в контексті об'єктів інтелектуальної власності є наукова позиція щодо внесення до статутного фонду майнових прав на об'єкти промислової власності⁶¹¹. Вона має право на сприйняття науковою спільнотою, оскільки пояснює правове явище не тільки в статичній, а й у динамічній – у процесі використання, переходу прав, перетворенні та припиненні. Така позиція цілком підтверджується і вітчизняним законодавством. На можливість майнових прав бути вкладом до статутного фонду вказує не тільки ЦК України. Відповідно до ст. 86 ГК України вкладами учасників та засновників господарського товариства можуть бути майнові права, включаючи майнові права на об'єкти інтелектуальної власності. Правила бухгалтерського обліку також розглядають об'єкти інтелектуальної власності як нематеріальні активи (Наказ Міністерства фінансів від 118.10 1999 року).

Усі юридичні особи корпоративного типу передбачають створення статутного капіталу, що потребує також аналізу на предмет допустимості об'єктів промислової власності до трансакції в корпоративні права певних організаційно-правових форм юридичних осіб. У цьому контексті слід зазначити, що чинне законодавство передбачає заборону формування статутного капіталу деяких видів господарських товариств за рахунок нематеріальних активів. Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне

⁶¹¹ Гоцанюк О. І. Обороздатність майнових прав на об'єкти промислової власності в Україні: автореф. на здобуття наук. ступ. к.ю.н. – Харків. – 2017. – 20 с.

регулювання ринку фінансових послуг» фінансовим установам забороняється формувати статутний капітал за рахунок нематеріальних активів. До фінансових установ належать банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди та інші компанії, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

Спеціальні норми щодо вищезазначених юридичних осіб встановлюють окремі нормативні акти, зокрема Закон України «Про страхування», де в статті 2 чітко зазначено, що забороняється використовувати для формування статутного фонду векселі, кошти страхових резервів, а також кошти, одержані в позику, кредит та під заставу, і вносити нематеріальні активи; відповідно до статті 32 Закону України «Про банки та банківську діяльність» формування і капіталізація банку здійснюється шляхом грошових внесків» та інші.

Проаналізувавши сферу діяльності таких юридичних осіб, важко не погодитися із законодавцем, оскільки пріоритетним у цій ситуації є захист прав дистинаторів таких осіб. Оскільки саме при здійсненні діяльності цих юридичних осіб найбільше проявляється гарантійна функція статутного капіталу, тому зрозумілою є вимога законодавця про внесення саме грошових коштів до статутного фонду цих видів організаційно-правових форм юридичних осіб.

Аналізуючи об'єкти патентного права як вклади до корпорацій, ми зазначали про їх узагальнюючу назву – нематеріальні активи. У цьому сенсі варто повернутися до особливостей такого товару, порівняно з матеріальними речами.

Права інтелектуальної власності – особливий товар, що має відмінні від інших об'єктів цивільних прав ознаки. Перш за все це зовнішній вираз цих об'єктів, що, як правило, закріплений на матеріальному носіїві та містить інформаційну складову самого винаходу, яка здебільшого є визначальною. Право на об'єкт інтелектуальної власності, будучи за своєю природою абсолютним, може використовуватися одночасно декількома володільцями, (на відміну від власника речових прав). І ось тут надзвичайно важливо, як саме держава закріплює та гарантує абсолютне право власнику – право на власний розсуд використовувати та розпоряджатися інтелектуальним продуктом. Поряд із цим на деякі об'єкти патентного права мають права самостійно і незалежно один від одного декілька

осіб. Такі абсолютні права в літературі іменують квазіабсолютними правами⁶¹².

Права промислової власності, на відміну від авторського та суміжних прав, повинні отримати охоронний документ. Тільки з цього часу держава визнає та охороняє монополію володільця. Якщо проаналізувати знаки патентного права на предмет придатності до трансакції в статутний капітал, то за ознакою інвестиційної привабливості для учасників товариства цікавим є насамперед одноосібне володіння створеної корпорації інтелектуальним продуктом. Певними виключеннями з цього правила може бути участь усіх співавторів у формуванні статутного капіталу. Питання доцільності формування статутного фонду за рахунок внесення засновниками (учасниками) об'єктів промислової власності вирішують за погодженням самі учасники товариств. При умові формування статутного фонду із залученням об'єктів патентного права, укладення або приєднання до установчого договору є необхідним для будь-якого організаційно-правового виду корпорації. При формуванні статутного капіталу може виникнути питання про змішану форму участі у його формуванні. На нашу думку, немає перешкод для комбінованого внеску як у грошовій формі, так і у формі інтелектуального капіталу.

Особливості передання прав інтелектуальної власності до статутного фонду корпорації повинно узгоджуватися та бути оптимальним з урахуванням особливостей двох правових інститутів – корпоративного права та інституту інтелектуальної власності. Така форма участі у формуванні майна юридичної особи повинна бути прозорою та ефективною⁶¹³.

Для трансформації в статутний капітал інтелектуальний продукт повинен набути рис товару. У цьому сенсі важливою є його об'єктивна грошова оцінка. При внесенні до статутного капіталу майнових прав слід визнати за необхідне проведення їх незалежного оцінювання. Хоча законодавець не приписує це в імперативній нормі, зазначаючи,

---

⁶¹² Дозорцев В. А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации Сборник статей / В. А. Дозорцев. - Исследовательский центр частного права. - М.: Статут, 2003. – 416 с.

⁶¹³ Васильєва В. А. Промислова власність і корпоративна власність: конкуренція норм// Міжнародний журнал «Право і суспільство» / за ред.. проф.. В.А.Васильєвої. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. – Вип.1. – С.14 – 21.

що оцінка майна проводиться у випадках, встановлених законодавством, міжнародними угодами, на підставі договору, а також на вимогу однієї зі сторін угоди (ст. 13 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»). Відповідно до положень зазначеного Закону об'єктом оцінки можуть бути як майно – об'єкти в матеріальній формі, будівлі, споруди, машини, обладнання, так і об'єкти інтелектуальної власності, цілісні майнові комплекси. Окремою групою оцінки виступають будь-які права, які не пов'язані із правом власності (право володіння, користування та розпорядження), а також специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів) та права вимоги. Буквальне тлумачення цієї норми дає підстави припускати, що у сфері інтелектуальної власності оцінці підлягають об'єкти інтелектуальної власності, а не права на них. Проте це не зовсім так. У розрізі цього дослідження яскраво проявляється сутність об'єктів інтелектуальної власності, якими безпосередньо є не що інше, як немайнові та майнові права.

Акт оцінки майна, що містить висновки про вартість та підтверджує дотримання усіх процедур з оцінки майна, здійсненої суб'єктом оціночної діяльності – органом державної влади або органом місцевого самоврядування самостійно. Якщо процедурами з оцінки майна для складання акта оцінки майна передбачене попереднє проведення оцінки майна повністю або частково суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання, звіт про оцінку такого майна додається до акта оцінки майна. Професійне оцінювання інтелектуальної власності дає змогу:

- визначити розмір частки при внесенні в статутний капітал;
- регулювати обсяг амортизаційних відрахувань і створювати фонди на поновлення нематеріальних активів;
- визначити вартість об'єктів при виході з товариства та виплаті частки в грошовій формі;
- визначити розмір збитку або розмір компенсації щодо незаконного використання об'єктів, що є у власності підприємства, і зокрема самим автором.

Акт оцінки майна підлягає попередньому затвердженню керівником органу державної влади або органу місцевого самоврядування. Зміст, форма, порядок складання, затвердження та строк дії акта оцінки майна встановлюється Кабінетом Міністрів України. Певні розроблені методики оцінювання дають можливість

ураховувати всі аспекти привабливості об'єкта. Оцінювання вправі проводити тільки ті організації, що мають ліцензії у сфері оціночної діяльності. Оцінювання об'єктів інтелектуальної власності дає можливість визначити вартість нематеріальних активів, які вносяться до статутного фонду і відповідно визначити частку участі в корпорації.

Чинним законодавством не передбачено, який саме документ повинен передаватися в орган реєстрації як підтвердження внеску учасників (засновників) підприємства в статутний фонд і його оцінки, якщо внесками є права на об'єкти інтелектуальної власності.

Щоб максимально захистити корпорацію від можливих несумлінних дій власника прав на об'єкт патентного права, товариству вигідно одержати це право в повному обсязі (виключну ліцензію).

Внесення майнових прав інтелектуальної власності до складу майна підприємства (а не статутного фонду) слід розцінювати, як інвестицію і не більше. За цієї умови правовий режим такого об'єкта буде розглядатися інвестиційним правом. Поза межами регулювання корпоративного права знаходяться і права на об'єкти інтелектуальної власності, які створені в межах робочого часу працівника.

Внесення майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності проводиться в період формування статутного капіталу. Рішення засновників (учасників) про це приймається, як правило, до створення юридичної особи. Внесення майнових прав інтелектуальної власності здійснюється після реєстрації юридичної особи впродовж року (такий термін визначений спеціальними нормами щодо формування статутного капіталу окремих організаційно-правових видів юридичних осіб). Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 144 ЦК України у статутний капітал товариства з обмеженою відповідальністю підлягає сплаті учасниками товариства до закінчення першого року з дня державної реєстрації, або відповідно до ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонер у строки, встановлені установчими зборами, але не пізніше року після реєстрації АТ, зобов'язаний оплатити повну вартість акцій.

Конкурентоспроможність певного об'єкта інтелектуальної власності визначається наступними чинниками: ступенем правового захисту, новизною, специфікою ринку, ціною, конкурентністю. Перевірка «чистоти» інтелектуального продукту здійснюється за такими критеріями: ідентифікація власника об'єкта, одноосібність його прав та відсутність прав на нього третіх осіб чи інших обтяжень; можливість передачі майнових прав до статутного капіталу юридичної

особи. Документом, що підтверджує права власника, є патент чи свідоцтво. Приймаючи рішення про формування статутного фонду за рахунок об'єктів інтелектуальної власності, учасники корпорацій повинні проаналізувати чинність охоронних документів та перспективи володіння об'єктами з точки зору строку їх дії. Отже, для передачі прав на інтелектуальну власність необхідно не тільки передбачити форму такого внеску в установчому документі, а й після реєстрації підприємства укласти відповідний договір.

Чинне законодавство передбачає спеціальну форму розпорядження майновими правами на інтелектуальну власність. Відповідно до ст. 1107 ЦК України, це може бути винятково письмовий договір. Формами розпорядження такими правами є ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності; ліцензійний договір; договір про створення за замовленням і використання об'єкта інтелектуальної власності; договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності. І хоч у назві статті зазначено перелік видів договорів, проте сам зміст є дещо ширшим. Мова йде швидше за все про види правочинів щодо передання та розпорядження майновими правами. У контексті корпоративного права нас буде цікавити передача і використання майнових прав інтелектуальної власності. Відповідно до ст. 115 ЦК України та ст. 8 ГК України господарське товариство є власником майна, переданого йому засновниками. Максимально сприйнятливою формою такого режиму щодо об'єктів інтелектуальної власності є передання виключного права користування. Рішення засновників (учасників) про таку форму участі в корпорації як майнові права інтелектуальної власності породжує низку проблем. Окрім правової формалізації факту передання майна до статутного капіталу, не менш важливим є встановлення режиму використання цього об'єкта, порядок продовження строку дії охоронного документа і порядок виходу із корпорації такого вкладника. Тому в контексті корпоративного інтересу адекватною правовою формою такого режиму буде укладення договору про передання майнових прав інтелектуальної власності. Саме в такому сенсі патентно-ліцензійні договори повинні бути адаптовані до корпоративних відносин, адже при умові формування статутного фонду за рахунок інтелектуальної власності на перший план виступає не порядок користування об'єктами інтелектуальної власності, встановлений між двома суб'єктами, а договір як підстава передання майнових прав у власність

підприємству та порядок його використання, що має бути максимально ефективний. Відносини, що виникатимуть на підставі такого договору, будуть за своєю природою корпоративними, а не зобов'язальними.

Подвійна природа договору про передання майнових прав виявляється в тому, що він одночасно підтверджує факт передання майнових прав у власність і закріплює режим користування цими правами. На відміну від інших видів цивільно-правових договорів з передання майна у власність, друга іпостась договору щодо користування правами інтелектуальної власності пов'язана із переданням тільки майнових прав іншому суб'єкту. Залишення абсолютних прав за власником продукує необхідність закріплення в договорі порядку користування майновими правами. Конструкції договорів з передання виключних майнових прав повинні бути модифіковані і максимально адаптовані до завдань корпоративного регулювання.

Визначальним для змісту такого договору є видача ліцензії (надання дозволу) автором для використання іншою особою. Відповідно до ст. 1108 ЦК розмежують чотири види ліцензії. Найбільш прийнятною для сфери корпоративних відносин є виключна ліцензія. Вона надає власнику виключне право на використання об'єкта інтелектуальної власності, не допускати видачі такої ліцензії третім особам та утримуватися від використання продукту інтелектуальної власності самим ліцензіаром. Виключна ліцензія надає право ліцензіату використовувати будь-які способи захисту своїх порушених прав, що є також важливим з огляду зазначеного об'єкта.

Проаналізувавши процес та правові форми реалізації майнового права інтелектуальної власності і його трансакції в статутний капітал, слід виділити наступні етапи на цьому шляху. Прийняття рішення про допуск такої участі в статутному капіталі як внесення майнових прав. Це рішення відображається в установчих документах. Важливим документом з огляду на це є установчий договір. І хоча на сьогодні укладення установчого договору не є обов'язковим корпоративним актом, саме при такій умові засновникам (учасникам) слід рекомендувати укладення такого договору.

Участь у формуванні статутного капіталу майновими правами слід відобразити і у статуті, у якому зазначаються частки всіх засновників і встановлюється їх вартість у грошовому еквіваленті. Це в свою чергу

диктує необхідність попередньої (або хоча би приблизної) оцінки майнових прав. При внесенні майнових прав не виключається і змішана форма участі: майнові права плюс грошовий внесок.

Після реєстрації юридичної особи корпоративного типу учасник здійснює професійну оцінку майнових прав та укладає із підприємством договір про передачу виключних майнових прав інтелектуальної власності. Акт оцінки є невід'ємною складовою такого договору і надає можливість прийняття майнових прав не тільки як факту вкладу до статутного фонду, а й обліку інтелектуального капіталу на балансі підприємства.

На виконання договору юридичній особі передаються документи, що посвідчують виключне праволодіння, або при необхідності здійснюється переоформлення такого документа. І насамкінець слід здійснити реєстрацію передання виключних прав у ліцензійній палаті.

Умови реалізації корпоративних прав учасника товариства, який вніс до статутного капіталу майнові права інтелектуальної власності, не відрізняються від інших учасників впродовж дії патентно-ліцензійного договору та здійснення діяльності товариством. Отримавши весь обсяг корпоративних прав та визначивши частку в статуті, учасник товариства реалізує корпоративні права нарівні з іншими і в межах частки: реалізовує організаційні права, отримує дивіденди. Додаткові обов'язки можуть бути покладені на нього тільки як на сторону ліцензійно-патентної угоди чи володільця виключних майнових прав. Це підтримання патентноспроможності майнових прав та участь у захисті майнових прав від незаконного використання.

Обмінявши інтелектуальний продукт на корпоративні права, автор – учасник зобов'язаний піклуватися про патентну чистоту інтелектуального капіталу. Майнові права автора, будучи «похідними» від абсолютного немайнового права авторства, впливають на правові наслідки при припиненні корпорації чи виходу учасника із корпорації. Чи вправі в будь-якому випадку учасник товариства претендувати на повернення йому майна в натурі? Як у цьому випадку захистити інтереси товариства, яке погодилося на таку інвестицію і, можливо, впровадило у виробничий процес певні наукові відкриття або ж стало знаним на ринку, завдячуючи певним знакам для товарів чи послуг? Насамперед, слід закріпити як диспозитивну норму щодо «форми» оплати частки такому учаснику за відчуження корпоративних прав. Аналогічна проблема буде мати місце при умові відчуження своєї частки третій особі? Чи справі вона претендуватиме на статус

володільця виключних майнових прав чи тільки на відповідну частку? Чи варто пов'язувати три суб'єкти правом корпоративним, зобов'язальним та правом інтелектуальної власності?

При умові, якщо це положення не буде врегульовано в засновницькому або ліцензійно-патнтному договорі, кінцеве вирішення цього питання слід віднести до компетенції загальних зборів. Адже проблему конкуренції норм права інтелектуальної власності та корпоративного права можна справедливо вирішити тільки в площині реального часу і обставин. Переважними повинні стати інтереси корпорації, і аргументом на користь такого висновку є розгляд майнових прав інтелектуальної власності як форми інвестиції у розвиток підприємства. Слід припустити, що факт влиття об'єкта інтелектуальної власності до майна товариства буде маркером у визначенні правових пріоритетів при виборі правового інституту для регулювання.

Право інтелектуальної власності, як і корпоративне право, включає у свій зміст сукупність прав: майнових і немайнових. Закріпивши абсолютність та невідчужуваність немайнових прав і визначивши товарну спроможність майнових, законодавець змушує нас балансувати між конкурентними нормами щодо обороту майнових прав. Слід стверджувати, що при участі у формуванні статутного капіталу інтелектуальною власністю, об'єкти інтелектуальної власності, що належать підприємству, і подальший їх оборот повинен відбуватися тільки з врахуванням установчих документів й за правилами патентного права. А взамін цього створений новий об'єкт цивільного обороту – суб'єктивне корпоративне право підпадає під звичайний для них правовий режим.

Корпоративне право допускає дроблення корпоративного права (частки права участі в підприємстві корпоративного типу). Іншими словами, учасник може відчужити не весь обсяг корпоративних прав, яким володіє, а тільки половину або ж іншу частину корпоративної частки. Допускається так зване дроблення частки по горизонталі⁶¹⁴.

Оборот корпоративних прав учасника, який покрив їх вартістю інтелектуального капіталу, повинен здійснюватися без перешкод. Одночасно, слід зазначити про певні правові обмеження щодо обороту майнових прав інтелектуальної власності. Власник майнових прав, на

⁶¹⁴ Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав// Збірник наукових статей «актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України». Вип. 23.- Івано-Франківськ, 2010. – С.109-113.

перший погляд, втрачає правовий зв'язок зі своїм творінням. Проте він продовжує перебувати у правовій зв'язаності із інтелектуальним об'єктом як сторона ліцензійно-патентного договору і як володілець немайнових прав – творець. В апріорі він може претендувати на повернення майнових прав, і зокрема при прийнятті такого рішення юридичною особою. Тому з урахуванням наведеного слід рекомендувати засновникам корпорацій, погоджуючись на участь у формуванні статутного капіталу майновими правами інтелектуальної власності, віддавати перевагу отриманню виключних майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності. На реалізацію цього завдання варто укласти з автором – учасником корпорації договори про передачу виключних майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Аргументом на користь думки про відмову від використання конструкції ліцензійних договорів при формуванні статутного капіталу юридичної особи може слугувати аналіз положень ЦК України, зокрема ст. 1109. Насамперед це формулювання строку як істотної умови ліцензійного договору. Строку ліцензійного договору присвячена окрема стаття 1110 ЦК України. Вона деталізує строк користування майновими правами, порядок відмови від договору. Зазначається про строковість ліцензійного договору, а у випадку непогодження цієї умови в самому договорі він вважається укладеним на період дії охоронного документа. Ліцензійний договір передбачає умову про оплату за використання об'єкта інтелектуальної власності. Ліцензіат за договором вправі використовувати об'єкт тільки в межах, передбачених умовами договору. Якщо той чи інший спосіб використання не передбачений у положеннях, то вважається, що такі права ненадані. Вищезазначена стаття презюмує передачу невиключної ліцензії, націлює сторони на погодження території використання об'єкта інтелектуальної власності. І хоча більша частина законодавчих положень сконструйована як диспозитивна, все-таки закладається думка про непридатність ліцензійного договору як підстави для передачі виключних майнових прав до статутного фонду юридичної особи. Велика кількість положень ліцензійного договору повинна бути погоджена сторонами, більше того, ці положення будуть вимагати періодичних узгоджень між сторонами. Сторони, одночасно перебуваючи у подвійних за своєю юридичною природою відносинах, будуть завжди знаходитися між колізійними нормами корпоративного і зобов'язального права.

До поіменованих у ЦК України договорів, що спрямовані на регулювання відносин з використання об'єктів інтелектуальної власності, належить і договір комерційної концесії. Предметом цього договору є передавання іншій особі права користування комплексом виключних прав за плату з метою виготовлення та продажу певного виду товару чи надання послуг (ст. 1115 ЦК України). Чи придатна ця договірна конструкція для використання у сфері корпоративної трансакції. Насамперед законодавець чітко передбачає спеціальний суб'єктний склад цього договору. Сторонами можуть виступати тільки суб'єкти підприємницької діяльності, хоча засновниками (учасниками) корпорацій здебільшого виступають фізичні особи. З огляду на зазначене використання цього договору гіпотетично можливе тільки при участі у формуванні статутного капіталу юридичною особою. Комерційна концесія передбачає, що у праволодільця, як правило, залишається деякий обсяг прав, і при такій ситуації цими об'єктами інтелектуальної власності будуть користуватися два суб'єкти підприємницької діяльності. Вважається, що особливістю договору комерційної концесії є передавання комплексу виключних прав, хоча законодавець не передбачив заборони на передавання частини чи одного права.

Договір комерційної концесії, як і всі договори з передавання виключних прав, підлягає державній реєстрації органом, який здійснив державну реєстрацію праволодільця. Важливо, що посилатися на ці договори у відносинах з третіми особами можна тільки після їх державної реєстрації. З огляду на те, що при передавання об'єктів промислової власності до статутного фонду вони розглядаються перш за все з точки зору комерційної привабливості, слід припустити, що використання договору комерційної концесії при заснуванні юридичних осіб у сфері торгівлі та послуг є достатньо перспективним.

З врахуванням такої ознаки юридичної особи, як майнова відокремленість, слід визнати, що найбільш адекватною правовою формою використання майнових прав інтелектуальної власності корпорацією буде відступлення їй виключних прав на об'єкти промислової власності, у результаті чого підприємство стає їх абсолютним праволодільцем. «Перейшовши» на баланс до юридичної особи, майнові права промислової власності входять до складу майна юридичної особи як нематеріальні активи. Не втрачаючи своєї індивідуальності, вони підпадають під правовий режим майна юридичної особи. Визначальним для змісту такого правового режиму

будуть: першопочатковий правовий режим внесених прав промислової власності; інтереси засновників, які зафіксовані в установчому документі; правова форма передавання цих прав, що є визначальним для їх обсягу; внутрігосподарське функціональне призначення об'єкта промислової власності. Якщо ж передавання інтелектуального капіталу відбувається за ліцензійним договором, то виключні майнові права залишаються у відповідного засновника. Бажано, щоб правовий режим переданого майнового права був максимально наближений до абсолютного права власності. По-перше, це спростить постійні застереження при встановленні договірних чи статутного регулювання, а по-друге, такий стан речей не може не вплинути на вартість такого капіталу. З іншого боку, прибічники концепції формування статутного капіталу грошима застерігають про великі ризики внесення нематеріальних активів і в якості аргумента наводять приклад визнання охоронного документу недійсним. Проте виявлення правових вад правовстановлюючих документів може стосуватися правових титулів на будь-яке майно, і зокрема права власності на речі.

Трансакція прав інтелектуальної власності в корпоративні права повинна вписуватися в корпоративне законодавство, яке буде виступати спеціальним до норм інституту інтелектуальної власності. За умови використання договірних конструкцій для передавання прав, збереження істотних умов цих договорів має бути визначальним при створенні корпорації. Презюмується безповоротна трансакція майнових прав, якщо інше не передбачено договором. Учасник товариства, що брав участь у формуванні статуту товариства майновими правами, набуває весь комплекс корпоративних прав нарівні з іншими учасниками. Разом з цим, на нього додатково покладаються обов'язки підтримання патентоспроможності його інтелектуального об'єкта.

При укладенні установчих документів важливо передбачити механізм виходу із ситуації при втраті патентоспроможності таким об'єктом. Мова йде про запровадження компенсаційних механізмів із відшкодування збитків, оскільки чинних положень права інтелектуальної власності при таких ситуаціях буде недостатню. У цьому випадку варто рекомендувати учасникам передбачити спеціальні санкції в локальних нормативних актах корпорації та договорах засновників. Як варіант, може бути запроваджено механізм нарахування штрафних санкцій за аналогією із нарахуванням пені за

несвоєчасне внесення засновником грошових коштів як частки в статутний капітал.

Підсумовуючи, слід зазначити, що оборот нематеріальних активів, в першу чергу немайнових прав, з часом буде відвойовувати собі все більшу частину цивільного обороту. Визнавши майнові права товаром, ми стоїмо на порозі правового перерозподілу між оборотом тілесних речей і нематеріальних. Цивілізаційні виклики продукують проблеми, вирішення яких буде постійно вимагати нових правових підходів і конструкцій.

6.3. Корпоративні права і спільна сумісна власність подружжя

Розвиток цивільного обороту і становлення підприємництва пов'язані насамперед із такими цивільно-правовими інститутами, як юридичні особи та власність. Їх вплив відображається і на відносинах подружжя, оскільки спільне майно подружжя дуже часто використовується у підприємницькій діяльності і включається в корпоративний оборот. Тому необхідно, щоб норми сімейного законодавства були інтегрованими разом із нормами корпоративного законодавства. Необхідно враховувати особливості тих правових норм, які регулюють відносини інших галузей права, оскільки інститут права власності знаходиться на межі регулювання норм цивільного, сімейного та корпоративного права.

Чинним законодавством не врегульовано питання правового режиму майна, переданого до статутного капіталу господарських товариств, приватних підприємств та інших юридичних осіб корпоративного типу. Водночас передача спільного майна до статутного капіталу юридичної особи породжує для обох із подружжя певні правові наслідки. Крім того, кожна організаційно-правова форма юридичної особи має свої особливості, які безпосередньо впливають на майнові відносини подружжя. За відсутності відповідних норм в законодавстві доводиться виходити із загального розуміння норм сімейного та корпоративного права.

Згідно зі СК України спільною сумісною власністю подружжя є будь-яке майно, набуте подружжям за час шлюбу, за винятком виключеного з цивільного обороту та, звісно, за винятком того, яке відповідно до Глави 7 СК України є особистою приватною власністю

дружини, чоловіка⁶¹⁵. Відповідно до ст. 177 ЦК України об'єктами цивільних прав є речі, і зокрема гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні й нематеріальні блага⁶¹⁶. Зі змісту цієї статті випливає, що законодавець не робить конкретизації щодо переліку майна. Тобто перелік об'єктів спільної сумісної власності не є вичерпним, а в умовах ринкової економіки їх коло може бути значно ширшим.

Існують випадки, коли об'єкти права спільної сумісної власності шляхом певних дій одного з подружжя переходять в інший правовий режим, визначити який однозначно не можна. Як зазначає І. В. Жилінкова, останнім часом такі об'єкти набувають великого значення і займають особливе місце в майні подружжя. Зокрема, мова йде про правовий режим акцій, облігацій та інших цінних паперів, вкладів до статутного капіталу господарських товариств, пайових внесків у підприємницькі кооперативи тощо. Щодо таких об'єктів взагалі виникають своєрідні відносини, коли ж їх учасниками стають особи з подружнім статусом, то вони набувають особливого «забарвлення»⁶¹⁷. Крім того, взята за основу презумпція спільного майна подружжя, придбаного за час шлюбу, не завжди збігається з нормами корпоративного законодавства.

Виходячи з норм ч. 2 ст. 115 ЦК України, вкладом до статутного (складеного) капіталу господарського товариства можуть бути гроші, цінні папери, інші речі або майнові чи інші відчужувані права, що мають грошову оцінку. Відповідно до ч. 1 ст. 61 СК України об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту. Тобто об'єкти, які можуть формувати вклад юридичної особи без будь-яких виключень (за винятком того, що ці об'єкти не повинні бути виключенні з цивільного обороту) можуть перебувати в подружжя на

---

⁶¹⁵ Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/paran315#n315>.

⁶¹⁶ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran1036#n1036>.

⁶¹⁷ Жилінкова І. В. Корпоративні правовідносини в аспекті подружніх / І. В. Жилінкова // Юридичний вісник України. – 2008. – № 3. – С. 6 – 7.

праві спільної власності. У ч. 2 ст. 115 ЦК України сказано, що вказані об'єкти в повному обсязі входять до об'єктів, що складають спільне майно подружжя (ч. 1 ст. 61 СК України). Тому цілком імовірно є ситуація, коли один із подружжя передає господарському товариству майно, що має режим спільного майна подружжя⁶¹⁸.

Дискусії щодо «поділу корпоративних прав подружжя» загострюються також у зв'язку з наявною суперечливою судовою практикою. Неоднакове застосування судами норм ст. 61 СК України спровокували Постанова Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» № 11 від 21 грудня 2007 року⁶¹⁹ та Рішення Конституційного Суду України № 17-рп/2012 від 19 вересня 2012 року у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 СК України⁶²⁰.

Колегія суддів судової палати в цивільних справах ВСУ у своїй Постанові «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» № 11 від 21 грудня 2007 року дійшла наступного висновку: «статтею 12 Закону України від 19 вересня 1991 року № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» встановлено, що власником майна, переданого йому засновниками і учасниками, є саме товариство. Вклад до статутного фонду господарського товариства не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Виходячи зі змісту частин 2, 3 ст. 61 СК України,

---

⁶¹⁸ Жилінкова І. В. Корпоративні правовідносини в аспекті подружніх / І. В. Жилінкова // Юридичний вісник України. – 2008. – № 3. – С. 6-7.

⁶¹⁹ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 № 11 // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.

⁶²⁰ Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «ІКІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України від 19 вересня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12>.

якщо вклад до статутного фонду господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів. У разі використання одним із подружжя спільних коштів у супереч ст. 65 СК України інший із подружжя має право на компенсацію вартості його частки».

Згідно з п. 29 цієї ж Постанови відповідно до положень статей 57, 61 СК України, ст. 52 ЦК України майно приватного підприємства чи фізичної особи – підприємця не є об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Інший із подружжя має право тільки на частку одержаних доходів від цієї діяльності.

Протилежної думки дійшов Конституційний Суд України у своєму рішенні № 17-рп/2012 від 19 вересня 2012 року у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «КІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України. Конституційний Суд України констатує наступне: «об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обороту. В аспекті того, чи є статутний капітал та майно приватного підприємства об'єктом права спільної сумісної власності подружжя Конституційний Суд України вирішив, що статутний капітал та майно приватного підприємства є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя».

Аналіз цих судових рішень свідчить про те, що при вирішенні питання, в основі якого лежить поділ спільного майна подружжя, внесеного до статутних капіталів юридичних осіб корпоративного типу, Верховний суд України та Конституційний суд України підходять по-різному. У подібних правовідносинах здійснюється неоднакове застосування одних і тих самих норм матеріального права.

О. В. Дзера з цього приводу висловлює наступну думку. За законами юридичної логіки таке рішення Конституційного Суду України може бути поширене на вклади (частки) в статутному капіталі господарських товариств, що радикально змінює вищезгадану правову позицію і взагалі змінює всю правову ситуацію щодо правового режиму спільного майна, що вноситься до статутного капіталу корпоративних та приватних унітарних підприємств. Проте прийняття Конституційним Судом України наведеного рішення може мати певні негативні наслідки, адже визнання вкладу (частки), внесеного до статутного капіталу корпоративного чи унітарного приватного

підприємства одним із подружжя, формально надає другому з них можливостей вимагати надання йому здійснення корпоративних чи інших управлінських прав. Врешті воно не ґрунтується на достатніх доктринальних засадах і не усуває колізій між підприємницьким і сімейним законодавством, а відтак може створювати відповідні перепони в розвитку підприємництва⁶²¹.

Поява в складі майна подружжя таких об'єктів, як корпоративні права, вимагає вироблення нових правових норм, які гарантували би захист майнових відносин між подружжям та корпоративних відносин між одним із подружжя та юридичною особою корпоративного типу. Дійти консенсусу можливо буде тільки з урахуванням всіх позицій, які, як зазначає В. А. Васильєва, забезпечать стабільність майнових інтересів та майнового обороту; забезпечать майнові права усіх суб'єктів, і зокрема одного з подружжя; будуть зрозумілими і однотипними для усіх організаційно-правових форм, наскільки це можливо⁶²².

Вирішення цього питання повинно починатися з аксіоми про те, що юридична особа з моменту її державної реєстрації є самостійним суб'єктом цивільних правовідносин, незалежно від її організаційно-правової форми. Її самостійність важлива насамперед з огляду на майнову відокремленість. Якщо в результаті створення юридичній особі майно передається на праві власності, то незалежно від організаційно-правової форми між засновником, а в подальшому і учасником, встановлюється правовідношення майнового характеру зобов'язального типу, яке на сьогодні переважна більшість називає корпоративним. Саме з цього часу площина майнового регулювання

---

⁶²¹ Дзера О. В. Деякі питання співвідношення сімейного та корпоративного законодавства у сфері майнових відносин подружжя / Міжнародний журнал «Право і суспільство» [текст] : за ред. д-ра юрид. наук, проф. Васильєвої В. А. – Випуск 1. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. – С. 46.

⁶²² Васильєва В. А. Спільна сумісна власність подружжя і корпоративні права / В. А. Васильєва // Корпоративні правочини [текст]: Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (27-28 вересня 2013 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Бурчака НАПрП України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. - Івано-Франківськ, 2013. – С. 12.

корпоративного права зміщується у сферу корпоративного правовідношення⁶²³.

І. В. Спасибо-Фатєєва, ведучи мову про правовий режим майна подружжя, переданого в статутний капітал господарського товариства, зазначає, що корпоративні права обумовлені часткою в статутному капіталі або акціями. Право на частку існує в корпоративних відносинах та майнових відносинах між подружжям. Перебуваючи в корпоративних відносинах, право на частку в статутному капіталі господарського товариства надає його учаснику корпоративні права. І водночас це право на частку залишається в тому самому правовому режимі спільної сумісної власності подружжя, оскільки цей правовий режим не може автоматично змінитися з унесенням одним із подружжя частини їх майна у вигляді вкладу⁶²⁴. На підставі цього вчена робить висновок, що право на частку в статутному капіталі є об'єктом різних правовідносин – корпоративних і спільної власності. У корпоративних правовідносинах виступає лише один із подружжя – учасник господарського товариства, який реалізує свої корпоративні права самостійно. У відносинах спільної сумісної власності подружжя право на частку в статутному капіталі є складовою частиною їх спільного майна⁶²⁵.

Однак чи можемо вести мову про право спільної власності подружжя на єдине корпоративне право? Вкладаючи кошти в «підприємницьке майно», подружжя здійснює розпорядження спільним майном, передаючи його юридичній особі. Разом з тим, передаючи спільне майно, учасником товариства стає, зазвичай, одна особа. Це означає, що власником корпоративного права є один із подружжя. Якщо із правами учасника все більш-менш зрозуміло, то характер і обсяг прав другого із подружжя за таких умов потребує з'ясування. Якщо припускати, що в учасника виникає право на частку, то другий із подружжя має право спільної сумісної власності на частку. З огляду на це, всі права з частки подружжя вправі здійснювати спільно. За такої обставини реалізація немайнових прав буде завжди

---

⁶²³ Там само. – С. 10.

⁶²⁴ Харьковская цивилистическая школа: антологія семейного права: монографія / В. К. Антошкина, В. И. Борисова, И. В. Жилинкова и др.; под. общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков: Право, 2013. – С.93-94.

⁶²⁵ Там само. – С. 101.

ставитися під сумнів, оскільки вона очевидно персоніфікована, а корпоративні права неподільні за змістом⁶²⁶.

Зі вступом у товариство учасник не тільки вносить вклад до статутного капіталу, а й набуває право участі в товаристві, яке згідно ст. 100 ЦК України є його немайновим правом і не може передаватися іншій особі. Крім того, як зазначає В. А. Васильєва, суб'єктивне корпоративне право для цивільного обороту слід розуміти як єдиний неподільний об'єкт⁶²⁷, що складається з низки самостійних суб'єктивних прав, які в сукупності становлять зміст корпоративного права⁶²⁸.

В. А. Васильєва, аналізуючи природу корпоративного права, робить висновок, що корпоративне право не може перебувати на праві спільної власності. Наприклад, яким чином здійснювати внесення співвласників до установчих документів як нових учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Аналогічна ситуація з веденням реєстру акціонерів і внесенням до нього змін. Додатковим аргументом такої заборони може бути той факт, що до змісту корпоративного права входять немайнові права особистісного характеру (право бути обраним до керівних органів товариства, право вступу і виходу з товариства)⁶²⁹. По суті, це призведе до «подвоєння» кількості учасників товариства, оскільки, окрім власне учасника, корпоративні права належатимуть ще і його дружині (чоловікові). Зрозуміло, що такий порядок речей є недопустимим⁶³⁰.

---

⁶²⁶ Васильєва В. А. Спільна сумісна власність подружжя і корпоративні права / В. А. Васильєва // Корпоративні правочини [текст]: Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (27-28 вересня 2013 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Бурчака НАПрП України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. - Івано-Франківськ, 2013. – С. 12.

⁶²⁷ Корпоративне право України: підручник / [В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасиво-Фатєєва та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця — К.: Юрінком Інтер, 2010. — С. 167.

⁶²⁸ Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав / В. А. Васильєва // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник статей. 2010. – Випуск XXIII. – С. 110.

⁶²⁹ Там само. – С. 111-112.

⁶³⁰ Жилінкова І. В. Корпоративні права осіб з подружнім статусом / І. В. Жилінкова // Вдосконалення правового регулювання корпоративних

Між другим із подружжя (не учасником) і товариством не виникає речових або зобов'язальних правовідносин. Тому він не може звертатися до товариства чи підприємства з вимогою про участь у розподілі прибутку, про сплату дивідендів, видачу майна при ліквідації товариства тощо. Відносини виникають лише між дружиною та чоловіком, тобто в тій частині, яка охоплює періоди «до» та «після» («поза») існуванням корпоративних правовідносин за участю одного з подружжя⁶³¹.

Після здійснення державної реєстрації юридичної особи внески учасників формують його статутний капітал та переходять у власність товариства. А сам засновник в обмін на внесений вклад до статутного капіталу товариства набуває корпоративних прав. Здійснюється так би мовити трансформація права власності майна, зокрема учасник втрачає своє речове право в обмін на зобов'язальне. Разом з тим, передаючи спільне майно, учасником товариства стає, зазвичай, одна особа. Це означає, що власником корпоративного права є один із подружжя, який в силу норм ст. 167 ГК України отримує правомочності на участь в управлінні господарською організацією, отриманні певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої тощо.

І. В. Спасибо-Фатеева, говорячи про «право на частку» та «право з частки», а також «право на акцію» та «право з акції»⁶³², зазначає, що право спільної сумісної власності подружжя не може припинитися

відносин в сучасних умовах: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (25-26 вересня 2009 року). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С. 54.

⁶³¹ Жилінкова І. В. Корпоративні права осіб з подружнім статусом / І. В. Жилінкова // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (25-26 вересня 2009 року). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С. 53.

⁶³² Харьковская цивилистическая школа: антология семейного права: монографія / В. К. Антошкина, В. И. Борисова, И. В. Жилинкова и др.; под. общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. И. В. Спасибо-Фатеевой. — Харьков: Право, 2013. — С. 92.

внаслідок внесення майна / коштів до статутного капіталу господарського товариства. Так само і з акціями⁶³³.

Аналіз норм чинного законодавства дає право стверджувати, що акції, придбані за спільні кошти подружжя, можна розглядати як об'єкт права спільної сумісної власності. Акція в силу норм ст. 177, 190, 194 ЦК України є майном, тому може належати на праві спільної сумісної власності подружжю. Згідно з п. 23 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» № 11 від 21 грудня 2007 року спільною сумісною власністю подружжя можуть бути акції та інші цінні папери. Відповідно до п. 27 цієї ж Постанови акції можуть бути об'єктом права спільної сумісної власності і предметом поділу між подружжям, якщо вони були придбані за їх спільні кошти.

Висновок про те, що акції можуть бути об'єктом права спільної власності, якщо вони були набуті за час шлюбу, впливає також із положень ст. 368 ЦК України. У силу норм ч. 3 ст. 368 ЦК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором або законом.

Якщо акції придбані за спільні кошти, то не мало би викликати сумніву те, що вони належать подружжю на праві спільної сумісної власності і в них може бути декілька співвласників. Однак, розглядаючи акції як об'єкт права власності, а зокрема як об'єкт права спільної сумісної власності, необхідно враховувати їх правову природу. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про цінні папери і фондовий ринок»⁶³⁴ акція – іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства в разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені ЦК України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

---

⁶³³ Спасибо-Фатєєва І. В. Право спільної власності подружжя на частку в статутному капіталі господарського товариства: «за» і «проти» / І. В. Спасибо-Фатєєва // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2008. – № 6. – С. 38.

⁶³⁴ Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.

Згідно зі ст. 20 Закону України «Про акціонерні товариства»⁶³⁵ акція є іменним цінним папером, що посвідчує корпоративні права акціонера щодо цього акціонерного товариства. Згідно з п. 8 ч. 1 ст. 2 цього ж Закону корпоративні права – сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства в разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами.

Загалом акціонер не тільки стає власником акції, а й набуває комплекс корпоративних прав (майнових та немайнових прав акціонера). До того ж, немайнові права власника цінних паперів тісно пов'язані з особою власника, тобто з самим акціонером. І якщо проаналізувати природу корпоративного права, можна дійти висновку, що корпоративне право, яким посвідчуються акції, не може перебувати на праві спільної власності. Визнання акцій об'єктом права спільної сумісної власності подружжя зобов'язує надати корпоративні права тому з подружжя, хто не є акціонером, що є недопустимим, оскільки створюватиме загрозу для діяльності акціонерного товариства.

Суди у своїх рішеннях⁶³⁶ також роблять висновки, що особа власника є чітко визначеною, тому той із подружжя, хто не внесений до реєстру власників іменних цінних паперів і відповідно не є акціонером, не може за загальним правилом підтвердити свого зв'язку з відповідним акціонерним товариством. Акція як пайовий цінний папір засвідчує право на частку в статутному капіталі акціонерного товариства того з подружжя, який є акціонером. Другий із подружжя не фігурує як самостійний суб'єкт корпоративних прав. У цей період акціонер здійснює свої немайнові та майнові права особисто, другий із подружжя не може втручатися в діяльність акціонера та контролювати його дії.

Корпоративне право тому і є суб'єктивним, що належить конкретній персоніфікованій особі. Воно виключно одноособове і не може розпадатись на кілька аналогічних прав, що належать двом або більше особам. Тому корпоративне право може належати лише тому з

⁶³⁵ Закон України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 року № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.

⁶³⁶ Єдиний державний реєстр судових рішень.

подружжя, хто є акціонером. Якщо другий із подружжя також виступає акціонером і відповідно власником акції, то він є носієм власного корпоративного права, яке реалізує самостійно.

Слушною є думка І. В. Жилінкової, яка зазначає, що в разі набуття одним із подружжя акції (акцій) акціонерного товариства за рахунок спільних коштів подружжя права спільної сумісної власності щодо неї не може виникати. Проте той факт, що набуття акції може здійснюватися за рахунок спільного майна подружжя відкидати не можна. Той із подружжя, хто не є акціонером, хоч і не своїми діями, а «через» другого з подружжя, все-таки передав акціонерному товариству своє майно⁶³⁷.

На сьогодні склалася ситуація, коли по-перше, у результаті передачі в статутний капітал юридичної особи корпоративного типу майна, що перебуває в подружжя на праві спільної сумісної власності, подружжя так би мовити «втрачає» таке майно; по-друге, бути корпоративне право може тільки один із подружжя, оскільки корпоративні права є суб'єктивними правами учасників господарських товариств. Вони фігурують у корпоративних правовідносинах, які виникають між учасником і господарським товариством. Між обома з подружжя складаються інші цивільно-правові відносини, які обумовлені тим, що статутний капітал сформований за рахунок спільного майна.

З цього приводу І. В. Жилінкова пропонує визнати два правила, що стосуються прав подружжя у корпоративній сфері. Перше: той із подружжя, хто є учасником товариства, має корпоративні права (особисті та майнові) в повному обсязі та самостійно здійснює належні йому корпоративні права. Друге: той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право вимагати, щоб вартість частки була включена до вартості спільного майна подружжя під час поділу⁶³⁸.

В. І. Сергєєв з цього приводу зазначає, що засновники товариства, формуючи його статутний капітал, передають своє право власності на

---

⁶³⁷ Жилінкова І. В. Правовий режим акцій у контексті шлюбних відносин / І. В. Жилінкова // Мала енциклопедія нотаріуса. — 2008. — № 1. — С. 79.

⁶³⁸ Жилінкова І. В. Корпоративні права осіб з подружнім статусом / І. В. Жилінкова // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (25-26 вересня 2009 року). — Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. — С. 53.

майно (майнові права) юридичній особі, а в обмін на це набувають зобов'язальні права у відношенні до нього. Таким чином, речове право власності засновника (в сімейному праві – спільної власності подружжя) при створенні товариства трансформується в зобов'язальне право самого товариства щодо його засновника. Відносини засновників з іншим із подружжя при цьому не передбачаються, оскільки це відносини, засновані на сімейному праві, і будувати їх подружжя повинні тільки на основі Сімейного кодексу і тільки між собою, без залучення до цього товариства⁶³⁹.

В. І. Борисова вважає, що при створенні підприємницького товариства відбувається трансформація права приватної власності засновників на певне майно в корпоративні права останніх, змістом яких є право на отримання частки прибутку від діяльності товариства, вартості частки його майна, яка відповідає частці учасника в капіталі товариства, або на одержання майна в натурі у випадку виходу зі складу товариства тощо. Іншими словами, ніякої часткової або сумісної власності учасників на майно товариства не існує й не може існувати. Вчена робить висновок, що сімейному праву притаманна трансформація відносин власності подружжя, зокрема трансформація прав власності у корпоративні права, права вимог і навпаки⁶⁴⁰. Це право вимоги до учасника, як зазначає В. А. Васильєва, є цивільно-правовим за своєю правовою природою та регулюванням, оскільки зв'язаності правом між не учасником і товариством немає. Тому, як підкреслює вчена, підставою вимоги є юридичний факт, що має корпоративну природу, але ніяким чином не правовий режим майна в межах корпоративного правовідношення. У результаті реалізації корпоративного права одержане майно переходить у режим спільного сумісного майна подружжя. Грошовий еквівалент корпоративного права учасника входить в майнову масу, яка на вимогу одного із подружжя підлягатиме поділу⁶⁴¹.

---

⁶³⁹ Сергеев В. И. О соотношении наследственного, корпоративного и семейного права в спорах по поводу долей в уставном капитале ооо. / В. И. Сергеев // Право и экономика. – 2009. № 2 (252). – С. 109.

⁶⁴⁰ Борисова В. І. Новий Сімейний кодекс України проблеми правового режиму майна подружжя – засновників (учасників) юридичної особи / В. І. Борисова // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 63. – С. 26.

⁶⁴¹ Васильєва В. А. Спільна сумісна власність подружжя і корпоративні права / В. А. Васильєва // Корпоративні правочини [текст]: Збірник

Таким чином, у результаті передачі в статутний капітал юридичної особи корпоративного типу майна, що перебуває в подружжя на праві спільної сумісної власності, корпоративних прав набуває тільки той із подружжя, хто є учасником юридичної особи. Інший із подружжя таких прав не отримує, але водночас не позбавляється будь-яких прав на спільне майно, за рахунок якого був сформований статутний капітал юридичної особи.

Ведучи мову про поділ спільного майна та обсяг прав того з подружжя, хто опосередковано брав участь у формуванні статутного капіталу товариства, можна дійти висновку, що при поділі спільного майна подружжя другий із подружжя може розраховувати:

1. На поділ одержаних доходів (дивідендів), отриманих іншим з подружжя.

Згідно з Постановою ВСУ № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21.12.2007 року, якщо вклад до статутного капіталу господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів.

Відповідно до ст. 189 ЦК України плодами та доходами є все те, що виробляється, добувається, одержується з речі або приноситься річчю. Говорячи про дохід, отриманий від реалізації корпоративних прав, законодавство оперує таким поняттям, як «дивіденди». Відповідно до ч. 1 ст. 88 ГК України учасники господарського товариства мають право брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди). Про отримання частини прибутку у вигляді дивідендів мова йде також у Законі України «Про цінні папери та фондовий ринок», Законі України «Про акціонерні товариства». Законодавець розуміє під дивідендами частину прибутку, яку має право отримати власник акції, власник частки в статутному капіталі тощо.

Згідно зі ст. 58 СК України, якщо річ, яка належить одному з подружжя, плодоносить, дає приплід або дохід (дивіденди), він є

наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (27-28 вересня 2013 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Бурчака НАПрП України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. – Івано-Франківськ, 2013. – С. 12.

власником цих плодів, приплоду або доходу (дивідендів). Згідно ч. 2 ст. 61 цього Кодексу об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя. У випадку, коли статутний капітал сформований чи акції придбані за рахунок спільного майна, незалежно від того, що володільцем корпоративного права є тільки один із подружжя, доходи, які отримує учасник юридичної особи, без сумніву, належать подружжю на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено договором між ними. Було би несправедливо, якби дохід (дивіденди) отримував тільки один із подружжя (особа, яка володіє корпоративними правами).

2. На частину майна одержаного учасником товариства в разі його виходу з товариства.

Відповідно до ЦК України учасники повних товариств, створених на невизначений строк, командитних товариств, товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю мають право вийти з цих товариств. На думку В. М. Кравчука, вихід із товариства – це дія, спрямована на припинення корпоративних прав та обов'язків і виникнення цивільних прав, а саме права на одержання вартості частини майна товариства⁶⁴².

До прикладу, згідно ст. 148 ЦК України учасник, який виходить із товариства з обмеженою відповідальністю, має право одержати вартість частини майна, пропорційну його частці в статутному капіталі товариства. Згідно зі ст. 54 Закону України «Про господарські товариства»⁶⁴³ при виході учасника з товариства з обмеженою відповідальністю йому виплачується вартість частини майна товариства, пропорційна його частці в статутному капіталі.

Згідно з Постановою ВГСУ «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» № 4 від 25 лютого 2016 року⁶⁴⁴ вартість майна та розмір частини

---

⁶⁴² Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: Монографія. — Львів: Край, 2009. — С. 227.

⁶⁴³ Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.

⁶⁴⁴ Постанова Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» № 4 від 25 лютого 2016 року // Відомості Верховної Ради

прибутку товариства, що належать до виплати учаснику, який вийшов, обчислюються на дату волевиявлення учасника вийти з товариства, тобто на дату подання учасником заяви про вихід із товариства. Учасник товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю має право вимагати проведення з ним розрахунків на підставі дійсної (ринкової) вартості майна товариства.

При виході з товариства той із подружжя, хто є учасником товариства, отримує грошові кошти або майно в натурі, вартість яких пропорційна частці в статутному капіталі. Якщо вклад був сформований за спільні кошти (майно) подружжя, то це майно або грошові кошти автоматично набуватиме правового режиму спільного майна і підлягатиме поділу між подружжям.

3. На частину майна, що одержане учасником товариства в разі ліквідації товариства.

Відповідно до п. 12 ст. 111 ЦК України майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог, передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом.

Згідно зі ст. 91 ГК України кошти, що належать господарському товариству, і зокрема від продажу його майна в разі ліквідації, після розрахунків з оплати праці осіб, які працюють на умовах найму, виконання зобов'язань перед бюджетом, банками, власниками облігацій, випущених товариством, та іншими кредиторами розподіляються між учасниками товариства в порядку і на умовах, передбачених цим Кодексом, законом про господарські товариства та установчими документами товариства, у шестимісячний строк після опублікування інформації про його ліквідацію.

Згідно зі ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства» в разі ліквідації платоспроможного акціонерного товариства задовольняються вимоги його кредиторів та акціонерів. У разі ліквідації товариства учасники отримують виплати та майно, що залишилося. Ці грошові кошти (майно) в силу норм ст. 61 СК України є об'єктом права спільної сумісної власності і підлягатимуть поділу між подружжям.

4. На компенсацію вартості частини спільних коштів (майна), які були використані одним із подружжя для внесення вкладу до

статутного капіталу чи за які були придбані акції; включення вартості акції до вартості спільного майна подружжя.

При поділі спільної сумісної власності другий із подружжя також може вимагати компенсації тієї частини майна, яка була ним передана до статутного капіталу юридичної особи, адже він має опосередковане відношення до майна товариства, оскільки вклад було зроблено за рахунок належного і йому майна. Тому той із подружжя, хто не є учасником товариств не може не висувати своїх вимог щодо майна, яке ним було передане. Те саме стосується й акцій. Акція посвідчує корпоративне право одного з подружжя (учасника акціонерного товариства), однак, якщо вона придбана за спільні кошти подружжя, при поділі спільного майна необхідно враховувати цю обставину. Зокрема, іншому з подружжя необхідно виплатити відповідну грошову компенсацію або ж включити вартість акції до вартості майна, що підлягає поділу.

Встановлення одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно згідно з ч. ч. 4, 5 ст. 71 СК України допускається лише за його згодою, крім випадків, передбачених ЦК України. Присудження одному з подружжя грошової компенсації можливе за умови попереднього внесення другим із подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду.

Звернення стягнення на частину майна товариства з обмеженою відповідальністю, пропорційне частці учасника товариства у статутному капіталі, передбачено ст. 149 ЦК України та ст. 57 Закону України «Про господарські товариства». Згідно норм законодавства звернення стягнення на частину майна товариства з обмеженою відповідальністю, пропорційну частці учасника товариства у статутному капіталі, за його особистими боргами допускається лише в разі недостатності у нього іншого майна. Кредитори такого учасника мають право вимагати від товариства виплати вартості частини майна товариства, пропорційної частці боржника в статутному капіталі товариства, або виділу відповідної частини майна для звернення на нього стягнення. Частина майна, що підлягає виділу, або обсяг коштів, що становлять її вартість, встановлюється згідно з балансом, який складається на дату пред'явлення вимог кредиторами.

За загальним правилом кредитором є особа, яка має майнові вимоги до боржника. У даному випадку кредитором буде виступати один із подружжя, який у випадку незадоволення його майнових прав

за рахунок іншого майна чи грошових коштів може звернутися з вимогою до товариства.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що сутність самого правового режиму спільного майна подружжя, переданого до статутного капіталу юридичної особи, полягає в трансформації права власності. Для того з подружжя, який є учасником юридичної особи, право власності (речове право) трансформується в корпоративне право, відповідно до якого його учасник набуває всіх правомочностей на участь в управлінні юридичною особою, отриманні прибутку тощо. Для того з подружжя, який не є учасником юридичної особи, таке право трансформується у право вимоги до іншого з подружжя, за зобов'язальними відносинами, що склалися між ними. Це право вимоги буде реалізовуватись при поділі спільного майна подружжя. Підставою такої вимоги буде юридичний факт, що має корпоративну природу, і в результаті реалізації корпоративного права одержане майно переходить в режим спільного сумісного майна подружжя. Тобто доходи, майно, отримане від продажу частки, майно, отримане в разі виходу з товариства чи в разі його ліквідації, входить до спільного майна, яке на вимогу одного із подружжя підлягатиме поділу.

РОЗДІЛ 7. ПРАВОНАСТУПНИЦТВО В КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИНАХ

7.1. Правонаступництво в корпоративних відносинах при реорганізації господарських товариств

З переходом на засади ринкової економіки в Україні відбулися суттєві зміни у відносинах власності та в їх правовому регулюванні. Зокрема, важливу роль почала відігравати приватна власність на засоби виробництва як форма власності, що є рівноправною поряд з державною власністю. Це зумовило створення підприємницьких товариств різних організаційно-правових форм, що обумовлюють об'єднання зусиль людей та їх капіталів для спільної участі в майнових відносинах. При цьому значна кількість товариств почала створюватися як шляхом заснування таких суб'єктів вперше, так і у порядку передання капіталів юридичним особам через процедуру реорганізації. Адже, як зазначав М. І. Кулагін, реорганізація юридичних осіб є однією з правових форм, в якій відбувається процес централізації виробництва і капіталу в економіці буржуазних країн⁶⁴⁵.

Уперше на кодифікованому рівні інститут реорганізації юридичної особи був введений у ЦК УРСР 1963 року. Однак з прийняттям ЦК України при регламентації створення і припинення юридичних осіб законодавець відмовився від застосування терміну «реорганізація» в кодифікованому акті та деяких інших законах, зокрема в Законі України «Про акціонерні товариства». Донедавна відсутність в ЦК України терміну «реорганізація» вчені пояснювали низкою причин, зокрема тим, що, по-перше, не всі форми реорганізації (а саме виділі) мають наслідком припинення юридичної особи і, по-друге, у багатьох країнах світу під реорганізацією юридичної особи розуміють будь-які важливі зміни в її існуванні, причому такі зміни в більшості випадків не пов'язані з припиненням юридичної особи⁶⁴⁶.

Втім, у результаті внесення Законом № 642-VII від 10. 10. 2013 р. змін до ст. 104 ЦК України, нормативне положення «юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та

---

⁶⁴⁵ Кулагін М. И. Избранные труды по акционерному и торговому праву [Текст] / М. И. Кулагин. – М.: Статут, 1997. – 330 с. – С. 116.

⁶⁴⁶ Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом [Текст]: Монографія / Ю. М. Юркевич. – Хмельницький. – 224 с. – С. 12.

обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або в результаті ліквідації» замінено нормативним положенням «юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників». Зазначене нововведення повертає дефініцію «реорганізація» в законодавче поле на кодифікованому рівні, адже реорганізація, по суті, є одним із способів оптимізації підприємницької діяльності залежно від ринкових умов. У свою чергу такі зміни є однією з необхідних умов на шляху удосконалення механізму правового регулювання інституту реорганізації юридичних осіб. Крім того, діє ряд законних і підзаконних нормативно-правових актів, у яких термін «реорганізація» продовжує застосовуватися при регулюванні питань, що стосуються злиття, приєднання, поділу, виділу і перетворення окремих видів підприємницьких товариств. Для прикладу, такими нормативними актами є Закони України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07. 12. 2000 р., «Про страхування» № 85/96-ВР від 07. 03. 1996 р., «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» № 755-IV від 15. 05. 2003 р. та інші.

Якщо звернути увагу на цивільне законодавство ряду іноземних держав, то термін «реорганізація» міститься в ст. 69 Цивільного кодексу Республіки Молдова⁶⁴⁷, ст. 53 Цивільного кодексу Республіки Білорусія⁶⁴⁸, ст. 45 Цивільного кодексу Республіки Казахстан⁶⁴⁹, ст. 57 Цивільного кодексу Російської Федерації⁶⁵⁰. Щодо реорганізації юридичних осіб в Російській Федерації, то В. А. Белов зазначає, що в 2007 році було запропоновано законопроект «Про реорганізацію

---

⁶⁴⁷ Гражданский кодекс Республики Молдова № 1107-XV от 6. 06. 2002 г. [Текст] / Мониторул Офіціал Р. Молдова № 82–86 от 22. 06. 2002.

⁶⁴⁸ Гражданский кодекс республики Беларусь от 7 декабря 1998 г. № 218-3 [Текст] / Ведомости Национального собрания Республики Беларусь, 1999 г. – № 7 – 9. – С.101.

⁶⁴⁹ Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года [Текст] / Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан, 1994 г. – № 23 – 22.

⁶⁵⁰ Гражданский кодекс Российской Федерации: часть первая от 30 ноября 1994 г. № 51-ФЗ [Текст] // Собрание законодательства Российской Федерации – 5 декабря 1994 г. – № 32 – С. 3301.

комерційних організацій», суть якого полягала в закріпленні норм, що регламентують реорганізацію комерційних організацій⁶⁵¹.

Інститут реорганізації має місце і в законодавстві європейський країн. Зокрема, у польському законодавстві нормативною базою, що закріплює правові засади реорганізації і трансформації торговельних товариств, є положення Розділу IV Кодексу торговельних товариств Польщі⁶⁵². У Цивільному кодексі Австрії інституту реорганізації присвячені нормативні положення Розділу 27, а саме Глава 4 «Правонаступництво» і Глава 5 «Реорганізація». Крім того, діє ряд австрійських законів, спрямованих на регламентацію питань реорганізації юридичних осіб корпоративного типу: Закон про поділ і Закон про реорганізацію⁶⁵³.

Однак для розкриття сутності такого правового явища, як реорганізація, і для окреслення впливу інституту реорганізації на підприємницьку діяльність недостатньо аналізу норм вітчизняного та/або зарубіжного законодавства, в яких дане поняття використовується або ж відсутнє. Насамперед необхідно зрозуміти, чи застосування поняття «реорганізація» в правових нормах є недоліком юридичної техніки, чи необхідністю, від якої законодавець не має права відмовитися.

У сучасній економічній теорії поняття реорганізації розглядається в двох самостійних значеннях: 1) реорганізація юридичної особи; 2) реорганізація бізнес-процесів (реінжиніринг бізнес-процесів – BRP – Business Process Reengineering)⁶⁵⁴. Реінжиніринг бізнес-процесів дозволяє створювати нові бізнес-процеси та

---

⁶⁵¹ Белов В. А. Корпоративное право: Актуальные проблемы теории и практики [Текст] / В. А. Белов; под общ. ред. В. А. Белова. – М.: Издательство Юрайт, 2009. – 678 с.

⁶⁵² Корпоративне право Польщі та України: монографія / Васильєва В. А., Гербет Анджей, Ковалишин О. Р. [та ін.]; за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. – Івано-Франківськ, 2016. – 377 с. – С. 146.

⁶⁵³ Корпоративне право Австрії та України: монографія / Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Вікторія Робертсон [та ін.]; за ред. проф. В. А. Васильєвої. – Івано-Франківськ, 2015. – 250 с. – С. 24 – 25.

⁶⁵⁴ Емельянцеv В. П. Универсальное правопреемство в гражданском праве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – М.: РГБ, 2005. – 210 с. – С. 107

підвищувати ефективність управління потенціалом підприємства⁶⁵⁵. Відмінність реорганізації юридичної особи в юридичному розумінні полягає в тому, що об'єктом реорганізації є організаційні структури як правові утворення і самостійні суб'єкти права, у той час як об'єктом реінжинірингу є бізнес-процеси, тобто сукупність дій, що отримує на вході дані різних типів і продукує результат, який має цінність для споживача. Тому реорганізація може бути як причиною, так і результатом проведення реінжинірингу⁶⁵⁶.

У наукових правових дослідженнях більшістю українських і російських вчених поняття «реорганізація» і раніше, і тепер визначається як спосіб припинення господарського товариства, що в свою чергу поділяється на злиття, приєднання, поділ та перетворення⁶⁵⁷. Так, С. М. Братусь писав, що в радянському праві основною формою припинення юридичних осіб вважалася їх реорганізація – припинення юридичної особи без ліквідації справ і майна⁶⁵⁸. Таке розуміння правового інституту реорганізації впливає зі ст. 37 ЦК УРСР 1963 р. (втратив чинність від 01. 01. 2004 р.), відповідно до якої юридична особа могла припинитися шляхом ліквідації або реорганізації (злиття, поділу або приєднання).

---

⁶⁵⁵ Попова А. Ю., Дукова А. Г. Нові тенденції в управлінні потенціалом підприємства на підставі реінжинірингу бізнес-процесів та аутсорингу [Текст] / А. Ю. Попова, А. Г. Дукова // Економіка промисловості. – 2009. – № 3. – С. 158 – 162.

⁶⁵⁶ Емельянцев В. П. Универсальное правопреемство в гражданском праве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – М.: РГБ, 2005. – 210 с. – С. 208.

⁶⁵⁷ Кібенко О., Пендак Сарбах А. Право товариств (company law): порівняльно-правовий аналіз acquis ЕС та законодавства України [Текст]/ за заг. ред. А. Пендак Сарбах, Ю. Мовчан. – К.:ЮСТИНІАН, 2006. – 496 с. – С. 197; Смагіна І. А. Предпринимательское право [Текст]: Учебное пособие / И. А. Смагина. – 128 с. – С. 25; Телюкіна М. В. Реорганизация как способ прекращения деятельности юридических лиц [Електронний ресурс] / М. В. Телюкіна // Закон и право. Библиотека юриста. Коммерческое право. – Режим доступа <http://legallib.ru/kommercheskoe-pravo/reorganizatsiya-kak-sposobprekrasheniya-deyatelnosti-yuridicheskikh-lits.html>

⁶⁵⁸ Братусь С. Н. Субъекты гражданского права [Текст] / С. Н. Братусь. – М.: Изд-во юридической литературы, 1950. – 367 с. – С. 355 – 356.

Однак О. Р. Кібенко вказує на те, що така теорія має певні недоліки, бо не охоплює всі форми реорганізації, наприклад, при виділі як формі реорганізації взагалі не відбувається припинення юридичної особи⁶⁵⁹. Адже при виділі створюється нова юридична особа, а юридична особа, з якої здійснюється виділ, продовжує функціонувати. Нова юридична особа створюється також при інших формах реорганізації. Виключенням є реорганізація у формі приєднання – юридична особа, що приєднується, припиняється, а юридична особа, до якої здійснюється приєднання, проходить процедуру реорганізації, однак не здійснюється реєстрація нової юридичної особи⁶⁶⁰.

Тому реорганізацію слід розглядати не тільки як спосіб припинення господарського товариства, а і як спосіб створення нового товариства, до якого переходять права та обов'язки від іншого суб'єкта – правопередника. У даному випадку слід погодитися з твердженням І. М. Шиткіної, яка зазначає, що господарське товариство може бути створене не тільки внаслідок заснування нової юридичної особи, а й в результаті реорганізації вже існуючої юридичної особи. Проте відмінність цих двох способів створення юридичних осіб полягає в тому, що до господарського товариства, створеного в порядку реорганізації, переходять права та обов'язки його правопередників. При створенні товариства шляхом заснування обов'язки засновників не передаються. З іншого боку, у результаті реорганізації найчастіше відбувається припинення юридичної особи, що зближує реорганізацію з ліквідацією. Однак у ході ліквідації права і обов'язки ліквідованої організації не переходять у порядку правонаступництва до інших осіб, що й відрізняє цей процес від реорганізації⁶⁶¹. У зв'язку з цим говорити про створення і / або про припинення господарського товариства як про основні ознаки реорганізації недоцільно, оскільки вони властиві не всім її правовим формам. Такі форми реорганізації, як злиття, поділ і перетворення, передбачають припинення юридичної особи і створення нової – її

---

⁶⁵⁹ Кибенко Е.Р. Корпоративное право: Учебное пособие. [Текст] / Е. Р. Кибенко. – Харьков: Эспада, 1999. – 480 с.

⁶⁶⁰ Козлов С. Ю. Создание, реорганизация и ликвидация предприятий [Текст]: правовое регулирование. Бухгалтерский учет при реорганизации и ликвидации предприятий / С. Ю. Козлов, Ю. Ю. Козлов, В. И. Валетов. – М.: Современная экономика и право, 1999. – 139 с. – С. 81.

⁶⁶¹ Шиткина И. С. Корпоративное право: учеб. для студ. вузов [Текст] / под. ред. И. С. Шиткиной. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 312 с. – С. 93.

правонаступника, тоді як приєднання – тільки припинення суб'єкта, який приєднується, а виділ – створення нової юридичної особи.

Таким чином, на думку більшості вчених, єдиною спільною ознакою всіх форм реорганізації є перехід майна юридичних осіб, що перебувають у процесі реорганізації, у порядку правонаступництва⁶⁶². Адже, як зазначає Н. В. Щербакова, головною метою реорганізації є не припинення суб'єкта права, а, навпаки, безперервність здійснення господарської діяльності, збереження і продовження цілісного майнового комплексу або у вигляді створення нового суб'єкта, або «... шляхом включення до вже існуючого суб'єкта»⁶⁶³.

Тому саме наявність правонаступництва, тобто перехід прав та обов'язків від однієї особи – правопередника до іншої особи – правонаступника характеризує реорганізацію, як і кожен з її форм. В. П. Емельянцев зазначає, що реорганізація – це зміна організаційно-правової участі юридичної особи в цивільно-правовому обороті, що супроводжується переходом майна юридичної особи, що реорганізується, до правонаступників у порядку універсального правонаступництва. Подібну позицію обґрунтовує С. Ю. Козлов і О. В. Коровайко⁶⁶⁴.

Звичайно, розуміння реорганізації як способу зміни майнового становища господарського товариства в цивільному обороті, у

---

⁶⁶² *Емельянцев В. П.* Универсальное правопреемство в гражданском праве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 . – М.: РГБ, 2005. – 210 с. – С. 110; *Кравчук В. М.* Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики [Текст] / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2008. – 720с.

⁶⁶³ *Щербакова Н. В.* Правовое регулирование слияния и присоединения хозяйственных обществ [Текст]: дис. на соискание учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.04 / Н. В. Щербакова. – Донецк. – 2006. – 231с. – С. 20.

⁶⁶⁴ *Емельянцев В. П.* Универсальное правопреемство в гражданском праве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 . – М.: РГБ, 2005. – 210 с. – С. 130; *Козлов С. Ю.* Создание, реорганизация и ликвидация предприятий [Текст]: правовое регулирование. Бухгалтерский учет при реорганизации и ликвидации предприятий / С. Ю. Козлов, Ю. Ю. Козлов, В. И. Валетов. – М.: Современная экономика и право, 1999. – 139 с. – С. 74; *Коровайко А. В.* Реорганизация хозяйственных обществ. Теория, законодательство, практика: Учебное пособие. [Текст] / А. В. Коровайко. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА . М), 2001. – 112с. – С. 9, 15 – 16.

результаті чого відбувається перехід прав та обов'язків від правопередника до правонаступника, найбільш повно відображає сутність і мету проведення реорганізації юридичної особи, але в такому разі фактично відбувається ототожнення даних понять, що не відповідає дійсності. Крім того, складно погодитися з твердженням, що господарське товариство під час реорганізації є об'єктом права, а суб'єктами, які здійснюють реорганізацію, є його учасники. З цього приводу слід зазначити наступне.

По-перше, реорганізацію не слід ототожнювати з правонаступництвом, оскільки реорганізація є процесом, який розпочинається з прийняття рішення про реорганізацію на загальних зборах, що супроводжується вчиненням ряду юридичних дій (наприклад, укладення договору про злиття (приєднання), затвердження передавального акта / розподільного балансу) і завершується внесенням відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань про припинення і / або створення товариств – правонаступників. Водночас, як зазначає В. П. Емельянцев, правонаступництво при реорганізації юридичних осіб має спільні ознаки з правонаступництвом при спадкуванні, а саме єдність майна, що переходить, однією дією і в один момент часу⁶⁶⁵, що характеризує правонаступництво при реорганізації як одномоментний перехід прав і обов'язків від господарського товариства – правопередника до товариства – правонаступника. Зазначений підхід до розуміння реорганізації підтримує й О. І. Зозуляк, яка у своєму монографічному дослідженні звертає увагу на реорганізацію непідприємницьких юридичних осіб⁶⁶⁶.

По-друге, виходячи із загальних положень, що визначають правове становище господарського товариства як суб'єкта права, останнє набуває цивільних прав і обов'язків та здійснює їх через свої органи, якими виступають загальні збори і виконавчий орган. Через органи управління юридична особа здійснює своє волевиявлення. Оскільки до виключної компетенції загальних зборів належить і

---

⁶⁶⁵ Емельянцев В. П. Универсальное правопреемство в гражданском праве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 . – М.: РГБ, 2005. – 210 с. – С. 131.

⁶⁶⁶ Зозуляк О. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичні та практичні аспекти: монографія / О. Зозуляк. – Тернопіль: Підручники і посібники. – 2017. – 432 с. – С. 95 – 96.

питання про зміну правового становища товариства шляхом реорганізації, то суб'єктом права при її проведенні виступає саме юридична особа, що здійснює своє волевиявлення через вищий орган управління, а не її учасники. Об'єктом реорганізації є майно господарського товариства, що включає вклади учасників, продукцію, вироблену в результаті господарської діяльності, одержані доходи та інше майно, набуте на підставах, не заборонених законом.

Також, враховуючи той факт, що рішення про реорганізацію приймається кваліфікованою більшістю голосів, учасники, які заперечують проти проведення реорганізації, мають право вийти із товариства у встановленому законом порядку. Зокрема, у Законі України «Про акціонерні товариства», а саме в ст. 68 зазначено, що акціонер товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу належних йому акцій. Таким чином, суб'єктний склад (кількість учасників) товариства може змінитися під час реорганізації впродовж визначеного законом строку після проведення загальних зборів учасників, тоді як юридична особа (товариство) залишається незмінним ініціатором і суб'єктом реорганізації.

Таким чином, можна дійти висновку, що і в законодавстві, і в доктрині немає єдиного підходу до розуміння сутності реорганізації: з одного боку, її розглядають в якості способу створення і / або припинення господарського товариства, а з іншого – як зміну майнового становища товариства в порядку правонаступництва. Втім, вважаємо, що реорганізацію слід розглядати крізь призму сукупності ознак, притаманних даному правовому явищу, не ототожнюючи таку процедуру тільки зі зміною організаційно-правової чи майнової складової як кваліфікуючої ознаки реорганізації. У зв'язку з цим при проведенні реорганізації відбувається:

1) правонаступництво, що полягає в переході майна, прав і обов'язків від господарського товариства – правопередника до товариства – правонаступника;

2) припинення і / або створення господарських товариств, що перебувають в процесі реорганізації;

3) зміна майнового становища товариства – правонаступника, що полягає в зменшенні або збільшенні обсягу капіталу, який переходить у порядку правонаступництва, і / або зміна суб'єктного складу (учасників), що залежить від порядку і форми проведення реорганізації;

4) суб'єктами, які беруть участь у проведенні реорганізації, виступають товариства, що передають своє майно, права і обов'язки господарським товариствам – правонаступникам.

Разом із тим, така ознака, як правонаступництво, є основною умовою реорганізації, без якої проведення процедури передання майна товариства – правонаступника до товариств – правонаступників є неможливим і без якої втрачається сутність інституту реорганізації, що має свою специфіку проведення, поряд із заснуванням господарського товариства чи його ліквідацією.

У теорії права правонаступництво є важливим інститутом цивільного права, мета якого полягає в гарантуванні стабільності економічного розвитку і порядку в господарському механізмі товариства⁶⁶⁷. Існує два підходи до розуміння поняття та сутності правонаступництва, а саме «теорія транзитивності» і «теорія дискретності» суб'єктивних прав і правовідносин у цивільному обороті⁶⁶⁸. Відповідно до теорії транзитивності правонаступництвом є перехід суб'єктивного права від однієї особи до іншої⁶⁶⁹. Наведена теорія найбільш повно була досліджена в монографічній роботі Б. Б. Черепакіна «Правопреемство по советскому гражданскому праву», який зазначав, що правонаступництво – це перехід суб'єктивного права (у широкому розумінні – також правового обов'язку) від однієї особи (праводавця) до іншої (правонаступника) в порядку похідного набуття прав (у відповідних випадках – похідного набуття правового

---

⁶⁶⁷ Козлов С. Ю. Создание, реорганизация и ликвидация предприятий [Текст]: правовое регулирование. Бухгалтерский учет при реорганизации и ликвидации предприятий / С. Ю. Козлов, Ю. Ю. Козлов, В. И. Валетов. – М.: Современная экономика и право, 1999. – 139 с. – С. 75.

⁶⁶⁸ Носов Д. В. К вопросу о понятии «правопреемство» в гражданском праве [Электронный ресурс] / Д. В. Носов // Журнал «Российское право в Интернете». – 2005 – № 3. – Режим доступа: http://rpi.msal.ru/prints/200503_civillaw3.html

⁶⁶⁹ Советское гражданское право [Текст]: в 2-х томах. Т. 1: издание третье, исправленное и дополненное / под ред. д. ю. н., проф. О. А. Красавчикова. – Москва. – Издательство «Высшая школа», 1985. – 535 с. – С. 92.

обов'язку)⁶⁷⁰. Прихильниками цієї концепції є також Є. О. Суханов⁶⁷¹, Д. В. Носов та ряд інших авторів⁶⁷², які вказують на те, що в такому випадку правовідносини продовжують існувати у зміненому вигляді і з новим суб'єктом.

Проте існує й інше розуміння інституту правонаступництва. На думку В. С. Толстого, поняття « правонаступництво » означає лише те, що при наявності встановлених юридичних фактів відбувається припинення прав і обов'язків в одних осіб та причинно пов'язане їх виникнення в інших, у тому чи іншому обсязі. Таке правонаступництво вважається дискретним, при якому перехід прав та обов'язків не відбувається⁶⁷³. Відмовитися від розуміння правонаступництва як концепції «переходу» прав і обов'язків було запропоновано В. О. Рясенцевим, який обґрунтовував це тим, що права й обов'язки – це субстанції, які не мають фізичного втілення, тому не можуть ні переходити, ні передаватися від однієї особи до іншої. Такої точки зору в сучасній правовій літературі дотримується також В. А. Белов, вказуючи на те, що поняття « правонаступництво » ототожнюється тільки зі зміною учасників відносин⁶⁷⁴.

Таким чином, одні автори розглядають правонаступництво як перехід суб'єктивних прав і обов'язків від однієї особи до іншої, інші – як припинення таких прав і обов'язків у одних осіб та їх виникнення

---

⁶⁷⁰ Черепяхин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву [Текст] / Б. Б. Черепяхин. – М.: Изд-во юрид. л-ри, 1962. – 163 с. – С. 6.

⁶⁷¹ Суханов Е. А. Гражданское право [Текст]: в 4-х т.: Том I. / Е. А. Суханов – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 380 с. – С. 48.

⁶⁷² Носов Д. В. К вопросу о понятии «правопреемство» в гражданском праве [Электронный ресурс] / Д. В. Носов // Журнал «Российское право в Интернете». – 2005 – № 3. – Режим доступа: <http://rpi.msal.ru/prints/200503/civillaw3.html>; *Учебник гражданского права* [Текст]: Часть 1 / под общ. ред. Т. И. Илларионовой, Б.М. Гонгалло, В.А. Плетнева. – М., 1998. – 389 с. – С. 43 – 44.

⁶⁷³ Толстой В. С. Исполнение обязательств [Текст] / В. С. Толстой. – М. «Юрид. лит.», 1973. – 208 с. – С. 173.

⁶⁷⁴ Белов В. А. Правопреемство в связи с законодательной концепцией квалификации имущественных прав как объектов гражданских прав [Электронный ресурс] / В. А. Белов // Законодательство: Практический журнал для руководителей и менеджеров. – М.: Издательство «Главбух», 1998. – № 6 – 87 с. – Режим доступа: <http://centerbereg.ru/362.html>

в інших, тобто фактично відбувається зміна суб'єктного складу, що призводить до виникнення нового правовідношення. Водночас, хоча обидві концепції правонаступництва й відрізняються в методологічних підходах до визначення сутності правонаступництва, але мають певну спільність, а саме представники наведених теорій приходять до спільних висновків про доцільність використання дефініції « правонаступництво » в юридичній літературі та практиці⁶⁷⁵. Разом з тим, розглянувши наведені підходи, приходимо до висновку, що окреслені теорії відображають сутність правонаступництва як юридичного способу оформлення переходу суб'єктивних прав і обов'язків від одного учасника цивільного обороту до іншого за умови єдності взаємопов'язаних елементів, а саме правонаступництво у праві виникає за сукупності таких ознак: 1) від однієї особи права і обов'язки переходять до іншої особи; 2) відбувається зміна суб'єктного складу правовідношення; 3) похідний характер вказує на правовий зв'язок правонаступника і правопопередника.

Крім того, у правовій літературі залежно від обсягу прав і обов'язків, що переходять від правопопередника до правонаступника, правонаступництво поділяють на окремі види: універсальне (загальне) і сингулярне (часткове)⁶⁷⁶. Зокрема, Б. Б. Черепакін розглядав універсальне правонаступництво як перехід всієї сукупності прав і обов'язків правопопередника до правонаступника. Щодо часткового правонаступництва, то, на думку вченого, відбувається як перехід окремих прав і / або окремих обов'язків, так і перехід окремої сукупності прав та обов'язків, чи прав і обов'язків, що виділені зі всієї сукупності прав та обов'язків, що належали праводавцю⁶⁷⁷. С. В. Мартишкін вказує на те, що основна відмінність зазначених видів

---

⁶⁷⁵ Носов Д. В. К вопросу о понятии «правопреемство» в гражданском праве [Електронний ресурс] / Д. В. Носов // Журнал «Российское право в Интернете». – 2005 – № 3. – Режим доступу: http://rpi.msal.ru/prints/200503_civillaw3.html

⁶⁷⁶ Юридична енциклопедія [Текст]: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998 – Т. 5: П – С. – 2003. – 736 с. – С. 46.

⁶⁷⁷ Черепакин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву [Текст] / Б. Б. Черепакин. – М. : Изд-во юрид. л-ри, 1962. – 163 с. – С. 19 – 20.

правонаступництва полягає в обсязі переданих у правонаступництво прав та обов'язків⁶⁷⁸.

Втім, правовий зміст таких видів правонаступництва розкривався й по-іншому. Наприклад, Г. Ф. Шершеневич зазначав, що відмінності між частковим та загальним правонаступництвом не кількісні, а якісні, оскільки в першому випадку новий суб'єкт (наступник) займає місце тільки активного суб'єкта, тоді як в іншому – він набуває статусу і пасивного суб'єкта, який займав його правопередник⁶⁷⁹.

Своє бачення щодо поділу правонаступництва на види обґрунтовує й Є. О. Суханов, який відзначив, що при загальному правонаступництві правонаступник у результаті одного юридичного акта займає місце правопередника у всіх правовідносинах. Часткове правонаступництво – правонаступництво щодо одного чи декількох правовідносин⁶⁸⁰. Такої ж точки зору дотримується й М. В. Осипова, вказуючи на те, що особливість загального правонаступництва полягає в тому, що правонаступник займає місце правопередника у всіх правах та обов'язках, за винятком тих, у яких закон не допускає правонаступництва взагалі⁶⁸¹.

З огляду на висловлені позиції, загально визнаною в юридичній літературі є поділ правонаступництва на два види – універсальне (загальне) і сингулярне (часткове). При цьому, розглядаючи специфіку видів правонаступництва, більшість учених схильні вважати, що при реорганізації господарських товариств завжди виникає універсальне правонаступництво, тобто перехід усієї сукупності прав і обов'язків правопередника до правонаступника.

Б. Б. Черепакін зазначав, що при реорганізації має місце універсальне правонаступництво, яке полягає начебто в наступництві правосуб'єктності. правонаступники реорганізованої юридичної

---

⁶⁷⁸ Мартышкин С. В. Понятие и признаки реорганизации юридического лица [Текст]: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. В. Мартышкин. – Волгоград. – 2000. – 26 с. – С. 20.

⁶⁷⁹ Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права [Текст]: (по изданию 1907 г.) / Г. Ф. Шершеневич. – М.: Фирма «СПАРК», 1995. – 556 с. – С. 60.

⁶⁸⁰ Суханов Е. А. Гражданское право [Текст]: в 4-х т.: Том I. / Е. А. Суханов – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 380 с. – С. 98.

⁶⁸¹ Осипова М. В. Гражданское право: учеб. пособ. [Електронний ресурс]/М.В. Осипова. – Режим доступу: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/1832>

особи продовжують її діяльність. У зв'язку з цим до них повинні переходити всі права й обов'язки останньої в цілому. Виходячи з наведеного обґрунтування, В. П. Емельянцев стверджує, що майнову основу юридичної особи – правонаступника становить майно юридичних осіб, що реорганізуються; майно переходить у порядку універсального правонаступництва, тобто однією дією, в один момент часу і як єдине ціле. Поряд із майном реорганізація може в якості складових включати людські ресурси та інфраструктуру⁶⁸².

Враховуючи особливості поділу правонаступництва на універсальне і сингулярне та їх специфіку, що полягає у тому, що при універсальному правонаступництві права і обов'язки правопередника переходять до правонаступника як єдина сукупність, а при сингулярному правонаступництві відбувається перехід окремих прав і / або обов'язків, а також особливості здійснення реорганізації в окремих правових формах, таких як поділ і виділ, у юридичній літературі висувуються твердження про можливість виникнення сингулярного правонаступництва при здійсненні реорганізації.

Для того, щоб розкрити дану проблематику, доцільно звернути увагу на правові форми, у яких здійснюється реорганізація. О. О. Красавчиков зазначав, що *майнові наслідки* реорганізації юридичних осіб відрізняються від того, яка її форма була застосована в процесі зміни правового стану відповідних організацій. Якщо реорганізація була проведена внаслідок злиття або приєднання, то в цих випадках актив і пасив юридичних осіб, що припинили своє існування (приєднаних або введених до складу нової юридичної особи шляхом злиття), переходять за передавальним актом до тієї юридичної особи, у межах якої вони опинилися після приєднання або злиття. Якщо в процесі реорганізації було здійснено поділ або виділ нової юридичної особи, то актив і пасив раніше існуючої юридичної особи розподіляється на частини, що закріплюються в розподільному балансі між новоствореними (реорганізованими) юридичними особами⁶⁸³.

---

⁶⁸² Черепакін Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву [Текст] / Б. Б. Черепакін. – М.: Изд-во юрид. л-ри, 1962. – 163 с. – С. 93; Емельянцев В. П. Универсальное правопреемство в гражданском праве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. – М.: РГБ, 2005. – 210 с. – С. 121.

⁶⁸³ Советское гражданское право [Текст]: в 2-х томах. Т. 1: издание третье, исправленное и дополненное / под ред. д. ю. н., проф. О. А.

Згідно з ЦК УРСР 1963 р. існувало три самостійних види реорганізації: злиття, поділ або приєднання (ч. 1 ст. 37). Якщо звернутися до законодавства іноземних держав, зокрема до Закону Франції про торгові товариства 1966 р., слід відзначити, що реорганізація акціонерних товариств може здійснюватися шляхом фузії, поділу і фузії-поділу. Фузія – це об'єднання щонайменше двох раніше існуючих товариств через поглинання одним іншого або через утворення нового товариства. Під поділом закон розуміє внесення майна даного товариства в нові товариства. Від поділу фузія-поділ відрізняється тим, що товариство вносить своє майно у вже існуючі товариства або бере участь разом з ними у створенні нових товариств⁶⁸⁴.

У США застосовуються дві основні форми реорганізації корпорацій, встановлені законом: приєднання і злиття. Обидві вони є формою укрупнення існуючих корпорацій і зумовлюють концентрацію виробництва за рахунок поглинання монополіями (великими корпораціями) дрібніших корпорацій. Останні припиняють своє існування або шляхом приєднання до інших корпорацій, що стали переможцями в конкурентній боротьбі, або шляхом об'єднання на базі кількох корпорацій у нову корпорацію. У першому випадку має місце «merger», у другому випадку «consolidation». Таке визначення дається вказаним термінам у законах про корпорації багатьох штатів, і зокрема в законі штату Нью-Йорк⁶⁸⁵.

Нині діючий ЦК України передбачає п'ять форм реорганізації, а саме злиття, приєднання, поділ, виділ і перетворення, що обумовлює можливість вибору учасниками цивільного обороту найбільш оптимального способу продовження функціонування на ринку капіталів. Адже на сучасному етапі розвитку економіки через застосування правових форм реорганізації можливо забезпечити підвищення конкурентоспроможності на відповідному ринку, розширення ринку збуту товарів і послуг, підвищення ефективності виробництва тощо. У зв'язку з цим необхідно розглянути особливості правонаступництва при здійсненні реорганізації в окремих її правових

Красавчикова. – Москва. – Издательство «Высшая школа», 1985. – 535 с. – С. 145 – 146.

⁶⁸⁴ Кулагин М. И. Избранные труды по акционерному и торговому праву [Текст] / М. И. Кулагин. – М.: Статут, 1997. – 330 с. – С. 120.

⁶⁸⁵ Мозолин В. П. Корпорации, монополии и право в США [Текст] / В.П. Мозолин. – М.: Изд-во Мос. гос. ун-та, 1966. – 394 с. – С. 360.

формах, а саме при злитті, приєднанні, поділі, виділі і перетворенні, і визначити особливості правонаступництва в таких правових формах.

Злиття і приєднання є тими правовими формами реорганізації, результатом яких є створення юридичної особи, яка отримує доступ на нові ринки і швидко отримує прибуток. Адже злиття і приєднання можна виправдати лише якщо досягнуто таких результатів, як збільшення доходів, зменшення витрат на одиницю виробленої продукції (або наданої послуги), підвищення ефективності капіталовкладень тощо. У літературі зазначається, що при злитті дві або декілька юридичних осіб припиняють своє існування, і виникає нова юридична особа, яка їх об'єднує⁶⁸⁶. У такому випадку нова компанія бере під свій контроль і управління всі активи і зобов'язання перед клієнтами компаній – своїх складових частин. У зарубіжній практиці під злиттям розуміють об'єднання декількох фірм, у результаті чого одна з них виживає, а інші втрачають свою самостійність і припиняють існування⁶⁸⁷. У російському і вітчизняному законодавстві такі дії розглядаються як приєднання, що означає також об'єднання двох або декількох юридичних осіб, але припиняє своє існування тільки юридична особа, яка приєднується. При цьому зберігає своє правове становище юридична особа, до якої було здійснено приєднання⁶⁸⁸.

У Законі України «Про акціонерні товариства» закріплено положення, відповідно до якого злиттям акціонерних товариств визнається виникнення нового акціонерного товариства – правонаступника з передачею йому згідно з передавальними актами всього майна, всіх прав та обов'язків двох або більше акціонерних товариств одночасно з їх припиненням (ч. 1 ст. 83 Закону). Приєднанням акціонерного товариства визнається припинення акціонерного товариства (кількох товариств) з передачею ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, прав та обов'язків іншому акціонерному товариству – правонаступнику (ч. 1 ст. 84 Закону). Наведені законодавчі норми містять вказівку на перехід

---

⁶⁸⁶ Черепяхин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву [Текст] / Б. Б. Черепяхин. – М.: Изд-во юрид. л-ри, 1962. – 163 с. – С. 94.

⁶⁸⁷ Емельянец В. П. Универсальное правопреемство в гражданском праве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. – М.: РГБ, 2005. – 210 с. – С. 116.

⁶⁸⁸ Черепяхин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву [Текст] / Б. Б. Черепяхин. – М.: Изд-во юрид. л-ри, 1962. – 163 с. – С. 94.

до новоствореного товариства – правонаступника (до існуючого товариства – правонаступника) як прав, так і зобов'язань перед кредиторами у всій сукупності, що є безумовною ознакою універсальності правонаступництва.

Щодо інших правових форм реорганізації, то при поділі однієї юридичної особи на дві і більше нових юридичних осіб припиняє своє існування і передає свої права і обов'язки новим юридичним особам. При виділі із однієї юридичної особи однієї чи декількох нових осіб зберігає своє існування і тільки зменшується в обсязі та юридична особа, з якої здійснюється виділ певної її частини⁶⁸⁹. Оскільки при здійсненні реорганізації у формі поділу і виділу утворюється декілька нових товариств – правонаступників, до яких права і обов'язки правопередника переходять у певних частинах, то виникають питання, пов'язані з визначенням суб'єктів, до яких переходять конкретні права і обов'язки, та обсягом переданих прав і обов'язків, що зумовлює, як зазначається в юридичній літературі, виникнення часткового (сингулярного), а не загального (універсального) правонаступництва. Зокрема, А. В. Качалова і Д. В. Жданов зазначають, що при реорганізації у формі поділу або виділу до новостворених юридичних осіб переходять лише окремі права і обов'язки реорганізованих юридичних осіб, і приходять до висновку, що при реорганізації в таких правових формах можна вести мову про сингулярне (часткове) правонаступництво⁶⁹⁰.

Висловлюються й міркування, що сингулярне правонаступництво має місце тільки при виділі. О. І. Агапова в обґрунтування наведеної позиції наголошує, що універсальне правонаступництво має місце при всіх формах реорганізації, окрім виділу. Пов'язано це насамперед з тим, що при злитті, приєднанні, поділі і перетворенні юридична особа припиняє своє існування, а її місце у всіх правовідносинах займає правонаступник. Виділ відрізняється від інших форм реорганізації продовженням функціонування юридичної особи, з якої здійснено виділ, оскільки юридична особа продовжує зберігати за собою частину прав і обов'язків, щодо яких правонаступництво не виникає, що

⁶⁸⁹ Там само. – С. 94.

⁶⁹⁰ *Качалова А. В.* Осуществление и защита прав участников хозяйственных обществ при реорганизации [Текст]: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. В. Качалова. – Москва. – 2011. – 30 с. – С. 21; *Жданов Д. В.* Реорганизация акционерных товариств у Российской Федерации [Текст] / Д. В. Жданов. – М., 2002. – 303 с. – С. 106.

характерно для сингулярного правонаступництва⁶⁹¹. М. Г. Бунічева вказує також на те, що при виділі має місце сингулярне правонаступництво, оскільки, по-перше, до одного або декількох правонаступників переходять не всі, а лише частина прав і обов'язків реорганізованої юридичної особи; по-друге, з правової точки зору юридична особа, з якої здійснено виділ, не є новою юридичною особою, припинення її діяльності не відбувається⁶⁹². Подібні думки відображені в наукових дослідженнях О. В. Аксьонової, І. М. Кучеренко, С. О. Чубарова⁶⁹³.

Звичайно, варто погодитися, що перехід прав і обов'язків до інших товариств – правонаступників у певних пропорціях (при поділі) або частинах (при виділі), а також продовження функціонування юридичної особи, що в процесі реорганізації передала тільки певну частину прав і обов'язків своїм правонаступникам за відсутності значних теоретичних напрацювань щодо поняття правонаступництва зумовлює передумови для висновків про виникнення сингулярного правонаступництва при поділі і / або виділі.

Але для того, щоб розкрити, які правові наслідки можуть зумовлювати такі форми реорганізації, як поділ і виділ, для учасників господарських товариств, що беруть участь у реорганізації, і для кредиторів, необхідно звернути увагу на природу правонаступництва. Як зазначав Б. Б. Черепакін, правонаступництво є переходом суб'єктивних прав і обов'язків, а правонаступництво, що виникає при реорганізації юридичних осіб, зумовлює перехід всієї сукупності прав

---

⁶⁹¹ Агапова О. И. Защита прав кредиторов при реорганизации юридических лиц [Текст]: автор. дис. на соис. ученой степ. канд. юрид. наук.: 12.00.03 / О. И. Агапова. – М., 2007. – 31 с. – С. 19 – 20.

⁶⁹² Буничева М. Г. Понятие правопреемства при реорганизации юридических лиц [Текст] / М. Г. Буничева // Вестник Пермского университета. – П., 2012. – № 1 (15). – С. 84 – 90. – С. 87.

⁶⁹³ Аксенова Е. В. Реорганизация юридических лиц по законодательству Российской Федерации: проблемы теории и практики [Текст]: автореф. дис. на соис. ученой степ. канд. юрид. наук.: 12.00.03 / Е. В. Аксенова. – М., 2006. – 28 с. – С. 19; Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права [Текст]: дис. на здобуття наук. ступ. доктора юрид. наук: 12.00.03 / І. М. Кучеренко. – Київ. – 2004. – 468 с. – С. 358; Чубаров С. А. Правопреемство при реорганизации юридических лиц [Електронний ресурс] / С. А. Чубаров // Законодательство. – 1998. – № 7. – Режим доступу. – <http://spb5.ru/pravopreemstvo-pri-reorganizacii-yuridicheskix-lic/>

і обов'язків⁶⁹⁴. У зв'язку з цим процес реорганізації впливає на майнове становище не тільки тих суб'єктів права, які беруть участь у реорганізації, а й на майновий стан третіх осіб, з якими такі суб'єкти пов'язані відповідними зобов'язаннями зі всіма правовими наслідками, що з них випливають.

Якщо говорити про реорганізацію як про сукупність юридичних дій (складний юридичний факт), у результаті проведення якої відбувається перехід прав і обов'язків від правонапередника до правонаступника, то правонаступництво є лише однією з юридичних дій, з якої складається реорганізація, сутність якої полягає у переході прав і зобов'язань у всій сукупності як єдиного цілого, як єдиного комплексу, незалежно від повного чи часткового виділу прав і обов'язків, що передаються правонаступникам. При сингулярному ж правонаступництві до правонаступника переходить лише частина прав і обов'язків, розмір і склад яких завжди точно відомі. Як зазначив Я. С. Кошельов, для універсального правонаступництва характерною є формула «якщо яке-небудь конкретне право (обов'язок) не відображене в документах, воно вважається переданим правонаступникам». У випадку з сингулярним правонаступництвом, навпаки, «все, що не відображено в документах, які опосередковують передачу, залишається»⁶⁹⁵.

Враховуючи, що закон не встановлює будь-яких безпосередніх критеріїв, що визначають пропорційність переходу активів і пасивів від господарського товариства, що реорганізується, до товариств, створених у результаті виділу, з одного боку, складно говорити про наявність універсального правонаступництва між реорганізованою юридичною особою та юридичною особою, створеною внаслідок виділу⁶⁹⁶. А з іншого боку, у результаті реорганізації відбувається зміна майнового стану товариства з можливою зміною структури

---

⁶⁹⁴ Черепяхин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву [Текст] / Б. Б. Черепяхин. – М. : Изд-во юрид. л-ри, 1962. – 163 с. – С. 6.

⁶⁹⁵ Кошелев Я. С. Актуальные проблемы реорганизации юридических лиц [Электронный ресурс] / Я. С. Кошелев // Хозяйство и право. – М. – 2010. – №3. – Режим доступа: <http://kgbiznes.ru/articles/own-articles/116-2011-08-28-20-07-12>

⁶⁹⁶ Степанов Д. И. Формы реорганизации коммерческих организаций: вопросы законодательной реформы [Электронный ресурс] / Д. И. Степанов // Хозяйство и право. – М., 2001. – №№ 3, 4. – Режим доступа: <http://www.lin.ru/document.htm?id=1249703346338427698>

основного капіталу. Незважаючи на те, що при виділі до особи переходить лише частина прав і обов'язків, не можна стверджувати, що інша їх частина залишилася в юридичній особі, з якої здійснено виділ, оскільки така юридична особа вже існує в новому, реорганізованому вигляді⁶⁹⁷.

Для цього доцільно звернути увагу на зобов'язання господарського товариства, що реорганізується шляхом виділу (поділу), перед кредитором. Відповідно до п. 5 ст. 107 ЦК України зазначено, що юридична особа – правонаступник, що утворилася внаслідок поділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, що припинилася, які згідно з розподільчим балансом перейшли до іншої юридичної особи – правонаступника. Якщо юридичних осіб – правонаступників, що утворилися внаслідок поділу, більше двох, таку субсидіарну відповідальність вони несуть солідарно. Також згідно з ч. 3 ст. 109 ЦК України, юридична особа, що утворилася внаслідок виділу, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями юридичної особи, з якої був здійснений виділ. Юридична особа, з якої був здійснений виділ, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями, які згідно з розподільчим балансом перейшли до юридичної особи, що утворилася внаслідок виділу. Якщо юридичних осіб, що утворилися внаслідок виділу, дві або більше, субсидіарну відповідальність вони несуть спільно з юридичною особою, з якої був здійснений виділ, солідарно.

Враховуючи вищевказані норми закону, слід погодитися з позицією Т. Званкович, яка зазначає, що в разі проведення реорганізації солідарна відповідальність на стороні боржника можлива лише при універсальному правонаступництві, оскільки при сингулярному правонаступництві кредитори реорганізованої юридичної особи могли би пред'явити претензії новоутвореній юридичній особі тільки в тому обсязі зобов'язань, що перейшли до неї⁶⁹⁸.

Отже, вважаємо, що при реорганізації універсальне правонаступництво може бути як повним, так і частковим. Повне універсальне правонаступництво означає, що як єдине ціле

⁶⁹⁷ Званкович Т. Правопреемство и защита прав кредиторов при реорганизации ООО и ОДО в форме выделения [Електронний ресурс] / Т. Званкович // Главный Бухгалтер. ГБ. – 2005. – № 35. – Режим доступу. – <http://www.busel.org/texts/cat1eq/id5ewbynt.htm>

⁶⁹⁸ Там само.

передаються всі права і обов'язки окремого суб'єкта права єдиному правонаступнику, тоді як при частковому універсальному правонаступництві правонаступнику передається тільки частина прав і обов'язків, як правило, пов'язаних між собою. Повне універсальне правонаступництво має місце при злитті і приєднанні товариств. Часткове універсальне правонаступництво відбувається при реорганізації у формі поділу і виділу.

Перетворення як одна з правових форм реорганізації також є досить розповсюдженим явищем, що пов'язано головним чином із процесами оренди і приватизації державного майна, які виникли на початку 90-х років, та потребами зміни організаційних форм у процесі ведення бізнесу⁶⁹⁹. Відповідно до ст. 108 ЦК України перетворенням юридичної особи є зміна її організаційно-правової форми. У разі перетворення до нової юридичної особи переходять усе майно, всі права та обов'язки попередньої юридичної особи, що є ознакою універсального правонаступництва.

Проте деякі науковці зазначають, що перетворення юридичної особи в іншу організаційно-правову форму відрізняється від реорганізації за двома ознаками: 1) суб'єктний склад залишається незмінним; 2) відсутнє правонаступництво. При перетворенні не відбувається заміни однієї юридичної особи іншою, а видозмінюється лише організаційно-правова форма⁷⁰⁰. При цьому не відбувається й зміни обсягу майна і зобов'язань юридичної особи, що і відрізняє перетворення від інших правових форм реорганізації⁷⁰¹. Зокрема, В. А. Белов зазначає, що зміна організаційно-правової форми сама по собі не призводить до зміни належного таким юридичним особам майна. Тому перетворення регулюється нормами

---

⁶⁹⁹ Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права [Текст]: дис. на здобуття наук. ступ. доктора юрид. наук: 12.00.03 / І. М. Кучеренко. – Київ. – 2004. – 468 с. – С. 361.

⁷⁰⁰ Коровайко А. В. Реорганизация хозяйственных обществ. Теория, законодательство, практика: Учебное пособие. [Текст] / А. В. Коровайко. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА . М), 2001. – 112с. – С. 84.

⁷⁰¹ Емельянцев В. П. Универсальное правопреемство в гражданском праве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 . – М.: РГБ, 2005. – 210 с. – С. 133.

законодавства про реорганізацію лише з точки зору юридичної техніки (у зв'язку з тим, що це прямо закріплено в законі)⁷⁰².

Інші вчені розглядають перетворення, що зумовлює не тільки зміну організаційно-правової форми, а й виникнення правонаступництва, а саме зміну майнового становища юридичної особи – правонаступника. Д. І. Степанов зазначає, що при реорганізації юридичної особи, яка здійснюється у формі перетворення, найбільше значення має конкретна організаційно-правова форма, у результаті вибору якої відбувається повна зміна внутрішньої структури юридичної особи, а з нею – переродження юридичної особи, усунення одного учасника цивільного обороту і поява нового⁷⁰³. П. П. Черевко на обґрунтування наведеної позиції відзначає, що навряд чи можна вважати одним і тим самим суб'єктом товариство з обмеженою відповідальністю і товариство з додатковою відповідальністю. Тому твердження, що і перетворена юридична особа, і її правонаступник є однією і тією ж юридичною особою, на наш погляд, є помилковим⁷⁰⁴.

Для того, щоб погодитися з тією чи іншою думкою про те, як відрізняється перетворення від інших форм реорганізації та чи виникає правонаступництво при здійсненні перетворення господарського товариства з однієї організаційно-правової форми в іншу, необхідно виділити деякі особливості перетворення, що притаманні йому як правовій формі реорганізації. Для прикладу, в акціонерних товариствах порядок проведення перетворення товариства регулюється Законом України «Про акціонерні товариства», відповідно до якого перетворенням акціонерного товариства визнається зміна його організаційно-правової форми з припиненням та передачею всіх його прав і обов'язків підприємницькому товариству – правонаступнику згідно з передавальним актом (ч. 1 ст. 87 Закону). Як бачимо з наведеного положення, акціонерні товариства можуть

---

⁷⁰² Белов В. А. Корпоративное право: Актуальные проблемы теории и практики [Текст] / В. А. Белов; под общ. ред. В. А. Белова. – М.: Издательство Юрайт, 2009. – 678 с. – С. 501.

⁷⁰³ Степанов Д. И. Формы реорганизации коммерческих организаций: вопросы законодательной реформы [Электронный ресурс] / Д. И. Степанов // Хозяйство и право. – М., 2001. – № № 3, 4. – Режим доступа: <http://www.lin.ru/document.htm?id=1249703346338427698>

⁷⁰⁴ Черевко П. П. Створення юридичних осіб приватного права [Текст]: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00. 03 / П. П. Черевко. – Київ, 2008. – 225 с. – С. 154.

перетворюватися на товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні і командитні товариства, а також виробничі кооперативи.

Отже, при здійсненні перетворення насамперед вирішується питання, яку організаційно-правову форму обрати? На практиці найчастіше акціонерні товариства перетворюються на товариства з обмеженою відповідальністю. Це зумовлено тим, що товариство з обмеженою відповідальністю так само, як і акціонерне товариство, самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном, а учасники товариства з обмеженою відповідальністю, як і акціонери, несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства у межах вартості своїх вкладів. Інша ситуація має місце, коли говорити про перетворення акціонерного товариства на повне або командитне товариство. Тут слід звернути увагу на наступне:

1) перетворення акціонерного товариства на повне товариство чи командитне товариство тягне за собою зміну обсягу і характеру відповідальності всіх (у повному товаристві) чи частини (у командитному товаристві) учасників. У таких товариствах учасники повних товариств і повні учасники командитних товариств солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за зобов'язаннями товариства усім майном, що їм належить (ч. 1 ст. 119 і ч. 1 ст. 133 ЦК України);

2) при перетворенні акціонерного товариства в командитне товариство має бути визначено, які акціонери внаслідок такого перетворення набувають статусу повного учасника, а які з них – статусу вкладника. Така особливість має важливе значення, оскільки повні учасники командитного товариства мають право на ведення справ товариства і несуть повну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном. Щодо вкладників, то вони несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів та не беруть участь в діяльності товариства (ч. 1 ст. 133 ЦК України);

3) при перетворенні слід звернути увагу на те, що учасниками повних товариств і повними учасниками командитних товариств

можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва (ч. 7 ст. 80 ГК України)⁷⁰⁵.

Таким чином, при реорганізації акціонерного товариства шляхом перетворення в повне товариство чи командитне товариство слід враховувати вищенаведені особливості, оскільки для таких товариств важливе значення має не тільки внесення майнових вкладів, а й особиста участь в управлінні справами товариства, тобто така участь носить особистий довірчий характер. Перетворення тягне за собою не тільки зміну правового статусу господарського товариства, а й зміну обсягу прав і обов'язків учасників товариства, що впливає на характер відносин учасників між собою, а також може стосуватися прав та інтересів третіх осіб⁷⁰⁶.

Так, зміна організаційно-правової форми господарського товариства спричиняє значні правові наслідки як для третіх осіб (наприклад, у разі перетворення повного товариства в товариство з обмеженою відповідальністю), так і для засновників (учасників) товариства (оскільки в разі перетворення може, по-перше, змінюватися обсяг їхньої відповідальності перед третіми особами, по-друге, може змінюватися їх кількісний склад)⁷⁰⁷. Тому при перетворенні змінюється насамперед саме внутрішній устрій господарського товариства: статутний капітал, його розмір, форма участі, часто склад учасників⁷⁰⁸, що й відрізняє одне товариство від іншого.

О. Р. Кібенко з цього приводу зазначає, що корпоративне право зарубіжних країн досить детально регулює різні види реорганізації, особливо щодо акціонерних товариств. За загальним правилом

---

⁷⁰⁵ Бюлетень законодавства і юридичної практики України [Текст] // Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства». – 2009. – № 9 – 312 с. – С. 263 – 264.

⁷⁰⁶ Коровайко А. В. Реорганизация хозяйственных обществ. Теория, законодательство, практика: Учебное пособие. [Текст] / А. В. Коровайко. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА . М), 2001. – 112с. – С. 84.

⁷⁰⁷ Юркевич Ю. Проблеми правового регулювання перетворення юридичних осіб [Текст] / Ю. Юркевич // Вісник Львівського університету. Вип. 48. – Львів, 2009. – С. 166 – 176. – С. 166.

⁷⁰⁸ Козлов С. Ю. Создание, реорганизация и ликвидация предприятий [Текст]: правовое регулирование. Бухгалтерский учет при реорганизации и ликвидации предприятий / С. Ю. Козлов, Ю. Ю. Козлов, В. И. Валетов. – М.: Современная экономика и право, 1999. – 139 с. – С. 75.

господарське товариство, що перетворюється, і знову створена юридична особа повинні бути близькі за організаційно-правовою формою: наприклад, вони обов'язково повинні відноситися до категорії комерційних юридичних осіб, юридичних осіб з колективною формою власності та ін. В інших випадках реорганізація може бути скрутною або неможливою з об'єктивних причин або в силу відсутності необхідних правових процедур⁷⁰⁹.

У результаті можна зробити наступні висновки: при реорганізації шляхом перетворення відбувається припинення одного господарського товариства; унаслідок перетворення товариства виникає нова юридична особа – правонаступник іншої організаційно-правової форми; правонаступництво нового господарського товариства у відношенні до реорганізованого товариства оформлюється окремим документом – передавальним актом, що прямо передбачено чинним законодавством.

Отож злиття, приєднання, виділ і поділ передбачають участь у реорганізації як мінімум двох юридичних осіб на стороні правопередників або правонаступників. При перетворенні завжди присутній тільки один правопередник і один правонаступник. У всіх випадках реорганізації виникає універсальне правонаступництво, що зумовлює перехід прав і обов'язків правопередника до інших юридичних осіб – правонаступників, що пов'язано або з об'єднанням майнових комплексів декількох юридичних осіб – правопередників або з поділом одного майнового комплексу на декілька нових, або зміною організаційно-правової форми, що зумовлює зміну правового статусу суб'єкта права. При цьому основними документами, що визначають обсяг і факт передачі майна, є розподільний баланс (при виділі, поділі) і передаточний акт (при злитті, приєднанні і перетворенні). Складення передавального акта / розподільного балансу є обов'язковими, оскільки їх відсутність зумовлює відмову у здійсненні державної реєстрації юридичних осіб, створених у результаті реорганізації⁷¹⁰. Зазначені документи засвідчують наявність універсального правонаступництва при проведенні реорганізації господарського товариства.

---

⁷⁰⁹ Кибенко Е. Р. Корпоративное право: Учебное пособие. [Текст] / Е. Р. Кибенко. – Харьков: Эспада, 1999. – 480 с. – С. 197.

⁷¹⁰ Емельянцев В. П. Универсальное правопреемство в гражданском праве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. – М.: РГБ, 2005. – 210 с. – С. 123 – 124.

Разом з тим, у практиці правозастосування виникають неоднозначні дискусії щодо визначення моменту правонаступництва в процедурі реорганізації. З цього приводу О. М. Зубатенко зазначає, що передавальний акт і розподільний баланс є документами, що визначають обсяг прав і обов'язків, що переходять у порядку правонаступництва, тому моментом переходу прав і обов'язків до юридичних осіб – правонаступників у результаті реорганізації вважається дата підписання передавального акта або роздільного балансу, якщо іншого не визначено законом або рішенням про реорганізацію⁷¹¹. Втім погодитися з такою думкою складно, оскільки господарське товариство до моменту державної реєстрації ще не виникло і вважається створеним з моменту реєстрації, умовою якої є пред'явлення передавального акта або розподільного балансу. Якщо вважати, що перехід прав і обов'язків відбувається в момент підписання передавального акта або розподільного балансу, то виникає питання, до кого такі права і обов'язки переходять та хто може ними розпоряджатися до моменту виникнення товариства – правонаступника. У такому випадку виникає проміжок часу, впродовж якого об'єкти правонаступництва залишаються безсуб'єктними, тобто такими, що не належать жодному суб'єкту права, оскільки нового суб'єкта ще не існує.

Норми, закріплені в законодавстві, хоч і не визначають момент правонаступництва, але й не дають підстав для висновку, що правонаступництво виникає в момент підписання передавального акта чи розподільного балансу. Відповідно до ч. 3 ст. 107 ЦК України передавальний акт / розподільчий баланс затверджується учасниками юридичної особи або органом, який прийняв рішення про її припинення. Також згідно з положеннями ЦК України і Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» при здійсненні державної реєстрації юридичної особи державний реєстратор вносить до Єдиного державного реєстру відомості про юридичну особу, створену в порядку реорганізації, за умови подання таких документів, як передавальний акт / розподільний баланс, що містить положення про правонаступництво. У разі неподання цих документів державний

---

⁷¹¹ Зубатенко О. М. Припинення суб'єктів господарювання [Текст]: монографія / О. М. Зубатенко, М.Л. Шелухін; Донецьк. юрид. ін-т Луганського держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, Донецьк. ун-т економіки та права. - Донецьк: ДонУЕП, 2008. – 213 с. – С. 69.

реєстратор має право відмовити в державній реєстрації юридичної особи.

Тому обґрунтовано вважати, що моментом виникнення правонаступництва при реорганізації господарських товариств є момент державної реєстрації новоствореної юридичної особи в результаті реорганізації (при злитті, поділі, виділенні, перетворенні) або момент внесення в єдиний державний реєстр юридичних осіб запису про припинення діяльності юридичної особи та внесення змін до установчих документів юридичної особи, до якої здійснено приєднання (при приєднанні). Оскільки господарське товариство набуває статусу самостійного суб'єкта права з моменту державної реєстрації, то саме з цього моменту воно має право стати власником майна, прав і обов'язків, з чого випливає, що правонаступництво при реорганізації також виникає як одномоментна дія, що відбувається під час реєстрації новоствореної юридичної особи і / або припинення юридичної особи – правонапередника та в результаті проведення якої майно, права і обов'язки юридичної особи – правонапередника переходять до юридичної особи – правонаступника.

З наведеного випливає, що момент правонаступництва і момент закінчення реорганізації збігаються в часі. Тому правонаступництво при реорганізації можна розглядати як мету і як наслідок проведення реорганізації. Але реорганізація – це триваюча процедура, під час якої правонаступництво виникає як одномоментна дія, що вчиняється разом з іншими, визначеними законом, фактичними і юридичними діями. У зв'язку з цим слушною є позиція О. А. Беяневич, яка пропонує доповнити ст. 104 ЦК України загальною нормою про те, що права і обов'язки юридичної особи, що припиняється, переходять до новоствореної юридичної особи з дня її державної реєстрації, якщо інше не передбачено законом⁷¹².

Таким чином, особливістю господарських товариств, створених у результаті реорганізації, є те, що майнові вклади набуваються в порядку правонаступництва, отримуючи права і обов'язки за передавальним актом або розподільним балансом. З вищенаведеного випливає й те, що до товариства – правонаступника переходять як речові, так і зобов'язальні (як активні – права вимоги, так і пасивні –

---

⁷¹² Беяневич О. А. Питання правонаступництва при реорганізації суб'єкта господарювання шляхом злиття / О. А. Беяневич // Міжнародний журнал «Право і суспільство»: за ред. д-ра юрид. наук, проф. Васильєвої В. А. – Випуск 5. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – 186. – С. 13.

борги, обов'язки) права. Проте залишається дискусійним питання: чи відбувається перехід корпоративних прав учасників господарського товариства, що перебуває в процесі реорганізації, до учасників товариства – правонаступника?

А. В. Качалова зазначає, що суб'єктний склад корпоративних правовідносин не може змінитися в результаті правонаступництва, оскільки корпоративні правовідносини є особливим різновидом цивільних правовідносин, що існують поряд з речовими, зобов'язальними та іншими правовідносинами. Але в процесі реорганізації господарського товариства не відбувається правонаступництва корпоративних прав в буквальному сенсі цього слова. Незважаючи на те, що при реорганізації існує прямий зв'язок між набутим корпоративним правом і корпоративними правовідносинами в юридичній особі, що реорганізується, тут має місце первинний спосіб набуття корпоративних прав, оскільки в результаті проведення реорганізації відбувається набуття акцій (часток), що нікому не належали до цього, отже, не засновані на праві попередника і не потребують його волевиявлення⁷¹³. Д. В. Ломакін також зазначає, що значення розміщення цінних паперів як одного з етапів здійснення реорганізації полягає в тому, що внаслідок її проведення виникнення корпоративних прав в акціонерів відбувається первинним способом. Обґрунтовується така позиція тим, що закон не наділяє учасників (акціонерів) правом вирішення питання про участь у розміщенні акцій⁷¹⁴.

Враховуючи теоретичне обґрунтування сутності правонаступництва як юридичного способу переходу суб'єктивних прав і обов'язків під час проведення реорганізації складно погодитися з вищенаведеними позиціями вчених. Як уже неодноразово зазначалося, права й обов'язки нерозривно пов'язані із суб'єктами, у яких вони виникають. Якщо розглядати такі ідеальні категорії, як «суб'єктивні права», безвідносно до суб'єктів, у яких вони виникають, то створюється можливість виникнення проміжку часу, впродовж

---

⁷¹³ Качалова А. В. Осуществление и защита прав участников хозяйственных обществ при реорганизации [Текст]: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. В. Качалова. – Москва. – 2011. – 30 с. – С. 20 – 21.

⁷¹⁴ Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах [Текст] / Д. В. Ломакин. – М.: Статут, 2008. – 350 с. – С. 166.

якого вони будуть вважатися безсуб'єктивними, тобто такими, що не належать нікому, що є неприпустимим з погляду права. Корпоративні права виникають в учасників товариства в обмін на майнові вклади, внесені при створенні товариства чи при прийнятті до товариства нових учасників шляхом збільшення статутного капіталу. Під час реорганізації господарських товариств їх учасники не вибувають з товариства, що вказує на можливість переходу корпоративних прав і є гарантією для учасника залишити за собою такий правовий статус, незалежно від майнових наслідків, що настануть для товариства в результаті проведеної реорганізації.

Оскільки реорганізація є процедурою, що починає свій відлік із моменту прийняття рішення про реорганізацію на загальних зборах товариства і закінчується внесенням до реєстру відомостей про товариство – правонаступника, то постає питання про порядок переходу корпоративних прав, що зумовлює необхідність звернути увагу на процедуру конвертації.

Щодо акціонерних товариств, то в ст. 81 Закону України «акціонерні товариства» зазначається, що наглядова рада кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті, приєднанні, поділі, виділі або перетворенні розробляє умови договору про злиття (приєднання) або плану поділу (виділу, перетворення), серед яких повинні міститися відомості про порядок і коефіцієнти конвертації акцій та інших цінних паперів, а також суми можливих грошових виплат акціонерам, що затверджуються загальними зборами товариства. Крім того, відповідно до п. 14 ч. 3 Положення про провадження депозитарної діяльності, затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 735 від 23. 04. 2013 р. конвертацією вважається обмін емітентом цінних паперів одного випуску на цінні папери іншого випуску згідно з умовами їх випуску.

З вищезазначеного випливає, що при реорганізації акціонерного товариства порядок конвертації акцій визначається в договорі про злиття (приєднання), умови якого затверджуються рішенням загальних зборів учасників товариства. І хоча процедура конвертації акцій передбачає участь у цьому процесі акціонерного товариства, а не його учасників, тим не менш права акціонерів як власників акцій не обмежуються і не припиняються. Слід погодитися з твердженням О. С. Швиденко, який зазначає, що власником акції як до конвертації, так і після неї буде одна й та сама особа. Сутністю конвертації акцій є не

перехід права власності на акції (оскільки ніякого переходу, власне, не відбувається), а зміна акції як об'єкта права власності шляхом зміни кількості і номінальної вартості акцій, належних акціонеру. Враховуючи специфіку акції, таку зміну може провести не власник акції, а тільки саме акціонерне товариство. Тому рішення загальних зборів товариства може бути підставою чи передумовою для виникнення, зміни і припинення прав та обов'язків для самого акціонерного товариства, а не для акціонерів як власників акцій. Відсутність згоди власника на здійснення конвертації акцій має своїм наслідком виникнення обов'язку в акціонерного товариства викупити належні власнику акції⁷¹⁵. О. В. Бакуліна також вказує на те, що акція є емісійним цінним папером, а передача прав, засвідчених акцією, у порядку правонаступництва можлива тільки шляхом перенесення таких прав із зареєстрованих акцій товариства, що реорганізується, на зареєстровані акції його правонаступника(-ів)⁷¹⁶.

Наведені вище міркування знайшли своє відображення і в нормах акціонерного закону. Зокрема, у ч. 3 ст. 80 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначено, що на зборах учасників підприємницького товариства – правонаступника кожний учасник отримує кількість голосів, що надаватимуться йому акціями (частками, паями) підприємницького товариства – правонаступника, власником яких він може стати внаслідок злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення акціонерного товариства. Акції товариства, що припиняється внаслідок злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення конвертуються в акції (частки, паї) товариства – правонаступника. При цьому процедура конвертації акцій регулюється Порядком здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затвердженим рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 520 від 09. 04. 2013 року.

---

⁷¹⁵ Швиденко О. С. Акція як об'єкт права власності [Текст]: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. А. Швиденко. – Київ, 2006. – 235 с. – С. 139 – 143.

⁷¹⁶ Бакуліна Е. В. Совершенствование правового регулирования реорганизации хозяйственных обществ [Текст]: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.03 / Е. В. Бакуліна. – М., 2004. – 26 с. – С. 24.

Загальними засадами здійснення конвертації акцій відповідно до даного Порядку є:

1) акціонерне товариство, що прийняло рішення про злиття, приєднання, поділ, виділ чи перетворення, зобов'язане здійснити викуп простих акцій в акціонерів, які вимагають цього, у порядку, визначеному Законом України «Про акціонерні товариства»;

2) статутний (складений, пайовий) капітал акціонерного (підприємницького) товариства на дату прийняття рішення про злиття, приєднання, поділ, виділ чи перетворення має бути повністю сплачений та розподілений між його акціонерами (учасниками, членами);

3) акції, розміщені акціонерним товариством, що припиняється шляхом злиття, приєднання, поділу або акціонерним товариством, з якого здійснюється виділ, конвертуються в акції акціонерного(их) товариства (товариств) – правонаступника(ів). У разі перетворення акції акціонерного товариства конвертуються в частки (паї) товариства – правонаступника;

4) прості акції можуть бути конвертовані в прості акції та не підлягають конвертації у привілейовані акції, а привілейовані акції можуть бути конвертовані в привілейовані акції цього або іншого класу або прості акції;

5) частки (паї) підприємницького товариства, що припиняється шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення або з якого здійснюється виділ акціонерного товариства, конвертуються в прості акції акціонерного(их) товариства (товариств) – правонаступника (ів).

У Главі VI «Виділ та припинення товариства» проекту Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» № 4666 від 25. 05. 2017 р. також зазначається, що при реорганізації товариства з обмеженою відповідальністю товариства, які беруть участь у припиненні, можуть укласти договір про припинення, який визначатиме «... розмір часток кожного учасника в статутному капіталі кожної юридичної особи – правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства)...» (ст. 55 Закону). Крім того, прописано, що частки учасників у статутному капіталі товариства, що реорганізується, залежно від правової форми (поділ, виділу, злиття, приєднання, перетворення), конвертуються в частки учасників у статутному капіталі товариства- правонаступника зі

збереженням співвідношення між частками учасників у капіталі товариства та кожного товариства- правонаступника (ст. 56 Закону).

З вищезазначених положень проекту Закону випливає, що законодавець, хоч і не визначає дефініції «конвертація», але застосовує зазначене поняття й щодо обміну часток учасників товариства з обмеженою відповідальністю, що реорганізується, на частки в статутному капіталі товариства – правонаступника. Втім, не вдаючись до аналізу підходу про доцільність застосування терміну «конвертація» щодо обміну часток в статутному капіталі товариства – правопопередника на частки у статутному капіталі товариства – правонаступника, що, на нашу думку, є швидше недосконалістю юридичної техніки, оскільки в акціонерному законодавстві термін «конвертація» застосовується виключно до цінних паперів, слід зазначити, що наведені положення є свідченням можливості переходу корпоративних прав учасників у порядку правонаступництва при реорганізації господарських товариств. У зв'язку з цим мета конвертації (обміну) акцій (часток) стає зрозумілою – це оформлення правонаступництва.

Таким чином, корпоративне правонаступництво є критерієм, що відмежовує реорганізацію від інших способів правонаступництва⁷¹⁷. Для прикладу, при придбанні контрольного пакету акцій акціонерного товариства до особи, яка виявила намір їх придбати, переходять корпоративні права в межах діючого товариства. У разі прийняття рішення товариством про відчуження певного майна (майнового комплексу) правонаступництво відбувається тільки щодо прав та обов'язків на таке майно (для прикладу, вчинення значного правочину або правочину, щодо вчинення якого є заінтересованість, тощо). При реорганізації ж виникає правонаступництво як щодо майна, прав та обов'язків, які переходять від товариства – правопопередника до товариства – правонаступника за розподільним балансом (передавальним актом), так і щодо корпоративних прав учасників, які їх набувають внаслідок конвертації акцій (обміну часток) у статутному капіталі товариства, що є гарантією захисту прав учасників / акціонерів товариства, які прийняли рішення про проведення реорганізації.

---

⁷¹⁷ Юдин Д. С. Правопреемство в корпоративных правоотношениях при реорганизации акционерного общества [Текст] / Д. С. Юдин // Российское правосудие. – 2009. – № 9 (41). – С. 30 – 41. – С. 39.

7.2. Порядок та умови правонаступництва при спадкуванні корпоративних прав

Більшість правових відносин, що виникають у суспільстві, носять приватний характер. Набуваючи право власності на майно, особа вступає у відносини, що носять речовий характер; укладаючи певний вид договору, особа бере участь у зобов'язальних відносинах; набуваючи право власності на певні об'єкти цивільних прав після смерті особи, спадкоємець вступає у спадкові відносини. Не є виключенням із загального правила і суспільні відносини, які виникають при створенні і функціонуванні юридичних осіб, що в правовій літературі іменуються корпоративними.

Нині значна кількість наукових досліджень спрямована саме на розкриття питань щодо визначення поняття і правової природи корпоративних відносин, особливостей переходу корпоративних прав при їх відчуженні через такі договірні конструкції, як купівля-продаж, міна, дарування тощо, а також у порядку правонаступництва при реорганізації. Втім, не менш актуальним і практично неврегульованим залишається питання щодо спадкування корпоративних прав.

Враховуючи той пласт досліджень у сфері корпоративного права, що існує на сьогодні, необхідно звернути увагу на те, що спадкове праввідношення, яке виникає з моменту відкриття спадщини і об'єктом якого є корпоративні права, з одного боку не відрізняється від будь-яких інших спадкових відносин і регулюється загальними положеннями чинного законодавства про спадкування, а з іншого боку, у практиці правозастосування виникає потреба в існуванні норм спеціального корпоративного законодавства, що врегульовували би суспільні відносини, які виникають при спадкуванні корпоративних прав.

Відповідно до ст. 1216 ЦК України, спадкуванням є перехід всіх прав і обов'язків від фізичної особи, яка померла (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців). Перехід прав і обов'язків у порядку спадкування характеризується наступними ознаками: 1) підставою переходу є складний фактичний склад, передбачений нормами спадкового права; 2) права і обов'язки, що переходять, утворюють певну єдність, що визначається як спадщина або спадкове майно; 3)

особа, яка набуває права й обов'язки, вважається універсальним правонаступником померлого⁷¹⁸.

Отже, набуття майна в порядку спадкування відбувається внаслідок послідовного накопичення передбаченого законом ряду юридичних фактів – юридичного складу спадкового правонаступництва. Б. Б. Черепакін поділяє такі юридичні факти на три групи:

1) Юридичні факти, які є підставами виникнення права спадкування, що існують на момент відкриття спадщини. Саме до цього моменту такі факти повинні існувати для того, щоб можна було вважати ту чи іншу особу спадкоємцем померлого, яку можна закликати до спадкування після смерті спадкодавця. Перша група юридичних фактів поділяється на дві самостійні підгрупи: юридичні факти спадкування за законом і юридичні факти спадкування за заповітом.

2) Юридичний факт – відкриття спадщини, що виникає з моменту смерті спадкодавця або оголошення його в судовому порядку померлим. Відкриття спадщини є першим юридичним складом спадкового правонаступництва, що є умовою виникнення права спадкоємців на прийняття спадщини.

3) Завершальним юридичним фактом юридичного складу виникнення права спадкоємця на спадщину є прийняття спадщини⁷¹⁹.

Наявність цих юридичних фактів у сукупності призводить до виникнення в спадкоємця права на спадщину, що на момент смерті належала спадкодавцю. Зокрема, С. В. Строк зазначає, що спадщиною є майно, що втратило свого правовласника і одним актом спадкоємства отримує замість колишнього нового правовласника (нових правовласників)⁷²⁰. Водночас, відповідно до нормативних положень про спадкування, до правонаступника, тобто спадкоємця, який виявив волю і прийняв спадщину, переходить не майно, що належало спадкодавцю, а права і обов'язки, що існували у спадкодавця на майно

⁷¹⁸ Антимонов Б. С., Граве К. А. Советское наследственное право [Текст] / Б. С. Антимонов, К. А. Граве. – М.: Юр.лит., 1955. – 264 с. – С. 46.

⁷¹⁹ Черепакін Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву [Текст] / Б. Б. Черепакін. – М.: Изд-во юрид. л-ри, 1962. – 163 с. – С. 121, 123, 125.

⁷²⁰ Строк С. В. Правопреемство в порядке наследования [Текст]: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юридич. наук: 12.00.03 / С. В. Строк. – Москва, 2005. – 26 с. – С. 12.

до моменту його смерті. На нашу думку, законодавець виходить з того, що саме перехід прав і обов'язків, а не майна, відображає сутність принципу універсального правонаступництва, відповідно до якого до спадкоємця переходять права і обов'язки, що належали спадкодавцю як неподільний об'єкт, як єдине ціле.

Так, якщо звернутися до порядку спадкування у країнах англосаксонської правової системи, то необхідно відзначити, що в таких державах принцип універсального правонаступництва є невідомим. Зокрема, даючи коротку характеристику порядку спадкування в Англії і США, С. І. Шимон зазначає, що в країнах англо-американської правової сім'ї всі спадкоємці як за законом, так і за заповітом не розглядаються універсальними правонаступниками, вони успадковують тільки звільнене від боргів майно спадкодавця. Відповідно встановлюється особливий порядок прийняття спадщини та реалізації спадкоємцями їхніх спадкових прав⁷²¹. Таким чином, у порядку спадкування переходить майно, що залишилося після погашення боргів перед кредиторами спадкодавця за рахунок саме цього спадкового майна.

Особливістю ж спадкування в порядку універсального правонаступництва є те, що спадкоємці, які прийняли спадщину, зобов'язані погасити борг перед третіми особами тільки після закінчення строку для прийняття спадщини і в межах вартості переданого майна. Це означає, що спадкоємець може погасити зобов'язання або за власні кошти в межах вартості спадкового майна, що перейшло в порядку спадкування, або за рахунок успадкованого майна. У цивільному праві універсальність спадкового правонаступництва характеризується наступними ознаками: спадкоємець набуває спадщину як єдине ціле; спадкоємець набуває спадщину завжди безпосередньо; спадкоємець набуває всі перехідні до нього у спадок права й обов'язки відразу й одночасно⁷²².

Разом з тим, спадкування за принципом універсального правонаступництва призводить до виникнення як теоретично, так і практично важливого питання про визначення сукупності прав і обов'язків, що переходять у порядку спадкування, адже момент

---

⁷²¹ Шимон С. І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн [Електронний ресурс]: Навч. посіб. (Курс лекцій). — К.: КНЕУ, 2004. — Режим доступу: <http://chitalka.net.ua/textbooks/21/8774.html>.

⁷²² Антимонов Б. С., Граве К. А. Советское наследственное право [Текст] / Б. С. Антимонов, К. А. Граве. — М.: Юр.лит., 1955. — 264 с. — С. 51, 53 — 54.

відкриття спадщини і момент прийняття спадщини розірвані у часі, що чітко визначено законодавством. Тобто фактично виникає період у часі, коли спадщина залишається безсуб'єктною і не належить нікому. Таке припущення обумовлено тим, що після смерті спадкодавця його правоздатність припиняється, а значить припиняються права й обов'язки спадкодавця на майно. Адже спадкоємці мають право прийняти спадщину у строк після шести місяців, що починається з моменту відкриття спадщини (ч. 1 ст. 1270 ЦК України), і розпорядитися нею тільки після спливу вказаного строку. Таким чином, саме впродовж шестимісячного строку права й обов'язки на спадкове майно залишаються безсуб'єктивними.

У юридичній літературі щодо правової долі спадкового майна в період часу від моменту відкриття спадщини до її прийняття (так звана «лежача» спадщина) сформовано три теорії. Одні вчені вважають, що така спадщина є продовженням особистості спадкодавця. Інші розглядають у такій правовій ситуації особистість майбутнього спадкоємця. І треті вчені прирівнювали таку спадщину до юридичної особи. Із цих теорій, на думку Б. Б. Черепакіна, заслуговує на увагу теорія про майбутнього спадкоємця, оскільки в нього виникне право на спадкове майно, він буде наділений відповідними обов'язками сплатити борги спадкодавця. У такому разі не потрібно говорити про продовження особистості спадкодавця, правосуб'єктність якого вже припинилася. Немає тут і відокремленого суб'єкта права – юридичної особи⁷²³.

З урахуванням вищевказаного слід погодитися все-таки з думкою вченого, адже прийняття спадщини є правовим способом закріплення за особою правового статусу спадкоємця, що набув спадщину. Оскільки часом відкриття спадщини є день смерті спадкодавця, коли правосуб'єктність останнього вважається припиненою, обґрунтованим видається продовження правоздатності спадкоємця щодо спадкової маси з моменту відкриття спадщини та можливості реалізації прав і обов'язків з моменту її прийняття (після закінчення строку визначеного законом для прийняття спадщини). Тому за загальним правилом склад і вартість спадкової маси повинна визначатися на день відкриття спадщини, що є цілком логічним правовим явищем.

---

⁷²³ Черепакін Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву [Текст] / Б. Б. Черепакін. – М.: Изд-во юрид. л-ри, 1962. – 163 с. – С. 136 – 137.

В той же час, спадкоємець, який спадкує за законом чи за заповітом, має право прийняти спадщину або не прийняти її. Так, спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини. Якщо ж особа проживала зі спадкодавцем впродовж життя чи певного періоду і на час відкриття спадщини продовжувала спільно проживати, то така особа буде вважатися спадкоємцем, якщо вона не подасть до нотаріальної контори заяву про відмову від прийняття спадщини впродовж строку, визначеного законодавством. Відповідно для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Після прийняття спадщини спадкоємець має право отримати свідоцтво про право на спадщину, у якому визначається право власності спадкоємця на частку в спадковому майні⁷²⁴.

Проте загальний порядок набуття права власності на спадщину може бути деталізований і доповнений додатковими умовами спеціальних нормативних актів, що залежить від специфіки об'єкта спадкування. Як правило, спадкування здійснюється тільки щодо майнових прав спадкодавця, а відносно немайнових прав спадкодавця можна говорити про правонаступництво як більш широке поняття⁷²⁵. Тому виокремлення такого об'єкта, як корпоративні права, потребує здійснення наукового аналізу щодо процесу їх спадкування з усіма правовими наслідками, що впливають.

Необхідність наукового дослідження порядку спадкування корпоративних прав пов'язана насамперед з відсутністю легального визначення поняття «корпоративні права» у ЦК України. Законодавець у нормах кодифікованого акта закріпив такі терміни, як акція, частка в статутному (складеному) капіталі господарського товариства, що можуть відчужуватися і переходити в порядку універсального правонаступництва (при реорганізації і при спадкуванні) (ст. ст. 116,

---

⁷²⁴ Сіщук Л. В. Спадкування корпоративних прав учасника господарського товариства / Л. В. Сіщук // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Науковий фаховий журнал. Серія «Право». Випуск 23. Частина 2. Том 1. – м. Ужгород, 2014. – Випуск 23. – С. 173.

⁷²⁵ Рабовська С. Я. Спадкування прав засновника (учасника) корпоративного підприємства [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. Я. Рабовська. – Київ, 2007. – 21 с. – С. 8.

127, 137, 147, 166 ЦК України), та право участі як особисте немайнове право, яке не може окремо передаватися іншій особі (ст. 100 ЦК України). Разом із тим, з нормативного закріплення поняття «корпоративні права», що міститься в ч. 1 ст. 167 ГК України, можна дійти висновку, що корпоративні права є сукупністю немайнових (право участі, право на інформацію) та майнових прав (право отримання дивідендів, право на отримання активів при ліквідації товариства), що визначаються часткою (акцією) в статутному капіталі товариства, або, як зазначається у ГК України, господарській організації. У зв'язку з цим доцільно розглянути особливості спадкування корпоративних прав учасників окремих юридичних осіб із корпоративним устроєм.

Організаційно-правова форма акціонерних товариств надає гарантії набуття корпоративних прав спадкоємцями (правонаступниками). В акціонерних товариствах спадкоємці акціонерів – фізичних осіб і правонаступники акціонерів – юридичних осіб вступають у права спадкоємства (правонаступництва) без будь-яких обмежень. Зокрема, у п. 8 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначається, що корпоративні права – це сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, що впливають з права власності на акції. З наведеного можна зробити висновок, що набуваючи у власність акцію, до особи одночасно переходять і права, що нею закріплені.

Водночас акціонерний закон не містить спеціальних норм, що врегульовували би порядок набуття акцій у порядку спадкування, що є підставою для регулювання таких відносин нормативними положеннями про спадкування, що передбачені книгою шостою ЦК України. Законом не вимагається й отримання згоди інших акціонерів на вступ до акціонерного товариства при спадкуванні корпоративних прав. Переважне право на придбання акцій приватного акціонерного товариства, якщо таке право прямо передбачено статутом товариства, також не поширюється на випадки переходу права власності на цінні папери цього товариства в результаті їх спадкування чи правонаступництва, що визначено ч. 7 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства». У разі виникнення спору між спадкоємцями і акціонерним товариством про набуття акцій та корпоративних прав, що з них впливають, спір вирішується на користь спадкоємця, який належним чином прийняв спадщину. Відповідно до п. 9 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про спадкування» № 7

від 30. 05. 2008 року в акціонерних товариствах до спадкоємців переходить право власності спадкодавців на акції.

Разом з тим, слід звернути увагу на те, що акція є цінним папером. У ч. 2 ст. 4 Закону України «Про депозитарну систему України» зазначається, що набуття і припинення прав на цінні папери і прав за цінними паперами здійснюються шляхом фіксації відповідного факту в системі депозитарного обліку, що дає змогу ідентифікувати емісійні цінні папери та права, що з них випливають, і зазначених у цій системі осіб як власників цінних паперів. Крім того, у ч. 2 ст. 6 даного Закону зазначено, що внесення змін до системи депозитарного обліку щодо цінних паперів конкретного власника здійснюється виключно депозитарними установами в разі спадкуванн, правонаступництва чи в інших установлених Комісією випадках. Тобто для набуття права власності на цінний папір та прав з цінного папера особа має звернутися до депозитарної установи для внесення відомостей про спадкоємця як власника цінних паперів, що перейшли у спадок, у даному випадку акцій.

Таким чином, з одного боку, за загальним правилом у ч. 5 ст. 1268 ЦК України зазначено, що незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини, а з іншого боку – спеціальне законодавство, що регулює обіг цінних паперів, містить норму про набуття права власності на акції та прав з них з моменту внесення відомостей до системи депозитарного обліку. Щодо вирішення даної проблематики І. В. Спасибо-Фатєєва відзначила, що право власності на акції переходить тільки з моменту здійснення відповідного про це запису. Інші юридичні факти, які є підставами для цього (смерть акціонера, закінчення шестимісячного строку, видача свідоцтва про право на спадщину) є правопідготовчими юридичними фактами юридичного складу»⁷²⁶.

Не погоджуючись із запропонованим підходом, О. С. Швиденко вказує на існування розриву в часі між моментом відкриття спадщини і моментом виникнення права на неї у спадкоємців, оскільки власник акцій вже помер, а в спадкоємців право власності виникає після спливу шестимісячного строку і після того, як акції будуть зараховані на їх рахунок. Як приклад, автор наводить випадок, коли впродовж

---

⁷²⁶ Спасибо-Фатєєва І. В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения [Текст] / И. В. Спасибо-Фатєєва. – Х., Право, 1998. – 256 с. – С. 225.

визначеного законом для спадкування строку спадкоємець помирає. У такому разі, якщо право власності на акції у спадкоємця не виникло, то й спадкувати після нього немає чого. На думку вченого, правильним є застосування правила про належність спадкоємцям спадщини з дня її відкриття, як це визначено ЦК України⁷²⁷. Таку ж позицію поділяє й В. М. Кравчук, але зазначає, що невирішеним залишається питання, як саме спадкоємці повинні доводити свій статус до одержання свідоцтва про право на спадщину. У межах правового регулювання, на його думку, найбільш прийнятним був би заповіт учасника з призначенням виконавця заповіту, який зобов'язаний управляти спадщиною⁷²⁸. Однак така пропозиція не вирішує питання, коли акції спадкуються на підставі закону, що, незважаючи на існування презумпції заповіту, частіше застосовується на практиці.

На підставі аналізу правових норм корпоративного й нотаріального законодавства встановлено, що ні в ЦК України, ні в спеціальних законах і підзаконних нормативно-правових актах не прописується чіткий порядок переходу права на акції і корпоративних прав, що з них випливають, у порядку спадкування. У ст. 1296 ЦК України зазначено, що спадкоємець, який прийняв спадщину, може одержати свідоцтво про право на спадщину. Відсутність свідоцтва про право на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадщину. Дані положення передбачають право, а не обов'язок спадкоємця звертатися до нотаріуса про отримання свідоцтва про право на спадщину, адже таке свідоцтво не є підставою для переходу спадкового майна⁷²⁹. Обов'язок спадкоємця звернутися за свідоцтвом про право на спадщину передбачено лише у випадку, якщо в складі спадщини є нерухоме майно (ст. 1297 ЦК України).

Отже, з вищенаведеного випливає, що після спливу строку для прийняття спадщини спадкоємець може не звертатися до нотаріуса про отримання свідоцтва про право на спадщину, а звернутися

---

⁷²⁷ Швиденко О. С. Акція як об'єкт права власності [Текст]: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. А. Швиденко. – Київ, 2006. – 235 с. – С. 147 – 155.

⁷²⁸ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах [Текст]: Монографія. / В. М. Кравчук. – Львів: Край, 2009. – 464 с. – С. 357.

⁷²⁹ Емельянцеv В. П. Универсальное правопреемство в гражданском праве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – М.: РГБ, 2005. – 210 с. – С. 104.

безпосередньо до депозитарної установи про внесення відомостей про нього, як нового власника акцій, набутих у порядку спадкування. У ст. 8 Закону України «Про депозитарну систему України» зазначено, що документальним підтвердженням наявності на певний момент часу права на цінні папери та прав за цінними паперами депонента є виписка з рахунка в цінних паперах депонента, яка видається депозитарною установою на вимогу депонента або в інших випадках, установлених законодавством та договором про обслуговування рахунка в цінних паперах. Із закріпленого положення можна зробити висновок, що спадкоємець, маючи виписку з рахунку в цінних паперах, що містить відомості про кількість акцій спадкодавця, може звернутися до депозитарної установи для вчинення передбачених законом дій.

Однак знову ж таки постає питання, як визначити сукупну кількість акцій, що переходять у порядку спадкування. Як зазначає Г. Здоронок, наявність на руках виписки з рахунку не завжди свідчить про те, що зазначена в ній кількість акцій належить зазначеній у ній особі на момент пред'явлення такої виписки, а може підтверджувати право власності на дані акції станом на дату, на яку була видана така виписка. При спадкуванні доцільно було би вимагати виписку з рахунку в цінних паперах станом на день смерті спадкодавця⁷³⁰. Вважаємо, що таку пропозицію було би слушно закріпити в чинному законодавстві. Адже в Законі України «Про нотаріат» хоч і не міститься положень, що розкривали би порядок спадкування цінних паперів, і зокрема акцій, але в ст. 46 Закону вказується, що нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, має право витребувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії. Крім того, у ст. 46 – 1 Закону зазначено, що нотаріус під час вчинення нотаріальних дій обов'язково використовує відомості єдиних та державних реєстрів шляхом безпосереднього доступу до них.

Водночас, якщо повернутися до законодавства про депозитарну діяльність, слід зазначити, що окремими нормативними положеннями часткового врегульовано порядок внесення депозитарною установою змін до системи депозитарного обліку щодо власника цінних паперів, набутих у порядку спадкування. Згідно з п. 10 ч. 1 ст. 25 Закону

---

⁷³⁰ Здоронок Г. Актуальні питання діяльності акціонерних товариств [Текст] / Г. Здоронок. – К.: Юридическая практика, 2007. – 480 с. – С. 272.

України «Про депозитарну систему України» відзначено, що інформація, яка міститься в системі депозитарного обліку, надається депозитарними установами на письмову вимогу нотаріальних контор (нотаріусів) – щодо відомостей про рахунки у цінних паперах померлих власників. У п. 10 Розділу III Положення про провадження депозитарної діяльності, затвердженого Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку № 735 від 23. 04. 2013 року (далі – Положення) зазначено, що депозитарні операції, і зокрема видача виписки з рахунку в цінних паперах, виконуються депозитарною установою не пізніше трьох робочих днів із дати прийняття розпорядження та/або документів, що є підставою для здійснення цих операцій. З наведеного випливає, що нотаріус може зробити запит до депозитарної установи щодо отримання інформації про стан рахунку в цінних паперах власника – спадкодавця станом на день смерті останнього. При цьому виписка про стан рахунку в цінних паперах є документальним підтвердженням наявності на певний момент часу, вказаний у виписці, прав на цінні папери та прав за цінними паперами депонента і не є цінним папером.

Крім того, у Главі II вищезазначеного Положення визначено умови та порядок внесення змін до системи депозитарного обліку при обслуговуванні операцій щодо цінних паперів. Відповідно передбачається, що при спадкуванні цінних паперів, і зокрема акцій, депозитарна установа здійснює облікові операції щодо блокування / розблокування таких цінних паперів і прав за цінними паперами внаслідок виконання безумовної операції щодо цінних паперів відповідно до вимог законодавства, що полягає у списанні, зарахуванні або переказі цінних паперів і прав на цінні папери на рахунок в цінних паперах клієнта. Такі дії депозитарна установа проводить на підставі відповідних оригіналів документів або їх копій, які підтверджують наявність підстав для проведення депозитарних операцій. При цьому зазначається, що при спадкуванні цінних паперів безумовні операції здійснюються депозитарною установою на підставі поданого оригіналу або копії свідоцтва про право на спадщину.

Також зазначено, що безумовні операції щодо цінних паперів, які отримані в спадщину, здійснюються депозитарними установами за рахунками в цінних паперах померлих власників (співвласників) після встановлення відповідно до законодавства і внутрішніх документів депозитарної установи особи (осіб) спадкоємця(ів), який (які) повинен(ні) мати рахунок у цінних паперах в обраній ним(и)

депозитарній установі, та надання ним(и) таких документів, що підтверджують наявність підстав для їх проведення, а саме: - копії свідоцтва про право на спадщину, засвідченої нотаріально; - документів щодо встановлення особи спадкоємця відповідно до законодавства і внутрішніх документів депозитарної установи; - інформації щодо реквізитів рахунку(ів) у цінних паперах спадкоємця(ів) в іншій депозитарній установі, на який (які) необхідно перевести права на цінні папери, що спадкуються (п. 14 Глави 2 Положення). Право власності на цінні папери бездокументарної форми існування переходить до депонента – нового власника з моменту зарахування прав на ці цінні папери на його рахунок у цінних паперах у депозитарній установі. Не допускається зарахування прав на цінні папери на рахунок у цінних паперах депонента – нового власника без проведення їх списання (або переказу) з рахунку в цінних паперах депонента – попереднього власника в депозитарній установі.

Отже, з одного боку, законодавством про депозитарну діяльність закріплено положення, що визначають право нотаріуса звернутися із запитом до депозитарної установи про отримання інформації про цінні папери власника акцій – спадкодавця для видачі свідоцтва про право на спадщину, а з іншого боку, визначено умови внесення змін до системи депозитарного обліку цінних паперів про їх нового власника – спадкоємця. Втім, слід зазначити, що на рівні цивільного і нотаріального законодавства не передбачено ні обов'язку нотаріуса вчиняти нотаріальні дії, пов'язані із витребуванням інформації про цінні папери, якщо такі об'єкти входять до складу спадщини, ні обов'язку спадкоємця звертатися до нотаріуса для видачі свідоцтва про право на спадкове майно – цінні папери. Зокрема, у Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України № 296/5 від 22. 02. 2012 року хоч і розкрито порядок видачі свідоцтва про право на спадщину в разі спадкування за законом і за заповітом, втім не міститься положень про особливості видачі свідоцтва про право на спадщину, до складу якої входять цінні папери, і зокрема акції.

Проаналізувавши передбачені законом повноваження нотаріуса при вчиненні нотаріальних дій, приходимо до висновку, що доцільно внести зміни до ст. 1297 ЦК України, у якій закріпити обов'язок спадкоємця, у складі спадщини якого є цінні папери, і зокрема акції, після закінчення строку для прийняття спадщини звертатися до нотаріуса про отримання свідоцтва про право на спадщину. При цьому

відомості про кількість цінних паперів, що перейшли у спадок, мають вноситися до свідоцтва про право на спадщину на підставі виписки з цінних паперів, що повинна бути видана на запит нотаріуса у встановленому законом порядку станом на день відкриття спадщини. Також закріпити не право, а обов'язок нотаріуса робити запит до депозитарної установи про отримання виписки про стан рахунку в цінних паперах їх власника – спадкодавця *на момент його смерті* (прим. автора). Внесення ж змін до системи депозитарного обліку слід розглядати як факт набуття можливості реалізації корпоративних прав, що впливають з акції, як цінного папера, а не моментом їх набуття у власність. Наведені зміни, пов'язані зі спадкуванням акцій і корпоративних прав за ними, доцільно внести й до законодавства, що регулює депозитарну діяльність.

У командитному товаристві порядок спадкування корпоративних прав залежить від правового статусу учасника такого товариства. Зокрема, порядок спадкування корпоративних прав вкладника має подібні ознаки з порядком спадкування акцій у акціонерному товаристві в тому розумінні, що діючими законами не передбачено обмежень щодо обігу їх часток у цивільному обороті, і зокрема при спадкуванні. Адже нормативні положення не містять заборони на набуття частки вкладника в порядку спадкування і не визначають необхідності вчинення додаткових дій ні спадкоємцями для набуття статусу вкладника, ні учасниками товариства.

Якщо виходити із загальних норм, що регулюють діяльність командитних товариств і визначають правовий статус їх учасників, і зокрема вкладників, то, враховуючи нормативні вимоги до змісту установчих документів, у засновницькому договорі командитного товариства обов'язково має міститися інформація тільки про сукупний розмір вкладів вкладників, що передбачено у ч. 2 ст. 134 ЦК України і ст. 76 Закону України «Про господарські товариства». Щодо правового статусу вкладника, то особливість полягає в тому, що вкладник зобов'язаний зробити тільки вклад до складеного капіталу, що посвідчується свідоцтвом про участь у товаристві, і нести відповідальність перед товариством в межах цих вкладів, але за загальним правилом не бере участі в управлінні справами товариства.

У зв'язку з цим з урахуванням положень про порядок прийняття спадщини спадкоємцями можна зробити висновок, що особа, яка прийняла у спадок частку в статутному капіталі, що належала вкладнику командитного товариства, набуває правового статусу

вкладника з моменту прийняття спадщини, тобто після закінчення шестимісячного строку з моменту відкриття спадщини. Звернення до товариства для отримання свідоцтва про участь у командитному товаристві, відповідно, доцільно розглядати як правопідтверджуючий факт, що не впливає на визначення моменту набуття правового статусу вкладника, але посвідчує участь у командитному товаристві. Адже, як зазначає А. В. Зеліско, у командитних товариствах свідоцтво виконує функцію навантаження підтверджуючих участь у юридичній особі документів⁷³¹.

Щодо повних учасників командитного товариства, то в ч. 1 ст. 135 ЦК України міститься положення, відповідно до якого правовий статус повних учасників командитного товариства та їх відповідальність за зобов'язаннями товариства встановлюються положеннями цього Кодексу про учасників повного товариства. З огляду на зазначене як для командитного, так і для повного товариства характерним є те, що управління діяльністю товариства здійснюється за спільною згодою всіх повних учасників, де кожен учасник має один голос. Такі особливості вказують насамперед на спільну участь всіх повних учасників в управлінні, у зв'язку з чим має значення особа кожного учасника, яка бере участь в управлінні товариством з притаманними тільки їй діловими якостями.

У разі смерті повного учасника або оголошення його померлим товариство приймає рішення про визнання учасника таким, що вибув із його складу за умови відсутності спадкоємців. При цьому учасники, що залишилися в складі товариства, можуть прийняти рішення або про продовження діяльності товариства, або про припинення його діяльності, якщо такі положення передбачені в засновницькому договорі чи про таке рішення дійшли згоди учасники товариства, що залишилися.

Якщо ж після смерті повного учасника є спадкоємці, які виявили волю успадкувати частку в складеному капіталі товариства, то корпоративне законодавство, а саме ст. 69 Закону України «Про господарські товариства» передбачає, що такі суб'єкти мають переважне право вступу до товариства за згодою решти учасників. Разом з тим, необхідно враховувати ще й той факт, що учасниками

---

⁷³¹ Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: монографія / А. В. Зеліско. – Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. – 445 с. – С. 225.

повного товариства, повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як суб'єкти підприємництва (ч. 7 ст. 80 ГК України). Тому, крім таких юридичних фактів, як закликання до спадкування, відкриття і прийняття спадщини, для набуття спадкоємцями правового статусу учасника повного товариства або повного учасника командитного товариства законодавством визначено дві умови: 1) згода учасників товариства; 2) набуття статусу суб'єкта підприємницької діяльності. Якщо ж спадкоємець відмовився від вступу до повного товариства або в разі відмови товариства у прийнятті спадкоємця йому виплачують вартість частки, що належить спадкоємцю, розмір якої визначається на день смерті учасника. У такому разі розмір майна товариства, що вказаний у засновницькому договорі, зменшується на розмір частки в складеному капіталі товариства, що перейшла у спадок.

Отже, спадкоємці, які спадкують частку в статутному капіталі, що належала спадкодавцеві – учасникові повного товариства або повному учасникові командитного товариства, мають право набути корпоративні права за такою часткою тільки за згоди інших повних учасників товариства шляхом вступу до товариства за умови набуття статусу суб'єкта підприємницької діяльності, а спадкоємці, які спадкують частку в складеному капіталі, що належала спадкодавцеві – вкладникові командитного товариства, спадкують на загальних підставах.

Інша ситуація має місце в товариствах з обмеженою відповідальністю і товариствах з додатковою відповідальністю. Законодавством передбачено два можливі варіанти спадкування корпоративних прав учасника таких товариств, а саме: 1) набуття корпоративних прав з моменту прийняття спадщини; 2) набуття корпоративних прав шляхом вступу до товариства у порядку, передбаченому законом.

Відповідно до ч. 5 ст. 147 ЦК України частка в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи – учасника товариства, якщо статутом товариства не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших учасників товариства. Наведена норма носить диспозитивний характер і вказує, що обмеження права на спадкування частки в статутному капіталі може передбачатися в установчому документі товариства, що вирішується в кожному конкретному випадку шляхом прийняття рішення

учасниками на загальних зборах і внесення відповідних змін і доповнень до положень статуту товариства з обмеженою відповідальністю. Якщо статутом товариства такої вимоги не передбачено, то особа успадковує частку в статутному капіталі на загальних підставах.

Проте відсутність у цивільному законодавстві поняття «частка у статутному капіталі» та виокремлення в нормах ЦК України окремо права на частку в статутному капіталі і права участі в товаристві зумовлює певні зауваження щодо вищенаведеного положення, що передбачено у ЦК України. Як уже зазначалося, спадкуванням вважається перехід всіх прав і обов'язків від фізичної особи, яка померла (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців). Водночас, як зазначає О. П. Печений, крізь призму різних концепцій існує ряд відповідей на питання, що являє собою частка в статутному капіталі та розглядається як право на право, і як сукупність прав і обов'язків, і як абстрактна величина, і як взаємодія прав на частку і права з частки, за аналогією із правом на акцію і правом із акції⁷³². Шляхом аналізу вказаних підходів погоджуємося з позицією В. М. Кравчука, який зазначає, що коли мова йде про такий вид майна, як частка в статутному капіталі товариства, то об'єктом спадкування є не частка, як така, а права та обов'язки спадкодавця, які пов'язані з такою часткою⁷³³.

Водночас виникає питання: чи взагалі доцільно передбачати в ч. 5 ст. 147 ЦК України можливість надання згоди інших учасників на отримання частки в статутному капіталі товариства, а також надання можливості закріплення такого положення в статуті товариства? Адже законодавець дає підстави для розуміння поняття «частка в статутному капіталі», як майнове право, що за принципом універсального

---

⁷³² Печений О. П. Проблеми удосконалення механізму спадкового правонаступництва у корпоративних відносинах / О. П. Печений // Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації [текст]: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (2-3 жовтня 2015 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В.Луця. – Івано-Франківськ, 2015. – 321 с. – С. 186.

⁷³³ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах [Текст]: Монографія. / В. М. Кравчук. – Львів: Край, 2009. – 464 с. – С. 350.

правонаступництва має набуватися з моменту прийняття спадщини спадкоємцями незалежно від волі учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Адже в Постанові Пленуму ВСУ № 7 від 30. 05. 2008 року «Про судову практику у справах про спадкування» зазначається, що при вирішенні спору про спадкування частки учасника підприємницького товариства спадкується не право на участь, а право на частку в статутному (складеному) капіталі.

Разом з тим, у ст. 1219 ЦК України визначено сукупність прав і обов'язків, які нерозривно пов'язані з особою спадкодавця і не можуть переходити в порядку спадкування до інших осіб, до яких, зокрема, відноситься й право участі в товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами. Враховуючи положення наведеної статті, можна стверджувати, що право на участь у товаристві не входить до спадкової маси, що зумовлює неможливість набуття статусу учасника товариства з обмеженою відповідальністю з моменту прийняття спадщини спадкоємцями. Проте зазначена норма не відповідає ст. 100 ЦК України, у якій мова йде про те, що право участі не може окремо передаватися іншій особі. Тобто, якщо брати до уваги можливість переходу права участі, то одночасний перехід права участі і частки в статутному капіталі є нічим іншим, як переходом корпоративних прав, що виступають об'єктом спадкування. Крім того, ст. 1219 ЦК України допускає можливість переходу права участі в товаристві, якщо це прямо передбачено установчими документами. Тобто, по-суті, у ЦК України закріплені диспозитивні норми щодо порядку переходу частки в статутному капіталі товариства і права на участь у порядку спадкування, якщо це визначено або інше не визначено статутом товариства з обмеженою відповідальністю.

З урахуванням відсутності законодавчої дефініції «частка в статутному капіталі», наведений підхід законодавця є цілком зрозумілим і допустимим, оскільки відсутня імперативність у визначенні порядку спадкування частки в статутному капіталі і корпоративних прав, що нею закріплені, що дає можливість учасникам кожного конкретного товариства з обмеженою відповідальністю вирішити питання про спадкування корпоративних прав і про порядок зміни складу учасників шляхом власного волевиявлення через внесення відповідних пропозицій і змін до статуту товариства.

Проте іншим нормативно-правовим актом закріплено імперативну норму, відповідно до якої такі права можуть виникнути в особи з

моменту прийняття її до товариства з обмеженою відповідальністю. Згідно зі ст. 55 Закону України «Про господарські товариства» у зв'язку зі смертю громадянина, учасника товариства, правонаступники (спадкоємці) мають переважне право вступу до товариства. Через наведене в Законі положення виникає ряд запитань. Зокрема, перед ким у спадкоємців виникає переважне право вступу до товариства, крім тих спадкоємців, які прийняли спадщину та звернулися до товариства як правонаступники спадкової маси? Впродовж якого часу після прийняття спадщини особа має право звернутися до товариства для вступу до останнього? Також із вищезазначеного випливає, що для набуття правового статусу учасника необхідними є дві умови: волевиявлення спадкоємця вступити до товариства з обмеженою відповідальністю і згода товариства на прийняття особи як учасника. Якщо така згода відсутня, то в спадкоємця немає підстав набуття правового статусу учасника товариства з обмеженою відповідальністю в порядку спадкування іншим чином.

Маємо колізію в правовому регулюванні спадкування корпоративних прав у товариствах з обмеженою відповідальністю. Адже, якщо в Законі України «Про господарські товариства» згода товариства на вступ до товариства з обмеженою відповідальністю є необхідною умовою, то в ЦК України такої вимоги не міститься. Також ЦК України не передбачено інших спеціальних норм, які регулювали би порядок набуття статусу учасника товариства з обмеженою відповідальністю при спадкуванні частки в статутному капіталі. Якщо в статуті не міститься заборони на перехід частки в статутному капіталі, то з моменту прийняття спадщини спадкоємець може вважатися набувачем частки з усіма правовим наслідками, що з цього випливають.

У зв'язку з цим при розгляді судами категорії справ про спадкування частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю в судовій практиці простежується неоднаковість застосування норм чинного законодавства щодо набуття права участі в товаристві. Для прикладу, в одній справі позовні вимоги учасника ТОВ «Аптека «Панацея» (далі – ОСОБА_1) до ТОВ «Аптека «Панацея», що звернулась до господарського суду Івано-Франківської області, мотивовані тим, що рішення загальних зборів ТОВ «Аптека «Панацея» є незаконним, оскільки збори були неповноважними внаслідок їх проведення спадкоємцем, який не є учасником товариства. Розглянувши матеріали справи, суд дійшов висновку, що

позов підлягає задоволенню, виходячи з наступного. Згідно ст. 100 ЦК України право участі в товаристві належить до категорії особистих немайнових прав. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1219 ЦК України особисті немайнові права не входять до складу спадщини і не успадковуються, і зокрема право на участь у товариствах. Враховуючи положення ч. 5 ст. 147 ЦК України і ч. 1 ст. 55 Закону України «Про господарські товариства», спадкоємці учасника товариства набувають право на частку в статутному капіталі товариства та не набувають право участі в товаристві⁷³⁴. ТОВ «Аптека «Панацея» подано апеляційну скаргу на рішення господарського суду Івано-Франківської області від 28.08.2012 р. Проте суд апеляційної інстанції зазначив, що статутом ТОВ «Аптека «Панацея» перехід частки в статутному капіталі до спадкоємців або правонаступників не обмежений необхідністю одержання згоди інших учасників товариства, а відтак частка учасника товариства переходить до його спадкоємців або правонаступників на підставі документів, що посвідчують право на спадщину. З огляду на викладене, колегія суддів апеляційної інстанції зазначає, що ОСОБА_1 набула права учасника ТОВ «Аптека «Панацея», частка якого у статутному фонді товариства становить 65%⁷³⁵. Подібні позовні вимоги заявлені учасником ТОВ «Технопак» ОСОБА_1 про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників товариства. Позивач вказує, що успадкування ОСОБА_5 права на частку в статутному фонді ТОВ «Технопак» не має наслідком автоматичного набуття нею правового статусу учасника товариства. Суд у задоволенні позову відмовив повністю⁷³⁶. Наведених прикладів неоднакових рішень суду із зазначеної проблематики є чимало.

---

⁷³⁴ Рішення господарського суду Івано-Франківської області № 5010/674/2012-К-25/15 від 28 серпня 2012 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25812464>.

⁷³⁵ Постанова Львівського апеляційного господарського суду №5010/674/2012-К-25/15 від 22. 01. 13 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу. – Єдиний державний реєстр судових рішень України: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28943651>.

⁷³⁶ Рішення господарського суду Львівської області № 27/134 (10) від 14.12.10 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13063120>.

Втім, якщо звернутися до узагальненого підходу щодо визначення моменту переходу корпоративних прав учасника товариства з обмеженою відповідальністю – спадкодавця до спадкоємців, то в Постанові Пленуму ВГСУ «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» № 4 від 25. 02. 2016 року (далі – Постанова) зазначене питання вирішується по-іншому. Зокрема, за п. 4.7. Постанови, за змістом статей 130, 147 і 166 ЦК України і статей 55 і 69 Закону України «Про господарські товариства» передбачено, що при спадкуванні частки учасника господарського товариства, у разі смерті (ліквідації) учасника ТОВ (ТДВ), спадкоємцем (правонаступником) спадкується не право на участь, а право на частку в статутному (складеному) капіталі. Крім того, зазначено, що після набуття частки в статутному капіталі у спадкоємців (правонаступників) виникає переважне право вступу до цього товариства. Прийняття рішення про вступ спадкоємця (правонаступника) до складу учасників ТОВ (ТДВ) належить до компетенції загальних зборів учасників товариства. Тому лише після прийняття вищим органом ТОВ (ТДВ) позитивного рішення спадкоємець (правонаступник) частки в статутному капіталі може стати учасником відповідного товариства. У свою чергу товариство може відмовитися від прийняття спадкоємця (правонаступника) до складу учасників. Чинне законодавство не обмежує ТОВ (ТДВ) у такому праві.

Однак зазначена позиція ВГСУ потребує додаткової аргументації. Адже в п. 4 Прикінцевих та Перехідних положень ЦК України зазначено, що Кодекс застосовується до цивільних відносин, що виникли після набрання ним сили, що вказує не тільки на вищу юридичну силу даного кодифікованого акта в порівнянні із нормативними положеннями закону, а й на правове регулювання цивільних відносин положеннями Кодексу, виходячи із правового критерію дії нормативно-правових актів у часі.

Крім того, нині Верховною Радою України у другому читанні розглянуто проект Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 25. 05. 2017 року, у ст.ст. 23, 24 якого зазначено, що в разі смерті учасника товариства частка переходить до його спадкоємця. Статутом товариства може бути передбачено, що в разі смерті учасника товариства частка не переходить до його спадкоємця, а такий спадкоємець може вступити до товариства за згодою інших учасників товариства. З аналізу норм

статті впливає, що спадкоємець автоматично набуває частку в статутному капіталі і право участі в товаристві, якщо така особа належним чином прийняла спадщину. В іншому разі спадкоємець може скористатися правом учасника товариства з обмеженою відповідальністю на вихід і отримати матеріальну компенсацію в порядку, визначеному законом, пропорційно до розміру частки такого учасника. Наведена позиція законодавця змінює порядок набуття корпоративних прав при спадкуванні шляхом одномоментного переходу корпоративних прав до спадкоємця з моменту прийняття спадщини у порядку, визначеному законом.

Також із прикладів судової практики впливає ще одна проблема, а саме як бути, якщо спадкоємець спадкує частку в статутному капіталі товариства, без врахування якої рішення загальних зборів про вступ до товариства не може бути прийнято через відсутність кворуму, визначеного законом? Адже відповідно до ст. 60 Закону України «Про господарські товариства» у товаристві з обмеженою відповідальністю загальні збори учасників вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники (представники учасників), що володіють у сукупності більше, як 50 відсотками голосів.

У п. 4.8. Постанови ВГСУ щодо цього питання зазначено, що господарським судам слід мати на увазі, що голоси, які припадають на частку померлого (ліквідованого) учасника, не враховуються під час голосування з питання про прийняття спадкоємця або правонаступника до товариства, під час визначення правомочності загальних зборів для прийняття рішення про прийняття спадкоємця або правонаступника учасника товариства до цього товариства, а також під час вирішення інших питань.

Зазначена позиція, на нашу думку, суперечить основним принципам цивільного права, а саме принципам добросовісності, розумності і справедливості, адже цивільні відносини, і зокрема корпоративні відносини насамперед формуються на розсуд сторін внаслідок вільного волевиявлення щодо належного здійснення їх суб'єктивних прав і виконання обов'язків і будуються на юридичній рівності всіх учасників цивільного обороту. Позбавлення спадкоємця можливості самостійно вирішувати правову долю частки в статутному капіталі і набувати статусу учасника товариства, якщо інше не передбачено статутом товариства, норми якого відображають волю учасників, є необґрунтованим обмеженням не тільки прав спадкоємця

як майбутнього учасника товариства, але й обмеженням оборотоздатності корпоративних прав у цілому.

Таким чином, якщо враховувати закріплене в Законі України «Про господарські товариства» положення про переважне право вступу особи до товариства з обмеженою відповідальністю, то для набуття корпоративних прав учасника товариства з обмеженою відповідальністю в порядку спадкування, крім волі спадкодавця, що виявляється в заповіті чи за законом, і спадкоємця, який прийняв спадщину, необхідним є ще волевиявлення учасників товариства через прийняття рішення на загальних зборах товариства, що зумовлено законодавчим відмежуванням у часі моменту набуття майнових і немайнових прав учасника товариства, які, по суті, є складовими елементами єдиного цілого – корпоративного права. Адже, незважаючи на відсутність норми в ЦК України, що визначала би поняття корпоративних прав, ст. 177 даного Кодексу не містить вичерпного переліку об'єктів, які можуть відчужуватися або переходити в порядку універсального правонаступництва (при спадкуванні та реорганізації).

Тому слід погодитися із позицією В. А. Васильєвої, що оборот корпоративних прав нині набуває особливого економічного інтересу. Корпоративне право слід розглядати як складний сукупний об'єкт цивільних прав, що складаються із самостійних суб'єктивних прав, які в сукупності становлять зміст корпоративного права. Серед них є права немайнового характеру і майнові права. Саме наявність майнових прав дозволяє ввести корпоративне право до цивільного обороту як самостійний об'єкт. Корпоративні права входять до спадкової маси і можуть набуватися в результаті спадкування⁷³⁷. Також, як правильно зазначає З. В. Єсауленко, усі ці права функціонально між собою пов'язані (є неподільними, тобто реалізація їх можлива тільки спільно, оскільки чинним законодавством не передбачений механізм окремого їх існування), та з них складається зміст відносин участі в господарських товариствах⁷³⁸.

---

⁷³⁷ Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав [Текст] / В. А. Васильєва // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 6. – С. 128.

⁷³⁸ Єсауленко Н. В. Оборотоздатність корпоративних прав у спадкових відносинах / Н. В. Єсауленко // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 15, 2016 р. / Редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені

Наступним, на що потрібно звернути увагу, є положення ст. 55 Закону «Про господарські товариства», у якому вказується, що в разі відмови правонаступника (спадкоємця) від вступу до товариства з обмеженою відповідальністю або відмови товариства в прийнятті до нього правонаступника (спадкоємця) йому видається в грошовій або натуральній формі частка в майні, яка належала спадкодавцю, вартість якої визначається на день смерті учасника. У цих випадках розмір статутного капіталу товариства підлягає зменшенню. Тобто в разі неприйняття спадкоємця як учасника товариства з обмеженою відповідальністю йому виплачується частка в майні, що належало спадкодавцю на момент смерті, а розмір статутного капіталу підлягає зменшенню.

Проте знову ж таки, по-перше, порядок зменшення статутного капіталу в товаристві з обмеженою відповідальністю має свої особливості і можливий лише після повідомлення кредиторів товариства та отримання від них згоди на вчинення таких дій або вимоги про виконання відповідних зобов'язань, що ускладнює процедуру зміни складу учасників товариства з обмеженою відповідальністю і не завжди відповідає майновому становищу товариства на момент відмови в прийнятті спадкоємця. По-друге, норма вказує, що виплачується частка в майні, що належало спадкодавцю на момент смерті. Однак учасник товариства з обмеженою відповідальністю при вступі до товариства вносить вклади, а взамін набуває корпоративні права, майно ж належить на праві власності товариству. По-третє, у разі відмови вступу до товариства чи відмови товариства в прийнятті спадкоємця до складу учасників, при розрахунках з спадкоємцями на практиці зазвичай береться номінальна вартість частки, що, по-суті, може бути значно нижчою від реальної вартості в цивільному обороті на відповідний період часу чи навпаки⁷³⁹.

академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2016. – 196 с. – С. 44.

⁷³⁹ Номінальна вартість – перша грошова оцінка вкладу при внесенні його до статутного (складеного) капіталу господарського товариства, а дійсна вартість частки залежить не тільки від розміру статутного (складеного) капіталу, а й від усього майна товариства. Дійсна вартість частки – це частина вартості чистих активів, пропорційна розміру частки учасника господарського товариства: Наследственное право [Текст] / Булаевский Б.

Отже, враховуючи колізії в правовому регулюванні порядку спадкування корпоративних прав у товариствах з обмеженою відповідальністю, необхідно внести зміни до норм чинного цивільного законодавства, зокрема:

1) У ч. 2 ст. 1219 ЦК України словосполучення «право участі у товариствах» виключити і закріпити: «Не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, в тому числі «Право членства в неприбуткових організаціях»»;

2) Ч. 5 ст. 147 ЦК України «Частка у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи – учасника товариства у порядку, визначеному законом» - виключити;

3) Ст. 147 – 1 ЦК України «Перехід частки у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю у порядку спадкування (правонаступництва)»:

«1. Частка в статутному капіталі товариства переходить до спадкоємця – фізичної особи або правонаступника – юридичної особи, якщо інше не передбачено статутом товариства. Статутом товариства може бути встановлено необхідність надання згоди учасників товариства на перехід частки в статутному капіталі товариства до спадкоємця – фізичної особи або правонаступника – юридичної особи.

2. Частка в статутному капіталі товариства переходить до спадкоємця – фізичної особи з моменту прийняття спадщини, а до правонаступника – юридичної особи з моменту державної реєстрації товариства – правонаступника.

Спадкоємець – фізична особа або правонаступник – юридична особа, до якого перейшла частка в статутному капіталі товариства, протягом 30 днів з моменту прийняття спадщини / державної реєстрації товариства – правонаступника зобов'язаний надіслати до товариства письмове повідомлення про вступ до товариства з метою внесення змін до установчих документів товариства та їх державної реєстрації в порядку, визначеному законом.

3. Якщо спадкоємець – фізична особа або правонаступник – юридична особа, до якого перейшла частка в статутному капіталі

товариства, протягом строку, визначеного у п. 2 ч. 2 даної статті, надасть письмове повідомлення про відмову від частки у статутному капіталі товариства або не подасть письмової заяви про вступ до товариства, вважається, що такий спадкоємець (правонаступник) відмовився від частки у статутному капіталі товариства.

4. Якщо спадкоємців – фізичних осіб, які прийняли спадщину або правонаступників – юридичних осіб, які здійснили державну реєстрацію товариства – правонаступника, є декілька, то частка в статутному капіталі товариства, що переходить до них у порядку спадкування (правонаступництва) має бути поділена між усіма спадкоємцями (правонаступниками) в рівних частках, якщо інше не встановлено домовленістю між спадкоємцями (правонаступниками) або законом.

5. У разі відмови спадкоємця (правонаступника) від частки в статутному капіталі товариства або у випадку ненадання згоди учасниками товариства на прийняття спадкоємця (правонаступника) до складу учасників товариства, якщо така вимога передбачена статутом товариства, частка в статутному капіталі товариства переходить до товариства.

6. Товариство зобов'язане протягом одного року з дати переходу до нього частки (якщо менший строк не передбачено його статутом) виплатити спадкоємцю (спадкоємцям), правонаступнику (правонаступникам) припиненої (крім ліквідації) юридичної особи – учасника товариства дійсну вартість частки учасника в статутному капіталі товариства, що визначається на підставі даних бухгалтерської звітності товариства за останній звітний період, що передує даті смерті, реорганізації учасника товариства, або за їх згодою протягом того ж строку передати їм майно в натурі такої ж вартості».

Ще одним вкрай важливим питанням, що виникає при спадкуванні корпоративних прав учасника господарського товариства є охорона спадщини, оскільки право на розпорядження спадковим майном спадкоємці набувають лише з моменту прийняття ними спадщини. Між моментом відкриття спадщини і моментом її прийняття проходить період часу, впродовж якого спадкове майно може

піддаватися ризику повної або часткової загибелі, розкраданню, втраті, псуванню тощо⁷⁴⁰.

Відповідно до ч. 1 ст. 1283 ЦК України охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця з метою збереження його до прийняття спадщини спадкоємцями. Водночас, при прийнятті нотаріусом заходів щодо охорони спадкового майна може виявитися необхідність не тільки в охороні майна, що залишилося, а й в управлінні ним⁷⁴¹. Необхідність управління спадковим майном обумовлена самою природою об'єктів спадкування. Тому заходи з управління приймаються в основному до майна, що має економічну цінність і здатному приносити дохід їх власникові⁷⁴². Саме до такого складу спадщини, що потребує управління, відносяться й корпоративні права, які належали на момент смерті спадкодавцю. Однак С. Я. Рабовська зазначає, що нотаріальна процедура вжиття заходів до охорони спадкового майна сьогодні не передбачає ефективних заходів стосовно охорони саме корпоративних прав, що негативно позначається на захисті прав спадкоємців, які мають успадковувати корпоративні права⁷⁴³.

У ч. 1 ст. 1285 ЦК України зазначено, якщо в складі спадщини є майно, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані, нотаріус, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, – відповідний орган місцевого самоврядування, у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту укладають договір на управління спадщиною з іншою особою. З цієї статті можна дійти висновку, що управління спадщиною є одним зі способів охорони до моменту її прийняття спадкоємцями, що може застосовуватися й до такого об'єкта спадкування, як корпоративні права, що мають вартісний характер і

---

⁷⁴⁰ Антимонов Б. С., Граве К. А. Советское наследственное право [Текст] / Б. С. Антимонов, К. А. Граве. –М.: Юр.лит., 1955. –264 с. – С. 104.

⁷⁴¹ Там само. – 109.

⁷⁴² Янушкевич Е. А. Доверительное управление наследственным имуществом [Текст] / Е. А. Янушкевич // Вестник Удмуртского университета: Правоведение. – 2005. – № 6 (1). – С. 94.

⁷⁴³ Рабовська С. Я. Спадкування прав засновника (учасника) корпоративного підприємства [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. Я. Рабовська. – Київ, 2007. – 21 с. – С. 1.

потребують вчинення ряду фактичних і юридичних дій для отримання матеріальних вигод, як результату володіння такими об'єктами.

Проте існування вищенаведеної норми викликає більше питань щодо ефективності застосування її на практиці поряд із заходами щодо охорони спадщини, що передбачені законодавством. По-перше, ч. 1 ст. 1285 ЦК України передбачає можливість укладення договору управління спадщиною, однак не регламентує умов укладення, виконання, правових наслідків невиконання або неналежного виконання такого договору, що зумовлено неможливістю визначити його правову природу. По-друге, з норми даної статті випливає, що нотаріус здійснює укладення договору про управління спадщиною тільки за відсутності спадкоємців або виконавця заповіту.

Щодо визначення порядку укладення і виконання договору управління спадщиною Ю. О. Заїка зазначає, що за правовою природою договір на управління спадщиною є різновидом договору на управління майном, передбаченого ст. 1029 ЦК України⁷⁴⁴. Автор робить висновок, що в особи, яка управляє спадщиною, повноваження значно ширші, ніж у зберігача, оскільки управитель спадщини наділений повноваженнями вчиняти будь-які необхідні дії, спрямовані на збереження спадщини, до з'явлення спадкоємців або до прийняття спадщини⁷⁴⁵.

Однак в ЦК України і нотаріальному законодавстві не міститься норм, які відсилали би до глави 70 ЦК України, що регулює відносини з управління майном. Крім того, відповідно до п 9.2. Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України № 296/5 від 22. 02. 2012 р., договір на управління спадщиною укладається нотаріусом з дотриманням вимог частини другої статті 212 ЦК України, відповідно до якої особи, які вчиняють правочин, мають право обумовити припинення прав та обов'язків обставиною, щодо якої невідомо, настане вона чи ні (скасувальна обставина). Таким чином, управління спадщиною регулюється нормами, що визначають порядок спадкування з урахуванням загальних положень про правочини.

Якщо звернутися до цивільного законодавства Російської Федерації, то відповідно до ст. 1173 ЦК РФ, якщо в складі спадщини є

---

⁷⁴⁴ Заїка Ю. О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні [Текст]: дисер. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 12. 00. 03 // Ю. О. Заїка. – Київ, 2007. – 415 с. – С. 328.

⁷⁴⁵ Там само. – 329.

майно, що вимагає не тільки охорони, а й управління (підприємство, частка в статутному (складеному) капіталі господарського товариства, цінні папери, виключні права тощо), нотаріус як установник довірчого управління укладає договір довірчого управління цим майном.

З даного приводу в правовій літературі зазначається, що договір довірчого управління спадковим майном – це угода, за якою одна сторона (установник управління) передає іншій стороні (довірчому управителю) на строк, необхідний спадкоємцям для вступу у володіння спадщиною, майно в довірче управління, а інша сторона зобов'язується здійснювати управління цим майном згідно з вказівками установника управління і в інтересах зазначених ним одного або декількох осіб (вигодонабувачів)⁷⁴⁶.

Якщо розглянути особливості договору про управління майном, то згідно зі ст. 1026 ЦК України за даним договором одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителю) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача). Предметом договору про управління майном можуть бути підприємство як єдиний майновий комплекс, нерухома річ, цінні папери, майнові права та інше майно (ч. 1 ст. 1030 ЦК України). Особливістю договору про управління майном є те, що він може вчинятися як в інтересах управителя майна, так і на користь вигодонабувача, тобто застосовується конструкція договору на користь третіх осіб. Відповідно до ч. 2 ст. 1034 ЦК України установник управління може вказати в договорі особу, яка має право набувати вигоди від майна, переданого в управління (вигодонабувача).

Якщо виходити з конструкції договору управління спадщиною як договору управління майном на користь третьої особи, то в такому випадку установником управління може виступати нотаріус або орган місцевого самоврядування, як особи, що відповідно до закону застосовують заходи охорони до спадкового майна та / або управління ним, а управителем виступає особа, з якою укладено договір про управління спадщиною, третьою особою – вигодонабувачем є спадкоємець (спадкоємці), на користь якого (-их) й було укладено

---

⁷⁴⁶ Янушкевич Е. А. Доверительное управление наследственным имуществом [Текст] / Е. А. Янушкевич // Вестник Удмуртского университета: Правоведение. – 2005. – № 6 (1). – С. 96.

договір, якщо така особа (такі особи) з'явилася (з'явилися) для прийняття спадщини. Тому слід погодитися з Ю. О. Заїкою, якщо за договором управління майном установником управління виступає власник майна або орган опіки та піклування, або опікун чи піклувальник, то чому договір на управління спадщиною не може укладати не власник майна, а нотаріус, і відповідно вигоди за договором набуває не нотаріус, а майбутній власник майна⁷⁴⁷. Якщо ж склад спадкоємців не може бути визначений на момент укладення договору, управління повинно здійснюватися в інтересах установника управління – нотаріуса, на якого в силу закону покладено обов'язок вживати заходів щодо захисту інтересів спадкоємців, відказоодержувачів та інших зацікавлених осіб⁷⁴⁸.

Строк управління майном встановлюється в договорі управління майном. Відповідно при управлінні спадковим майном законом встановлюється шестимісячний строк з дня відкриття спадщини, який необхідний для її прийняття спадкоємцями і на який доцільно укладати відповідний договір. Втім, оскільки в ч. 2 ст. 1285 ЦК України зазначено, що особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини до з'явлення спадкоємців або до прийняття спадщини, то із суті норми випливає, що договір на управління спадщиною може укладатися на строк у шість місяців або на коротший строк – до з'явлення спадкоємців.

Після припинення дії договору управління майном предмет договору повертається установникові управління або вигодонабувачеві. При цьому майно, набуте управителем у результаті управління майном, включається до складу отриманого в управління майна (ч. 1 ст. 1030 ЦК України). У разі припинення договору про управління спадщиною після закінчення строку для її прийняття спадщина переходить до спадкоємців, а у випадку відмови від спадщини всіма спадкоємцями, неприйняття ними спадщини, відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування спадкова маса переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини. Всі доходи та

---

⁷⁴⁷ Заїка Ю. О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні [Текст]: дисер. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 12. 00. 03 // Ю. О. Заїка. – Київ, 2007. – 415 с. – С. 328 – 329.

⁷⁴⁸ Наследственное право [Текст] / Булаевский Б. А. и др.; // отв. ред. К.Б. Ярошенко. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 186 с. – с. 195.

інші надходження, отримані в результаті управління, повинні переходити до вигодонабувачів. Отже, наведені вище аргументи дають підстави відносити договір про управління спадщиною до договірних зобов'язань про управління майном, що регулюються главою 70 ЦК України.

Проте умова про обмеження свободи укладення договору про управління спадщиною нотаріусом (органом місцевого самоврядування) в разі відсутності спадкоємця або виконавця заповіту робить цей спосіб охорони спадщини таким, що фактично не використовується на практиці і є малоефективним. Відповідно до п. 10.1. Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України № 296/5 від 22. 02. 2012 р. у разі надходження до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяви про прийняття спадщини нотаріус повідомляє особу, з якою укладений договір на управління спадщиною, про припинення дії договору. Такі норми видаються не зовсім логічними, адже спадкоємці, якщо вони з'явилися до моменту прийняття спадщини, ще не мають юридичних підстав здійснювати управління спадщиною чи передавати в управління спадкове майно, а після прийняття спадщини потреба в укладенні такого договору відпадає.

В. М. Кравчук зазначив, що сферу застосування ст. 1285 ЦК України слід було би розширити й укладати договір із спадкоємцями⁷⁴⁹. Подібних поглядів дотримуються й інші вчені та практики⁷⁵⁰. Зокрема, Н. Манжура зазначає, що спадкоємці можуть одержати документи, що підтверджують їхні права, не раніше ніж через шість місяців. За такий великий проміжок часу підприємство без управління може стати банкрутом. Правових підстав для здійснення управління спадкоємці не мають. Тому зміст ст. 1285 ЦК України необхідно тлумачити як норму, що дозволяє нотаріусу укласти договір

---

⁷⁴⁹ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин у господарських товариствах [Текст]: Монографія. / В. М. Кравчук. – Львів: Край, 2009. – 464 с. – С. 357 – 358.

⁷⁵⁰ Заїка Ю. О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні [Текст]: дисер. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 12. 00. 03 // Ю. О. Заїка. – Київ, 2007. – 415 с. – С. 328.; Стахира Л. Спадкування корпоративних прав за цінним паперами [Текст] / Л. Стахира // Підприємництво, господарство і права. – 2008. – № 12. – С. 21 – 22.

про управління спадщиною зі спадкоємцем або виконавцем заповіту⁷⁵¹.

Вважаємо, що наведені пропозиції мають право на існування і сприяли би ефективному здійсненню корпоративних прав у процесі спадкування. Так, нотаріус як уповноважений законом суб'єкт з власної ініціативи має вчиняти превентивні заходи від порушень прав спадкоємців з боку третіх осіб з моменту відкриття спадщини. Водночас, обмежившись колом спадкоємців і виконавця заповіту як сторін, з якими укладається договір про управління спадщиною, виникає питання, як має діяти нотаріус до моменту появи спадкоємців, які можуть з'явитися для прийняття спадщини не відразу після відкриття спадщини, а в кінці строку, визначеного для прийняття спадщини.

Якщо ж говорити про виконавця заповіту, також виникає питання, хто буде стороною договору, якщо виконавець заповіту відмовиться від виконання покладених на нього завдань. Адже виконання заповіту можна визначити як цивільне правовідношення, ініціатором якого виступає, як правило, заповідач, за яким на фізичну чи юридичну особу (виконавця заповіту) покладається обов'язок щодо здійснення цілого комплексу дій, спрямованих на реалізацію положень, що містяться в заповідальному розпорядженні⁷⁵². Відповідно до ст. ст. 1286 – 1288 ЦК України виконавець заповіту може бути призначений за ініціативою спадкодавця, спадкоємців, суду або нотаріуса. Якщо виконавця заповіту призначив спадкодавець, то управління спадковим майном є прямою реалізацією волі спадкодавця, вираженої в заповіті, і може здійснюватися безпосередньо призначеним ним виконавцем заповіту, або відповідно до заповіту виконувач може укласти договір про управління спадщиною з третіми особами. Іншими словами, виконавець заповіту залежно від змісту заповіту може бути наділений або правом управління спадщиною, або правом укладати такий договір⁷⁵³. Так, згідно зі ст. 1290 ЦК України до повноважень

---

⁷⁵¹ Манжура Н. Спадкування корпоративних прав в Україні [Електронний ресурс]/ Н. Манжура // Юридичний журнал. – 2007. – № 3. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2605>.

⁷⁵² Заїка Ю. О., Рябоконт С. О. Спадкове право: навч. посіб. [Текст] / Ю. О. Заїка, С. О. Рябоконт. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 352 с. – С. 119.

⁷⁵³ Наследственное право: Учебник [Текст] / Бунич Г. А., Гончаров А. А., Кутузов О. В., Попонов Ю. Г. — М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2003. — 140 с. – С. 117.

виконавця заповіту належить обов'язок управляти спадщиною та вчиняти інші дії, передбачені в заповіті. Втім укладення договору про управління спадщиною нотаріусом з виконавцем заповіту можливе тільки у випадку призначення такого виконавця самим нотаріусом.

У зв'язку з цим на законодавчому рівні доцільно закріпити положення, згідно з яким нотаріус (орган місцевого самоврядування) може укладати договір про управління спадщиною зі спадкоємцями, виконавцем заповіту або третіми особами, які надають послуги з управління майном на професійній основі (професійні управителі) на строк, визначений законом для прийняття спадщини з моменту її відкриття.

Оскільки корпоративні права – це об'єкт спадкових прав, який відрізняється своєю динамічністю і мінливістю, то за умови ефективного механізму реалізації управителем цих прав впродовж шести місяців з моменту відкриття спадщини, після її прийняття спадкоємець може отримати не тільки сукупність корпоративних прав, що належала спадкодавцю на момент його смерті, але й прибуток, отриманий від управління такими правами. І навпаки, відсутність належного правового механізму здійснення корпоративних прав може призвести до негативних наслідків від такої діяльності чи бездіяльності.

Таким чином, вважаємо, що управління спадщиною необхідно здійснювати відповідно до глави 70 ЦК України з урахуванням специфіки положень про спадкування. Адже мета управління майном відрізняється від мети його охорони – управління спрямоване не тільки на недопущення зменшення цінності спадщини, а й на отримання прибутку. Якщо заходи охорони приймаються виключно щодо речей, то заходи управління як щодо речей, так і майнових прав⁷⁵⁴. Право на укладення договору на управління спадщиною необхідно залишити за нотаріусом або у визначених законом випадках органом місцевого самоврядування, яке може бути реалізованим через укладення такого договору з спадкоємцями, виконавцем заповіту або третіми особами (професійними управителями).

Статтю 1285 ЦК України доцільно викласти в наступній редакції:

---

⁷⁵⁴ Кожевина Е. В. Наследственное правопреемство [Текст]: автореф. дис. на соис. учен. степени канд. юрид. наук: 12.00.03 / Е. В. Кожевина. – Екатеринбург, 2005. – 23 с. – С. 22 – 23.

«1. Якщо в складі спадщини є майно, яке потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій, для підтримання його в належному стані нотаріус, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, – відповідний орган місцевого самоврядування укладають договір на управління спадщиною з спадкоємцями, виконавцем заповіту або третіми особами (професійними управителями).

У разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту особою, яка управляє спадщиною, до складу якої входить земельна ділянка, є сільська, селищна, міська рада за місцезнаходженням такої земельної ділянки.

Відносини щодо укладення, виконання та припинення договору про управління спадщиною регулюються главою 70 Цивільного кодексу України з урахуванням положень про спадкування.

2. Особа, яка управляє спадщиною, має право на вчинення будь-яких необхідних дій, спрямованих на збереження спадщини до прийняття спадщини спадкоємцями або визнання спадщини у встановленому законом порядку відумерлою.

3. Особа, яка управляє спадщиною, має право на плату за виконання своїх повноважень».

РОЗДІЛ 8. ОХОРОНА І ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

8.1. Форми захисту корпоративних прав

Традиційно в науці цивільного права виокремлюють *юрисдикційну* та *неюрисдикційну* форми захисту.

При *юрисдикційній формі* захисту особа, права і законні інтереси якої порушені неправомірними діями, звертається за захистом до державних чи інших компетентних органів (у суд, третейський суд, вищестоящу інстанцію та ін.), які уповноважені вживати необхідних заходів для відновлення порушеного права і припинення правопорушень.

Незважаючи на деякі відмінності в природі юрисдикційних органів (щодо їх компетенції, організації діяльності, порядку вирішення справ), спільною ознакою юрисдикційної форми захисту є те, що захист прав і законних інтересів відбувається в певній процесуальній формі, встановленій законом для даного органу, а ухвалений у справі правовий акт характеризується обов'язковістю.

Неюрисдикційна форма захисту охоплює дії громадян і організацій із захисту цивільних прав і охоронюваних законом інтересів, які здійснюються ними самостійно (самозахист)⁷⁵⁵. Необхідність її існування зумовлена високою оперативністю, простотою та доступністю заходів захисту, що здійснюються без участі юрисдикційних органів.

Юрисдикційна форма захисту передбачає можливість захисту прав в судовому (шляхом звернення до суду) чи адміністративному порядку (шляхом звернення до уповноважених державних органів, посадових осіб). Судовий і адміністративний порядок захисту в літературі ще визначають як загальний і спеціальний порядок⁷⁵⁶ або судовий і позасудовий⁷⁵⁷. Адміністративний порядок захисту не є характерним для захисту цивільних прав та інтересів, однак в окремих випадках, прямо передбачених законом, він може бути застосований,

---

⁷⁵⁵ Гражданское право. Учебник. Часть 1 /Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: Проспект, 1998. – С. 282 – 284.

⁷⁵⁶ Йоффе О.С., Толстой Ю.К. Основы советского гражданского законодательства. – Л.: Из-во Ленинградского у-та, 1962. – С. 22 – 26.

⁷⁵⁷ Гражданское и семейное право Украины / Отв.ред. Е.О. Харитонов. – Харьков: Одиссей, 1999. – С. 58.

у зв'язку з чим і визнається спеціальним. Ст. 17 ЦК України передбачає можливість захисту цивільних прав та інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади АРК або органами місцевого самоврядування, а ст. 18 – нотаріусом, що дає підстави стверджувати про існування адміністративної, а точніше позасудової форми захисту.

Судова форма захисту здійснюється судами в спеціальному процесуальному режимі. Особливість порядку (процедури) реалізації судової форми дозволяє виділяти цивільно-правову, адміністративно-правову, господарсько-правову процедури захисту. Також не слід забувати і про кримінально-правовий захист, передбачений КК України. До статей, що встановлюють кримінальну відповідальність за порушення корпоративних прав, належать «Маніпулювання на фондовому ринку», «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів», «Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів», «Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів», «Незаконне використання інсайдерської інформації», «Приховування інформації про діяльність емітента» тощо.

У Кодексі України про адміністративні правопорушення Законом України №801-VI від 25 грудня 2008 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення на ринку цінних паперів» була закріплена відповідальність за наступні правопорушення: «Приховування інформації про діяльність емітента», «Неподання документів, подання яких передбачено законодавством про депозитарну систему України», «Діяльність на фондовому ринку без ліцензії», «Маніпулювання на фондовому ринку», «Незаконне використання інсайдерської інформації», «Порушення порядку внесення змін до системи депозитарного обліку цінних паперів»⁷⁵⁸.

Конституційний Суд України забезпечує принципово новий рівень захисту прав. В аспекті захисту корпоративних прав варто згадати рішення Конституційного Суду України № 18-рп/2004 від 01. 12. 2004 року за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень ч. 1 ст. 4 ЦПК України

⁷⁵⁸ Закон України №801-VI від 25 грудня 2008 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення на ринку цінних паперів» // Відомості Верховної Ради України. - 2009. - № 23. - Ст. 278.

(справа про охоронюваний законом інтерес), у якому Конституційний Суд України визначив, що акціонер може захищати свої права та охоронювані законом інтереси шляхом звернення до суду у випадку їх порушення, оспорювання чи невизнання самим акціонерним товариством, учасником якого він є, органами чи іншими акціонерами цього товариства. Порядок судового захисту порушених будь-ким, у тому числі й третіми особами, прав та охоронюваних законом інтересів акціонерного товариства, які не можуть вважатися тотожними простій сукупності індивідуальних охоронюваних законом інтересів його акціонерів, визначається законом⁷⁵⁹.

Заслуговує на увагу також рішення Конституційного Суду України № 4-рп/2005 у справі за конституційним зверненням закритого акціонерного товариства «Оболонь» та громадянина Винника В. В. про офіційне тлумачення положень ч. 2 ст. 28 Закону України «Про господарські товариства», п. 1 абз. 1 п. 5 ст. 4 Закону України «Про власність» (справа про права акціонерів ЗАТ) від 11.05.2005 р.⁷⁶⁰, яким підтверджено можливість передбачення в установчих документах закритого акціонерного товариства переважного права акціонерів товариства на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами товариства, що не є порушенням права власника на вільне розпорядження належним йому майном, а також Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2012 від 13.03.2012 р. щодо конституційності п. 2 ч. 1 ст. 7, п. 2 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»⁷⁶¹.

Розподіл корпоративних спорів між загальними, господарськими та адміністративними судами здійснюється за допомогою інституту підвідомчості. Підвідомчість відіграє важливу роль у системі забезпечення правосуддя, оскільки є елементом системи, що

---

⁷⁵⁹ Рішення Конституційного Суду України № 18-рп/2004 від 01.12.2004 року (справа про охоронюваний законом інтерес) // Офіційний вісник України. – 2004. – № 50. – ст. 3288.

⁷⁶⁰ Рішення Конституційного Суду України № 4-рп/2005 від 11.05.2005 р. (справа про права акціонерів ЗАТ) // Офіційний вісник України. 2005. – №21. – Ст. 1135.

⁷⁶¹ Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2012 від 13.03.2012 р. щодо конституційності п. 2 ч. 1 ст. 7, п. 2 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» // Офіційний вісник України. 2012. – №23. – Ст. 888.

забезпечує право особи на звернення в компетентний суд. Вона виступає як міжгалузевий інститут права, що виконує функцію механізму розподілення правових спорів між різними юрисдикційними органами⁷⁶². Відповідно до п. 1 Постанови Пленуму ВГСУ №10 від 24.10.2011 року «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» підвідомчість – це визначена законом сукупність повноважень господарських судів щодо розгляду справ, віднесених до їх компетенції⁷⁶³.

З прийняттям Закону України № 642-VII від 10 жовтня 2013 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»⁷⁶⁴ справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), і зокрема учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язаними зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, крім трудових спорів, розглядаються в порядку господарського судочинства.

Зміни, внесені вище згаданим Законом до п. 1 ч. 1 ст. 12 ГПК України, мали однозначно прогресивне значення. По-перше, справи в порядку господарського судочинства вирішуються значно швидше, ніж у місцевих судах загальної юрисдикції. При цьому це впливає на якісні показники розгляду справ. По-друге, судді господарських судів, як правило, мають кращу кваліфікацію у сфері корпоративного права, оскільки в основному розглядають спори у сфері підприємництва. По-третє, нівелювалася можливість недобросовісних сторін спору залучати учасників юридичних осіб, які є фізичними особами, для затягування процесу.

---

⁷⁶² Побирченко И. Г. Подведомственность хозяйственных споров / И. Г. Побирченко. – К., - 1969. – С. 9.

⁷⁶³ Постанова Пленуму ВГС України №10 від 24.10.2011 року «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-11>.

⁷⁶⁴ Закон України № 642-VII від 10 жовтня 2013 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців» // Відомості Верховної Ради України. - 2014. – №22. – Ст. 773.

У зв'язку з імперативним характером ст. 12 ГПК України та неможливістю її розширеного тлумачення, не підлягають розгляду в порядку господарського судочинства як справи, що впливають з корпоративних правовідносин, наступні категорії спорів:

- спори про визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів (учасників, членів) щодо зняття з посади, відсторонення, відкликання членів органів управління юридичної особи, які вступили у відносини на підставі трудового договору;
- за позовами контролюючих органів та органів реєстрації про визнання недійсними засновницьких документів та про припинення юридичної особи (такі спори, як публічно-правові відносяться до компетенції адміністративних судів).

Так само законодавець відмежував корпоративні спори від інших правових спорів, предметом яких виступає частка (акція) в майні юридичної особи корпоративного типу. Зокрема, суміжними є спори, які виникають з приводу корпоративних прав на майно юридичної особи між подружжям при поділі їх спільної сумісної власності. Незважаючи на те, що предметом спору є частка в майні, такі правовідносини є за своєю суттю сімейними, а, отже, і спори, що впливають з таких правовідносин, регулюватимуться сімейним законодавством.

Спори щодо розподілу спадкового майна особи, яка за життя володіла часткою в товаристві, так само як і спори, що пов'язані з переходом права власності на акції (частку), розглядаються в порядку цивільного судочинства судами загальної юрисдикції, оскільки в даному випадку спір виникає з приводу права власності на акції, а не щодо правомочностей, які впливають з акції (частки) товариства.

Щодо підсудності корпоративних спорів, то справи у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), і зокрема учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язаними зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням юридичної особи згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (ч. 6 ст. 16 ГПК України).

Вище було розглянута підвідомчість корпоративних спорів господарським судам. Але не слід забувати, що значною мірою захисту корпоративних прав сприяє адміністративне судочинство.

До компетенції адміністративних судів у системі справ про захист корпоративних прав відносяться і справи про оскарження незаконних дій чи бездіяльності Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України та її територіальних управлінь, інших органів державної виконавчої влади. Разом з тим, в адміністративних судах не підлягає розгляду значна категорія корпоративних спорів про оскарження рішень і дій органів управління юридичної особи (загальних зборів, правління, спостережної ради, ревізійної комісії тощо). Ці органи здійснюють внутрішньогосподарське управління, не наділені владними управлінськими повноваженнями публічно-правового характеру, і подібного роду спори не стосуються сфери публічно-правових відносин⁷⁶⁵.

Відповідно до п. 12 Постанови Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» №13 від 24. 10. 2008 року спори про визнання недійсними установчих документів господарського товариства та припинення юридичної особи, які порушуються за позовами органів Державної податкової служби України (сьогодні Державної фіскальної служби України - *прим. автора*) та інших суб'єктів владних повноважень, що здійснюють контроль за діяльністю товариства, а також органів, що здійснюють державну реєстрацію юридичних осіб, не є корпоративними. Але результат вирішення цих спорів впливає на обсяг корпоративних прав учасників корпоративних правовідносин. Тому вищезазначені спори відповідно до ст. 17 КАС України віднесено до компетенції адміністративних судів як публічно-правові за зверненням суб'єкта владних повноважень.

Справи про стягнення з учасників фондового ринку штрафів, накладених уповноваженими особами НКЦПФР, а також про оскарження рішень, дій чи бездіяльності цих осіб підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства як публічно-правові спори на підставі ч. 1 ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України (п. 8 Постанови). Разом з тим, у разі якщо предметом спору є визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) господарського товариства, а вимога до суб'єкта владних повноважень є похідною (зокрема, про державну реєстрацію припинення

⁷⁶⁵ Кобецька Н. Р. Форми захисту корпоративних прав / Н. Р. Кобецька // Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) / [за заг. ред. В. В. Луця]. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с. – С. 221 – 296.

юридичної особи), такий спір є підвідомчим (підсудним) господарським судам. Слід відзначити, що при розмежуванні підвідомчості ВСУ оперує поняттям господарське товариство, а не юридична особа, оскільки на той час норма ст. 12 ГПК діяла в іншій редакції.

Розглядаючи судову форму захисту корпоративних прав, варто зупинитися на позові як основному інструменті захисту, незалежно від виду судочинства. Зокрема, приділимо увагу позову, виникнення якого безпосередньо зумовлене природою корпоративних правовідносин, та на доцільності запровадження якого вказують ряд фахівців у галузі корпоративного права⁷⁶⁶, а саме *непрямою (похідною) позові*.

Вимога, яку ставить позивач у непрямому позові, стосується не безпосередньо його прав, а загалом інтересу компанії, у прибутковості якої він зацікавлений. Інший термін, який застосовують, – «похідний» позов. Таке формулювання також не позбавлене певної логіки. Учасник корпоративних правовідносин володіє правом на частку в майні підприємства. Тому його право немовби «походить» від права самої особи на захист своїх інтересів.

Щодо можливості застосування непрямого (похідного) позову безпосередньо при вирішенні корпоративних конфліктів, то у вітчизняному законодавстві до недавнього часу була відсутня пряма вказівка на можливість пред'явлення непрямого позову.

Частиною 3 ст. 92 ЦК України закріплено, що орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону

---

⁷⁶⁶ Васильєва В. А. Теоретичні проблеми захисту корпоративних прав / В. А. Васильєва // Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах». – Івано-Франківськ, 2011. – С. 9; Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення / О. М. Вінник. — К.: Атіка, 2003. — С. 216; Кашанина Т. В. Корпоративное право (Право хозяйственных товариществ и обществ): Учебник для вузов / Т. В. Кашанина. – М.: НОРМА-ИНФРА-М., 1999. – С. 9; Корпоративне управління: Монографія / [І. В. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова] За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – С. 293; Луць В. В. Деякі питання здійснення та захисту корпоративних прав в Україні / В. В. Луць // Наше право. - №2. – 2008. – С. 27-28; Ковалишин О. Р. Непрямий (похідний) позов як засіб захисту учасників корпоративних відносин / О. Р. Ковалишин // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – №1 (17). – С. 61–68.

виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень. Якщо члени органу юридичної особи та інші особи, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, порушують свої обов'язки щодо представництва, вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі.

Відповідно до ч. 4 ст. 23 Закону України «Про господарські товариства» посадові особи відповідають за заподіяну ними товариству шкоду відповідно до чинного законодавства України. Аналогічну норму містить Закон України «Про акціонерні товариства». У Законі закріплено, що посадові особи органів акціонерного товариства несуть відповідальність перед товариством за збитки, завдані товариству своїми діями (бездіяльністю), згідно із законом.

В одній із перших редакцій Закону України «Про акціонерні товариства» передбачалося, що в разі недотримання особою, заінтересованою у вчиненні товариством правочину, вимог, передбачених статтею 71 цього Закону, та вчинення товариством правочину з юридичною особою, всі акції (частки, паї) якої належать цій особі та/або її афілійованим особам, товариство або будь-хто з його акціонерів має право вимагати визнання цього правочину судом недійсним і відшкодування збитків та/або моральної шкоди (в ч. 2 ст. 72 Закону)⁷⁶⁷. Завдяки вищезгаданій нормі була фактично легалізована конструкція непрямого позову. Незважаючи на суттєву обмеженість її дії (право вимагати відшкодування виникало тільки тоді, якщо весь статутний (складений) капітал контрагента є власністю заінтересованої особи; якщо хоча б одна акція, частка, пай не належать заінтересованій особі, то таке право не виникало), відсутність відповідних положень в ГПК України, згадана норма втратила чинність відповідно до Закону України № 2994-VI від 03.02.2011 року «Про внесення змін до Закону України «Про акціонерні товариства» щодо вдосконалення механізму діяльності акціонерних товариств»⁷⁶⁸.

---

⁷⁶⁷ Закон України «Про акціонерні товариства» № 514-VI від 17 вересня 2008 року // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – №50-51. – Ст. 384.

⁷⁶⁸ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про акціонерні товариства» щодо вдосконалення механізму діяльності акціонерних товариств» № 2994-VI від 03.02.2011 року // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2994-17>.

1 травня 2016 року в Україні набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів»⁷⁶⁹. Документом передбачено зміни до ГК України, ГПК України, Закону України «Про акціонерні товариства».

Відповідно до ч. 2 ст. 89 ГК України посадові особи відповідають за збитки, завдані ними господарському товариству. Відшкодування збитків, завданих посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю), здійснюється в разі, якщо такі збитки були завдані: діями, вчиненими посадовою особою з перевищенням або зловживанням службовими повноваженнями; діями посадової особи, вчиненими з порушенням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення подібних дій, встановленої установчими документами товариства; діями посадової особи, вчиненими з дотриманням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення відповідних дій, встановленої товариством, але для отримання такого погодження та/або дотримання процедури прийняття рішень посадова особа товариства подала недостовірну інформацію; бездіяльністю посадової особи у випадку, коли вона була зобов'язана вчинити певні дії відповідно до покладених на неї обов'язків; іншими винними діями посадової особи⁷⁷⁰.

Вищезгадана норма закріплює достатньо широкий перелік неправомірних дій менеджерів, тим самим підвищуючи рівень захисту акціонерів-іноземних інвесторів. Законом також визначається коло осіб, які мають право подати позов. Адже не кожен акціонер має право на позов.

Відповідно до ст. 28 ГПК України у спорах про відшкодування збитків, завданих господарському товариству його посадовою особою, представником такого товариства є також учасник (акціонер) цього товариства, якому сукупно належить 10 і більше відсотків статутного капіталу (простих акцій) товариства, який подав господарському суду позовну заяву від імені товариства або який подав господарському суду заяву про здійснення представництва позивача.

---

⁷⁶⁹ Закон України від 7 квітня 2015 року № 289-VIII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів" // Відомості Верховної Ради, 2015, № 25, ст. 188].

⁷⁷⁰ Господарський кодекс України № 436-IV від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України, 2003, № 11, Ст. 462.

Правом вимагати відшкодування збитків, завданих товариству його посадовою особою, наділяється учасник (акціонер) цього товариства, якому сукупно належить 10% і більше статутного капіталу (простих акцій) товариства.

Відсутність обмеження щодо володіння певним мінімальним пакетом акцій чи часткою в статутному капіталі неминуче призвело би до зловживань зі сторони власників корпоративних прав. Будь-хто, придбавши всього декілька акцій, зміг би втягнути корпоративне підприємство в безпідставні судові процеси. Власник достатньо значної частини корпоративних прав не подасть безпідставний позов, бо тим самим опосередковано він впливає на ринкову вартість підприємства. Тому малоімовірно, що він буде використовувати наявну в нього можливість подати непрямий позов з метою задовольнити інтереси недобросовісної сторони чи конкурента.

Втім, таке формулювання викликає запитання: право на непрямий позов має лише один учасник (акціонер) чи кілька учасників, що разом володіють 10% статутного капіталу (простих акцій)? Убачається, що це стане причиною різного тлумачення судами цієї правової норми до моменту формування однорідної практики.

Не менш дискусійною є проблема підвідомчості корпоративних спорів третейським судам. На сьогодні така можливість законодавством України не передбачена. Розгляд корпоративних спорів виключено зі сфери третейського судочинства (ч. 1 ст. 6 Закону України від 11. 05. 2004 року №1701-IV «Про третейські суди»). Крім того, неможливість розгляду справ, що впливають із корпоративних правовідносин у судах інших держав, слідує з норм Закону України «Про міжнародне приватне право». Відповідно до ст. 10 Закону правочин та інші дії учасників приватноправових відносин, спрямовані на підпорядкування цих відносин праву іншому, ніж те, що визначається згідно із цим Законом, в обхід його положень, є нікчемними. При цьому в п. 9 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» № 13 від 24. 10. 2008 р. зазначається, що учасники господарських товариств незалежно від суб'єктного складу акціонерів (учасників) не вправі також підпорядковувати розгляд корпоративних спорів, пов'язаних із діяльністю господарських товариств, зареєстрованих в Україні, зокрема таких, що впливають із корпоративного управління,

міжнародним комерційним арбітражним судам⁷⁷¹. Тож фактом підпорядкування розгляду корпоративних спорів виключно господарським судам законодавець та Верховний суд України підтвердили важливість захисту корпоративних прав та ролі держави в цьому процесі.

Іншої думки дотримується С. М. Довганчук. Він вважає, що в третейських судах повинні розглядатися всі корпоративні спори, за винятком тих справ, що виникають з корпоративних відносин у спрах між господарським товариством та його учасником або між учасниками господарських товариств, які пов'язані із створенням та припиненням діяльності цих товариств⁷⁷². В. М. Кравчук пропонує розглядати дещо інший варіант. На думку автора, корпоративні спори можуть бути передані на вирішення третейського суду, а третейський запис (угода про передачу спору на вирішення третейському суду) може бути частиною установчих документів⁷⁷³.

З одного боку, така думка заслуговує на увагу. Третейський розгляд розширює можливості захисту прав та інтересів учасниками цивільних правовідносин. З іншого боку, практика розгляду третейськими судами справ вказує на чималу кількість зловживань у даній сфері. Основні з них наведені в Узагальненнях ВСУ «Практика застосування судами Закону України «Про третейські суди» від 11. 02. 2009 року⁷⁷⁴. Аналіз рішень третейських судів свідчить, що ці суди часто фактично не вирішують спори, а в обхід передбачених законом процедур задовольняють певні суб'єктивні інтереси нерідко з порушенням при цьому прав третіх осіб та держави. У зв'язку з цим вважаємо передчасним законодавче закріплення третейського розгляду корпоративних спорів.

Самозахист корпоративних прав. При характеристиці

⁷⁷¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» №13 від 24.10.2008 // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>.

⁷⁷² Довганчук С. М. Про останні законодавчі зміни щодо підвідомчості справ третейським судам / С. М. Довганчук // Вісник адвокатури України. – 2009. - №3(16). – С. 102.

⁷⁷³ Кравчук В. М. Підвідомчість корпоративних спорів / В. М. Кравчук // Вісник господарського судочинства. – 2007. – №4. – С. 75.

⁷⁷⁴ Узагальнення Верховного Суду України «Практика застосування судами Закону України «Про третейські суди» від 11.02.2009 року // http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n_005700-09.

самозахисту в науковій літературі відзначається, що дії, спрямовані на самозахист, в окремих випадках застосовуються ще до виникнення реальної загрози порушення права, хоч механізми їх реалізації дійсно спрацьовують тільки після порушення суб'єктивного цивільного права, до цього ж ці дії спрямовані на забезпечення недоторканості права⁷⁷⁵.

Головною перевагою самозахисту є можливість негайного реагування на порушення, чого не може забезпечити юрисдикційний захист, а тому самозахист є більш ефективним в умовах ринкової економіки⁷⁷⁶.

Нормативне право на самозахист закріплене в ЦК України. Особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства (ч. 1 ст. 19).

Самозахист корпоративних прав відбувається шляхом реалізації наданих учасникам законодавством та внутрішніми актами товариства можливостей із забезпечення своїх прав без звернення до суду чи інших спеціальних державних органів. У корпоративних правовідносинах, на відміну від інших, ця форма відіграє значну роль в захисті прав, що безпосередньо впливає з особливостей корпоративних правовідносин, корпоративного управління та організації діяльності господарських товариств.

При самозахисті корпоративних прав та інтересів дії акціонера (учасника, засновника) товариства спрямовані на захист не лише власних, а й корпоративних прав та інтересів інших учасників корпоративного спору, на попередження інших форм неправомірної поведінки в корпоративних правовідносинах.

Залежно від порядку реалізації самозахисту, можна виділяти:

а) безпосередній порядок самозахисту корпоративних прав, який передбачає самостійні дії учасників товариства без залучення інших суб'єктів, зокрема органів управління товариством. Це серед іншого:

— можливість *брати участь в управлінні справами* товариства, наприклад, шляхом голосування на загальних зборах приймати рішення, які унеможливають порушення своїх прав. Особлива ситуація

⁷⁷⁵ Свердлык Г. А., Страунинг Э. Л. Защита и самозащита гражданских прав: Учебное пособие. – М.: "Лекс-Книга", 2002. – С. 155.

⁷⁷⁶ Азімов Ч. Здійснення самозахисту в цивільному праві // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – №2(25). – С. 135-141.

при цьому виникає в товариствах з обмеженою відповідальністю, у яких є два учасники з рівними частками в статутному капіталі і відповідно рівною кількістю (по 50%) голосів. У разі виникнення конфліктів між ними реальна можливість реалізації права управління товариством, вирішення питань голосуванням на загальних зборах практично втрачається;

— право самим *скликати загальні збори товариства*, якщо на їх вимогу у відповідні строки збори не були скликані, що передбачено стосовно акціонерів, які володіють у сукупності більше, ніж 10% акцій (ст. 45), та учасників ТОВ і ТДВ, які володіють у сукупності більше, як 20% голосів (ст. 61). Як свідчить практика, серед типових порушень є саме нескликання виконавчим органом загальних зборів акціонерів на вимогу акціонерів, які володіють достатньою кількістю голосів. При цьому на можливість реалізації такої форми захисту своїх прав вказав Верховний суд України, зазначивши у своїй постанові від 24. 10. 2008 р.: «не підлягають задоволенню позови акціонерів про зобов'язання скликати позачергові загальні збори, оскільки ст. 45 Закону про господарські товариства надає акціонерам, які володіють більш як 10% голосів, право самостійно скликати позачергові загальні збори у разі, якщо правління не виконує їх вимоги (п. 23)»;

— право на *кумулятивне голосування*. Кумулятивне голосування – голосування під час обрання осіб до складу органів товариства, коли загальна кількість голосів акціонера помножується на кількість членів органу акціонерного товариства, що обираються, а акціонер має право віддати всі підраховані таким чином голоси за одного кандидата або розподілити їх між кількома кандидатами (ст. 2). Шляхом кумулятивного голосування обираються члени наглядової ради публічного акціонерного товариства (ст. 53), а також члени ревізійної комісії (ст. 73). Статутом може бути передбачено можливість застосування кумулятивного голосування і в інших випадках (ч. 4 ст. 42).

Слід відзначити, що учасник корпоративних правовідносин може скористатися не всіма заходами самозахисту, які передбачені законодавством. Деякі з них можуть бути реалізовані лише акціонерами, які володіють 10 % і більше акцій товариства. Зокрема, на вимогу та за рахунок акціонерів (акціонера), які (який) на момент подання вимоги сукупно є власниками (власником) більше 10% простих акцій товариства, спеціальна перевірка фінансово-господарської діяльності акціонерного товариства проводиться

аудитором, незалежно від наявності ревізійної комісії (ревізора) в товаристві (ст. 76 Закону). Аналогічне право має будь-який з учасників ТОВ, ТДВ (ст. 63 Закону України «Про господарські товариства»).

Прикладом самозахисту в повному товаристві є право його учасника у випадку незгоди чи побоювання за результати діяльності товариства реалізувати своє право на вихід із товариства⁷⁷⁷. Вихід із товариства, що було створено на невизначений строк, дозволяється за умови попередження про це не пізніше, як за 3 місяці. Вихід із товариства, що було створено на визначений строк, допускається лише при наявності поважних причин та за умови, що попередження про це надійшло не пізніше, як за 6 місяців (ст. 71).

б) опосередкований порядок самозахисту, який потребує залучення до захисту своїх прав органів управління акціонерним товариством.

- *будь-який з акціонерів вправі вносити свої пропозиції до порядку денного загальних зборів* (при чому пропозиції акціонерів (акціонера), які сукупно є власниками 5% або більше простих акцій, підлягають обов'язковому включенню до порядку денного загальних зборів);

- *на вимогу акціонерів, які володіють більше, ніж 10% голосів, або будь-кого з учасників ТОВ, ТДВ проводяться перевірки ревізійною комісією фінансово-господарської діяльності правління* (дирекції), що може стати підставою виявлення і припинення порушень з боку правління;

- *право вимагати викупу товариством належних йому акцій* (так зване «право на незгоду»), коли він не брав участі чи не згідний із прийнятими загальними зборами рішеннями (ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства»). Право на незгоду є ефективним у разі, коли акціонер не погоджується із рішенням загальних зборів акціонерів, але має таку кількість акцій, за якої не може впливати на відповідне рішення. Встановлення на законодавчому рівні обов'язку акціонерного товариства викупити в акціонера акції за ринковою ціною, якщо він голосував проти рішення загальних зборів, є суттєвим способом захисту прав дрібного акціонера.

Самозахист корпоративних прав можливий не тільки з боку учасника (акціонера) товариства, а й з боку товариства перед

⁷⁷⁷ Кобецька Н.Р., Ковалишин О.Р. Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин: Монографія / За заг. ред. академіка НАПрН України В. В. Луця К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. – 194 с.

учасниками. Як захід самозахисту можна розглядати можливість виключення учасника зі складу товариства. Відповідно до ст. 64 Закону України «Про господарські товариства» учасника товариства з обмеженою відповідальністю, який систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, може бути виключено з товариства на основі рішення, за яке проголосували учасники, що володіють у сукупності більше, як 50% загальної кількості голосів учасників товариства.

З вищерозглянутих заходів самозахисту не важко зрозуміти, що для реалізації одних із них достатньо мати хоча б одну акцію чи бути учасником товариства, незалежно від розміру своєї частки. Інші можливо реалізувати лише при наявності певного пакету акцій чи частки в статутному капіталі товариства.

Тому пропонуємо заходи самозахисту поділити на:

а) загальні заходи самозахисту акціонера (учасника) товариства, до яких відносяться право на голосування (ст. 60 Закону України «Про господарські товариства»), право на отримання інформації (ст. 78 Закону України «Про акціонерні товариства»), право на незгоду.

б) заходи самозахисту, реалізація яких можлива лише за наявності певного мінімального пакету акцій (частки в статутному капіталі) товариства, наприклад, право вимагати перевірки фінансово-господарської діяльності товариства мають акціонери (учасники), що володіють 10 % і більше акцій (частки) в статутному капіталі товариства (ст. 76 Закону України «Про акціонерні товариства», ст. 63 Закону України «Про господарські товариства»); акціонери – власники 5% або більше простих акцій мають право на обов'язкове включення їх пропозиції до порядку денного загальних зборів (ст. 38).

Звідси слідую висновок, що механізм самозахисту найбільш ефективний тоді, коли реалізується колективно, шляхом об'єднання з іншими зацікавленими учасниками товариства, оскільки засобів самозахисту в групі акціонерів (учасників) значно більше.

Медіація в корпоративних спорах. У межах традиційних форм захисту у зв'язку з підвищенням ролі приватного права і ролі особи в захисті своїх прав на законодавчому рівні впроваджуються нові механізми захисту. Це продиктовано тим, що не завжди вже існуючі і такі, що вироблені практикою форми захисту, можуть ефективно здійснювати захист порушених прав та законних інтересів.

Важливим механізмом захисту корпоративних прав та вирішення корпоративних спорів є процедура медіації, про яку частково згадувалося в попередньому розділі.

Судовий акт вирішує питання про захист права сторін корпоративного спору. Але в переважній більшості таке судове рішення є невигідним для іншої сторони спору. Внаслідок цього конфлікт між ними може виникнути знову.

Медіація – це переговори за участю третьої, незайнтересованої сторони, роль якої в тому, щоб сторони спору вирішили його максимально вигідно для всіх конфліктуючих сторін. Пошук взаємоприйнятної рішення відбувається не на основі формальних документів, а зважаючи виключно на баланс інтересів сторін шляхом проведення низки переговорів, висловлення думок та пропозицій за участю незалежної особи (медіатора), яка діє неупереджено, сприяє підтримці та розвитку між сторонами культури їх відносин, досягненню позитивного результату і взаємопорозуміння у конфлікті (спорі), що між ними виник. Саме такий механізм найбільш ефективний при вирішенні корпоративних спорів. Адже сторони усвідомлюють, що їм і надалі необхідно буде підтримувати тісні ділові чи особистісні відносини (наприклад, брати участь у загальних зборах товариства, спільно реалізовувати інші корпоративні права), а медіація дозволяє не тільки вирішити конфлікт між учасниками корпоративних правовідносин, а й допомагає сторонам домовитися між собою про принципи мирного співіснування в майбутньому.

Переваги медіації, порівняно з судовою формою захисту, ще й в наступному:

а) суддя не має можливостей щодо застосування правил врегулювання спору, які не передбачені конкретними нормами Закону, навіть якщо ці правила взаємовигідні для обох сторін, адже суддя діє лише в межах, передбачених Законом;

б) при здійсненні судочинства суддя керується законом та наявними доказами у відповідній справі. Останні він може трактувати лише як достовірні та недостовірні і оцінювати їх на власний розсуд. У медіації будь-яка зі сторін може визнати, що претензії іншої сторони є певною мірою обґрунтованими, і погодитися на компромісне рішення;

в) після винесення судового рішення відкривається виконавче провадження лише в передбачених ним межах. За умови застосування

медіації можливості та шляхи виконання зобов'язань визначаються безпосередньо сторонами⁷⁷⁸.

Позитивні наслідки медіації мають також і фінансово-економічний характер, оскільки сторонам при застосуванні цього способу не потрібно витратити кошти на послуги юристів для підготовки позовних документів, на організацію та проведення судових процесів, а також представництво інтересів сторін у суді.

Тому вважаємо, що за умови нормативного врегулювання медіація завдяки таким перевагам, як добровільність, взаємоприйнятність рішення, економія часу, гнучкість процедури, можливість швидкого та ефективного вирішення конфлікту, стане особливо ефективним механізмом вирішення корпоративних спорів.

8.2. Система цивільно-правових способів захисту корпоративних прав

Залишаючи різночитання категорії способів захисту в площині теоретичних пошуків, достовірність розуміння отримуємо крізь призму значення самого терміну «спосіб», а також сутності захисту корпоративних прав.

У словнику за редакцією С. І. Ожегова спосіб – «дія чи система дій, що застосовуються при виконанні певної роботи, при здійсненні чого-небудь»⁷⁷⁹. Крім того, ряд учених сходяться на думці, що спосіб описує характер, зміст вчинюваної дії⁷⁸⁰.

Сутність захисту полягає в діяльності учасника корпорації чи самої корпорації щодо усунення самостійно або за допомогою юрисдикційних органів перешкод у здійсненні корпоративних прав, їх відновленні, покарання за порушення.

---

⁷⁷⁸ Проект Закону «Про медіацію». Пояснювальна записка // Бюлетень «Відновне правосуддя в Україні». – №3-4(17). – 2011. – С. 32.

⁷⁷⁹ Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – 14-е изд., стереотипное. – М., 1983. – С. 674.

⁷⁸⁰ Васильєва В. А. Теоретичні проблеми захисту корпоративних прав / В. А. Васильєва // Охорона корпоративних прав: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. – С. 23.; Белов В. А. Корпоративное право: Актуальные проблемы теории и практики / В. А. Белов ; [под общ. ред. В. А. Белова]. – М. : Издательство Юрайт, 2009. – С.625.

З огляду на встановлене буквальне тлумачення категорій «спосіб» і «захист», та враховуючи цивілістичну природу корпоративних правовідносин, цивільно-правовими способами захисту корпоративних прав є система встановлених законом, локальним актом або договором дій учасника корпорації чи самої корпорації та/або юрисдикційних органів, за допомогою яких відбувається припинення порушень, а також відновлення порушеного, невизнаного або оспорюваного суб'єктивного корпоративного права та/або компенсація завданої шкоди.

Характерними ознаками способів захисту корпоративних прав є те, що вони застосовуються:

- на підставі закону (ЦК України, ГК України, Закону України «Про господарські товариства», Закону України «Про акціонерні товариства», Закону України «Про кооперацію», Закону України «Про споживчу кооперацію» та ін.), локального акту (статуту, засновницького договору) або договору (договору між акціонерами товариства, договору на реалізацію прав засновників товариства з обмеженою відповідальністю та ін.);

- як система дій учасника корпорації чи самої корпорації (їх уповноважених представників) та/або юрисдикційних органів (судів, НКЦПФР України, Національного банку України, Антимонопольного комітету України, Державного агентства з управління корпоративними правами держави та майном тощо);

- з моменту правопорушення, оспорювання корпоративного права або з інших юридичних фактів, передбачених гіпотезою охоронної норми;

- для відновлення порушеного чи оспорюваного суб'єктивного корпоративного права учасника корпорації та/або його майнової сфери, а також усунення реальної загрози такого порушення;

- у неюрисдикційній формі через спеціальні інструменти врегулювання корпоративних конфліктів (Sell-out, Squeeze-out та ін.); у юрисдикційній формі – переважно шляхом заявлення вимог у межах ст. 16 ЦК України.

Як зазначає В. А. Васильєва, специфіка корпоративного правовідношення дає останньому можливість претендувати на окреме місце серед цивільних правовідносин. На перший погляд, така особливість значно ускладнює можливість структурувати способи захисту корпоративних прав. Однак, якщо виходити з принципу консолідації норм права, а не їх дроблення, то за основу судового

захисту учасників корпорації варто брати ст. 16 ЦК України, яка є базисом (т.з. «каркасом») у формуванні вимог у кожному конкретному спорі. При цьому слід пам'ятати, що корпоративні правовідносини значно сепаровані від державного апарату загалом та апарату державного примусу зокрема, тому більшість конфліктів між учасниками вирішується на етапі реальної загрози порушення прав учасника шляхом застосування вузькокорпоративного інструментарію в неюрисдикційній формі. Таким чином, упорядкування корпоративних способів захисту за його формою видається найбільш вдалим.

Інформативною також є класифікація цивільно-правових способів захисту корпоративних прав шляхом поділу останніх за результатом, на який розраховано їх застосування, зокрема на: а) способи, використання яких підтверджує або посвідчує право, змінює чи припиняє правовідношення: визнання права на частку (акції), примусове виконання товариством зобов'язань щодо виплати оголошених дивідендів, повернення паю при виході з виробничого (споживчого) кооперативу, переведення прав та обов'язків покупця акцій (частки, паю), виключення учасника з товариства тощо; б) способи, використання яких попереджує чи припиняє порушення права: вимога про надання корпорацією інформації про її діяльність та внутрішньокорпоративних документів, визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів (учасників, членів), виконавчого органу (наглядової ради) та інші; в) способи, застосування яких відновлює порушене право чи компенсує втрати, завдані у зв'язку з порушенням правом: визнання недійсними правочинів за участі корпорації та її учасників, усунення наслідків недійсних правочинів, рішень органів управління юридичною особою, відшкодування збитків, завданих товариству його посадовою особою, відшкодування моральної шкоди тощо. Подібної системи поділу притримувалися і такі науковці, як Є. Ю. Асташкіна та О. В. Головатенко.

Способи захисту корпоративних прав доцільно розділяти також за предметом захисту на:

а) способи захисту майнових корпоративних прав (наприклад, примусове виконання товариством зобов'язань щодо виплати дивідендів, стягнення неустойки за невиконання зобов'язань з оплати акцій тощо);

б) способи захисту немайнових корпоративних прав (вимога про надання учасникам інформації про діяльність товариства та

внутрішніх документів; визнання недійсним рішення виконавчого органу управління про відмову в скликанні загальних зборів та інші);

в) способи захисту як майнових, так і немайнових прав (наприклад, вимога про здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних йому голосуючих акцій).

При цьому слід відзначити, що такий поділ є умовним, оскільки майнові й немайнові корпоративні права учасника корпорації становлять єдиний комплекс прав. Тому порушення майнового права, як правило, призводить до порушення і немайнового права, та навпаки. Це стосується вищенаведеної нами вимоги акціонера про здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних йому голосуючих акцій. Якщо вона зумовлена вчиненням товариством значного правочину, проти вчинення якого він голосував на загальних зборах, то акціонер захищає свої майнові права – значний правочин може призвести до зменшення активів акціонерного товариства і відповідно вартості акцій, які належать акціонеру. Якщо ж вимога акціонера про викуп належних йому акцій пов'язана з прийняттям рішення про злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ товариства, зміну його типу з публічного на приватне, то акціонер ставить за мету захистити не лише майнові, але й немайнові права. Зокрема, права акціонера можуть взагалі припинитися, у зв'язку зі зміною організаційно-правової форми товариства.

Ціннісною є класифікація способів захисту прав учасників корпоративних правовідносин, запропонована Д. В. Ломакіним. Учений виділяє залежно від виду порушеного права: а) способи захисту в разі порушення прав, що впливають з їх участі в товаристві; поділяючи їх на способи захисту майнових і немайнових прав учасників господарських товариств; б) способи захисту, що застосовуються в разі неправомірного припинення прав участі в товаристві; дана група способів захисту включає способи захисту, спрямовані на повернення акцій або часток у статутному капіталі товариства і способи захисту, спрямовані на отримання компенсації, зважаючи на втрату корпоративного контролю⁷⁸¹.

О. В. Зудіхін залежно від правового статусу суб'єкта, який використовує спосіб захисту, виділяє способи захисту, що застосовуються для захисту прав та інтересів засновників

⁷⁸¹ Ломакин Д. В. Рецензия на книгу М. В. Телюкиной «Комментарий к Федеральному закону «Об акционерных обществах» (постатейный)» / Д. В. Ломакин // Корпоративный юрист. – 2005. № 2. – С. 53.

господарських товариств, які здійснюють дії до державної реєстрації товариства, і способи захисту, які можуть використовувати учасники господарських товариства як легітимні учасники корпоративних правовідносин⁷⁸².

У контексті даного критерію вважаємо, що способи захисту корпоративних прав можна поділити на:

а) способи захисту корпоративних прав учасника будь-якої юридичної особи корпоративного типу (вимога про надання інформації, визнання недійсним правочину);

б) способи захисту, які можуть застосовуватися будь-яким учасником корпорації певної організаційно-правової форми (вимога акціонерів при додатковій емісії акцій про застосування переважного права; вимога про викуп акцій, що належать акціонеру);

в) способи захисту, які можуть застосовуватися окремими учасниками в межах певної організаційно-правової форми юридичної особи корпоративного типу (вимога асоційованого члена виробничого кооперативу на першочергове одержання паю в разі ліквідації кооперативу; вимога акціонерів, які є власниками п'яти або більше відсотків простих акцій про включення їх пропозиції до порядку денного загальних зборів акціонерного товариства).

Свого часу ще одним загальноновизнаним у наукових колах став поділ способів захисту прав учасників (засновників) господарських товариств на речово-правові, зобов'язально-правові та спеціальні способи захисту, розроблений вченими Є. О. Сухановим, А. П. Сергєєвим, І. О. Дзерою, А. Ю. Бабаскіним⁷⁸³.

О. В. Регурецька речово-правовими способами захисту прав акціонерів вважає визнання права власності; витребування акції з чужого незаконного володіння; захист права власності акціонера від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння. До

---

⁷⁸² Зудіхін О. В., Цивільно–правовий захист корпоративних прав учасників господарських товариств : дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Зудіхін Олександр Володимирович ; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2011. – С. 119.

⁷⁸³ Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно–правові аспекти) : Монографія / Луць В. В., Васильєва В. А., Калаур І. Р., Кашина О. В., Кобецька Н. Р., Саракун І. Б.; за заг. ред. В. В. Луця. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – С. 250.

зобов'язально-правових способів захисту автор відносить: примусове виконання обов'язку в натурі, відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди, зміна або припинення правовідношення шляхом зміни або розірвання договору. Визнання правочину з акціями недійсним, визнання недійсною емісії акцій, визнання недійсними рішень органів управління акціонерного товариства (загальних зборів акціонерів, наглядової ради, виконавчого органу товариства); визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади; відновлення прав на акцію та відновлення акції О. В. Регурецька кваліфікує як спеціальні способи захисту⁷⁸⁴. Вищенаведена кваліфікація, без сумніву, є ґрунтовною, однак не позбавлена недоліків з погляду сучасного розуміння правової природи корпоративних правовідносин.

Ще одним із головних завдань цивільно-правової доктрини є визначення критеріїв вибору оптимального способу захисту порушеного права у найбільш типових ситуаціях, оскільки це може чинити реальний вплив на підвищення стабільності і надійності становища учасників цивільного обороту. На практиці результатом незнання основ формування вимог про захист прав є відмова судом у задоволенні такого позову та, як наслідок, зайве витрачання коштів, часу і зусиль позивача у справі.

У ряді випадків спосіб захисту прав учасників корпорації визначений спеціальною нормою закону, що регулює відповідні відносини (наприклад, відповідно до ч. 5 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» в разі порушення переважного права на придбання акцій будь-який акціонер товариства має право протягом трьох місяців із дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про таке порушення, вимагати в судовому порядку переведення на нього прав та обов'язків покупця акцій). Однак найчастіше законодавство надає суб'єкту захисту право вибору з кількох альтернативних способів захисту належного йому права.

Вважаємо, що критеріями визначення оптимального способу захисту в даному випадку виступають:

- вид конфліктної ситуації, що є підставою для застосування способів захисту (за певних обставин ефективніше застосувати

---

⁷⁸⁴ Регурецька О. В. Охорона прав акціонерів в цивільному праві України. Дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. – К., 2005. – С. 75-76.

способи самозахисту, за інших – звернутися до компетентного органу із відповідною вимогою);

- зміст права, яке захищається (наприклад, такий спосіб захисту, як відшкодування збитків, як правило, реалізовується для захисту майнових прав учасників);

- характер його порушення (наприклад, у разі вибуття акцій із власності незаконного володільця за договором вимога про застосування наслідків недійсності правочину (реституцію) є неприпустимою);

- ступінь участі особи в корпорації (наприклад, право акціонерів-власників 10 і більше відсотків простих акцій товариства скликати позачергові зборів акціонерного товариства у випадку неприйняття наглядовою радою відповідного рішення).

Аналіз судової практики свідчить, що при виборі належного способу захисту порушених прав необхідно також враховувати такі обставини:

- по-перше, застосування відповідного способу захисту повинно спричиняти реальне відновлення порушеного права;

- по-друге, при розгляді справи судом позивачеві необхідно довести, що його права й обов'язки дійсно порушені.

Деякі способи цивільно-правового захисту зазвичай застосовуються одночасно – визнання правочину недійсним та відновлення становища, яке існувало до порушення (реституція); припинення правовідношення та відшкодування заподіяної шкоди й інші, що характерно і захисту прав учасників (засновників) господарських товариств⁷⁸⁵. Так, іноді для забезпечення захисту права не достатньо застосовувати лише один спосіб захисту. Наприклад, при заявленні вимог про визнання договору купівлі-продажу акцій недійсним для належного захисту акціонером свого права на цінні папери необхідно також вимагати здійснити депозитарні операції, наслідком яких є відновлення кількості цінних паперів на рахунку позивача.

Як відомо, визначений ст. 16 ЦК України перелік способів захисту стосується не тільки цивільних прав, а й інтересів. Та чи можливо захистити правомірний цивільно-правовий інтерес тими самими способами, що й суб'єктивне корпоративне право?

---

⁷⁸⁵ Кузнєцова Н. С. Поняття, ознаки і класифікація корпоративних спорів / Н. С. Кузнєцова // Правовий тиждень. – 2007. – С. 292.

Для початку слід зазначити, що визнання інтересу об'єктом судового захисту є особливо виправданим щодо корпоративних правовідносин. Враховуючи їх структуру (учасник корпорації – корпорація), а особливо майнову відокремленість останніх, учасник корпорації не виступає суб'єктом речових і зобов'язальних правовідносин, у яких бере участь корпорація, тому він не набуває будь-яких прав у межах даних правовідносин. Проте в нього існує достатньо багато можливостей втрутитися в дані правовідносини з метою недопущення зменшення вартості майна корпорації, відшкодування заданих їй збитків, оскільки це в подальшому вплине на прибутковість юридичної особи та розмір отриманих ним дивідендів. Таким чином, застосувавши відповідний спосіб захисту, учасник зможе захистити свій майновий інтерес.

Тому законом і судовою практикою допускається захист правомірного інтересу учасника корпорації шляхом пред'явлення вимог про визнання оспорюваного правочину недійсним і застосуванням наслідків її недійсності, застосуванням наслідків недійсності нікчемного правочину, вимогою про виконання зобов'язання в натурі, вимогою про відшкодування збитків, припиненням чи зміною правовідношення. Прикладом таких способів захисту охоронюваного законом інтересу може бути: визнання правочину недійсним (у випадку вчинення значних правочинів, правочинів із заінтересованістю, договорів із перевищенням наданих договором чи законом повноважень; припинення дії, яка порушує право (при примусовому скликанні зборів чи ради директорів); зміна правовідношення (зокрема, пред'явлення учасником (акціонером) вимоги про перевід прав та обов'язків за договором купівлі-продажу частки в ТОВ чи акцій ПрАТ, що укладений з порушенням переважних прав); відновлення становища, яке існувало до порушення.

Таким чином, порушений інтерес захищається тими самими способами, що і суб'єктивне право.

Дискусійним на сьогодні залишається застосування такого законодавчо визначеного способу, як визнання права для захисту порушеного інтересу. Вважаємо, що в даному випадку слід виходити з наступного. Метою визнання права є усунення правової невизначеності. Тому, звертаючись з таким позовом, зацікавлена особа фактично має інтерес у формалізації свого суб'єктивного права. Зокрема, шляхом підтвердження свого права на акцію особа захищає свій інтерес до вступу в корпоративне правовідношення для

досягнення певних цілей. Тобто в даному випадку доречно говорити про захист законного інтересу позивача у правовій визначеності.

Більше того, можна зробити висновок, що визнання права є саме тим способом захисту цивільного права, який реалізується при наявності порушеного (оспорюваного) права чи законного інтересу.

Необхідно відзначити позицію І. В. Венедиктової щодо застосування даного способу захисту у випадку вчинення перешкод щодо реалізації інтересів. Зокрема, вчена вказує на те, що визнання права є однозначно способом захисту охоронюваного законом інтересу. При цьому, мова йде саме про захист інтересу шляхом визнання права, оскільки захищати інтерес шляхом його визнання не логічно – охоронювані законом інтереси фактично існують, як усе, що не заборонено, і факт визнання існування інтересу абсолютно не потрібно доводити⁷⁸⁶.

8.3. Особливості окремих цивільно-правових способів захисту корпоративних прав

Систематизуючи цивільно-правові способи захисту корпоративних прав, неможливо оминати проблематику вичерпності їх переліку.

Частина 2 ст. 16 ЦК України надає учаснику цивільних правовідносин можливість судового захисту наступними способами: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

В абз. 2 п. 10 ч. 2 ст. 16 ЦК України визначається, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

---

⁷⁸⁶ Венедиктова І. В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві / І. В. Венедиктова: монографія. – Х.: Нове Слово, 2011. – С. 206.

Очевидно, що єдино правильним підходом у даному випадку є застосування принципу, відповідно до якого захищатися можна тими способами, які: а) встановлені законом; б) передбачені в локальних актах чи договорах, за умови їх відповідності загальним положенням законодавства.

Пристаючи до характеристики способів юрисдикційного захисту корпоративних прав, слід наголосити на тому, що покладення ст. 16 ЦК України в основу правового аналізу жодним чином не нівелює ідею особливої правої природи корпоративних правовідносин, а, навпаки, структуровано формує систему захисту прав учасників корпорації з переходом від загальних (ЦК України) до спеціальних (Закон України «Про акціонерні товариства», Закон України «Про господарські товариства») норм.

Відповідно до п. 1.6. постанови Пленуму ВГСУ від 25. 02. 2016 року № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин» спори про *визнання права* власності на акції щодо укладення, зміни, виконання, а також визнання недійсними договорів купівлі-продажу акцій, та спори щодо інших правочинів із акціями не належать до корпоративних та вирішуються загальними чи господарськими судами, залежно від суб'єктного складу сторін⁷⁸⁷.

Як бачимо, конструкція вимоги «про визнання права на акції» невинувато залишалася поза межами правозастосовчої практики корпоративної сфери. Основним аргументом незгоди представників судової влади із можливістю визначення такого позову, як корпоративного є те, що мова йде про захист «права на папір». Однак особливістю застосування даного способу захисту в корпоративних правовідносинах полягає в тому, що визнання права на акцію забезпечує визнання корпоративних прав, що ними посвідчуються («прав з паперу»), та подальшу можливість їх реалізації.

Цивілістична доктрина розглядає визнання права як один із передбачених чинним цивільним законодавством випадків встановлення, тобто правової кваліфікації того або іншого явища в

---

⁷⁸⁷ Постанова Пленуму Вищого господарського суду України “Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин” від 22.05.2016 року № 4 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/>.

Наталія Сліпенчук. Особливості окремих цивільно-правових способів захисту ...
межах існуючого публічного правопорядку⁷⁸⁸. Тобто застосування останнього можливе, коли саме право вже існує й потрібно лише судове підтвердження даного факту⁷⁸⁹.

Дана позиція цілком відповідає загальноприйнятому розумінню визнання права як способу захисту країнами англо-саксонської системи. Щодо системи континентального права, то, як зазначається в ст. 256 Цивільного процесуального кодексу Федеративної республіки Німеччини, основою відповідних правостановлювальних позовів є усунення сумнівів у наявності правовідносин.

З точки зору класичної цивілістики саме визнання права повинно бути оптимальним способом захисту порушених прав власників бездокументарних акцій, оскільки цей спосіб захисту повністю відповідає їх правовій природі. Разом з тим, вітчизняна судова практика замінила найбільш прийнятну конструкцію «вимога про визнання права» плюс «вимога про присудження» на віндикаційний позов як спосіб захисту, розглядаючи його як продовження використання речово-правового режиму щодо регулювання обороту бездокументарних цінних паперів. Але чи правильно це? Чи відповідає правовій дійсності?

Основним аспектом незгоди з можливістю віндикації бездокументарних акцій є те, що такий спосіб захисту права власності можливий до застосування для індивідуально визначених речей. Законодавство України не передбачає можливості ідентифікації акцій одного випуску (з одним реєстраційним номером) за якими-небудь іншими ознаками, ніж номер випуску. На практиці ж часто витребовувані акції об'єднуються в різні пакети з акціями того самого випуску і передаються третім особам. У такому випадку ідентифікувати, у рамках якого пакету були передані акції, стає неможливим, і застосування віндикаційного позову не призводить до відновлення прав позивача. У зв'язку з вищевикладеними обставинами в правовій літературі неодноразово висловлювалася думка про необхідність удосконалення існуючої системи ведення реєстру акціонерів. Зокрема, В. І. Добровольський пропонує присвоювати

---

⁷⁸⁸ Підлубна Т. М. Визнання права як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів / Т. М. Підлубна // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 4. – С. 77.

⁷⁸⁹ Лапыгов Д. В. Признание права как способ защиты: дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 / Д. В. Лапыгов. – Пермь, 2010. – С. 75.

власний ідентифікаційний номер кожній акції в рамках випуску⁷⁹⁰. У результаті цього, проблема ідентифікації бездокументарних акцій одного випуску може бути вирішена.

Іншою проблемою, пов'язаною із застосуванням віндикації є те, що остання виступає способом захисту неволодіючого власника майна. Виходячи з правової природи бездокументарних цінних паперів, її власником є особа, зазначена як така в реєстрі акціонерів. Зокрема, ст. 2 Розділу V Положення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про провадження депозитарної діяльності від 23. 04. 2013 року № 735 визначено, що право власності на цінні папери бездокументарної форми існування переходить до депонента – нового власника з моменту зарахування прав на ці цінні папери на його рахунок у цінних паперах у депозитарній установі⁷⁹¹. Таким чином, позов про витребування акцій пред'являється особою, яка не є титульним власником. Разом з тим, судова практика ґрунтується на тому, що недобросовісний набувач не одержує прав щодо цінних паперів та має розглядатися за аналогією з володіючим невластником, до якого можуть бути пред'явлені віндикаційні вимоги.

Неможливість віндикації обґрунтовується також необхідністю захистити права добросовісного набувача. За ст. 389 ЦК України цінні папери на пред'явника не можуть бути витребувані від добросовісного набувача, тобто не можуть бути предметом віндикації⁷⁹². Акції ж є іменними бездокументарними цінними паперами. З цього приводу законодавець не робить жодних застережень – або в силу відсутності відповідного механізму, або покладаючись на рішення судових інстанцій.

Таким чином, слід констатувати, що застосовувані на практиці вимоги про повернення акцій мають віндикаційний характер, однак не є віндикацією. Зокрема, по-перше, їх об'єкт – це бездокументарні акції, тобто майнові права, а не індивідуально-визначені речі; по-

---

⁷⁹⁰ Добровольський В. І. Защита корпоративной собственности в арбитражном суде / В. И. Добровольский. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – С. 37 – 38.

⁷⁹¹ Положення про провадження депозитарної діяльності: Національної комісії з цінних паперів «Про провадження депозитарної діяльності» від 23 квітня 2013 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1084-13>.

⁷⁹² Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003 р.– № 40, Ст. 356.

друге, вони спрямовані на відновлення участі в корпорації, а не тільки правомочності володіння; і, нарешті, заявником за таким позовом є не титульний власник майна, а особа, яка не легітимізована певним чином як власник акцій.

Однакова правова природа акцій та часток у статутному капіталі не обумовлює ідентичності у застосуванні способів захисту прав на участь в товаристві. Слід зазначити, що серед науковців також немає єдиної позиції з приводу можливості застосування норм про ввідикацію для витребування часток в статутному капіталі товариства.

Більшість учених все ж схиляється до неприпустимості застосування таких вимог у зв'язку із тим, що частка не є індивідуально-визначеною річчю і не може бути ідентифікована іншим чином⁷⁹³.

Особливу роль у питаннях конкуренції позовних вимог про визнання права на частку чи ввідикації відіграє момент виникнення права на частку в позивача, який значно ускладнений у чинному законодавстві.

Зокрема, мається на увазі те, що право на частку виникає на підставі договору, тобто з цивільно-правової підстави. Далі відбувається фіксація перерозподілу часток між учасниками шляхом внесення змін до статуту та державна реєстрація таких змін. При цьому, дотримуючись концепції оборотоздатності корпоративного права як єдиного об'єкту цивільних прав, слід констатувати, що законодавець у даному випадку все ж розвів у часі момент набуття майнових прав (за договором) та організаційних (із реєстрацією змін до статуту). Ці акти є окремими юридичними фактами і повинні враховуватися при виборі способу захисту. Мова йде про такі випадки:

-якщо частка в статутному капіталі відчужена за недійсним правочином, то застосовується ч. 1 ст. 216 ЦК України. У разі переходу даного майнового активу до третіх осіб замість реституції слід реалізовувати положення ст. 22 ЦК України (відшкодування збитків);

-якщо відбулась лише перереєстрація частки в ЄДРПОУ, то даний факт не може розглядатися як підстава припинення права позивача на таку частку. Це означає, що останній на момент подання позову є законним власником частки, однак є інша особа (відповідач), яка

---

⁷⁹³ Маковская А. А. Восстановление корпоративного контроля в системе способов защиты корпоративных прав / А. А. Маковская // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации . –2009. – № 1. – С. 106.

оспорює наявність в особі права. Таким чином, є класична ситуація для пред'явлення позову про визнання права. У даному випадку позивачу необхідно керуватися положеннями ст. 16 ЦК України.

Враховуючи вищенаведене, а також те, що самі акції (частки в статутному капіталі) позбавлені будь-якої цінності без прав, що ними посвідчуються, використання універсальних способів захисту (ч. 2 ст. 16 ЦК України) при неправомірному припиненні участі в товаристві видається найбільш логічним. Тому для належного й оперативного захисту прав учасників корпорацій слід застосовувати наступні способи захисту:

- у разі незаконного позбавлення акцій чи частки в статутному капіталі при їх відчуженні за недійсними правочинами реалізовується традиційна вимога про визнання правочину недійсним і застосування наслідків його недійсності, тобто реституція;

- у разі втрати акцій (частки) за іншими незаконними підставами – вимоги про визнання права і відновлення становища, яке існувало до порушення.

Інститут примусового виконання обов'язку в натурі прийшов у сучасний вітчизняний цивільний обіг не тільки, як в тому або іншому ступені запозичений із західноєвропейського правопорядку, а і як інститут, що значною мірою самостійно формувався в нашому праві, що має свої джерела і тривалий досвід практичного застосування⁷⁹⁴.

Такий спосіб захисту найчастіше застосовується в договірних правовідносинах. Однак, як зазначає А. Г. Карапетов, не можна обмежувати сферу дії позову про присудження до виконання обов'язку в натурі лише договірними зобов'язаннями, оскільки ніде в законі немає обмежень для застосування даного способу захисту в інших цивільно-правових відносинах⁷⁹⁵. Обов'язок вчинення дій може виникати із правочинів, актів законодавства, а також актів органів державної влади чи місцевого самоврядування, рішення загальних зборів як актів, інших юридичних фактів.

Як самостійний спосіб захисту, використовуваний у рамках зобов'язальних правовідносин, присудження до виконання обов'язку в натурі, у сучасній вітчизняній цивілістиці характеризується тим, що

⁷⁹⁴ Павлов А. А. Присуждение к исполнению обязанности как способ защиты гражданских прав / А. А. Павлов. – СПб : Юридический центр Пресс, 2001. – 203 с. – Библиогр.: С. 47.

⁷⁹⁵ Карапетов А. Г. Иск о присуждении к исполнению обязательства в натуре. – М.: Статут, 2003. – С.54.

порушник (боржник) на вимогу потерпілого (кредитора) повинен реально виконати взяті на себе обов'язки.

Межа практичного використання такого способу слідує із самої суті індивідуально визначеної речі як предмета зобов'язань. Тоді як основною ознакою речей, що відносяться до даної категорії, є їх юридична незамінність. Як мета присудження до виконання обов'язку в натурі виступає відновлення майнового положення кредитора в його натурально-грошовому стані⁷⁹⁶.

Присудження до виконання корпорацією обов'язків з виплати учаснику (члену) дивідендів, кооперативних виплат та виплат на паї, вартості частки (паю) при виході з товариства (кооперативу), ліквідаційної квоти становить основу гарантій реалізації майнових прав учасника, які є визначальними в його правовому статусі.

Логічним видається питання можливості застосування даного способу захисту щодо суб'єктів корпоративного права.

Передусім необхідно звернути увагу на те, що корпоративні права учасників наближені до зобов'язальних, але такими не виступають. Учасник чи збори учасників самостійно визначають частину прибутку юридичної особи, що підлягає розподілу між ними. Юридична особа не може самостійно, без волевиявлення учасника, визначити чи сплачувати йому частину прибутку. Воля учасників трансформується у волю юридичної особи. Однак уже з моменту оголошення дивідендів за простими акціями відносини між корпорацією та учасниками, які мають право на виплату, набувають зобов'язального характеру. З вищенаведеного зрозуміло, що право на дивіденди як майнове право акціонера існує немовби в потенційному стані й активізується лише з прийняттям рішення про виплату дивідендів у конкретному випадку⁷⁹⁷. Саме з настанням вказаного юридичного факту між акціонером та товариством виникають зобов'язальні правовідносини, до яких можливе застосування такого способу захисту, як примусове виконання обов'язку в натурі.

---

⁷⁹⁶ Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): Монографія / Луць В. В., Васильєва В. А., Калаур І. Р., Кашина О. В., Кобецька Н. Р., Саракун І. Б.; за заг. ред. В. В. Луця. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – С. 274.

⁷⁹⁷ Спасибо-Фатєєва І. В. Брейн-ринг : Київський місцевий суд м. Харкова проти Конституційного Суду України / І. В. Спасибо-Фатєєва // Юридична газета. – 2006. – № 14. – С. 135/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.yur-gazeta.com/article/54/>.

Так, у п. 3.1. постанови Пленуму ВГСУ від 25. 02. 2016 року № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин» зазначено, що суд вправі прийняти рішення про стягнення дивідендів лише при наявності рішення загальних зборів юридичної особи про спрямування прибутку на виплату дивідендів, виходячи з якого визначається розмір належних позивачу – учаснику (акціонеру, члену) дивідендів, строки та порядок їх виплати⁷⁹⁸.

Аналіз судової практики свідчить, що для визнання обґрунтованими вимог учасника (акціонера, члена) про стягнення певної суми дивідендів обов'язковими умовами є наявність у товариства джерела на виплату дивідендів, а саме чистого прибутку за відповідний звітний період; відповідного протоколу вищого органу товариства, яким оформлено рішення вищого органу товариства про виплату дивідендів та визначена сума дивідендів, яка підлягає сплаті на користь учасників (акціонерів, членів); визначені строк, порядок та форма виплати дивідендів; визначені обсяг та розмір дивідендів, визначена дата складення переліку акціонерів, які мають право на отримання дивідендів; складений перелік таких учасників (акціонерів, членів) із визначенням загального обсягу нарахованих на користь кожного окремого засновника дивідендів з урахуванням або без урахування суми податків на такі виплати. Крім того, для виплати дивідендів необхідною умовою є наявність грошових коштів на рахунку емітента для виплати суми дивідендів. Зазначене ґрунтується на положеннях «Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій», що затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30. 11. 1999 р. за № 291 з подальшими змінами та доповненнями, відповідно до якої рахунок 67 «Розрахунки з учасниками» призначено для узагальнення інформації про розрахунки з учасниками та засновниками підприємства, що пов'язані з розподілом власного капіталу (дивіденди, повернення часток тощо). На субрахунку 671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами» обліковують дивіденди, нараховані власникам простих та привілейованих акцій (часток у статутному капіталі) за рахунок

---

⁷⁹⁸ Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин» від 22.05.2016 року № 4 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/>.

Наталія Сліпенчук. Особливості окремих цивільно-правових способів захисту ...
прибутку або інших, передбачених установчими документами, джерел⁷⁹⁹. Зазначені обставини повинні бути доведені в порядку, визначеному ст. ст. 32, 33, 34, 35 ГПК України.

У судовій практиці розповсюджені також позови про стягнення пайового грошового внеску.

Зобов'язання виробничого кооперативу щодо повернення паю при виході з даного кооперативу закріплено в ч. 1 ст. 166 ЦК України. Як видно з положень даної статті, у разі виходу з виробничого кооперативу його члену виплачується вартість паю або видається майно, пропорційне розміру його паю, а також здійснюються виплати, встановлені статутом кооперативу. Видача паю, виплата вартості паю та інші виплати членові кооперативу, що виходить з нього, здійснюються в порядку, встановленому статутом кооперативу і законом.

Відповідно до ст. ст. 4, 13 Закону України «Про кооперацію» одним із основних принципів кооперації є принцип добровільності вступу та безперешкодного виходу з кооперативної організації. Членство в кооперативі припиняється в разі добровільного виходу з нього⁸⁰⁰.

Згідно зі ст. 21 даного Закону пай кожного члена кооперативу формується за рахунок разового внеску або часток протягом певного періоду. Майнові внески оцінюються в грошовій формі. Розмір паю члена кооперативу залежить від фактичного його внеску до пайового фонду. Паї, в тому числі резервного й спеціального фондів, є персоніфікованими і в сумі визначають загальну частку кожного члена кооперативу в майні кооперативу. У разі виходу або виключення з кооперативу фізична чи юридична особа має право на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки – у натурі. Строк та інші умови одержання членом кооперативу своєї загальної частки встановлюються статутом кооперативу, при цьому строк одержання зазначеної частки не може

---

⁷⁹⁹ Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 30.11.1999 № 291 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/>

⁸⁰⁰ Закон України “Про кооперацію” від 10.07.2003 № 1087 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35.

перевищувати двох років, а відлік його розпочинається з 1 січня року, що настає з моменту виходу або виключення з кооперативу.

При застосуванні такого способу захисту, як присудження до виконання обов'язку в натурі, учаснику корпорації (в тому числі такому, що вибув) слід виходити із загальних положень ЦК України щодо виконання зобов'язання. Так, відповідно до ст. 530 кодексу, якщо у зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін). Зобов'язання, строк (термін) виконання якого визначений вказівкою на подію, яка неминуче має настати, підлягає виконанню з настанням цієї події. Якщо строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати його виконання в будь-який час. Боржник повинен виконати такий обов'язок у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає з договору або актів цивільного законодавства.

Таким чином, право на позов в учасника виникає з наступного дня після закінчення строку, встановленого для виконання корпорацією своїх корпоративних зобов'язань (виплати дивідендів, видачі чи виплати вартості паю). Фактичною підставою позову в такому випадку буде невикплата вже нарахованих дивідендів або затягування строків такої виплати, неповернення частки натурою, грошми чи цінними паперами, а правовою – норма ст. 530 ЦК України, за якою зобов'язання підлягає виконанню у встановлений строк (термін).

Варто також вказати на передбачену ст. 625 ЦК України можливість учасника, члена кооперативу вимагати від товариства, окрім суми основного боргу (невиплачених дивідендів, вартості паю), сплату інфляційних втрат та трьох відсотків річних, які виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів внаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними ним грошовими коштами, належними до сплати кредиторів, тому ці кошти нараховуються незалежно від вини боржника та незалежно від сплати ним неустойки (пені) за порушення виконання зобов'язання.

Наступні способи захисту – *зміна та припинення правовідношення*, пов'язані з необхідністю змінити чи припинити існуюче правовідношення у зв'язку з, наприклад, порушенням його однією зі сторін.

Оскільки більшість цивільних правовідносин виникають із договорів, захист суб'єктивних цивільних прав і законних інтересів такими способами реалізується шляхом пред'явлення позову про їх зміну чи розірвання. Мова йде, наприклад, про правочини, спрямовані на відчуження акцій шляхом їх передачі у власність інших осіб (купівля-продаж, міна, дарування).

Разом з тим, закон не перешкоджає поданню вимоги про зміну чи припинення правовідношення і тоді, коли його підставою є не договір, а інший юридичний факт⁸⁰¹. Так, О. О. Красавчиков вважав, що суд, розглядаючи спір, може встановити юридичні факти, які свідчать про те, що правовідношення в силу закону змінилося чи припинилося. У такому випадку суд у межах своєї компетенції приймає акт про припинення чи зміну спірного правовідношення⁸⁰².

Зміна правовідношення як спосіб захисту, який полягає у трансформації одних правовідносин в інші, переростання одного обов'язку в інший, покладення на боржника нового обов'язку⁸⁰³, у корпоративних спорах найчастіше реалізовується шляхом заявлення позовів про переведення прав та обов'язків покупця на частки (акції) товариства.

Даний спеціальний спосіб захисту переважного права на придбання акцій вперше на законодавчому рівні встановлений в Законі України «Про акціонерні товариства». Відповідно до ч. 5 ст. 7 цього Закону в разі порушення переважного права на придбання акцій будь-який акціонер товариства має право протягом трьох місяців із дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про таке порушення, вимагати в судовому порядку переведення на нього прав та обов'язків покупця акцій. Можливість реалізації такого переважного права пропорційна кількості акцій, що належить кожному з акціонерів ПрАТ.

Пропорційний викуп запропонованої третій особі частки в товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю, а також у

---

⁸⁰¹ Тимченко Г. П. Способы и процессуальные формы защиты гражданских прав: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г. П. Тимченко. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2002. – С. – 42.

⁸⁰² Советское гражданское право. / Под ред. О. А. Красавчикова. – М.: Высшая школа, 1968. – Т.1.– С. 105.

⁸⁰³ Цивільний кодекс України : Коментар. Видання друге. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. – С. 22.

командитному товаристві застосовується за аналогією до ч. 3 ст. 147 ЦК України. Учасники (вкладники) цих товариств користуються переважним правом купівлі частки (її частини) пропорційно до розмірів своїх часток, якщо статутом товариства чи домовленістю між учасниками не буде встановлено інший порядок його здійснення.

Наведені норми не містять чітких положень, які дали би можливість однозначно встановити, як передбачений ними принцип пропорційності впливає на обсяг прав та обов'язків як учасників (акціонерів), які мають переважне право, так і учасника (акціонера), який має намір продати свою частку (акції) третій особі. Зокрема, не зрозуміло, чому принцип пропорційності визначає лише обсяг права кожного з учасників (акціонерів) відносно інших, що виявили бажання викупити частку (акції); чи цей принцип визначає також обсяг права вимоги до учасника (акціонера), який хоче продати свою частку (акції) третій особі⁸⁰⁴.

На практиці складність застосування принципу пропорційності розподілу усіх неправомірно проданих часток (акцій) залежить від кількості учасників (акціонерів), які бажають скористатися переважним правом їх купівлі.

Так, при розгляді судами позовів про переведення прав та обов'язків покупця на частки (акції) товариства поширений підхід, за якого вищезгаданий принцип діє лише тоді, коли до суду звернулися декілька учасників (акціонерів); якщо ж до суду звернувся лише один учасник (акціонер), він вправі претендувати на всю кількість проданих акцій⁸⁰⁵.

Лебедев К. К. критикує таку позицію судів та вважає, що і в цьому випадку учасник (акціонер) вправі вимагати викупу лише тієї частини акцій, яка пропорційна кількості належних йому акцій, за винятком випадків, визначених статутом⁸⁰⁶.

---

⁸⁰⁴ Томчишен С. В. Проблеми здійснення та захисту переважного права купівлі частки (акцій) // Охорона корпоративних прав: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. – С. 109.

⁸⁰⁵ Кравчук В. М. Проблеми реалізації та захисту переважного права на придбання акцій за Законом України «Про акціонерні товариства» / В. М. Кравчук // Вісн. господ. судочинства. – 2009. – №6. – С. 104.

⁸⁰⁶ Лебедев К. К. Защита прав обладателей бездокументарных ценных бумаг (материально- и процессуально-правовые аспекты разрешения

З одного боку, не можна не погодитись із тим, що такий підхід дозволить реалізувати та захистити переважне право як учасників (акціонерів), які звернулися до суду, так і тих, які будуть звертатися до суду пізніше. З іншого боку, зведення переважного права до права в судовому порядку вимагати викупу тільки частини, яка є пропорційною розміру частки (акцій) учасника (акціонера), не виключає можливість дроблення частки (акцій), яка була відчужена третій особі, що суперечить меті існування переважних прав – збереження обсягу участі. Крім того, реалізація в судовому порядку переважного права не всіма учасниками (акціонерами) може призводити до настання негативних наслідків для особи, яка придбала частку (акції), відчужену із порушенням переважних прав. У цьому випадку зазнаватиме змін не тільки обсяг права на управління особою, яка придбала частку (акції), а й може істотно непропорційно зменшуватися вартість частки (акцій), що залишатиметься в неї після розгляду судом вимог учасників (акціонерів), які скористалися переважним правом. Водночас такий підхід обмежує і учасників (акціонерів) у праві викупити всю запропоновану третій особі частку (акції) та в такий спосіб не допустити її входження до товариства.

Вищий господарський суд України задля можливості реалізації кожним із акціонерів свого переважного права рекомендує господарським судам під час вирішення спору, пов'язаного з порушенням переважного права акціонерів ПрАТ на придбання акцій (акціонерів ПАТ – у разі приватного розміщення простих акцій), залучити до участі в справі всіх акціонерів цього товариства. При цьому, зазначає ВГСУ, слід врахувати положення статуту АТ, які визначають порядок реалізації акціонерами товариства переважного права на придбання акцій, що продаються. У разі відсутності в статуті таких положень суд задовольняє заявлені вимоги акціонерів про переведення на них прав покупців акцій пропорційно кількості акцій, якими вони володіють.

Така позиція є беззаперечно слушною, однак вона не позбавлена труднощів у виконанні. Адже на момент звернення з позовною заявою суду невідомий точний перелік учасників (акціонерів).

Допускаємо, що порядок захисту порушеного переважного права на викуп частки (акцій) повинен включати такі етапи:

-учасник (акціонер) звертається до суду з позовом про переведення на нього прав та обов'язків покупця за договором; відповідачами за таким позовом повинні бути сторони договору – продавець і покупець;

-суд витребує в товариства витяг із установчих документів щодо складу учасників товариства або в депозитарної установи – реєстр акціонерів, на дату укладення договору купівлі-продажу часток (акцій);

-згідно із наданими установчими документами (реєстром) суд залучає всіх учасників (акціонерів) товариства як третіх осіб без самостійних вимог на предмет спору з можливою подальшою зміною процесуального статусу тих учасників (акціонерів), які теж виявлять бажання придбати відчужуванні частки (акції) – на третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору;

-суд зобов'язує позивача і третіх осіб, які заявили самостійні вимоги на предмет спору, внести в депозит суду кошти пропорційно вартості тієї частини часток у статутному капіталі товариства (акцій), які їм належатимуть, якщо позов буде задоволено; у разі невнесення цієї суми суд залишає позовні заяви цих осіб без розгляду;

-суд розглядає в одному провадженні вимоги тих осіб, які внесли кошти в депозит суду, і постановляє рішення; у разі задоволення позову в судовому рішенні зазначається про переведення прав покупця на кожного з позивачів пропорційно належній кожному з них кількості часток (акцій), а також, яку суму з депозитного рахунка слід виплатити (повернути) покупцеві.

Підстави *припинення корпоративних правовідносин* у господарських товариствах є неоднаковими. Так, припинення правовідносин в АТ відбувається лише внаслідок відчуження акцій. З АТ не можна вийти (не відчуживши акції), з нього не можна виключити акціонера. До того часу, поки особа є власником акції, вона є учасником корпоративних правовідносин. Разом з тим, універсальною підставою для припинення участі в ТОВ, ТДВ, ПТ і КТ є виключення учасника. Така можливість викликає на сьогодні найбільший інтерес через широку застосовуваність та значну недосконалість у її правовому регулюванні.

Слід погодитися з думкою В. М. Кравчука про те, що виключення – це форма корпоративної відповідальності учасника перед товариством і за своєю правовою сутністю є дією товариства, спрямованою на одностороннє припинення корпоративних

правовідносин за невиконання учасником корпоративних обов'язків⁸⁰⁷.

Разом з тим, як зазначає Н. С. Кузнецова, виключення учасника з товариства, виступає одночасно як мірою цивільно-правової відповідальності, так і способом захисту цивільних (корпоративних) прав (законних інтересів) учасників товариства та самої юридичної особи, яка володіє власними відмінними рисами та займає самостійне місце в межах способів захисту цивільних прав, перерахованих в ст. 12 ЦК Російської Федерації⁸⁰⁸. Така позиція науковця є цілком виправданою та може ефективно застосовуватись у вітчизняній практиці за умови зміни невдалого формулювання норми, яка регулює підстави та порядок виключення.

Статтею 64 Закону України «Про господарські товариства» передбачено, що учасника товариства з обмеженою відповідальністю, який систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, може бути виключено з товариства на основі рішення, за яке проголосували учасники, що володіють у сукупності більше, як 50 % від загальної кількості голосів учасників товариства.

Конструкція норми та її зміст викликали чимало дискусій у професійному товаристві, адже підстави виключення учасника визначаються в законі, по-перше, у найзагальнішому вигляді, по-друге, без конкретних прив'язок до чітких і однозначних критеріїв, по-третє, з використанням оціночних понять, розуміння яких вимагає додаткового тлумачення. Крім того, за такого регулювання суди самоусунулись від можливості прийняття таких рішень у позовному провадженні. У п. 4.24 Постанови Пленуму ВГСУ від 25. 02. 2016 року № 4 зазначається, що виключення учасника з товариства судом є втручанням у господарську діяльність товариства, тому суд не має права брати на себе функції органів управління товариством; суд перевіряє обґрунтованість та законність прийняття рішення про виключення учасника в разі подання ним позову про визнання такого рішення недійсним.

---

⁸⁰⁷ Кравчук В. М. Припинення корпоративних відносин в господарських товариствах: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук : 12.00.03 / Кравчук Володимир Миколайович. – Л., 2009. – С. 258.

⁸⁰⁸ Кузнецова Н. С. Исключение участника из общества с ограниченной ответственностью / Н. С. Кузнецова // Право и экономика. – 2006. – № 9. – С. 125.

Разом з тим, не можливо залишити поза увагою окрему думку судді КСУ висловлену щодо рішення Конституційного суду України в частині тлумачення ст. 64 Закону України «Про господарські товариства» на предмет можливості виключення недобросовісного учасника безпосередньо в судовому порядку. Зокрема, суддя зазначив, що Закон України не містять заборони щодо розгляду питання про виключення учасника з товариства судом. Відтак за позовом заінтересованої особи суд може ухвалити самостійне рішення про виключення учасника з товариства. Такий висновок випливає зі змісту ч. 6 ст. 13 ЦК України, згідно з якою в разі недодержання особою при здійсненні своїх прав вимог, встановлених ч. ч. 2-5 цієї статті, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом, і положення п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України.

Невиконання учасником обов'язку щодо формування статутного капіталу та систематичне невиконання (неналежне виконання) інших обов'язків, перешкоджання досягненню цілей товариства і неучасть у загальних зборах його учасників безпосередньо пов'язані з діяльністю товариства та управлінням ним. При цьому юрисдикція судів щодо виключення учасника з товариства заперечується частково: вважається, що в судовому порядку не можна виключити недобросовісного учасника з товариства, але, якщо його виключать загальні збори учасників (або відмовлять у виключенні), то такі рішення можна оскаржити в суді (ч. 1 ст. 16 ЦК України, ч. 2 ст. 1, п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України). Аналогічність такого підходу очевидна, бо, якщо стояти на тому, що виключення учасника з товариства є виключно внутрішньокорпоративною компетенцією, і за жодних обставин це питання не може бути предметом безпосереднього судового розгляду, то суд не повинен був би втручатись у виключну компетенцію загальних зборів учасників товариства і розглядати питання про правомірність їх рішення щодо виключення (або невиключення) недобросовісного учасника з товариства, адже для розгляду справи і вирішення такого спору по суті суду доводиться фактично «перепроверити» ті самі підстави, на яких ґрунтувалося рішення загальних зборів учасників товариства.

Як зазначив суддя КСУ, «урізання» конституційної юрисдикції судів відбулося не шляхом внесення змін до Основного Закону України і навіть не в законодавчому порядку, а внаслідок прийняття

вищими судовими інстанціями рішень, які не мають нормативного значення, а носять рекомендаційний характер.

Намагання виправити ситуацію спостерігається в законопроекті № 4666 «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», зокрема в ст. 24 передбачається можливість учасника або учасників товариства, номінальна вартість часток яких у сукупності становить не менше 10 % статутного капіталу товариства, звернутися до суду з вимогою про виключення учасника з товариства в судовому порядку, якщо дії чи бездіяльність учасника унеможливають діяльність товариства або суттєво їй заважають.

Крім того, визначено, що в разі смерті, оголошення судом безвісно відсутнім або померлим учасника – фізичної особи чи припинення учасника – юридичної особи, частка якого в статутному капіталі товариства становить менше 50 %, учасники товариства можуть прийняти рішення про виключення такого учасника з товариства в позасудовому порядку. Відповідне рішення загальних зборів може прийматися і з інших підстав, передбачених статутом товариства.

Введення законодавцем процедури виключення учасника через суд сприяє стабільності корпоративного управління та відповідає вимогам часу. Адже, з одного боку, є способом захисту засновників корпорації від зловживань недобросовісного учасника, а з іншого – являє собою важливу гарантію охорони прав учасників товариств від безпідставного виключення.

Такий висновок підтверджується й міжнародною практикою. Виключення учасника може відбуватися за рішенням суду в разі здійснення протиправних дій на шкоду товариству (на кшталт невиконання зобов'язань, заподіяння істотної шкоди, ускладнення чи унеможливлення діяльності товариства) (Латвія, Естонія, Білорусь, Росія, Вірменія, Молдова, Чехія). Для звернення до суду необхідною є згода засновників, внески яких становлять не менше половини статутного капіталу товариства (Латвія, Естонія, Чехія) або не менше десяти відсотків такого капіталу (Білорусь, Росія, Вірменія).

При цьому не можливо оминати увагою проблемність обраної законодавцем моделі виключення учасника через суд. Необхідна для звернення з відповідним позовом до суду мінімальна десяти відсоткова участь в корпорації уже продемонструвала свою неефективність в країнах пострадянського простору. Крім того, введення лише однієї оціночної категорії “якщо дії чи бездіяльність учасника

унеможливлнюють діяльність товариства або суттєво їй заважають” не сприятиме формуванню усталеної судової практики вирішення даної категорії спорів. У Російській Федерації, звідки запозичено дане положення, судова практика до подібних дій (бездіяльності) відносить і систематичне ухилення без поважних причин від участі в загальних зборах учасників товариства, внаслідок якого товариство позбавлене можливості приймати рішення з питань, які потребують одностайності всіх його учасників.

Сюди варто віднести й корпоративний шантаж (або грінмейлінг). Наприклад, пред’явлення одним із міноритарних учасників значної кількості необґрунтованих позовів до самого товариства або, навпаки, на захист інтересів товариства (зловживання правом на захист). Результатом таких дій стає неможливість нормального функціонування товариства через необхідність спрямування прибутку на оплату послуг представників, зменшення активів товариства в цілому, застосування заходів із забезпечення позову в даних справах тощо. Очевидно, що з метою захисту від зловживань з боку учасників товариства, корпоративний шантаж повинен бути віднесений законом до числа підстав для виключення недобросовісного учасника з товариства.

Встановлення додаткових чітких критеріїв «недобросовісності» учасника сприяло би правовій визначеності. Зокрема, до таких підстав належать: завдання діями учасника значної шкоди товариству, включаючи розголошення комерційної таємниці/конфіденційної інформації; участь в іншому конкуруючому товаристві або управлінні справами останнього.

Прийняття загальними зборами рішення про звернення з відповідним позовом до суду дозволить уникнути зловживання правом на захист. Однак, якщо таке рішення загальними зборами не приймається (за відсутності кворуму чи невнесення даного питання на розгляд), варто надати можливість заявлення вимоги про виключення будь-якому учаснику, чії корпоративні права порушуються діями чи бездіяльністю недобросовісного учасника.

Припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення, як спосіб захисту може застосовуватися в будь-яких випадках відмови учаснику корпоративних правовідносин у здійсненні належних йому прав. При цьому таке правопорушення повинно бути триваючим.

Найбільш поширеними є вимоги про визнання неправомірною відмови депозитарної установи від внесення змін до системи депозитарного обліку. За рішенням суду відповідач (депозитарна установа) може бути зобов'язаний внести відповідний запис.

Також даний спосіб захисту застосовується у випадку ненадання учаснику інформації про діяльність товариства та внутрішньокорпоративних документів.

Право учасника господарського товариства на отримання інформації про діяльність товариства регламентовано ст. 116 ЦК України, ч. 1 ст. 88 ГК України, а також п. "Г" ч. 1 ст. 10 Закону про «Про господарські товариства», п. 4 ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства».

Право на інформацію про діяльність господарського товариства містить у собі правомочність на отримання: а) загальної інформації про товариство; б) інформації в процесі підготовки та проведення загальних зборів; в) публічної інформації, зокрема регулярної та особливої.

Позбавлення права на одержання інформації чи несвоєчасне її надання є порушенням корпоративних прав щодо управління товариством та підлягає захисту в судовому порядку.

Відповідно до п. 2.32 Постанови Пленуму ВГСУ від 22. 05. 2016 року № 4 способом захисту права учасника господарського товариства на отримання інформації про діяльність товариства є вимога про зобов'язання юридичної особи вчинити певні дії (надати інформацію) чи утриматися від вчинення таких дій (не чинити перешкоди у її одержанні).

З аналізу судових рішень за відповідними позовами зрозуміло, що найбільше спорів виникає щодо визначення обсягу відомостей, які можуть бути надані учаснику (акціонеру) товариства та періоду часу, за який учасник (акціонер) може вимагати надання інформації; права позивача як учасника (акціонера) на її одержання та інші.

Так, п. «Г» ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» передбачено, що на вимогу учасника товариство зобов'язане надавати йому для ознайомлення річні баланси, звіти товариства про його діяльність, протоколи зборів.

Обсяг відомостей, надання яких вправі вимагати акціонер значно більший. Відповідно до статті 78 Закону України «Про акціонерні товариства» корпорація забезпечує кожному акціонеру доступ до наступних документів: статут товариства, зміни до статуту,

засновницький (установчий) договір; положення про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган та ревізійну комісію, інші внутрішні положення товариства, що регулюють діяльність органів товариства, та зміни до них; положення про кожну філію та кожне представництво товариства; принципи (кодекс) корпоративного управління товариства; протоколи загальних зборів; матеріали, з якими акціонери мають (мали) можливість ознайомитися під час підготовки до загальних зборів; протоколи засідань наглядової ради та колегіального виконавчого органу, накази і розпорядження голови колегіального та одноосібного виконавчого органу; протоколи засідань ревізійної комісії, рішення ревізора товариства; висновки ревізійної комісії (ревізора) та аудитора товариства; річну фінансову звітність; документи звітності, що подаються відповідним державним органам; проспект емісії, свідоцтво про державну реєстрацію випуску акцій та інших цінних паперів товариства; особливу інформацію про товариство згідно з вимогами законодавства; інші документи, передбачені законодавством, статутом товариства, його внутрішніми положеннями, рішеннями загальних зборів, наглядової ради, виконавчого органу. Акціонери можуть отримувати додаткову інформацію про діяльність товариства за згодою виконавчого органу товариства або у випадках і порядку, передбачених статутом або рішенням загальних зборів акціонерного товариства.

Незважаючи на різницю в законодавчому регулюванні порядку та обсягу надання інформації акціонерам та учасникам інших видів товариств, суди у своїй практиці керуються правовою позицією, викладеною в пункті 2.33 Постанови Пленуму ВГСУ від 22. 05. 2016 року № 4, відповідно до якої господарське товариство зобов'язане надавати учаснику (акціонеру) на його вимогу лише документи звітного характеру (річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи зборів органів управління товариства) та інформацію, що міститься в установчих документах товариства, а не будь-яку інформацію щодо господарської діяльності товариства, якщо інше не передбачено установчими документами товариства. Відповідно до п. 2.34 Постанови під час вирішення спорів за позовами учасників ТОВ чи ТДВ або акціонерів, що в сукупності володіють більше, як 10 % акцій, про спонукання товариства провести аудиторську перевірку його діяльності та звітності згідно зі статтями 146, 162 ЦК України, частиною другою статті 63 Закону України «Про господарські товариства», частиною п'ятою статті 75 Закону України

«Про акціонерні товариства» господарським судам потрібно враховувати, що передбачене зазначеними статтями право учасників (акціонерів) спрямоване на контроль діяльності виконавчого органу, а тому є складовою права на управління товариством в установленому законом і установчими документами порядку. Вимоги позивача про спонукання товариства до проведення аудиторської перевірки можуть бути задоволені лише за умови, що позивач є учасником або акціонером відповідного господарського товариства⁸⁰⁹.

Таким чином, отримання учасником (акціонером) інформації включає в себе:

- право бути повідомленим товариством;
- право ознайомитися з документами товариства;
- право вимагати проведення перевірок.

Можливість звернення до суду з вимогою про зобов'язання корпорації вчинити певні дії (надати інформацію) чи утриматися від вчинення таких дій (не чинити перешкоди у її одержанні) виникає зі впливом строків, встановлених ЦК України, Законом України «Про господарські товариства», Законом України «Про акціонерні товариства» для реалізації кожної з вищезазначених правомочностей та Законом України «Про інформацію», у разі звернення учасником (акціонером) із відповідним запитом.

Учасник (акціонер) товариства може вимагати надання інформації про діяльність товариства з дати, коли він набув статусу учасника (акціонера). Водночас закон не встановлює обмежень щодо періоду часу, за який учасник має право отримувати інформацію.

Позбавлення в судовому чи адміністративному порядку юридичної сили винесеного рішення чи вчиненої дії, а також встановлення бездіяльності суб'єктів владних повноважень на практиці реалізовується шляхом заявлення позову *про визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб*. Вимога про визнання незаконним акту державного органу чи органу місцевого управління може поєднуватися з іншими способами захисту, наприклад, вимогами про відшкодування збитків, або мати

---

⁸⁰⁹ Постанова Пленуму Вищого господарського суду України “Про деякі питання практики вирішення спорів, що викликають з корпоративних відносин” від 22.05.2016 року № 4 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/>.

самостійний характер, якщо інтерес суб'єкта зводиться лише до самої констатації незаконності акту, який перешкоджає, наприклад, реалізації права⁸¹⁰.

Одним зі способів захисту прав та інтересів учасників товариства та самого товариства є визнання недійсними рішень регулюючого та контролюючого ринку цінних паперів органу – Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Враховуючи суб'єктний склад, даний спір розглядається в порядку адміністративного судочинства на підставі ч. 1 ст. 17 КАС України, тому до корпоративних не належить.

Яроцький В. Л. справедливо звертає увагу на те, що за змістом закону фізичні та юридичні особи можуть вимагати визнання незаконними не лише рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади і місцевого управління, а й рішення, дії, бездіяльність органів управління юридичними особами, якщо вони не відповідають закону та іншим нормативним актам і порушують охоронювані законом інтереси фізичних та юридичних осіб. Наприклад, підлягають розгляду судами позови про визнання незаконними рішення зборів акціонерів, правління та інших органів акціонерного товариства, що порушують права акціонерів, передбачені законом⁸¹¹.

Звичайно, найбільш застосовуваними є вимоги про визнання недійсними рішення загальних зборів учасників як основного волеформуючого органу юридичної особи.

Постановою Пленуму ВГСУ від 22. 05. 2016 року № 4 покладено край тривалій дискусії щодо можливих суб'єктів звернення до суду з відповідним позовом. Зокрема, касаційна інстанція встановила, що правом на звернення до суду з відповідним позовом наділені учасники товариства, які були акціонерами (учасниками, членами) на дату прийняття оскаржуваного рішення. При цьому, інтереси нового учасника товариства враховуються у вартості придбаних пакетів акцій (часток, паїв).

---

⁸¹⁰ Васильєва В. В. Визнання незаконними рішення органів управління (учасників) юридичної особи як спеціальний спосіб захисту корпоративних прав / В. В. Васильєва // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин : Збірник наукових праць. – К. : Ред. журн. «Право України», 2013. – С.122–126.

⁸¹¹ Цивільне право України : підручник : у 2 т. – Т. 1 / за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо–Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 480 с.

Таке право на оскарження реалізується в разі, якщо учасник не приймав участі в загальних зборах товариства чи голосував проти прийняття такого рішення. Оскільки факт участі в загальних зборах товариства підтверджується шляхом реєстрації перед проведенням зборів, на практиці часто трапляються зловживання, які виявляються в перешкоджанні та/або блокуванні доступу вже зареєстрованих учасників в зал. Інша проблема пов'язана з тим, що закон позбавляє можливість оскарження рішень загальних зборів тими учасниками, які утрималися від участі в голосуванні. Деякі автори у зв'язку із цим пропонують встановити, що право на звернення з позовом мають ті учасники, які не голосували «за» прийняте рішення.

Щодо підстав визнання актів органів юридичної особи недійсними, то в ст. 50 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачена можливість оскарження, якщо рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги цього Закону, інших актів законодавства, статуту чи положення про загальні збори акціонерного товариства.

З огляду на таке загальне формулювання Пленум ВГСУ в Постанові від 22. 05. 2016 року № 4 встановив наступні підстави визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) господарського товариства:

- невідповідність рішень загальних зборів нормам законодавства;
- порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів товариства;
- позбавлення учасника (акціонера, члена) товариства можливості взяти участь у загальних зборах;

Загалом вказані порушення носять переважно процедурний характер та не завжди є підставою для визнання недійсними прийнятих на загальних зборах рішень.

Безумовною підставою для визнання недійсними рішень загальних зборів є:

- прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення або в разі неможливості встановлення наявності кворуму;
- прийняття загальними зборами рішень із питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства;
- відсутність протоколу загальних зборів ТОВ;
- відсутність протоколу загальних зборів АТ, підписаного головою і секретарем зборів.

Вважаємо, що спрощення класифікації підстав для оскарження рішень загальних зборів товариства знаходиться в площині розуміння правової природи даного органу. За відсутності належного волевиявлення учасників при формуванні рішень корпорації останні слід вважати такими, що не відбулися. Вони не мають юридичної сили, незалежно від оскарження їх у судовому порядку.

Враховуючи положення ЦК України, Закону України «Про акціонерні товариства», Закону України «Про господарські товариства» та судову практику, до числа нікчемних належать рішення, які прийняті:

- за відсутності кворуму для проведення загальних зборів;
- без необхідної для прийняття рішення більшості голосів;
- з питань, не включених до порядку денного загальних зборів (за винятком випадку, якщо в ньому взяли участь усі учасники товариства).

Всі інші рішення слід вважати оспорюваними, тобто такими, які можуть бути визнані недійсними в судовому порядку. Такі рішення втрачають юридичну силу з моменту прийняття відповідного рішення судом.

Проблемним є також законодавче регулювання строків оскарження рішень загальних зборів товариства.

Так, Законом України «Про господарські товариства» дане питання взагалі залишено поза увагою, тому на практиці застосовується загальний строк позовної давності тривалістю в три роки. Частина 1 ст. 50 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачає для оскарження незаконного рішення загальних зборів тримісячний строк з дати його прийняття. При цьому невідомо, чи є зазначений тримісячний строк пресічним чи все ж підлягає поновленню. За загальним правилом ч. 5 ст. 267 ЦК України, якщо суд визнає поважними причини пропущення позовної давності, порушене право підлягає захисту. Це може бути особливо актуальним, коли в результаті певних труднощів у повідомленні про загальні збори акціонери просто своєчасно не дізнались про їх проведення. Хоча, з іншого боку, встановленням такого строку давності законодавець намагався захистити АТ від недобросовісних оскаржувань⁸¹².

---

⁸¹² Белкин М., Белкин Л. Всевидящее око: судебный контроль за проведением собрания акционеров / М. Белкин, Л. Белкин. // Акционерный вестник: Украина. – 2009. – № 10 (14). – С. 55.

Думки науковців у цьому питанні різні. О. В. Щербина вважає, що для оскарження рішень загальних зборів акціонерів необхідно застосовувати загальний строк позовної давності – три роки⁸¹³. Н. С. Глузь зауважує, що необхідно встановлювати спеціальний строк позовної давності – один місяць⁸¹⁴. О. Р. Ковалишин пропонує три місяці, але з моменту, коли акціонер дізнався або міг дізнатися про порушення своїх прав⁸¹⁵.

Передусім слід звернути увагу на необхідності уніфікації строків оскарження рішень загальних зборів товариств як один із способів боротьби зі зловживанням правом на захист їх учасниками. Підтримуємо тих науковців, які пропонують залишити тримісячний строк позовної давності, за умови, що такий починає спливати з моменту, коли учасник дізнався або міг дізнатися про порушення своїх прав. При цьому необхідно встановити неможливість поновлювати його для оскарження, за виключенням випадку, коли учасник не подавав вказану заяву під впливом насильства чи загрози насильства.

Останньою проблемою, пов'язаною з оскарженням рішень загальних зборів, є встановлення правових наслідків задоволення такого позову. Підходи до її вирішення, запропоновані в правовій літературі, багато в чому зумовлені поглядами на правову природу рішень загальних зборів учасників товариства і корпоративних актів у цілому. Необхідно особливо відзначити позицію Н. В. Козлової, яка розглядає рішення загальних зборів як багатосторонні корпоративні правочини. Виходячи з такого підходу, наслідки визнання недійсним рішення аналогічні наслідкам визнання правочину недійсним, тобто припускають необхідність повернення сторін у початкове становище,

---

⁸¹³ Щербина О. В. Правове становище акціонерів за законодавством України / О. В. Щербина. – К.: ЮрінкомІнтер, 2001. – С. 96.

⁸¹⁴ Глузь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту : автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Громадянське право і громадянський процес; сімейне право; міжнародне частне право» / Глузь Надія Степанівна. – К., 2000. – С. 20.

⁸¹⁵ Ковалишин О. Р. Підстави та правові наслідки визнання рішення загальних зборів акціонерів недійсними / О. Р. Ковалишин // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С. 185.

яке існувало до порушення права⁸¹⁶. Разом з тим, слід погодитися з думкою Д. В. Ломакіна про те, що визнання рішення загальних зборів правочином вимагає зміни наявного в доктрині та практиці уявлення про цивільно-правові правочин⁸¹⁷, а це не видається правильним. Розглядаючи рішення загальних зборів як юридичні акти, слід визначити, що їх недійсність не тягне за собою інших правових наслідків, таких як недійсність схвалених рішенням договорів, звільнення від займаних посад осіб, обраних даним рішенням, і т.д. Однак це не позбавляє учасника товариства права вимагати відшкодування збитків або в зазначених законом випадках оскаржувати зазначені наслідки (наприклад, учасник має право оскаржити значний правочин або правочин із заінтересованістю).

Право учасників корпорації оскаржувати рішення ради директорів (наглядової ради) корпорації, її одноосібного чи колегіального виконавчого органу або керуючого безпосередньо законодавством не передбачено, однак воно впливає з положень ст. 55 Конституції України. Щодо підстав для заявлення відповідних вимог, то вони в цілому відповідають тим, які визначені для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників товариства, однак з урахуванням особливостей діяльності органу управління корпорації. Разом з тим, рішення, прийняті з порушенням компетенції органу, за відсутності кворуму для проведення засідання, якщо наявність кворуму є обов'язковою умовою для його проведення, або без необхідної для прийняття рішення більшості голосів, слід вважати нікчемними.

Теоретичні положення та правові підстави практичного застосування норм законодавства щодо *визнання правочинів недійсними* самі по собі спричиняють низку проблем щодо їх реалізації на практиці з огляду на складний та комплексний характер цих правовідносин. До того ж, у корпоративних спорах до кінця невизначеним є сам предмет оспорювання.

Так, правочином є дія особи, яка спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Одностороннім правочином є дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома

---

⁸¹⁶ Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица / Н. В. Козлова. – М. : Статут, 2005. – С. 384.

⁸¹⁷ Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения : общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах / Д. В. Ломакин, – Статут. – 2008, – С. 157.

особами. Зазначення в ЦК України договору як окремої підстави виникнення цивільних прав та обов'язків тільки підсилює його роль як окремого юридичного факту, який є найпоширенішим засобом виникнення цивільних прав та обов'язків. При цьому немає сенсу розмежовувати правочин та договір як окремі підстави виникнення корпоративних правовідносин⁸¹⁸.

Варто відзначити, що в літературі досить широко окреслено коло правочинів у сфері корпоративних правовідносин, які можна звести до наступних груп:

- це дії осіб, що вчиняються на виконання функцій з управління корпорацією та є юридичними актами;
- акти внутрішньокорпоративного характеру;
- акти щодо реалізації юридичної особи (злиття, поглинання, приєднання);
- правочини, що вчиняються самим товариством;
- правочини щодо реалізації прав учасників юридичної особи корпоративного типу;
- правочини між учасниками (акціонерами, членами).

З приводу першого підходу зазначимо, що правочини за участю корпорації слід відрізнити від корпоративних актів, зокрема таких, як рішення загальних зборів, виконавчого органу чи наглядової ради товариства. Мова йде про дії органів управління юридичної особи корпоративного типу.

Статут товариства є локальним (внутрікорпоративним) нормативним актом, а не правочином, тому до нього не можуть застосовуватися положення статей 203 та 215 ЦК України, які визначають підстави їх недійсності.

Дії щодо об'єднань і поглинань юридичних осіб регулюються імперативним законом та жодним чином не мають відношення до корпоративних правочинів (хоча в процесі реорганізації учасники можуть вчиняти відповідні правочини).

Корпорація як господарюючий суб'єкт також укладає договори, пов'язані з її поточною діяльністю. При цьому вчинення корпорацією значного правочину чи правочину із заінтересованістю здебільшого

---

⁸¹⁸ Васильєва В. А. Корпоративні правочини : поняття теорії та практики / В. А. Васильєва // Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвеевські цивілістичні читання) : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Київ, 2011 – С. 22.

істотно змінює майнову базу останньої (зменшуючи чи збільшуючи її), чим опосередковано впливає на корпоративні права учасників (акціонерів). Крім того, складний процес вчинення таких правочинів включає і реалізацію організаційних прав учасників (акціонерів) юридичної особи корпоративного типу.

Предметом правочинів щодо реалізації прав учасників корпорації виступає корпоративне право як самостійний оборотоздатний об'єкт. При цьому майнові й немайнові (організаційні) права, які становлять його зміст, не можуть обертатися окремо. Зокрема, мова йде про договори купівлі-продажу, дарування, міни акцій (часток у статутному капіталі) тощо.

Водночас предметом корпоративного (акціонерного) правочину є організаційні права, якими володіє учасник корпорації та управління ними. Зокрема, перерозподіл останніх за умови відсутності імперативного їх регулювання, і зокрема на рівні локальних нормативних актів. У межах такого договору сторони домовляються про період та межі здійснення суб'єктивних прав власника корпоративних прав. Сюди належать договори між акціонерами та договори про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю.

Таким чином, беручи за основу такий кваліфікуючий критерій, як предмет правочину, всі правочини за участю корпорації можна поділити на три групи:

- правочини у сфері господарювання;
- правочини із розпорядження корпоративними правами;
- правочини корпоративні (щодо управління корпоративними правами).

Новели законодавства в частині деталізації порядку вчинення правочинів зі спеціальним правовим режимом, безперечно, сприяють стабільності ділового обороту та запобіганню можливості безконтрольного виведення майна (активів) корпорації на третіх осіб.

Відповідно до статті 70 Закону України «Про акціонерні товариства» рішення про надання згоди на вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна або послуг, що є його предметом, становить від 10 % до 25 % вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства, приймається наглядовою радою (у випадку, якщо наглядова рада не сформована – загальними зборами акціонерного товариства); рішення про надання згоди на вчинення значного правочину, якщо ринкова

вартість майна або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 25 %, але менша ніж 50 % – приймається простою більшістю голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі в загальних зборах та є власниками голосуючих з цього питання акцій; рішення про надання згоди на вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину, становить 50 % і більше вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності, приймається більше, як 50 % голосів акціонерів від їх загальної кількості.

Значний правочин (так як і правочин, щодо якого є заінтересованість), вчинений із порушенням порядку прийняття рішення про надання згоди на його вчинення, створює, змінює, припиняє цивільні права й обов'язки акціонерного товариства лише в разі подальшого схвалення правочину товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення (ст. 72 Закону України «Про акціонерні товариства»). Безперечно, позитивним слід визнати встановлення законодавцем можливості так званого «зцілення» правочинів зі спеціальним правовим режимом. Однак як за такого регулювання кваліфікувати значний правочин, який не одержав подальшого схвалення? Адже і нікчемні, і оспорювані правочини не породжують, не змінюють та не припиняють майнових прав та обов'язків.

Як зазначає К. І. Карчевський, ступінь захищеності юридичних осіб та їх учасників залежно від виду недійсності зворотно пропорційна захищеності їх контрагентів. Малоімовірно, щоб останні були заінтересовані у визнанні недійсним учиненого ними правочину. Виходячи із цього, режим оспорюваності для них і для всього майнового обігу буде переважним.

Додатковим аргументом за такого трактування виступає і відсутність в ч. 1 ст. 72 Закону України «Про акціонерні товариства» прямої вказівки на нікчемність «не схвалених значних правочинів» (правочинів щодо яких є заінтересованість), вчинених із порушенням порядку прийняття рішення про їх вчинення.

З метою забезпечення правильного й однакового застосування законодавства у розгляді справ, пов'язаних з визнанням правочинів недійсними, Пленум ВГСУ своєю Постановою від 29. 05. 2013 року №11 (з подальшими змінами та доповненнями) надав господарським судам роз'яснення з питань визнання правочинів (господарських договорів) недійсними. У процесі вирішення спору про визнання

значного правочину недійсним, суди встановлюють наявність тих обставин, з якими закон пов'язує дійсність правочинів, зокрема відповідність змісту вимогам ЦК України, іншим актом цивільного законодавства, а також моральним та діловим засадам суспільства; правоздатність сторін правочину; свободу волевиявлення учасників правочину та відповідність волевиявлення їх внутрішній волі; спрямованість правочину на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

Настання передбачених ст. 241 ЦК України наслідків ставиться в залежність від того, чи було в подальшому схвалено правочин особою, від імені якої його вчинено; тому господарський суд повинен у розгляді відповідної справи з'ясувати пов'язані з цим обставини. Доказами такого схвалення можуть бути відповідне письмове звернення уповноваженого органу (посадової особи) такої юридичної особи до другої сторони правочину чи до її представника (лист, телефонограма, телеграма, телетайпограма тощо) або вчинення зазначеним органом (посадовою особою) дій, які свідчать про схвалення правочину (прийняття його виконання, здійснення платежу другій стороні, підписання товаророзпорядчих документів і т. ін.).

При цьому за таких обставин слід врахувати, що досліджувані договори є спеціальним видом цивільних правочинів. Тому на них поширюються як загальні умови дійсності (ч. ч. 1 – 3, 5, 6 ст. 203 ЦК України), так і спеціальні умови, що характеризують значний правочин, це рішення загальних зборів (наглядової ради) та майнова істотність (ч. ч. 1, 2 ст. 70 Закону України «Про акціонерні товариства»). На практиці недотримання вищевказаних вимог може полягати у наступному: а) значний правочин вчинений, проте питання його укладення взагалі не обговорювалося на загальних зборах; б) значний правочин вчинений, попередньо отримавши погодження загальних зборів, проте акціонер в цих зборах участі не брав; в) значний правочин вчинений, отримавши погодження наглядової ради, однак акціонер вбачає в ньому шкоду інтересам товариства.

Розглядаючи перший варіант, слід відзначити, що вчинення значних правочинів погоджується з компетентним органом саме перед укладенням, а не затверджується згодом, як це передбачено пунктом «і» статті 41 Закону України «Про господарські товариства». Тому за Законом України «Про акціонерні товариства», вчинивши правочин без належного погодження із загальними зборами акціонерів, виконавчий орган не має цивільної дієздатності щодо його здійснення,

що у свою чергу, є підставою для визнання даного значного правочину недійсним. При цьому вищенаведене є справедливим за умови, якщо такий правочин не буде схвалено в подальшому загальними зборами АТ з посиланням на ст. 72 Закону України «Про акціонерні товариства».

Питання полягає в тому, хто заявить відповідний позов до суду? Відповідно до п. 2.1. Постанови Пленуму ВСУ від 25. 02. 2016 року № 4, під час вирішення спорів, що виникають із корпоративних відносин, слід враховувати приписи ст. 1 ГПК України та з'ясувати наявність в особи, яка звернулася з позовом, суб'єктивного права або законного інтересу в правовідносинах, на захист яких подано позов, а також про наявність або відсутність факту їх порушення, невизнання або оспорювання.

Законом не передбачено право учасника (засновника, акціонера, члена) юридичної особи звертатися до суду за захистом прав чи охоронюваних законом інтересів поза відносинами представництва (за винятком спорів щодо відшкодування збитків, завданих господарському товариству його посадовою особою).

Разом з тим, останній не позбавлений права на заявлення позову про визнання значного правочину недійсним, якщо обґрунтовує позовні вимоги порушенням його корпоративних прав або інтересів (наприклад, права на участь в управлінні товариством).

Не слід також і забувати про можливість застосування судом за результатами справи п. 1 ч. 1 ст. 83 ГПК України визнання договору недійсним за власною ініціативою. Зокрема, дана норма передбачає право господарського суду визнати недійсним повністю чи в певній частині пов'язаний із предметом спору договір, який суперечить законодавству.

Набагато складніше здійснити судовий захист у двох інших випадках. Зокрема, у Законі України «Про акціонерні товариства» нічого не сказано про ситуацію, при якій значний правочин вчинений, отримав погодження загальних зборів, проте акціонер у них участі не брав. З одного боку, ч. 1 ст. 68 даного Закону надає право вимоги викупу акцій тим акціонерам, які зареєструвалися для участі в загальних зборах і голосували проти прийняття останніми рішення про вчинення товариством значного правочину. З іншого боку, оскарження такого рішення зборів до суду можливо тільки після вимоги викупу акцій, і це обмеження не поширюється на тих акціонерів, які не брали участь в зборах. Швидше за все цим акціонерам буде відмовлено у

викупі, оскільки не виконана вищевказана умова ч. 1 ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства». При цьому в акціонера немає часу чекати відповідної відмови, адже термін оскарження рішень загальних зборів акціонерів становить 3 місяці. Тому, якщо акціонер не згідний із рішенням загальних зборів про вчинення значного правочину і не був присутнім на цих зборах, то йому варто відразу звернутися в суд. При цьому можливі такі варіанти:

- оскарження здійснюється за мотивами порушення процедури скликання і/або проведення загальних зборів акціонерів. У цьому випадку акціонер повинен посилатися на порушення своїх корпоративних прав і визначених норм Закону про АТ (за наявності таких порушень);

- оскарження здійснюється за мотивами невідповідності правочину для АТ. Порушення корпоративного права акціонера в даному випадку може бути обґрунтоване очевидним знеціненням його акцій внаслідок різкого зменшення вартості активів.

При цьому основною проблемою є складність доведення суду явно невідповідного для АТ правочину.

Аналогічні аргументи можуть бути використані і в разі, коли значний правочин вчинений, отримавши погодження наглядової ради, проте акціонер убачає в ньому шкоду інтересам АТ.

Щодо правочинів із заінтересованістю, то спеціальними умовами їх дійсності є майно, послуги чи сума коштів, що є предметом правочину, ринкова вартість яких перевищує один відсоток вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства; а також особи, заінтересовані в його вчиненні.

Відповідно до ч. 2 ст. 71 Закону України «Про акціонерні товариства», особою, заінтересованою у вчиненні акціонерним товариством правочину, може бути будь-яка з таких осіб:

1) посадова особа органу акціонерного товариства або її афілійовані особи;

2) акціонер, який одноосібно або спільно з афілійованими особами володіє принаймні 25 % акцій товариства, та його афілійовані особи (крім випадків, коли акціонер прямо або опосередковано володіє 100 % акцій такого акціонерного товариства);

3) юридична особа, у якій будь-яка з осіб, передбачених пунктами 1 та 2 цієї частини, є посадовою особою;

4) інші особи, визначені статутом акціонерного товариства.

При цьому ч. 3 ст. 71 Закону України «Про акціонерні товариства» встановлює, що особа, визначена в попередній частині статті (ч. 2), вважається заінтересованою у вчиненні акціонерним товариством правочину, якщо вона:

1) є стороною такого правочину або є членом виконавчого органу юридичної особи, яка є стороною правочину;

2) отримує винагороду за вчинення такого правочину від акціонерного товариства (посадових осіб акціонерного товариства) або від особи, яка є стороною правочину;

3) внаслідок такого правочину набуває майно;

4) бере участь у правочині як представник або посередник (крім представництва акціонерного товариства посадовими особами).

Таким чином, ч. 2 ст. 71 цього ж Закону визначає загальний перелік осіб, які можуть бути заінтересованими у вчиненні акціонерним товариством правочину, а ч. 3 даної статті встановлює умови, за яких виникає така заінтересованість.

Виходячи з аналізу положень статті 71 Закону України «Про акціонерні товариства», правочином із заінтересованістю є правочин:

- при якому ринкова вартість майна або послуг, або сума коштів, що є предметом правочину із заінтересованістю, перевищує один відсоток вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства;

- при цьому сторонами правочину є особи, які відповідають принаймні одному із пунктів, визначених у ч. 2 ст. 71 Закону, та принаймні одному із пунктів, визначених ч. 3 ст. 71 Закону України «Про акціонерні товариства».

Частинами 6 та 8 ст. 71 Закону України «Про акціонерні товариства» встановлено, що заінтересована у вчиненні правочину особа (член наглядової ради або акціонер) не має права голосу з питання вчинення такого правочину. Враховуючи вищезазначене, особа, заінтересована у вчиненні правочину, не має права голосу з питання вчинення такого правочину, якщо вона одночасно відповідає принаймні одному із пунктів, визначених у ч. 2 ст. 71 Закону, та принаймні одному із пунктів, визначених частиною даної статті.

Тобто, якщо особа (член наглядової ради або акціонер) не відповідає жодному з пунктів, визначених у ч. 3 статті 71 Закону України «Про акціонерні товариства», вона має право приймати рішення про вчинення правочину із заінтересованістю, адже в неї відсутні умови, за яких виникає така заінтересованість.

При вчиненні правочинів із заінтересованістю важливим також є визначення наявності права голосу з відповідних питань не лише для акціонерів, юридичних осіб, а й для їх афілійованих осіб.

Відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України «Про акціонерні товариства» афілійованими одна до іншої є юридичні особи, за умови, що одна з них здійснює контроль над іншою чи обидві перебувають під контролем третьої особи. Водночас контроль – вирішальний вплив або можливість здійснення вирішального впливу на господарську діяльність суб'єкта господарювання (п. 7 ст. 1 Закону).

Наявність права голосу афілійованої особи з питання про вчинення правочину із заінтересованістю визначається відповідно до ч. 3 ст. 71 Закону України «Про акціонерні товариства». Якщо афілійована особа одночасно відповідає принаймні одному з пунктів, визначених у ч. 2 ст. 71 цього Закону, та принаймні одному з пунктів, визначених частиною 3 статті 71 зазначеного Закону, вона не має права голосу.

У зв'язку з тим, що акціонер та його афілійовані особи є різними суб'єктами праввідносин і не відповідають за зобов'язаннями один одному, вони не повинні розглядатися як один суб'єкт господарювання, а тому наявність права голосу з питання щодо вчинення правочинів із заінтересованістю визначається окремо для кожного з них.

Аналогічна ситуація і з прийняттям рішення членами наглядової ради: якщо член НР – фізична особа не відповідає вимогам жодного пункту ч. 3 ст. 71 Закону України «Про акціонерні товариства», то він має право голосу при розгляді питання щодо вчинення правочину із заінтересованістю.

Таким чином, встановлення в процесі судового розгляду невідповідності вчиненого значного правочину чи правочину із заінтересованістю загальним (ст. 203 ЦК України) та спеціальним умовам дійсності (ст. 70 та ст. 71 Закону України «Про акціонерні товариства») є підставою для визнання даного правочину зі спеціальним правовим режимом недійсним.

Наступну групу правочинів за участі корпорації становлять договори, предметом яких є передача або інші юридично вагомні дії щодо акцій (часток, паїв). Особливо поширені правочини, спрямовані на відчуження акцій (часток, паїв) шляхом їх передачі у власність інших осіб (зокрема, купівля-продаж, міна, дарування) або на підставі інших речових прав (наприклад, прав на чужі речі, специфіка яких визначена положеннями, закріпленими главами 30-32 ЦК України). На

них поширюються загальні правила про недійсність правочинів, установлені нормами гл. 16 ЦК України та гл. 22 ГК України, з урахуванням специфіки, пов'язаної з особливостями правового режиму їх обігу, а також обліку прав на них. Відповідно ті чи інші вади цих правочинів (наприклад, форми, змісту, волевиявлення, суб'єктного складу) є підставою для визнання їх нікчемності або оспорюваності в судовому порядку.

До третьої групи правочинів відносять договір про реалізацію прав учасників (для товариств з обмеженою відповідальністю) та договір між акціонерами (для акціонерних товариств). Прийняття 23 березня 2017 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» (далі – Закон про корпоративні договори) стало новим етапом на шляху дерегуляції корпоративних відносин, оскільки є аналогом прогресивного та загальнозживаного в розвинених юрисдикціях інструменту управління - *shareholders' agreement*.

Суттю корпоративного договору є встановлення правил між учасниками (акціонерами) та зменшення ризиків при об'єднанні капіталів. При цьому обмеження щодо розміру та походження таких капіталів відсутні, що дозволяє залучати міноритарних учасників (акціонерів) та навіть позики/кредити. З іншого боку, корпоративні договори дозволяють встановити відповідальність за порушення таких правил, що за ефективною судовою системою дозволяє уникнути більшості корпоративних конфліктів.

Однак попри досить детально прописану в Законі від 23. 03. 2017 року процедуру укладення/форму/зміст договорів про реалізацію прав учасників та договорів між акціонерами подальше правозастосування даних конструкцій на практиці вимагатиме визначеності щодо їх правової природи. Можна стверджувати, що корпоративний договір базується на імперативності корпоративних норм та є доповненням до статуту корпорації. Однак більш обґрунтованим видається розуміння його як непоіменованої угоди з можливістю застосування субсидіарно норм ЦК України про зобов'язання. Додатковим аргументом у даному разі є передбачені Законом про корпоративні договори ефективні засоби їх виконання. Так, сторони мають право передбачити різноманітні способи забезпечення виконання зобов'язань та заходи цивільно-правової відповідальності, що підлягають судовому захисту, наприклад, відшкодування збитків, виплата компенсації тощо.

У зв'язку із вищезазначеним недійсність договорів про реалізацію прав учасників та договорів між акціонерами настає за загальними правилами недійсності правочинів.

До спеціальних умов дійсності корпоративних договорів слід віднести наявність: а) виключно учасників (акціонерів) корпорації як сторін договору; б) додаткових обов'язків щодо реалізації корпоративних прав учасників (акціонерів), зокрема зобов'язання сторін голосувати у спосіб, визначений таким договором, на загальних зборах учасників (акціонерів) товариства, погоджувати придбання або відчуження частки (акцій) за заздалегідь визначеною ціною та/або в разі настання визначених у договорі обставин утримуватися від відчуження часток (акцій) до настання визначених у договорі обставин, а також вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством з обмеженою відповідальністю (акціонерним товариством), його припиненням або виділом з нього нової юридичної особи.

Таким чином, окрім з'ясування в судовому порядку невідповідності договорів про реалізацію прав учасників/договорів між акціонерами загальним умовам дійсності правочинів, окрему увагу слід приділити питанням недотримання суб'єктного складу (наприклад, включення корпорації як сторони договору) та спеціальних умов корпоративного договору (передбачення обов'язку голосувати згідно з вказівками органів управління товариства з обмеженою відповідальністю/акціонерного товариства, щодо часток якого укладений цей договір, крім випадків, якщо стороною договору є особа, яка одночасно входить до складу органу управління такого товариства).

Відновлення становища, яке існувало до порушення права, як спосіб захисту застосовується в тих випадках, коли порушене право суб'єкта не припиняє свого існування і тому має можливість реально поновитися шляхом усунення наслідків правопорушення. Про використання зазначеного способу мова йде, коли припинення порушення суб'єктивного права та притягнення винного до відповідальності недостатньо, а необхідно поновити порушене право в повному обсязі (наприклад, застосувати реституцію)⁸¹⁹.

---

⁸¹⁹ Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) : Монографія / Луць В. В., Васильєва В. А., Калаур І. Р., Кашина О. В., Кобецька Н. Р., Саракун І. Б.; за заг. ред. В. В. Луця. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – С. 256 – 257.

На думку К. К. Лебедева, цим способом охоплюються різні варіанти усунення наслідків порушення наявних (вже набутих) акціонерами прав та законних інтересів. Усі інші способи захисту так чи інакше ведуть до припинення дій, що порушують право, або до відновлення положення, що існувало до порушення права⁸²⁰. Так, до таких вимог відносять позови про усунення наслідків недійсних правочинів, рішень органів управління юридичною особою, позови про відновлення в правах учасників товариства, незаконно виключених із товариства та інші.

Прихильники застосування такого способу захисту для відновлення прав акціонерів (учасників) відзначають, що у випадках, коли зобов'язально-правові способи не забезпечують захист прав у повному обсязі, а речово-правові – не відповідають правовій природі об'єкта захисту, саме загальні способи захисту здатні забезпечити ефективний захист. Зокрема, основною перевагою відновлення становища, яке існувало до порушення права, є те, що ідентифікація витребовуваних акцій (частки) здійснюється не шляхом виявлення індивідуально визначених ознак, а виходячи з операцій, проведених з такими акціями (дій, вчинених щодо частки в статутному капіталі). Таким чином, застосування цього способу захисту не пов'язане з проблемою індивідуалізації та ідентифікації бездокументарних акцій (частки), характерною для їх витребування в порядку заявлення віндикаційної вимоги, тому в поєднанні з вимогою про визнання права може стати дієвою альтернативою останній.

У практиці корпоративних спорів відновлення становища, яке існувало до порушення права, застосовується в комплексі з іншими способами захисту. Наприклад, звернення до суду з позовом про визнання частково недійсним рішення загальних зборів товариства, визнання недійсним договору, відновлення становища, яке існувало до укладення договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі, переведення на учасника прав та обов'язків покупця частки у зв'язку з порушенням його переважного права на купівлю та визнання права власності на частку в статутному капіталі.

Вищевказані позовні вимоги є типовим втіленням концепції відновлення корпоративного контролю, яка передбачає можливість

---

⁸²⁰ Лебедев К. К. Коммерческое право: Учебник / под. ред. Попандопуло В. Ф., Яковлева В. Ф. – Санкт–Петербург : Изд–во Санкт–Петербургского ун–та, 1998. – С. 450.

поєднання декількох груп позовів в одному для досягнення мети (захисту корпоративних прав) найбільш прямим, коротким шляхом.

Застосування вищевказаного способу захисту може бути реалізоване наступним чином. Позовна вимога формується, наприклад, як відновлення права корпоративного контролю шляхом присудження акцій. Предметом позовних вимог є відновлення права на корпоративний контроль. Підставою позову може бути сукупність юридичних фактів, пов'язаних з незаконністю позбавлення права на акції, таких, як недійсність правочину, незаконність дій реєстратора або емітента, незаконність дій третіх осіб тощо. Суд в одному провадженні встановлює усі обставини справи. Встановивши незаконність позбавлення акціонера права корпоративного контролю, суд зобов'язаний відновити його права, застосовуючи загальні способи захисту прав. Питання про долю добросовісних набувачів може бути вирішене в окремому процесі.

Як вірно вказує Н. С. Нецька, вимога про відновлення корпоративного контролю не потребує багатостадійного, послідовного застосування сукупності інших способів захисту, тому значно полегшує судовий захист прав учасників товариства⁸²¹.

У юридичній науці *відшкодування збитків* є найпоширенішим наслідком порушення цивільних прав. Цивільний кодекс виділяє даний спосіб захисту зі всіх інших, надаючи йому риси універсальності⁸²².

За ст. 22 ЦК України збитками є втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки), та доходи, які особа могла би реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

На думку К. К. Лебедева, відновлення порушеного права в повному обсязі повинно бути загальним правилом захисту

---

⁸²¹ Нецька Л. С. Про способи захисту корпоративних прав : реалії та перспективи / Л. С. Нецька // Охорона корпоративних прав : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. – С. 71.

⁸²² Підлубна Т. М. Відшкодування збитків : теоретичні проблеми розуміння у сфері захисту цивільних прав та інтересів / Т. М. Підлубна // Держава і право. – 2010. – № 48. – С. 353.

корпоративних прав, а відшкодування збитків має застосовуватися як додатковий спосіб, спрямований на відновлення майнової сфери потерпілого. Лише тоді, коли повернути об'єкт неможливо, неможливо і відновити порушене право, тому в такому випадку замість відновлення порушеного права мають застосовуватися компенсаційні способи захисту⁸²³.

Слід вказати, що даний спосіб захисту ефективно використовується при порушенні майнових прав як учасників корпорації, так і самої корпорації.

Учасник може звернутися з позовом про відшкодування шкоди в разі порушення переважного права на придбання акцій (часток, паїв), якщо до моменту пред'явлення ним позову про перевід прав та обов'язків за договором вони вже передані третій особі; незаконного списання акцій із його рахунку у випадку наступного придбання (правомірного і оплатного) спірних акцій добросовісним набувачем та в ряді інших випадків.

До недавнього часу більше проблем виникало з відшкодуванням товариству шкоди, завданої посадовими особами товариства шляхом вимивання активів/вилучення прибутку, адже будь-які спроби учасників оскаржити такі дії чи притягнути винних до відповідальності блокувалися даними особами безпосередньо або опосередковано через контролюючих учасників/акціонерів. Однак із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» від 07. 04. 2015 року № 289-VIII в практику вирішення корпоративних спорів введений механізм похідного позову, тобто учасникам (акціонерам) надана можливість заявлення в інтересах юридичної особи позовів про відшкодування шкоди поза відносинами представництва.

Зокрема, ст. 28 ГПК України доповнено частинами восьмою-десятою наступного змісту: «У спорах про відшкодування збитків, завданих господарському товариству його посадовою особою, представником такого товариства є також учасник (акціонер) цього товариства, якому сукупно належить 10 і більше відсотків статутного капіталу (простих акцій) товариства, який подав господарському суду позовну заяву від імені товариства або який подав господарському

---

⁸²³ Лебедев К. К. Защита прав обладателей бездокументарных ценных бумаг (материально– и процессуально–правовые аспекты разрешения споров, связанных с отчуждением бездокументарных ценных бумаг) / К. К. Лебедев. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – С. 98.

суду заяву про здійснення представництва позивача. Учасник (акціонер), якому належить 10 і більше відсотків статутного капіталу (простих акцій) господарського товариства, може здійснювати представництво товариства особисто (якщо він є фізичною особою) через свої органи (якщо він є юридичною особою), через органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування (якщо він є державою, Автономною Республікою Крим, територіальною громадою), через інших своїх представників. Учасник (акціонер), якому сукупно належить 10 і більше відсотків статутного капіталу (простих акцій) товариства, може здійснювати представництво товариства через одного з учасників (акціонерів) або спільно уповноважити на це іншу особу».

Отож за чинним процесуальним законодавством суб'єктами звернення з позовом про відшкодування збитків, завданих господарському товариству, виступають самі товариства в особі уповноважених органів або ж учасник (акціонер) з мінімальною десяти відсотковою участю. Важливо, що в таких спорах позивач може відмовитись від позову, зменшити позовні вимоги, змінити предмет або підстави позову, укласти мирову угоду, відмовитися від апеляційної або касаційної скарги тільки за письмовою згодою всіх учасників товариства.

Як свідчить практика розвинених країн, саме механізм похідного позову дозволяє притягнути до відповідальності недобросовісних посадових осіб, які діють всупереч інтересам товариства і при цьому користуються підтримкою контролюючого учасника, або здатні ефективно заблокувати роботу загальних зборів у випадку відсутності частини учасників чи їх неспроможності до відповідних адекватних дій.

У даній категорії спорів підставами притягнення до відповідальності є завдання збитків діями, вчиненими посадовою особою з перевищенням або зловживанням службовими повноваженнями; діями посадової особи, вчиненими з порушенням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення подібних дій, встановленої установчими документами товариства; діями посадової особи, вчиненими з дотриманням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення відповідних дій, встановленої товариством, але для отримання такого погодження та/або дотримання процедури прийняття рішень посадова особа

товариства подала недостовірну інформацію; бездіяльністю посадової особи у випадку, коли вона була зобов'язана вчинити певні дії відповідно до покладених на неї обов'язків; а також іншими винними діями посадової особи (ст. 89 ГК України).

При цьому предметом доказування визнаються чотири групи обставин.

По-перше, факт заподіяння збитків: недоведеність збитків тягне відмову в позові. Наявність збитків має бути підтверджена будь-яким із допустимих видів доказів відповідно до ст. 34 ГПК України.

По-друге, розмір збитків: при цьому враховується розмір витрат, необхідних для відновлення порушених прав. Недоведеним вважається заявлений розмір збитків, якщо він визначений на підставі припущень про ймовірний розмір ринкових ставок орендної плати за приміщення, здані керівником товариства. Належним підтвердженням збитків у вигляді неотриманого доходу може бути документально підтверджений розмір доходу, отриманого суб'єктом господарської діяльності за аналогічний попередній період, якщо можна розраховувати, що відповідний неотриманий дохід мав би бути обґрунтовано отриманий за аналогічних обставин.

По-третє, протиправність дій посадових осіб. При пред'явленні відповідних позовів необхідно враховувати, що ЦК України приписано брати до уваги звичайні умови ділового обороту та інші обставини, які мають значення для справи. Це передбачає оцінку в кожному конкретному випадку всіх обставин, з якими пов'язані розглядувані дії (бездіяльність) і наслідки, які настали. Вирішення справи має ґрунтуватися на дотриманні правила «доброго господаря» (англ. prudent man rule), згідно з яким суд має виявити своєрідного «зразкового», «розумного» суб'єкта господарювання, діям якого мають відповідати за аналогічних обставин дії (бездіяльність) відповідного учасника спору (позивача чи відповідача). Зазначене правило знайшло своє нормативне закріплення в передбаченому ч. 3 ст. 92 ЦК України положенні, згідно з яким орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень.

У цьому зв'язку для доктрини і судової практики актуальним є питання про припустимість поширення вимог про належну турботливість та обачність до меж виправданого (розумного) підприємницького ризику. У доктрині права виправданий

(припустимий) виробничий ризик відносять до «...дій, вчинених заподіювачем шкоди у межах наданих повноважень, і кваліфікується як обставина, що виключає відповідальність особи за вчинені шкідливі дії, ...якщо при цьому не було допущено перевищення меж виправданого ризику (тобто перевищення меж заподіяння шкоди, ексцес ризикованого діяння)»⁸²⁴.

Підставою відповідальності керівника юридичної особи мають визнаватися «шкідливі» дії останнього, вчинені за межами розумного підприємницького ризику.

По-четверте, доказуванню підлягає причинний зв'язок між бездіяльністю відповідача і несприятливими (шкідливими) наслідками, які настали; правозастосовна практика підтверджує складність доказування причинно-наслідкового зв'язку між діями осіб, вказаних у ч. 4 ст. 92 ЦК України, і несприятливими (шкідливими) наслідками, які настали. У цьому зв'язку заслуговує на увагу обґрунтована в літературі позиція, згідно з якою «...дії генерального директора, які виразилися в ненаданні акціонерам товариства інформації до річних загальних зборів акціонерів товариства, слугують причиною виникнення збитків для акціонерного товариства. Такий підхід видається слушним з урахуванням того, що обов'язок виконавчого органу надавати документи та інформацію впливає із норм законів. За таких обставин при вирішенні спору суд не має необхідності досліджувати питання, чи входять до кола обов'язків генерального директора надання інформації і документів акціонера»⁸²⁵.

У загальному контексті захисту корпоративних прав учасників (акціонерів) нерідко виникають певні труднощі з вирішенням питання про можливість відшкодування моральної шкоди, завданої їх порушенням, у зв'язку із відсутністю в законодавстві України спеціальних норм, які регулювали би дані відносини.

Відповідно до ст. 23 ЦК України особа має право на відшкодування моральної шкоди, зокрема її фізичного болю та

---

⁸²⁴ Аномалії в цивільному праві України : навч–практ. посіб. / [відп. ред. Р. А. Майданик]. – К.: Юстініан, 2007. – (Серія «Аномалії цивільного права»). – С. 140.

⁸²⁵ Майданик Р. А. Відповідальність керівників господарських товариств за збитки, заподіяні внаслідок неналежного здійснення своїх повноважень / Р. А. Майданик // Юридична Україна (щомісячний правовий часопис). – 2008. – № 8. – С. 39-40.

страждань, душевних страждань, приниженні честі, гідності та ділової репутації, завданої внаслідок порушення її прав. Таким правом наділені всі особи, включно із суб'єктами корпоративних правовідносин.

Законодавство України не містить спеціальних норм, які надавали би учасникам корпоративних правовідносин право на відшкодування моральної шкоди, завданої їм у цих правовідносинах. Водночас, як зазначає В. Д. Примак, у встановлених цивільним законодавством випадках і за наявності визначених у ньому підстав учасники корпоративних правовідносин вправі на загальних засадах вимагати відшкодування моральної шкоди, завданої їм унаслідок вчинення недійсних правочинів (ч. 2 ст. 216 ЦК України) або порушення належних їм особистих немайнових прав (ст. 280 ЦК України)⁸²⁶.

При цьому слід чітко відділяти немайнові права учасника від немайнових прав фізичної особи на такі блага, як життя, здоров'я, ім'я, честь, гідність, таємницю приватного життя та ін. Перераховані права мають абсолютний характер, виникають незалежно від бажання носія та є невідчужуваними. При їх порушенні в потерпілої особи виникає право на відшкодування моральної шкоди на підставі ст. 23 ЦК України. На їх противагу немайнові права учасника є відносними (праву учасника/акціонера кореспондується відповідний обов'язок визначеної особи – самого товариства) і відчужуваними (з переходом права власності на частку/акції відбувається перехід усіх посвідчених нею прав), тому в даному випадку відсутні підстави для відшкодування моральної шкоди в порядку ст. 280 ЦК України.

У корпоративних правовідносинах порушення абсолютних цивільних правовідносин, що спричиняє виникнення деліктного зобов'язання із відшкодування моральної шкоди, пов'язують із відмовою особи в реєстрації його як акціонера для участі в загальних зборах або ж, наприклад, незаконним виключенням учасника з товариства.

Відшкодування моральної шкоди, завданої вчиненням недійсного правочину в корпоративній сфері (наприклад, корпоративного договору, правочину із заінтересованістю), відбувається у

---

⁸²⁶ Примак В. Д. Допустимість відшкодування моральної шкоди, завданої у зв'язку з вчиненням або порушення корпоративного правочину / В. Д. Примак // Корпоративні правочини : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С. 155.

відповідності із загальними правилами про відшкодування шкоди з урахуванням передбачених спеціальних підстав відшкодування моральної шкоди, встановлених нормами, що передбачають правові наслідки недійсності правочину.

Також, окрім компенсації немайнових втрат, спричинених виконанням недійсного правочину, допустимим є відшкодування моральної шкоди для усунення зобов'язаною стороною негативних нематеріальних наслідків невиконання або неналежного виконання вчиненого нею цілком законного правочину. Хоча п. 2 постанови Пленуму ВСУ від 31.03.1995 р. «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» судам рекомендовано розглядати такі спори лише у випадках, коли право на таке відшкодування прямо передбачене Конституцією України або закріплене законодавством, яке встановлює відповідальність за заподіяння моральної шкоди. При цьому слід зазначити, що ні в главах 7-8 ЦК України, ні в спеціальному законодавстві (Закон України «Про господарські товариства», Закон України «Про акціонерні товариства») таке право не закріплене. Як вірно зазначає А. Б. Гриняк, у цьому випадку такі самі вимоги (передбачення або законом, або договором) необхідно було би висувати, керуючись п. 4 ч. 1 ст. 611 ЦК України, і відповідно до відшкодування майнової шкоди, що, безперечно, призвело би до абсурду⁸²⁷.

Таким чином, застосування такого способу захисту цивільних прав та інтересів, як відшкодування моральної шкоди, у правовідносинах, що виникають у зв'язку з вчиненням корпоративних правочинів, допустиме: а) у прямо передбачених законом випадках визнання правочинів недійсними – відповідні права вимоги належать добросовісній стороні недійсного корпоративного правочину та третім особам, які зазнали моральної шкоди через укладання й виконання недійсного правочину; б) у разі порушення корпоративного правочину, яким було закріплене право сторони на одержання компенсації за немайнові втрати, спричинені його порушенням – зазначена вимога може бути пред'явлена іншою стороною цього правочину. У даному випадку законодавець не встановлює жодних

---

⁸²⁷ Гриняк А. Б. Відшкодування моральної шкоди як наслідок визнання недійсними правочинів у корпоративній сфері / А. Б. Гриняк // Корпоративні правочини: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. – С. 34.

винятків і можливостей щодо договірною корегування імперативно закріплених у статтях 23 і 1167 ЦК України умов застосування цього заходу цивільної відповідальності.

При зверненні до суду з вимогою про відшкодування моральної (немайнової) шкоди у позовній заяві має бути зазначено, у чому полягає ця шкода, якими неправомірними діями чи бездіяльністю її заподіяно позивачеві, з яких міркувань він виходив, визначаючи розмір шкоди, та якими доказами це підтверджується. Відповідно до загальних підстав деліктної відповідальності обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправна поведінка заподіювача, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправною поведінкою заподіювача та вина.

На жаль, аналіз судової практики свідчить, що суди й досі неохоче задовольняють такі позови, посиляючись на необґрунтованість, недоведеність обставин, які свідчили би про заподіяння позивачу моральної шкоди, відсутність належного розрахунку стягуваної моральної шкоди.

Особливе місце в системі способів захисту прав учасників товариства слід відвести позаюрисдикційному врегулюванню корпоративних конфліктів.

Звичайно, що зовнішнє втручання державних органів у корпоративну структуру за будь-яких обставин матиме негативний вплив на результати ведення бізнесу. Тому іще на момент створення юридичної особи засновникам доцільно продумати ефективні механізми взаємодії корпорації та її учасників, а також учасників між собою, як у звичних умовах діяльності товариства, так і в ситуації корпоративного конфлікту. Мова йде про забезпечення розробки та дотримання компанією корпоративних процедур, які є механізмами реалізації домовленостей власників та менеджерів щодо участі кожного з них в процесі управління компанією, а також системи захисту прав та інтересів власників бізнесу. При цьому застосування учасниками товариства способів захисту неюрисдикційної форми (самозахисту) можливе з моменту порушення, невизнання чи оспорювання їх корпоративних прав або в ситуації, яка передує їх настанню (в умовах реальної загрози).

Стаття 19 ЦК України передбачає право особи на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань шляхом застосування засобів протидії, які не заборонені

законом і не суперечать моральним засадам суспільства. Також даною нормою встановлено, що способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства та мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням.

З наведеної статті ЦК України слідує, що захист суб'єктивного права в такій формі здійснюється: а) самостійно управненою особою; б) з моменту вчинення порушення і протиправного посягання на права цієї чи іншої особи; в) шляхом вчинення не заборонених законом дій; г) способами, які відповідають змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням; д) способами, обраними особою, або встановленими договором, або актами цивільного законодавства.

Як вірно зазначав М. Н. Мальцев, при розкритті змісту поняття «самозахист» прав необхідно враховувати його діалектичний зв'язок із захистом⁸²⁸. Будучи його формою, самозахист не може передбачати того, що не характерне захисту в цілому. Однак у корпоративних правовідносинах, на відміну від інших, ця форма безпосередньо впливає зі специфіки об'єкта захисту – корпоративних прав, тому має свої особливості.

По-перше, самозахист здійснюється в односторонньому порядку, тобто учасником без звернення до суду чи інших юрисдикційних органів. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 47 Закону України «Про акціонерні товариства», акціонери (акціонер), які на день подання вимоги сукупно є власниками 10 і більше відсотків простих акцій товариства, мають право вимагати від наглядової ради скликання позачергових зборів акціонерного товариства. У разі неприйняття наглядовою радою в десятиденний строк відповідного рішення загальні збори можуть бути скликані акціонерами, які цього вимагають (ч. 6 ст. 47 Закону України «Про акціонерні товариства»). Таке право має самостійний характер та є за своєю правовою природою правом на самозахист. При чому умовою набуття такого права є відсутність рішення наглядової ради про відмову в скликанні позачергових зборів акціонерного товариства.

---

⁸²⁸ Мальцев М. Н. Самозахист суб'єктивних прав по російському законодавству (теоретико–правове дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Громадянське право і громадянський процес; сімейне право; міжнародне частне право» / Мальцев М. Н. – Саратов, 2006. – С. 7.

Якщо ж акціонер не може реалізувати самозахист свого порушеного корпоративного права (коли рішення про відмову прийняте), останнє може бути захищене судом.

По-другу, механізми реалізації самозахисту спрацьовують не тільки при порушенні корпоративного права учасника, а й у разі настання реальної загрози такого порушення прав. Наприклад, дієвим способом самозахисту є право акціонера вимагати здійснення обов'язкового викупу АТ належних йому акцій (ст. 68 Закону України «Про акціонерні товариства») у разі, коли акціонер голосує проти прийняття загальними зборами рішення, оскільки вважає, що ним створюється реальна загроза порушення його корпоративних прав та/або прав інших акціонерів, однак кількості належних йому акцій недостатньо для того, щоб впливати на відповідне рішення.

По-третє, при самозахисті корпоративних прав засоби протидії застосовуються щодо порушення (реальної загрози порушення) не лише власних, а й корпоративних прав інших учасників корпоративного спору. Зокрема, ст. 64 Закону України «Про господарські товариства» передбачає можливість проведення ревізійною комісією перевірок фінансово-господарської діяльності товариства на вимогу будь-кого з учасників ТОВ, ТДВ (ст. 63 Закону України «Про господарські товариства»). Вважаємо, що такі вимоги можуть заявлятися учасниками з метою не тільки для захисту своїх прав, а й прав інших учасників товариства.

По-четверте, самозахист у корпоративних правовідносинах можливий шляхом як активної, так і пасивної поведінки. Наприклад, право учасника голосувати проти запропонованого рішення загальних зборів товариства або утриматися від голосування.

По-п'яте, способи самозахисту повинні бути законними та не виходити за межі активних дій (пасивної поведінки), необхідних для їх реалізації.

У позасудовому порядку найефективнішими способами самозахисту є:

- проведення переговорів за участю акціонерів (учасників, членів) корпорації, які матимуть результатом врегулювання конфлікту; здебільшого застосовується при незначних порушеннях корпоративних прав (ненадання інформації та ін.);

- укладення договорів про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю чи договорів між акціонерами, у яких, наприклад, визначають порядок голосування

щодо певного спірного питання;

-укладення договорів щодо відчуження корпоративних прав за механізмами Sell-out та Squeeze-out.

Оскільки значна кількість спорів виникає через використання дисбалансу «сил» міноритарних та мажоритарних учасників корпорації, законодавець спробував вирішити дану проблематику, впровадивши в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах» від 23. 03. 2017 року (далі – Закон про корпоративне управління) нові механізми врегулювання корпоративних конфліктів.

Так, набуваючи контрольний (50%) та значний контрольний (75%) пакет акцій товариства, мажоритарний власник повинен запропонувати продати йому необтяжені прості акції всім іншим акціонерам. Останні мають право скористатися цією пропозицією та здійснити Sell-out або ж відмовитися.

Втім, з набуттям домінуючого контрольного (95% і більше) пакета акцій у власника, який звернеться до міноритаріїв, з'являється інструмент Squeeze-out – пропозиція, яка набуває статусу безвідмовної. Іншими словами, «домінуючий» акціонер може змусити міноритаріїв продати йому їх акції та стати єдиним акціонером, навіть незважаючи на обтяження. Публічна безвідклична вимога про придбання простих акцій заявником вимоги має вищий пріоритет над усіма обмеженнями.

Згідно із ще одним нововведенням Закону про корпоративне управління гроші від мажоритаріїв потраплятимуть на рахунок умовного зберігання (ескроу рахунок). Законодавець відмовився від ідеї депонування коштів на депозиті в нотаріуса, від виплати коштів через депозитарну систему за аналогією з дивідендами та врешті-решт зупинився на рахунку умовного зберігання. Акції будуть зараховані на рахунок в цінних паперах набувача без додаткових дій із боку міноритаріїв, а за коштами останні звертатимуться в банк самостійно. Будь-які витрати має взяти на себе здобувач домінуючого контрольного пакета акцій.

Запровадженні механізми в цілому відповідають євродирективам в частині підвищення рівня корпоративного управління, адже спрямовані на захист інтересів міноритарних акціонерів, які можуть скористатися механізмом sell-out та вийти з акціонерного товариства, отримавши за свої акції справедливо визначену ринкову ціну. При

цьому Законом про корпоративне управління враховуються інтереси мажоритарних акціонерів, надаючи їм можливість на власний розсуд вирішувати, скористатися правом на squeeze-out чи ні. Позитивним моментом також є детальна регламентація процедури визначення справедливої ціни при придбанні/продажу акцій мажоритарними/міноритарними акціонерами, а також врегулювання порядку здійснення оплати за акції шляхом впровадження інституту ескроу-рахунку.

Таким чином, сучасне динамічне реформування корпоративного законодавства закладає основу для цивілізованого вирішення корпоративних спорів. Можливість застосування ефективних досудових (позасудових) способів захисту корпоративних прав не лише заощадить кошти та зусилля учасників конфлікту, а й збереже іміджеву сферу компанії.

ВИСНОВКИ

1. Корпоративні майнові, особисті немайнові та пов'язані з ними організаційні відносини є цивільно-правовими і входять до предмету регулювання цивільного права, становлячи його підгалузь.

2. З огляду на європейські стандарти корпоративного права визначено, що в сучасних умовах становлення і розвитку сфери підприємництва зокрема та ринкової економіки в цілому постає необхідність прийняття спеціальних законів, які більш детально врегульовували би правовий статус та діяльність корпоративних утворень, а також враховували вимоги щодо адаптації корпоративного законодавства України до законодавства ЄС та тенденції його подальшого розвитку, можливість їх застосування в українських реаліях тощо. Зокрема, свого перегляду та удосконалення потребує ЦК України. У ньому вже давно слід було би включити положення щодо змісту корпоративних прав і корпоративних відносин; перелік їх учасників із вказівкою на те, які саме юридичні особи слід вважати корпоративними; корпоративні правочини тощо. Для цього нагальним є проведення цивілістами відповідних наукових досліджень у цьому напрямку.

3. Корпоративні відносини мають достатню кількість особливих ознак, що дають можливість їм претендувати на окреме місце серед цивільних правовідносин. Корпоративне правовідношення – це вид цивільного правовідношення, в основі якого лежить участь суб'єктів в організаційно-правових утвореннях, що володіють ознаками юридичних осіб, змістом яких є так звані корпоративні права та які виникають на підставі певних юридичних фактів, а саме участі в установчому договорі, інкорпорації юридичної особи, вступі в кооператив, придбанні права власності на частку, акції тощо. Такі юридичні особи є результатом добровільного об'єднання осіб із підприємницькою метою, і їх прийнято називати корпораціями або юридичними особами корпоративного типу.

4. Належність корпоративного права до цивільно-правового інституту визначає кілька рівнів конститутивних засад, що знаходяться в його основі. По-перше, принципи корпоративного права ґрунтуються на загальних принципах цивільного права, закріплених у ст. 3 ЦК України в силу належності останніх до норм прямої дії, відповідно поширення на усі цивільно-правові відносини. До таких принципів належать: справедливість, добросовісність, розумність;

неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; судовий захист цивільного права та інтересу тощо. По-друге, принципи корпоративного права, окрім загальних засад, ґрунтуються також на тих вихідних, основоположних началах, які характерні для інституту юридичних осіб: майнова відокремленість юридичної особи, її організаційна єдність, самостійна майнова відповідальність за своїми зобов'язаннями, виступ у цивільному обороті від власного імені в якості утворення, наділеного правосуб'єктністю, право виступати в суді позивачем та відповідачем. По-третє, сутність принципів корпоративного права відображається також у принципах корпоративного управління, які, засновуючись на цивілістичній сутності поняття «управління», відображають правовий зв'язок між юридичною особою і її учасниками або членами, що проявляється у вигляді корпоративних прав (принцип рівності учасників юридичної особи, принцип раціонального розподілу повноважень між органами управління юридичної особи, принцип прозорості, доступності та своєчасності розкриття інформації учасникам). Окрім того, до принципів корпоративного права належать ті, які відображають особливу природу корпоративних правовідносин. До них слід віднести: принцип майнової участі учасника в створенні та діяльності юридичної особи корпоративного типу; принцип гармонійного поєднання інтересів усіх учасників корпоративних відносин (самої юридичної особи, інтересу окремого учасника, інтересів груп учасників, які проявляються в їх простій чи кваліфікованій більшості); принцип локального правового регулювання корпоративних правовідносин тощо.

5. В межах існуючої системи юридичних фактів, корпоративні акти слід вважати різновидом правомірних актів, що вчиняються суб'єктами приватних правовідносин, які спрямовані та викликають реальне настання правових наслідків у вигляді виникнення, зміни і припинення цивільних та корпоративних прав і обов'язків, а також виникнення чи реалізацію корпоративної правосуб'єктності. Корпоративні утворення мають договірну, а не підзаконну природу, і є діями, спрямованими на виникнення чи реалізацію корпоративної правосуб'єктності її учасників. Водночас не всі корпоративні акти є актами реалізації цивільної правосуб'єктності учасника цивільних

відносин (щодо рішень органів управління, що не наділені цивільною правосуб'єктністю).

6. Корпоративний акт може виступати підставою для виникнення цивільної правосуб'єктності. Наприклад, рішення установчих зборів про створення товариства, засновницький договір (корпоративний акт) разом з іншими юридичними фактами (оплата вартості частки, реєстрація юридичної особи) є підставою для виникнення цивільної правосуб'єктності юридичної особи. Підставою для виникнення корпоративної правосуб'єктності може бути, наприклад, рішення про створення наглядової ради в товаристві і визначення її повноважень. Корпоративний акт також може бути актом реалізації корпоративної правосуб'єктності учасників корпоративних відносин, наприклад, таким є рішення органів управління товариства щодо вчинення значного правочину. Водночас такий корпоративний акт відіграє роль елемента фактичного складу, необхідного для реалізації корпорацією цивільної правосуб'єктності. До такого фактичного складу, крім рішення, входить також і вчинення виконавчим органом правочину від імені корпорації. Корпоративний акт може бути й підставою припинення корпоративної і цивільної правосуб'єктності.

7. Запропоновано наступну систему корпоративних актів: I. Акти встановлення або реалізації корпоративної правосуб'єктності, що здійснюються в інтересах корпорації: 1. Акти встановлення правосуб'єктності. 2. Нормативні акти: вищої юридичної сили (статут) та інші акти, що приймаються на основі статуту: положення, регламенти. 3. Акти реалізації правосуб'єктності або ненормативні індивідуальні акти. II. Акти реалізації корпоративної правосуб'єктності, що здійснюються переважно для задоволення особистих інтересів учасника корпоративних відносин.

8. Корпорації у вітчизняній доктрині та практиці пройшли тривалий та складний процес становлення й розвитку в якості суб'єктів правовідносин, зумовлений соціалістичним минулим та відсутністю відповідних наукових напрацювань в Україні станом на кінець ХХ ст. Відповідно до концептуальних розробок провідних сучасних учених в основі ідентифікації юридичної особи в якості корпоративної знаходиться саме майновий правовий зв'язок між юридичною особою та її учасниками (засновниками), який зводиться до наявності в останніх як майнових, так і немайнових прав.

9. Спільна соціально-корисна мета є ознакою, характерною для будь-якої юридичної особи, тому не може бути кваліфікаційною для корпоративних юридичних осіб. Ознаки ж об'єднаності осіб, об'єднаності капіталів (складеності капіталу), складного механізму корпоративного управління трансформувалися в сучасних соціально-економічних умовах та набули ознак фіктивності. Вони припускаються за загальним правилом, однак їх відсутність не видозмінює корпоративність устрою юридичної особи. Правовим критерієм, що є кваліфікаційним для ідентифікації юридичної особи в якості корпоративної, є майновий правовий зв'язок між юридичною особою та її учасниками (засновниками), який проявляється в результаті наявності відносин участі. Фактично в сучасних соціально-економічних і правових умовах особливий правовий зв'язок між юридичною особою та її засновниками (учасниками) проявляється і тоді, коли відсутні ознаки об'єднання осіб. А, враховуючи те, що особи об'єднуються шляхом внесення майнових вкладів, відсутня й ознака об'єднаності майна, відповідно складеності капіталу юридичної особи.

10. З урахуванням того факту, що корпорації діють з метою одержання прибутку та майбутнього його розподілу, доведено, що для них потрібно максимум свободи при вступі у приватноправові, особливо зобов'язальні правовідносини. Саме тому для юридичних осіб корпоративного типу характерною є загальна (універсальна) цивільна правоздатність, тобто, як це випливає зі ст. 91 ЦК України, здатність мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Встановлено, що окреслене законодавче положення втілене в рамках ЦК України щодо такого доволі широкого обсягу цивільної правоздатності юридичних осіб і розраховане на тих із них, які діють з метою одержання прибутку та розподіляють його між учасниками. Такий підхід, по-перше, дозволить поставити знак рівності у цивільних правах та обов'язках усіх юридичних осіб корпоративного типу, а, по-друге, через ознаку загальної правоздатності корпорацій вдасться відмежувати ті юридичні особи, які не мають усіх ознак останніх і, по суті, «випадково» включені до нього. Звичайно, що дана ознака носитиме додатковий характер у порівнянні з фундаментальною основною ознакою, яка пов'язана із наявністю корпоративних прав в учасників корпоративних відносин

11. Засновником господарського товариства виступає фізична, юридична особа та держава в особі уповноважених органів, яка володіє

достатнім обсягом правосуб'єктності та шляхом укладення засновницького договору ініціює процес створення господарського товариства, а після державної реєстрації автоматично набуває статусу учасника. Учасником (пайовиком, членом, акціонером) господарського товариства іменують фізичну, юридичну особу або державу в особі уповноважених органів, які набули корпоративних прав первинним (створення господарського товариства) або похідним (відчуження (відступлення) корпоративних прав) способом. У корпоративних правовідносинах держава чи будь-який інший суб'єкт публічного права полишає свої публічно-владні повноваження з метою зміни у власних інтересах приватноправових норм і впливу на волю інших учасників. У зв'язку з цим держава виступає в корпоративних відносинах на рівних засадах разом із іншими учасниками.

12. Корпоративну правосуб'єктність можна визначити як передбачену нормами корпоративного права здатність (можливість) особи вступати в корпоративні правовідносини, набувати й здійснювати своїми діями для себе корпоративні права і виконувати корпоративні обов'язки та нести корпоративно-правову відповідальність за вчинені корпоративні правопорушення. Даній правовій категорії з огляду на пов'язаність з цивільною правосуб'єктністю притаманні такі ознаки, як: а) це структурний елемент змісту цивільної правосуб'єктності; б) зумовлена нормами корпоративного права; в) є передумовою участі учасників у корпоративних відносинах; г) передбачає здатність суб'єкта мати корпоративні права та обов'язки.

13. Участь у господарських товариствах малолітніх та неповнолітніх осіб носить дискусійний характер. Так, аргументовано неможливості малолітніх осіб самостійно здійснювати корпоративні права, оскільки за них в таких видах корпоративних товариств, як: акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, приватне підприємство кількох засновників – фізичних осіб здійснюють такі права законні представники (батьки, опікуни, усиновлювачі), а участь їх у командитних та повних товариствах є взагалі неможливою.

14. Зроблено висновок, що участь у господарських товариствах фізичних осіб, які визнані у встановленому порядку недієздатними (внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу) або обмежено дієздатними (внаслідок зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами) має певні

особливості. Зокрема, нормативно-правові акти не містять прямої заборони участі обмежено дієздатних осіб у господарських товариствах, тобто дана категорія осіб має рівне правове становище з іншими учасниками корпоративних відносинах, попри певні межі та обмеження, які встановлені загальним цивільним законодавством.

15. Участь юридичної особи в корпоративних відносинах можлива в двоякій «іпостасі»: по-перше, як суб'єкт у відносинах зі своїми засновниками та учасниками; по-друге, як засновник чи учасник іншої корпоративної організації. В обох випадках юридична особа стає носієм прав та обов'язків майнового й немайнового характеру, тому так само, як і фізична особа, повинна бути наділена правоздатністю і дієздатністю.

16. Під здійсненням корпоративних прав слід розуміти поведінку суб'єкта корпоративних правовідносин, спрямовану на реалізацію тих можливостей, які передбачені змістом корпоративного права, шляхом вчинення ним конкретних вольових дій. Здійснення корпоративних прав забезпечується гарантіями, які надають можливість безперешкодного здійснення учасником своїх корпоративних прав, їх охорону, а у випадку протиправних посягань – захист і поновлення. Однією із найважливіших форм правових гарантій здійснення таких прав є корпоративний обов'язок.

17. Межі здійснення окремих видів корпоративних прав є одним із елементів механізму регулювання корпоративних відносин. Вони встановлюються законодавцем та самими учасниками підприємницьких товариств з метою забезпечення балансу інтересів й узгодження їх можливостей, самого товариства, його кредиторів та суспільства загалом. Досягається вказана узгодженість відсутністю легального визнання в учасника товариства корпоративного права за його межами, що обумовлює захист законних інтересів та порушених прав інших учасників корпоративних відносин.

18. Під зловживанням суб'єктивним корпоративним правом слід розуміти поведінку учасника корпоративних відносин, наслідком якої є завдання шкоди іншим суб'єктам (суб'єкту) цих правовідносин. Зловживання може виражатися і в інших формах. Воно завжди пов'язане зі здійсненням корпоративного права. Проте права суб'єктів зазначених відносин можуть порушуватися і внаслідок бездіяльності учасника (засновника). Під зловживанням слід розуміти також особливий тип цивільного правопорушення, що скоюється суб'єктом

корпоративних відносин, яке пов'язане з використанням недозволених конкретних форм у межах дозволеного загального типу поведінки.

19. Поняття «корпоративний обов'язок» слід визначити як забезпечену корпоративним законодавством чи внутрішньокорпоративними нормами міру належної поведінки суб'єкта відповідних правовідносин при набутті чи реалізації ним корпоративних прав, встановлених цими актами.

20. Визначення корпоративного договору слід формулювати, виходячи із загального розуміння категорій «правочин» та «договір», вирізняючи його з-поміж інших договорів за допомогою окреслення специфіки предмету договору. З'ясування правової природи корпоративного договору є основоположним та визначальним завданням, оскільки українське законодавство на порозі закладення основних засад регулювання цього виду договору. Потрібно чітко розуміти, що концепція корпоративного договору повинна послідовно відображати раніше прийняті нашою правовою системою концепції інших правових явищ, зокрема концепцію юридичної особи. Оскільки корпоративний договір має цивільно-правову природу, то він врегульовується загальними положеннями ЦК України, а також нормами зобов'язального права, тоді як зміст договору та правові наслідки його укладення знаходяться в сфері дії корпоративно-правових норм.

21. Укладення корпоративного договору є яскравим проявом принципу диспозитивності, і зокрема свободи договору, коли учасники юридичної особи корпоративного типу самостійно обирають ті моделі поведінки щодо реалізації належних їм корпоративних прав, які є найбільш ефективними для задоволення корпоративних інтересів. Разом з тим, при реалізації принципу диспозитивності необхідно дотримуватись меж, встановлених імперативними корпоративними нормами. Його учасники повинні уникати включення до змісту договору вирішення тих питань, які торкають інтереси усіх учасників юридичної особи корпоративного типу, крім випадків, коли договір укладено між усіма учасниками юридичної особи корпоративного типу.

22. Корпоративний договір не породжує жодних корпоративних прав, не передбачених законом та установчими документами юридичної особи корпоративного типу. Її учасники тільки встановлюють порядок здійснення та управління корпоративними правами, якими вони володіють, проте вони

позбавлені можливості передбачати нові корпоративні права. Права й обов'язки, що виникають на підставі корпоративного договору, є договірними і становлять зміст класичних зобов'язальних правовідносин, породжуваних таким договором.

23. Управління корпоративними правами в контексті здійснення корпоративних прав через застосування правової конструкції корпоративного договору за своєю сутністю є одним із найважливіших локальних інструментів впливу на здійснення ефективного управління діяльністю юридичної особи корпоративного типу і, таким чином, забезпечення реалізації усіх поставлених юридичною особою корпоративного типу цілей; у цьому й проявляється взаємозв'язок управління корпоративними правами та корпоративного управління.

24. Відносячи до істотних умов корпоративного договору лише умову щодо предмету, при укладенні корпоративного договору учасникам доцільно визначати його мету, зважаючи на те, що вони в процесі виконання умов договору об'єднують та координують свої зусилля для досягнення певного бажаного для них результату. Фактично тут прослідковується взаємообумовленість та взаємозалежність предмету корпоративного договору та спільної мети його учасників: мета, яку ставлять перед собою учасники корпоративного договору, може бути реалізована лише шляхом їх спільної діяльності з управління належними їм корпоративними правами, а природа та характер цього управління в більшій мірі залежать від мети договору.

25. Переважні права в корпоративних правовідносинах – це можливість учасників корпоративних правовідносин пріоритетно набувати корпоративне право, передбачене законом та установчими документами. Загальними ознаками переважних прав у корпоративних правовідносинах є: 1) переважні права існують у випадках, передбачених законом; 2) переважні права не може бути переведено, уступлено чи будь-яким чином передано іншому учаснику товариства та іншим суб'єктам; 3) переважні права можуть здійснюватися в спеціально визначені строки; 4) для захисту переважних прав може застосовуватись спеціальний спосіб захисту – позов про переведення прав та обов'язків покупця. Спеціальні ознаки переважних прав у корпоративних правовідносинах: 1) переважні права в корпоративних правовідносинах можуть існувати у випадках, передбачених установчим документом; 2) переважні права в

корпоративних правовідносинах спрямовані на набуття корпоративного права; 3) входять у структуру суб'єктивного корпоративного права як секундарна правомочність.

26. Моментом виникнення переважних прав у корпоративних правовідносинах є момент набуття самих корпоративних прав, а здійснення відбувається з моменту настання певних юридичних фактів: прийняття рішення загальними зборами про додатковий випуск акцій; надіслання повідомлення до товариства (або особисто кожному учаснику (акціонеру) про відчуження своєї частки чи її частини (акцій) одним із учасників (акціонерів) та прийняття пропозиції іншим учасником (акціонером) – потенційним покупцем (акцій, частки); прийняття рішення загальними зборами про виплату дивідендів; прийняття рішення загальними зборами виробничого кооперативу про передання паю (його частини) третій особі і т. д.

27. Переважні права в корпоративних правовідносинах існують у вигляді секундарної правомочності. Переважне право в корпоративних правовідносинах належить до категорії секундарних прав і полягає в тому, що праву уповноваженої особи відповідає не обов'язок зобов'язаної, а стан пов'язаності учасника (акціонера), який бажає продати частку (акції). Відповідно до цього уповноважена особа наділена можливістю в односторонньому порядку вчинити дії, що можуть змінити або ж припинити правовідношення.

28. Запропоновано внести зміни до п. 2 ч. 2 ст. 147 ЦК України: «Продаж учасником товариства своєї частки (частини частки) третім особам відбувається за ціною, яка не нижча від ціни, за якою така частина пропонувалася для придбання учасникам товариства».

29. З'ясовано необхідність встановити переважне право для самого товариства в товариствах з обмеженою і додатковою відповідальністю, так і для ПрАТ. Це дозволить, з одного боку, кожному учаснику (акціонеру), що не скористався переважним правом, у зв'язку із несплатоспроможністю в даний час здійснити викуп пропорційної частини частки (акцій), якщо він буде мати намір викупити частку (акції), що пропонується до продажу третій особі протягом року. А з другого боку, такий підхід виключатиме продаж третій особі частки (акцій), яку учасники (акціонери) неспроможні будуть оплатити.

30. Особливість договорів щодо розпорядження корпоративними правами зумовлюється тим, що особа, яка відчуває корпоративні права, є, з одного боку, власником корпоративних прав,

який може розпоряджатися на власний розсуд такими правами без необхідності надання згоди на це іншими учасниками товариства (ст. 319 ЦК України) за умови, що протилежне прямо не передбачене законом (ч. 3 ст. 166, ч. 1 ст. 69 ЦК України); з іншого боку, учасником корпоративних правовідносин, який має зважати на певні обмеження та заборони, зокрема заборону відчуження корпоративних прав третім особам, якщо це передбачається статутом товариства; переважне право інших учасників товариства на придбання відчужуваної частки (паю).

31. Корпоративні права з погляду їх оборотоздатності поділяються на: 1) обмежені в обігу, до яких належать акції приватного акціонерного товариства та інших господарських товариств, якщо статутом прямо передбачено обмеження вільного обігу частки; 2) такі, які перебувають у вільному обігу (акції публічного акціонерного товариства та інших корпорацій, якщо локальними корпоративними актами не передбачено інше). Доведено, що предметом правочинів, якими опосередковується перехід корпоративних прав, є корпоративні права в цілому, що наділені такими самими характерними ознаками, як інші об'єкти цивільного права.

32. Свої особливості має момент набуття права власності на цінні папери інституту спільного інвестування. За загальним правилом ним слід вважати обліковий запис на рахунку в цінних паперах депонента в депозитарній установі. При первісному способі їх набуття (безпосередньо у емітента), вони зараховуються на рахунок інвестора, відкритий у зберігача, виключно на підставі відповідного розпорядження емітента таких цінних паперів. При похідному (в результаті їх обігу) – він виникає в результаті їх обігу. Для цінних паперів ІСІ закритого типу – підлягають вільному обігу на ринку цінних паперів; для інтервального типу – вони підлягають обігу на ринку цінних паперів в період між інтервалами. Цінні папери ІСІ інтервального типу протягом інтервалу підлягають вільному обігу виключно на фондових біржах. Цінні папери ІСІ відкритого типу підлягають вільному обігу виключно на фондових біржах. При цьому договір купівлі-продажу цінних паперів, що укладається на фондовій біржі, вважається укладеним з моменту фіксації такою фондовою біржею факту укладення договору відповідно до її правил.

33. Предметом цивільного обороту є суб'єктивне право, у зв'язку з чим правонаступництво як спосіб продовження існування таких прав виступає юридичним способом оформлення суб'єктивних прав через відповідні форми їх реалізації, зокрема договір. Зроблено

висновок, що частка в статутному капіталі є правовою формою, яка визначає і закріплює за особою сукупність майнових і немайнових (корпоративних) прав, що мають вартісний характер. Під відчуженням корпоративних прав у господарських товариствах слід розуміти будь-який заснований на договорі їх перехід від однієї особи до іншої, який може опосередковуватися такими договірними конструкціями, як купівля-продаж, міна, дарування тощо.

34. Залежно від організаційно-правової форми господарського товариства в чинному законодавстві передбачено ряд обмежень, що спрямовані на недопущення відчуження корпоративних прав третім особам з метою охорони і здійснення прав інших учасників та самого товариства, а саме: переважне право учасників товариства на придбання корпоративних прав (частки в статутному капіталі); згода інших учасників товариства /або самого товариства на відчуження корпоративних прав (частки в складеному капіталі) третім особам; відчуження частки (її частини) в статутному капіталі в тій частині, у якій її вже сплачено.

35. Аргументовано необхідність укладення договору купівлі-продажу корпоративних прав з подальшим нотаріальним посвідченням такого договору і одночасним внесенням нотаріусом змін до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що значно спростило би їх оборотоздатність. Такий механізм відчуження корпоративних прав за договором купівлі-продажу доцільно прописати в ст. 21 проекту Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» і доповнити положенням, згідно з яким: «договір купівлі-продажу частки у статутному капіталі товариства укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню; нотаріус зобов'язаний внести зміни до статуту у зв'язку із зміною складу учасників до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань на підставі договору купівлі-продажу».

36. Обґрунтовано необхідність закріпити в корпоративному законодавстві положення, що моментом набуття корпоративних прав, закріплених за часткою в статутному капіталі, слід вважати момент укладення договору купівлі-продажу корпоративних прав.

37. З'ясовано, що виписка з реєстру чи свідоцтво (сертифікат) товариства відповідають документам, які посвідчують належність дарувальникові предмета договору. Відповідно зроблено висновок, що

їх прийняття можна прирівняти до прийняття корпоративних прав обдаровуваним. Договір дарування часто використовується як спосіб приховати договір купівлі-продажу. На наш погляд, встановлення обмежень в установчих документах щодо відчуження корпоративних прав шляхом дарування було би найбільш ефективним способом забезпечення інтересів решти учасників (акціонерів).

38. Визначено, що відповідно до умов договору міни відбувається оплата передачею майна. До договору міни застосовуються норми, що регулюють купівлю-продаж, а сторони договору розглядаються одночасно як продавець і покупець. Згідно з положеннями ч. 2 ст. 715 ЦК України кожна зі сторін договору міни є продавцем товару, який він передає в обмін, і покупцем того товару, який одержує взамін. До цієї договірної конструкції повною мірою застосовуються положення про купівлю-продаж за винятком особливостей, передбачених ст. 715 ЦК України. По-друге, акціонер (учасник) товариства добровільно бере відповідальність за обмеження, пов'язані з розпорядженням акціями. Специфіка акцій, частки та корпоративних прав, які ними опосередковуються, впливає з їхньої правової природи. Особливість договору міни – специфіка речі, що обмінюється. На наш погляд, залежність права інших учасників (акціонерів) на переважну купівлю від інтересів учасника, який хоче відчужити частку (акцію), є неприпустимим. Крім цього, у такий спосіб легалізується можливість обходу переважного права інших акціонерів (учасників) на викуп акцій (частки) і фактично нівелюється зміст цього права як одного із видів обмежень оборотоздатності акцій (частки). Таким чином, право переважної купівлі-продажу потрібно застосовувати до договору міни корпоративних прав.

39. Корпоративна власність – це гібридна власність, об'єктом якої є корпоративні права і яка не володіє речовою природою. Корпоративна власність є вартісною субстанцією, достатньо латентною, і зміст якої носить визначений, модельний характер (безпосередньо залежить від організаційно-правової форми).

40. Право інтелектуальної власності, як і корпоративне право, включає у свій зміст сукупність прав: майнових і немайнових. При участі у формуванні статутного капіталу інтелектуальною власністю, об'єкти інтелектуальної власності, що належать підприємству, і подальший їх оборот повинен відбуватися тільки з врахуванням установчих документів й за правилами патентного права. А взамін

цього створений новий об'єкт цивільного обороту – суб'єктивне корпоративне право – підпадає під звичайний для них правовий режим.

41. Сутність правового режиму спільного майна подружжя, переданого до статутного капіталу юридичної особи корпоративного типу, полягає в трансформації права власності. Для того з подружжя, який є учасником юридичної особи, право власності (речове право) трансформується в корпоративне право, відповідно до якого його учасник набуває всіх правомочностей на участь в управлінні юридичною особою, отриманні прибутку тощо. Для того з подружжя, який не є учасником юридичної особи, таке право трансформується у право вимоги до іншого з подружжя за зобов'язальними відносинами, що склалися між ними.

42. Корпоративні права не можуть перебувати на праві спільної сумісної власності. У результаті передачі в статутний капітал юридичної особи корпоративного типу майна, що перебуває в подружжя на праві спільної сумісної власності, корпоративних прав набуває тільки той з подружжя, який є учасником юридичної особи. Інший з подружжя таких прав не отримує, але водночас не позбавляється будь-яких прав на спільне майно, за рахунок якого був сформований статутний капітал юридичної особи.

43. При поділі спільного майна подружжя той із подружжя, який не володіє корпоративними правами, але опосередковано брав участь у формуванні статутного капіталу товариства чи придбанні акцій, може розраховувати: на поділ одержаних доходів (дивідендів), отриманих іншим з подружжя; на частину майна, одержаного іншим із подружжя (учасником товариства) у разі його виходу з товариства; на частину майна, що одержане іншим із подружжя (учасником товариства) у разі ліквідації товариства; на компенсацію вартості частини спільних коштів (майна), які були використані одним із подружжя для внесення вкладу до статутного капіталу чи за які були придбані акції; на включення вартості акції до вартості спільного майна подружжя.

44. При проведенні реорганізації юридичної особи відбувається: 1) правонаступництво, що полягає в переході майна, прав і обов'язків від юридичної особи – правопередника до юридичної особи – правонаступника; 2) припинення та / або створення юридичних осіб, що перебувають у процесі реорганізації; 3) зміна майнового становища юридичної особи – правонаступника, що полягає в зменшенні або збільшенні обсягу капіталу, що переходить у

порядку правонаступництва та / або зміна суб'єктного складу (учасників), що залежить від порядку та форми проведення реорганізації; 4) суб'єктами, які беруть участь у проведенні реорганізації, виступають юридичні особи, що передають своє майно, права і обов'язки юридичним особам – правонаступникам.

45. правонаступництво як одна із основних ознак є необхідною умовою реорганізації, без якої передання майна юридичної особи – правонаступника до юридичних осіб – правонаступників є неможливим і без якої втрачається сама сутність реорганізації, як такої процедури, що має свою специфіку проведення, поряд із заснуванням нової юридичної особи чи її ліквідацією.

46. На основі аналізу теоретичних підходів до розкриття сутності правонаступництва зроблено висновок, що правонаступництво у праві виникає за сукупності таких ознак: 1) від однієї особи права і обов'язки переходять до іншої особи; 2) відбувається зміна суб'єктного складу правовідношення; 3) похідний характер вказує на правовий зв'язок правонаступника і правонаступника.

47. При реорганізації універсальне правонаступництво може бути як повним, так і частковим. Повне універсальне правонаступництво означає, що як єдине ціле передаються всі права й обов'язки окремого суб'єкта права єдиному правонаступнику, тоді як при частковому універсальному правонаступництві правонаступнику передається тільки частина прав і обов'язків, як правило, пов'язаних між собою. Повне універсальне правонаступництво має місце при злитті, приєднанні і перетворенні товариств. Часткове універсальне правонаступництво відбувається при реорганізації у формі поділу та виділу. Основними документами, що визначають обсяг і факт передачі майна, є розподільний баланс (при виділі, поділі) і передаточний акт (при злитті, приєднанні і перетворенні).

48. Моментом виникнення правонаступництва при реорганізації юридичних осіб є момент державної реєстрації новоствореної юридичної особи в результаті реорганізації (при злитті, поділі, виділенні, перетворенні) або момент внесення в єдиний державний реєстр юридичних осіб запису про припинення діяльності юридичної особи та внесення змін до установчих документів юридичної особи, до якої здійснено приєднання (при приєднанні). Оскільки юридична особа набуває статусу самостійного суб'єкта права з моменту державної реєстрації, то саме з цього моменту вона має

право стати власником майна, прав і обов'язків, з чого випливає, що правонаступництво при реорганізації виникає як одномоментна дія, яка відбувається під час реєстрації новоствореної юридичної особи та / або припинення юридичної особи – правопередника і в результаті проведення якої майно, права та обов'язки юридичної особи – правопередника переходять до юридичної особи – правонаступника.

49. При реорганізації виникає правонаступництво як щодо майна, прав та обов'язків, які переходять від товариства – правопередника до товариства – правонаступника за розподільним балансом (передавальним актом), так і щодо корпоративних прав учасників, які набувають їх внаслідок конвертації акцій (обміну часток) у статутному капіталі товариства, що є гарантією захисту прав учасників / акціонерів товариства, які прийняли рішення про проведення реорганізації.

50. Проаналізувавши передбачені законом повноваження нотаріуса при вчиненні нотаріальних дій, зроблено висновок, що доцільно внести зміни до ст. 1297 ЦК України, у якій закріпити обов'язок спадкоємця, у складі спадщини якого є цінні папери, і зокрема акції, після закінчення строку для прийняття спадщини звертатися до нотаріуса про отримання свідоцтва про право на спадщину. При цьому відомості про кількість цінних паперів, що перейшли у спадок, мають вноситися до свідоцтва про право на спадщину на підставі виписки з цінних паперів, що повинна бути видана на запит нотаріуса у встановленому законом порядку станом на день відкриття спадщини.

51. Обґрунтовано необхідність визначити не право, а обов'язок нотаріуса робити запит до депозитарної установи про отримання виписки про стан рахунку у цінних паперах їх власника – спадкодавця на момент його смерті (прим. автора). Внесення змін до системи депозитарного обліку слід розглядати як факт набуття можливості реалізації корпоративних прав, що випливають з акції як цінного паперу, а не моментом їх набуття у власність. Наведені зміни, пов'язані зі спадкуванням акцій і корпоративних прав за ними, доцільно внести до законодавства, що регулює депозитарну діяльність.

52. Враховуючи особливості правового статусу повних і командитних товариств, визначено, що спадкоємці, які спадкують частку в статутному капіталі, що належала спадкодавцеві – учасникові повного товариства або повному учасникові командитного товариства, мають право набути корпоративні права за такою часткою тільки за

згоди інших повних учасників товариства шляхом вступу до товариства за умови набуття статусу суб'єкта підприємницької діяльності, а спадкоємці, які спадкують частку в складеному капіталі, що належала спадкодавцеві – вкладникові командитного товариства, спадкують на загальних підставах.

53. Запропоновано внести зміни до корпоративного законодавства, згідно яких у товаристві з обмеженою відповідальністю при спадкуванні корпоративні права переходять до спадкоємця – фізичної особи або правонаступника – юридичної особи, якщо інше не передбачено статутом товариства. Статутом товариства може бути встановлено необхідність надання згоди учасників товариства на перехід корпоративних прав до спадкоємця – фізичної особи або правонаступника – юридичної особи. При цьому спадкоємець – фізична особа або правонаступник – юридична особа, до якого перейшли корпоративні права, протягом 30 днів з моменту прийняття спадщини / державної реєстрації товариства – правонаступника зобов'язаний надіслати до товариства письмове повідомлення про вступ до товариства з метою внесення змін до установчих документів товариства та їх державної реєстрації у порядку, визначеному законом.

54. Обґрунтовано доцільність закріпити положення, згідно з яким нотаріус (орган місцевого самоврядування) може укласти договір про управління спадщиною зі спадкоємцями, виконавцем заповіту або третіми особами, які надають послуги з управління майном на професійній основі (професійні управителі) на строк, встановлений законом для прийняття спадщини з моменту її відкриття.

55. Самозахист як форма захисту корпоративних прав відіграє значну роль, що безпосередньо впливає з особливостей корпоративних правовідносин, корпоративного управління та організації діяльності господарських товариств. За критерієм порядку реалізації самозахисту виділяють: а) безпосередній порядок самозахисту корпоративних прав, який передбачає самостійні дії учасників товариства без залучення інших суб'єктів, зокрема органів управління товариством; б) опосередкований порядок самозахисту, який потребує залучення до захисту своїх прав органів управління товариством. Залежно від частки, якою володіє акціонер (учасник) товариства: а) загальні заходи самозахисту; б) заходи самозахисту, реалізація яких можлива лише за наявності кваліфікованого пакету акцій (частки в статутному капіталі) товариства.

56. Позов є основною формою судового захисту корпоративних прав. Залежно від інтересу, що захищається позовом, останні можна класифікувати на: 1) особисті позови товариства або учасників (акціонерів) товариства; 2) групові позови (позови про захист інтересів невизначеного кола учасників (акціонерів) товариства); 3) непрямі (похідні) позови учасників (акціонерів) товариства, спрямовані на захист інтересів товариства.

57. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» конструкція непрямого позову врешті знайшла відображення в національному законодавстві. Разом з тим, існує нагальна необхідність імплементації також групових позовів, які стануть вагомим важелем захисту прав міноритаріїв.

58. Цивільно-правовими способами захисту корпоративних прав є система встановлених законом, локальним актом або договором, дій учасника корпорації чи самої корпорації та/або юрисдикційних органів, за допомогою яких відбувається припинення порушень, а також відновлення порушеного, невизнаного або оспорюваного суб'єктивного корпоративного права та/або компенсація завданої шкоди.

59. Характерними ознаками способів захисту корпоративних прав є те, що вони застосовуються: 1) на підставі закону (ЦК України, ГК України, Закону України «Про господарські товариства», Закону України «Про акціонерні товариства», Закону України «Про кооперацію», Закону України «Про споживчу кооперацію» та ін.), локального акту (статуту, засновницького договору) або договору (договору між акціонерами товариства, договору на реалізацію прав засновників товариства з обмеженою відповідальністю та ін.); 2) як система дій учасника корпорації чи самої корпорації (їх уповноважених представників) та/або юрисдикційних органів (судів, НКЦПФР України, Державного агентства з управління корпоративними правами держави та майном тощо); 3) з моменту правопорушення, оспорювання корпоративного права або з інших юридичних фактів, передбачених гіпотезою охоронної норми; 4) для відновлення порушеного чи оспорюваного суб'єктивного корпоративного права учасника корпорації та/або його майнової сфери; а також усунення реальної загрози такого порушення; 5) у неюрисдикційній формі через спеціальні інструменти врегулювання

корпоративних конфліктів (Sell-out, Squeeze-out та ін.); у юрисдикційній формі переважно шляхом заявлення вимог в межах ст. 16 ЦК України.

60. Проблематика вичерпності переліку цивільно-правових способів захисту корпоративних прав вирішується із застосуванням принципу, відповідно до якого захищатися можна тими способами, які: а) встановлені законом; б) передбачені в локальних актах чи договорах, за умови їх відповідності загальним положенням законодавства.

61. Найбільш обґрунтованим є структурування способів захисту корпоративних прав на основі принципу консолідації норм права, а не їх дроблення, тому за основу судового захисту учасників корпорації варто брати ст. 16 ЦК України, яка є базисом (т.з. «каркасом») у формуванні вимог у кожному конкретному спорі. При цьому слід пам'ятати, що корпоративні правовідносини значно сепаровані від державного апарату загалом та апарату державного примусу зокрема, а тому більшість конфліктів між учасниками вирішується на етапі реальної загрози порушення прав учасника шляхом застосування вузькокорпоративного інструментарію в неюрисдикційній формі. Відповідно упорядкування корпоративних способів захисту за його формою видається найбільш вдалим.

62. З початком процесів створення юридичної особи засновникам доцільно продумати ефективні механізми взаємодії корпорації та її учасників, а також учасників між собою, як у звичних умовах діяльності товариства, так і в ситуації корпоративного конфлікту. Мова йде про забезпечення розробки та дотримання компанією корпоративних процедур, які є механізмами реалізації домовленостей власників та менеджерів щодо участі кожного з них в процесі управління компанією, а також системи захисту прав та інтересів власників бізнесу. Межа застосування даної охоронної функції закінчується в момент порушення, невизнання чи оспорювання корпоративних прав або в ситуації, яка передує їх настанню (в умовах реальної загрози).

63. На етапі виникнення корпоративного конфлікту доцільним видається застосування способів неюрисдикційної форми захисту шляхом проведення переговорів за участю акціонерів (учасників, членів) корпорації, які матимуть результатом врегулювання конфлікту; укладення договорів про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю чи договорів між акціонерами, реалізації механізмів Sell-out та Squeeze-out тощо.

Лише неможливість внутрікорпоративного вирішення спору є дійсною підставою звернення до судових способів захисту корпоративних прав таких, як визнання недійсними рішень загальних зборів/наглядової ради товариства, правочинів із спеціальним режимом, відшкодування збитків, завданих господарському товариству його посадовою особою та ряду інших вимог в залежності від змісту права, яке захищається, характеру такого порушення та обсягу участі особи в корпорації. Дотримання вказаної послідовності не лише заощадить кошти та зусилля учасників конфлікту, а й збереже іміджеву сферу компанії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bydliniski P. Grundzuge des Privatrechts. 3. Aufl. Manz, 2007. S. 334.; Arlt M.-A. Französische Aktiengesellschaft. Linde Verlag, 2006. S. 161.
2. Companies Act 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents>.
3. John C. Murray. Option or Right of First Refusal: Which Is It? [Електронний ресурс] / John C. Murray // Режим доступу: <http://www.firstam.com/faf/html/cust/jmoptions.html>.
4. Schramm. Die rechtliche Erfassung von Aktionarsvereinbarungen (mit weiteren Nachweasen) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cac-civillaw.org.
5. Абдулаев М. И. Теория государства и права: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2003. – 398 с.
6. Агапова О. И. Защита прав кредиторов при реорганизации юридических лиц [Текст]: автор. дис. на соис. ученой степ. канд. юрид. наук.: 12.00.03 / О. И. Агапова. – М., 2007. – 31 с.
7. Агарков М. М. Проблемы злоупотребления правом в советском гражданском праве / М. М. Агарков // Известия АН СССР. – № 6. – С. 429.
8. Азімов Ч. Здійснення самозахисту в цивільному праві / Ч. Азімов // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – №2(25). – С. 135 – 141.
9. Акіменко Ю. Ю. Особливості цивільно-правового статусу господарського товариства однієї особи (на прикладі законодавства України та ФРН): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. спец. 12.00.03. «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю. Ю. Акіменко. – Одеса: Національний ун-т «Одеська юридична академія», 2011. – 19 с.
10. Акіменко Ю. Ю. Правосуб'єктність господарського товариства та цивільно-правова відповідальність його засновників: порівняльно-правовий аналіз законодавства Німеччини та України / Ю. Ю. Акіменко // Правова держава. – 2011. – № 13. – С. 41 – 44.
11. Аксенова Е. В. Реорганизация юридических лиц по законодательству Российской Федерации: проблемы теории и практики [Текст]: автореф. дис. на соис. ученой степ. канд. юрид. наук.: 12.00.03 / Е. В. Аксенова. – М., 2006. – 28 с.

12. Албу А. А. Основні характеристики категорії управління / А. А. Албу // Право і суспільство. – № 6-2, ч. 2. – 2014. – С. 138 – 140. – С. 140.
13. Алексеев С. С. Общая теория права / С. С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1982. – С. 85 – 89.
14. Алексеев С. С. Предмет советского социалистического гражданского права / С. С. Алексеев. – Учен. труды Свердловского юридического института: Т. 1. – Свердловск, 1959. – С. 14.
15. Андреев В. К. О характере корпоративного договора / В. К. Андреев // Юрист. СПС «КонсультантПлюс».. – 2015. – № 3.
16. Аномалії в цивільному праві України: навч–практ. посіб. / [відп. ред. Р. А. Майданик]. – К.: Юстініан, 2007. – (Серія «Аномалії цивільного права»). – С 139–140.
17. Антимонов Б. С., Граве К. А. Советское наследственное право [Текст] / Б. С. Антимонов, К. А. Граве. – М.: Юр.лит., 1955. – 264 с.
18. Бабецька І. М. Здійснення та захист переважних прав в корпоративних правовідносинах: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.03 / І. Я. Бабецька. — К., 2013. – 218 с.
19. Бакулина Е. В. Совершенствование правового регулирования реорганизации хозяйственных обществ [Текст]: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд. юрид. наук: 12.00.03 / Е. В. Бакулина. – М., 2004. – 26 с.
20. Бару М. М. О статье 1 Гражданского кодекса / М. М. Бару // Советское государство и право. – 1958. – № 12.
21. Бевзенко Б. С. Теория юридических фактов // Гражданское право. Актуальные проблемы теории и практики / Под ред. В. А. Белова. – М., 2007. – С. 368 – 369.
22. Белкин М., Белкин Л. Всевидящее око: судебный контроль за проведением собрания акционеров / М. Белкин, Л. Белкин. // Акционерный вестник: Украина. – 2009. – № 10 (14). – С. 54 – 58.
23. Белов В. А. Гражданское право: Общая часть / В. А. Белов. – М., 2002. – С. 840.
24. Белов В. А. Корпоративное право: Актуальные проблемы теории и практики / В. А. Белов; [под общ. ред. В. А. Белова]. – М.: Издательство Юрайт, 2009. – 678 с.
25. Белов В. А. Объект субъективного гражданского права, объект гражданского правоотношения и объект гражданского оборота: содержание и соотношение понятий [Текст] / В. А. Белов // Объекты

гражданского оборота: Сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2007. – С. 6 – 77.

26. Белов В. А. Юридические факты в гражданском праве: учебное пособие для бакалавриата и магистратуры / В. А. Белов. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – 450 с.

27. Беляневич О. А. Питання правонаступництва при реорганізації суб'єкта господарювання шляхом злиття / О. А. Беляневич // Міжнародний журнал «Право і суспільство»: за ред. д-ра юрид. наук, проф. Васильєвої В. А. – Випуск 5. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – 186. – С. 3 – 15.

28. Березій З. А. Корпоративні права [Електронний ресурс]: методичний посібник/ З. А. Березій/ Методична рада нотаріусів Тернопільської області – 2008. – 77 с. – Режим доступу: www.obljust.te.ua.

29. Белкін М. Л. Актуальні питання обігу акцій закритих акціонерних товариств / М. Л. Белкін, Ю. Л. Белкіна // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2008. – № 2. – С. 21 – 24.

30. Бірюков В. Аналіз деяких спірних питань корпоративних правовідносин / В. Бірюков // Право України. – 2011. – № 8. – С. 24 – 28.

31. Бітюк П. О. До питання про добросовісність при здійсненні корпоративного управління / П. О. Бітюк // Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції [«Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу»] (30 вересня – 1 жовтня 2016 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. – Івано-Франківськ, 2016. – С. 15 – 20.

32. Боброва Н. А. Гарантии реализации государственно-правовых норм / Н. А. Боброва – Воронеж: Изд.-во Воронежского университета, 1984. – С. 145.

33. Боднар В. В. Переважні права в цивільному праві України: автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. В. Боднар. – Київ, 2014. – 19 с.

34. Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві / Т. В. Боднар. – Київ: Юрінком Інтер, 2005. – 272 с.

35. Боднар Т. В. Теоретичні проблеми виконання договірних зобов'язань (цивільно-правовий аспект): дис. докт. юрид. наук: 12.00.03 /

Т. В. Боднар; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2005. – 442 с. – С. 8.

36. Болвачова Н. Е. Ограничения как средство гражданско-правового регулирования (философско-теоретический аспект) / Н. Е. Болвачова // Актуальные проблемы гражданского права: Сборник статей. Вып.7 / Под ред. О. Ю. Шилохвоста. – М.: НОРМА, 2003. – 304 с. – С.10.

37. Борденюк В. В. Деякі підходи до визначення сутності цивільної правоздатності територіальних громад / В. В. Борденюк // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2014. – Вип. 66. – С. 173 – 182.

38. Борисова В. І. Корпорація – організаційно-правова форма корпоративних відносин / В. І. Борисова // Право та інновації – 2015 – № 4 (12) – С. 9 – 16.

39. Борисова В. І. Новий Сімейний кодекс України проблеми правового режиму майна подружжя – засновників (учасників) юридичної особи / В. І. Борисова // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 2003. – Вип. 63. – 145 с.

40. Борисова В. І. Питання управління юридичними особами та їх вирішення за чинним законодавством України / В. І. Борисова // Право України. – 2009. – №5. – С. 113 – 120.

41. Борисова В. І. Публічні утворення як учасники / В. І. Борисова // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Вип. 10 – 2005. – С. 88 – 96.

42. Борисова В. І. Сутність поняття «корпорація» / В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатеева, О. Р. Кібенко // Корпоративне управління: монографія. / І. Спасибо-Фатеева, О. Кібенко, В. Борисова; За ред. проф. І. Спасибо-Фатеевої. – Х.: Право, 2007. – 500 с.

43. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права [Текст] / С. Н. Братусь. – М.: Изд-во юридической литературы, 1950. – 367 с.

44. Братусь С. Н. Юридические лица в советском гражданском праве (понятие, виды, государственные юридические лица) / С. Н. Братусь. – М.: Юрид. изд-во Мин-ва юстиции СССР, 1947. – 363 с.

45. Бровченко Т. І. Установчі документи юридичних осіб за законодавством України: автореферат дис. ... док. юрид. наук: 12.00.04 / Т. І. Бровченко. – Харків, 2015. – 20 с.

46. Бузарова Н. Х. Средства индивидуализации граждан в российском гражданском праве: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. гражданское право, предпринимательское право, семейное право,

международное частное право / Н. Х. Бузарова – Казань – 2007. – № 1. – 22 с.

47. Буничева М. Г. Понятие правопреемства при реорганизации юридических лиц [Текст] / М. Г. Буничева // Вестник Пермского университета. – П., 2012. – № 1 (15). – С. 84 – 90.

48. Бутрин-Бока Н. С. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних прав: монографія/ Н. С. Бутрин-Бока. – Тернопіль: ТНЕУ. – 2016. – 182 с.

49. Бюлетень законодавства і юридичної практики України [Текст] // Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства». – 2009. – № 9 – 312 с.

50. Васильев А. С. К вопросу о сущности и условиях реализации управленческой функции права / Васильев А. С., Кузнецов Э. А., Мучник А. Г. // Рыночная экономика: современная теория и практика управления: научн. сб. / под общ. ред. Кузнецова Э. А. – Одесса, 1998. – С. 236.

51. Васильев Г. С. Преемство в праве собственности как разновидность сингулярного правопреемства [Текст] / Г. С. Васильев // Правоведение. – 2006. – № 6. – С. 52 – 66.

52. Васильева В. А. Корпоративні правочини: питання кваліфікації / В. А. Васильева // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України [текст]: Збірник наукових статей. Випуск 27. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. – С. 104 – 110.

53. Васильева В. А. До питання про поняття корпоративного права [Електронний ресурс] / В. А. Васильева // Інтернет-видання «Юриспруденція on-line» – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=100&d=363>.

54. Васильева В. А. Корпоративна власність: теоретичний аспект / В. А. Васильева // Актуальні проблеми приватного права: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслової (м. Харків, 19 лют. 2016 р.). – Х. : Право, 2016. – С. 35 – 39.

55. Васильева В. А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав / В. А. Васильева // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник статей. 2010. – Випуск XXIII. – С. 109 – 113.

56. Васильева В. А. Корпоративне право як об'єкт цивільних правовідносин / В. А. Васильева // Збірник наукових праць за

матеріалами міжрегіональної науково-практичної конференції [«Корпоративне право в Україні: становлення та розвиток»], (26 – 27 вересня 2003 р., Івано-Франківськ). – Київ, 2004. – С. 40 – 45.

57. Васильєва В. А. Корпоративні правовідносини як вид суспільних відносин / В. А. Васильєва // Методогія приватного права: збірник наукових праць (за матеріалами наук-теорет. конф., м. Київ, 30 травня 2003 р. – С. 282 – 286.

58. Васильєва В. А. Корпоративні правочини: поняття та особливості / В. А. Васильєва // Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-ій річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України (23 – 24 вересня 2011 року) – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. – С. 25 – 28.

59. Васильєва В. А. Корпоративні правочини: поняття теорії та практики / В. А. Васильєва // Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвеевські цивілістичні читання): матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Київ, 2011 – С. 21– 24.

60. Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / В. А. Васильєва // Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару [«Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах»], (25–26 вересня 2009 р.). – Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2010. – С. 56 – 62.

61. Васильєва В. А. Основні поняття (частина 2 Корпоративне право України) / В. А. Васильєва // Корпоративне право Польщі та України: монографія / Васильєва В. А., Гербет Анджей, Ковалишин О. Р. та ін.; за ред. проф. В. А. Васильєвої. – Івано-Франківськ, 2016. – С. 187 –191.

62. Васильєва В. А. Поняття корпоративних відносин і корпоративного права / В. А. Васильєва // Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасиво-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 9 – 18.

63. Васильєва В. А. Поняття та юридична природа корпоративних відносин і корпоративних прав / В. А. Васильєва // Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин : монографія / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. М. Вінник, Н. Р. Кобецька, І. Р. Калаур; ред.: В. В. Луць;

Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. – К., 2013. – С. 7 – 12.

64. Васильєва В. А. Проблеми розвитку корпоративного права / В. А. Васильєва // Приватне право. – Київ: Редакція журналу «Право України». – 2013. – № 1. – с. 135 – 145.

65. Васильєва В. А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг: дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: 12.00.03 / В. А. Васильєва. – Івано-Франківськ, 2006. – 345 с.

66. Васильєва В. А. Спільна сумісна власність подружжя і корпоративні права / В. А. Васильєва // Корпоративні правочини [текст]: Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (27-28 вересня 2013 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Бурчака НАПрП України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. – Івано-Франківськ, 2013. – С. 8 – 14.

67. Васильєва В. А. Теоретичні проблеми захисту корпоративних прав / В. А. Васильєва // Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах». – Івано-Франківськ, 2011. – С. 9.

68. Васильєва В. А. Щодо питання про поняття корпоративного права / В. А. Васильєва // Правове регулювання корпоративних правовідносин в Україні: матер. наук.-практ. семінару (28 лютого 2003). – Л., 2003. – С. 8 – 10.

69. Васильєва В. В. Визнання незаконними рішення органів управління (учасників) юридичної особи як спеціальний спосіб захисту корпоративних прав / В. В. Васильєва // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин: Збірник наукових праць. – К.: Ред. журн. «Право України», 2013. – С. 122 – 126.

70. Венедиктова І. В. Договір довірчого управління майном як форма реалізації правового інституту довірчого управління майном в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук. 12.00.03 / І. В. Венедиктова. – Х.: Б. в., 2003. – 207 с.

71. Венедиктова І. В. Реалізація охоронюваного законом інтересу при укладенні корпоративних угод / І. В. Венедиктова // Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ:

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2012. – 189 с. – с. 36 – 38.

72. Венедиктова І. В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві / І. В. Венедиктова: монографія. – Х.: Нове Слово, 2011. – 260 с.

73. Виговський О. І. Договори між акціонерами в міжнародному приватному праві / О. І. Виговський // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – № 10. – с. 167 – 174.

74. Вилкин С. С. Гражданско-правовая природа волевых актов коллегиальных органов юридического лица: дис...канд. юр. наук, спец: 12.00.03 / С. С. Вилкин. – Москва, 2009. – 221 с.

75. Виниченко Ю. В. Разумность в гражданском праве Российской Федерации: автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. юридических наук: специальность: 12.00.03 / Ю. В. Виниченко / Санкт-Петербургский университет МВД России. – Спб, 2003. – 24 с.

76. Вінник О. Акціонерні угоди / О. Вінник // Юридична Україна. – 2010. – № 5. – с. 20 – 27.

77. Вінник О. М. Господарське товариство однієї особи / О. М. Вінник // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – №2. – С. 53 – 56.

78. Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія / О. М. Вінник. – К., 2003. – 352 с.

79. Вінник О. М., Щербина В. С. Акціонерне право: Навчальний посібник / За ред. В. С. Щербини / О. М. Вінник, В. С. Щербина. – К.: Атіка, 2000. – 544 с.

80. Галянтич М. К. Поняття «корпорації» за законодавством України та деяких інших країн ЄС / М. К. Галянтич // Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції [«Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльно-правова характеристика»], (26-27 вересня 2014 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. – Івано-Франківськ, 2014. – С. 34 – 42.

81. Ганижев А. Я. Акты органов управления юридических лиц по российскому гражданскому праву (на примере хозяйственных обществ): дис...канд. юр. наук, спец: 12.00.03 / А. Я. Ганижев. – Москва, 2012. – 173 с.

82. Гарагонич О. В. Поняття та принципи корпоративного управління / О. В. Гарагонич // Порівняльно-аналітичне право. – № 3-2. – 2013. – С. 155 – 157.
83. Гармаев А. Г. Акционерные соглашения: новации законодательства и арбитражной практики / А. Г. Гармаев // Акционерное общество: вопросы корпоративного управления. – 2015. – № 7. – с. 70 – 77.
84. Гелич А. Утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій як форма співробітництва територіальних громад / А. Гелич // Юридична Україна. – 2014. – № 10. – С. 67 – 71.
85. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 – «Громадянське право і громадянський процес; сімейне право; міжнародне частне право» / Н. С. Глусь. – К., 2000. – 23 с.
86. Голодницький Е. Проект Корпоративного кодексу України. Електронний ресурс – [Режим доступу]: <http://www.corporatecode.org.ua/Chapter.aspx?Id=17&Page=1>.
87. Голубева Н. Ю. Класифікація зобов'язань у цивільному праві / Н. Ю. Голубева // Часопис Цивілістики Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2009. – вип. 9. – С. 86.
88. Гольцберг М. А. Акционерные товарищества. Операции с ценными бумагами. Фондовая биржа / М. А. Гольцберг. – К., 1992. – 112 с.
89. Горбань О. П. Правовий та соціальний статус іноземця та особи без громадянства / О. П. Горбань // Форум права. – 2007. – № 1. – С. 26 – 33.
90. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
91. Господарський процесуальний кодекс України від 06 листопада 1991 р. № 1798-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
92. Грабарчук С. Г. Принципи здійснення договору дарування [Електронний ресурс] / С. Г. Грабарчук. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Almpr/2012_3/01_074.pdf.
93. Гражданский кодекс республики Беларусь от 7 декабря 1998 г. № 218-3 [Текст] / Ведомости Национального собрания Республики Беларусь, 1999 г. – № 7 – 9. – С. 101.

94.Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года [Текст] / Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан, 1994 г. – № 23 – 22.

95.Гражданский кодекс Республики Молдова № 1107-XV от 6. 06. 2002 г. [Текст] / Мониторул Официал Р. Молдова № 82–86 от 22. 06. 2002.

96.Гражданский кодекс Российской Федерации: часть первая от 30 ноября 1994 г. № 51-ФЗ [Текст] // Собрание законодательства Российской Федерации – 5 декабря 1994 г. – № 32 – С. 3301.

97.Гражданское и семейное право Украины / Отв. ред. Е. О. Харитонов. – Харьков: Одиссей,1999. – С. 58.

98.Гражданское и торговое право зарубежных государств: в 2 т. / под ред. Е. А. Васильева, А. С. Комарова. – Изд. 4-е, перераб. и доп. – М.: Международные отношения, 2008. – Т. 1. – 560 с.

99.Гражданское право. Учебник. Часть 1 / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М.: Проспект, 1998. – С. 282 – 284.

100. Гражданское право: учеб.: в 3-х т. Т. 1. / Н. Д. Егоров, И. В. Елисеев [и др.]; отв. ред. А. П. Сергеев, Ю. К. Толстой. – [6-е изд., перераб. и доп.] – М.: Проспект, 2004. – 776 с.

101. Грибанов В. П. Гражданско-правовые обязанности: содержание и факторы, его определяющие / В. Грибанов, В. Ем // Вестник МГУ. Серия «Право». – 1984. –№ 6. – С. 54.

102. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав / В. П. Грибанов – М.: Статут, 2001. – 411 с.

103. Гриняк А. Б. Відшкодування моральної шкоди як наслідок визнання недійсними правочинів у корпоративній сфері / А. Б. Гриняк // Корпоративні правочини: матеріали Всеукраїнської науково–практичної конференції. – Івано–Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. – С. 31 – 37.

104. Грищенко О. И. Участие государства в акционерных обществах: правовые проблемы: дис. канд. юрид. наук: спец. «Гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право» / О. И. Грищенко. – Москва, 2014. – 203 с.

105. Давидюк Т. В. Правове регулювання представництва у корпоративних відносинах: цивільно-правовий аспект: автореф. дис...канд. юр. наук, спец: 12.00.03 / Т. В. Давидюк. – Харків, 2017. – 20 с.

106. Давыдова М. Л. Локальный (корпоративный) нормативно-правовой акт как предмет теории права: модификация понятия и терминологические дискуссии // Вестник ВолГУ. Серия 5: Юриспруденция. – 2016. – №1 (30). – С. 93 – 98.
107. Денисенко К. В. Про визначення суб'єктивного складу корпоративно-майнових правовідносин / К. В. Денисенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 38. – С. 114 – 119.
108. Джумагазиева Г. С. Осуществление имущественных и личных неимущественных прав несовершеннолетних в гражданском и семейном праве [Текст]: автореф. канд.юр. наук: 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право/ Г. С. Джумагазиева. – Краснодар. – 2010. – 24 с.
109. Джуриинський В. О. Правове становище об'єднань в Україні / В. О. Джуриинський. – К., 2010. – 224 с.
110. Дзера О. В. Деякі питання співвідношення сімейного та корпоративного законодавства у сфері майнових відносин подружжя / Міжнародний журнал «Право і суспільство» [текст]: за ред. д-ра юрид. наук, проф. Васильєвої В. А. – Випуск 1. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. – С. 42 – 48.
111. Директива Європейського Парламенту і Ради 2012/30/ЄС від 25.10.2012 р. в справі координації гарантій, які вимагаються в країнах-членах від товариств в розумінні ст.54 абз. 2 Договору про функціонування ЄС, з метою набуття їх рівнозначності, як для охорони прав учасників, так і третіх осіб у сфері створення акціонерного товариства а також утримання та зміни їх капіталу // [Електронний Ресурс]. — Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2012.315.01.0074.01.POL.
112. Добровольский В. И. Защита корпоративной собственности в арбитражном суде / В. И. Добровольский. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 320 с.
113. Добровольский В. И. Корпоративное право для практикующих юристов [Текст] / В. И. Добровольский. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 405 с.
114. Довганчук С. М. Про останні законодавчі зміни щодо підвідомчості справ третейським судам / С. М. Довганчук // Вісник адвокатури України. – 2009. – №3(16). – С. 102.
115. Довгерт А. С. Принцип верховенства права у приватноправовій сфері. Практика застосування окремих норм

Цивільного кодексу України: практич. посіб. / кол. авт. – Київ: Видавн. дім «Ін Юре», 2008. – С. 29 – 40.

116. Єсауленко Н. В. Оборозотоздатність корпоративних прав у спадкових відносинах / Н. В. Єсауленко // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 15, 2016 р. / Редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2016. – 196 с.

117. Жданов Д. В. Реорганізація акціонерних товариств у Російській Федерації [Текст] / Д. В. Жданов. – М., 2002. – 303 с.

118. Жилінкова І. В. Корпоративні права осіб з подружнім статусом / І. В. Жилінкова // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (25-26 вересня 2009 року). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С. 50 – 56.

119. Жилінкова І. В. Корпоративні правовідносини в аспекті подружніх / І. В. Жилінкова // Юридичний вісник України. – 2008. – № 3. – С. 6 – 7.

120. Жилінкова І. В. Правовий режим акцій у контексті шлюбних відносин / І. В. Жилінкова // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2008. – № 1. – С. 77 – 80.

121. Жорнокуй Ю. М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект: монографія / Ю. М. Жорнокуй. – Х.: Право, 2015. – 532 с.

122. Жорнокуй Ю. М. Акціонерний договір як спосіб попередження корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах / Ю. М. Жорнокуй // Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. – 2012. – Т. 17. – Вип. 7. – С. 78 – 84.

123. Жорнокуй Ю. М. Об'єкт корпоративного правовідношення [Електронний ресурс] / Ю. М. Жорнокуй. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Jursci/2011_2/106-111n.pdf.

124. Жорнокуй Ю. М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права: монографія / Ю. М. Жорнокуй. – Х.: Золота миля, 2012. – 186 с.

125. Жорнокуй Ю. Окремі питання визнання членів органів акціонерного товариства учасниками корпоративного конфлікту / Ю.

Жорнокуй // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 9. – С. 8 – 12.

126. Жорнокуй Ю. Проблемні питання визначення поняття категорії «корпорація» та її ознак / Ю. Жорнокуй // Підприємство, господарство і право. – № 8. – 2009. – С. 29 – 33.

127. Завидов Д. А. Анализ правового регулирования создания и деятельности акционерных обществ в Великобритании в сравнении с некоторыми тенденциями развития корпоративного права Швеции: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец.: гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право / Д. А. Завидов. – М., 2001. – 26 с.

128. Зауляк І. І. Предмет договору як його істотна умова: теоретичний аспект / І. І. Зауляк [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnuvs/2008_42/42/44.pdf.

129. Заїка Ю. О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні [Текст]: дисер. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 12. 00. 03 // Ю. О. Заїка. – Київ, 2007. – 415 с.

130. Заїка Ю. О., Рябокони Є. О. Спадкове право: навч. посіб. [Текст] / Ю. О. Заїка, Є. О. Рябокони. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 352 с.

131. Закон Австрійської Республіки про акціонерні товариства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.jusline.at/Aktiengesetz_\(AktG\).html](http://www.jusline.at/Aktiengesetz_(AktG).html).

132. Закон Австрійської Республіки про товариства з обмеженою відповідальністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.jusline.at/GmbH-Gesetz_\(GmbHG\).html](http://www.jusline.at/GmbH-Gesetz_(GmbHG).html).

133. Закон Республіки Чехія «Про комерційні корпорації» (Zákon č. 90/2012 Sb., о obchodních korporacích) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakony.kurzy.cz/90-2012-zakon-o-obchodnich-korporacich>.

134. Закон України «Про акціонерні товариства» № 514-VI від 17 вересня 2008 року // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – №50-51. – Ст. 384.

135. Закон України «Про виконавче провадження» № 1404-VII від 02.06.2016 року // [Електронний Ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19.

136. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» № 289-VIII від 7 квітня 2015 року // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 25. – Ст. 188.

137. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» № 642-VII від 10 жовтня 2013 року // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №22. – Ст. 773.

138. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення на ринку цінних паперів» №801-VI від 25 грудня 2008 року // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 23. – Ст. 278.

139. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про акціонерні товариства» щодо вдосконалення механізму діяльності акціонерних товариств» № 2994-VI від 03.02.2011 року. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2994-17>.

140. Закон України «Про господарські товариства» № 1576-XII від 19 вересня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.

141. Закон України «Про громадянство України» № 2235-III від 18.01.2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – Ст.65.

142. Закон України «Про державну службу» № 889-VIII від 10.12.2015 року // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 4. – Ст. 43.

143. Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» № 1255-IV від 18.11.2003 року // [Електронний Ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255.

144. Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 року // Відомості Верховної Ради – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

145. Закон України «Про кооперацію» № 1087 – IV від 10.07.2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35.

146. Закон України «Про кредитні спілки» №2908– III від 20.12.2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 15. – Ст. 101.

147. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від 21.05.1997 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

148. Закон України «Про Національну поліцію» № 580-VIII від 02.07.2015 року // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.
149. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» № 3773-VI від 22. 09. 2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 179.
150. Закон України «Про прокуратуру» від № 1697-VII від 14.10.2014 року // Відомості Верховної Ради – 2015. – № 2-3. – Ст. 12.
151. Закон України «Про споживчу кооперацію» № 2265-XII від 10. 04.1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 414.
152. Закон України «Про фермерське господарство» № 973-IV від 19.06.2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 363.
153. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» № 3480-IV від 23 лютого 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
154. Захарьина А. В. Договір меню: практ. посібн. / А. В. Захарьина. – М.: ДИС, 2004. –128 с.
155. Званкович Т. Правопреемство и защита прав кредиторов при реорганизации ООО и ОДО в форме выделения [Електронний ресурс] / Т. Званкович // Главный Бухгалтер. ГБ. – 2005. – № 35. – Режим доступу. – <http://www.busel.org/texts/cat1eq/id5ewbynt.htm>
156. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): Монографія / Луць В. В., Васильєва В. А., Калаур І. Р., Кашина О. В., Кобецька Н. Р., Саракун І. Б.; за заг. ред. В. В. Луця. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
157. Здоронок Г. Актуальні питання діяльності акціонерних товариств [Текст] / Г. Здоронок. – К.: Юридическая практика, 2007. – 480 с.
158. Зеліско А. В. Ознаки корпоративних юридичних осіб: теоретико-правовий аспект / А. В. Зеліско // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. – С. 96 – 100.
159. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: монографія / А. В. Зеліско.

– Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. – 445 с.

160. Зозуляк О. І. Про корпорації в світлі проблем класифікації юридичних осіб / О. І. Зозуляк // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин: зб. наук. пр. / НАПрН України, НДІ приват. права і підприємництва; редкол.: О.Д. Крупчан [та ін.]; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. – К.: Ред. журн. «Право України», 2013. – С. 79 – 85.

161. Зозуляк О. І. Проблеми вдосконалення правового регулювання здійснення підприємницької діяльності невідприємницькими організаціями зі статусом юридичної особи / О. І. Зозуляк // Право і суспільство: Міжнародний журнал. – Вип.1. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. – С. 76 – 90.

162. Зозуляк О. Невідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичні та практичні аспекти: монографія / О. Зозуляк. – Тернопіль: Підручники і посібники. – 2017. – 432 с.

163. Зозуляк О.І. Договір як правова форма реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб: автореф. канд. юрид. наук спец: 12.00.03. – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право/ О. І. Зозуляк. – Київ. – 2010. – с. 521 с.

164. Зудіхін О. В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав учасників господарських товариств: дис. на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. В. Зудіхін; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2011. – 183 с.

165. Ибрагимов Р. Исполнение акционерных соглашений в свете планируемых изменений законодательства / Р. Ибрагимов // Корпоративный Юрист. – 2008. – № 9. – С. 8 – 9.

166. Иванова С. А. Принцип справедливости в гражданском праве России: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук: специальность: 12.00.01 - Теория и история права и государства ; История учений о праве и государстве; Специальность: 12.00.03 - Гражданское право; Предпринимательское право; Семейное право; Международное частное право / С. А. Иванова. – Владимир, 2006. – 45 с.

167. Ивлиев Р. Ю. Пределы осуществления прав акционеров: дисс. кандидата юрид. наук: 12.00.03 / Р. Ю. Ивлиев. – М., 2007. – 233 с.

168. Иоффе О. С. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». (Серия «Классика российской цивилистики») / О. С. Иоффе – М. «Статут». – 2000. – 777 с.
169. Иоффе О. С. Советское гражданское право. / О. С. Иоффе – М.: Юридическая литература, 1967. – С. 89.
170. Иванов С. О. Доктрина *Ultra vires* в діяльності юридичних осіб публічного права / С. О. Иванов // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 303 – 310.
171. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій від 30.11.1999 року № 291 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.
172. Калаур І. Р. Принцип належного виконання договірних зобов'язань через призму виконання зобов'язань про передачу майна в користування / І. Р. Калаур // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Том 1. – Вип. 3. – с. 84 – 86. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.lj.kherson.ua/pravo03/part_1/23.pdf.
173. Каминка А. И. Акционерные компании: юридическое исследование / А. И. Каминка – Т.1. – СПб. – 1902. – 420 с.
174. Карапетов А. Г. Иск о присуждении к исполнению обязательства в натуре. – М.: Статут, 2003. – 190 с.
175. Катаев Н. А. Теория государства и права / Катаев Н. А., Лазарев В. – Уфа, 1994. – 374 с. – С. 178.
176. Качалова А. В. Осуществление и защита прав участников хозяйственных обществ при реорганизации [Текст]: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. В. Качалова. – Москва. – 2011. – 30 с.
177. Кашанина Т. В. Корпоративное право: учебник / Т. В. Кашанина. – 5-е изд., перераб.и доп. – М. : Издательство Юрайт; Высшее образование, 2010. – 899 с.
178. Кашанина Т. В. Корпоративное право: учебное пособие для академического бакалавриата / Т. В. Кашанина. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – 189 с.
179. Кибенко Е. Р. Корпоративное право Великобритании. Законодательство. Прецеденты. Комментарии / Е. Р. Кибенко. – Х., 2003. – 368 с.
180. Кибенко Е. Р. Корпоративное право: Учебное пособие. [Текст] / Е. Р. Кибенко. – Харьков: Эспада, 1999. – 480 с.

181. Кирилловых А. А. Корпоративное право. Курс лекций / А. А. Кирилловых. – М.: «Юстицинформ», 2009 г. – 192 с.
182. Кібенко О. Р. Сучасний стан і перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.: спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Кібенко О. Р. – Харків, 2006. – 22 с.
183. Кібенко О., Пендак Сарбах А. Право товариств (company law): порівняльно-правовий аналіз acquis ЄС та законодавства України [Текст] / за заг. ред. А. Пендак Сарбах, Ю. Мовчан. – К.:ЮСТИНІАН, 2006. – 496 с.
184. Клименко О. М. Особливості правового становища держави як суб'єкта приватного (цивільного) права: автореф. дис. канд. юр. наук. спец. цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О. М. Клименко. – Київ.– 2006 – 24 с.
185. Климончук О., Христюк Т. Корпоративные правоотношения в обществах с ограниченной ответственностью в Украине: практическое пособие. [Текст] / О. Климончук, Т. Христюк, – К.: Алерта, 2010. – 476 с.
186. Кобецька Н. Р. Форми захисту корпоративних прав / Н. Р. Кобецька // Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) / [за заг. ред. В. В. Луця]. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
187. Кобецька Н. Р., Ковалишин О. Р. Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин: Монографія / За заг. ред. академіка НАПрН України В. В. Луця К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. – 194с.
188. Ковалишин О. Р. Непрямий (похідний) позов як засіб захисту учасників корпоративних відносин / О. Р. Ковалишин // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – №1 (17). – С. 61 – 68.
189. Ковалишин О. Р. Підстави та правові наслідки визнання рішення загальних зборів акціонерів недійсними / О. Р. Ковалишин // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С. 182 – 186.

190. Кожевина Е. В. Наследственное правопреемство [Текст]: автореф. дис. на соис. учен. степени канд. юрид. наук: 12.00.03 / Е. В. Кожевина. – Екатеринбург, 2005. – 23 с.
191. Козлов С. Ю. Создание, реорганизация и ликвидация предприятий [Текст]: правовое регулирование. Бухгалтерский учет при реорганизации и ликвидации предприятий / С. Ю. Козлов, Ю. Ю. Козлов, В. И. Валетов. – М.: Современная экономика и право, 1999. – 139 с.
192. Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица / Н. В. Козлова. – М.: Статут, 2005. – 476 с.
193. Коровайко А. В. Реорганизация хозяйственных обществ. Теория, законодательство, практика: Учебное пособие. [Текст] / А. В. Коровайко. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА – ИНФРА . М), 2001. – 112с.
194. Корпоративне право Австрії та України: монографія / Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Вікторія Робертсон [та ін.]; за ред. проф. В. А. Васильєвої. – Івано-Франківськ, 2015. – 250 с.
195. Корпоративне право Польщі та України: монографія / Васильєва В. А., Гербет Анджей, Ковалишин О. Р. [та ін.]; за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. – Івано-Франківськ, 2016. – 377 с.
196. Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
197. Корпоративне управління: Монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова; За ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2007. – 500 с.
198. Корпоративное право современной России. 2-е издание: монография / Андреев В. К., Лаптев В. А. – Проспект., 2016. – 346 с. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://google.com/books>.
199. Корпоративное право. 3-е изд., перераб. и доп. / Под. ред. Еремичев И. А., Павлов Е. А.. М., 2010. – 438 с.
200. Корпоративное право. Учебник / В. В. Гушин, Ю. О. Порошина, Е. Б. Сердюк. – М.: ЭКСМО, 2006. – 635 с.
201. Корпоративное право: учебный курс: учебник / отв. ред. И. С. Шиткина. – М.: КНОРУС, 2011. – 1120 с.
202. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія / О. О. Кот. – К.: Алерта, 2017. – 494 с.

203. Кочергина Е. А. Содержание организационно-правовых форм предпринимательских обществ: интересы, функции, правовые средства: монография / Е. А. Кочергина. – Х. : Основа, 2005.

204. Кочергіна В. О. Правовий акт як підстава виникнення цивільних прав та обов'язків: дис...канд. юр. наук, спец: 12.00.03 / В. О. Кочергіна. – Київ, 2012. – 226 с.

205. Кочин В. В. Особливості участі публічних установ у цивільних відносинах/ В. В. Кочин // Актуальні питання правового регулювання участі суб'єктів публічного права в приватних відносинах: зб. наук. пр. / НАПрН України, НДІ приватного права і підприємництва. – К.: Ред. журн. «Право України», 2013. – С. 76 – 81.

206. Кочин В. В. Правова сутність юридичної особи / В. В. Кочин // Юридична Україна. – №5. – 2013. – С. 43 – 48.

207. Кочин В. В. Цивільна правоздатність юридичної особи як ознака учасника приватних відносин/ В. В. Кочин// Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 11. – С. 85 – 88.

208. Кошелев Я. С. Актуальные проблемы реорганизации юридических лиц [Электронный ресурс] / Я. С. Кошелев // Хозяйство и право. – М. – 2010. – №3. – Режим доступа: <http://kgbiznes.ru/articles/own-articles/116-2011-08-28-20-07-12>.

209. Кравченко С. С. Поняття права участі в товаристві, його юридична природа та види / С. С. Кравченко // Адвокат. – 2009. – № 11 – С. 17 – 18.

210. Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право та міжнародне приватне право» / С. С. Кравченко; НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2007. – 18 с.

211. Кравчук В. М. Договори про відчуження частки в статутному капіталі господарського товариства / В. М. Кравчук // Юридичний радник. – 2010. – № 2. – С. 32 – 37.

212. Кравчук В. М. Застава корпоративних прав / В. М. Кравчук // Юридична Україна. – 2005. – № 1. – С. 10 – 14.

213. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К.: Істина, 2005. – 720 с.

214. Кравчук В. М. Підвідомчість корпоративних спорів / В. М. Кравчук // Вісник господарського судочинства. – 2007. – №4. – С. 75.

215. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: монографія / В. М. Кравчук. – Львів: Край, 2009. – 464 с.
216. Кравчук В. М. Проблеми реалізації та захисту переважного права на придбання акцій за Законом України «Про акціонерні товариства» / В. М. Кравчук // Вісник госп. судочинства. – 2009. – №6. – С. 100 – 108.
217. Кравчук В. М. Форми та істотні умови договору про відчуження частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю [Електронний ресурс] / В. М. Кравчук. – Режим доступу: <http://cofpravo.com/print/629>.
218. Краєвський І. Правовий статус засновника та учасника товариства з обмеженою відповідальністю / І. Краєвський // Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. – 2013. – Вип. 58. – С. 203 – 210.
219. Красавчиков О. А. Организационные гражданско-правовые отношения // Антология уральской цивилистики. 1925 – 1989: Сб. статей. М.: Статут, 2001.
220. Краснова М. Право громадян на екологічну інформацію: проб Гражданское право / [под ред. Е. М. Суханова]. – М.: БЕК, 2003. – Т.1. – С. 391.
221. Крат В. І. Переважні права: цивільно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В. І. Крат. – Харків, 2008. – 20 с.
222. Кузнецова Л. В. Преимущества права в гражданском праве России: монография / Л. В. Кузнецова. – М.: «Ось-89», 2007. – 336 с.
223. Кузнецова Н. С. Исключение участника из общества с ограниченной ответственностью / Н. С. Кузнецова // Право и экономика. – 2006. – № 9. – С. 119 – 126.
224. Кузнецова Н. С. О корпоративном праве и корпоративном законодательстве Украины: проблемные вопросы / Н. С. Кузнецова // Гражданское право. – 2013. – № 4. – С. 9 – 13.
225. Кузнецова Н. С. Поняття, ознаки і класифікація корпоративних спорів / Н. С. Кузнецова // Правовий тиждень. – 2007.
226. Кузнецова Н. С. Цивільний кодекс України: визнані здобутки кодифікації (до 10-ї річниці чинності ЦК України) / Н. С. Кузнецова, А. С. Довгерт // Приватне право. – № 2. – 2013. – С. 16 – 17.

227. Кулагин М. И. Избранные труды по акционерному и торговому праву [Текст] / М. И. Кулагин. – М.: Статут, 1997. – 330 с.
228. Курінний О. В. Проблеми оцінки ефективності управління корпоративними правами в акціонерних товариствах / О. В. Курінний, Н. О. Волошко // Проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 208 – 213. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pekon_2013_3_29.pdf.
229. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права [Текст]: дис. на здобуття наук. ступ. доктора юрид. наук: 12.00.03 / І. М. Кучеренко. – Київ. – 2004. – 468 с.
230. Кучеренко І. М. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент. / І. М. Кучеренко. – [3-є вид., перероб. та доп.]. – Х. : Одісей, 2007. – 1200 с.
231. Ламм Т. В. Многосторонние договоры в гражданском праве: автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.03 «гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Ламм Т. В. – Москва, 2003. – 30 с.
232. Лапытов Д. В. Признание права как способ защиты: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Д. В. Лапытов. – Пермь, 2010. – 173 с.
233. Лебедев К. К. Защита прав обладателей бездокументарных ценных бумаг (материально- и процессуально-правовые аспекты разрешения споров, связанных с отчуждением бездокументарных ценных бумаг) / К. К. Лебедев. – М.: Волтерсклувер, 2007. – 176 с.
234. Лебедев К. К. Коммерческое право: Учебник / под. ред. Попандопуло В. Ф., Яковлева В. Ф. – Санкт–Петербург: Изд–во Санкт–Петербургского ун–та, 1998. – 522 с.
235. Левковский Б. К. Защита прав ребёнка в отношениях по управлению имуществом / Б. К. Левковский // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и Жизнь». – 2013. – № 10/3 (262). – 264 с.
236. Лисенко В. В. Цивільно-правове регулювання відносин за договором міни (бартеру): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право та міжнародне приватне право» / В. В. Лисенко. – К., 2012. – 226 с.
237. Лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва «Щодо дарування акцій приватного акціонерного товариства» «Про акціонерні товариства» № 9200 від 03.08.2009 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1007.9073.0>.

238. Локальні акти в цивільному праві України: поняття, природа, класифікація [Електронний ресурс] / Р. А. Майданик // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 10. – С. 83.
239. Ломакин Д. В. Договоры об осуществлении прав участников хозяйственных обществ как новелла корпоративного законодательства // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 2009. – № 8. – С. 14.
240. Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах / Д. В. Ломакин. – Статут. – 2008. – 599 с.
241. Ломакин Д. В. Основные тенденции развития современного законодательства о хозяйственных обществах / Д. В. Ломакин // Право и бизнес в условиях экономического кризиса: опыт России и Германии / Отв. ред. Е. Р. Губин, Е. Б. Лаутс. М.: Юрист, 2010 / [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://istina.msu.ru/publications/article/4725603/>.
242. Ломакин Д. В. Рецензия на книгу М. В. Телюкиной «Комментарий к Федеральному закону «Об акционерных обществах» (постатейный)» / Д. В. Ломакин // Корпоративный юрист. – 2005. № 2. – С. 52 – 59.
243. Ломакин Д. В. Цивільно-правові аспекти діяльності ради директорів акціонерного товариства // Господарство і право. – 2010. – № 1. – С. 29.
244. Лукач І. В. До питання про ознаки корпорації / І. В. Лукач // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 3. – С. 138 – 142.
245. Лукач І. В. Історія становлення корпоративного права в Англії та США / І. В. Лукач // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2010. – № 83. – С. 43 – 46.
246. Лукач І. В. Теорії корпорації в американській доктрині 20 ст. / І. В. Лукач // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 3(97)/2013 – С. 68 – 71.
247. Луць В. В. Деякі питання здійснення та захисту корпоративних прав в Україні / В. В. Луць // Наше право. – №2. – 2008. – С. 27 – 28.
248. Луць В. В. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): монографія/ В. В. Луця. – Тернопіль: Підручники і посібники. – 2007. – 320 с.

249. Луць В. В. Охорона прав підприємницьких товариств (корпорацій) як суб'єктів корпоративних відносин / В. В. Луць // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ) [текст]: Всеукраїнська науково-практична конференція: Збірник наукових праць / Ред. кол.: О. Д. Крупчан, В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Б. Саракун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 5 – 7.
250. Луць В. В. Строки і терміни у цивільному праві: Монографія / В. В. Луць. – К.: Юрінком Інтер. – 2013. – 320 с.
251. Луць В. В., Великанова М. М. Договори в цивільному праві України: навч. посіб. / В. В. Луць, М. М. Великанова. – Київ: Юрінком Інтер, 2016. – 264 с.
252. Майданик Р. А. Відповідальність керівників господарських товариств за збитки, заподіяні внаслідок неналежного здійснення своїх повноважень / Р. А. Майданик // Юридична Україна (щомісячний правовий часопис). – 2008. – № 8. – С. 36 – 41.
253. Макаренко О. В. Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних з наданням дієздатній особі допомоги у здійсненні її прав і виконанні обов'язків: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О. В. Макаренко. – Харків, 2016. – 20 с.
254. Макарова О. А. Корпоративное право: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / О. А. Макарова, В. Ф. Попондопуло. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – 382 с.
255. Маковская А. А. Восстановление корпоративного контроля в системе способов защиты корпоративных прав / А. А. Маковская // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 2009. – № 1. – С. 106 – 121.
256. Мальська М. П., Мандюк Н. Л., Занько Ю. С. Корпоративне управління: теорія та практика. Підручник.– К.: Центр учбової літератури, 2012. – 360 с.
257. Мальцев М. Н. Самозахист суб'єктивних прав по російському законодавству (теоретико–правове дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Громадянське право і громадянський процес; сімейне право; міжнародне частне право» / Мальцев М. Н. – Саратов, 2006. – 24 с.
258. Мамай В. Еще раз об акции и выплате дивидендов / В. Мамай // Хозяйство и право. – 1995. – № 6. – С. 88 – 93.

259. Мартышкин С. В. Понятие и признаки реорганизации юридического лица [Текст]: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. В. Мартышкин. – Волгоград. – 2000. – 26 с.
260. Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. / Н. И. Матузов. – Изд-во Саратовского ун-та, 1979.
261. Мацелик Т. О. Адміністративна правосуб'єктність як онтологічна здатність особи бути суб'єктом права / Т. О. Мацелик // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство – Вип. 597. – 2011. – С. 90 – 94.
262. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (загальні положення) / Є. О. Мічурін. – Х. : Юрсвіт, 2007. – 143 с.
263. Могилевский С. Д. Корпорации в России: правовой статус и основы деятельности / Могилевский С. Д., Самойлов И. А. – М.: ОЛДИ-плюс, 2006. – 289 с.
264. Модельний закон США «Про підприємницьку корпорацію» [Електронний ресурс] / Model business corporation act annotated: official text with official comments and statutory cross-references, Revised through 2005 adopted by the Committee on Corporate Laws of the Section of Business Law, with the support of the American Bar Association / Section of Business Law. – Режим доступу: <http://www.abanet.org/buslaw/committees>.
265. Мозолин В. П. Корпорации, монополии і право в США [Текст] / В. П. Мозолин. – М.: Изд-во Мос. гос. ун-та, 1966. – 394 с.
266. Мозолин В. П. Право собственности в Российской Федерации в период перехода к рыночной экономике / В. П. Мозолин. – М.: Издательство Института государства и права Российской академии наук. – 1992. – 150 с.
267. Мягкий А. В. Корпоративне управління за законодавством України: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / А. В. Мягкий. – Київ, 2017. – 20 с.
268. Нарошенко А. В. Майнові права як предмет договору купівлі-продажу [Електронний ресурс] / А. В. Нарошенко. – Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/5/narodenko.php>.
269. Наследственное право [Текст] / Булаевский Б. А. и др.; // отв. ред. К. Б. Ярошенко. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 186 с.

270. Наследственное право: Учебник [Текст] / Бунич Г. А., Гончаров А. А., Кутузов О. В., Попонов Ю. Г. — М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2003. — 140 с.
271. Нецька Л. С. Про способи захисту корпоративних прав: реалії та перспективи / Л. С. Нецька // Охорона корпоративних прав: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. — Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. — С. 69 — 74.
272. Новгородська Н. В. Право неповнолітньої фізичної особи на заняття підприємницькою діяльністю / Н. В. Новгородська // Правова держава. — 2011. — № 13. — С. 68 — 72.
273. Новоселова Л. А. Обороноспособность доли в уставном капитале общества с ограниченной ответственностью [Текст] / Л. А. Новоселова // Объекты гражданского оборота: Сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. — М.: Статут, 2007. — С. 197 — 230.
274. Новоселова Л. А. Преимущественное право приобретения акций в закрытом акционерном обществе / Л. А. Новоселова // Арбитражная практика. — 2004. — № 4. — С. 3 — 11.
275. Носов Д. В. К вопросу о понятии «правопреемство» в гражданском праве [Электронный ресурс] / Д.В. Носов // Журнал «Российское право в Интернете». — 2005 — № 3. — Режим доступа: http://rpi.msal.ru/prints/200503_civillaw3.html.
276. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. — 14-е изд., стереотипное. — М., 1983. — 797 с.
277. Оприско М. В. Договори про відчуження корпоративних прав: автореферат дис.. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М. В. Оприско. — Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2014. — 20 с.
278. Осипова М. В. Гражданское право: учеб. пособ. [Электронный ресурс]/М.В. Осипова. — Режим доступа: <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/1832>.
279. Павленко Д. Г. Принцип добросовісності в договірних зобов'язаннях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 — Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Д. Г. Павленко / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва. — Київ, 2008. — 19 с.

280. Павлов А. А. Присуждение к исполнению обязанности как способ защиты гражданских прав / А. А. Павлов. – СПб : Юридический центр Пресс, 2001. – 203 с. – Бібліогр.: С. 196 – 223.
281. Пасічник А. В. Природа адміністративно-правових обмежень здатності бути засновником і учасником юридичних осіб / А. В. Пасічник // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 2. – С. 20 – 25.
282. Пахомова Н. Н. Цивилистическая теория корпоративных отношений: Монография / Н. Н. Пахомова. – Екатеринбург: Налоги и финансовое право. – 2005. – 366 с.
283. Первомайський О. О. Участь територіальних публічно-правових утворень в цивільних відносинах: проблеми теорії та практики: монографія. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – 193 с.
284. Переважні права в корпоративних правовідносинах [Електронний ресурс] / Косенчук В. // Юридичний журнал – 2008. – №10. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3048>.
285. Петренко В. С. Установчі документи суб'єктів господарювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / В. С. Петренко. – Одеса, 2005. – 207 с.
286. Петрина В. Н. Про організаційно-правові форми господарських організацій – суб'єктів корпоративних відносин / В. Н. Петрина // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ) [текст]: Всеукраїнська науково практична конференція: Збірник наукових праць. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України. – 2012. – С. 102 – 108.
287. Петшиковський К. Правовий характер рішення зборів господарського товариства і кооперативу / К. Петшиковський // Gdanskie Studia Prawnicze. – 2016. – том XXXVI. – С. 307 – 325.
288. Печений О. П. Проблеми удосконалення механізму спадкового правонаступництва у корпоративних відносинах / О. П. Печений // Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації [текст]: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (2-3 жовтня 2015 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г.Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В.Луця. – Івано-Франківськ, 2015. – 321 с. – С. 183 – 187.

289. Підлубна Т. М. Визнання права як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів / Т. М. Підлубна // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 4. – С. 77 – 80.

290. Підлубна Т. М. Відшкодування збитків: теоретичні проблеми розуміння у сфері захисту цивільних прав та інтересів / Т. М. Підлубна // Держава і право. – 2010. – № 48. – С. 351 – 357.

291. Пленюк М. Д. Юридичні факти як підстави виникнення цивільно-правових зобов'язань (теоретичні та практичні засади) дис. ... док. юрид. наук: 12.00.04 / М. Д. Пленюк. – Київ, 2016. – 426 с.

292. Побирченко И. Г. Подведомственность хозяйственных споров / И. Г. Побирченко. – К. – 1969. – С. 9.

293. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст.112 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

294. Положення про провадження депозитарної діяльності: Національної комісії з цінних паперів «Про провадження депозитарної діяльності» від 23 квітня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1084-13>.

295. Попова А. Ю. Дукова А. Г. Нові тенденції в управлінні потенціалом підприємства на підставі реінжинірингу бізнес-процесів та аутсорингу [Текст] / А. Ю. Попова, А. Г. Дукова // Економіка промисловості. – 2009. – № 3. – С. 158 – 162.

296. Постанова Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» № 4 від 25 лютого 2016 року // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16>.

297. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» № 11 від 21 грудня 2007 // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.

298. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» №13 від 24.10.2008 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>.

299. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» №10 від 24.10.2011 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-11>.
300. Постанова Пленуму Вищого Господарського Суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» № 11 від 29. 05. 2013 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13>.
301. Постановление Пленума Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации Москва «О некоторых вопросах, связанных с оспариванием крупных сделок и сделок с заинтересованностью» №28 16 мая 2014 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.arbitr.ru/as/pract/post_plenum/108544.html.
302. Почтарьов С. О. Корпоративні права як предмет договору дарування / С. О. Почтарьов. – Вдосконалення правового регулювання корпоративних правовідносин: Всеукр. наук.-практ. конф. – К.: НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 150 – 151.
303. Практика рассмотрения арбитражными судами споров о преимущественном праве приобретения акций закрытых акционерных обществ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.arbitr.ru/as/pract/vas_info_letter/24286.html.
304. Праслов Ю. П. Корпоративные отношения как предмет гражданского права / Ю. П. Праслов // Территория науки. – 2013. – № 2. – С. 264 – 274.
305. Примак В. Д. Допустимість відшкодування моральної шкоди, завданої у зв'язку з вчиненням або порушення корпоративного правочину / В. Д. Примак // Корпоративні правочини: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С. 154 – 158.
306. Примак В. Д. Засада розумності в механізмі цивільно-правової відповідальності / В. Д. Примак // Науковий Вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – Том 2. – № 6-2. – 2013. – С. 39 – 40.
307. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб: Монографія / В. Д. Примак. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 432 с.

308. Принципи корпоративного управління: затверджені Рішенням НКЦПФР від 22.07.2014 року № 955 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/law/18922>.

309. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від від 15.05.2003 № 755-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.

310. Про захист економічної конкуренції: Закон України № 2210-III від 11.01.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст. 64.

311. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України № 959-XII від 16.04.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377.

312. Про ціни і ціноутворення: Закон України № 5007-VI від 21.06.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 19–20. – Ст. 190.

313. Проект Закону «Про медіацію». Пояснювальна записка // Бюлетень «відновне правосуддя в Україні». – №3-4(17). – 2011. – С. 32

314. Прокоф'єва К. В. Теоретична сутність економічної категорії «ефективності діяльності підприємства» / К. В. Прокоф'єва // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. Випуск 6. Том 2. – 2013. – С. 255 – 258.

315. Простибоженко О. Договір міні / О. Простибоженко. – К.: Вид. Фурса С. Я., 2005. – 124 с.

316. Пундор Ю. О. Категорія «суб'єкт права» у теорії права та особливості її застосування у галузевому праві: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 - теорія та історія держави і права історія політичних і правових учень / Ю. О. Пундор. – Київ., 2015. – 19 с.

317. Пышкин И. И. Представительство интересов публично-правовых образований вакиционерных обществах / И. И. Пышкин // Законодательство. – 2003. – №10. – С. 43 – 46.

318. Пятков Д. В. Участие Российской Федерации, субъектов российской федерации и муниципальных образований в гражданских правоотношениях: на примере разграничения публичной ответственности / Д. В. Пятков. – СПб., 2003. – 329 с.

319. Рабинович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / Рабинович П. М. — Харків: Право, 1997. – С. 23.

320. Рабінович С. П. Природно-правові принципи й конструкції в європейських кодифікаціях цивільного права / С. П. Рабінович // Проблеми регулювання приватноправових відносин в умовах регіональних та глобальних трансформацій: монографія. За заг. ред.. О. Д. Крупчана. – К.: ред. журналу «Право України», 2013. – С. 8 – 52.
321. Рабовська С. Я. Спадкування прав засновника (учасника) корпоративного підприємства [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. Я. Рабовська. – Київ, 2007. – 21 с.
322. Регурецька О. В. Охорона прав акціонерів в цивільному праві України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. – К., 2005. – 195 с.
323. Рішення Конституційного Суду України № 4-рп/2005 від 11.05.2005 р. (справа про права акціонерів ЗАТ) // Офіційний вісник України. 2005. – №21. – Ст. 1135.
324. Рішення Конституційного Суду України № 18-рп/2004 від 01.12.2004 року (справа про охоронюваний законом інтерес) // Офіційний вісник України.— 2004. – № 50. – Ст. 3288.
325. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2012 від 13.03.2012 р. щодо конституційності п. 2 ч. 1 ст. 7, п. 2 розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» // Офіційний вісник України. 2012. – №23. – Ст. 888.
326. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням закритого акціонерного товариства «Оболонь» та громадянина Винника Віктора Володимировича про офіційне тлумачення положень частини другої статті 28 Закону України «Про господарські товариства», пункту 1, абзацу першого пункту 5 статті 4 Закону України «Про власність» (справа про права акціонерів ЗАТ) від 11.05.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-05>.
327. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства «КІО» щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України від 19 вересня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-12>.
328. Рішення НКЦПФР від 22.11.2012 року № 1688 «Про затвердження Положення про функціонування фондових бірж» Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 14 грудня 2012 р. №

2082/22394 // [Електронний Ресурс]. — Режим доступу: Офіційний сайт НКЦПФР – <http://www.nssmc.gov.ua>.

329. Рожкова М. А. Юридические факты в гражданском праве [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rozhkova.com/ARTICLE/AR2/AR2.pdf>.

330. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Право власності / З. В. Ромовська. – К., 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://westudents.com.ua/glavy/71356-zaborona-rozporyadjennya.html>.

331. Российское гражданское право: Учебник: В 2 т. Т 1 / Отв. ред. Е. А. Суханов. М.: Статут, 2010.

332. Рублев В. В. Понятие и правовая характеристика акционерного соглашения как гражданско-правового договора, регулируемого гражданским законодательством Российской Федерации / В. В. Рублев // Адвокат. – 2010. – № 10. – С. 21 – 32.

333. Руденко А. В. Субсидіарна відповідальність держави / А. В. Руденко // Право та інновації. – 2015. – № 1. – С. 154 – 159.

334. Сабодаш Р. Б. Рівність учасників цивільних правовідносин: окремі аспекти / Р. Б. Сабодаш // Європейські перспективи. – 2013. – № 8. – С. 170 – 174.

335. Савінова В. М. Проблемні питання використання терміна «корпорація» в господарському праві України / В. М. Савінова // Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Серія «Юридичні науки». – Вип. 2. Том 2. – 2015. – С. 23 – 27.

336. Саракун І. Б. Доказування удаваності правочину при даруванні акцій приватного акціонерного товариства третій особі: Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції. – [«Актуальні правові та організаційні проблеми публічного управління та судочинства»], (м. Кіровоград, 12-13 квітня 2013 р.). – С.112 – 117.

337. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): монографія / І. Б. Саракун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. – 159 с.

338. Саракун І. Б. Порядок та строки переведення акцій на бездокументарну форму існування [текст] / І. Б. Саракун // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. Випуск 25. – Івано-Франківськ: Прикарпатський

національний університет імені Василя Стефаника, 2011. – 252 с. – С. 136 – 143.

339. Сарақун І. Б. Удосконалення правового регулювання відчуження акцій / І. Б. Сарақун // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства: Збірник наукових статей. – Івано-Франківськ, 2010. – Випуск. XXIV – С. 130.

340. Свєрдлык Г. А., Страуниг Э. Л. Защита и самозащита гражданских прав: Учебное пособие. – М.: "Лекс-Книга", 2002. – С. 155.

341. Сергеев В. И. О соотношении наследственного, корпоративного и семейного права в спорах по поводу долей в уставном капитале ооо. / В. И. Сергеев // Право и экономика. – 2009. № 2 (252) – С. 109 – 113.

342. Серих О. В. Класифікація джерел корпоративного права України / О. В. Серих // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2011. – №1. – С. 96 – 99.

343. Сигидин М. М. «Корпоративний договір»: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / М. М. Сигидин. – Київ, 2016. – 236 с.

344. Симонян Ю. Ю. Корпоративні відносини у командитних товариствах (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю. Ю. Симонян. – Одеса, 2010. – 20 с.

345. Синюкова Т. В. Юридические гарантии реализации прав и обязанностей советских граждан (вопросы теории): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / Т. В. Синюкова. – Свердловск, 1986.

346. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/para315#n315>.

347. Сіщук Л. В. Корпорація як суб'єкт корпоративних відносин / Л. В. Сіщук // Матеріали наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна [«Проблеми цивільного права та процесу»], (25 травня 2013 р.) – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ; Золота миля, 2013 – С. 342 – 346.

348. Сіщук Л. В. Спадкування корпоративних прав учасника господарського товариства / Л. В. Сіщук // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Науковий фаховий

журнал. Серія «Право». Випуск 23. Частина 2. Том 1. – м. Ужгород, 2014. – Випуск 23. – С. 172 – 177.

349. Скиданов К. В. Воля і волевиявлення в правочині: дис...канд. юр. наук, спец: 12.00.03 / Скиданов К. В. – Київ, 2015. – 285 с.

350. Словник іншомовних слів / [ред. О. С. Мельничук]. – К.: Вища школа, 1977. – 775 с.

351. Словник української мови: в 11 томах. – Том 10. – К.: Наукова думка. – 1979. – С. 469. – С. 402.

352. Смагина И. А. Предпринимательское право [Текст]: Учебное пособие / И. А. Смагина. – 128 с.

353. Советское гражданское право [Текст]: в 2-х томах. Т. 1: издание третье, исправленное и дополненное / под ред. д. ю. н., проф. О. А. Красавчикова. – Москва. – Издательство «Высшая школа», 1985. – 535 с.

354. Спасибо-Фатеева І. В. Корпоративні правочини / І. В. Спасибо-Фатеева // Цивілістика: на шляху формування доктрин. – Х.: Золоті сторінки, 2012. – С.163–168.

355. Спасибо-Фатеева И. В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения [Текст] / И. В. Спасибо-Фатеева. – Х., Право, 1998. – 256 с.

356. Спасибо-Фатеева І. Акціонерні угоди / І. Спасибо-Фатеева // Право України. – 2009. – № 12. – с. 182 – 190.

357. Спасибо-Фатеева І. В. Акціонери як суб'єкти правовідносин: питання термінології / І. В. Спасибо-Фатеева // Акціонерні товариства: акції, власність, корпоративне управління (збірник статей). – Х.: Видавничий Дім «Райдер». - 2002. – С. 108 – 114.

358. Спасибо-Фатеева І. В. Локальні корпоративні акти як джерела корпоративного права / І. В. Спасибо-Фатеева // Корпоративне право України: підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатеева [та ін.]; за заг. ред. В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 47 – 52.

359. Спасибо-Фатеева І. В. Науково-правовий висновок щодо можливості реалізації прав іпотекодержателя при наявності арешту на розпорядження майном, який було накладено після реєстрації іпотеки в Державному реєстрі іпотек. – [Електронний ресурс] / І. В. Спасибо-Фатеева // Юридичний радник. – 2008. – Режим доступу до ресурсу:

http://yurradnik.com.ua/vis_exp/науково-правовий-висновок-щодо-можли-5/.

360. Спасибо-Фатєєва І. В. Право спільної власності подружжя на частку в статутному капіталі господарського товариства: «за» і «проти» / І. В. Спасибо-Фатєєва // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2008. – № 6. – С. 31 – 38.

361. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право, сімейне право, цивільний процес, міжнародне приватне право / І. В. Спасибо-Фатєєва. – Х., 2000. – 36 с.

362. Спасибо-Фатєєва І. В. Юридичні особи за Цивільним кодексом України / І. В. Спасибо-Фатєєва // Приватне право. – № 2. – 2013. – С. 62 – 70.

363. Спасибо-Фатєєва І.В. Правова природа корпоративних правовідносин в акціонерних товариствах / І. В. Спасибо-Фатєєва// Вісник Академії правових наук України. – Х.: Право. – 1998. – № 3(14). – С. 58 – 66.

364. Стахира Л. Спадкування корпоративних прав за цінним паперами [Текст] / Л. Стахира // Підприємництво, господарство і права. – 2008. – № 12. – С. 19 – 22.

365. Степанов Д. И. Устав как форма сделки / Д. И. Степанов // Вестник гражданского права. – 2009. – № 1. – С. 4 – 62.

366. Степанов Д. И. Формы реорганизации коммерческих организаций: вопросы законодательной реформы [Електронний ресурс] / Д. И. Степанов // Хозяйство и право. – М., 2001. – №№ 3, 4. – Режим доступу: <http://www.lin.ru/document.htm?id=1249703346338427698>.

367. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / М. О. Стефанчук. – С.13.

368. Строк С. В. Правопреемство в порядке наследования [Текст]: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юридич. наук: 12.00.03 / С. В. Строк. – Москва, 2005. – 26 с.

369. Субботин М. В. Преимущественные права в российском гражданском законодательстве: дис. ... кандидат. юрид. наук: 12.00.03. / Максим Васильевич Субботин. – М., 2007. – 200 с.

370. Суханов Е. А. Гражданское право [Текст]: в 4-х т.: Том I. / Е. А. Суханов – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 380 с.

371. Суханов Е. А. Очерк сравнительного корпоративного права // Проблемы развития частного права: Сборник статей к юбилею В. С. Ема. – М., 2011. – С. 175.
372. Суханов Е. А. Уставный капитал хозяйственного общества в современном корпоративном праве // Вестник гражданского права. – 2012. – № 2. – С. 4 – 35.
373. Таран О. С. Багатосторонні договори в цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. С. Таран; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. – К., 2014. – С. 91.
374. Таран О. С. Договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю / О. С. Таран // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 5. Том 1. 2016. – С. 112 – 115.
375. Телюкіна М. В. Реорганизация как способ прекращения деятельности юридических лиц [Електронний ресурс] / М. В. Телюкіна // Закон и право. Библиотека юриста. Коммерческое право. – Режим доступу: <http://legallib.ru/kommercheskoe-pravo/reorganizatsiya-kak-sposobprekrasheniya-deyatelnosti-yuridicheskikh-lits.html>.
376. Теньков С. Коментар судової практики вирішення корпоративних конфліктів / С. Теньков // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — Юрінком Інтер, 2005. – № 12. – С.146 – 148.
377. Тимченко Г. П. Способы и процессуальные формы защиты гражданских прав: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г. П. Тимченко. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2002.
378. Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр.наук: спец. 12.00.03 «цивільне право, сімейне право, цивільний процес, міжнародне приватне право» / Тичкова О. Ю. – Харків, 2009. – 20 с.
379. Тобота Ю. А. Добросовісність та розумність дій органу або особи, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені / Ю. А. Тобота // Вісник господарського судочинства. – 2014. – № 4. – С. 117–123.
380. Толстой В. С. Исполнение обязательств [Текст] / В. С. Толстой. – М. «Юрид. лит.», 1973. – 208 с.

381. Томашевська М. О. Корпоративні акти в системі джерел права України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / М. О. Томашевська; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2005. – 19 с.
382. Томчишен С. В. Відчуження учасником частки у статутному капіталі як підстава припинення в нього та виникнення у її набувача корпоративних прав у товаристві з обмеженою відповідальністю / С. В. Томчишен // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2008. – № 3. – С. 32 – 35.
383. Томчишен С. В. Набуття права участі у товаристві з обмеженою відповідальністю (аналіз чинного законодавства та проблем його правозастосування) [Текст] / С. В. Томчишен // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2008. – № 6 (13). – С. 81 – 108.
384. Томчишен С. В. Особливості здійснення, охорона та захист переважних прав на придбання часток (акцій) у статутному капіталі господарських товариств: проблеми теорії та практики / С. В. Томчишен // Науково-практичний журнал Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2010. – № 3 (22). – С. 35 – 48.
385. Томчишен С. В. Призначення та принципи здійснення переважного права на викуп часток (акцій) у статутному капіталі господарських товариств / С. В. Томчишен // Науково-практичний журнал Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2010. – №2 (61). – С. 121 – 128.
386. Томчишен С. В. Проблеми здійснення та захисту переважного права купівлі частки (акцій) / С. В. Томчишен // Охорона корпоративних прав: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2011. – С. 109 – 119.
387. Томчишен С. В. Укладення договору за рішенням суду: питання теорії та практики [Електронний ресурс] / С. В. Томчишен // Науково-практичний журнал «Актуальні питання цивільного та господарського права». – 2009. – №5. – Режим доступу: <http://www.journal.yurpayintel.com.ua/2009/5/article10/>.
388. Узагальнення Верховного Суду України «Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 24.11.2008 р. –[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-08>.

389. Узагальнення Верховного Суду України «Практика застосування судами Закону України «Про третейські суди» від 11.02.2009 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n_005700-09.
390. Український радянський енциклопедичний словник: В 3 т. / [упоряд. А. В. Кудрицький та ін.] – К.: Голов. ред. УРЕ, 1987. – Т. 2. – 736 с.
391. Учебник гражданского права [Текст]: Часть 1 / под общ. ред. Т. И. Илларионовой, Б.М. Гонгало, В.А. Плетнева. – М., 1998. – 389 с.
392. Филиппова С. Ю. Внутренние правоотношения в хозяйственном обществе: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. спец.: 12.00.03 / С. Ю. Филиппова; Науч. рук. В. И. Сухинин. — Томск, 2001. – 18 с.
393. Форманюк В. І. Вік як умова правосуб'єктності особи / В. І. Форманюк // Часопис цивілістики. – 2013. – В. 14. – С. 55 – 58.
394. Харитонов Є. О. Рецепція римського приватного права: теоретичні та історико-правові аспекти / Є. О. Харитонов. – Одеса, 1997. – С. 24.
395. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Цивільні правовідносини. Навчальний посібник. – К.: Істина, 2008. – 304 с.
396. Харитонova Ю. С. Отражение функции управления в институтах гражданского права: автореф. дис...докт.: спец. 12.00.03 / Харитонova Ю. С. – Москва, 2011. – 22 с.
397. Харитонova Ю. С. Управление в гражданском праве: проблемы теории и практики: Монография. / Ю. С. Харитонova. – М.: Норма, Инфра-М, 2011. – 304 с.
398. Харьковская цивилистическая школа: антология семейного права: монография / В. К. Антошкина, В. И. Борисова, И. В. Жилинкова и др.; под. общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков: Право, 2013. – 240 с.
399. Цивільне право України: підручник у 3 т. / [за ред. Є. О. Харитонova; А. І. Дрішлюка]. – Одеса: Юридична література. – 2005. – Кн. 1. – С. 35.
400. Цивільне право України: підручник: у 2 т. – Т. 1 / за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 480 с.
401. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran1036#n1036>.

402. Цивільний кодекс України: Коментар. Видання друге. – Х.: ТОВ “Одіссей”, 2004. – 856 с.

403. Цюкало Ю. В. Принцип справедливості у цивільно-правовому аспекті / Ю. В. Цюкало // Науковий Вісник Чернівецького університету. – Вип. 644. Правознавство. – 2013. – С. 71 – 75.

404. Черепахин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву [Текст] / Б. Б. Черепахин. – М.: Изд-во юрид. л-ри, 1962. – 163 с.

405. Чубоха Н. В. Принцип добросовісності у цивільному праві України / Н. В. Чубоха // Порівняльно-аналітичне право. – №2. – 2013. – С. 171 – 179.

406. Шапкина Г. С. О применении акционерного законодательства (комментарий к постановлению Пленума ВАС РФ от 18.11.2003 р.) / Г. С. Шапкина // Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации. – 2004. – № 2. – С. 110 – 118.

407. Швиденко О. С. Акція як об'єкт права власності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / О. С. Швиденко; НАН України. – К., 2006. – 22 с.

408. Шевченко Г. М. Проблеми реалізації переважного права акціонера ЗАТ та приватного АТ на придбання акцій, що відчужуються іншими акціонерами [Електронний ресурс] / Г. М. Шевченко // Український юридичний портал «Радник». – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/227-gosp-pravo/3586-----at-----.html>.

409. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права. Т. 1: Введение. Торговые деятели / Г. Ф. Шершеневич. – М.: Статут, 2003. – 480 с.

410. Шершеневич. Г.Ф. Учебник русского гражданского права [Текст]: (по изданию 1907 г.) / Г.Ф. Шершеневич. – М.: Фирма «СПАРК», 1995. – 556 с.

411. Шимон С. І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн [Електронний ресурс]: Навч. посіб. (Курс лекцій). – К.: КНЕУ, 2004. – 220 с. –Режим доступу: <http://chitalka.net.ua/textbooks/21/8774.html>.

412. Шишка Р. Б. Корпоративні правочини / Р. Б. Шишка // Корпоративні правочини: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з пробл. корпорат права. – Івано-Франківськ, 2013. – С. 23 – 27.

413. Штерн Г. Ю. Корпоративне управління: Навч. посіб. / Г. Ю. Штерн. – Харків: ХНАМГ, 2009. – 278 с. – С. 14 – 15.

414. Щербакова Н. В. Правовое регулирование слияния и присоединения хозяйственных обществ [Текст]: дис. на соискание учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.04 / Н. В. Щербакова. – Донецк. – 2006. – 231 с.
415. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права [Текст]: монографія / В. С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.
416. Юдин Д. С. Правопреемство в корпоративных правоотношениях при реорганизации акционерного общества [Текст] / Д. С. Юдин // Российское правосудие. – 2009. – № 9 (41). – С. 30 – 41.
417. Юридическая техника: учебник / Т. В. Кашанина. – 2-е изд., пересмотр. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. – 496 с.
418. Юридична енциклопедія [Текст]: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998 – Т. 5: П – С. – 2003. – 736 с.
419. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом [Текст]: Монографія / Ю. М. Юркевич. – Хмельницький. – 224 с.
420. Юркевич Ю. Проблеми правового регулювання перетворення юридичних осіб [Текст] / Ю. Юркевич // Вісник Львівського університету. Вип. 48. – Львів, 2009. – С. 166 – 176.
421. Яворский В. Д. Правовое положение иностранцев в СССР: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02/ В. Д. Яворский. – Киев, 1977. – 22 с.
422. Яворська О. С. Господарське товариства однієї особи / О. С. Яворська // Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції [«Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльно-правова характеристика»], (26-27 вересня 2014 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. – Івано-Франківськ, 2014. – С. 61 – 65.
423. Якимчук Т. В. Соціально-економічна ефективність підприємства та її значення в сучасних умовах / Т. В. Якимчук [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtpdf.
424. Ямпольська Ц. Я. О субъективных правах советских граждан и их гарантиях / Ямпольська Ц. Я. // Вопросы советского государственного права. – М.: Изд-во Акад. Наук СССР, 1959. – С. 159.

425. Янушкевич Е. А. Доверительное управление наследственным имуществом [Текст] / Е. А. Янушкевич // Вестник Удмуртского университета: Правоведение. – 2005. – № 6 (1). – С. 94 – 114.

Наукове видання

Васильсва Валентина Антонівна
Луць Володимир Васильович
Сіщук Ліліана Василівна та ін.

**КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ
ТА ПРАКТИКИ**

Монографія

За загальною редакцією професора
В. А. Васильсвої

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 28.11.2018.
Формат 60×84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 35,81. Вид. № 2032.
Тираж 300 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ТОВ «ПРОМАРТ».
Тел. (057) 717-28-80

Для нотаток

Для нотаток
